

ΜΥΣΩΝ

ΙΣΤΟΡΙΚΟΝ ΚΑΙ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ
ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ ΚΑΤΑ ΤΕΤΡΑΜΗΝΙΑΝ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΚΑΙ ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ
Μ. Γ. ΚΑΤΑΠΟΤΗΣ
ΓΕΡΟΥΣΙΑΣΤΗΣ ΛΑΣΗΘΙΟΥ ΚΡΗΤΗΣ

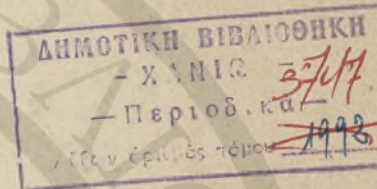
ΤΟΜΟΣ Γ΄.

ΔΩΡΕΑ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ
ΝΙΚ. Β. ΤΩΜΑΔΑΚΗ
- 1954 -

«Ἡεὶα τῆς Κρήτης πόλις, ὅθεν
ἦν Μύσων εἰς τῶν ἐπτὰ σοφῶν».
[Στέφανος Βυζάντιος]

Μηχανική
25-6-34

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ "ΠΟΛΥΒΙΟΤΕΧΝΙΚΗΣ,, Α. Ε.
ΑΧΑΡΝΩΝ 244 - ΑΘΗΝΑΙ
1934

ΕΓΓΡΑΦΑ ΕΚ ΤΟΥ ΤΟΥΡΚΙΚΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ ⁽¹⁾

1) 'Ο 'Αχμέτ υἱὸς 'Αβδουλμενάν νόμιμος κηδεμὼν τοῦ Μουράτ, υἱοῦ τοῦ ἀποθανόντος 'Αλαῆβή Σητείας Ραμαζάν Τζελεπῆ ἐμφανισθεὶς ἐνώπιον τοῦ 'Ιεροδικαστικοῦ τούτου Συμβουλίου ἐνήγαγε τὸν ἐκ τοῦ Σαντζακίου 'Ελπμασάν τιμαριούχον 'Οσμάν Βένι υἱὸν Μεχμέτ, ἀγγελιαφόρον διὰ χρέος, τὸν ὅποιον εἶχεν οὗτος πρὸς τὸν ἀποθανόντα εἰρημέρον 'Αλαῆβην Σητείας Ραμαζάν Τζελεπῆ. 'Ο ἐναγόμενος ὁμολογεῖ τὸ χρέος του καὶ συντάσσεται ἡ πρᾶξις αὕτη ὥδε τῇ 15 Τζεμαζιουλαχίρ 1071=1660 μ. χ. (τόμος 1071 σελ. 6).

2) 'Ο Ραμαζάν Βέης υἱὸς Κουρτ κάτοικος 'Ιεραπέτρας πωλεῖ εἰς τὸν διαχειριστὴν τῶν Τουρνατζήδων τοῦ Γενιτσαρικοῦ Τάγματος Μεχμέτ Τζελεπῆ μίαν οἰκίαν του κειμένην ἐν τῇ συνοικίᾳ 'Αγίου Νικολάου Μαλβέζης 'Ιεραπέτρας ἀνήκουσαν ἄλλοτε εἰς τὸν Φάβρ Σηκοχαίτην, συγκειμένην ἀπὸ τέσσαρα ἰσόγεια δωμάτια, δύο ἀνώγεια, ἐν ὑπόγειον, ἐν φρεάρ, ἐν μέρος κήπου μὲ πέντε ἐρειπωμένα δωμάτια, ἐκτισμένην ἐπὶ οἰκοπέδου μήκους μὲν 56 πήχων πλάτους δὲ 42, συνορευομένην ἀπ' ἐνὸς μὲ οἰκίας 'Ελένης Σανδάλη καὶ Πασκουτζῆ καὶ μὲ δρόμον ἐκ τριῶν μερῶν καὶ τὴν ὁποίαν κέκτηται οὗτος δι' αὐτοκρατορικοῦ βερατίου. Τὴν οἰκίαν ταύτην πωλεῖ εἰς τὸν εἰρημέρον Μεχμέτ Τζελεπῆ ἀντὶ 70 ἀσλανίων τῇ 29 Τζεμαζιου-χίρ 1081=1670 μ. χ. (τόμος 1071 σελ. 68).

3) 'Ο 'Αθανάσιος υἱὸς Γεωργίου ἱερεὺς τοῦ παρὰ τὸ Γενῆ—Κιόϊ (Νεάπο-λις) τῆς 'Επαρχίας Μεραμπέλου κειμένου Μοναστηρίου 'Αγίου Γεωργίου *Σηρο-λίξη* ⁽²⁾ ἀναφέρει καὶ παραπονεῖται ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν φόρου ὑποτελῶν Γεωργίου 'Ανίδη υἱοῦ 'Εμμανουήλ, Νικολάου Παπᾶ Μανούσου καὶ Γεωργίου υἱοῦ Σαγαροπούλου ὅτι πρὸ εἰκοσαετίας ὅταν εἶδον τοὺς ἁμαρτωλοὺς καὶ κατηραμένους ἀπίστους τῆς νήσου ταύτης νὰ ἐκδιώκωνται διὰ γυμνοῦ ξίφους παρὰ τῶν Μουσουλμάνων ἀγωνιστῶν, ἀπεφάσισα ἀπὸ τῆς νεαρωτάτης μου τότε ἡλικίας νὰ ἐγκαταλείψω τὰ ἐγκόσμια καὶ νὰ ἀφιερωθῶ ψυχῇ τε καὶ σώματι εἰς τὸν μοναστικὸν βίον. *Ἰδρύσας* ⁽³⁾ ὅθεν τὴν εἰρημένην Μονὴν ἀπέφυγα ἔκτοτε νὰ ἔλθω εἰς συνάφειαν

Σημ. Μύσ. 1) Τὰ δημοσιευόμενα ἐγγράφα ἐλήφθησαν ἐκ τοῦ Τουρκικοῦ ἀρχείου 'Ηρακλείου μεταφρασθέντα κατὰ παράκλησίν μου ὑπὸ τοῦ κ. Ν. Σταυρινίδου, διατελέσαντος ἐπὶ πολλὰ ἔτη βοηθοῦ τοῦ κατὰργηθέντος Μεταφραστικοῦ Γραφείου. 'Η ἀξία των εἶναι ἀνεκτίμητος διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς Κρήτης καὶ ἰδίως τῶν 'Επαρχιῶν, τὰς ὁποίας ἀφοροῦν τὰ ἐγγράφα ταῦτα. 'Ελπίζομεν, ὅτι οἱ ἀρμόδιοι θὰ λάβουν ὅλα τὰ μέτρα πρὸς φύλαξιν ὧν των ἐγγράφων τοῦ Τουρκικοῦ ἀρχείου. 2) Πρόκειται ἀσφαλῶς περὶ τῆς Μονῆς «Ξερῶν Ξύλων» ἢ το ὁ 'Ιερομόναχος 'Αθανάσιος, ὅστις, ὡς ἀναφέρει τὸ ἀμέσως ἐπόμενον ἐγγράφον (ἀριθ. 4), ἐξηγόρασε παρὰ τοῦ 'Επισκόπου τῶν 'Επαρχιῶν Λασηθίου καὶ Μεραμβέλλου Ραφαήλ τὴν

μὲ τοὺς ἀπίστους καὶ ἁμαρτωλοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ νηστεϊῶν καὶ ἀσκητείας δι-
έρχομαι τὸν ὑπόλοιπον χρόνον τῆς ζωῆς μου συμφώνως πρὸς τὰς θείας ἐντολάς.
Πλὴν ὅμως οἱ ἀνωτέρω ἀναφερόμενοι φόρου ὑποτελεῖς, παρ’ ὅλον ὅτι ἔχω εἰς
χειράς μου ἱερονομικὴν δῆτραν (φειτὰ) δῆτῳς ἀναφέρουσιν, ὅτι δὲν εἶναι ἐπιτε-
τραμμένον παρὰ τοῦ Ἱεροῦ Νόμου νὰ πληρώνουν κεφαλικὸν φόρον οἱ ἐν ταῖς
Μοναῖς διαμένοντες καὶ μὴ ἐρχόμενοι εἰς συνάφειαν μὲ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους
μοναχοὶ, ζητοῦν καὶ παρ’ ἐμοῦ τὴν πληρωμὴν τοῦ φόρου τούτου. Αἰτοῦμαι ὅθεν
νὰ ἐρωτηθοῦν οἱ ἐν λόγῳ ἐναγόμενοι καὶ διακανονισθῇ ἡ ὑπόθεσις μου αὕτη.
Ἐπὶ τῇ ἀπαντήσῃ των, ὅτι ὁ ἐνάγων ἀσκητεύει πρὸ **εἵκοσι καὶ πλέον ἐτῶν** ἐν
τῇ ὡς εἴρηται Μονῇ, διετάχθησαν αὐτοὶ νὰ συμμορφωθοῦν πρὸς τὸ περιεχόμενον
τοῦ ἐκδοθέντος ἐπὶ τούτοις φειτὰ καὶ ἀπὸ σήμερον καὶ εἰς τὸ ἐξῆς νὰ μὴ ἐνοχλοῦν
τὸν ἐνάγοντα. Τῇ 28 Τζεμαζιολεβὲλ τοῦ 1100=1688 μ. χ. (τόμος 1071 σελ. 418).

4) Ὁ ἐντεταλμένος τὴν ἐκτέλῃ τῶν περιττῶν καὶ ἀχρήστων θρησκευτικῶν
ἱεροτελεστιῶν τῶν ἐν ταῖς Ἐπαρχίαις Λασηθίου καὶ Μεραμπέλου διαμενόντων
ἀπίστων, Ἐπίσκοπος **Ραφαήλ** υἱὸς Γιανὰκι κληρικὸς, ἐμφανισθεὶς ἐνώπιον τοῦ
φωτεινοτάτου τούτου Ἱεροδικαστικοῦ Συμβουλίου ἐδήλωσεν ὅτι οἱ ἐν τῇ Νήσῳ
ταύτῃ διαμένοντες ἄπιστοι ὄντες δυσήνιοι, φιλοχρήματοι, ἐξωμόται καὶ κερδο-
σκόποι δὲν μένουν πάντοτε σταθεροὶ εἰς μίαν θρησκείαν καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἐπέ-
τυχα νὰ τοὺς ἐπαναφέρω εἰς τὴν σκολιὰν ὁδόν. Συνεπῶς ἐπειδὴ ἀπεφάσισα νὰ
ἀναχωρήσω διὰ τὴν γενέτειράν μου καὶ εἰς τὸν τόπον τῆς μετνοίας μου καὶ νὰ
φροντίσω νὰ ὁδηγήσω εἰς τὴν σκολιὰν ὁδὸν τοὺς ἐκεῖ ἀπίστους, διὰ τοῦτο ἐκχωρῶ
οἰκιοθελῶς τὴν Ἐπισκοπὴν μου εἰς τὸν ὑπὲρ οὗ ὁ τίτλος οὗτος Ἀθανάσιον υἱὸν
Γεωργίου κληρικόν, ὅστις καὶ ἀπεδέξατο ταύτην καὶ μοι προκατέβαλε τμηματικῶς
τὸ ἀντίτιμον τῆς ἐκχωρήσεως ταύτης διακόσια τριάκοντα γρόσια καὶ ὅτι τοῦ
λοιποῦ ἡ εἰρημενὴ Ἐπισκοπὴ ἀνήκει πλέον εἰς τὸν δῆθέντα κληρικόν καὶ ὅτι
οὐδὲν δικαίωμα σχέσεως μετοχῆς καὶ ἐξουσίας ὑπελείφθη πλέον εἰς ἐμὲ ἐπὶ ταύτης.
Μετὰ τὴν κατ’ ἀντιμωλίαν ἀποδοχὴν καὶ ἐπικύρωσιν πάντων τούτων, συνετάχθη τὸ
παρὸν τῇ 29 Ρεμπιουλαχίρ τοῦ ἔτους 1100=1688 μ. χ. (τόμος 1071 σελ. 420).

5) Οἱ ἐκ τοῦ χωρίου Τζερμιάδω τῆς Ἐπαρχίας Λασηθίου Γεώργιος υἱὸς
Νικολάου, Θεοδόσιος Ἰωάννου, Μιχαὴλ Μάρκου, Νικόλαος Μιχαήλ, Ἐμμανουὴλ
Μιχαήλ, Μάρκος Ἐμμανουὴλ κλπ. ἐμφανισθέντες ἐνώπιον τοῦ Ἱεροδικαστικοῦ
τούτου Συμβουλίου ὁμοφώνως ἐδήλωσαν ἐνώπιον τοῦ Παπᾶ Μάρκου υἱοῦ Ἰωάννου
ἱερέως τοῦ εἰρημένου χωρίου, ὅτι συνεφώνησαν μετ’ αὐτοῦ νὰ τοῦ πληρῶνουν ἐξ
ιδίων των, τὸν μισθὸν του καὶ τὰ δικαιώματά του ὡς ἱερέως τοῦ χωρίου των,

ἐν λόγῳ ἐπισκοπὴν ἀντὶ διακοσίων τριάκοντα γροσίων. Καὶ ὁ μὲν Ἐπίσκοπος ἦτο ἀσφαλῶς
οὐχὶ Κρής. ὁ δὲ Ἀθανάσιος, ἀφοῦ ἴδρυσεν Μονὴν, θὰ κατήγετο ἐκ τῆς Ἐπαρχίας Μεραμβέ-
λου. Διότι ὡς πρῶτος πυρὴν περιουσίας τῆς Μονῆς θὰ ἦσαν ἴδια κτήματα, ἐντὸς τῶν
ὁποίων ἀνήγειρε τὴν ἐκκλησίαν. Ἡ Μονὴ «Ξερῶν Ξύλων» ἐξαρτᾶται σήμερον ἐκ τῆς ἐν τῷ
Νομῷ Ἡρακλείου Μονῆς «Ἀγίου Γεωργίου τοῦ Ἐπανωσήφη». Ἡ ἐξάρτησις αὕτη θὰ
ἔχη λόγον, τοῦ ὁποίου τὸ ἱστορικὸν αἶτιον ἀγνοοῦμεν. Ἐλπίζομεν, ὅτι ἡ συνεχιζομένη ἀνα-
δίφησις τῶν Τουρκικῶν Κωδίκων Ἡρακλείου θὰ μᾶς διαφωτίσῃ βραδύτερον περὶ τούτου

χωρίς οὗτος νὰ ἔχη τὸ δικαίωμα νὰ μεταβαίνει εἰς ἄλλο χωρίον ἐκτὸς τοῦ χωρίου των καὶ νὰ τοὺς ἐγείρῃ ἄλλην τινὰ ἀπαίτησιν. Μετὰ τὴν ἀποδοχὴν τούτων καὶ ἐκ μέρους τοῦ εἰρημένου Παπᾶ Μάρκου συνετάχθη τὸ παρὸν καὶ κατεχωρήθη ὧδε τῇ 24 Σιαμπάν 1081=1670 μ. χ. (τόμος 1071 σελ. 82).

6) Ὁ ἐκ τοῦ χωρίου Σκινιᾶ τῆς Ἐπαρχίας Μεραμπέλου Καραβέλας υἱὸς . . φόρου ὑποτελῆς ἐμφανισθεὶς ἐνώπιον τοῦ Ἱεροδικαστικοῦ τούτου Συμβουλίου ἐνήγαγε τὸν Χαμίτ υἱὸν Ἀβδούλαχ κάτοικον τοῦ χωρίου Κριτζᾶ ὅτι οὗτος αὐθαιρέτως κατέλαβε τοὺς ἐν τῇ τοποθεσίᾳ Λακώνια τοῦ χωρίου Κριτζᾶ τρεῖς ἀγρούς του ὑπὸ γνωστὰ ὄρια καὶ τοὺς ὁποίους ἐκέκτητο οὗτος κατὰ τὸ σύστημα τῶν σπαχίδων. Ὁ Χαμίτ λέγει ὅτι τὰ ἀκίνητα ταῦτα τῷ εἶχον μεταβιβασθῇ ὑπὸ τοῦ πατρὸς του, ἐν τῷ μεταξὺ ἔλαβεν οὗτος μέρος εἰς τὸν πόλεμον, εἶχε παραδώσει ὅμως πρὸ τῆς ἀναχωρήσεώς του τοὺς ἀγρούς τούτους πρὸς καλλιέργειαν εἰς κάποιον Πατέρα ὀνόματι. Κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν του ἀπὸ τὸν πόλεμον ἦτοι τὸ 1669 (1080) ἐνήγαγε τὸν Καραβέλαν, ὅστις καὶ ἔχασε τὰς ἐπὶ τῶν ἀγρῶν τούτων ἀξιώσεις του. Ἐν τέλει ἀπαγορεύεται εἰς τὸν Καραβέλαν νὰ ἀναμειγνύεται εἰς ζητήματα περιουσιακὰ ἄλλων. Τῇ 6 Ραμαζὰν 1081=1670 μ. χ. (τόμος 1071 σελ. 96).

7) Κετχουντὰς τῆς Ἐπαρχίας Σητείας Θεόδωρος υἱὸς Τζώριτζη ἐμφανισθεὶς ἐνώπιον τοῦ φωτεινοτάτου τούτου Ἱεροδικαστικοῦ Συμβουλίου ἐδήλωσεν ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ Ἱεροδικαστοῦ τῆς πόλεως ταύτης (Ἡρακλείου) ἱερολογιωτάτου Μουσταφᾶ Ἐφένδη υἱοῦ τοῦ ἀποβιώσαντος Μουσταφᾶ Τσαῶνς ὅτι μέχρι τῆς ἐκδόσεως τῆς παρουσίας δωρητηρίου πράξεως ἔχων εἰς τὴν κυριότητα καὶ κατοχὴν του, μίαν οἰκίαν κειμένην ἐν τῷ χωρίῳ **Χανδρᾶ** τῆς ἰδίας Ἐπαρχίας, συνορευομένην ἀφ' ἑνὸς μὲ τὸ ἱερὸν προσκυνητᾶριον (Μεστίζητ), ἀφ' ἑτέρου μὲ τὴν οἰκίαν τοῦ Χουσεῖν καὶ μὲ δρόμον ἐκ δύο μερῶν, ὡς ἐπίσης καὶ ἓνα ἀγρὸν ἐκτάσεως 5 δονουμίων (1) μὲ 112 ἐλαιόδενδρα κείμενον ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ χωρίου Κάτω Πισκοπὴ τῆς ἰδίας Ἐπαρχίας συνορευόμενον μὲ τὸ ἐλαιόφυτον Γιουσούφ Μπεσέ, μὲ ἀγρὸν Κωνσταντ Παιγνιώτῃ μὲ ἀγρὸν Νικολάου φόρου ὑποτελῶν καὶ μὲ ἰδιωτικὴν ὁδὸν **δωρεῖ** (2) ταῦτα πρὸς τὸν ἐξοχώτατον Μουσταφᾶ Ἐφένδην ὅστις ἀπεδέξατο τὴν δωρεάν ταύτην κλ.τῇ 24 Ζηλκαδὲ 1021=1670 μ.χ. (τόμ. 1071 σελ. 119).

8) Ὁ Ἰσραχὶμ Βέης υἱὸς Μπεχλούλ κάτοικος Ἱεραπέτρας, Σαντζὰκ Βέης Ρεθύμνης διορίζει πληρεξούσιον ἐπίτροπόν του τὸν Μεχμέτ Ἀγᾶ ἀρχηγὸν τῶν ἀγάπηδων (ἀτάκτων), ὅπως πωλήσῃ εἰς τὸν **Ἐπίσκοπον Ἀθανάσιον** υἱὸν Ἐμμανουὴλ κάτοικον ἐπίσης Ἱεραπέτρας ἓνα ἀγρὸν κείμενον ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ χωρίου Γιανιτσᾶ ἕτερον ἀγρὸν μετὰ τῶν ἐν αὐτῷ καρποφόρων δένδρων κείμενον

Σημ. Μύσ. 1) Donüm=919 μέτρα τετραγ. καὶ 0,30. (2) Ἡ δωρεὰ αὕτη ἔχει σχέσιν μὲ τὸ ὑπ' ἀριθ. 10 δημοσιευόμενον κατωτέρω φερμάνιον.

ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ **Κάτω χωρίου** ὡς καὶ ἕτερα ἀκίνητα ἀντὶ 501 ἀσλανίων⁽¹⁾. Ὁ δὲ Ἐπίσκοπος Ἀθανάσιος πρὸς ἐξόφλησιν τοῦ ποσοῦ τούτου, πωλεῖ τῷ ἰδίῳ μίαν μεγάλην οἰκίαν του κειμένην ἐντὸς τῆς πόλεως Ἱερσαπίτρας περιοριζομένην ὑπὸ γνωστοὺς πλησιαστάς καὶ ὅρια ἀντὶ τοῦ ἰδίου ποσοῦ. Τῇ 24 Σαφὲρ 1082 1671 (τόμος 8 σελ. 2).

9) Ὁ Μουράτ Ἀγὰς υἱὸς Ραμαζὰν κατοικῶν παρὰ τὸ Τέμενος Σουλτάν Ἰπραχίμ Ἡρακλείου ἐμφανισθεὶς ἐνώπιον τοῦ Ἱεροδικαστικοῦ τούτου Συμβουλίου ἐδήλωσε καὶ ὁμολόγησεν ἐνώπιον τοῦ ὑπὲρ οὗ ὁ τίτλος οὗτος **Παρθενίου Κορνάρου υἱοῦ Δράκου** Πρωτόπαπα τῆς ἐν τῇ Ἐπαρχίᾳ Σητείας Μονῆς Ἀκρωτηριανῆς⁽²⁾ (Ἰστίε ναχιεσιντὲ Ἀκρωτηριανῇ νάμ μαναστιρντὰ Μπᾶς Παπᾶς) ὅτι ἔχων εἰς τὴν κυριότητα καὶ κατοχὴν μου ἕνα ἀγρὸν κείμενον ἐντὸς τῶν ὁρίων αὐτῆς ταύτης τῆς Σητείας καὶ ἐν τῇ γνωστῇ ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν Τζιριτ Μεϊδάνι⁽³⁾ (Πλατεῖα Ἀκοντιστῶν) τοποθεσία, ἐκτάσεως ὀκτὼ δονουμίων μεθ' ἐνὸς ἐλαιοδένδρου ἐντὸς αὐτοῦ, συνορευομένου ἀφ' ἐνὸς μὲ τὰ ὅρια τοῦ **χωρίου Τραπεζοῦντα**, ἐν μέρει μὲ ἀγρὸν ἐκ δύο μερῶν τοῦ Κιουπελῆ Μουσταφᾶ Τζελεπῆ καὶ ἐν μέρει μὲ ἀγρὸν Χουσεῖν, ὡς ἐπίσης ἕνα ἀγρὸν κείμενον παρὰ τὸ Μοναστήριον Ἀγίου Ἰωάννου (Ἅγιο Γιάννη Μαναστηρί κουρπιντὲ) ἐκτάσεως ἐνὸς καὶ ἡμίσεος δονουμίου, συνορευομένου ἀφ' ἐνὸς μὲ τὸν ἀγρὸν Θεοδώρου Κετχουτὰ τοῦ Καστελλίου φόρου ὑποτελοῦς, ἀφ' ἐτέρου μὲ ὅμοιον Φραγκιᾶ Γραντονίτη φόρου ὑποτελοῦς καὶ μὲ Δημοσίαν ὁδὸν καὶ πάλιν ἕνα ἀγρὸν κείμενον πλησίον Μοναστηρίου Χριστοῦ⁽⁴⁾ (Μαναστήρ Χριστοῦ κουρπιντὲ) ἐκτάσεως τεσσάρων δονουμίων, συνορευομένου ἀφ' ἐνὸς μὲ ἀγρὸν τοῦ εἰρημένου Θεοδώρου καὶ μὲ δημοσίαν ὁδὸν ἐκ τριῶν μερῶν, ὡς ἐπίσης ἕνα ἀγρὸν κείμενον ἐν τῇ τοποθεσίᾳ «Ἄκακος» (ἄκακο ναμ μεβζιντὲ) ἐκτάσεως ἑξ δονουμίων, συνορευομένου ἐκ τριῶν μερῶν μὲ ὅμοιον τοῦ εἰ-

(1) Σημ. Μύσ. Ἀσλάν (τουρκ.)=λέων, εἴτα νόμισμα ἀξίας γροσίου. Εἰς ἔγγραφον τοῦ τουρκικοῦ ἀρχείου Ἡρακλείου (1696) ὑπάρχει διατίμησις προϊόντων γεωργικῶν, ἐξ ἧς ἐμφαίνεται ἡ ἀγοραστικὴ δύναμις τοῦ γροσίου. Ὡς γνωστὸν ἐν γρόσιον=πρὸς 45 τότε παράδες βραδύτερον δ' ἡλαττώθη εἰς 40 παράδες. εἰς παρᾶς=4 ἄσπρα. Κατὰ τὸ ἀνωτέρω ἔγγραφον (1696), μὲ ἐν γρόσιον ἡγοράζοντο τρία μουζούρια στάρι ἢ ἑξ μουζούρια κριθῆς ἢ τρία μουζούρια κουνκιά ἢ δώδεκα μουζούρια ῥόβι ἢ τρία μουζούρια ῥοβίθια—Μουζούρι ἦτο μέτρον περιεκτικότητος ξηρῶν προϊόντων, ζυγίζον ἀναλόγως τοῦ προϊόντος 15—20 ὀκάδας. (2) Ἐν τῷ ἔγγράφῳ τούτῳ ἡ Μονὴ ὀνομάζεται ὡς καὶ ἐπὶ Ἑνετῶν Ἀκρωτηριανή. Ἀλλ' ἐν τῷ κατωτέρῳ δημοσιευμένῳ δωρητηρίῳ (ἀρ. 25) καλεῖται «Τοπλοῦ».—Φαίνεται δὲ ὅτι ἔκτοτε (1613) ἡ Μονὴ εἰς τὰ ἐπίσημα τουρκικὰ ἔγγραφα ἐφέρετο μὲ τὸ ὄνομα Τοπλοῦ. (3) Σήμερον ἡ θέσις αὕτη καλεῖται καὶ «Κολονέλος (ἐκ τοῦ Colonnello συνταγματάρχης) ὅπου τὸ ἀμπελόφυτον κτήμα Κωνστ. Ἀρχατζικᾶκη. (4) Πιθανῶς ἡ ἐκκλησία αὕτη θὰ ἔκειτο εἰς «Ἀγκαθιά», ἐκεῖ ὅπου σήμερον ἡ ἄμπελος Κωνσταντίνου Παπαδάκη ἐμπόρου καὶ ὅπου πλὴν τῶν εὐρεθέντων πολλῶν τάφων καὶ θεμελίων ἐκκλησίας, εὗρον πρὸ καιροῦ ἐπιγραφὴν, ἣν ἀπέσπειλα εἰς τὸ Μουσεῖον Ἡρακλείου καὶ τῆς ὁποίας ἡ ἀνάγνωσις εἶναι μέχρι σήμερον ἀδύνατος. Μόνον ἐν ἀρχῇ τῆς ἐπιγραφῆς ὑπάρχει ἡ λατινικὴ χρονολογία MCCC.... ἀλλὰ καὶ αὕτη εἰς τὰς δεκάδας κατεστραμμένη. Τὸ πρὸς τὴν ἀμαξιτὴν ὁδὸν μέρος τῆς τοποθεσίας «ἀγκαθιά» καλεῖται «Ξενοτάφι». Δὲν ἀποκλείεται δὲ νὰ ὀνομάσθῃ οὕτω ἐκ τῆς ἐν αὐτῇ ταφῆς τῶν φονευθέντων ναυτῶν κατὰ τὴν ἐν Σητείᾳ μάχην τῶν ἐπαναστατῶν Σητειωτῶν κατὰ τῶν Ἑνετῶν τὸ 1363.

ρημένον Θεοδώρου καὶ μὲ δημοσίαν ὁδὸν ἐκ τῆς ἄλλης πλευρᾶς, ὡς ἐπίσης ἓνα ἀγρὸν μὲ δύο ἀλωνοτόπους ἐντὸς αὐτοῦ, κείμενον ἐν τῇ περιφερείᾳ αὐτῆς ταύτης τῆς Σητείας καὶ γνωστὸν ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν ἀγρὸς Ἀγίου Ἰωάννου (Ἅγιο Γιάννη Ταρλασι) ἐκτάσεως δέκα δονουμίων, συνορευομένου ἀπὸ τῆς μιᾶς πλευρᾶς μὲ ἀγρὸν τοῦ εἰρημένου Θεοδώρου καὶ μὲ δημοσίαν ὁδὸν ἐκ τριῶν μερῶν, καὶ πάλιν ἓνα ἀγρὸν κείμενον ἐν τῇ περιφερείᾳ τοῦ χωρίου Μπερὰν ὑπαγομένου τῇ εἰρημένῃ Ἐπαρχίᾳ Σητείας, ἐκτάσεως ἕξ δονουμίων μὲ δέκα ἕξ ἐλαιόδενδρα ἐντὸς αὐτοῦ καὶ λοιπὰ καρποφόρα καὶ μὴ δένδρα, συνορευομένου ἀφ' ἑνὸς μὲ ἀγρὸν Ἀχμέτ, μὲ δημόσιον ἐκ δύο μερῶν καὶ μὲ δημοσίαν ὁδὸν ἐκ τῆς ἄλλης πλευρᾶς, ἀντὶ τριάκοντα τριῶν ἀσσανίων καὶ πάλιν ἐν τῇ περιφερείᾳ αὐτῆς ταύτης τῆς Σητείας καὶ ἐν τῇ τοποθεσίᾳ Λυγαριᾶ, ἓνα ἀγρὸν μου ἐκτάσεως τριῶν δονουμίων, συνορευόμενον ἀφ' ἑνὸς μὲ ποταμόν. ἀφ' ἑτέρου μὲ ἀγρὸν Ὅμέρ, μὲ ὄρια τοῦ χωρίου Τραπεζοῦντα καὶ μὲ ἀγρὸν Μουσταφᾶ Βέη Χονιέτη (Hunyedi) ὡς ἐπίσης ἓνα ἀγρὸν δονουμίων, περιοριζόμενον ἐν τῇ περιφερείᾳ αὐτῆς ταύτης τῆς Σητείας ἐκτάσεως ἕξ δονουμίων, περιοριζόμενον ἀφ' ἑνὸς μὲ ὅμοιον Ὅσμάν, μὲ ἀγρὸν Μουσταφᾶ ἐκ δύο μερῶν καὶ μὲ δημοσίαν ὁδὸν ἐκ τῆς ἄλλης πλευρᾶς καὶ ἓνα ἀγρὸν κείμενον ἐν τῇ περιφερείᾳ αὐτῆς ταύτης τῆς Σητείας, γνωστὸν ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν ἀγρὸς Τόλου (Τόλο Ταρλασι) ἐκτάσεως τριῶν δονουμίων, συνορευομένου ἀφ' ἑνὸς μὲ ὅμοιον Βετζίχου φόρου ὑποτελοῦς καὶ μὲ δημοσίαν ὁδὸν ἐκ τριῶν μερῶν, ὡς ἐπίσης ἓνα ἀγρὸν μου κείμενον ἐντὸς τῶν ὁρίων αὐτῆς ταύτης τῆς Σητείας ἐκτάσεως τριῶν δονουμίων, περιοριζόμενον ἀφ' ἑνὸς μὲ ἀγρὸν Χαλήλ Βέη καὶ μὲ δημοσίαν ὁδὸν ἐκ τριῶν μερῶν καὶ πάλιν ἓνα ἀγρὸν μου ἐκτάσεως ὀκτὼ δονουμίων, περιοριζόμενον γύρωθεν μὲ λειβάδια, ὁμοίως ἓνα ἀγρὸν μου, γνωστὸν ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν ἀγρὸν Φράντ κείμενον ἐντὸς τῶν ὁρίων αὐτῆς ταύτης τῆς Σητείας, συνορευομένου ἀφ' ἑνὸς μὲ ὅμοιον Ἰπραχίμ Βέη, ἀφ' ἑτέρου μὲ ἀγρὸν Ὅσμάν, μὲ ὅμοιον Τεργιακή Μεχμέτ ἀπὸ τῆς ἄλλης πλευρᾶς καὶ μὲ ὄρια Τραπεζοῦντα ἐκ τοῦ ἄλλου μέρους, ἐπώλησα καὶ παρέδωσα ἀντὶ 20 ἀσσανίων εἰς τὸν εἰρημένον Παρθένιον Κορνᾶρον, ὅστις ἀπεδέχθη τὴν ἀγορὰν ταύτην καὶ παρέλαβεν εἰς τὴν κατοχὴν του τὰ ἀκίνητα ταῦτα, παρ' οὗ εἶχον λάβει τὸ ἀντίτιμον.

Ἐχων ἐπίσης εἰς τὴν κυριότητα καὶ κατοχὴν μου μίαν οἰκίαν μὲ ἑπτὰ ἐρειπωμένα δωμάτια, κειμένην ἐντὸς ταύτης τῆς Σητείας (Νεφς Ἰστιᾶ) περιοριζομένην μὲ τοὺς πωληθέντας πρὸ καιροῦ εἰς αὐτὸν ἀγρούς μου καὶ ταύτην τὴν οἰκίαν μου μεθ' ὅλων τῶν δικαιωμάτων, ὠφελειῶν καὶ ὑποκειμένων, διὰ πρότάσεως καὶ παραδοχῆς μου, διὰ πωλήσεως ἐγκύρου καὶ ὁριστικῆς καὶ ἀντὶ τοῦ τιμήματος τῶν εἴκοσι ἀσσανίων, ἐπώλησα καὶ παρέδωσα εἰς τὸν εἰρημένον Παρθένιον Κορνᾶρον, ὅστις ἀπεδέχθη τὴν ἀγορὰν ταύτην. Μετὰ δὲ τὴν παραλαβὴν της ἐκ μέρους τοῦ ἀγοραστοῦ, ἔλαβον παρὰ τῶν χειρῶν του ὁλόκληρον τὸ διαληφθὲν τίμημα τῶν εἴκοσι ἀσσανίων καὶ ὅτι τοῦ λοιποῦ οὐδὲν δικαίωμα μετοχῆς καὶ ἐξουσίας ὑπελείφθη πλέον εἰς ἐμὲ ἐπὶ τῶν προαναφερθέντων ἀγρῶν, ἐλαιοδένδρων καὶ οἰκίας καθόσον ταῦτα ἀπέβησαν ἰδιοκτησία ἕξ ἀγορᾶς τοῦ ἀγοραστοῦ, δικαιουμένου νὰ διαχειρίζεται ταῦτα ὡς βούλεται. Μετὰ τὴν ὁμολογίαν του ταύτην καὶ συνεπεῖα αἰτήσεώς του συνετάχθη τὸ παρὸν σήμερον τῇ εἰκοστῇ ἑκτῇ Σιεβάλ τοῦ ἔτους Ἐγίρας χίλια ὀγδοήκοντα δύο—1671 μ. Χ. (τόμος 8ος σελ. 138).

10) Ἱερολογιώτατε καὶ Σοφολογιώτατε Καδῆ Χάνδακος Μουσταφᾶ Ἐφένδη Γνωστὸν θέλει γίνεαι διὰ τοῦ παρόντος, ὅτι δι' ἀναφορᾶς σου πρὸς τὸ αὐτοκρατορικὸν στρατόπεδόν μου ἀναφέρεις ὅτι Ἐπειδὴ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Σητείας δὲν ὑπάρχει Τέμενος καὶ οἱ ἐν τῇ εἰρημένῃ Ἐπαρχίᾳ Μωαμεθανοὶ ἔχουσιν ἀνάγκην τοιοῦτου, ζητεῖς ὥς ἐκ τούτου τὴν ἐκ μέρους μου ἄδειαν ὅπως μετατραπῇ τὸ ἐν τῷ χωρίῳ Χανδρᾷ(΄) δι' ἐξόδων σου ἀνεγερθὲν ἱερὸν προσκυνητᾶριον (Μεστίζητ) εἰς Τέμενος (Τζαμί). Λοιπὸν σὲ διατάσσω ὅπως ἐξετάσης ἰδίους ὄμμασιν τὸ προσκυνητᾶριον τοῦτο καὶ εἰάν εἶναι κατάλληλον διὰ νὰ γίνῃ Τέμενος καὶ προτίθεται νὰ κτίσῃς τοῦτο δι' ἐξόδων σου, ἐπιτρέπω νὰ τοποθετήσῃς ἐντὸς αὐτοῦ ἄμβωνα καὶ γίνονται δεήσεις ἐν αὐτῷ. Οὕτω γίγνωσκε καὶ εἰς τὸ ἱερὸν σύμβολόν μου πίστευε. Τῇ 1 Μουχαρέμ 1082=1671 μ. Χ. (τόμος 8 σελ. 245). Ἐγράφη ἐκ τῆς πεδιάδος Ἀδριανουπόλεως.

11) Σεφὲρ υἱὸς Ἀβεδὶς κάτοικος Ἱεραπέτρας ἀρμένιος ἐνάγει τὸν Σαχιν υἱὸν Καζάρ Ἀρμένιον ἐξ αἰτίας μιᾶς παραγγελίας μὴ ἐκπληρωθείσης. Τῇ 1 Σαφὲρ 1084=1672 μ. Χ. (τόμος 167 σελ. 246).

12) Ὁ ἐξ Ἰσπανίας Ἀνδρέας κάτοικος Σπιναλόγκας δεχθεὶς τὴν μουσουλμανικὴν θρησκείαν ὠνομάσθη Ἰπραχίμ. Τῇ 1 Μουχαρέμ 1084=1673 μ. Χ. (τόμος 167 σελ. 288).

13) Ὁ Βαϊράμ υἱὸς Ἀβδουλάχ κάτοικος τοῦ χωρίου Ἀρμένιοι τῆς Ἐπαρχίας Σητείας ἐμφανισθεὶς ἐνώπιον τοῦ Ἱεροδικαστικοῦ τούτου Συμβουλίου ἐδήλωσεν καὶ ὡμολόγησεν ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ ὑπὲρ οὗ ὁ τίτλος οὗτος Ἰβραχίμ Ἐφένδη υἱοῦ Μεχμέτ κατοίκου ὡσαύτως, ὅτι ἔλαβε σήμερον παρ' αὐτοῦ 15 ἀσλάνια, 20 μίστατα ἔλαιον καὶ 10 μουζούρια σιτάρι, ἅτινα τῷ χρεωστεῖ καὶ θέλει τῷ πληρώσει ἐν ἔτος ἀπὸ τῆς ἡμερομηνίας τοῦ παρόντος. Τῇ Μουχαρέμ 1085=1673 (τόμος 27ος σελ. 150).

14) Ὁ Βαλῆς (διοικητὴς) τοῦ Ἐγιαλείου καὶ τῆς πόλεως Κάνδιας Σεοδάρ Ἐκρέμ ἐξοχώτατος Μεχμέτ Πασᾶς, συνωδᾷ τῇ διὰ τοῦ Δαοῦτ Βέη ἀφικθείσῃ ὑψηλῇ αὐτοκρατορικῇ Διαταγῇ ὅπως προκειμένου ἀπὸ σήμερον καὶ εἰς τὸ ἔξης, ἐν τῇ περιφερείᾳ Λασηθίου περὶ αἰχμαλωσίας, Μουσουλμάνου ἢ φόρου καὶ διαρπαγῆς τῆς περιουσίας του, νὰ ἀπελευθερώνεται ἢ ἀποζημιοῦται οὗτος παρὰ τῶν ἀπίστων τῆς ἰδίας Ἐπαρχίας, ἐξέδωκε σχετικὸν πουνγιουρλῆ (διαταγὴ) ὅπως συνταχθῇ ἐπὶ τούτοις Ἱεροδικαστικὴ ἀπόφασις ἐν ᾗ νὰ ὑπογράψουν ἀλληλεγγύως καὶ ὑπευθύνως, ὁ Κεϊχουτᾶς, οἱ ἱερεῖς καὶ οἱ ἀρχηγοὶ τῶν χωρίων τῆς Ἐπαρχίας ταύτης. Συμμορφούμενοι ὅθεν τῇ διαταγῇ ταύτῃ, προσήχθησαν ἐνώπιον τοῦ φωτεινοτάτου τούτου Ἱεροδικαστικοῦ Συμβουλίου οἱ Παπα-Κωνσταντί-

Σημ. Μύσ. (1) Ἡ οἰκοδομὴ τεμένους ἐν Χανδρᾷ ἀποδεικνύει, ὅτι τὸ χωρίον τοῦτο ἦτο τότε πρωτεύουσα τῆς Σητείας.

νος, Παπᾶ Μανώλης καὶ Μιχάλης Φαρσάρ(ης) ἐκ τοῦ χωρίου Τζερμιάδω, οἱ Παπᾶ Νικολῆς καὶ Γεώργης ἐκ τοῦ χωρίου Ἅγιος Κωνσταντῖνος, οἱ Παπᾶς Μαθιὸς καὶ Μιχάλης ἐκ τοῦ χωρίου Μέσα Λασηθι, οἱ Μαστρο-Μιχάλης καὶ Νικολὸς ἀπὸ Ποταμιές, οἱ Παπᾶ Κωνσταντῖνος καὶ Μάστρο-Φραγκιάς ἀπὸ Ἅγιος Γεώργιον, οἱ Πισοχωρίτης (γρ. ψυχροχωρίτης) Φραγκιάς καὶ Μανώλης Σκουλάς (Σκαλάς) ἀπὸ Καμινάκι, οἱ Μιχάλης Ζερβὸς καὶ Γεώργιος Μανουσόπουλος ἀπὸ Πισοχωριό, οἱ Παπᾶ Στεφανῆς καὶ Γεώργιος Μανωλόπουλος καὶ Τζανῆς ἀπὸ Μιριμίρου (Γεροντομοῦρι;) ὁ Παπᾶ Γιάννης Φανούριος ἀπὸ χωρίον Λαγοῦ, ὁ Παπᾶ Στεφανῆς Κετχουτᾶς τῆς εἰρημένης Ἐπαρχίας καὶ λοιποί, οἵτινες λαβόντες γνῶσιν τοῦ περιεχομένου τῆς ἀναφερθείσης Ὑψηλῆς Διαταγῆς ἐδήλωσαν ὁμοφώνως ὅτι ἐὰν ἀπὸ σήμερον καὶ εἰς τὸ ἐξῆς οἱ ἄπιστοι Χαϊνίδες αἰχμαλωτίσουν ἢ ἐπιφέρουν ζημίαν εἰς τὰ κτήματα Μουσουλμάνου, νὰ εἰσπράττεται ἡ ζημία αὕτη παρ' ἡμῶν, ἐν περιπτώσει δὲ αἰχμαλωσίας του νὰ ἀπελευθερώνεται οὗτος διὰ χρημάτων ἰδικῶν μας, πρὸς δὲ νὰ τιμωρούμεθα καὶ ἡμεῖς οἱ ἴδιοι. Ἐπὶ τῇ συνυπευθύνῳ δηλώσει των ταύτη συνετάχθη τὸ παρὸν καὶ κατεχωρήθη ὧδε σήμερον τῇ 20 Τεμαζιελεβὲλ τοῦ ἔτους 1100=1688 μ. Χ. (τόμος 27 σελ. 237).

15) Ταῦτόσημον ὑπεύθυνον δήλωσιν ὑπέγραψαν τὴν ἰδίαν ἡμέραν ἐνώπιον τοῦ Καδῆ καὶ οἱ ἱερεῖς, προὔχοντες καὶ Κετχουντᾶς τῆς Ἐπαρχίας Μεραμπέλου. Οἱ τῆς Ἱεραπέτρας ὑπέγραψαν τὴν 25 τοῦ ἰδίου μηνός, Ὀνόματα Κετχουντάδων Μεραμπέλου Γιάννης, Ἱεραπέτρας **Ἀνδρούλης**. Ἡ δήλωσις Σητείας φέρει ἡμερομηνίαν 29 ἰδίου μηνός, ὑπεγράφη παρὰ τῶν ἱερέων καὶ προὔχόντων πλὴν τοῦ Κετχουντᾶ (τόμος 27 σελ. 238 καὶ 239).

16) Ὁ Κετχουντᾶς τῆς Ἐπαρχίας **Σητείας** Θεοδωράκης καὶ ἀρχηγὸς τῶν **ἀρματωλῶν** (**Μαρτολὸξ** Πασιλαρί) Γιάννης καὶ οἱ ἐκ τῶν ἀρματωλῶν (**Μαρτολὸξ** νεφερατιντάν) Πασχάλης, Νικολός, Μανώλης, Τζωρτζης, Νικολός, Γιάννης καὶ Θεόδωρος. Καὶ ἐκ τῶν χωρίων, ὁ ἐκ τοῦ χωρίου Κατωλάνι (Κατελιῶνας) Γιάννης Λοῦγρα καὶ Μιχάλης. **Σίτανο**—Κωνσταντῖνος Ματζᾶρ, **Σκαλιᾶ**—Γιάννης, Κωνσταντῆς. **Μαγκασὰ** (Μαγκασά;) Γιάννης. **Ροῦσα**, Γεώργης, **Χῶνος**—Μανώλης, Κωνσταντῆς **Κασασεδουλι**—; Μανώλης, Γιάννης, **Ἀρμένους**—Γιάννης Ροῦσα καὶ Γεώργης φόρου ὑποτελεῖς. Καὶ ὁ ἐκ μέρους τοῦ ἐνδοξοτάτου Διοικητοῦ τοῦ Ἐγιαλειοῦ Κάνδιας Μεχμέτ Πασᾶς διορισθεὶς ἐπὶ τούτοις διὰ τὴν ὑπόθεσιν ταύτην, Κετχουτᾶς τῶν Τσαουσίδων τοῦ Διβανίου Κάνδιας Μεχμέτ Ἀγᾶς (τόμ. 27 σ. 240).

17) Λεπτομερὲς κατάλογος ἐμφαίνων τὰς τοποθεσίας τῶν φυλακείων (βάρδιες, Κουλέδες) ὡς καὶ τὰ ὀνόματα τῶν ἐντεταλμένων τὴν φρούρησιν τούτων χωρίων τῶν Ἐπαρχιῶν Σητείας Μεραμπέλου, Λασηθίου καὶ Ἱεραπέτρας. Τὰ φυλάκεια ταῦτα ἀνήρχοντο εἰς 55 (τόμος 47 σελ. 251) (').

18) Περινοῦσατέ μοι Βεζύρη καὶ Διοικητὰ τῆς Κρήτης, Σοφολογιώτατε Καδῆ καὶ Δεφτεδάρη τῆς νήσου ταύτης, γενέσθω ὑμῖν γνωστὸν διὰ τῆς παρουσίας Ὑψηλῆς Διαταγῆς μου ὅτι ἀναιτιθεμένης, ὡς εἴθισται, τῆς εἰσπράξεως τῶν φόρων τῶν ἐν τῷ Λογιστηρίῳ τῆς Κρήτης κατακεχωρημένων αὐτοκρατορικῶν χωρίων (Χαβᾶς Χου-μαγιούν) εἰς τοὺς αἰτοῦντας κατὰ τὸ σύστημα τῆς πλειοδοσίας, ἀνετέθη κατὰ τὸ παρὸν ἔτος 1100—1688 αὕτη εἰς τὸν διακεκριμένον παρ' ἡμῖν Ἀλῆν, ὅστις καὶ ἠτήσατο τὴν ἐκ μέρους μας ἔκδοσιν σχετικῆς πρὸς τοῦτο διαταγῆς μας. Δεδομένου ὅθεν συμφώνως πρὸς τὰ ἐν τῷ Λογιστηρίῳ τοῦ Χάνδακος φυλασσόμενα ἐπίσημα νέα φορολογικὰ βιβλία φέροντα τὴν αὐτοκρατορικὴν σφραγίδα, ὅτι *ὁ μονκατὰς τῶν χωρίων τῆς Ἐπαρχίας Μεραμπέλου τοῦ Σαντζακίου Σητείας* ἀνέρχεται κατ' ἔτος εἰς 2 φορτία καὶ 18921 ἄσπρα καὶ ὅτι αἱ φορολογήσιμοι τῆς εἰρημένης Ἐπαρχίας οἰκίαι ἀνέρχονται εἰς 1602, σὺν τῷ φόρῳ τῆς διαφορᾶς (τεφαβέτ) καὶ ἀναρῆσεως εἰς τὸν θρόνον ἐκ 507 ἄσπρων δι' ἐκάστην οἰκίαν ἥτοι 8 φορτία καὶ 12214 ἄσπρα καὶ συμποσυνμένων τούτων, μονκατὰδων καὶ φόρων, εἰς τὸ ποσὸν τῶν 10 φορτίων καὶ 31135 ἄσπρων, ἀναθέτομεν τὴν εἰσπράξιν τοῦ ποσοῦ τούτου ἀπὸ τῆς 1 τοῦ μηνὸς Μαρτίου ἔ. ἔ. καὶ διατάσσομεν τὴν παράδοσιν τοῦ πρὸς τὸ Ταμεῖον Χάνδακος, σὺν τῇ ἐκ μέρους τοῦ εἰρημένου Ἀλῆ καταβληθησομένη διαφορᾷ πλεονάσματος ἐκ 5000 ἄσπρων ἥτοι τὸ ὅλον 10 φορτία καὶ 36135 ἄσπρα, εἰς τὸν ὡς εἴρηται Ἀλῆν εἰς χεῖρας τοῦ ὁποίου ἐδώσαμεν καὶ ἀντίγραφον τῆς παρουσίας Ὑψηλῆς Διαταγῆς μου δεόντως ὑπογεγραμμένης. Ἐπειδὴ δὲ εἰς τὰ ἐν τῷ αὐτοκρατορικῷ Λογιστηρίῳ μου φυλασσόμενα φορολογικὰ βιβλία δὲν ἀναφέρεται ἐπεξηματικῶς καὶ λεπτομερῶς ὁ μονκατὰς τῆς Ἐπαρχίας ταύτης ἀλλὰ συνολικῶς ἀναφέρεται οὗτος δι' ὅλην τὴν Κρήτην, ὡς ἐκ τούτου ἐντελλόμεθα ὅπως μετ' ἐμπεριστατωμένην ἐπιθεώρησιν εἰς τὰ φορολογικὰ βιβλία τοῦ λογιστηρίου σας ἐνεργήσητε συμφώνως τῇ παρουσίᾳ Ὑψηλῆς Διαταγῆς μου, ὡς ἐπίσης καὶ τῇ ἐκ μέρους τοῦ Αὐτοκρατορικοῦ μου Λογιστηρίου ἐκδοθείσῃ σημειώσει. Ἐντέλλομαι ὅθεν ἅμα τῇ ἀφίξει τῆς παρουσίας μου, συμμορφούμενοι πρὸς ταύτην ἐνεργήσητε τὰ δέοντα ἀποφεύγοντες πάντοτε νὰ ἀντιβαίνετε πρὸς τὰς διατάξεις τοῦ Ἱεροῦ Νόμου. Οὕτω γινώσχετε καὶ εἰς τὸ ἱερὸν σύμβολόν μου πιστεύετε. Ἐγράφη τῇ 15 Ρεμπιουλαχίρ τοῦ ἔτους 1100—1688. Ἐκ τῆς ἐν Ἀδριανουπόλει ἑδρας (τόμος 27 σελ. 263).

19) Ὁ Μεχμέτ καὶ ἡ Φατμά τὸ γένος Ἀβδουλᾶχ, ἀδελφὸς καὶ μήτηρ τοῦ ἐν τῇ συνοικίᾳ Ἀχμέτ Πασᾶ Χάνδακος διαμένοντος, ἀλλ' ἐν τῇ φρουρᾷ Σητείας ὑπηρετοῦντος Χασάν υἱοῦ Ὁμέρ, φρονευθέντος θεία βουλήσει ἐκ δυστυχήματος ὅπλου ἐν τῷ χωρίῳ Νητιᾷ (Ἐτιᾷ), δώρισαν πληρεξούσιον ἐπίτροπόν των τὸν σύζυγον τῆς Φατμάς, Γιουσούφ υἱὸν Ἀβδουλᾶχ, τῆς πληρεξουσιότητος ταύτης πιστοποιηθείσης διὰ τῆς μαρτυρίας τοῦ Μεχμέτ, τσαούση τοῦ Διβανίου καὶ Μουσταφᾶ υἱοῦ Μεχμέτ, ὅστις πληρεξούσιος ἐφανισθεὶς ἐνώπιον τοῦ Ἱεροδικαστικοῦ τούτου Συμβουλίου κατέθεσεν μὲ τὴν ιδιότητά του ταύτην ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ ἐκ τοῦ χωρίου Ἀλητζανῆ Ἐπαρχίας Ρίζου, Μονσταφᾶ, ὅτι οὐδεμίαν ἀπαίτησιν λόγῳ φόρου αἵματος ἐγείρουν οἱ ἐντολοδόται του ἐναντίον τοῦ εἰρημένου Μουσταφᾶ καθόσον οὗτος συμμορφούμενος τῇ διαταγῇ τοῦ φρονευθέντος, ὅπως μεταβῇ νὰ κυ-

νηγήση πουλιά καὶ καθ' ἣν στιγμήν τοῦ ἔδιδε τὸ ὄπλον του ἔπεσε ὅλως αἰφνηδίως τὸ τσακμάκι του καὶ τὸν ἐφόνευσεν ἀκουσίως. Συνεπῶς οὐδεμίαν ἀπαίτησιν φόρου αἵματος (ντιγιέτ) ἐγείρουν ἐναντίον τούτου οὔτε τώρα οὔτε εἰς τὸ μέλλον τῇ 21 Σεβάλ 1100=1688 μ. Χ. (τόμος 27 σελ. 287).

20) Ὁ ἐκ τοῦ χωρίου Ἀγιατάνια (Ἀϊτάνια) τῆς Ἐπαρχίας Πεδιάδος Μᾶρκος....., Μιχαὴλ υἱὸς Κότζου φόρου ὑποτελῆς καὶ ὁ ἐκ τοῦ χωρίου Λαγοῦ Ἐπαρχίας Λασηθίου..... υἱὸς Ἀβδουλάχ ἐμφανισθέντες ἐνώπιον τοῦ Ἱεροδικαστικοῦ τούτου Συμβουλίου ἐδήλωσαν ἐνώπιον τοῦ ὑπὲρ οὗ ὁ τίτλος οὗτος Τζανῆ υἱοῦ Σκλάβου κατοίκου τοῦ προαναφερθέντος χωρίου Λαγοῦ ὅτι, καθ' ὃν καιρὸν ὁ εἰρημένος Τζανῆς μετέβαινεν εἰς τὴν τοποθεσίαν Ἀμπελῶνα τὸν συνήντησαν ἐχθροὶ ἐνοπλοὶ ἄπιστοι (Χαρπὶ Κιαφιρλέρ) καὶ συλλαβόντες αὐτὸν τὸν.... εἰς τὸ πρὸς ἡμᾶς ἐχθρικὸν μέρος Σπιναλόγκαν. Πλὴν ὅμως ὁ Τζανῆς Σκλάβος, κατορθώσας δι' ἐνὸς τρόπου νὰ ἀποδράσῃ κρυφίως ἐκεῖθεν καὶ νὰ ἐπιστρέψῃ πάλιν εἰς τὸ μουσουλμανικὸν ἔδαφος παρουσιαζόμεθα τώρα ἡμεῖς καὶ ἐγγυώμεθα διὰ τὸ αὐτόν του, ἐπίσης ὅτι θὰ τὸν προσαγάγωμεν εἰς τὸ Ἱεροδικεῖον ὅποτε-δήποτε ζητηθῇ οὗτος καὶ ὅτι δὲν θέλει ἀποδράσῃ πλέον ἐντεῦθεν. Ἐγγυώμεθα ἡμεῖς διὰ ταῦτα. Ἐγκριθέντων ὅθεν τούτων, κατεχωρήθησαν ταῦτα ὧδε τῇ 25 Σεβάλ 1097=1685 μ. Χ. (τόμος 142 σελ. 62).

21) Ἡ ἐκ τοῦ χωρίου Σφακά - Σητείας τῆς περιφερείας Χάνδακος (Κάνδια) Ἑλένη τὸ γένος Ἐμμανουὴλ Χριστιανὴ ἐμφανισθεῖσα ἐνώπιον τοῦ φωτεινοτάτου τούτου Ἱεροδικαστικοῦ Συμβουλίου ἐδήλωσε καὶ ὁμολόγησε ἐνώπιον τοῦ Ἀχμέτ Μιγριπῆ (ἐκ Τύνιδος) νομίμου κηδεμόνος τοῦ ἀνηλίκου υἱοῦ Κασίμ τοῦ ἀποθανόντος Ἐλχάτζ Ἀβδουλραχμάν, ὅτι καίτοι ὁ ἀποβιώσας εἰρημένος Ἀβδουλραχμάν πρὸ ἐννεατίας μὲ ἀπληθυνέρωσε πληρώρας τὸν τζερεμέ μου 8 γρόσια καὶ διέμενα ἕκτοτε εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του, ἐν τούτοις ὅμως ὁ εἰρημένος κηδεμὼν λέγων εἰς ἐμέ, ὅτι εἶμαι σκλάβα ἀγορασθεῖσα διὰ χρημάτων θέλει νὰ μὲ πωλήσῃ. Αἰτοῦμαι νὰ ἐρωτηθῇ ὁ ἐν λόγῳ Ἀχμέτ καὶ νὰ ἀφελῶ ἐλευθέρᾳ. Ἐπὶ τῇ ἀπαντήσῃ τοῦ κηδεμόνος ὅτι ἡ εἰρημένη Ἑλένη εἶναι κόρη ὁγαγιᾶ, διετάχθη (τῷ ἐγινε παραγγελία) νὰ τὴν ἀφήσῃ ἐλευθέραν. Ἐγράφη τῇ 1 Ρεμπιουλεβελ 1069=1658 μ. Χ. (τόμος 1656 Σελὶς 62).

22) Ὁ ἐκ τῶν κατοίκων τοῦ χωρίου Ἀρμένιοι τῆς Ἐπαρχίας Σητείας εὐχέτης τῷ ὑψίστῳ ἱεροδιδάσκαλος Ἰσραχὶμ Ἐφένδης(¹) υἱὸς Μεχμέτ ἐμφανισθεὶς ἐνώπιον τοῦ φωτεινοτάτου τούτου Ἱεροδικαστικοῦ Συμβουλίου ὁμολόγησε καὶ ἐδήλωσεν ἐνώπιον τοῦ ἐπίσης ἱεροδιδασκάλου Μεχμέτ Ἐφένδη υἱοῦ τοῦ ἀποβιώσαντος Ἀβδουλ Χαμίτ πληρεξουσίου τοῦ ἐν ἐνεργείᾳ Ἱεροδικαστοῦ τῆς εἰρημένης Ἐπαρχίας ἱερολογιωτάτου Μουσταφᾶ Ἐφένδη υἱοῦ τοῦ ἀποβιώσαντος Μου-

Σημ. Μύσ. (1) Ἐκ τοῦ ἐγγράφου τούτου (ἀρ. 22) ὡς καὶ ἐκ τοῦ ἀμέσως κατωτέρω (ἀρ. 23) ἐξάγομεν, ὅτι τὸ χωρίον Ἀρμένιοι Σητείας ἦτο ἔδρα ἱεροδικαστοῦ (Καδῆ).

σταφᾶ Τσαούς, ὅτι μέχρι τῆς ἐκδόσεως τῆς παρούσης συμβάσεως ἔχων εἰς τὴν ἀπόλυτον κυριότητα καὶ κατοχὴν τοῦ ἐντὸς τοῦ ἐν τῇ περιφερείᾳ τοῦ χωρίου **Τούρτουλος** κειμένον ἀγροῦ ἐκτάσεως ἡμίσεος δονουμίου, δέκα ἔλαιόδενδρα καὶ δέκα κυψέλας, συνορευομένου τοῦ ἀγροῦ ἀφ' ἐνὸς μὲ ἀγρὸν Μιχαήλ, φόρου ὑποτελοῦς, ἀφ' ἑτέρου μὲ ποταμὸν καὶ μὲ ὄρος ἐκ δύο μερῶν, ταῦτα τὰ 10 ἔλαιόδενδρα καὶ 10 κυψέλας δι' ἱερονομικῆς δωρεᾶς **ἐδώρησε** τῷ εἰρημένῳ ἐνδοξοτάτῳ Μουσταφᾶ Ἐφένδῃ, τοῦ ὁποίου ὁ ἐντολοδόχος πληρεξούσιος ἀπεδέξατο τὴν δωρεάν ταύτην καὶ ὅτι τοῦ λοιποῦ οὐδὲν δικαίωμα σχέσεως, μετοχῆς καὶ ἐξουσίας ὑπελείφθη πλέον εἰς τὸν δωρητὴν ἐπὶ τῶν ἐν λόγῳ 10 ἔλαιοδένδρων καὶ 10 κυψελῶν καθόσον ταῦτα ἀπέβησαν ἰδιοκτησίᾳ ἐκ δωρεᾶς τοῦ πλήρους καὶ σαφοῦς δικαιώματος τοῦ δωρεοδόχου δικαιουμένου νὰ νέμῃται καὶ διαχειρίζηται ταῦτα ὡς βούλεται. Ἐγράφη τῇ 23ᾳ Ζηλχιτζὲ τοῦ ἔτους 1081=1670 Χμ.. Μάρτυρες Δερβίς Χότζας, Ἀχμέτ Μπεσσε, Βαϊράμ Μπεσσε (τόμος 1071 σελ. 29).

23) Ὁ ὡς ἀνωτέρω ἀναφερόμενος Ἱεροδιδάσκαλος Ἰπρυχίμ Ἐφένδης κάτοικος τοῦ χωρίου Ἀρμένοι ἀγοράζει ἐκ πλειοδοσίας ἀντὶ 19 γροσίων πολλὰ κτήματα κείμενα ἐν τῇ περιφερείᾳ τῶν χωρίων Λαμνῶνι καὶ Ἀρμένοι (τοποθεσία Μεσοκέφαλα). Τὰ κτήματα ταῦτα ἀνῆκον εἰς τὸν Ἀμπὰς Μπεσέν κάτοικον χωρίου Χανδρᾶ (τόμος 1071 σελίς 35 χρονολ. 9 Τζεμαζιελεβέλ 1081=1670).

24) Οἱ ἐκ τοῦ χωρίου Χουμεριάκου τῆς Ἐπαρχίας Μεραμπέλου Παπᾶ Ἀντώνιος υἱὸς Νικολάου, Παπᾶ Σπυρίδων υἱὸς Γεωργάκη, Παπᾶ Γεώργιος υἱὸς Νικολάου, Παπᾶ Μιχαήλ υἱὸς Νικολάου ἱερεῖς ἐμφανισθέντες ἐνώπιον τοῦ φωτεινοτάτου τούτου Ἱεροδικαστικοῦ Συμβουλίου ἐδήλωσαν ἐνώπιον τοῦ Μεχμέτ Βέη υἱοῦ Γιακούπ, ὅτι πρὸ τριῶν ἐτῶν μᾶς παρεδόθησαν παρὰ τοῦ Δημοσίου 6000 ὀκάδες σιτᾶρι διὰ νὰ τὸ ἀλέσωμεν. Καίτοι δὲ μετὰ τὴν ἄλυσιν καὶ παράδοσιν τῶν εἰς τὸ Δημόσιον ἐλάβαμεν σχετικὴν ἀπόδειξιν, τὴν ὁποίαν καὶ κρατοῦμεν εἰς χεῖράς μας, ὁ εἰρημένος Μεχμέτ Βέης μᾶς ἐνοχλεῖ ἐπὶ τρία ἔτη, λέγων ὅτι ἐκεῖνος παρέδωσε κατὰ διαταγὴν μας τὰς 6000 ὀκάδας ἀλεύρου πρὸς τὸ Δημόσιον καὶ ἀπαιτεῖ νὰ τοῦ πληρώσωμεν τὴν ἀξίαν του. Αἰτούμεθα νὰ ἐξετασθῇ ἡ ἀνὰ χεῖρας μας ἀπόδειξις, νὰ ἐρωτηθῇ ὁ εἰρημένος Μεχμέτ Βέης καὶ νὰ τοῦ ἀπαγορεύσῃτε ἀπὸ τοῦ νὰ μᾶς ἐνοχλεῖ. Μετὰ τὴν οἰκιοθελὴ ἀποδοχὴν ἐκ μέρους τοῦ Μεχμέτ Βέη τοῦ περιεχομένου τῆς ἀναφερθείσης ἀποδείξεως, ἀπηγορεύθη εἰς τοῦτον νὰ ἐνοχλῇ τοὺς ἐνάγοντας. Τῇ 23 Ρετζέπ 1081=1670 μ. Χ. (τόμος 1071 σελ. 80).

Δωρητήριον

25) Ἐνεφινίσθησαν ἐνώπιον τοῦ φωτεινοτάτου τούτου Ἱεροδικαστικοῦ Συμβουλίου (Ἡρακλείου) ὁ Ἀγᾶς τῶν Ξένων τοῦ δεξιοῦ τομέως τῆς πόλεως Χάνδακος διακεκριμένος Μεχμέτ Ἀγᾶς υἱὸς τοῦ Ἀβδουλάχ μετὰ τοῦ Μουσταφᾶ Τσελεμπή υἱοῦ Γιουσούφ καὶ ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ ἐν ἐνεργείᾳ καὶ ἐπὶ τάπητος καθημένου, ἀγωνιστοῦ τοῦ Ἱεροῦ Νόμου, τοῦ σοφοῦ τῶν σοφῶν ἱεροδιδασκάλων, τοῦ ἐναρέ-

του τῶν ἐναρέτων, ἐνδοξοτάτου, εὐσεβεστάτου καὶ ἐξοχωτάτου Μουσταφᾶ Ἐφένδη υἱοῦ τοῦ ἀποβιώσαντος ἀειμνήστου Μουσταφᾶ Τσαοῦς Ἱεροδικαστοῦ τῆς εἰρημένης πόλεως, ἐδήλωσαν καὶ ὡμολόγησαν ὅτι μέχρι τῆς ἐκδόσεως τῆς παρούσης δωρητηρίου πράξεως ἔχοντες εἰς τὴν κυριότητα καὶ κατοχὴν των συνεταιρικῶς ἐντὸς τῶν ὁρίων αὐτῆς ταύτης τῆς Σητείας, παραρτήματος τῆς πόλεως Χάνδακος, ἕνα ἄγρον πέντε μουζουρίων σπόρου, συνορευόμενον ἀφ' ἐνὸς μὲ κρημνόν, ἀφ' ἐτέρου μὲ τὸ βαροῦσι (προάστιον ἢ περιοχὴ τοῦ ἐσωτερικοῦ φρουρίου), μὲ τὸν δημόσιον δρόμον ἀπὸ τῆς ἄλλης πλευρᾶς καὶ μὲ τὴν Μονὴν **Τοπλοῦ** (Τοπλοῦ Μανασίρ) ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος, ὡς ἐπίσης καὶ ἕτερον ἄγρον 7 μουζουρίων σπόρου, συνορευόμενον μὲ ὅμοιον Τζοβάνη φόρου ὑποτελοῦς, μὲ ἄγρον (Ντεβετζή) Καμηλάτης Μεχμέτ Χαβάτζε, μὲ βοσκοτόπον καὶ δημοσίαν ὁδόν. Τούτους τοὺς ἀγροὺς μας διὰ δωρεᾶς ἐγκύρου καὶ ἱερωνομικῆς **δωροῦμεθα** τῷ ἐξοχωτάτῳ Μουσταφᾶ Ἐφένδη, ὅστις καὶ ἀπεδέχθη τὴν δωρεὰν ταύτην καὶ ὅτι ἀπὸ σήμερον καὶ εἰς τὸ ἔξῃς οὐδὲν δικαίωμα παρέμεινεν ὑμῖν ἐπὶ τῶν ἀγρῶν τούτων.

Τῇ 7ῃ Μουχαρέμ 1084=1673 μ. Χ,

Ἔπονται αἱ ὑπογραφαὶ δέκα ἑξ μαρτύρων δικαιοπραξίας, Τομ 167 σελ. 233.

Μάρτυρες τῆς δικαιοπραξίας ὑπογράφονται οἱ ἐπόμενοι :

Ὁ διακεκριμένος ἐκ τῶν Ἱερονομοδιδασκάλων Ἀδδουλ Τζελλί Ἐφένδης υἱὸς Γουνούς, Ἀχμέτ Ἐφένδης υἱὸς Μεσ'οῦτ, Ρετζέπ Βένης υἱὸς Ἀλῆ, Μεχμέτ Ἐφένδης υἱὸς Ραμαζάν, Γιουσούφ μπεςές (1) υἱὸς Ἀδδουλλάχ. Χουσεῖν Βένης υἱὸς Μουσταφᾶ, Ὁσμάν μπεςές υἱὸς Τζαφέρ, Σεφέρ Βένης υἱὸς Μουσταφᾶ, Μεχμέτ υἱὸς Ρετζέπ ἀρχηγὸς στρατιωτικοῦ ἀποσπάσματος (Ceri Basi), Ἀλῆ Ἐφένδης υἱὸς Γιουσούφ, Ἀλῆ Ἐφένδης υἱὸς Ἀδδουλλάχ, Ἀχμέτ μπεςές υἱὸς Σαχίν. Ἱμπραχίμ Βένης υἱὸς Ἀδδουλλάχ, Ὁμέρ μπεςές υἱὸς Ἱμπραχίμ, Ἀλῆ Βένης υἱὸς Μουσταφᾶ, Μεχμέτ μπεςές υἱὸς Ἀδδουλλάχ.

Ἐξαιρετικῶς τό ἑγγράφον τοῦτο ὑπογράφεται παρὰ δέκα ἑξ μαρτύρων ἔξ ὧν πολλοὶ Βέηδες καὶ Ἐφένδηδες, ἐνῶ εἰς παρόμοια ἑγγράφα ὑπογράφουν πέντε ἢ ἑξ μάρτυρες.

26)

ΠΟΥΓΙΟΥΡΟΥΛΤῆ=Διαταγὴ

Ἀνακοινοῦται διὰ τοῦ παρόντος πρὸς τὸν ἐν ἐνεργείᾳ Ἀγᾶ τῶν ἐθελοντῶν τοῦ δεξιοῦ τομέως Μουสลῆ Ἀγάν, οὗ ἄπειρον τὸ κλέος, ὅτι :

Ἡ Οἰκία τοῦ Κετχουντᾶ τοῦ Καστελλίου τῆς Σητείας Θεοδωράκη, φόρου ὑποτελοῦς ἔχει μεταβληθῇ εἰς ὀπλοστάσιον καὶ ὅτι εὐρίσκονται ἐν αὐτῇ πυρῖτις, μολύβια, τουφέκια, νταούλια, ξίφη καὶ λοιπὰ πολεμικὰ εἶδη. Ἐπειδὴ πιθανὸν οὖτος νὰ στραφῇ κατὰ τοῦ φρουρίου τοῦ Χάνδακος, ὡς ἐκ τούτου διωρίσθης ὅπως συλλάβῃς τὸν εἰρημένον ἄπιστον (Κεφερέ) καὶ τὸν προσαγάγῃς ἐνώπιόν μου(2). Πρὸς

Σημ. Μύσ. (1) Beché=κοινὸς ἄνθρωπος, ἄνευ τίτλου ἢ βαθμοῦ. (2) Ἡ κατηγορία κατὰφανως ἦτο ψευδής· διότι δὲν ἐννοεῖται πῶς ὑπὸ τὰ ὄμματα τῆς Τουρκικῆς ἐξουσίας. ἦτο δυνατόν νὰ μεταβάλλῃ ὁ Κετχουντᾶς Θεοδωράκης τὸν οἶκόν του εἰς ὀπλοστάσιον. Ἀλλὰ πρόκειται περὶ τῶν συνήθων τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐκβιασμῶν διὰ χρηματισμόν.

τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐγράφη ἢ παροῦσα. Τώρα διὰ παντὸς μέσου νὰ προσπαθήσῃς νὰ μεταβῇς εἰς τὴν οἰκίαν του, νὰ συλλάβῃς τὸν εἰρημένον καὶ νὰ ἐπιμεληθῇς τῆς ὑποθέσεως ταύτης· Μὴ τυχὸν ἀμελήσῃς καὶ ἀναβάλῃς. Αὐτὴν τὴν ὥρα νὰ ὑπάγῃς νὰ ἐνεργήσῃς συμφώνως τῷ πουργιουρουλτῇ τούτῳ.

28 Ρεμπιουλεβέλ 1095=1683 μ. Χ.

Ὑπ)φὴ τοῦ Μουχαφίζη Χάνδακος Ἀχμέτ

(Τόμος 167, Σελ. 295).

**Ἐπίσης ἐκ τοῦ μεταφραστικοῦ γραφείου Ἡρακλείου ἐλή-
φθησαν τὰ ἐπόμενα :**

27) α') **Ἄδεια πρὸς κατασκευὴν ἐλαιοτριβείου, ἑλληνιστὶ συντεταγ-
μένη, ἔχουσα ὡς ἐξῆς :**

Πρὸς τὸν τζαφέραγα μεμούρ βεκιλὴ τοῦ διζοῦ (¹) τι 20 μαρτίου 1848

με το παρόν μας σὰς λέγομε ὅτι ο ῥισβάνις ἀπο χοριὸ νισπίτα (²) ἐδόσε ἀναφορά εἰ στο σιβούλιο καὶ ζητᾷ νατον δοθῇ ἀδεια διανάκαμι ἀλειτροῦδιο ναλέθι το πράγματου το λίπος αὐτὸ το αριτζίχαλιν του καὶ νὰ το κρατῇ του μεμouri, εἶνε πρόσταγι καὶ καράρι (³) διὰ νὰ το καμι καὶ νὰ ηνε υποψιντος ταφτα

το συμβουλήον ηρακλήου

(τ. σ.)

28) β') **Ἐπιστολὴ χήρας χανούμης πρὸς τὸν ἀδελφόν της**

«Προσκινίσματα σέ λόγου σου Ἀδελφέ μου Πιλάλ πῆ εφεντι ἀπὸ τὴν ἀδελφί σου τὴν νασιπε χανουμι κὲ ἀπὸ τὸν ἀνεψιών σου μεηχμετ εφεντι κε φιλι τα χερια σου κὲ τα πόδια σου

ματια ποῦ δε θῶροῦντε

γωργό ξελησμονοῦντέ

μακρὰ πο πὰ ἔχο τὶς χαρες κὲ ποιὸς θα μου τὶς φερεῖ,
ὅτι κη ἀνέχω βρίσκουντε στου ἄδελφοῦ το χέρι.

Ἀδελφέ μου τὸ γνωρίζῃς καλὰ ὅτι ἔχριεψα κε δεν εχω αλον παρὰ τὸν θέω καὶ του λόγου κὲ ὅλες η ἐλπιδές μου κρέμουντε ης εσένα.

Χαρά νυξε τον τάφο μου κὲ δέξου τὸ κορμί μου,
εσβίσθικιε η αγάπι μου ας σβίσι κε η ζωη μου.

δε θέλω ἄδελφέ μου ἄλῶ ἀπὸ του λόγου σου μονο νὰ λαβένο τὸ γράμα σηχὰ δια νὰ μαθενο την ηγίαν σου διοτι δεν εχω αλον ἀδελφον μόνου του λογου κε ὅταν μαθένω οτι ησε καλα ἀναπεβοντε η πονι τις καρδιάς μου κε να τονε τρώ-
πος να σε δῶ δια νὰ ησιχάσω. προσκινίσματα κέστον ἀνεψιών μου τὸν τεφίκ πεη».

Ἡ ἐπιστολὴ φέρει ἐπὶ τῆς δευτέρας σελίδος δύο παρατιθέμενα τετραγωνίδια φέροντα εἰς τὸ κέντρον ἕκαστον ἀπὸ μίαν στιγμὴν. Ἦτο ἐν χρήσει τότε σῆμα ἀναγνωρίσεως τουρκιστὶ καλούμενον Rakam, ὅπερ ἐτίθετο ἀντὶ σφραγίδος καὶ τὸ ὁποῖον ἐκ πρώτης ὄψεως ἐρεβαίου τὸ γνήσιον τῆς προελεύσεως. Ἡ ἐπιστολὴ εἶναι γεγραμμένη μετὰ τρυφερότητος εἰς τὸ καὶ σήμερον ἐν χρήσει κορητικὸν ἰδίωμα καὶ διηγησμένη μετὰ πρόχειρα Κορητικὰ δίστιχα. Ἡ γράφουσα ἦτο εὐγενοῦς καταγωγῆς, ἐφ' ὅσον ὁ ἀδελφός της ἦτο μπης, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς τῆς ἐπιστολῆς : «τὸ παρόν γράμα νὰ δοθῇ ἡς τὴν σχεντιρία (=Ἀλεξάνδρειαν) η στου Πιλαλ πεη ἐφέτι τὸ χερί—ἀπὸ ηρακλίου κοριτις».

Σημ. Μύσ. (1) Τηρεῖται ἡ γλῶσσα καὶ ἡ ὀρθογραφία τοῦ πρωτοτύπου. (2) Νίσιπ-
τας, χωρίον τοῦ τέως δήμου Ἀρκαλοχωρίου. (3) Καράρ (τουρκ.)=ἀπόφασις.

29) 'Απογραφή ὑποδιοικήσεως Σητείας (1671)

Μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ 'Ηρακλείου καὶ τὴν ἐπελθοῦσαν συμπλήρωσιν τῆς κατοχῆς τῆς Κρήτης ἐγένετο ἀπογραφή τῶν κατοίκων τοῦ Νομοῦ ⁽¹⁾ Χάνδακος κατὰ διαταγὴν τοῦ Μεγάλου Βεζύρου καὶ πορθητοῦ τῆς Κρήτης 'Αχμέτ Πασᾶ, (Κιουπρουλή) διενεργηθεῖσα παρὰ τοῦ Δεφτερδάρ ⁽²⁾ 'Αχμέτ Πασᾶ καὶ τοῦ Γραμματέως τῶν Γενιτσάρων Μεχμέτ κατὰ τὸ ἔτος 1082=1671 μ. χ. (Τίμος 167 Σελ. 273).

'Υποδιοικήσις [Liva ⁽³⁾] Σητείας. 'Επαρχία Σητείας ⁽⁴⁾

"Ονομα χωρίου	Τουρκικὴ ὀνομασία	Εὐποροὶ	Μεσαία τάξις	"Αποροὶ	Σύνολον
Στραβοδοξάρι	Istravodoksari	9	7	2	18
Ρουκάκα	Rukaka	15	10	5	30
Πεῦκοι ⁽⁵⁾	Pefkez	4	7	0	11
Ὁρνὸ	Orno	12	7	1	20
Δάφνη	Dafni	9	13	6	28
'Αχλάδια	Ahladiye	9	6	5	20
Κουγιᾶ	Feriye ;	8	5	4	17
Χαμέζι	Hamiri ;	4	3	0	7
Τουρλωτὴ	Turloti	1	3	2	6
'Αγ. Γεώργιος Μουλιανᾶ	Ayô Yörgi Muliana	3	2	2	7
Μέσα Μουλιανᾶ	Mesa Muliana	9	9	2	20
Σφάκα	Isvaka	13	5	11	29
Λάστρος	Lastro	16	12	7	35
Μαρωνιά ;	Maruna ;	4	3	2	9
Πισκοκέφαλον	Piskokefale	4	3	1	8
Μπεράτι	Perati	3	6	0	9
Κάτω Πισκοπή	Kato Piskori	4	3	1	8
'Ρίζα	Rizu	5	3	5	13
Τραπεζοῦντα	Trapezunda	2	1	1	4
'Επάνω Πισκοπή	Apano Piskopi	9	7	2	18
Σωτήρα	Sotira	0	3	1	4
Σαντάλι	Sandali	3	1	1	5
Καλαμαῦκι	Kalamafki	1	0	0	1
Κανένε	Kaneni	3	1	2	6
Βαβέλοι	Vaveloz	12	10	4	26
Μεγαλέρνε ;	Megalerne ; ⁽⁶⁾	15	8	2	25
Σφακιᾶ	Isfak	3	0	1	4
		180	138	70	388

Σημ. Μύσ. 1) Vilâyet=ἐπαρχία. 'Εν προκειμένῳ ἔννοεῖ ὁλόκληρον τὴν Κρήτην. (2) Δεφτερδάρ=(τουρκ.) Defterdar=γενικὸς οικονομικὸς διευθυντὴς (τῆς Κρήτης). (3) Liva ἄραβ. σημαίνει τουρκιστὶ Sancak, bayrak=σημαία. Κατόπιν=περιοχὴ μοντεσαρίφη (=ὑποδιοικητοῦ). 'Εν τῇ στρατιωτικῇ δὲ γλώσσῃ livâ bey=sancak bey=διοικητὴς επαρχίας. Οἱ διοικηταὶ Χανίων, Ρεθύμνης καὶ Σητείας ἦσαν Liva=μπέηδες, ὁ δὲ τῆς πρωτεύουσας πόλεως 'Ηρακλείου ἦτο Vali=Γενικὸς Διοικητής. (4) 'Η σημερινὴ ἐπαρχία Σητείας, ὡς δείκνυται ἐξ ἐγγράφων τοῦ Μεταφραστικοῦ Γραφείου 'Ηρακλείου, ἦτο αὐτοκρατορικὸν κτῆμα=Χαβάς γουμαγιούν. Αἱ πρόσδοδοί του ἀνήκον εἰς τὰς νομίμους συνδρομας τῶν Σουλτάνων, αἵτινες ἀπῆλθον ἰδιαιτέρως εὐνοίας, καλοῦνται «χασεκί». Αἷται ἦσαν ἐν ἀρχῇ τέσσαρες. 'Αλλὰ βραδύτερον ἐπὶ Σουλτάν 'Ιμπραήμ (1049=1639 ἐγένοντο ὀκτώ. 5) Τὸ χωρίον Πεῦκοι συνωκίσθη μετὰ τὸ 1853. 6) 'Αγνωστον περὶ τίνος χωρίου πρόκειται.

"Όνομα χωρίου	Τουρκικὴ ὀνομασία	Εὐποροὶ	Μεσαία τάξεις	"Αποροὶ	Σύνολον
Μεταφορὰ		180	138	70	388
Σίτανος	Sinano	4	4	1	9
Κατσιδόνι	Kacidoni	10	10	5	25
Ζήρος	Ziro	39	33	12	84
Νικουρίγιο;	Nikuryö (¹)	4	1	1	6
Γράς	Giriaz	7	11	4	22
Καρούδι	Karidi	8	4	5	17
Μαγκασά	Mankasa	8	6	3	17
Βούλα	Vuyalo (²)	6	4	7	17
Σκαλιὰ	Iskalia	9	11	5	25
Λαμνῶνι	Lamnoni	12	13	4	29
Χανδροῦς	Handra	29	33	16	78
Ἀρμένιοι	Armenor	31	38	9	78
Συκιὰ	Sikâ	6	5	1	12
Ἐτιὰ	Nitya	37	22	3	62
Λίμνες;	Limnez (³)	7	8	0	16
Παληόπετσο	Palyopeço	2	0	0	2
Λουτράκι	Lutraki	4	1	0	5
Βραμάνους;	Viramanoz (⁴)	1	0	0	1
		404	342	146	895

Ἐπαρχίας Μεραμπέλλου, Ὑποδιοικήσεως Σητείας (der livi-i-Istiyé).

Νέφς Μεραμπέλλου	Nefs Merambelo	21	17	4	42
Μίλατος	Milato	11	20	3	34
Βραχάσι	Virehas	28	49	9	86
Λατσιδα	Laçide	21	43	8	72
Βουλισμένη	Vulizmeni	33	56	11	100
Καινούριο χωριὸ-Νεάπολις	Kenuryö horyö-Yeniköyi	95	159	39	293
Κάτω χωριὸ	Kato Furni	57	55	2	114
Καστέλλι	Kastel Furni	33	33	4	70
Ἀπάνω χωριὸ	Apano Furni	17	27	2	46
Λίμναις	Limnez	32	44	2	78
Πλατυπόδι	Platipodi	29	37	6	72
Βρύσες	Vriçez	21	31	11	63
Χουμεριάκου	Huméryakn	112	107	26	245
Κρούστας	Kruste	25	19	1	45
Πρίνα	Prine	18	10	1	29
Κρητσά	Kirçe	105	116	31	252
	Σύνολον ἀτόμων	658	825	160	1641

Σημ. Μύσ. 1) Πιθανῶς εἶναι ἐσφαλμένη γραφή τοῦ Μισιριού. 2) Ὑπάρχει καὶ συνοικισμὸς «Βουβάλοι». 3) Λίμνες χωρίων δὲν ὑπάρχει ἐν Σητεία, ἐκτὸς ἐὰν εἶναι κακὴ γραφή τοῦ Λιθίνες. 4) Πιθανῶς πρόκειται περὶ τοῦ ἡρειπωμένου σήμερον συνοικισμοῦ «Δραπάνοι», κειμένου μεταξὺ τῶν χωρίων Τουρτούλων καὶ Συκιᾶς.

'Επαρχίας 'Ιεραπέτρας, τῆς 'Υποδιοικήσεως Σητείας (=der livi-i-Istiye).

'Ονομα χωρίου	Τουρκικὴ ὀνομασία	Εὐποροὶ	Μεσαία τάξεις	'Αποροὶ	Σύνολον
'Αγιος Νικόλαος	Ayō Nicola Der Nefs Yeropetra			(72)	72
» Γεώργιος	Ayō Yörgi				48
» Σπυρίδων	» Ispirido				38
'Αγιοι Τριάντα	» Tiryanda				21
'Επάνω Κυρές;	Apano Kirez				51
Κάτω Κυρές;	Kato Kirez				24
Χριστοῦ	Christú			(12)	12
Σύνολον οἰκογενειῶν τῶν συνοικιῶν 'Ιεραπέτρας Mehalat Nefs Yeropetra:					266

Χωρία 'Ιεραπέτρας.

Καβοῦσι	Kavuçi	33	25	4	62
Πισκοπή	Piskopi	19	16	6	41
Βασιλική	Vasiliki	2	0	0	2
Μοναστηράκι	Monastiraki	5	2	1	8
Κάτω χωριὸ	Kato horyō	26	20	4	50
'Αποστολιανὰ	Apostoliana	2	1	0	3
'Επάνω χωριὸ	Epano horyō	12	11	4	57
Γιαννίτσι	Mayitici;	21	17	3	41
Κεντρί	Kentri	18	10	1	29
'Αγιος 'Ιωάννης	Ayō Yâni Aspradiana	5	2	0	7
Καπίστροι	Kapistri	10	4	2	16
Μακρυλιὰ	Makrilië	5	4	1	10
Μεσελέροι	Meseleroz	12	12	5	29
'Ανατολή	Anatoli	27	14	3	44
Καλαμαύκα	Kalamafka	23	14	0	37
'Ασάδη;	Asadi;(').	6	4	3	13
Μάλαις	Males	55	41	5	101
Σύνολον ἀτόμων		440	282	64	786

Ἐπαρχίας Λασηθίου, Ὑποδιοικήσεως Σητείας.

Ὄνομα χωρίου	Τουρκικὴ ὀνομασία	Ἐυποροὶ	Μεσαία τὰξις	Ἀποροὶ	Σύνολον
Μέσα Λασηθι	Mesa Lasid	11	13	1	25
Ἁγίου Κωνσταντίνου μετὰ Μαρκέτου	Ayō Kostandi ma Marketu	23	17	5	45
Ἀγούντι (¹)	Agonti ;	6	7	3	16
Σγερμιάδω	Cermiyado (u)	44	52	16	112
Λαγοῦ	Lago (u)	14	12	3	29
Ψυχρὸ	Psihro (u)	16	17	9	42
Γεροντομουρι	Yerodomuri	8	22	7	37
Γαῖδουρόμανδρα (²)	Gaydurimandra	12	7	1	20
Πλατή ;	Malati	6	8	1	15
Ἁγιος Γεώργιος	Ayō Yörki	21	27	7	55
Καμινάκι	Kaminaki	7	9	4	20
Μανολᾶς	Manola (³)	5	4	0	9
Ποτάμοι ;	Potamuz ;	15	20	8	43
Σύνολον ἀτόμων		188	215	65	468

Ἐπαρχίας Ρίζου, Ὑποδιοικήσεως Σητείας (Rizo der Liva-i-Istiye).

Καστέλλιον Ρίζου	Nefs Rizo	25	16	4	45
Ἀλάγνι	Alagni	26	24	2	52
Στύρωνας	Istirone	14	16	4	34
Πασιδέρος	Paçidre	15	13	4	32
Χουμέρι	Humeri	12	5	3	20
Ζίντα	Zide	6	4	2	12
Κάτω Μιλιαρίσι	Melaris Kato	7	7	5	19
Ἀπάνω Μιλιαρίσι	Melaris Apano	8	4	3	15
Ἁγιά Σεμνή	Aya Simi	6	3	2	11
Πισκοπή	Piskopi	4	3	0	7
Ἀλητζανή	Alican	7	5	1	13
Ἀρκαλοχώρι	Arkalohori	27	19	11	57
Γάσι	Gasi	8	7	3	18
Χαντροῦ	Handra	3	1	1	5
Φαλακᾶτη ;	Falakati ;	7	3	4	14
Μουσούτα	Mesuta	10	7	5	22
Ἀπάνω Πουλιαῖς	Pulye Apano	3	2	3	8
Κάτω Πουλιαῖς	Pulye Kato	3	2	0	5
Βουτουφοῦ	Yutufu	8	3	0	11
Πατήτρα Κάτω ;	Padidre Kato ;	7	3	3	13
Μπαδιά	Badye	15	9	3	27
Μοναστηράκι	Manastiraki	5	3	4	12
Μαχαιρά	Masera	5	3	1	9
Γαδίπια ; (⁴)	Gadipye	11	4	6	21
		242	166	74	482

Σημ. Μύσ. 1) Ὡς πρόκειται περὶ τοῦ Ἀ(βρα)κόντε. 2) Ἡ Γαῖδουρόμανδρα με-
τωνομάσθη σήμερον εἰς Ἄνω καὶ Κάτω Ἀμυγδάλι. 3) Ἐσφαλμένη γραφή τοῦ ὀνόματος
«Μαγουλᾶ». 4) Πρόκειται περὶ τῆς Γαρίπας.

Όνομα χωρίου	Τουρκικὴ ὀνομασία	Εὐποροὶ	Μεσαία τάξεις	Ἀποροὶ	Σύνολον
Μεταφορὰ		242	166	74	482
Χαλασός	Halaso	10	5	1	16
Βιτσιλιά	Viçilye	10	6	6	22
Πάρτηρα	Partire	2	0	0	2
Βιραϊνή (¹) Χαλασό ;	Virayini Halaso	9	1	0	10
Καλονή ;	Kalone;	3	2	1	6
Κακοῦ	Kaku	6	7	2	15
Κατσικάλι	Kaçikali	14	3	0	17
Λαγοῦτα.	Laguta	10	2	0	12
Βακιώταις	Vakutes	4	2	1	7
Μιτσιτσιρί	Miçiçiri	4	2	0	6
Ἴνι	Ini	14	7	10	31
Σκινιάς	Iskinye	14	5	5	24
Μέση Ἐπάνω(Μεσοχωριό)	Mesi Apano	14	5	1	20
Μέση Κάτω	Mesi Kato	10	4	2	16
Μάδρα;	Madre;	13	5	2	20
Κάτω Βιάνος	Kato Viyane	39	18	2	59
Ἐπάνω Βιάνος	Viyane Apano	108	46	25	179
Πεῦκος	Pefko	24	7	7	38
Ἀμιρά	Amire	20	5	2	27
Κεφαλόβρυσι	Kefale Vrisi	17	4	2	23
Βαχός;	Vaku	8	1	2	11
Ἅγιος Βασίλειος Κεράνα	Ayö Vasil Kerana	21	7	2	30
Κάτω Σύμη	Simni Kato	12	6	0	18
Ἐπάνω Σύμη	Simni Apano	46	16	6	68
Συκολόγος	Sikologo Mici	12	6	3	21
Ἀποδρώτι;	Apodroti;	7	2	0	9
Χριστός	Hristu	17	7	0	24
Παρσάς	Parsa	9	3	1	13
Ὀδούνια	Odunya	8	3	0	11
Ἅγιος Νικήτας	Ayö Nikitâ	18	8	5	31
Δεμάτι	Damati	14	6	2	22
Κεφάλι Βρύσι	Kefala Vrise;	7	1	6	14
Φιλίππου	Filipu	5	0	3	8
Γεράνι;	Yerani;	3	3	0	6
Καμάρις	Kamariz	7	3	0	10
Ἀμουργιέλαις	Amuryelis	1	0	1	2
Φρούνια (²)	Frunye;	11	5	3	19
Ρώμα(³)	Rame;	7	0	4	11
		788	389	181	1358

Σύνολον ἀτόμων (¹) Ὑποδιοικήσεως Σητείας (Liva-i- Istiye) 5.146.

Ἦτοι Εὐποροὶ 2.490, Μεσαίας τάξεως 2.042, Ἀποροὶ 614.

Σημ. Μύσ. 1) Ἰσως ἐκ τοῦ Τουρκικοῦ Veran=χαλασμένος. Ἐν δὲ τῇ ὁμιλουμένῃ ὑπάρχει σήμερον ἡ λέξις βεράνικο=ξηρὸν. 2) Φρούνια, ἴσως πρόκειται περὶ τῶν Φαβριανῶν. 3) Ρώμα ὄνομα χωρίου ἀγνώστου. 4) Ἐννοεῖ μὲ τὴν λέξιν ἄτομα, τὰς φορολογουμένας οἰκογενείας. Ἐὰν δὲ πολλαπλασιάσωμεν ἐπὶ 4 τὸν ἀριθμὸν τῶν οἰκογενειῶν ἔχομεν κατοίκους τῆς ὑποδιοικήσεως Σητείας 20.572 περίπου.

Ν. Ι. ΠΑΠΑΔΑΚΗ τ. Διευθυντοῦ Ἱστορικοῦ Ἀρχείου Κρήτης

Ο ΓΕΡΟΝΤΟΓΙΑΝΝΗΣ ΚΑΙ Η ΜΟΝΗ «ΚΑΨΑ», ΣΗΤΕΙΑΣ

Πρὸ τριάκοντα ὀκτὼ ἐτῶν ἐπισκεφθεὶς τὴν Μονὴν Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρομοῦ, τὴν καὶ τοῦ Καψᾶ ἐπονομαζομένην, διέμεινα ὑπὲρ τὸν μῆνα ἐν αὐτῇ χάριν ἰδίων μελετῶν. Παρὰ τὰς ἰδικάς μου μελέτας δὲν παρέλειψα ἀπὸ τοῦ νὰ ἀσχοληθῶ καὶ περὶ τὴν ἱστορίαν τῆς Μονῆς ὡς καὶ περὶ τὴν τοῦ ἱδρυτοῦ ἢ ἀνακαινιστοῦ αὐτῆς, τοῦ Γεροντογιάννη, νὰ κρατήσω δὲ σημειώσεις, αἱ ὁποῖαι ἀργότερον μετεβλήθησαν εἰς βιβλιάριον. Τοῦ βιβλιαρίου τούτου αἱ περισσότεραι σελίδες ἀναφέρονται εἰς τὸν ἱδρυτὴν ἢ ἀνακαινιστὴν. Καὶ εὐλόγως. Ὁ Γεροντογιάννης θεωρεῖται ἤδη, ἂν μὴ ὡς ἅγιος ἢ ὅσιος διὰ τὰς πολλὰς αὐτοῦ ἀρετὰς θεϊκὰς καὶ ἐνεργητικὰς, πάντως ὡς ἱστορικὸν πρόσωπον, στενότερα μὲ τὴν ἱστορίαν δύο Μονῶν, Καψᾶ καὶ Ἀγίας Σοφίας, τὰς ὁποίας ἀνεκαίνισε, καὶ καθόλου μὲ τὴν Ἐκκλησιαστικὴν ἢ Μοναστηριακὴν τῆς Σητείας ἱστορίαν συνδεόμενον. Ἐπὶ τριάκοντα τρία ἔτη τοῦ τελευταίου αἰῶνος (1841—1874) ἐφείλκε πρὸς ἑαυτὸν τὴν προσοχὴν καὶ τὸν σεβασμὸν τοῦ χριστιανικοῦ πληθυσμοῦ τῆς Σητείας καὶ ἄλλων Ἐπαρχιῶν, ὁπότεν συνέρρεον εἰς Καψᾶν διὰ νὰ ἀσπασθῶσι τὴν χεῖρα τοῦ Γεροντογιάννη καὶ νὰ ζητήσωσι τὰς εὐλογίας του διὰ τὴν ἕσιν αὐτῶν, οἱ πάσχοντες, τὴν σωματικὴν καὶ τὴν ψυχικὴν.

Ἐκ τοῦ Βιβλιαρίου τούτου, (ἀνεκδότου κατατιθειμένου δὲ εἰς τὴν Μονὴν καὶ εἰς τὸ Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον), λαμβάνω βραχεῖαν περίληψιν, ὅσην θεωρῶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ «Μύσωνος» ἀνταποκρινομένην,

* *

Τοῦ Γεροντογιάννη τὸ κύριον ὄνομα ἦτο Ἰωάννης Βιτσέντζος. Ἐγεννήθη ἐν Λιθίναῖς τῷ 1799 καὶ ἡ γέννησίς του συνέπεσε νὰ γίνῃ ἐν τῷ ἐρημικῷ Μονυδρίῳ τοῦ Καψᾶ. Ἐκεῖ καὶ ἐβαπτίσθη. Ἐκεῖ κατόπιν ἐτελέσθη καὶ ὁ γάμος του. Ἐκεῖ καὶ ὁ θάνατός του, ὡς θὰ εἴπωμεν ἐν τοῖς ἐπομένοις.

Γράμματα, ἐλλείπει σχολείων, δὲν ἐδιδάχθη. Ἀλλ' εὐφυὲς ὢν ἔμαθεν ἀπὸ μνήμης ὅσα κατὰ τὰς ἐκκλησιαστικὰς τελετὰς ἤκουε τῶν Ψαλτῶν καὶ τοῦ Ἱερέως τροπάρια καὶ εὐχάς.

Ἐνυμφεύθη κόρην ἐκ τῆς οἰκογενείας Γεροντήδων ἀπὸ τῆς ὁποίας καὶ ἐπονομάσθη Γεροντῆς καὶ Γεροντογιάννης. Ἡ οἰκογένεια Γεροντήδων εἶχε δύο κόρας ἐξαιρετοῦ καλλονῆς. Τῆς πρώτης τούτων ἠράσθη ὁμοχώριος Ὁθωμανὸς καὶ πρὸς ἀποφυγὴν αὐτοῦ ἠτύχτην ἤ ἀτυχὲς κόρη. Διὰ νὰ προλάβωσι παρομοίαν τύχην καὶ διὰ τὴν δευτέραν κόρην των, ἀπεμάκρυναν καὶ ἀπέκρυπτον σὺν τὴν οἱ γονεῖς τῆς εἰς τὰ κατὰ τὸν Καψᾶν σπήλαια, ἕως ὅτου τὴν ἔδωκαν εἰς τὸν Ἰωάννην Βιτσέντζον, ἱκανὸν νὰ τὴν προστατεύσῃ κατὰ παντὸς ἀπὸ τῶν Τούρκων κινδύνου.

* *

Ὡς οἰκογένειάρχης ἔζησε μέχρι τοῦ 1841, ὁπότε ὁ ἡρεμὸς οἰκογενειακὸς βίος μετεβλήθη ἀποτόμως ἐκ τοῦ ἐπομένου γεγονότος.

Κατὰ τὴν 4 πρὸς τὴν 5 Ἀπριλίου 1841, Παρασκευὴν τῆς Διακαινησίμου, ὁ Γεροντογιάννης περιέπεσεν εἰς ὕπνον βαθύν, διαρκέσαντα περὶ τὰς 43 ὥρας, καθ' ὃν ἔφαινετο μὲν ὅτι δὲν ἦτο νεκρὸς, ἀλλὰ δὲν ἀφυπνίζετο, κατ' οὐδένα τρόπον. Ὅτε τέλος ἀφυπνίσθη, ἤρξατο μετὰ μεγάλης εὐγλωττίας διηγούμενος ὁπτασίας καὶ ἐνύπνια καταπληκτικά. Παραληφθεὶς ὑπὸ Ἀγγέλου μετήχθη εἰς τὸν Παραδείσον καὶ ἔπειτα εἰς τὴν Κόλασιν ὅπου, ἐρμηνεύοντος τοῦ ὁδηγοῦ Ἀγγέλου, εἶδε πῶς ἀμεί-

Ὁ Γεροντογιάννης.

βονται οἱ τὰ καλὰ καὶ πῶς τιμωροῦνται οἱ τὰ κακὰ ἐν τῷ κόσμῳ πράξαντες. Περιέγραψε δὲ μὲ τοσαύτας λεπτομερείας καὶ ἐχρωμάτιζε μὲ τόσον ζωηρὰ χρώματα τὴν λαμπρότητα τοῦ Παραδείσου καὶ τὴν φρίκην τῆς κολάσεως (*), ὥστε νὰ συγκινῶνται οἱ ἀκούοντες καὶ νὰ θαυμάζωσιν, ἀποδίδοντες τὰς τοιαύτας ἀποκαλύψεις εἰς ἑξαιρετικὴν τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν Γεροντογιάννην εὐνοίαν, ὡς πρὸς ἐκλεκτὸν αὐ-

(*) Αἱ περιγραφαὶ παραδείσου καὶ κολάσεως, περιλαμβανόμεναι εἰς τὸ ἐν τῇ Μονῇ Καψᾶ καὶ ἐν τῷ Ἱστορικῷ Ἀρχεῖφ κατατεθὲν βιβλιάριον, παραλείπονται ἐνταῦθα ὡς πολὺ ἐκτενεῖς.

τοῦ πρόσωπον. Ὁ θαυμασμὸς καὶ ἡ πίστις ἐκορυφώθησαν καὶ ἡδραιώθησαν, ὅταν προσαχθεῖσα Γραῖα παράλυτος καὶ τυχοῦσα τοῦ Γεροντογιάννη τῆς εὐλογίας, πάραυτα ἰάθη καὶ πεζῇ εἰς τὸν οἶκόν της μετέβη.

Ταχεῖα, ὡς εἶναι εὐνόητον, διέδραμεν ἡ φήμη εἰς τὰ χωρία τοῦ Δήμου καὶ τῆς Ἐπαρχίας ὅλης. Κόσμος δὲ πολὺς ἤρχισε νὰ συρρῇ καὶ τὸ χωρίον τοῦ Γεροντογιάννη μετεβλήθη εἰς τόπον προσκυνήματος. Ἄλλος διὰ τὴν ὑγείαν του ἄλλος διὰ νὰ ἴδῃ τὸν, εἰς ἐμπνευσμένον καὶ θαυματουργὸν Ἱεροκήρυκα, αἰφνιδίως μεταβληθέντα ἀγράμματον γεωργόν, διὰ τὸν ὁποῖον μάλιστα ἐλέγετο πρότερον ὅτι συχνὰ διὰ διαφόρους αἰτίας κατεδιώκετο ὑπὸ τῆς τουρκικῆς Χωροφυλακῆς (**)

Ἐπειδὴ κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος, 1841, ἐπεκράτει ἀνωμαλία ἐν Κρήτῃ καὶ ἡ τάξις μὲ τὸ παραμικρὸν διαταράσσετο (ἐπανάστασις Βασιλακογεώργι, ἢ τοῦ Χαιρέτη), διὰ τοῦτο ἡ περὶ τὸν Γεροντογιάννη συνάθροισις, καίτοι ἀπετελεῖτο ἀπὸ ἀνθρώπων ἀσθενεῖς καὶ ἀναπήρους, διεβλήθη ὡς ἐπικίνδυνος εἰς τὴν δημοσίαν τάξιν, ἔνοχος δὲ τῆς συναθροίσεως ταύτης ἐθεωρήθη ὁ Γεροντογιάννης, ὁ ὁποῖος ὑπὸ προσχήματα θρησκευτικά, ἤθελε νὰ κρύπτῃ σκοποὺς ἐπαναστατικούς. Ἐκλήθη λοιπὸν εἰς Ἡράκλειον, πρωτεύουσαν τῆς Κρήτης, διὰ νὰ ἀπολογηθῇ ἐνώπιον τοῦ Διοικητοῦ, Μουσταφᾶ Πασσᾶ.

Καὶ ἀφῆθη μὲν ἐλεύθερος μετὰ τὴν ἀπολογίαν του, ἀλλὰ κατόπιν καὶ δευτέρα καὶ τρίτη ἐπηκολούθησεν ἀναγκαστικὴ προσαγωγή εἰς Ἡράκλειον. Αἱ ἄλλε-πάλληλοι ὅμως αὗται διώξεις ἔσχον τὸ ἐναντίον τοῦ ἐπιδικιωκόμενου ἀποτελέσματος, διότι, ἀντὶ μιᾶς ἐν Λιθίναις συναθροίσεως, ἐγένοντο συναγεμοὶ ἐν ἐκάστῳ χωρίῳ, ὁπόθεν ὁ διωκόμενος Γεροντογιάννης διήρχετο. Ἐν αὐτῇ μάλιστα τῇ πρωτευούσῃ (Ἡρακλείῳ) τοσοῦτον κατὰ τὴν τρίτην ἐμφάνισιν συνηθροίσθη πλῆθος ζητοῦν τὴν εὐλογίαν τοῦ Γεροντογιάννη, ὥστε ἐξοργισθεὶς ὁ Διοικητὴς διέταξε τὴν Ἀστυνομίαν τὸ μὲν πλῆθος νὰ διαλύσῃ διὰ τῆς βίας, τὸν δὲ Γεροντογιάννην νὰ ἐγκλείσῃ εἰς φυλακὴν.

Ἀλλὰ συνέβη καὶ εἰς αὐτὸν τὸν Διοικητὴν νὰ λάβῃ χρεῖαν καὶ ἀπόδειξιν τῆς θαυματουργοῦ δυνάμεως τοῦ Γεροντογιάννη ἐπὶ βαρέως νοσούντων οἰκείων του (μικροῦ παιδὸς καὶ πενθερᾶς). Διὰ τοῦτο ὄχι μόνον ἀπέλυσεν, ἀλλὰ καὶ συγγνώμην καὶ δῶρα πλούσια προσέφερεν εἰς τὸν Γεροντογιάννην, ὁ ὁποῖος ὅμως οὐδέν, πλὴν 17 κανδηλίων τοῦ ναοῦ, ἐδέχθη. Ὅχι δὲ μόνον ἡ πολιτικὴ ἀλλὰ καὶ ἡ Ἐκκλησιαστικὴ Ἀρχή, ὁ Ἐπίσκοπος Ἱεροσητείας (ὁ Γεράσιμος ἢ ὁ Καλλίνικος), ἐπενέβη διὰ νὰ ἀναχαιτίσῃ τὰς περὶ τὸν Γεροντογιάννην συναθροίσεις, ἐξαπολύσας Ἐγκύκλιον αὐστηρὰν καὶ κατηγορῶν αὐτὸν ὡς ἀγύρτην. Ἀλλὰ καὶ τοῦ Ἐπισκόπου ἡ διαταγή, ὅσον καὶ τῶν πολιτικῶν ἀρχῶν, δὲν ἔφερεν εἰμὴ τὸ ἀντίθετον ἀποτέλεσμα καὶ τοῦτο ἐξώργιζε τὸν Ἐπίσκοπον. Ἠναγκάσθη ὅμως καὶ οὗτος, ὡς

(**) Δὲν εἶναι γνωστὸν ἂν αἱ διώξεις αὗται τῆς Τουρκικῆς Χωροφυλακῆς προὐκαλοῦντο πράγματι ἀπὸ μικροπταίσματα, οὐχὶ ἀσυνήθῃ εἰς ποιμένας, ἢ ἂν συκοφαντικῶς ἐπινοούμενα ἐχρησιμοποιοῦντο ὡς ἀφορμὴ τῶν διώξεων τὰ μικροπταίσματα αὐτά. Πάντως ὅμως τοιαῦται διώξεις, καὶ δεδικαιολογημέναι ἂν θεωρηθῶσι, δὲν δύνανται νὰ μειώσωσιν, ἀλλὰ μᾶλλον ν' αὐξήσωσι τὸν θαυμασμόν διὰ τὸν μετὰ ταῦτα διάφορον καὶ ἐνάρτετον βίον.

καὶ ὁ Διοικητής, ν' ἀλλάξῃ γνώμην καὶ στάσιν ἀπέναντι τοῦ Γεροντογιάννη κατόπιν θαυμασίου τινὸς γεγονότος, τὸ ὁποῖον ἰδίους ὄμμασιν ἀνιελήφθη ὁ Ἐπίσκοπος. Τοσοῦτον δ' ἐκ τούτου συνεκινήθη, ὥστε ἐξήτησε ν' ἀσπασθῇ τὴν χεῖρα τοῦ Γεροντογιάννη, ὁ ὁποῖος ὁμως δὲν ἐδέχθη, αὐτὸς τὴν τοῦ Ἐπισκόπου ἀσπασθεῖς. Ἐλαβεν εἶτα καὶ τοῦ Ἐπισκόπου τὴν ἄδειαν νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸ φιλόανθρωπον ἔργον του, ἀλλ' ὅφ' ὅν καὶ ὁ Διοικητής ἔταξεν ὄρον, ἥτοι εἰς τόπον ἀποκεντρον, διὰ νὰ λείπουν, ὡς εἶπεν ὁ Ἐπίσκοπος, καὶ τῶν Τούρκων αἱ καταγγελίαι καὶ τῆς Κυβερνήσεως αἱ ὑπόνοιαι.

* *

Κατόπιν τῶν συστάσεων τοῦ Διοικητοῦ καὶ Ἐπισκόπου, ἀπεφάσισεν ὁ Γεροντογιάννης, ἀφοῦ καὶ ἡ ἰδική του ἐπιθυμία ἦτο νὰ ἀπομακρυνθῇ ἀπὸ τοῦ Χωρίου του εἰς τόπον ἔρημικόν, ὅπου θὰ ἡδύνατο ἐν ἡσυχίᾳ, ὡς Καλόγηρος, νὰ διανύσῃ τὸ ὑπόλοιπον τοῦ βίου του, τὸ ὁποῖον μὲ τὴν ὀπτασίαν ἐφαντάζετο πολὺ βραχύ. Ἐνεθυμήθη τότε τὸ Μονύδριον Καψᾶ, ὅπου τὸ πρῶτον εἶδε τὸ φῶς, ὅπου διὰ τοῦ βαπτίσματος ἔλαβε τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ καὶ ὅπου ἐστέφθη τὸν στέφανον τοῦ εὐτυχοῦς του γάμου.

Ὁ Καψᾶς τότε ἀνῆκεν ἐξ ἀγορᾶς εἰς ἰδιώτην (Χατζῆ Νικόλαον Ζαφεῖρην), ὁ ὁποῖος ἐδέχθη εὐχαρίστως τὴν ἐν τῷ κτήματι αὐτοῦ ἐγκατάστασιν τοῦ Γεροντογιάννη καὶ μετατροπὴν τούτου εἰς Μοναστήριον. Παρεχώρησε μάλιστα ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀμοιβῆς καὶ τὴν ἀναγκαίαν κτηματικὴν περιοχὴν.

Πλήρης τότε χαρᾶς, μόνον δ' ἐφύδιον τὴν βακτηρίαν του παραλαβὼν, κατὰ Νοέμβριον τοῦ 1841, ἀπῆλθεν ὁ Γεροντογιάννης εἰς τὸν ἔρημικὸν Καψᾶν, ὅπου ἤλπιζεν ὅτι θὰ ἡδύνατο ν' ἀφοσιωθῇ ἀποκλειστικῶς εἰς τὰ τοῦ Θεοῦ, ὡς καὶ ἐπεθύμει. Ἀλλὰ οἱ πάσχοντες, οἱ θαυμασταὶ ἢ ὁπαδοὶ του, ἀψηφούντες τὰς ἀποστάσεις, τὰς ἐδαφικὰς ἀνωμαλίας καὶ τοῦ βίου τὰς δυσκολίας, τὴν τοῦ ὕδατος μάλιστα, δὲν ἐβράδυναν νὰ τραπῶσι καὶ εἰς τὸν ἄξενον Καψᾶν, συρρέοντες καὶ πρὸς τὰ ἐκεῖ.

* *

Ἀνάγκη ἐνταῦθα νὰ εἰπῶμεν ὀλίγα τινὰ διὰ τὴν Μονὴν Καψᾶ καὶ διὰ τὰ ἐν αὐτῇ ἀνακαινιστικὰ ἔργα τοῦ Γεροντογιάννη.

α') Ἱστορία καὶ κατάστασις τῆς Μονῆς «Καψᾶ»

Ἡ ἀρχικὴ τῆς Μονῆς τοῦ Προδρόμου ἢ Καψᾶ ἰδρυσις δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστὸν πότε ἔγινεν. Ἐν μικρῷ τοιχογραφίας τμήματι, τῷ μόνῳ ἐν τῷ Ναῷ ὑπολειφθέντι ἐκ τῆς φθορᾶς τοῦ χρόνου καὶ τῶν ἐπισκευῶν, ὑπάρχει μεταξὺ ἄλλων, μέχρι τοῦ 1809 ἐκτεινομένων, καὶ ἡ χρονολογία 1552, χαραχθεῖσα ὑπὸ ἐπισκέπτου ἱερέως.

Κεχαραγμένη ὁμοίως ἐπὶ τοιχογραφίας τοῦ Ναοῦ, τοῦ μικρὸν πρὸς δυσμὰς ἀπέχοντος ἐτέρου Μονυδρίου Παναγίας ἢ Καλοῦ-Νεροῦ ὑπάρχει ἡ χρονολογία 1461 (14Ξ1) (α). Αἱ χρονολογίαι αὗται ἀποδεικνύουσι πρῶτον μὲν ὅτι πρὸ τοῦ

(α) Ὑπάρχει καὶ μεταγενεστέρη χρονολογία ἔχουσα οὕτω. «Ἐτει 1698 Δεκέβριον ἦλθα ἐγὼ Παπᾶ Μιχάλης Ρουμπελὶς καὶ ἐπροσχίνησα».

ὑπ' αὐτῶν ἐμφαινόμενου χρόνου εἶχον ἰδρυθῇ τὰ δύο ταῦτα Μονύδρια, ἔπειτα δὲ ὅτι κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ἦσαν ἔρημα Μοναχῶν, διότι μόνον εἰς ναοὺς ἐρημικούς, ἐκτάκτως ὑπὸ προσκυνητῶν ἐπισκεπτομένους, συνηθίζετο (καὶ συνηθίζεται) νὰ χαράττωνται ἐπὶ τοῦ τοίχου ὀνόματα καὶ χρονολογίαι.

Ἄν δὲ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ τοῦ Μονυδρίου «Προδρόμου-Καψᾶ» θέσις (σπήλαιον ἐπὶ κρημνώδους ἐδάφους) ἦτο καταλληλοτέρα διὰ Μοναστήριον, πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι θὰ ἦτο τὸ πρῶτον κατὰ τὰ μέρη ταῦτα Μοναστήριον, ἀρχαιότερον δηλαδὴ τοῦ τῆς Παναγίας ἢ Καλοῦ-Νεροῦ, ὥς καὶ τοῦ τῶν «Ἀγίων Σαράντα» τοῦ πρὸς ἀνατολὰς εἰς ἴσην ἀπόστασιν κειμένου. Ἡ ἰδρυσις θὰ ἔλαβε χώραν μικρὸν μετὰ τὸ ἔτος 1453, ὁπότε ἀλωθείσης τῆς Κ[ι]π[ρ]όλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων, οἱ Ἑνετοί, φοβηθέντες παρόμοιον καὶ διὰ τὴν Κρήτην κίνδυνον, ἤρχισαν νὰ δεικνύωνται εὐμενέστεροι πρὸς τοὺς ἰθαγενεῖς Κρητὰς καὶ νὰ ἐπιτρέπωσιν ἰδρυσιν ἐλληνικῶν Μοναστηρίων.

Εἰς τὸν καθορισμὸν τοῦ χρόνου τῆς ἰδρύσεως τῆς Μονῆς δύναται ἴσως νὰ βοηθήσῃ καὶ παλαιὰ εἰκὼν εὐρεθεῖσα ἐν τῷ πρῶτῳ ναΐδίῳ παριστῶσα τὴν «ἀποτομὴν τῆς τιμίας κάρας τοῦ Προδρόμου». Ἐν τῇ εἰκόνι ταύτῃ ὑπάρχει ἐπιγραφὴ ἐπὶ εἰλιταρίου κρατουμένου διὰ τῆς δεξιᾶς τοῦ Προδρόμου, μὲ γραφὴν ἐπισεσυρμένην εἰς τρόπον, ὥστε μὴδὲ αἱ λέξεις αὐτῆς νὰ μὴ διακρίνονται ἀπ' ἀλλήλων. Τοῦτο δὲ καὶ ἡ βραχυγραφία καὶ ἄλλαι ἐπιμήσεις τῶν λέξεων καθιστῶσιν αὐτὴν λίαν δυσανάγνωστον (α).

Μεταγραφομένη εἰς στίχους ἱαμβικούς ἔχει οὕτω:

Ὅρᾳς οἶα πάσχουσιν, ὦ Θεοῦ Λόγε,
οἱ πταισμάτων ἑλεγχοὶ τῶν βδελυκτέων;
Ἐλεγχον' καὶ γὰρ μὴ φέρων ὁ Ἡρώδης
τέτμηκεν ἰδοὺ τὴν ἐμὴν κάραν, Σῶτερ.

Ἡ γραφή, ὥς νομίζω, δὲν εἶναι νεωτέρα τοῦ ΙΕ' αἰῶνος, ἐπομένως οὐδὲ ἡ Μονή, ἃν ἐννοεῖται, ἢ εἰκὼν ἀνῆκεν ἀπ' ἀρχῆς εἰς αὐτήν.

Καταστροφὴ ἢ ἐγκατάλειψις τῆς Μονῆς τοῦ Προδρόμου, ὥς καὶ τῆς Παναγίας καὶ τῶν Ἀγίων Σαράντα, θὰ ἐπῆλθεν κατὰ τὴν περὶ τὸ 1460 ἐπιδρομὴν τῶν Τούρκων (β), ὁπότε καὶ χωρία πολλὰ κατεστράφησαν ἢ ἐγκατελείφθησαν (Λιθί-ναι, Γραῖς κλπ.). Πάντως οἱ ναοὶ τῶν Μοναστηρίων τούτων διετηρήθησαν, ταχέως ἐπισκευασθέντες. Κατὰ καιροὺς δὲ καὶ ἱερουργίαι ἐν αὐτοῖς ἐτελοῦντο ὑπὸ Ἱερέων τῶν πλησιοχώρων καὶ ἐκτάκτων προσκυνητῶν, ὧν βλέπομεν τὰ ὀνόματα ἐπὶ τῶν τοίχων μετὰ χρονολογιῶν.

Ἡ ἐπισκευὴ καὶ συντήρησις τῶν ναῶν ἐγίνετο ὑπὸ τῶν κατόχων τῶν πέριξ κτημάτων (ἀγριάδων), οἱ ὁποῖοι ἐθεωροῦντο καὶ τῶν ναῶν κύριοι καὶ κάτοχοι. Οὕτω συνέβη νὰ περιέλθωσιν οἱ ναοὶ εἰς διαφόρους κυρίους, ἐν οἷς ὁ Καψᾶς, ἔξ οὗ καὶ τὸ ἐπικρατήσαν ὄνομα τῆς Μονῆς. Κάτοχος ὑπῆρξε τῆς Μονῆς καὶ

(α) Ὅστις δυνηθῇ ν' ἀναγνώσῃ τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην λέγεται, ὅτι δὲν θὰ ἀσθενήσῃ ποτὲ ἀπὸ ῥίγον (ἐλειογενὴ πυρετόν). Ὁ Προδρόμος, ὥς γνωστόν, θεωρεῖται προστάτης κατὰ τῶν πυρετῶν (Ῥιγολόγος).

(β) Ἐπὶ λόφου ὑπεράνω τῆς Μονῆς ὑπάρχει ὑπόγειον σπήλαιον (κατωφύγι), εἰς τὸ ὁποῖον κατέφυγον καὶ ἐσώθησαν οἱ κατὰ τὴν ἀποβίβασιν τῶν ἐπιδρομῶν εὐρεθέντες ἐν τῇ Μονῇ προσκυνηταὶ καὶ Μοναχοί, ὥς λέγουν.

τις Ὁθωμανὸς (Δερβής—'Αγᾶς) (α), τελευταῖος δὲ ὁ ἐκ τοῦ χωρίου Τσῶ ('Αγίας Τριάδος) Χατζῆ Νικόλαος Ζαφείρης, ὁ ὁποῖος μετ' ἀναλόγου περιοχῆς παρεχώρησε καὶ τὸ ἐρειπωμένον Μοναστήριον εἰς τὸν Γερωντογιάννην, ὡς προεῖπομεν.

β.) 'Ανακαινίσεις τῆς Μονῆς

Μικρὸς ναὸς ἐντὸς σπηλαίου καὶ δύο μόνον παλαιὰ οἰκήματα ἀπετέλουν τότε τὸ Μονύδριον. Ὑπῆρχε καὶ μικρὸν φρέαρ μὲ ὑφάλμυρον ὕδωρ εἰς τὸ βάθος τοῦ κρηνοῦ. Διὰ κατοικίαν τοῦ ὁ Γερωντογιάννης ἐχρησιμοποιοῦν μικρὸν παρακείμενον σπήλαιον, εἰς τὸ ὁποῖον ἐτέλει καὶ τὰς ἰδιαιτέρας τοῦ προσευχάς, τὰ δὲ δύο κελλία διέθεσε διὰ τοὺς προσκυνητάς.

'Αλλ' ἡ καθ' ἡμέραν αὐξανομένη συρροὴ προσκυνητῶν, βραδύτερον δὲ καὶ ἡ προσέλευσις προσώπων ἐπιθυμούντων νὰ συμμονάσωσι μετὰ τοῦ Γερωντογιάννη ἐπέβαλε μίαν ἀνακαινίσιν καὶ εὐρυνσιν τῆς Μονῆς.

'Επελθούσης ὁμως τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1858, τὸ ἔργον τῆς ἀνακαινίσεως ἀνεκόπη, διότι καὶ αὐτὸς ὁ ἀνακαινιστὴς ἠναγκάσθη νὰ ἐκπατρισθῇ εἰς Νῆσον Κάσον, ὅπου ἐπὶ πεντάμηνον διέμεινε, γενόμενος ἀντικείμενον λατρείας τῶν Κασίων. Ἐπανακάμψας συνέχισε καὶ συνεπλήρωσε τὴν ἀνακαινίσιν χρησιμοποιοῦν τὰς αὐθορμήτους εἰσφορὰς καὶ τὴν προσωπικὴν ἐργασίαν τῶν προσκυνητῶν, τὴν ὁποίαν οὗτοι, ὡς τάξιμον εἰς τὸν Ἅγιον, προθύμως προσέφερον, ἐπὶ τούτῳ μακρόθεν καὶ περὶ εἰς τὴν Μονὴν προσερχόμενοι.

Διὰ τῆς προθυμίας ταύτης ἐπετεύχθη ἀνακαινίσις ἡ μᾶλλον ἔγερσις νέου τῆς Μονῆς οἰκοδομήματος ἐν διαστήματι δύο ἐτῶν (1861—63).

'Ο μικρὸς τοῦ σπηλαίου ναὸς ἔγινε δίκλιτος. ὑπ' αὐτὸν δὲ κατεσκευάσθη μεγάλη ὕδαταποθήκη ὁμβρίων ὑδάτων. Προσετέθησαν ἄλλα οἰκοδομήματα πρὸς κατοικίαν καὶ ἄλλας χρήσεις. Τὸ ὅλον οἰκοδόμημα, ὡς ἐκ τοῦ ἐπικλινούς τοῦ ἐδάφους, ἔλαβε σχῆμα κλίμακος μὲ τέσσερας μεγάλας βαθμίδας, ἕξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμάς. Ἡ πρώτη ἰσόγειος βαθμὶς ἀπετέλεσεν αὐλὴν παρὰ τὴν ὁποίαν ἵπποστάσιον. Ἡ δευτέρα βαθμὶς αὐλὴ ἐπὶ τῆς λιθοστῶτου στέγης τοῦ ἵπποστασίου. Ἐνταῦθα καὶ ἡ κυρία εἴσοδος πρὸς τὴν Μονήν. Ἐσω δὲ τῆς πύλης κλίβανος καὶ ζυμωτήριον θολοσκεπές. Ἡ τρίτη βαθμὶς αὐλὴν ἐπὶ τῆς θολωτῆς στέγης τοῦ ζυμωτηρίου. Ἐν τῇ αὐτῇ ταύτῃ, κατὰ μὲν τὴν βορείαν πλευράν, δύο οἰκήματα ἀποτελεσθέντα ἐκ βαθέος σπηλαίου διὰ τοίχου φραχθέντος καὶ διαιρεθέντος, κατὰ δὲ τὴν δυτικὴν, ἐπίμηκες οἰκοδόμημα (17 μέτρων), ὡς μαγειρεῖον καὶ ἐστιατόριον, καὶ κατὰ τὴν βορείαν αὐτοῦ πλευράν, ἀποθήκη ἐκ σπηλαίου ἀποτελεσθεῖσα. Κατὰ τὴν αὐτὴν δυτικὴν πλευράν, ἕτερον οἰκοδόμημα μικρόν, παράλληλον πρὸς τὸ ἐστιατόριον, ὡς ἀποθήκη.

Ἡ τετάρτη βαθμὶς ἀπετέλεσεν αὐλὴν ἐκ τῆς θολοσκεποῦς στέγης τοῦ ἐστιατορίου καὶ τῆς ἀποθήκης. Ἐνταῦθα ὁ δίκλιτος ναὸς τοῦ ὁποίου ὁ εἰς θόλος ἐντὸς τοῦ σπηλαίου καὶ ὁ ἕτερος ἐκτὸς αὐτοῦ ὁ ἔχων ὑπογείως τὴν δεξαμενὴν. Ἐνταῦθα

(α) Λέγεται, ὅτι ὁ Ὁθωμανὸς οὗτος ὄχι μόνον δὲν ἔβλαψε τὸν ναὸν ἢ τὰς ἐν αὐτῷ παλαιὰς εἰκόνας, ὡς ἄλλοι ὁμόθηρσκοί του ἔπραττον, ἀλλὰ καὶ περιεποιεῖτο αὐτόν, καὶ τὰ κανδήλια ἦναπτε καὶ λιβανωτὸν ἔκαιεν ἕξ εὐλαβείας ἴσως κατόπιν θαυμασίας ὑποδείξεώς τοῦ Ἁγίου.

ἐπίσης (δυτικῶς) δύο θολοπρεπῆ οἰκοδομήματα, τὸ Ἑγουμενεῖον καὶ ὁ ξενών, καὶ κλιμαξ ἐξόδου πρὸς τὸν ἄνωθι λόφον. Τὸ ἔξω τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ ναοῦ ὑπολειφθὲν μέρος τοῦ σπηλαίου ἀπετέλεσεν ἴδιον διαμέρισμα—ἰσόγειον καὶ ἀνώγειον—ὡς ἀποθήκη ἱερῶν ἀμφίων καὶ ἄλλων τοῦ ναοῦ ἀντικειμένων (α), ὑπ' αὐτὸ δὲ δευτέρα δεξαμενὴ διὰ τὰ ἀπὸ τοῦ θόλου τοῦ ναοῦ συρρεόμενα ὕδατα.

Αἱ ὅλαι οἰκοδομαὶ γενόμεναι ὑπὸ τὸν ἄμεσον πάντοτε ἐπὶβλεψιν καὶ ὁδηγίαν τοῦ Γεροντογιάννη καὶ ἐπὶ σχεδίων τοῦ ἀγραμμάτου αὐτοῦ ἀνθρώπου, ἐπερατώθησαν μόνον ἐντὸς διαιτίας μόνης (β) καὶ τοῦτο ἐθεωρήθη ὡς μεγαλύτερον τῶν ὅσων εἰς τὸν Γεροντογιάννην ἀπέδιδον θαυμάτων. Μηδὲ ὀβολὸν τῷ ὄντι διαθέτων ἠδυνήθη νὰ ὑπερνικήσῃ τὰς ὕσας τὸ ἔργον παρουσίαζε μεγάλας δυσχερείας ἐν τῷ ἀποκέντρῳ καὶ αὐχμηρῷ τούτῳ τόπῳ, ἐν βραχυχρονίῳ δὲ διαστήματι νὰ παρουσιάσῃ τοσαύτας καὶ τοιαύτας οἰκοδομὰς. Διὰ τοῦτο κατὰ τὰ ἐγκαίνια τοῦ ναοῦ, τελεσθέντα ὑπὸ τοῦ Ἐπισκόπου Ἰλαρίωνος (1863), πλῆθος προσκυνητῶν προσέτρεξεν διὰ νὰ ἴδῃ τὴν θαυμασίαν μεταβολὴν τῶν μαύρων σπηλαίων στάνης αἰγοπροβάτων εἰς λευκαζούσας καὶ ἀναπαυτικὰς κατοικίας ἀνθρώπων, ν' ἀσπασθῶσι δὲ καὶ πάλιν τὴν χεῖρα τοῦ Γεροντογιάννη, ὡς Καλογήρου ἤδη Μεγαλοσχήμου κατὰ τὰ ἐγκαίνια προχειριζομένου καὶ Ἰωσήφ μετονομαζομένου.

* * *

Ἐν τῷ λεκανοπεδίῳ Χανδρᾶ, καὶ περὶ τὰ ὀκτὼ μίλια ΒΑ. τοῦ Καψᾶ ἀπέχουσα, ὑπῆρχε παλαιὰ Μονὴ ἡ Ἁγία Σοφία, ἐγερθεῖσα πιθανῶς ὑπὸ Καλογήρων τῶν παλαιῶν Μονυδρίων Προδρόμου ἢ Καψᾶ, Παναγίας ἢ Καλοῦ Νεροῦ καὶ Ἀγίων Σαράντα, ὅταν ὡς προεῖρηται, τὰ Μονύδρια ταῦτα κατεστράφησαν ἢ ἐγκατελείφθησαν ἔνεκα τῶν ἀπὸ τῆς θαλάσσης τουρκικῶν ἐπιδρομῶν.

Κατὰ τὸ 1863 ἡ Ἁγία Σοφία, ἐγκαταλελειμμένη καὶ ἐρημωμένη, ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς μάνδρα αἰγοπροβάτων. Μετὰ τὴν ἀνακαινίσιν δὲ τῆς Μονῆς Καψᾶ ἐρρίφθη ἡ ἰδέα νὰ παρακληθῇ ὁ Γεροντογιάννης (γ) νὰ μετοικήσῃ εἰς Ἀγίαν Σοφίαν διὰ νὰ ἀνακαινίσῃ καὶ αὐτήν, διαμένη δ' ἐν αὐτῇ πρὸς μεγάλην καὶ τῶν ἐπισκεπτῶν αὐτοῦ εὐκολίαν, οἱ ὅποιοι θὰ ἀπηλλάσσοντο τοῦ προσθέτου κόπου μακρῶν καὶ δυσβάτων δρόμων καταβαίνοντες εἰς Καψᾶν. Ἐπίκουρος εἰς τὴν ἰδέαν ταύτην ἐπῆλθεν ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1866, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ ἐν Καψᾶ διαμονὴ δὲν ἐφαίνετο ἐντελῶς ἀκίνδυνος.

Ἐπεῖσθη λοιπὸν ὁ Γεροντογιάννης νὰ μετοικήσῃ εἰς Ἀγίαν Σοφίαν ἀφίνων προσωρινῶς τὴν Μονὴν τῆς μετανόας του ὑπὸ τὴν φύλαξιν ἐτέρου Μοναχοῦ, χωρὶς καὶ ὁ ἴδιος νὰ παύσῃ ἐπισκεπτόμενος καὶ περιποιούμενος αὐτήν.

Ἐν Ἀγίᾳ Σοφίᾳ διέμεινε καθ' ὅλον τὸν χρόνον τῆς τριετοῦς ἐπαναστάσεως καὶ πέρα αὐτῆς, μέχρι τοῦ 1870. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο, χρησιμοποίησας καὶ ἐνταῦθα τὴν πρόθυμον συνδρομὴν καὶ τὴν προσωπικὴν ἐργασίαν τῶν προσκυ-

(α) Ἀπὸ τοῦ διαμερίσματος τούτου ἠκροῦτο συνήθως τῶν ἀκολουθιῶν ὁ Γεροντογιάννης, ἀθέατος ὑπὸ τῶν ἐκκλησιαζομένων προσκυνητῶν.

(β) Βραδύτερον ἔγιναν καὶ ἄλλαι προσθήκαι εἰς τὸ οἰκοδόμημα τῆς Μονῆς καὶ ὕδωρ διωχευετὴ πηγαῖον καὶ κήπος ἐδημιουργήθη, ὡς ῥηθῆσεται ἐν τοῖς ἐπομένοις.

(γ) Οὕτω πάντοτε καὶ μετὰ τὴν χειροτονίαν του ὡς Μοναχοῦ καὶ τὴν μετονομασίαν του ἐξηκολούθει νὰ ἀκούεται καὶ νὰ καλῆται. Οὕτω καὶ νῦν ἔτι ἀναφέρεται.

νητῶν, πρὸς παντὸς δὲ τὴν ἰδικήν του δραστηριότητα καὶ ἐπιβολήν, κατώρθωσε ν' ἀνακαινίσῃ τὴν Ἀγίαν Σοφίαν ἐγείρας κελλίον, ὀρύξας φρέατα, ἐκχερσώσας ἀγροὺς καὶ κτήματα ἐξαγορασάμενος, ἕως οὗτου κατὰ τὸ 1870 ἐπανέκαμψεν εἰς τὴν Μονὴν τῆς μετανοίας του τὸν Καψᾶν. (α)

Προκεχωρηκῶς πλέον τὴν ἡλικίαν ὁ Γεροντογιάννης μᾶλλον δὲ ἐκ τῶν πολλῶν κόπων καὶ συγκινήσεων καταβεβλημένος καὶ ἐκ τῶν μακρῶν νηστειῶν ἐξησθενημένος, ἀπεδήμησε πρὸς Κύριον τῇ 6 Αὐγούστου 1874, ζήσας ἔτη 75, ἔξ ὧν 33 καὶ 3 μῆνας μετὰ τὴν ἐνυπνίασιν, ὅσα καὶ ὁ ἴδιος εἶχε προεῖπει κατόπιν ἐνὸς ὄνειρου. Κατὰ τὰς τελευταίας τοῦ βίου του ἡμέρας καθ' ἃς διετέλει κλινήρης, καί, ὡς ἐκ τῆς νηστείας, εἶχε διαυγεστέραν τὴν διάνοιαν, πολλὰ προεῖπε τὰ μέλλοντα νὰ συμβῶσιν ἐν Κρήτῃ καὶ ἰδίως ἐν τῇ Μονῇ, τὰ ὅποια, κατὰ τοὺς ἐξηγητάς, ἐπληθύνευσαν πάντα.

Δύο ἔτη μετὰ θάνατόν ἀνεκομίσθησαν τὰ ὁσᾶ καὶ ἐναπετέθησαν ἐν τῷ ναῷ ἐντὸς λάρνακος, τῆς ὁποίας μία ὀπῇ ἀφίνει νὰ φαίνεται καὶ προσιτὸν εἰς προσκύνησιν νὰ καθίσταται τὸ κρανίον τοῦ θεοσεβοῦς ἀνδρός.

* *

Ἄν μὴ ὑπερφυσικόν, ἀπὸ ἀνωτέρας δυνάμεως ἐπελθόν, πάντως ἔκτακτον καὶ δυσεξήγητον δύναται νὰ θεωρηθῇ τὸ φαινόμενον, πῶς, ἀγράμματος γεωργὸς τοῦ χωρίου Λιθινῶν, ὁ Γεροντογιάννης, ὁ καὶ κατὰ τὴν νεότητά αὐτοῦ ζωηρὸς καὶ ἀτίθασσος χαρακτηριζόμενος, μετεβλήθη ἀποτόμως εἰς ἐμπνευσμένον Ἱεροκῆρυκα, ἐπετέλεσε θαυμασίας ἰάσεις ἀνιάτων ἀσθενειῶν, ἀνεκαίνισε δύο Μονάς, ἀνεξωπύρωσε τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα τοῦ ἐν τῇ Ἐπαρχίᾳ του καὶ ἐκτὸς αὐτῆς χριστιανικοῦ πληθυσμοῦ, ζωηρόν δὲ ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἐκράτησε αὐτό· πῶς ἀπέκτησε τοσοῦτον παρὰ τῷ χριστιανικῷ κόσμῳ σεβασμόν, τὸν ὅποιον καὶ ἐπὶ τριᾶκοντα εἴτη διετήρησεν ἀμείωτον, ὥστε καὶ μετὰ θάνατον νὰ μνημονεύεται τὸ ὄνομά του ὡς ἐναρέτου, θεοσεβοῦς καὶ ἀγίου ἀνδρός, νὰ προσκυνῆται δὲ καὶ νῦν ἔτι μετ' εὐλαβείας τὸ λείψανον αὐτοῦ ὑπὸ τῶν ἐπισκεπτῶν τῆς Μονῆς.

Εὐλογον λοιπὸν εἶναι νὰ θεωρήσωμεν τὸν Γεροντογιάννην, ἂν μὴ ὡς ἅγιον, πάντως ὡς πρόσωπον ἱστορικόν, συνδεθὲν ἀναποσπᾶστως μὲ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἢ μοναστηριακὴν τῆς Σητείας ἱστορίαν τοῦ τελευταίου αἰῶνος καὶ ἰδίᾳ μὲ τὴν τῶν Μονῶν Προδρόμου καὶ Ἀγίας Σοφίας.

* *

Εἰς τὴν Μονὴν εἶχον προσέλθει καὶ καταταχθῇ ὡς ἀδελφοὶ αὐτῆς πρῶτος μὲν ὁ ἐκ Μαλλῶν Ἱεραπέτρας Ἀντώνιος Μπαριπεράκις, ἀγράμματος καὶ αὐτὸς ὡς καὶ ὁ Γεροντογιάννης, μετονομασθεὶς κατὰ τὴν χειροτονίαν του ὡς Μοναχοῦ εἰς Ἀνανίαν, δεύτερος δὲ ὁ ἐκ Βιάννου Γεννάδιος Μυτάκις, ἔπειτα δὲ ὁ ἐκ Χανδρᾶ Ματθαῖος Χρυσουλάκις, κατόπιν ὁ ἐκ Λιθινῶν Ἰωάννης Γ. Γεροντάκις, ἑγγονος τοῦ Γεροντογιάννη, χειροτονηθεὶς εἰς Ἱεροδιάκονον εἰς ἡλικίαν 16 ἐτῶν καὶ μετονομασθεὶς Ἰωσήφ. Ἐπὶ τούτοις καὶ ἄλλοι τινές, ὧν τὰ ὀνόματα ἀγνοοῦμεν.

(α) Ἐκτενὴ περὶ Ἀγίας Σοφίας πραγματείαν τοῦ κ. Ἀγγελάκη μετὰ τινος περὶ Γεροντογιάννη σημειώσεως βλ. εἰς «Μύσωνος» τόμ. Α', τεῦχος 2.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Γεροντογιάννη, ὃ μὲν Ἀνανίας, δυσανασχετήσας, ἔξεπατρίσθη εἰς Ἱεροσόλυμα, ὃ δὲ Ἱεροδιάκονος Ἰωσήφ ἀπεσπᾶσθη παρὰ τῷ Ἐπισκόπῳ Νεοφύτῳ Καλογερίδῃ καὶ παρέμεινε παρ' αὐτῷ μέχρι τῆς κατὰ Φεβρουαρίου 1878 ἀνακλήσεως τοῦ Ἐπισκόπου τούτου (α). Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ἡ Μονὴ Καψᾶ παρημελήθη καὶ σχεδὸν ἡρημώθη πάλιν.

Ἐπανελθόντος τοῦ Ἰωσήφ Γεροντάκι καὶ ἡγουμένου διορισθέντος νέα

Ὁ ἡγούμενος Ἰωσήφ Γεροντάκις.

ἤρχισε διὰ τὴν Μονὴν περίοδος, ἡ ὁποία δὲν ὑπῆρξε κατωτέρα τῆς προηγουμένης.

Ὁ Ἰωσήφ Γεροντάκις ἐφάνη ἀντάξιος τοῦ πάππου του ὡς πρὸς τὴν δραστηριότητα καὶ τὴν πρὸς τὴν Μονὴν ἀφοσίωσιν. Συνεπλήρωσε τὸν ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ διάκοσμον διὰ ξυλογλυπτικῶν ἐργασιῶν πολλοῦ λόγου ἀξίων καὶ διὰ ζωγραφικῶν. Προσέθηκεν εἰς τὸ οἰκοδόμημα νέα κελλία. Ἐκαλλιέργησεν ἀγριά-

(α) Εἰς τὴν ἐπισκοπὴν εἶχεν ἐγκαθιδρυθῆ τῇ 10 Μαΐου 1869. Ἐπεσκόπευσε λοιπὸν περὶ τὰ ἑννέα μόνον ἔτη.

δας. Ἐξηγόρασε Μετόχιον ἐν Μαρουλᾷ. Ἐπεδιώρθωσε δυσβάτους ὁδούς. Ἀνεκαίνισε τὸ παρακείμενον Μονύδριον Παναγίας (Καλοῦ-Νεροῦ) ἐπισκευάσας τὸν ἡρειπωμένον αὐτοῦ ναὸν καὶ ἀνεγείρας παρ' αὐτὸν οἰκήματα διὰ τοὺς προσκυνητὰς (1881). Ἀλλὰ σπουδαιότερον καὶ δυσκολώτερον ἔργον δύναται νὰ θεωρηθῇ ἢ ἀπὸ τῶν Ἁγίων Σαράντα (ἀπόστασις δύο καὶ ἥμισυ χιλιομέτρων) διοχέτευσις πηγαίου ὕδατος εἰς τὴν Μονὴν καὶ ἡ δημιουργία κήπου ἐπὶ βραχώδους ἐδάφους διὰ μετακομίσεως μακρόθεν τῆς ἀναγκαιούσης γῆς.

Συνεπλήρωσεν ἐν γένει καὶ ἐκαλλώπισε τὴν Μονὴν διὰ νέων οἰκοδομιῶν καὶ καλλιερχειῶν τοιούτων, ὥστε νὰ μεταβάλῃ αὐτὴν εἰς τερπνὴν ἐν τῷ ἔρῳ τούτῳ καὶ καταξήρῃ τόπῳ ὅσιν, εἰς τὴν ὁποίαν καὶ οἱ ἐπισκέπται καὶ οἱ κατὰ τὰ παρὰ ταῦτα προσφεύγοντες ναυτικοί, μάλιστα δὲ οἱ ἐκ τῶν Νήσων τοῦ Αἰγαίου (Σύμης, Χάλκης κλ.) σπογγαλιεῖς, εὐρίσκουσιν ὕδωρ δροσερὸν καὶ ἱκανὴν ἀνάπαυσιν. (α)

Κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους, μετὰ τὴν κατάργησιν ὡς αὐθυποστάτων τῶν μικρῶν τῆς Κρήτης Μονῶν (1901), αἱ ὁποῖαι προσηρτήθησαν εἰς τὰς μεγαλυτέρας ὡς Ἐξαρτήματα αὐτῶν, προσηρτήθη καὶ ἡ Μονὴ Καψᾶ εἰς τὴν τοῦ Τοπλοῦ, ὅπου καὶ ὁ Ἑγούμενος Ἰωσήφ Γεροντάκης ἔδει νὰ μετοικήσῃ.

Ἀλλ' οὗτος, βαρέως φέρων τὴν νέαν κατάστασιν, ἔξεπατρίσθη καταφυγὼν εἰς Νῆσον Σύμην, ἐνθα καὶ ξενίαν εὐγνώμονα καὶ ἐφημερίαν προσδοφόρον, τὴν τοῦ Ἀγ. Γεωργίου, παρέσχον αὐτῷ οἱ γνώριμοι σπογγαλιεῖς μέχρι τοῦ θανάτου του (29 Μαΐου 1933). Τὴν Μονὴν ἔκτοτε διοικεῖ τὸ Ἑγουμενοσυμβούλιον τῆς Μονῆς Τοπλοῦ δι' ἀνιπροσώπου αὐτοῦ.

Νικ. Ἰ. Παπαδάκης

(α) Οὐχὶ μικρὸν διὰ τὴν ἀνακαίνισιν καὶ συντήρησιν τῆς Μονῆς συνετέλεσαν δι' εἰσφορῶν καὶ οἱ σπογγαλιεῖς οὗτοι.

ΒΙΒΛΙΟΤΗΚΗ ΧΑΝΙΩΝ
ΔΙΕΔΕΓΜΕΝΗ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΤΗΣ ΚΡΗΤΙΚΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ ΚΑΙ ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑΣ

(ΣΥΓΧΡΟΝΟΥ ΓΛΩΣΣΗΣ)

Εἰς τὴν σύνταξιν καὶ ἔκδοσιν τῆς παρούσης βιβλιογραφίας με ὤθησεν ἡ ἑλ-
λειψις ἀναλόγου ἔργου καὶ ἡ συναίσθησις τῆς σπουδαιότητος καὶ τῆς χρησιμότητος
αὐτῆς διὰ τὴν ἀρτιωτέραν μελέτην τῶν ἐπιστημῶν, εἰς ἃς αὕτη ἀναφέρεται. Ἐρευνα
μιας ἐπιστήμης καὶ μελέτη συστηματικὴ δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἄνευ ὀργανω-
μένης εἰδικῆς βιβλιογραφίας. Διὰ τῆς βιβλιογραφίας ταύτης ἠθέλησα νὰ κατα-
στήσω γνωστὴν τὴν ἐργασίαν, ἡ ὁποία ἔχει ἐπιτελεσθῇ ἐπὶ τοῦ κλάδου τούτου
τῆς ἐπιστήμης, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν Κρήτην, ἵνα αὕτη χρησιμεύσῃ ὥς πυξὶς δι'
ἐκείνους, οἱ ὅποιοι ἀσχολοῦνται με τὴν λαογραφίαν καὶ διάλεκτον αὐτῆς.

Τὸ ἔργον τοῦτο, τὸ τόσον κοπιῶδες, τὸ ὀφείλω εἰς τὸ φροντιστήριον τοῦ
σεβαστοῦ μου καθηγ. κ. Γ. Ἀναγνωστοπούλου, τοῦ ὁποίου καὶ καρπὸς εἶναι.

Ὁμολογῶ ὅμως ὅτι μεγάλῃν ἐπίδρασιν εἰς τὴν ἀγάπην καὶ ἐνασχόλησίν μου
περὶ τὰς τοιαύτας ἐργασίας ἐξήσκησεν καὶ ὁ σεβαστός μου καθηγ. κ. Κ. Ἀμαντος.

Συστηματικὴ βιβλιογραφία διὰ τὴν Κρήτην, ἐκτὸς ἀπὸ μίαν σύντομον καὶ
γενικὴν, ἡ ὁποία ἐδημοσιεύθη εἰς τὸ περιοδ. Δελτίον τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Κρητι-
κοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου ἐν Χανίοις ἔτ. Α' (1927—28) τευχ. Β'—Γ' σ. 131-148,
τευχ. Δ' σ. 138—9 καὶ ἡ ὁποία προχείρως ἔχει συνταχθῇ καὶ γενικὴ εἶναι, δὲν γνω-
ρίζω ἄλλη νὰ ἔχῃ γραφῇ. Καὶ ὅμως διὰ τὴν Κρήτην, λόγῳ τῆς μεσαιωνικῆς φιλο-
λογικῆς τῆς παραδόσεως, ἔχουν γραφῇ τόσα καὶ τόσα, τὰ ὁποία εἶναι σήμερον, ἐν
πολλοῖς, λησμονημένα, καὶ ὁ κάθε μελετητὴς ποῦ θέλει νὰ ἀσχοληθῇ με ἐν οἷον-
δήποτε ζήτημα προσκρούει μήπως ἔχῃ γραφῇ τι διὰ τὸ ὑπὸ πραγμάτων εἶναι θέμα.
Ἐκεῖνο λοιπόν, τὸ ὁποῖον μέχρι σήμερον δὲν ὑπῆρχε διὰ τὴν Κρήτην, ἐπιχειρῶ
διὰ τῆς βιβλιογραφίας μου ταύτης εἰς τὴν Λαογραφίαν καὶ διάλεκτον αὐτῆς, με
τὴν ἐλπίδα ὅτι, σὺν Θεῷ, θὰ δυνηθῶ εἰς τὸ προσεχὲς μέλλον νὰ δώσω συστημα-
τικὴν βιβλιογραφίαν καὶ τῶν ἀρχαιολογικῶν, ἱστορικῶν, φιλολογικῶν καὶ λοιπῶν
παντὸς εἶδους μελετῶν περὶ Κρήτης.

Ἐὰν καὶ ἄλλοι, μετὰ τῶν ἀποφοίτων τοῦ Πανεπιστημίου μας, ἐργα-
σθῶσιν ὁμοίως θὰ καταστῇ δυνατόν νὰ ἔχωμεν ἐντὸς ὀλίγου βιβλιογραφίας εἰ-
δικὰς ἐκάστου κλάδου δι' ὅλα τὰ τμήματα τῆς Ἑλλάδος· διότι πρέπει νὰ τονισθῇ
ὅτι χωρὶς ὀργανωμένην ἐπιστημονικὴν βιβλιογραφίαν εἶναι ἀδύνατον νὰ δημιουρ-
γηθῇ ὕγιης ἐπιστημονικὴ ἀντίληψις. Πρὸς καταρτισμὸν τῆς βιβλιογραφίας τῆς
Λαογραφίας καὶ Γλωσσολογίας (πρόκειται περὶ τῆς Μεσαιωνικῆς καὶ συγχρόνου
Κρητικῆς διαλέκτου) προσεπάθησα νὰ ἴδω μόνος μου τὰ κείμενα.

Παρὰ τὰς προσπάθειάς μου ὅμως ταύτας ἐντυπία τινα δὲν ἠδυνήθην νὰ τὰ
ἀνεύρω εἰς τὰς ἐν Ἀθήναις βιβλιοθήκας καὶ οὕτω περιορισθῇ εἰς πληροφορίας
εἰλημμένας ἐξ ἄλλων ἐντύπων καὶ δι' ἐπιστολῶν. Ὁ ἀριθμὸς ὅμως τῶν οὕτω
εἰλημμένων πληροφοριῶν εἶναι μηδαμινὸς ἀπέναντι τοῦ πλήθους τῶν ἐντύπων, τὰ
ὁποία ἐπισταμένως ἠρῶνῃσα.

Εἰς τὸ λαογραφικὸν μέρος ἠκολούθησα κατὰ μέγα μέρος τὴν κατάταξιν

τοῦ ἀειμνήστου Ν. Γ. Πολίτου. Εἰς δὲ τὸ γλωσσολογικὸν προσέθεσα καὶ βιβλιογραφίαν τῶν μεσαιωνικῶν γλωσσικῶν κειμένων τῆς Κρήτης, διότι ἡ γλῶσσα τούτων γραμμένη εἰς τὴν τότε Κρητικὴν διάλεκτον ὀλίγον ἀπέχει τῆς σημερινῆς καὶ εἶναι ἀναπόσπαστος αὐτῆς κατὰ τὴν ἔρευναν τῆς Κρητικῆς διαλέκτου τῆς σήμερον.

Παραλείπω τὴν ἀναγραφὴν μελετῶν, ἐκτὸς ὀλιγίστων λόγῳ τοῦ εἰδικοῦ των ἐνδιαφέροντος, αἱ ὁποῖαι ἀναφέρονται εἰς ἔργα, ὅπως ὁ Ἐρωτόκριτος ἢ Ἐρωφίλη, ὁ Φορτουνάτος καὶ ἐδημοσιεύθησαν πρὸ τῆς ἐκδόσεως τῶν κειμένων τούτων ὑπὸ τοῦ μακαρίτου Ξανθουδίδου.

Ἐκ τῶν Ἐφημερίδων παρέλαβα κυρίως τὰ ὑπὸ τῆς Μῆς Λούλουδα (Μαθιουδάκι) δημοσιευθέντα χρονογραφήματα ἐν τῇ Ἐφημ. Χανίων «Παρατηρητῆς», ὡς ἐνδιαφέροντα λαογραφικῶς καὶ γλωσσικῶς τὴν Κρήτην.

Εὐχαριστίας ὀφείλω πολλὰς εἰς τὸν κ. Ν. Παπαδάκην τέως Διευθυντὴν τοῦ Ἱστορικοῦ Ἀρχείου Κρήτης διὰ τὴν βοήθειάν του εἰς τὴν πληρεστέραν ἐμφάνισιν τῆς παρούσης βιβλιογραφίας.

Ἐκ τῆς ἐργασίας μου ταύτης ἴσως ἐλλείπουσιν ἐργασίαι τινές, τὰς ὁποίας δυστυχῶς παρ' ὅλας τὰς προσπάθειάς μου δὲν ἀνεῦρον.

Ἐὰν τοιαῦται ὑπάρχουν, θὰ ἐδεχόμην προθύμως καὶ εὐχαρίστως τὴν ὑπόδειξιν τούτων, ἵνα, ἐὰν ποτὲ ἐκδοθῇ εἰς δευτέραν ἔκδοσιν, συμπεριληφθῶσιν καὶ αὗται.

Ἀθήναι Ἰανουάριος 1934.

ΓΕΩΡΓ. Κ. ΣΠΥΡΙΔΑΚΙΣ
Βοηθὸς Γλωσσολογικοῦ Σπουδαστηρίου
Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

Βραχυγραφίαι

Ἀθηνᾶ : Ἀθηνᾶ σύγγραμμα περιοδ. τῆς ἐν Ἀθήναις Ἐπιστημονικῆς Ἐταιρείας.
Jeannarakis : Jeannarakis Anton. Ἄσματα Κρητικὰ μετὰ διστίχων καὶ παροιμιῶν (Kretas Volkslieder κλπ.) Leipzig 1876.

Δ. Ι. Ε. Ε. : Δελτίον Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας.

Ε. Ε. Β. Σπουδ. : Ἐπετηρὶς ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν.

Ἐπιστ. Ἐπετ. : Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

Ἐπετ. Παρνασσοῦ : Ἐπετηρὶς τοῦ Φιλολογ. Συλλόγου Παρνασσός, ἐν Ἀθήναις 1896 κξξ.

Ἐρωτόκριτος : Ἐρωτόκριτος, Περιοδικὸν ἐν Χανίοις

Ἐλευθέρα Σκέψις : Ἐλευθέρα Σκέψις, Ἐφημερὶς ἐν Ἡρακλείῳ.

Ἐστία : Ἐστία, Περιοδικὸν ἐν Ἀθήναις.

Ε.Φ.Σ. Κων)λεως : Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος

Ζωogr. Ἀγών : Ζωογράφειος Ἀγών, Περιοδικὸν ἐν Κων)πόλει.

Ἡμερ. Μεγ. Ἑλλάδ. : Ἡμερολόγιον Μεγάλης Ἑλλάδος.

Κρητικά : Κρητικά, Τετραμην. περιοδικὸν σύγγραμμα ἐν Χανίοις.

Κρητ. Ἀστήρ : Κρητικὸς Ἀστήρ, περιοδικὸν ἐν Χανίοις.

Κρητ. Μελέται : Κρητικαὶ Μελέται, περιοδικὸν μηνιαῖον ἐν Ἀθήναις.

Κρητ. Λαός : Κρητικὸς Λαός, περιοδικὸν ἐν Ἑρακλείῳ Κρήτης.

Κρητ. Στοά : Κρητικὰ Στοά, περιοδ. ἐν Ἑρακλείῳ Κρήτης.

Κριάρης : Κριάρης Ἀριστ. Πλήρης συλλογὴ Κρητικῶν δημοδῶν ᾠσμάτων κλπ. καὶ ἀπασῶν τῶν Κρητικῶν παροιμιῶν, διστίχων καὶ αἰνιγμάτων κλπ., ἐν Ἀθήναις 1920, σ. 496, σχῆμ. 8ον.

Λαογραφία : Λαογραφία, Δελτίον τῆς Ἑλλην. Λαογρ. Ἑταιρείας.

Μεγ. Ἑλλ. Ἐγκυκλ. : Μεγάλῃ Ἑλληνικῇ Ἐγκυκλοπαιδεΐα.

Μύσων : Μύσων, τετραμην. περιοδικόν, ἐν Ἀθήναις.

Λεξικ. Ἀρχ. : Λεξικογραφικὸν Ἀρχεῖον, Περιοδικόν ἐν Ἀθήναις.

Παρατηρητής : Παρατηρητής, Ἑφημερὶς ἡμερησία ἐν Χανίοις.

Προμ. Πυρφ. : Προμηθεὺς ὁ Πυρφόρος, Περιοδικὸν δεκαπενθ. ἐν Ρεθύμνῃ.

Ραδάμανθυς : Ραδάμανθυς, δεκαπενθ. Περιοδ. ἐν Ἀθήναις.

Φῶς : Φῶς, Δεκαπενθ. Ἑκπαιδ. Περιοδικόν ἐν Ἑρακλείῳ Κρήτης.

Χ. : Λαογραφικὰ διάφορα καὶ λεξιλόγια ἀποκείμενα ἐν χειρογράφοις εἰς τὰ ἀρχεῖα τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς νέας Ἑλληνικῆς γλώσσης.

Χριστ. Κρήτη : Χριστιανικὴ Κρήτη. Περιοδικόν τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Κρήτης (Ἑράκλειον).

Wagner : Wagner gub. Carmina Graeca maedii aevi. Lipsiae 1874.

τ = τόμος.

σ. σελ. = σελίς, σελίδες.

ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ

α') Γενικά

Ἀνώνυμος : Ἀπ' τὴ Μεσαρᾷ ᾗ τὰ Ρεθεινιώτικα (ὁδοιπορικαὶ ἐντυπώσεις). Ἐλευθερία Σκέψις (1929). 23, 24, 26, 28, 29, 30, 31 Μαΐου, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 11, 12, 13, 14, 15 Ἰουνίου.

Ἀντωνιάδης Ἀντ. Γ. : Ἡ Χρυσομαλλοῦσα τῶν Σφακιῶν, ἐν Ἀθήναις 1883.

Bourguelot M. F. : Huit jours dans l'île de Candie en 1861. (Moeurs et paysages). Paris 1861 σ. 68, σχ. 8ον.

Γενεράλις Ἐμμ. Γ. : Ἡ Κρητικὴ λαογραφία. Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. Β σ. 241—2.

Dapper D. : Ἀκριβὴς περιγραφή τῆς Κρήτης. (μετάφρασις Μ. Βενάρδου τοῦ Κρητός). Ἐν Ἀθήναις 1836. σελ. ια' + 416 σχ. 8ον.

Δέφνερ Μιχ. : Ὀδοιπορικαὶ ἐντυπώσεις ἀπὸ τὴν Δυτικὴν Κρήτην. Ἐν Ἀθήναις (ἄ.ἔ.) ἐκδ. Συλλ. ὠφελ. βιβλίων σελ. 255 σχ. 8ον.

Καλομενόπουλος Νικόστρ. : Κρητικὰ ἦτοι τοπογραφία καὶ ὁδοιπορικὰ τῆς νήσου Κρήτης. Ἐν Ἀθήναις 1894 σ. 360 σχ. 8ον.

Κονδυλάκης Ἰ Δ. : Ἡ Κρήτη νήσος ἡσάνις. Ἐβδομάς τ. Ε (1888) τεύχ. 5 σ. 2—3.

Cartain T.A.B. Spratt R.N.C.B.F.R.S. : Travels and Kescharches in Crete. Vol. I—II σελ. XIV + 387, XII + 435. London MDCCCLXV.

Ξανθονδίδης Στέφ. : Παρατηρήσεις εἰς Λαογραφίαν τ. Β, 305. Λαογρ. τ. Β. 707—8. Λαογρ. τ. Δ, 322—3.

» Παρατηρήσεις εἰς Λαογρ. Α τεύχ. Β, Γ. σ. 701—2.

- Πολίτης Ν.Γ.** Λαογραφία. Κρητ. Λαὸς ἔτ. Α. (1909) σ. 2—3, 33—5, 66—7.
- Pashley Robert.** Travels in Crete. Cambridge-London MDCCCXXXVII τόμ. Ι—ΙΙ σελ. XI+321, XII+326 σχ. 8ον.
- Παγανέλης Σπυρ.** Κρήτη καὶ Κρήτες (περιήγησις). Ἑστία τευχ. 24 (1887) σ. 553—6, 569—571, 585—7, 606—9, 622—6, 640—3, 656—660, 671—3, 690—2, 701—4, 721—3, 729—733, 761—4, 776—780, 794—7, 804—7, 828—831.
- Perrot Georg.** L'île de Crète, Souvenir d'un voyage. Paris 1867.
- Raulin Victor.** Description physique de l'île de Crète. Paris 1859—60.
- Sonnini S. C.** Voyage en Grèce et en Turquie.
- Σουρμελῆς Ν.** Εἴκοσι πέντε πλόες εἰς Κρήτην.
- Στυλῖτης Πέτρος** Μαλεβυζιώτικα χωριά (ὁδοιπ. ἐντυπώσεις). Ἐλευθέρα Σκέψις, (1929) 31 Μαΐου. 1, 2, 4 Ἰουνίου.
- Σπυριδάκης Γεώρ. Κ.** Λαογραφικὰ σύμμικτα (Γλωσσικὰ ἰδιώματα Κρήτης—Λαογραφία). Κρητ. Μελέται τ. Α (1933—1934) σ. 18—9.
- Βερνάρδος Πρίγκιψ τοῦ Σάξ Μάϊνιγγεν.** Δύο ἑβδομάδες ἐν Κρήτῃ. Παναθήναια τ. ΙΓ' (1906—7) σ. 236—8, 264—271. (Κρητικὸς Ἀστὴρ 1907).
- Σταυράκης Νικόλ.** Στατιστικὴ τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Κρήτης μετὰ διαφόρων γεωγραφικῶν, ἱστορικῶν, ἀρχαιολογικῶν ἐκκλησιαστικῶν κλπ. εἰδήσεων περὶ τῆς νήσου. Ἀθήνησι 1890 σελ. 207+172 σχ. 8ον μέγ.
- Pitton de Tournefort.** Relation d'un Voyage du Levant. Amsterdam 1718.
- Τωμαδάκης Νικόλ.** Λαογραφία (Κρήτης). Μ. Ε. Ἑγκυκλ. τ. ΙΕ. σ. 204—6.
- Φωτάκης Γιάννης Κ.** Σημειώματα ἀπὸ τὸ χωριὸ Παραιορηθίς, Χανίων, 12 Ἰουλίου 1932.
- Χουρμούζης Μ. Βυζάντιος.** Κρητικά. Ἐν Ἀθήναις 1842 σελ. στ+128 σχ. 8ον.
- Χατζιδάκης Ἰωσήφ** Περιηγήσεις εἰς Κρήτην. Ἐν Ἐρμουπόλει 1891 σελ. 116. σχ. 8ον.
- Löher.** Kretische gestaden. 1876.

β') Ἀσματα

- Ἀγγελάκης Ἑμμ.** Τὸ τραγούδι τοῦ Μεμέτακα. Κρητ. Μελέται Α τευχ. 6 σ. 187—9.
- Ἀλεφαντινὸς Μ.** Ἡ ἀρπαγὴ Χριστιανοπούλλας ὑπὸ τῶν Τούρκων. Προμ. Πυρφ. (1931) ἀρ. 147.
- Ἀναγνωστόπουλος Γ. Π.** Ὁ Μαστραχᾶς. Ἀθηνᾶ τ. ΛΗ' (1927) σ. 191—2.
- Ἀντρουλιδάκης Μ.** Ἡ Χανούμη τῆς Λαγκᾶς. Προμ. Πυρφ. (1932) ἀρ. 182.
- Ἀνώνυμος** Ὁ Ἀφωρεσμένος. Προμ. Πυρφ. (1930) ἀρ. 134.
- » Ἡ Νεότης, τὸ Γάλα τοῦ μάνας. Προμ. Πυρφ. (1926) ἀρ. 34.
 - » Τραγούδια τῆς τάβλας (ἐν γάμῳ, βαπτίσει κλπ.) Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. Ε' (1911) τευχ. 10—11 σ. 89.
 - » Τὸ Τραγούδι τοῦ Μαρεῖ. Προμ. Πυρφ. (1932) ἀρ. 102—3.
 - » Τὸ ζορμπαλίκια τῶν Τούρκων, τοῦ Κουράτορα ἢ χορμανταλιά, οἱ Ξουζῆδες, ὁ Χορὸς τοῦ Ἀλφας, ὁ Λεράτος κτλ ὁ Ντερβῆς Ἀγᾶς. Προμ. Πυρφ. (1928) ἀρ. 86, 87, 88.
 - » Δημοτικὰ τραγούδια. Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. ΣΤ'. σ. 146, 156—160.

- Ἀνώνυμος** Γωνιανοὶ κτ' ὁ Χριστός, ὁ Παπᾶς κτ' οἱ λαοί. Προμ. Πυρφ. (1928) ἀρ. 78, 79.
- » Τὰ ξετσιπίωτα τραγούδια. Προμ. Πυρφ. (1929) ἀρ. 98, 99.
- » Τὸ Κρητικὸ καράβι. Ραδάμανθυς τ. Η (1923) ἀρ. 2 σ. 9.
- » Ὁ καταδικασμὸς τῆς Κρήτης (1828). Ἑστία τ. ΣΤ' (1878) σ. 479.
- » Κρητικὰ δημοτικὰ ἔσματα. Πανδώρα τ. ΙΖ' (1866—7) σ. 32, 54—5.
- » Ὁ Θάνατος τοῦ βοσκοῦ. Προμ. Πυρφ. (1926) ἀρ. 44 (Ἀξοῦ).
- » Ἡ παληκαρῶσυνή τῶν Χανιωτῶν. Προμ. Πυρφ. (1930) ἀρ. 123.
- » Ἡ Εὐγενοῦλα. Προμ. Πυρφ. (1930) ἀρ. 128, 129 (Μονοφατσίου).
- » Ἡ κόρη τοῦ Παπᾶ Βορριά (Καμαριώτου). Προμ. Πυρφ. (1930) ἀρ. 132.
- » Τὸ τραγούδι 'ς τοῦ βαρσάμου τὸ νερό, Ἡ κόρη καὶ τὰ ῥόδα. Προμ. Πυρφ. (1928) ἀρ. 95, 96.
- » Ὁ Παπᾶ Γιάννης, Δυὸ τραγούδια τ' Ἀξεξάνδρου ἀπὸν τὸ Μαλεβύζι, Τὸ τραγούδι τοῦ Φόδελου, τὸ τραγούδι τοῦ Κωστή τοῦ Ἀρχαλοχωρίτη, Τὸ τραγούδι τοῦ Μαλικούτη. Προμ. Πυρφ. (1928) ἀρ. 90, 91, 92, 93, 94, 95.
- » Τὸ τραγούδι τοῦ Παλμέτη. Προμ. Πυρφ. (1928) ἀρ. 84, 85.
- » Τὸ τραγούδι τοῦ Γιαννάκη. Προμ. Πυρφ. (1929) ἀρ. 97.
- » Ὁ Γιαννάκης κτ' ἡ Λιγερή. Προμ. Πυρφ. (1929) ἀρ. 97.
- » Τὸ τραγούδι τοῦ Λεράτο, Τραγούδι τοῦ Καπετὰν Μιχάλη Σκουλᾶ. Προμ. Πυρφ. (1928) ἀρ. 88, 89.
- » Ἡ Φραγκοπούλα. Κρητ. Ἀστήρ ἔτ. Γ' (1908—9) σ. 356. = Κρίσις Ν. Γ. Πολίτου. Λαογρ. τ. Α σ. 363.
- » Ὁ Ῥίγος. Κρητ. Ἀστήρ ἔτ. Ε' (1911) τευχ. 15—16, σ. 124.
- » Ἡ Προξενειά. Προμ. Πυρφ. (1929) ἀρ. 98.
- » Τὰ φρούρια τῆς Κρήτης. Κρητ. Ἀστήρ, ἔτ. Γ' (1908—9) ἀρ. 56, σ. 438.
- » Ὁ βοσκός. Προμ. Πυρφ. (1929) ἀρ. 101.
- » Ἡ παντρεῖα τ' Ἀρχάλου, αὐτόθι. ἀρ. 109. — Ὁ βασιλιάς κτ' ὁ βοσκός, αὐτόθι. ἀρ. 107, 108 — Ὁ πλούσιος καλόγερος, αὐτόθι. ἀρ. 103.
- » Ὁ βοσκός. Κρητ. Ἀστήρ. ἔτ. Γ' (1908—9) ἀρ. 65 σ. 509.
- » Πῶς ἐκτίσθη ἡ Κωνσταντινούπολις. — Στὸ σπήλιο τοῦ Μελιδονιοῦ. Προμ. Πυρφ. (1932) ἀρ. 169.
- Α. Κ.** Ἡ Ὁβρυασμένη βρύση. Κρητ. Ἀστήρ. ἔτ. Γ' (1908—9) ἀρ. 57 σ. 446.
- » Ὁνειρο κόρης. Κρητ. Ἀστήρ. ἔτ. Γ' (1908—9) ἀρ. 58 σ. 458.
- Β. Α.** Ἐν ποίημα ἐκ Σητείας (ἐξ 24 στίχων, διαιροῦν τὸν βίον τοῦ ἀνθρώπου εἰς 10 στάδια). Κρητ. Λαὸς τ. Α' (1909), σ. 165
- Βαϊλάκης Νικ. Γ.** Ποίημα πατριωτικὸν (Δουτροῦ—Σφακίων). Προμ. Πυρφ. (1931), ἀρ. 149.
- Βασάλου Ἐλέν. Γ.** Φόνος τῆς Κατερίνας (Δαφνέδες). Προμ. Πυρφ. (1932), ἀρ. 174.
- Βασάλου Κ. Ν.** Φόνος τῆς Ἀντρονίκης. Αὐτόθι ἀρ. 174—5.
- Βαϊγάκης Νικ. Γ.** Ὁ Δασκαλογιάννης (Σφακίων). Προμ. Πυρφ. (1930) ἀρ. 128.
- » » » Ὁρμηνίες στ' ἀντρόγυνο (Σφακίων). Προμ. Πυρφ. (1931) ἀρ. 150.

- Βαρδίδης Ἐμμαν.** Κρητικαὶ ῥίμαι (τὰ τραγούδια Λασκαλογιάννη καὶ Ἀληδάκη). Ἐν Ἀθήναις 1888. σελ. 62. σχ. 8ον.
- Βαρδάκης Διοφ.** Δημοτικὰ ῥσματα Μπροσνέρου. Ἡχὸ ἔτ. Α'. τευχ. 1,2,3.
- Βαρδάκης Διοφ. Σπ.** Τσῆ μάννας τὸ μοιρολόι.—Ὁ Μπαρμπαρέζος οἱ Παττακοὶ (Σφακίων). Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. Γ' (1908—9) ἀρ. 67 σ. 525.
- Βαρδάκης Σπ. Γ.** Κρητικαὶ Ἐπιδωαὶ καὶ ἄλλα λαογραφικά. Λαογρ. τ. Η' σ. 559—560.
- Βαρδάκης Διοφ. Σπ.** Τρεῖς ἀδερφοὶ βοσκοί. Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. Δ' (1910), ἀρ. 78, σ. 611.
- » » » Περὶ τῆς Ἑλληνικῆς καμάρας τ' Ἀρμυροῦ Ἀποκορώνου. Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. Δ' (1910) ἀρ. 75 σ. 588.
- Βενέρης Τιμοθ.** Ἀρχιμ. Ποίημα Παύλου Πρεσβυτέρου περὶ τοῦ ἐν Ἡρακλείῳ ναοῦ τοῦ Ἀγίου Μηνα. Χριστ. Κρήτη τ. Α' (1912) σ. 379—419.
- Βερβέρης Ἐμμ. Δ.** Τραγούδι τοῦ Πολέμου (1912). Προμ. Πυρφ. (1933) ἀρ. 195.
- Βλαστός Παῦλ. Γ.** Ὁ Βιστηρισμός. Ραδάμανθυς τ. ΣΤ' (1921), ἀρ. 11 σ. 6 ἀρ. 12 σ. 6—7, ἀρ. 13 σ. 6.
- » » » Ἀπολλώνιος καὶ Ἀρχιστράτη (Ἀμαρίου). Κρητ. Λαὸς ἔτ. Α' (1909), σ. 38—44.
- » » » Ὁ Διγενής. Κρητ. Λαὸς ἔτ. Α' (1909) σ. 15—6.
- Βορεάδης Α.** Ἀπολλώνιος καὶ Ἀρχιστράτη. Κρητ. Λαὸς ἔτ. Α' (1909) σ. 101—3.
- Γαλανός Μ.** Ἡ νιὰ γυναῖκα τοῦ γέρου (Δαφνέδες). Προμ. Πυρφ. (1932) ἀρ. 181.
- Γασπαράκης Βενιζ.** Ἡ Ὁρφανή. Αὐτόθι ἀρ. 181.
- Γαλανός Μ.** Ἡ νιὰ χήρα (Δαφνέδες). Αὐτόθι ἀρ. 181—182.
- Γιανναράκης Ἀντών.** Ἀσματα Κρητικά. Ἐν Jeannarakis.—Ἀσμ. Κρητικά σ. 1—248.—**Κρίσις.** Ἐφημ. Κλειῶ ἀρ. 1669 τῆς 12 Δεκεμβρίου 1881.
- Γκαγκαουνδάκι Εἰρήνη.** Ὁ ῥίγος (Μετόχ. Καμαριώτου). Προμ. Πυρφ. (1932), ἀρ. 188.
- » » Παῦλος Ντετιδάκις (ἀρχηγὸς Μαλεβυζίου καὶ Τεμένους) (Μετόχ. Καμαριώτου). Αὐτόθι ἀριθ. 185.
- Δ. (Φ. Σ.)** Βακχικὰ κρητικὰ τραγούδια (Καινουρίου) Λαογρ. τ. Β' σ. 184—6.
- Δαφέρμος Γ.** Ἡ ὀλοκαύτωση τοῦ Ἀρκαδίου. Προμ. Πυρφ. (1931) ἀρ. 165.
- Δασκαλάκης Ε.** Ὁ βασιλῆς καὶ ἡ κόρη (Λουτροῦ-Σφακίων). Προμ. Πυρφ. (1930) ἀρ. 134, 136.
- Δεινάκης Στυλ.** Συλλογὴ κρητικῶν ᾠμάτων (X.).
- Διοφάντης Β.** Ὁ Ξενιτεμένος. Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. Γ' (1908—9), ἀρ. 50, σ. 388.—**Κρίσις.** Ν. Γ. Πολίτου. Λαογρ. Α', σ. 364—5.
- Δραμουντζάνης Γ. Β.** Πάθη τῆς Παναγίας (Ἀνώγεια). Προμ. Πυρφ. (1932) ἀρ. 177.
- Δροκάκης Γ. Ι.** Τὸ τραγούδι τῆς Τάβλας (Μυλοποτάμου). Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. Γ' (1908—9), ἀρ. 57 σ. 446.
- Ἐλευθερνεύς.** Τὸ κάστρον τῆς Ὠριᾶς. Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. Β' (1907—8) σ. 325.—**Κρίσις.** Ν. Γ. Πολίτου. Λαογρ. Α', σ. 360.
- Ζαχαρία Πολυξ.** Ἡ Λυγερὴ (Κυδωνίας). Προμ. Πυρφ. (1930) ἀρ. 126.

- Ζωγραφάκης Ἰωάν.** Δημοτικά ἄσματα Κρήτης. Ἐπετ. Παρνασσοῦ τ. Ζ' (1883) σ. 769—772.
- » Τραγούδια (Ρογδιᾶς). Ζωγρ. Ἀγών τ. Β' (1896) σ. 71—6.
- Θέρος Ἀγίς.** Κρητικά τραγούδια. Νουμᾶς περ. Β' ἔτ. Α' σ. 117.
- Καλ. Δ.** Ὀλίγα περὶ δημοτικῆς ποιήσεως τῶν Κρητῶν. Ἀνατολὴ Α. σ. 145—6.
- Καλαϊσάνης Γ. Ἰαν.** Ὁ γέρω κλέφτης. Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. Β' ἀρ. 45 σ. 348.
- » » Τὸ τραγούδι τοῦ δῆγου. Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. Γ' (1908—9). ἀρ. 46 σ. 373.
- Καλαϊτζάκης Βασ. Ἰ.** Νανουρίσματα. Κρητ. Μελέται τ. Α' (1933—4) σ. 160—1.
- Καλαϊτζάκι Εἰρ.** Ὁ Γέρω-βοσκὸς (Φραντζεσκιανὰ Μετόχια) Προμ. Πυρφ. (1930) ἀρ. 126.
- Candiotte Μ.** Ὁ κυνηγός. Δάφνη τ. Α' (1909) ἀρ. 13 σ. 9.
- Καλοκύρης Γιάννης** Τὸ τραγούδι τοῦ Δρακο-Κοντογιάννη. Προμ. Πυρφ. (1931) ἀρ. 161.
- Καλοκύρης Ἰ.** Ἡ προξενειά.—Ἡ παντρειά ἐνὸς νέου. Προμ. Πυρφ. (1933) ἀρ. 199.
- Καταπότης Μ.** Ποίημα Ἰωσήφ Γεροντάκι Ἡγουμένου. Μύσων τ. Β' (1933) 175—185.
- Καταπότης Μ.** Σητεία. Ἱστορικαὶ Σημειώσεις. 1930.
- Κατζουρὸς Ἀντ.** Ὁ Καπετάνιος κορίτσι. Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. ΣΤ' σ. 127.—Κρητικὴ Μοῦσα. Αὐτόθι. σ. 133.—Λαογραφικά (2 δημ. ἄσμ.). Αὐτόθι. σ. 140.
- Κελαῦδης Σ.** Τὰ δημοτικά μας τραγούδια. Κρητ. Μελέται τ. Α' (1933—4) σ. 192—5.
- Κονδυλάκης Γ. Δ.** Τραγούδια καὶ ἄλλα Κρήτης (X).
- Κουερίνι Μαρία Ν.** Τὸ τραγούδι τῆς Ἀρετούσας. Κρητ. Μελέται τ. Α' (1933—4) σ. 28.
- Κοπασάνης Ε.** Ὁ ἀητὸς (Λουτρὸν Σφακίων). Προμ. Πυρφ. (1930) ἀρ. 132.
- Κόρκακας Μ.** Τὸ τραγούδι τῆς Σούδας. Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. Γ' (1908—9) σ. 359.—Κρίσις Ν. Γ. Πολίτου. Λαογρ. τ. Α' σ. 364.
- Κουρμούλης Γ.** Τραγούδια Κρητικά. Λαογρ. τ. Θ' σ. 209—219.
- Κουκουλὲς Ἀναστ. Ἰ.** Ὁ Μαυριανὸς κί' ὁ Βασιλιάς. Λαογρ. τ. Α' σ. 685—7.
- Κουτεντέ Χαρίκ.** Τραγούδι (ὁ ναύτης) (Ἀνώγεια). Προμ. Πυρφ. (1932) ἀρ. 175—6.
- Κριάρης Ἀριστ.** Κρητικά ἄσματα (ἡρωϊκά, ἱστορικά, πολεμικά, τοῦ γάμου τῆς τάβλας, τοῦ χοροῦ, κλπ.).—Κριάρης σ. 7—185, 198—378, 446—7.—Βιβλιοκρ. Γ. Ν. Χατζιδάκι. Λεξικ. Ἀρχ. τ. ΣΤ' (1923) σ. 482—497.
- Λαγονμιτζάκης Κ. Γ.** Ἡ ἀρραβωνιασμένη. Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. Β' (1907—8) ἀρ. 30 σ. 229, ἀρ. 31 σ. 237.—Τὸ καλὸ πουλὶ (ἄσμα νεκρ. ἀδελφοῦ). Αὐτόθι ἀρ. 33 σ. 254—5.—Ὁ θάνατος τοῦ Κατσιγάρη (Καραμανώλη). Αὐτόθι ἀρ. 35 σ. 272.—Ἡ πενθερὰ ἐν Κρήτῃ. Αὐτόθι ἀρ. 36 σ. 277.
- Λιουνδάκι Μαρία.** Τὸ τραγούδι τῆς νύμφης. Φῶς ἔτ. Ε' (1932—33) ἀρ. 3.
- Lalvat...** Τουρκικὴ δικαιοσύνη (Ἀγ. Νικολ.) Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. Δ' ἀρ. 76 σ. 598.
- Legrand Emile** Ὁ Δασκαλογιάννης. Collection de Monuments de la langue Néο-Hell. Athènes 1876 σ. 98—102.

Legrand Emile Ἡτα τῶν Τούρκων ἐν Ἀσκύφῳ. Collect de Monn. de la langue Néo-Hell σ. 158—160.

Λίτινα Μαρία Τραγούδι ἐρωτικὸν (Γωνιᾶς) Προμ. Πυρφ. (1931) ἀρ. 150

Λουρωτὸς Ἑμμ. Ἡ κόρη καὶ τὰ ῥόδα. Προμ. Πυρφ. (1928) ἀρ. 96—7, (1929) ἀρ. 97.

Λουλάκις Γ. Δ. Ἄσματα διάφορα, γηθιᾶς καὶ παροιμίαι ἐκ Βιάννου Κρήτης (X).

Μανούσου Οὐρανία Ἡ κακὴ μάνα (Ἀνώγεια). Προμ. Πυρφ. (1932) ἀρ. 189.

Μανούσας Στυλ. Ὁ Πατερογιώργης (Φρατί). Προμ. Πυρφ. (1930) ἀρ. 135, 136, 137, 138.

Μαθιουδάκις Ἰωάνν. Τραγούδια Σελίνου. Κρητικά τ. Α' (1930—33) σ. 36—40. Δημοτικὰ τραγούδια Σελίνου. Αὐτόθι. σ. 242—284.

Μαρκαντώνη Πηνελ. Ἡ παραγγελία μελλοθανάτου (Ἐλενῶν) Προμ. Πυρφ. (1930) ἀρ. 130.

Ματουκαράκη Εἰρ. Ἡ Θεωνίτσα. Αὐτόθι (1933) ἀρ. 200.

Μελισσιίδης Ἑμμ. Ἡ κόρη καὶ τὰ ῥόδα (Ἰεραπέτρας), Αὐτόθι (1929) ἀρ. 99.

Μέλαινα Ἑλπίς (schwartz). Ἄσματα. Ἐν Μελαινῆς Ἑλπί. Κρητικὴ Μέλισσα. ἐν Ἀθήναις 1888 σ. 5—20, 22—8, 33—6.

Μπερκῆς Γ. Ι. Οἱ ἑπτὰ ἀδερφοί. Προμ. Πυρφ. (1932), ἀρ. 171.

Ξανθονδίδης Στέφ. Τὰ ζάρια. Κρητ. Λαὸς ἔτ. Α' (1909) σ. 7—11.

Ξενάκης Γεώργιος Ναυτικὸν Τραγούδι (Ἀμνάτου). Προμ. Πυρφ. (1930) ἀρ. 126, 127.

Ξηρουχάκης Ἀγαθ. Δημοτικὰ κρητικὰ ἄσματα. Ἡχὼ ἔτ. Α' ἀρ. 7.

Π. Γ. Β. Ἡ Μουστροχήνα. Ραδάμανθυς τ. Ζ' (1922), ἀρ. 7 σ. 7.—Ἡ Ἀλοπού καὶ ὁ πετεινός. Αὐτόθι ἀρ. 17 σ. 4.

Παγωμένον Ἑλ. Ἡ παπαδιά μὲ τοὺς δυὸ γυιούς (Καμαριώτου). Προμ. Πυρφ. (1931), ἀρ. 162, 163.—Παρακάλεσι. Αὐτόθι ἀρ. 145.—Σκότωμα. Αὐτόθι ἀρ. 128.

Παγωμένον Εἰρ. Τραγούδι τῆς Τάβλας. Αὐτόθι ἀρ. 152.

Παγωμένον Μαρ. Ἐ. Ἡ κόρη μὲ τὰ ῥόδα (Μετόχ. Καμαριώτου). Αὐτόθι. ἀρ. 151.

Παγωμένον Καλιόπη. Ἡ Ὄβριζοπούλλα. Αὐτόθι ἀρ. 163.

Παγωμένον Ἑλένη Χρ. Ἡ σφαγὴ τοῦ Ἡρακλείου. Αὐτόθι (1933) ἀρ. 203.

Παπαδάκης Ν. Α. Δημῶδες κρητικὸν ἄσματιον. Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. Γ' (1908—9) σ. 383—Κρίσις Ν. Γ. Πολίτου. Λαογρ. τ. Α' σ. 364.

» » » Ἡ ἀνάπτυξις τοῦ ἀνθρώπου. Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. Γ' (1908—9), ἀρ. 46 σ. 383.

Παπαδάκη Ἀσπ. Ἀστεία. Προμ. Πυρφ. (1933) ἀρ. 200.

Παπαδάκης Γ. Κ. Ἡ μπιστικὴ ἀγάπη (Ἑλιᾶς—Ἡρακλείου). Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. Ε' (1911) τευχ. 5—6 σ. 37—38.—Ἡ κακὴ πανδρεία. Αὐτ. ἔτ. ΣΤ' σ. 12.

Παπαδάκης Ν. Γ. Ποίημα ἱστορικὸν 1873. Κρητικά τ. Α' (1930—33), σ. 18—24.

» » » Πολιτικὴ σάτιρα ἐν Κρήτῃ. Κρητ. Μελέται τ. Α' (1933—34) σ. 123—139.

Παπαδάκης Γ. Γ. Ὁ πρῶτος ἔρωτος (Ἑλιᾶς—Ἡρακλείου). Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. Ε' (1911) τευχ. 3—4 σ. 22.

Πασπαράκης Γ. Ἑμμ. Τραγούδι τοῦ Συμωκοκώστα. Προμ. Πυρφ. (1932) ἀρ. 170.

- Περάκη Είρ.** Ἐ. Ὁ Χάρος δὲ λυπᾶται. Προμ. Πυρφ. (1931) ἀρ. 145.—Μαθήτρια ἐρωτευμένη (Καμαριώτου). Αὐτόθι (1930) ἀρ. 133.—Τὸ Λενιό. Αὐτόθι (1932) ἀρ. 190.
- Περάκης Ἑμμ.** Τραγούδι τῶν γράδων.—Ὁ Γυιὸς τοῦ χήρας. Προμ. Πυρφ. (1933) ἀρ. 196.
- Πετυχάκη Κατίνα** Ἡ παντρειά. Προμ. Πυρφ. (1929), ἀρ. 102.—Ἡ λυγερὴ (Κυδωνίας). Αὐτ. ἀρ. 99.—Ἡ χαριτωμένη (Κυδωνίας). Αὐτ. ἀρ. 104.
- Πισαούλης Βασ. Κ.** Τραγούδι τῆς Κουρούνας. Προμ. Πυρφ. (1933) ἀρ. 203.
- Πιόκος Μ.** Τραγούδι τοῦ Καπετὰν Πατεραντώνη (Ἀμαρίου). Προμ. Πυρφ. (1932), ἀρ. 173.
- » Ἐρωτικὸς διάλογος (Ἀμαρίου). Προμ. Πυρφ. (1926) ἀρ. 30—34.—Παράπονον ἥρωος νεκροῦ. Αὐτόθι.—Ὁ παπᾶς καὶ τὰ ὀρεῖδια. Αὐτόθι. ἀρ. 44.
- Πορτάλτος Μ.** Ἀκονιὰ τοῦ νοῦ. (κλιμακωτόν). Προμ. Πυρφ. (1927) ἀρ. 56.
- Πρωϊμάκης Γεώργ.** Λαογραφικά (Πανένθυμος—Κισσάμου).—Οἱ ἄγκουροι καὶ ἡ κόρη. Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. Ε' (1911) σ. 167.
- Ῥασούλη Μαρ.** Ἡ κακοῦργα μάνα. Προμ. Πυρφ. (1933) ἀρ. 202.
- Σακελλαρίου Ἰωσ.** Ποίημα πατριωτικὸ (Λουτρὸν—Σφακίων). Προμ. Πυρφ. (1930) ἀρ. 132, 133.
- Σαλοῦστρος Νικ. Β.** Ἡ Λεβέντισσα Ἑλένη. Προμ. Πυρφ. (1932) ἀρ. 172.
- Σαλοῦστρος Στυλ. Ἡρ.** Τραγούδι τοῦ Μηναδογιώργι (Ἀνώγεια). Προμ. Πυρφ. (1932) ἀρ. 182.
- Σιγλέτος Μ. Δ.** Τραγούδι τῆς νύφης (Ἀξοῦ).—Τραγούδια τοῦ Παπᾶ Κρανιώτη. Προμ. Πυρφ. (1933) ἀρ. 193, 194.
- Σηφάκης Μ. Ζ.** Ὀνειρον τοῦ Ἐρωτευμένου (Ἀγ. Βαρβάρας). Κρητ. Λαὸς ἔτ. Α' (1909) σ. 46—7.—Ὁ Μαυριανὸς καὶ ὁ βασιλεὺς. Αὐτ. σ. 133—4.
- Σπαντιδάκης Γ.** Ὁ Βέργης. Προμ. Πυρφ. (1932) ἀρ. 180.—Οἱ ἐννιά ἀδερφοί. Αὐτόθι. ἀρ. 180—181.
- Σπυριδάκης Γεώργ. Κ.** Λαογραφικά σύμμικτα ἐκ Καταιδονίου Σητείας (ἄσματα, δίστιχα) Κρητικά τ. Α' (1930—33) σ. 47—9, 231—241.
- » Τὸ ἄσμα τοῦ Κωσταντῆ ἢ τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ (Περβολακκίων). Μύσων τ. Α' (1932) σ. 65—74, 222.
- » Δημοτικὰ ἄσματα (Περβολακκίων). Κρητ. Μελέται τ. Α' (1933—34) σ. 19—21.—Παράκλησις ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῶν ἁμαρτωλῶν (Περβολακκίων). Αὐτόθι. σ. 103.
- » Ὁ ἀρρωστήτης, Ἡ Ὀβεροπούλλα (Ζήρου—Σητείας) Κρητ. Μελέται τ. Α' (1933—34) σ. 162—3.—Τῶμορφο παλληκάρι, ὁ Καπετὰν Κωστῆς ὁ Ἀρκαλοχωρίτης, τὸ σιὸρ Τζανάκι (Ζήρου—Σητείας). Αὐτόθι. σ. 196—8.
- Σπυριδάκης Ἑμμ. Γ.** Τὸ τραγούδι τοῦ καύκου. Προμ. Πυρφ. (1929) ἀρ. 113, 114.
- Στρατήγη Φωτεινὴ** Τὸ Λενιό. Προμ. Πυρφ. (1932) ἀρ. 191, 192.
- Στρατήγη Χρυσ.** Τὰ δῶρα. Προμ. Πυρφ. (1931) ἀρ. 151.
- Στρατήγης Νικόλ.** Τὸ τραγούδι τῆς τάβλας (Καμαριώτου). Προμ. Πυρφ. (1930) ἀρ. 133.
- Σταγάκης Ἑμμ.** Ἀκονιὰ τοῦ νοῦ (κλιμακωτόν). Προμ. Πυρφ. (1927) ἀρ. 56

- Σταυριδάκης Μ.** Ἀκόνια τοῦ νοῦ (κλιμακ.). Αὐτόθι ἀρ. 56.
- Σταυρακάκης Ι.** Ἡ καμάρα Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. ΣΤ' σ. 133.—'Ο χάρος καὶ οἱ τρεῖς ἀδερφάδες. Αὐτόθι σ. 140.—Λαογραφικά. Αὐτόθ. σ. 144, 151.
- Σταματάκη Ἀντιόπ.** Ἡ κόρη μὲ τὰ ῥόδα—Ἡ κουρφομίλητη (Ἀμνάτου). Προμ. Πυρφ. (1932) ἀρ. 183.
- Σταματάκης Γ.** Τραγούδι τοῦ σειсмоῦ (1856) (Ἀμνάτου). Προμ. Πυρφ. (1932) ἀρ. 184.
- Σταμαθιουδάκης Μ.** Γεράσιμος Πικράκις. Προμ. Πυρφ. (1931) ἀρ. 164, 166, 167.
- Στάθης Σπ.** Δημῶδες Κρητικὸν ἄσμα. Λαογρ. τ. Β' σ. 175—6.
- » » Συμβολὴ εἰς τὸ ποίημα τοῦ Ἀπολλωνίου καὶ τῆς Ἀρχιστρατής. Λαογρ. τ. Α' σ. 683—5.
- Σωπασῆς Γεώργ. ἢ Χοτζάκης** Σατιρικὸν διὰ τοὺς κυνηγοὺς Ἡρακλείου.—'Ο Γέρος ἀποστεμένος,—οἱ πόνοι πὺν μὲ κρίνουν,—ὁ γιατρὸς καὶ ὁ βλάκας ἀσθενής. Προμ. Πυρφ. (1933) ἀρ. 197, 198.
- Τζονάννακis Φρ. Ε.** Ὁ θάνατος τοῦ ναύτου. Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. Γ' (1908—9) σ. 399.—Κρίσις ὑπὸ Ν. Γ. Πολίτου, Λαογρ. τ. Α' σ. 365.
- » Ἡ ἀπαγωγή τῆς Ἑλένης (Ἀμαργιανὸν-Πεδιάδος). Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. Γ' (1908—9) ἀρ. 66 σ. 519.
- » Ὁ ξενιτεμένος γαμπρός. Αὐτόθ. ἀρ. 63 σ. 495.
- Τσωνπάκis Ἐμμ.** Τὸ τραγούδι τῆς νύφης (Μυλοποτάμου). Προμ. Πυρφ. (1929) ἀρ. 110.
- Τσουρλάκης Κ.** Βασιλοπούλα καὶ πουλί.—Κακούργα Μάννα (Γωνιάς). Προμ. Πυρφ. (1930) ἀρ. 144.
- Τυλλιανάκis Ἰωάνν.** Διάλογος ψυχῆς καὶ νεκροῦ. Κρητ. Λαὸς ἔτ. Α' (1909) σ. 182—5.
- Τωμαδάκης Ν. Β.** Κρητικὰ Λαογραφικά (Τραγούδια). Περιοδ. Δελτ. Βιβλ. Κρητ. Φιλ. Συλλ. ἐν Χανίοις, ἔτ. Α' τευχ. Α' (1927) σ. 31—48.
- Φακιδαρακis Γαρυφ.** Φόνος μιᾶς κόρης (Δαφνέδες). Προμ. Πυρφ. (1932) ἀρ. 174.
- Φακιδαρακi Γεωργία** Τὸ Φιλί (Δαφνέδες). Προμ. Πυρφ. (1932) ἀρ. 182.
- Φαφουτάκis Παῦλ. Ἰ.** Συλλογὴ ἡρωϊκῶν Κρητικῶν ᾠσμάτων. Ἐν Ἀθήναις 1889, σελ. 18+128 σχ. 8ον.
- Φραγκούλης Γεώργ. Ε.** Ἄσμα τῶν ἀρχηγῶν τῆς Κρήτης (Ἀμνάτου). Προμ. Πυρφ. (1930) ἀρ. 142.
- Φραντζεσκάκης Ἐμμ. Α.** Κρής. Ἡ Ἀριάδνη ἤτοι συλλογὴ κρητικῶν ᾠσμάτων διατεταγμένων κατ' ἀλφάβητον κλπ. Ἐν Ἀθήναις 1883.
- Χαριτάκης Κ. Α.** Ὁ Μαστραχᾶς. Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. Β' (1907—8) ἀρ. 25 σ. 188.
- Χαρούλης Εὐάγ.** Τραγούδια (ἡ κόρη μὲ τὰ ῥόδα). Φῶς ἔτ. Ε' (1932—33) ἀρ. 13.—Νανουρίσματα (Καπετανιανὰ - Πεδιάδος). Αὐτόθ. ἀρ. 8—9.
- Χατζηϊωάννου Ἰ. Χ.** Τὰ χαρίσματα τοῦ καλογέρου. Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. Β' (1907—8) σ. 273—4. = Κρίσις ὑπὸ Ν. Γ. Πολίτου, Λαογρ. Α' σ. 356—7, 364.
- Χατζῆς Ἀντ.** Ἡ Ἐργινοῦσα. Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. ΣΤ' σ. 107.
- Χατζιδάκης Γ. Ἰ.** Κρητικὰ τραγούδια (μετὰ μουσικῶν πινάκων). Κρητικὴ Στοὰ τ. Γ' (1911) σ. 259—274.

- Χειμωνάκης Ἀθ.** Ἡ κόρη ποὺ ἀγαποῦσε. (Ἑλεναί). Προμ. Πυρφ. (1930) ἀρ. 129.
Chioukrakis. Τὸ σιὸρ Τζανάκι. Ραδάμανθυς τ. ΙΖ' (1932) τευχ. 12 σ. 8.—
 Κρητ. Λαὸς ἔτ. Α' (1909) σ. 173.
Χρηστινίδης Ν. Συλλογὴ ᾠσμάτων ψαλλομένων εἰς Ἄνω Ἀρχάνες. Ζωγρ. Ἀγών
 τ. Β' (1896) σ. 50—52.
Χουρμούζης Μ. Βυζάντιος Τραγουδία. Τοῦ αὐτοῦ: Κρητικά. Ἐν Ἀθήναις
 1842 σ. 23—35.

γ') Δίστιχα (Μαντινιάδες)

- Ἀνώνυμος** Δίστιχα Κρήτης. Ἑβδομάς τ. Α' (1884) φ. 4. σ. 32.
 » Κρητικὸν δίστιχον. Ἑστία τ. ΣΤ' (1878) σ. 496.
 » Μαντινάδες. Προμ. Πυρφ. (1931) ἀρ. 152.
 » Μαντινάδες. Προμ. Πυρφ. (1929) ἀρ. 111, 112.
 » Μαντινάδες Ἀμαριώτικες. Προμ. Πυρφ. (1933) ἀρ. 198.
 » Διαλεχτὲς Μαντινάδες Ἀμαριώτικες. Προμ. Πυρφ. (1933) ἀρ. 194.
 » Μαντινάδες. Αὐτόθ. ἀρ. 202, 203.
 » Μαντινάδες τοῦ νύφης. Αὐτόθ. (1932) ἀρ. 184.
Βαρδῆς Μπρ. Κρητικὲς Μαντινάδες. Ραδάμανθυς τ. ΙΣΤ' (1931) τευχ. 1, σ. 4.
Βουϊδάσκη Εὐθ. Μαντινάδες Ἀνωγειανές. Προμ. Πυρφ. (1933) ἀρ. 204.
Γιανναράκης Ἀντ. Μαντινάδες. Jeannarakis. ᾠσματα Κρητ. σ. 259—290.
Γκαγκαουδάκι Εἰρ. Μαντινάδες (Μετόχ. Καμαριώτου). Προμ. Πυρφ. (1932),
 ἀρ. 185, 186, 187, 188.
Δαφνομήλης Νικ. Γ. Μαντινάδες. Προμ. Πυρφ. (1930) ἀρ. 143.
Δημοτ. Σχολή (Κυδωνίας) Μαντινάδες. Προμ. Πυρφ. (1932) ἀρ. 184.
Δημ. Σχολ. Ποταμῶν Πεδιάδος Μαντινάδες. Φῶς ἔτ. Ε' (1932—33),
 ἀρ. 8—11, 13.
Δρούλισκος Γ. Μαντινάδες (Μετόχ. Φρατζεσκιανά). Προμ. Πυρφ. (1930) ἀρ. 142.
Θέρος Ἄγις Κρητικὲς Μαντινάδες. Νουμᾶς περ. Β' ἔτ. Α' (16) σ. 88.
Καλαϊσάνης Γ. Ἰ. Κρητικὰ δίστιχα. Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. Β' σ. 318.—Κρίσεις ὑπὸ
 Ν. Γ. Πολίτου Λαογρ. τ. Α' σ. 359.
Καλαϊτζάκι Εἰρ. Μαντινάδες (Μετ. Φρατζεσκιανά). Προμ. Πυρφ. (1930) ἀρ. 127.
Κριάρης Ἀριστ. Δίστιχα κρητικά, ᾠσματα τῆς λύρας. : Κριάρης σ. 449—480.
Κουκουλὲς Φαίδ. Λαογραφικὰ σύμμιχτα ἐκ Βάμου Κρήτης. Λαογραφ. τ. Α'
 σ. 283—299.
Κοτσιφοῦ Χρυσ. Μαντινάδες. Προμ. Πυρφ. (1933), ἀρ. 203.
Κοκκινάκης Δ. Ἀνέκδοτα Κρητικὰ δίστιχα. Τοῦ αὐτοῦ: Πανελλήνιος Ἀνθολογία.
 Ἐν Ἀθήναις 1899 σ. 868—884.
Λιουδάκι Μαρία. Κρητικὲς Μαντινάδες (κρητικὴ ἔκδοσις). Ἡράκλειο Κρήτης
 1933. ἔκδ. Ν. Ἀλικιώτη, σελ. 162, σχ. 8ον.—Κρίσεις **Γ. Ν. Χατζι-**
δάκι. Ἐπιστημολόγος τ. Α (1933) τευχ. 24 σ. 396—8. **Γ. Κ. Σπυρι-**
δάκι. Κρητ. Μελέται τ. Α' (1933—4) τευχ. 5, σ. 172—4 **Τοῦ αὐτοῦ.**
 Ἀνατολή, ἔφημ. Ἀγ. Νικολάου. 22, 23 Ν)βρίου 1933.—**Πουλὴ Δέσπ.**
 Ἀνατολή, ἔφ. 13, 14, 15 Ὀκτωβρ. 1933.—**Λιουδάκι Μαρ.** (Ἀναίρεσις

- κριτικῆς Πουλῆ), ἐφ. Ἀνατολή, 22, 24, 25, 26, 27, 28 Ὀκτωβρ. 1933 καὶ 24 Ν)βρίου.—**Παρλαμᾶς Μεν.** ἐφ. Ἀνατολή 2, 3 Ν)βρίου 1933.—**Μεραμπελιώτης** ἐφ. Ἀνατολή, 17, 18, 19, Ν)βρίου 1933.
- Λουλάκης Σταύρ. Μ.** Μαντινάδες. (X).
- Μανούσου Οὐραν.** Μαντινάδες (Ἀνώγεια). Προμ. Πυρφ. (1932) ἀρ. 189, 190.
- Μέλαινα Ἑλπίς** (Schwartz). Ἑρωτικά (δίστιχα).—Τῆς αὐτῆς: Κρητικὴ Μέλισσα ἐκδ. β', ἐν Ἀθῆν. 1888, σ. 28—33.
- Ππερκῆς Γ. Ἰ.** Ἀνωγειανὲς Μαντινάδες Προμ. Πυρφ. (1932) ἀρ. 170, 171.
- Νύκταρης Π., Νύκταρης Ἰ. Μανράκης Ψυχ. Ῥασούλης Ἑλ.** Μαντινάδες. Προμ. Πυρφ. (1933) ἀρ. 202.
- Παγωμένος Στυλ.** Μαντινάδες (Μετόχ. Καμαριώτου). Προμ. Πυρφ. (1930) ἀρ. 133, 134.
- Παγωμένου Μαρ.** Μαντινάδες (Μετόχ. Καμαριώτου). Αὐτόθι. ἀρ. 134.
- Περάκις Ἰ. Γ.** Μαντινάδες. Προμ. Πυρφ. (1933) ἀρ. 200.
- Περάκη Εἰρ. Ἐ.** Μαντινάδες (Μετόχ. Καμαριώτου). Προμ. Πυρφ. (1932) ἀρ. 190, 191.
- Περάκης Ἐλευθ. Γ.** Μαντινάδες (Μετόχ. Καμαριώτου), Προμ. Πυρφ. (1932) ἀρ. 191.
- Πολίτης Ν. Γ.** Δίστιχα κρητικά. Ε. Φ. Σ. Κων]πόλεως, τ. Η' (1873—4) σ. 510—511.
- Ρέα** Μαντινάδες. Προμ. Πυρφ. (1933) ἀρ. 200.
- Πρασσᾶς Κωνστ. Ἰ.** Ἀνέκδοτα κρητικὰ δίστιχα. Δ. Ι. Ε. Ε. τ. Β' (1885) σ. 557—564.
- Σουλτάνου Βιργ.** Μαντινάδες (Ἀνώγεια). Προμ. Πυρφ. (1932), ἀρ. 179.
- Σπυριδάκης Γεώργ. Κ.** Λαογραφικὰ σύμμικτα ἐκ Κατσιδονίου Σητείας. Κρητικά τ. Α' (1930—33) σ. 189—230.
- » Δίστιχα (Κατσιδονίου - Σητείας). Κρητ. Μελέται τ. Α' (1933—4). τεύχ. Α' σ. 22.
- Στρατήγης Γρ.** Μαντινάδες. Προμ. Πυρφ. (1931) ἀρ. 152.
- Στρατήγης Γρ. Παγωμένου Ἑλ.** Μαντινάδες. Προμ. Πυρφ. (1933) ἀρ. 199.
- Στρατήγη Χρ.** Μαντινάδες. Αὐτόθι. ἀρ. 200.
- Τωμαδάκης Ν.** Λαογραφικὰ σύμμικτα. Α', Δίστιχα ἐκ Κισάμου. Κρητικά τ. Α' (1930—33) σ. 50—4.
- Χαιρέτης Ἐλευθ. Στ.** Ἀνωγειανὲς Μαντινάδες. Προμ. Πυρφ. (1932), ἀρ. 171, 172, 173, 175.
- Χ' Βασιλείου Δέσ.** Μαντινάδες (Ἀμουργέλες). Προμ. Πυρφ. (1931) ἀρ. 161.

δ') Παροιμίαι

- Ἀβάτζος Ἐμμ.** Κρητικαὶ δημῳδαὶ παροιμίαι Ραδάμανθους τ. Η' σ. 563.
- » » Κρητικαὶ δημῳδαὶ παροιμίαι. Ραδάμανθους τ. Ι' (1925) ἀρ. 6 σ. 7, ἀρ. 8 σ. 5.
- Ἀνώννυμος** Παροιμίαι. Προμ. Πυρφ. (1929) ἀρ. 104, 109, 112, 113, 115, 116, 118, 119.

- Ἄλτς** Δημώδεις παροιμίας καὶ παραγγέλματα περὶ μηνῶν τοῦ ἔτους. Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. Β' ἀρ. 19 σ. 150—151.
- Ἄλτς** Ἑρμηνεῖα παροιμιῶν. Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. ΣΤ' σ. 11.
- Ἀνώνυμος** Παροιμίας. Προμ. Πυρφ. (1930) ἀρ. 122.
- » Κρητικαὶ παροιμίας. Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. ΣΤ' σ. 11, 93.
 - » Παροιμίας. Κρητικὴ Ἑφημερὶς Ρεθύμνου. ἀρ. 1901, 1902.
 - » Δημώδεις παροιμίας περὶ μηνῶν. Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. Α', ἀρ. 23 σ. 174.
- Π. Στ.** Κρητικαὶ παροιμίας. Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. Β' (1907—8) ἀρ. 26 σ. 196, ἀρ. 29 σ. 218, ἀρ. 32 σ. 245—6, ἀρ. 34 σ. 259—60, ἀρ. 37 σ. 284, ἀρ. 38 σ. 294, ἀρ. 41 σ. 318, ἀρ. 42 σ. 327, ἀρ. 43 σ. 333, ἀρ. 44 σ. 341, ἀρ. 45 σ. 349, ἔτ. Γ' (1908-9) ἀρ. 46 σ. 358, ἀρ. 47 σ. 364, ἀρ. 51 σ. 395, ἀρ. 62 σ. 404, ἀρ. 53 σ. 415, ἀρ. 54 σ. 420, ἀρ. 59 σ. 463, ἀρ. 63 σ. 495 ἀρ. 64 σ. 503, ἀρ. 66 σ. 516.
- Βαρδάκης Σπ. Γ.** Κρητικαὶ ἐπῳδαὶ καὶ ἄλλα λαογραφικά (παροιμίας). Λαογραφ. τ. Η' σ. 559—560.
- Βενέτικος Ν.** Παροιμίες. Προμ. Πυρφ. (1927) ἀρ. 56.
- Γιανναράκης Ἀντ.** Παροιμίας. Jeannarakis. Ἄσμ. Κρητ. σ. 291—314.
- Δαμβέργης Ἰ. Μ.** Ὁ Κουζουλὸς (κρητικαὶ παροιμίας). Ἑβδομάς τ. Α' (1884), φ. 16, σ. 128.
- Καλαϊσάκης Γ. Α.** Τῶν κουζουλῶν τὸ τεφτέρι. Κρητ. Λαὸς ἔτ. Α' (1909) σ. 17—18, Ῥαδάμανθυς, τ. ΙΗ' (1933) τευχ. 12, σ. 11—2.
- Καλαϊσάκης Γ. Ι.** Κρητικαὶ παροιμίας. Ἄπτερα ἐφημ. (1880) ἀρ. 9, 10, 12.
- » Κρητ. παροιμίας. Ἐπετ. Παρνασσοῦ. τ. ΙΣΤ' (1893) σ. 479—480, 559—560, 635—8, 878—880. Αὐτόθι. τ. ΙΖ' (1894) σ. 795—800.
 - » Κρητικαὶ παροιμίας ἐκ Χανίων. Ἐν Πολίτου Ν. Γ. (*) Παροιμίας τ. Α' ἐν Ἀθήναις 1899 σ. ξστ'.
- Κριάκης Ἀριστ.** Κρητικαὶ παροιμίας. Κριάκης σ. 379—445.
- Κριάκης Γ.** Παροιμίας. Βύρων τ. Β' (1876) σ. 509—511.
- Κουκουλὲς Φαίδ.** Παροιμίας καὶ παροιμιώδεις φράσεις (Βάμου). Λαογραφ. τ. Α' σ. 299—300.
- Κυρμιζάκι Ἀγλ.** Λαογραφικὰ διάφορα. Α' παροιμίας (Δυτ. Κρήτης). Κρητικὰ τ. Α' (1930—33), σ. 55—61.
- Λουλάκης Σταύρ. Μ.** Συλλογὴ παροιμιῶν, ἐκ τοῦ χωρίου Ἀμεινῶν τῆς ἐπαρχ. Βιάννου τοῦ νομοῦ Λασηθίου (Χ).
- Λιλιμπάκης Ἐμμ.** Διάφορα (παροιμίας). Ζωγρ. Ἀγών τ. Β' (1896) σ. 46—8.
- Λουλάκης Δ.** Παροιμίας ἐκ Βιάννου. (Χ).
- Λιουδάκι Μαγ** Τὸ λαϊκὸ πνεῦμα μπροστὰ στὶς μεγαλοφυΐες τοῦ κόσμου. Φῶς ἔτ. Ε' (1932—33) ἀρ. 5—7.
- Μέλαινα Ἐλπ.** (Schwartz). Παροιμίας. Τῆς αὐτῆς. Κρητικὴ Μέλισσα. ἔκδ. Β' ἐν Ἀθ. 1888 σ. 20—21.
- Ξανθοῦδίδης Στέφ.** Συμβολὴ εἰς τινὰς παροιμίας. Χριστ. Κρήτη τ. Β' (1913), σ. 121—128.

(*) Αἱ παροιμίας αὗται εἶναι ἐγκατεσπαρμέναι εἰς τοὺς 4 τόμους τῶν παροιμιῶν.

- Ξανθουδίδης** *Ξιέφ.* Περί μιᾶς παροιμίας. Λαογρ. τ. Β' σ. 208.
- Παπαμαρκάκης** *Στυλ.* Κρητικαὶ Παροιμίαι. Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. Δ' (1909—10) ἀρ. 68 σ. 535.
- » Κρητικαὶ παροιμίαι. Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. Β' καὶ Γ' ἀρ. 26, 29, 32, 34, 41—47, 51—54.—Κρίσις Ν. Γ. Πολίτου. Λαογρ. τ. Α' σ. 350—1.
- Παπαδάκης** *Ν.* Παπᾶ παιδί - διαβόλου ἐγγόνι. Ραδάμανθυς τ. ΙΑ' (1926) ἀρ. 6σ. 7.
- Πολυχρονίδης** *Ν.* Συλλογὴ δημοτικῶν παροιμιῶν (Νεάπολις) Ζωγρ. Ἀγών τ. Β' (1896) σ. 48—50.
- Σκλαβάκης** *Ἰωάνν.* Κρητικὴς παροιμίης Προμ. Πυρφ. (1929) ἀρ. 107.
- Σπυριδάκης** *Γ. Κ.* Παροιμίαι (Κατσιδονίου - Σητείας). Κρητ. Μελέται τ. Α (1933—34) τ. Α' σ. 21.
- Σταυρακάκης** *Ἰ.* Ἑορηνεῖα παροιμιῶν. Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. ΣΤ' σ. 45.
- Τωμαδάκης** *Ν.—Βογιατζάκης Σ.* Παροιμίαι ἐκ κώδικος τῆς μονῆς Γωνιάς. Ἐν τῶν Αὐτῶν. Σημειώματα ἐκ τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Γωνιάς. Ἐν Χανίοις 1931 σ. 15—36.
- Φραντζεσκάκης** *Ἐμμ. Δ. Κρητός.* Ἡ Ἀριάδνη ἤτοι συλλογὴ ἀσμάτων καὶ παροιμιῶν. Ἐν Ἀθήναις 1883 σ. 105—117.
- Χατζιδάκης** *Γ. Ν* Συμβολὴ εἰς τὰς ἑλληνικὰς παροιμίας. Ἀθηνᾶ τ. ΚΔ' σ. 303—7. Ἐπιστ. Ἐπετ. τ. Ζ' σ. 23—79 τ. Θ' σ. 22—33.

ε') Αἰνίγματα

- Ἀνώνυμος** Αἰνίγματα. Προμ. Πυρφ. (1929) ἀρ. 118.
- » Αἰνίγματα (Ἑλενῶν). Προμ. Πυρφ. (1930) ἀρ. 141.
- » Αἰνίγματα (Ἀμουργέλες). Προμ. Πυρφ. (1930) ἀρ. 131.
- » Αἰνίγματα. Αὐτόθι ἀρ. 123, (Ροδάκινου) ἀρ. 130, 131. Αὐτόθι (1931) (Ροδάκινου) ἀρ. 146.
- » Αἰνίγματα. Φῶς ἔτ. Ε' (1932—33) ἀρ. 4.
- Βασιλακάκης** *Ἐλευθ.* Παρατσάφαρα. Προμ. Πυρφ (1931) ἀρ. 153, 154.
- Βαϊλάκης** *Ν. Γ.* Αἰνίγματα (Λουτροῦ-Σφακίων). Προμ. Πυρφ. (1931), ἀρ. 149.
- Βάμβουκα** Νοιώματα. Προμ. Πυρφ. (1929), ἀρ. 105.
- Γαλάνη** Νοιώματα. Προμ. Πυρφ. (1929), ἀρ. 105.
- Δασκαλάκης** *Ἐμμ.* Αἰνίγματα (Λουτροῦ-Σφακίων), Προμ. Πυρφ. (1930) ἀρ. 136.
- Δαφνομήλης** *Ν. Α.* Αἰνίγματα (Γαράζου). Προμ. Πυρφ. (1930), ἀρ. 124, 125.
- Δημ. Σχολ.** *Ἡρακλείου (8ον)* Αἰνίγματα. Φῶς ἔτ. Ε' (1932—33, ἀρ. 14.
- Δημοτ. Σχολή.** Αἰνίγματα (Κυδωνίας). Προμ. Πυρφ. (1932), ἀρ. 184.
- Δραμουντάνης** *Γ. Ε.* Νιώματα. Προμ. Πυρφ. (1933) ἀρ. 204.
- Δρουλίσκος** *Γ.* Αἰνίγματα (Μετόχ. Φραντζεσκιανὰ). Προμ. Πυρφ. (1930) ἀρ. 143.
- Ζωγραφάκης** *Ἰωάνν.* Αἰνίγματα (Ῥογδιᾶς). Ζωγρ. Ἀγών τ. Β' (1896) σ. 78—79.
- Καλαϊτζάκι** *Εἰρήνη.* Αἰνίγματα (Μετόχ. Φραντζεσκιανὰ). Προμ. Πυρφ. (1930), ἀρ. 127.
- Καυικάκης** *Κωνστ.* Αἰνίγματα. Προμ. Πυρφ. (1931) ἀρ. 154.

- Κορνάρου Ἐλευθ. Ν.** Αἰνίγματα (Γαράζου). Προμ. Πυρφ. (1930) ἀρ. 125.
Δελεδάκη. Νοιώματα. Προμ. Πυρφ. (1929) ἀρ. 105, 106.
Δεόντης Ἰωάνν. Αἰνίγματα (Πεδιάδος). Φῶς ἔτ. Ε' (1932—1933) ἀρ. 10.
Διουδάκι Μαρία. Ἀννιώματα λαϊκά. Φῶς ἔτ. Ε' (1932—33) φύλλ. 2, 3, 4, 5.
Διλιμπάκης Ἐμμ. Αἰνίγματα (Σιπίνου Σητείας). Ζωγρ. Ἀγών τ. Β' (1896) σ. 31.
Διαντωνάκη Πόπ. Ἰ. Αἰνίγματα. Προμ. Πυρφ. (1930) ἀρ. 140—141.
Μανούσου Οὐραν. Αἰνίγματα (Ἀνώγεια). Προμ. Πυρφ. (1932) ἀρ. 190.
Μανούσακα. Αἰνίγματα. Προμ. Πυρφ. (1929) ἀρ. 106.
Μακρυποδάκης Βασίλ. Παρατσάφαρα. Προμ. Πυρφ. (1931) ἀρ. 145, 146.
Νικολούδης Κ. Αἰνίγματα. Αὐτόθι ἀρ. 154, 155.
Παπαδάκης Ν. Παρατσάφαρα. Αὐτόθι ἀρ. 149.
Πασπαράκης Γ. Ἐμμ. Αἰνίγματα. Προμ. Πυρφ. (1932) ἀρ. 170.
Παντελιδάκης Β. Μαντέματα (Φρατί). Προμ. Πυρφ. (1931) ἀρ. 148, 149.
Περάκης Ἰωάνν. Αἰνίγματα (Μετόχ. Καμαριώτου). Προμ. Πυρφ. (1930) ἀρ. 141, 142.
Πιτσούλης Β. Κ. Αἰνίγματα. Προμ. Πυρφ. (1933) ἀρ. 203.
Πιτόκκος Μ. Νοιώματα. Προμ. Πυρφ. (1927) ἀρ. 57, 58.—Αὐτόθι (1926) ἀρ. 46.
Σκυβαλάκης Κ. Αἰνίγματα (Μελιδονίου). Προμ. Πυρφ. (1930) ἀρ. 127.
Σκλαβάκης Ἰωάνν. Νοιώματα. Προμ. Πυρφ. (1929) ἀρ. 107.
Σουλτάνου Βιργ. Αἰνίγματα (Ἀνώγεια). Προμ. Πυρφ. (1932) ἀρ. 179.
Σπυριδάκης Γεώργ. Κ. Αἰνίγματα (Περβολαγκίων). Κρητ. Μελέται. τ. Α' (1933—34) σ. 21.
 * Αἰνίγματα (Κατσιδονίου Σητείας). Κρητικά τ. Α' (1930—33) σ. 45—46.
Σταματάκη Ἀντιόπη. Αἰνίγματα (Ἀμνάτου). Προμ. Πυρφ. (1932) ἀρ. 183.
Στρατήγης Μιχ. Αἰνίγματα. Προμ. Πυρφ. (1933) ἀρ. 202.
Φραγκάκης Α. Αἰνίγματα. Προμ. Πυρφ. (1927) ἀρ. 256.
Χατζηδάκης Μην. Α. Αἰνίγματα. Προμ. Πυρφ. (1930) ἀρ. 125.
Χαιρέτης Ἐλευθ. Στ. Αἰνίγματα. Προμ. Πυρφ. (1932) ἀρ. 172.

στ') Παραμύθια

- Ἀναγνωστόπουλος Γ. Π.** Παραμύθι (δ' βασιλιάς κι' ἡ ψεῖρα). Ἀθηνᾶ τ. ΛΗ' (1927) σ. 190—1.
Ἀνώνυμος Ἡ Γρηὰ καὶ ἡ Νεράϊδα. Παρατηρητὴς ἀρ. 1846, 8 Μαρτίου 1933.
 * Παραμύθι (Ροδάκινου) Προμ. Πυρφ. (1930) ἀρ. 143, 144.
 * Ἡ Ἀχαριστία. Παρατηρητὴς (1932), 4 Αὐγούστου.
 * Ἡ Τετραπέρατη. Παρατηρητὴς ἀρ. 1924, 28 Ἰουνίου 1933.
 * Παραμύθια. Προμ. Πυρφ. (1930) ἀρ. 121.
 * Μεγάλη ψευτιά. Προμ. Πυρφ. (1930) ἀρ. 124.
 * Παραμύθια. Προμ. Πυρφ. (1929) ἀρ. 119.
 * Παραμύθια τοῦ χωριοῦ. Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. ΣΤ' σ. 79.
 * Παραμύθι (Ροδάκινου). Προμ. Πυρφ. (1931) ἀρ. 146.
Βλαστὸς Π. Γ. Ὁ Μελισσοστέφανος. Κρητ. Λαὸς ἔτ. Α' (1909) σ. 78—79
 104—108.

Βλασσάκης Έμμ. Τὸ παραμῦθι τοῦ λεπροῦ βασιλεῖ. Ραδάμανθυς τ. ΙΖ' (1932) τευχ. 7 σ. 5—7.

Ζερβάκης Ν. Τὸ Δακτυλιδάκι. Κρητ. Λαὸς ἔτ. Α' (1909) σ. 73—6.

Ζωγραφάκης Ἰωάνν. Παραμῦθια (Ρογδιᾶς). Ζωγρ. Ἀγών τ. Β' (1896) σ. 53—66, 67—71.

Ζωγραφάκης Ἰωάνν. Κρητικὰ παραμῦθια. Ἐπετ. Παρνασσοῦ τ. Ζ' (1883) σ. 338—345.

» Κρητικὰ παραμῦθια. Ἐπετ. Παρνασσοῦ τ. Η. (1884) σ. 330—4 καὶ τ. Θ' (1885) σ. 233—8.

Καλοκύρης Γ. Ἡ Τεμπέλα. Προμ. Πυρφ. (1931) ἀρ. 161, 162.

Κονδυλάκης Ι. Δ. Ὁ Δίκαιος δαίμων. Ἑβδομάς τ. Β. (1885) σ. 503.

Λούλουδα, Μις. (*) Οἱ σαράντα Ῥοβιθιανοί. Παρατηρητῆς φ. 1806. 15 Ἰανουαρίου 1333

» Τὰ κουκκιά. Παρατηρητῆς φ. 1977. 10 Σ]βρίου 1933.

» Ὁ Φόβος. Παρατηρητῆς (1932) 11 Δεκεμβρίου.

» Τὸ Χρυσὸ αὐγόν. Παρατηρητῆς (1932). 18 Δ]βρίου.

» Τὸ Θιαμπόλι. Παρατηρητῆς (1933). 6 Ἰανουαρίου.

» Πῶς ἔμαθε νὰ κλέφτῃ. Παρατηρ. (1932). 25 Δ]βρίου.

» Ἡ Γυναῖκα ποῦ ζῆ μὲ μισὸ κουκκὶ φακὴ. Παρατηρ. (1932). 13 Ν]βρίου.

» Τὸ Φτωχάκι ποῦ γίνῃ βασιλιάς. Παρατηρητῆς (1932). 20 Ν]βρίου.

» Ὁ Ἀληθινὸς π' ἐπῆρε δύο γομάρια λίρες. Παρατηρ. (1932). 27 Ν]βρίου.

» Γιατ' εἶν' ἡ θάλασσ' ἀρμυρὴ. Παρατηρητῆς (1932). 4 Δ]βρίου.

Λουλᾶκης Σταύρ. Μ. Παραμῦθια. (X).

Μαράκης Σ. Κ. Ἡ Νεράϊδα καὶ τὰ χαρίσματα. Κρητ. Λαὸς ἔτ. Α. (1909) σ. 171—3.

Μαράκης Συμ. Κ. Ἡ Νεράϊδα καὶ τὰ χαρίσματα. (Ἱεραπέτρας). Ραδάμανθυς τ. 17 (1932) τευχ. 11 σ. 5—6.

Πιτόκκος Μ. Τοῦ Μπίμπικ' ἡ στέρνα. Προμ. Πυρφ. (1927) ἀρ. 57.

» Ὁ Σπανὸς καὶ οἱ δράκοι. Προμ. Πυρφ. (1926) ἀρ. 46.

ξ') Ἡθῆ καὶ ἔθιμα

Αὐγιονιὰ ἢ Αὐγιωνία Τὸ κάλεσμα. Παρατηρητῆς ἀρ. 1406, 11 Ἰουλίου, οἱ βυζαστακοὶ (1933) ἀρ. 1912, 11 Ἰουν.—Ὁ Ἀρτισόμπας ἀρ. 1933, 9 Ἰουλ.—Τὸν νε κυνηγᾷ ἡ τύχη ντου ἀρ. 1935, 12 Ἰουλ.—Στὸ στρώμα ἀπὸ κάτω, ἀρ. 1936, 13 Ἰουλ.—Τὸ Μόσκωμα ἀρ. 1938, 16 Ἰουλ.—Ποῖδς παινα τὴ νύφη μας ἀρ. 1939, 18 Ἰουλ.—Ἡ φειριάρα. ἀρ. 1983, Σ]βρίου.—Τὰ κόκκαλα. ἀρ. 1986, 23 Σ]βρίου.—Ὁ πετεινὸς κλωσσοῦ. ἀρ. 1985, 21 Σ]βρίου.—Ὁ Μαργιόλος τοῦ Μαργιόλου. ἀρ. 1997, 8 8]βρίου.—Ἐξέρασε τὸν πετεινόν. ἀρ. 1999, 11 8]βρίου.—Ὅποιος παινιέται. ἀρ. 2006, 21 8]βρίου.—Ὅντε μανίσῃ ἡ γυναῖκα. ἀρ. 2013, 29 8]βρίου.—Παραγγελίες Λούλουδας ἀρ. 2012, 31 8]βρίου.—Ἐστέκανέν τωνα ἀρ. 2013, 1 Ν]βρίου.

(*) Ψευδώνυμον τοῦ κ. Ἰωάνν. Μαθιουδάκι δημοσιογράφου τῆς ἐφημερίδος «Ὁ Παρατηρητῆς» ἐν Χανίοις.

Ἀνώνυμος Κάλαντα τοῦ χωρίου Ἀξοῦ. Προμ. Πυρφ. (1932) ἀρ. 192.

» Κάλαντα πρωτοχρονιάς. Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. Γ' (1908—9) ἀρ. 49 σ. 378.

Ἀριάδνη τοῦ Μίνως (ψευδών.) Ὁ Κουζούλακας. Παρατηρητής (1931) ἀρ. 1448, 30 Αὐγ.—Ἡ ἐπιστολὴ ἀρ. 1451 3 Σ)βρίου.—Τὸ ἀργαστήρι ἀρ. 1453, 5 Σ)βρίου.—Ἀπὸ τῆ ζωῇ τοῦ μιτάτου. ἀρ. 1458, 11 Σ)βρίου.—Τὸ ξαγόρεμα. ἀρ. 1471, 29 Σ)βρίου.—Τὸ ἄδικο ἀρ. 1475, 3 Ὀκτωβρ.—Τὰ γυμνάσια. ἀρ. 1483, 13 Ὀκτ.—Ξεφάντωσες ἀρ. 1491, 22 Ὀκτ.—Καινούρια. ἀρ. 1495, 28 Ὀκτ.—Ὁ Ἀσβολωμὸς ἀρ. 1498, 31 Ὀκτ.

Ἀπανωμερίσις (Ψευδών.) Ὁ πεινασμένος. Παρατηρητής (1931) ἀρ. 1519, 26 Ν)βρίου.—Παραγγελίες. ἀρ. 1528, 6 Δ)βρίου.—Τὰ χαζιρέματα τῇ ξεφάντωσις. ἀρ. 1536, 16 Δ)βρίου.—Ἡ κακοκαιριὲς ἀρ. 1541, 22 Δ)βρίου.—Κακὰ ζαμάνια. Παρατηρητής (1932) 21 Φεβρ.—Ὁρνιθοκλέφτες 27 Φεβρ.—Γὰ λαζάνια 28 Φεβρ.—Ὁ Καζᾶς 2 Μαρτ.—Ἡ δίκη τοῦ Ἀθήνας. 9 Μαρτ.—Τὰ παράπονα. 12 Μαρτ.—Τὸ μοναστήρι. 6 Ἀπριλ.—Τὰ χαζιρέματα τοῦ πανηγυριοῦ. 23 Ἀπριλ.

Γράρχου Κορν. Πάει ὁ Κλείδωνας. Παρατηρητής ἀρ. 1935, 27 Ἰουνίου 1931.

Γιάννης Ἐλύριος Ἡ πρωτοχρονιά στὸ χωριό. Παρατηρητής ἀρ. 1257, 1 Ἰανουαρ. 1931.

» Ἡ Λαμπρὴ στὰ χωριά. Παρατηρητής (1931) ἀρ. 1337, 11 Ἀπριλ.—ἀρ. 1338, 12 Ἀπριλ.

Δαμβέργης Ἰωάνν. Ἡ ἀρραβωνιαστικιά τοῦ Μεσχίνη. Ἑβδομάς Α' (1884) φ. 34 σ. 265—7.—Τοῦ αὐτοῦ: «οἱ Κρητες μου» ἐν Ἀθήναις 1898 σ. 232—243.

Δαφέρμος Γ. Φ. Οἱ ποῦλοι. Προμ. Πυρφ. (1926) ἀρ. 26.

» Ὁ Κλείδωνας. Προμ. Πυρφ. (1925) ἀρ. 21, 22.—Τῶν Ἀχλιβων ἡ χώρα. Αὐτόθι ἀρ. 28.

Δαφέρμος Γ. Γ. Τὰ κάλαντα τοῦ χωριοῦ Ἀξοῦ. Προμ. Πυρφ. (1932) ἀρ. 192, (1933) ἀρ. 193.

Ζίδης Ἀποκριὰς ὑπὸ τὴν δουλείαν. Ἐλευθέρα Σκέψις 1—2 Μαρτ. 1929.

Ζωγραφάκης Ἰωάνν. Ὁ Κλήδωνας (Καβουσίον - Ἱεραπέτρας). Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. Δ' (1909—10) ἀρ. 83 σ. 649—650, ἀρ. 84 σ. 659—660.

Λούλουδα, Μις Ἐνα μῆνα τὸ χρόνο. **Παρατηρητής. Ἰούνιος** (1931) ἀρ. 1387.—Ἡ δυστυχία ἀρ. 1388, (*) 18.—Ἡ φαίστρα ἀρ. 1389, 19.—Οὔτε δεμένης τὴ χώρα. ἀρ. 1930, 20.

(**Ἰούλιος**) Ἐνα τάξιμο. 1411, 14.—Παραγγελίες 1412, 15.—Σαββάτο 1420, 25.

(**Αὔγουστος**) Καλῶς ἐκοπιάσατε. 1427, 4.—Ὁ ξωντικός 1431, 9.—Τσοροπάδες 1433, 12.—Ἀγερὰ πλερωμή. 1434, 13.—Νεραγδαλαμένος. 1435, 14.—Ἀγκανάδα 1437, 18.—Κωπελλοβρόχι 1438, 19.—Καταχανᾶδες. 1439, 20.—Πάθημα Παπᾶ. 1440, 21.—Τὰ παρατηρήματα. 1441, 22.—Ἡ ἀνθρωπιὰ. 1442, 23.—Ἡ Σφαντασμένη. 1443, 25.—Ξεφάντωσες 1444, 26.—Ἐνας γάμος 1446, 28.

(**Σεπτέμβριος**) Ἡ ξενιθειὰ 1450, 2.—Πῶς εἶδα τὴ χώρα. 1454, 6.—

(*) Ὁ πρῶτος ἀριθμὸς εἶναι ὁ αὐξων ἀριθμ. τῆς Ἑφημερίδος, ὁ δὲ δεύτερος τῆς ἡμέρας τοῦ μηνός.

Ἰντα δα ζ² τὴ χώρα 1455, 7.—Οἱ μαυροέρημοι κοράκοι. 1456, 9.—Στσοὶ 40 γράδες. 1457, 10.—Στὴν ἀποσπερίδα 1459, 12.—Ἀποσπερίδες 1460, 13.—Βουλευτίνες. 1461, 16.—Ἀθρῶποι κι' ἀθρωπάκια. 1462, 17.—Πῶς βγαίνουν τὰ δνόματα 1464, 19.—Ἡ κλεψιά. 1465, 22.—Δασκαλάκια. 1466, 23.—Πρωτοβρέξια 1467, 24.—Τὰ Μανωλάκια 1468, 25.—Οἱ σκύλοι καὶ τὰ παλιοπέτσια. 1469, 27.—Τὸ ῥαέτι. 1472, 30.

(**Ὀκτώβριος**). Ἡ συγγένεια 1476, 4.—Ὁ ἀχειρῶνας 1477, 6.—Ἐχνη κι' ἀθρῶποι. 1478, 7.—Ὁ πειρασμός. 1480, 9.—Κριματισμός. 1481, 10.—Πλούσιοι καὶ πτωχοὶ 1482, 11.—Στὸ δικό μου ἢ στὸ ξένο. 1484, 14.—Ὁ καημός μου. 1485, 15.—Ἡ δουλειὰ τοῦ σκόλης. 1487, 17.—Ξεδιλυαίνουν τὰ δνεύρατα. 1489, 20.—Ἡ χηράδες 1492, 23.—Τὸ λαδικό. 1493, 24.—Νὰ δῆς τοῦ λόγου σου. 1494, 25.—Τὸ ξευγάρι. 1496, 29.—Ἐξυνίσανε τὰ ὑστερινὰ 1497, 30.

(**Νοέμβριος**). Ὁ ψοφιάρης. 1499, 1.—Δανικὸ ψωμί 1500, 3.—Σημάδι παντρεῖας 1502, 5.—Χιονιὰ 1503, 6.—Τ' ὄρφανὸ 1504, 7.—Καλλιὰ νὰ χυθῇ. 1505, 8.—Τὰ ξετελέματα. 1506, 10.—Τὸ δέσιμο 1507, 11.—Ὁ Καλλιᾶς τοῦ Καλλιᾶ. 1510, 14.—Ραέτι σὸν ξενομπάντη. 1511, 15.—Σαρακοστή καὶ κωπελλιὰ. 1513, 18.—Γιὰ τὰ ἔχνη 1514, 19.—Πῶς ξεφορτώνονται τοσοὶ μπελάδες 1516, 21.—Σπίθες 1520, 27.—Ταχυὰ πλερώνω. 1521, 28.

(**Δεκέμβριος**). Χειμῶνας καιρός. 1525, 3.—Δευτέρα Λαμπρή. 1526, 4.—Νοικοκυριὸ 1530, 9.—Διαολικὴ συνερεία. 1531, 10.—Ὁ Δαιμονισμένος 1533, 12.—Τὸ γράμμα. 1535, 15.—Τὰ Βούγια ἀνεμίζουνε. 1537, 17.—Εἶναι καὶ συχασιὰ. 1539, 19.—Τὰ κοπέλια κι' οἱ γερόντοι. 1540, 20.—Τὸ πουλάκι. 1542, 24.—Τοῦ μέρας. 1542, 29.

(**1932. Φεβρουάριος**). Ξενομπάτης 13.(*)—Οἱ βρόβγιοι. 14.—Ἄτσουπᾶς 16.—Χειρομυλόπητες. 17.—Ἐνα θᾶγμα. 19.—Ἡ νυφαία. 20.—Ντουλουμάδες. 23.—

(**Μάρτιος**). Ἡθελε παντρεῖα. 3.—Θέ μου συμφῶνα τοῦ χιλιάδες. 4.—Τοῦ ψυχῶ 5.—Στὸ μοναστήρι. 8.—Μασκαραλίκια. 10.—Τῶν Ἀγιῶ-Σαράντων. 11.—Μεγάλες ἀποκράδες. 13.—Οἱ Λύμπινοι. 16.—Ἡ καθαριὰ δευτέρα. 17.—Οἱ χοχλιοδόοι. 18.—Ἀπὸν τσιτώνει τὸν γαῖδαρο. 19.—Οἱ μετάνοιες. 20.—Μιὰν ἀγία δουλειὰ. 24.—Τ' Εὐαγγελισμοῦ. 25.—Ὡρα σου καλή. 27.—Ὁ λύχνος. 29.—Ὁ ἕνας λαμπριανὸς 30.—Θέ μου πλήθενε τὸ γάλα μας. 31.—

(**Ἀπρίλιος**). Πρωτομηνιά. 3.—Ἡ jάνομη. 5.—Ὁ Μεθύστακας. 7.—Ὁ Πειρασμός. 9.—Ἡ Λουλούδα στὰ λούδουδα. 10.—Στὴν κουβέντα. 12.—Μωρὲ προξενητάδες. 13.—Κατάρα. 16.—Σερμός. 17.—Τὸ Κακουδάκι. 19.—Παραμύθια. 20.—Χρυσάφικα. 21.—Ἔστεκέν του. 24.—Φούργιες. 26.—Σφακομπιστόλες. 28.—Ἡ γι' ἁμαρτίες μου. 29.—Μεγάλὸ Σαββάτο 30.

(**Μάϊος**). Ἡ σκυλάδες. 4.—Τ' ἀντροῦνο. 5.—Οἱ κοκκάλοι μου. 6.—Οἱ Φραντζέτοι. 9.—Μισσεύω κι' ἀποχαιρετᾶ. 11.—Ὁ Κότσος. 12.—Οἱ ταῦτερινοὶ Φωνιαλάδες. 14.—Οἱ Γαλατάδες. 15.—Μεταξαριὸ. 17.—Στὴ

(*) Οἱ ἀριθμοὶ παραπέμπουν εἰς τὴν ἡμερομηνίαν ἐκάστου μηνός.

μουρνιά ἀποπάνω. 18.—Μὲ τὸ μουζουροσάκκουλο. 22.—Ἐκριματίστηκα πάλι. 24.—Ἡ στραθιά. 25.—Νὰ ζήσω 250 χρόνους. 26.—Τὸ Γιαννάκι. 28.—Ἐπαθές τη. 29.—Ὁξω γῆ μέσα. 31.

(**Ἰούνιος**). Τ' ὅξω δὲν εἶναι καλό. 1.—Τὸ βραστόγαλο. 2.—Ἰντα μπάρι μου ἀνατσατσαρώνουμε. 5.—Χειμώνας γῆ καλοκαίρι. 7.—Νύχτα ξελογιάστρα 8.—Διακονιάρηδες. 9.—Μὲ τὸ ζόρε καλημέρα. 11.—Τὸ χρουσὸ 12.—Ὅτι ν' ἀποθάνης. 15.—Τὸ κισιμέτι. 18.—Μὲ τὴ Λαζαρίνα. 19.—Πῶς ἐκουφάθηκα. 22.—Τὸ νερουλάκι. 23.—Ἀντρας κι' ἀγαπητικὸς. 25.—Τὸ Κυργιέ - Φερέ. 28.—Ἰντά παθε. 29.—Οἱ κλήδωνες. 30.—

(**Ἰούλιος**). Ἡ λουβιαρέ. 2.—Ἐβάλαμε τὰ βούγια 'στ' ἄλῳνι. 3.—Ἐβγαλέ με ψευτρα ἢ γι' ὄρθα. 5.—Παρατηρήματα. 6.—Πῶς ἀρχινοῖνε τὰ προξενιά. 7.—Ἡ λιανὲς καὶ ντιλικᾶτες. 9.—Χοντρές ἢ κολοκύθες. 10.—Γιὰ Χοῦβες. 12.—Ἡ κουβέντα. 13.—Ὁ χάρος. 14.—Ὁ κόσμος. 16.—Παλῆα κι' ἐδὰ. 17.—Τὸ μεγαλείτερο κοῖμα. 19.—Ἰντα ἄντρα ἤθελε. 20.—Ἡ μουσκαροκεφαλῇ. 21.—Τ' ἄλῳνι. 23.—Οἱ ξένοι πόνοι χάχαρα 24.—Οἱ πατριῶτες. 26.—Ἰντα κακοφοροῦμαι. 27.—Ὁ λιγόνυχος. 28.—Οἱ παλιοὶ καιροὶ κι' οἱ σημερινοὶ 30.

(**Αὐγουστος**). Οἱ Ντεληκανῆδες 4.—Ἡ τυχερὴ 7.—Ψηλίτες - χαμηλίτες 9.—Ἐχάλασε τὸ τουφέκι 10.—Τὰ μερομήνια 11.—Βγάνει μουσκαρέα 14.—Τοῇ Παναγίας 17.—Ἀναθροφή 18.—Μουγκρινάρα 19.—Ἡ βετόξες 20.—Ὁ προξενιτῆς 21.—Ἡ πατέντα πού κελάϊδισε 24.—Ἡ κρετόμυγα 25.—Ξύλο 'τσιτῇ κωπελλιᾶς 27.—Ὁ ξυνόχοντρος 28.—Το' ἀγγέλους χαχαλιὲς 30.—Ὁ ὕπνος στὴ καθέκλα 31.

(**Σεπτέμβριος**). Ἀδικος θεὸς 1.—Τὸ τσακιστὸ φιλι 3.—Κακοντόπαθα 7.—Πολιτικὴ κουβέντα 8.—Οἱ διαόλοι 11.—Ἡ ἐκλογὲς 24.—Ὁ μπουγατσᾶς κι' ὁ χωριότης 27.—Τὰ ὕστερα πόδια 29.

(**Ὀκτώβριος**). Σεισμός 1.—Νὰ ντηρᾶς τὰ ξετελέματα 2.—τὰ κούτουλα βούγια 4.—τὸ λάρι 5.—τὸ σαπούνι 6.—τὸ στρατὸς 8.—τὰ καλὰ λόγια 9.—Νὰ Μάννα! Νὰ μάλαμα 11.—τὸ ὄμέγα 12.—ἀλίσιβιρίσι 13.—Ἡ Κρήτη 15.—ὁ βραχῆς 16.—Τὰ νειότα καὶ τὰ φρόνα 18.—Νά θε δροσινιάση 19.—Ἡ πεντάμορφη 20.—Δανεικὰ τὰ κούρταλα 22.—Πῶς ἐτυφλώθηκ' ὁ Μανωλίδος 23.—Οὔλες ἀρρωσταρὲς 25.—Τὰ πρωϊμόνερια 26.—τὸ ζευγάρι 28.—Τὸ φιλι 29.—Ἀπάνω σας μωρὲ 30.

(**Νοέμβριος**). Ἰντα θέλ' ἀκόμη 1.—Τ' αἰ Γεωργίου τὸ σφουγκᾶτο 2.—Οἱ Μπουομποῦροι 3.—Ἡρθε ὁ Ἀλοτσεινὸς 5.—Ἡ κερά μαμή 8.—Ὁ τρίφτης 9.—Στὸ σκαπέτι μου τὸν εἶχα; 10.—Παῖδι γῆ ὄφρις 12.—Σαρακοστὴ 15.

(**Ἰανουάριος 1933**). Ὁ αἰ Βασίλης μετ' ἀποθαμένου τὰ ροῦχα 1, 1797.—Ὁ ἀγοραστὸς 3, 1798.—Νάμαι πάλι ἐπαὲ 4, 1799.—Ξεφάντωσι 5, 1800.—Ὁ αἰ Γιάννης 11, 1803.—Γάλε κουάλε 12, 1804.—Τὰ ἐθίματα 14, 1805.—Κρυγιότη κακορίζικε γέρω 17, 1806.—Τ' ἀχεροτάϊσμα 18, 1807.—Τὰ σχολινάντωνε 19, 1808.—Κοῖμας τὸ χυλὸ 21, 1808.—Ντιέ! Διάολε, ντιέ 22, 1809.—Τὰ κρυώματα 25, 1810.—Κακοκαιριὰ 26 1812.—Οἱ χιο νίστρες 28, 1813.—Ἡ Κυριακὴ 29, 1814.—Ἀλλάξ' ὁ ντουνιαῆς 31. 1815.

(**Φεβρουάριος**) Τὰ λαχεῖο 1, 1816.—Σπαθοκόβγει 2, 1817.—Ἡ κακὴ μητρονὰ 4, 1818.—Τὸ Μελούφι 5, 1819.—Τὰ γεροντοκόριτσα 7, 1820.—Ἡ παραγγελιὰ 8, 1821.—Δὲ μου βολεῖ ν' ἀποθάνω 9, 1822.—Ἡ θάμη 11, 1828.—Ἡ γυναῖκα 14, 1830.—Ἡ καημὸς τῇ χήρας 15, 1831.—Ἡ χηράδες 16, 1832.—Νὰ ντυθοῦνε μασκαράδες 18, 1833.—Ὅπου φελᾷ παντοῦ φελᾷ 21, 1835.—Ἡ καταδεχτικός 22, 1836.

(**Μάρτιος**) Νὰ ξεσιτουμπώσω 1, 1840.—Ἰντα ἴπαθα 2, 1841.—Οἱ ψῆφοι καὶ ὁ νοῦς 4, 1843.—Θὰ βάλω τὸ μαντῆτο 5, 1844.—Ἡ ποντικός 5 τὴν τρύπα δὲν χωρεῖ 7, 1845.—Κρίμας τὰ ἔξοδα 8, 1846.—Διαόλου χωρατῆς 9, 1847.—Γιάντα νὰ μαλώνουνε 11, 1848.—Ἀποὺ τὸν τράγο γισοῦρε 12, 1849.—Ἡ γλωσσοφαγὰ 14, 1850.—Μοῦ κλέψανε τσοὶ Λυμπένους 16, 1852.—Τὰ λόγια τῆς μαμῆς 18, 1853.—Τ' ἀνεξινὶδ ἀποὺ τὴν Ἀχιοῦντα 19, 1854.—Οἱ καταραμένοι 21, 1855.—Τὸ Κυργιάκι 22, 1856.—Τὸν παρᾶ 23, 1857.—Ψαροφαγοῦ καὶ Κρεοφαγοῦ 25, 1858.—Ἡ Δρουβαλῆς 29, 1860.—Ἡ ὁσασόκαρτσα 30, 1861.

(**Ἀπρίλιος**) Ὁ Ἀρμεγᾶς, 2, 1863.—Τοῦ παπᾶ τὰ κρίματα 4, 1864.—Ὅλα τὰ μιλέθια 5, 1865.—Ἡ γαμπρὸς 6, 1866.—Σκότωνα κουζουλοῦς 8, 1867.—Τὸ μουγκρὶ 9, 1868.—Τὸ χοῖρο μπάρμπα, 11 1869.—Ἐχασε τὴ μποδιὰ 12, 1870.—Τὰ λαντουρίδια 13, 1870.—Μὲς Γουροῦνα 20, 1875.—Πῆγε νὰ κάμη τὸ σταυρόν τῆς 21, 1876.—Ἡ στάκα 23, 1877.—Ἐφράξανε τὰ σοκκάκια 25, 1878.—Πῶς νὰ περάσω 26, 1879.

(**Μάϊος**) Ἀνθροωπότη 3, 1883.—Πισινῆ 5, 1885.—Τὰ ὄμορφα τῇ χώρας 6, 1886.—Οἱ δικηγόροι 7, 1887.—Ἡ πείνα καὶ τ' ἀντόδια 9, 1888.—Τ' ἀνεξινὶδ 10, 1889.—Ἡ μπουρμπαδοπόλεμος 11, 1890.—Τὸ καινούργιο ἀφεντικό 13, 1891.—Ἡ γιορτὴ τοῦ κάτη 14, 1892.—Τὰ κούτουλ' ἀγρίμια 17, 1894.—Τὰ γλυκὰ καὶ τὰ ὀξίνα 16, 1893.—Ἡ γαῖδα-ρος του γῆ ἐκείνος 18, 1895.—Μαλλιὰ κουβάρια 20, 1896.—Στῶν ἀμαρτωλῶ τὴ χώρα 21, 1897.—Οἱ μεθυστάκοι 23, 1898.—Σύρετέ τον 5 τῇ Χοῦβες 24, 1899.—Ἡ φεγγαργιαρὲ 27, 1901.—Χρόνια πολλὰ τοῦ γαμπροῦ 28, 1902.—Θωροῦμε σε 30, 1903.—Κι' ἂν πῆς καλοχρονιὰ 31, 1904.

(**Ἰούνιος**) Ἡ πόρτα 5 τὸν τοῖχο 1, 1905.—Τὰ Χαιρετίσματα 3, 1906.—Οἱ μυῖγες 4, 1907.—Ἐνα αἶμα 6, 1908.—Εὐορήκανε τὴν σφαγαρέν τωνα 7, 1909.—Ἡ παράδεισος κι' οἱ παπᾶδες 8, 1910.—Οἱ φονιάδες 10, 1911.—Λάσια 14, 1914.—Κουζουλάδες 15, 1915.—Ἡ σκοτωμένος 17, 1916.—Ἐβαλε τὴν κεφαλὴ του ἐκεῖα ποὺ δὲ χωρεῖ 18, 1917.—Ποιὰ ἴτονε πλὴ ἀγελάδα 20, 1918.—Ἡ ῥίγο γῆ σεβντᾶ 21, 1919.—Πάρε τὰ στιβάνια μου 24, 1921.—Στοῦ Θεοῦ τσοὶ δουλειὲς 25, 1922.—Τὰ δρόλικά 27, 1923.—Δὲν ἐμίλησ' ἡ γαῖδάρα 29, 1925.—Ἡ κακὴ ὥρα 28, 1924.

(**Ἰούλιος**) Τὸ νυχτοπούλι 4, 1929.—Μαντιναδολόγος 5, 1930.—Ἡ πρόεδρος τῆς Γερουσίας 6, 1931.—Θὰ πάη ναφιλέ 8, 1932.—Πάνιστρο μ' ἐκάμανε 23, 1943.—Ἰντα πεθύμησα 25, 1944.—Τ' ἀνάστα ὁ Θεὸς 30, 1948.—

(**Αὐγουστος**) Μὰ εἶδα τὴ θειά μου τὴν Ἑλενιά 5, 1952.—Στὸ φοῦρνο 8, 1954.—Ὁ ἅγιος Σπυρίδωνας 9, 1955.—Γάϊδαρος δεκοχτὼ χρονῶ 17, 1960.—Τὰ καλαναθρεμμένα 18, 1961.—Ὁ μεθύστακας 19, 1962.—Ὁ μπεκρῆς 20, 1962.—Ἡ παλιὲς καὶ οἱ καινούργιες 26, 1966.—Δὲν εἶμαι σκάρτο 27, 1967.—Γῆ φοῦρνος ἐξεπλάτυνε γῆ ὁ συντρίφτης ἐλάνηνη 29, 1968.—Ἡ Κατίνες ὅξω ἀπὸ τὴν παράδεισο 30, 1969.—Ἀσερνικό γῆ θηλυκὸ 31, 1970.

(**Σεπτέμβριος**) Ὁ αἰ Γεράσιμος 2, 1971.—Ὁ ντουνιάς 3, 1972.—Καὶ τὸ λέει κιόλας 6, 1974.—Τὸ μαῦρο σησάμι 7, 1975.—Ἡ φωθιά 9, 1976.—Ἡ σφίγγα 12, 1978.—Ὁ χωρατᾶς 13, 1979.—Βούγλα κ' ἀθροῦποι 14, 1980.—Τὸ φιλή 16, 1981.—Τὸ χατήρι τοῦ γαϊδάρου 20, 1984.—Οἱ χασταλεύρηδες 24, 1987.—Κάθε μιᾶς μᾶς πέφτει ἓνας 28, 1990.

(**Ὀκτώβριος**) Ἐπῆγε νὰ βρῇ χτήμα κ' ἐξώμεινε 3, 1993.—Φέστα 7, 1996.—Μαργιολιὲς καὶ διαολιὲς 10, 1998.—Στέε νὰ φτάξωμε 15, 2002.—Μὲ τὴ κάρτσα μόνο 16, 2003.—Ὁ γέρως 17, 2003.—Τὰ ὕστερα τοῦ κόσμου 22, 2007.—Τὰ θάρρη σας 5 τὸ Θεὸ 24, 2008.—Ὁ ἀνίκητος 25, 2009.—Θέ μου π' ἐπλασες τὸν κόσμο 26, 2010.—Γκαῦω καὶ ξιά σου 28, 2011.

(**Νοέμβριος**) Πῶς ζητοῦμε οἱ μαργιῶλοι 2, 2014.—Νά με! ἐγάϊρα 4, 2015.—Στὴ δουλειά ντον ὁ πᾶσα νεῖς 7, 2017.—Ὁργή Θεοῦ 11, 2020.—Δένουμε τσοὶ κυνηγοὺς 12, 2021.—Ἀποκάμανε τ' ἄχερα 15, 2023.—Πάω γὼ μὲ τὰ πόδια μου 21, 2027.—Νὰ μᾶσε πουλήσουνε 25, 2030.—Ἀλεστικά - ξαλεστικά 26, 2031.—Τὸ ἱνάτι 28, 2032.

Καλαῖσάκης Γ. Ἰ. Τὰ κάλανδα τῆς πρωτοχρονιάς ἢ ὁ Ἅγιος Βασίλειος Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. Γ' (1908—9) σ. 378.—Κρίσις ὑπὸ Ν. Γ. Πολίτου. Λαογρ. τ. Α' σ. 364.

Κανσοκαλυνβίτης Ἰσιδ. Περὶ κληδόνων. Ραδάμανθυς τ. ΣΤ' (1921) ἀρ. 15 σ. 5.
Λαγονμιζάνης Κ. Γ. Οἱ Κρητὲς ἐν Φρέ. Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. Β' (1907—8) ἀρ. 44 σ. 337—8 ἀρ. 45 σ. 346—7.

Λίβιος Τίτος Ὁ Κρητικὸς γάμος. Παρατηρητὴς (1931) ἀρ. 1353 5 Μαΐου.
Μαδαρίτισσα (ψευδ.) Οἱ Γέροι. Παρατηρητὴς (1931) ἀρ. 1534, 13 Δ)βρίου.—Ἡ ἀποσπερίτισσα ἀρ. 1541, 23 Δ)βρίου.—Οἱ χοῖροι ἀρ. 1543, 30 Δ)βρίου.—Στομαχώπωνος ἀρ. 1544, 31 Δ)βρίου.

Μιτενάκης Ν. Ὁ Κλήδωνας. Παρατηρητὴς (1932) 24 Μαρτ.

Μαρκάνης Ἰ. Ε. Τὰ Χριστούγεννα ἐν Χουδεσίῳ (Ἡρακλείου). Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. Δ' (1909—10) ἀρ. 75 σ. 587.

Παπαδάκης Ν. Κ. Τὸ ποδαρικό. Ραδάμανθυς τ. ΙΑ' (1926) τεῦχ. 1 σ. 7.

Πιττόκος Μ. Ἀποκριὲς (Βισταγὴ—Ἀμαρίου) Προμ. Πυρφ. (1927) ἀρ. 52, 53.

» » Οἱ γαϊδάροι. Προμ. Πυρφ. (1926) ἀρ. 44.

Σήφανας Ν. Χ. Ὁ Κλειδωνας. Κρητ. Λαὸς ἔτ. Α' (1909) σ. 137—8.

Τέλλης Ἀλκης Ἡ ξαδεροφύλα μου ἢ Κλεονίκη καὶ ἡ ἀγάπη της. Ἐλευθέρα Σκέψις (1929) 27 Ἰανουαρ.

» Ἀνάθεμά τα τὰ μακριὰ καὶ τὸν ἀλάργο κόσμο. Ἐλευθ. Σκέψις (1929) 21 Ἰουλίου.

Χαρικανάνης Σ. Ί. Ἡ πρωτοχρονιά ἐν Κρήτῃ (Ἀρμένιοι-Ἀποκορώνου). Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. Ε' (1911) ἀρ. 1—2 σ. 6—8.

η') Μῦθοι - Παραδόσεις

Ἀλεξανδράκης Ἰωάνν. Τοῦ Γουμένου τὸ μαχαίρι. Προμ. Πυρφ. (1930) ἀρ. 138, 139, 140.

Ἀνδρεαδάκης Γρηγ. Τὸ θαῦμα τοῦ ἁγίου Σπυρίδω. Προμ. Πυρφ. (1930) ἀρ. 125.

Ἀνώνυμος Ὁ Γέρω Διγενῆς. Προμ. Πυρφ. (1929) ἀρ. 101.

» Ὁ Σταυρός. Προμ. Πυρφ. (1931) ἀρ. 162.

» Τὸ χτίσιμο τῶν Ἀνωγείων. Οἱ μεθυσμένοι πετεινοί, Παλιές ἱστορίες. Προμ. Πυρφ. (1928) ἀρ. 79, 80, 81.

» Ὁ χαμηλὸς μονομαχεὶ, ὁ Ἀγγελῆς κτ' ὁ παλευτῆς Τοῦρκος, Οἱ Γιανίτσαροι, ὁ Παλμέτης ἀρματωλός. Προμ. Πυρφ. (1928) ἀρ. 81, 82, 83, 84.

» Ἀνέκδοτα τοῦ 1866. Προμ. Πυρφ. (1929) ἀρ. 108, 109.—Τὸ Μετόχι τοῦ Βαρσαμά. Αὐτόθι ἀρ. 105.

» Τὸ χτίσιμο τῆς Πόλης Προμ. Πυρφ. (1930) ἀρ. 141.

» Τὸ Ἀρκάδι. Προμ. Πυρφ. (1929) ἀρ. 117.

Βλασιὸς Παῦλ. Γ. Τοῦ Διγενῆ τὸ σπήλιον. (Μῦθος—Μυλοποταμιτῶν). Παναθήναια τ. ΚΖ' σ. 85.

» Ὁ Διγενῆς. Κρητ. Λαὸς Α' (1909) σ. 12—6.

» Σφαγὴ ὑπὲρ ἑκατὸν Κρητῶν εἰς τὸν κόλπον τῆς Σμύρνης τῷ 1821. Ῥαδάμανθυς τ. Ζ' (1922) ἀρ. 22 σ. 4.

Βρεντζὸς Βασίλειος. Οἱ Γιανίτσαροι Ἀλφᾶς. (Ἀνόγεια). Προμ. Πυρφ. (1932) ἀρ. 176.

Γερακάρης Α. Κ. Ἕνας τάφος τοῦ χωριοῦ. Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. Β' ἀρ. 25 σ. 191—2.

Δαφέρμος Γ. Φ. Δεσίματα. Προμ. Πυρφ. (1925) ἀρ. 20.—Ἀἱ Γιάννης ὁ ὀιγολόγος (Ἀξοῦ). Αὐτόθι ἀρ. 22.—Τοῦ σεντόνι ἡ τρύπα. Αὐτόθι ἀρ. 23, 24, 25.

» Ὁ μεγάλος σεισμός. Προμ. Πυρφ. (1926) ἀρ. 33.—Ὁ λαγὼς κτ' ὁ Νῶες, ὁ Ἀβραὰμ καὶ ὁ βάτος, Παναγία ἡ Πυροβολίτισσα, ὁ Παπᾶς κτ' ἡ φλάσκα. Αὐτόθι ἀρ. 40.—Τὸ φανταξοχάρακο (Ἀξοῦ). Αὐτόθι ἀρ. 26.—Ὁ Γιαννακὸς κτ' οἱ δαιμόνοι. Αὐτόθι ἀρ. 25.—Ὁ ἀνασκελὴς ὡς γαῖδαρος. Αὐτόθι ἀρ. 29.—Ἡ χαστουκιά τοῦ διαόλου. Αὐτόθι ἀρ. 29.—Τὸ μεγάλο κοτάγιο (Ἀξοῦ). Αὐτόθι ἀρ. 30.—Ὁ τρυπάλος, ὁ τρυπαλὸς κτ' ἡ Ἀλεποῦ. Αὐτόθι ἀρ. 36.—Ὁ δάσκαλος ὁ Χουδετσανός. Αὐτόθι ἀρ. 35.

Δαφέρμος Μιχ. Τὸ γκρέμισμα τῶν γερόντων. Προμ. Πυρφ. (1926) ἀρ. 42.

Ἐθελοντής. Τὸ ξωσπήλιον. Ἑβδομάς τ. Β' (1885) σ. 491—2.

Ζίδης. Ὁ Διγενῆς ἐν Τυλίσσῳ. Κρητ. Λαὸς Α' (1909) σ. 80.

Ζωγραφάκης Ἰωάνν. Διηγημάτια. (Ρογδιᾶς). Ζωγρ. Ἀγών τ. Β' (1896) σ. 66—7.

» Ὁ μῦθος περὶ τοῦ θανάτου τῆς Σαπφοῦς 1889 (X).

Καζαντζάκη Γαλάτ. Κρητικὸς μῦθος. Λαογρ. τ. Ε' σ. 622—3.

Καλαϊτάκης Γ. Ί. Παράδοσις γιὰ λογάρι. Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. Γ' (1908—9) ἀρ. 55 σ. 428.

Καλοκύρης Γ. Θάμασμα τ' αἰ Γιώργη. (Ἀμουργέλες). Προμ. Πυρφ. (1931) ἀρ. 153.

Καράμπασης Ἀγησ. Σ. Παράφρων λυριστής. Κρητ. Λαὸς Α' (1909) σ. 76—8.

Κονδυλάκης Ι. Δ. Ἡ κορακιά. Κρητ. Ἡμερολ. ἔτος Ἐλευθερίας Α' ἐν Ἀθήναις 1899 σ. 100.

» Κρητικαὶ παραδόσεις. Ἑβδομάς τ. Α' (1884) ἀρ. 7 σ. 51—2.

» Νεοελληνικὴ τῆς Κρήτης μυθολογία. Δ. Ι. Ε. Ε. τ. Α' (1883) σ. 273—8.

Κόρκακας Μαν. Γαῦδος καὶ Γαυδοπούλα. Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. Γ' (1908—9) ἀρ. 59 σ. 463.

Μανούσας Στυλ. Ἡ καταστροφὴ τοῦ Φρατί. Προμ. Πυρφ. (1930) ἀρ. 135.

Μπαγουράκης Κωνστ. Τοῦ Ληστῆ ὁ βράχος. Προμ. Πυρφ. (1930) ἀρ. 124.

Πατεράκης Ἀντ. Ὁ ἀνασκελᾶς. Προμ. Πυρφ. (1930) ἀρ. 123.

Πιττόκος Μ. Τὰ στοιχεῖα (Ἀξοῦ—Ἐδήγου). Προμ. Πυρφ. (1925) ἀρ. 13, 14.

Τὸ θεριὸ τῇ Ζώθῳμος. Αὐτόθ. ἀριθ. 15.—Ἡ Ἀρκούδα ποὺ βγάνει τραγούδια. Αὐτόθ. ἀρ. 16.—Παραδόσεις (Ἀμαρίου). Αὐτόθ. ἀρ. 5.—Οἱ νεράιδες καὶ οἱ καταχανάδες. Αὐτόθ. ἀρ. 10, 11, 12.—Παραδόσεις περὶ Διγενῆ. Αὐτόθ. ἀρ. 10,

» Τὸ χαλίκι κί' ἡ πέτρα.—Ὁ Λάθρακας. Προμ. Πυρφ. (1926) ἀρ. 44.

» Ἡ γί' ἀτιμὴ πέτρα.—Ἡ γρηὰ πέτρα.—Ἡ παναγιά ἡ κατατρεμένη. Προμ. Πυρφ. (1927) ἀρ. 58.

Πολίτης Ν. Γ. (*) Ραϊνήδες σ. 16 ἀρ. 24 (650).—Τὰ ἑλληνικὰ χωράφια σ. 58 ἀρ. 107 (738).—Ἡ πεταλιὰ τ' ἀλόγου τοῦ Διγενῆ (Σητείας) σ. 63 ἀρ. 120 (745).—Τοῦ Διγενῆ τὸ μνῆμα (Χανιά) σ. 64 ἀρ. 121 (745).—Οἱ Σαραντάπηχοι σ. 68 ἀρ. 103 (749).—Ὁ Διγενῆς σ. 69 ἀρ. 131 (751).—Τοῦ Σαραντάπηχου τὸ μνῆμα σ. 70 ἀρ. 132 (752).—Τοῦ Σαραντάπηχου τὸ μνῆμα σ. 60 ἀρ. 133 (752).—Τοῦ Δία τὸ μνῆμα σ. 97 ἀρ. 174 (777).—Τοῦ Καγιάφα τὸ μνῆμα σ. 106 ἀρ. 189 (792).—Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἔς τὴν Κρήτη σ. 110 ἀρ. 196 (797).—Τὸ ἀγίασμα τοῦ Ἀποστόλου σ. 110 ἀρ. 197 (797).—Ὁ Ἄης Νικίτας σ. 111 ἀρ. 199 (798).—Ὁ Κάης καὶ Ἀβελ σ. 130 ἀρ. 235 (813).—Τὸ Λαγκὸ τοῦ Βεργελῆ σ. 162 ἀρ. 296 (873).—Οἱ γονατιῆς τῶν Ἀγίω Δέκα σ. 172 ἀρ. 314 (904).—Τοῦ πατέρα τὸ πήδημα σ. 172 ἀρ. 315 (904).—Ὁ ὄφις σ. 208 ἀρ. 374 (966).—Τῆς Κρήτης τὸ λογάρι σ. 231 ἀρ. 407 (1018).—Ὁ θησαυρὸς τῆς Κορακιᾶς (Βιάννου) σ. 240 ἀρ. 425 (1046).—Τὸ στοιχεῖο τοῦ Ἀγί Νικόλα (Χανιά) σ. 290 ἀρ. 517 (1151).—Τὸ στοιχεῖο τῆς Ἀγιά Κατερίνης (Ἡράκλειον) σ. 290 ἀρ. 518 (1151).—Οἱ καινούργιοι σκοποὶ σ. 308 ἀρ. 552 (1192—97).—Τὰ τελώνια σ. 326 ἀρ. 579 (1234—36).—Τὸ σκυλάκι ἀπὸ τὰ μεζαρλίκια σ. 329 ἀρ. 586 (1237—39).—Οἱ Καρκατζόλοι σ. 344 ἀρ. 606 (1330).—Οἱ Ἀνασκαλάδες σ. 382

(*) Ν. Γ. Πολίτου. Μελέται περὶ βίου καὶ τῆς γλώσσης τοῦ Ἑλλ. λαοῦ. Παραδόσεις Μέγ. Α'—Β' ἐν Ἀθήναις 1904. (Οἱ ἐντὸς παρενθέσεως ἀριθμοὶ ἀναφέρονται εἰς τὰς σελ. τοῦ Β' τόμ. ἐνθα ἀναπτύσσεται ἐκάστη παράδοσις).

ἀρ. 645.—Ὁ Ἀνασκελᾶς τοῦ Σταθερογιάννη σ. 383 ἀρ. 646.—Τὸ του-
λοῦμι καὶ τὸ μέλι σ. 385 ἀρ. 649.—Τὸ νερὸ σ. 394 ἀρ. 662.—Οἱ Νε-
ραΐδες τοῦ Ἀρμυροῦ (Μεριμπέλλου) σ. 395 ἀρ. 665.—Τὸ δαιμονικὸ
συνέδριο (Σφακιά) σ. 408 ἀρ. 694.—Τὰ νεραΐδογλυμένα σ. 440 ἀρ. 747.
Ὁ Νεραϊδόσπηλος (Πεδιάς) σ. 459 ἀρ. 775.—Τοῖς ἄλουποῦς ὁ σπήλιος
σ. 490 ἀρ. 804.—Ἡ Περταργὰ σ. 507 ἀρ. 834.—Τὸ νταβέτι τῶν πει-
ρασμῶν σ. 528 ἀρ. 862.—Ἡ τάβλα τῶν δαιμόνων σ. 528 ἀρ. 863.—
Τὸ παρμένο κοπέλλι σ. 537 ἀρ. 880.—Οἱ Καταχανάδες τοῦ Καλαθᾶ σ.
574 ἀρ. 936.—Ὁ Καταχανᾶς (Ἀνώπολις—Σφακίων) σ. 578 ἀρ. 945.—
Ὁ Καταχανᾶς κ' ἡ γυναῖκα σ. 592 ἀρ. 960.—Ὁ Καταχανᾶς (Καλλικρά-
της Σφακίων) σ. 597 ἀρ. 965.

Πολίτης Ν. Γ. Ὁ Κιῖάφας ἐν Κρήτῃ. Λαογρ. Σύμμικτα τ. Β' (1921) σ. 62.

Σταμαθιονδάκι Μαρ. Γ. Ἡ ἱστορία τῆς κλοπῆς τοῦ σταυροῦ Ἀτάλη. Προμ.
Πυρφ. (1932) ἀρ. 169.

Φρονιμάκης Ἰ. Ἡ ἱστορία τοῦ Ῥοδάκινου. Προμ. Πυρφ. (1931) ἀρ. 147, 148.

θ') Προλήψεις - Δεισιδαιμονίαι

Γραμματικάνης Ν. Ὁ ἀφορεσμός. Κρητ. Λαὸς ἔτ. Α' (1909) σ. 35. Ραδάμαν-
θους τ. ΙΖ' (1932) τευχ. 8 σ. 11.

Δαφέρμος Γ. Φ. Παρατηρήματα — οἰωνοί. (Μυλοποτάμου). Προμ. Πυρφ.
(1925) ἀρ. 2.

» Ἡ Χαμωλιά. Αὐτόθι ἀρ. 21.

» Ἡ σκάρα. Προμ. Πυρφ. (1926) ἀρ. 26.

» Ὁ Πονόβυζος τῆς μάνας, — ὁ βορθακός. Προμ. Πυρφ. (1926) ἀρ. 26.

» Τὸ ποδαρικό. Προμ. Πυρφ. (1926) ἀρ. 27.—Τὰ συναπαντήματα.
Αὐτόθι. ἀρ. 27.—Ὁ νοῦς τ' ἀνθρώπου. Αὐτόθι. ἀρ. 28.—Ἡ ὄρνιθα.
Αὐτόθι. ἀρ. 28.—Ἄλλα παρατηρήματα. Αὐτόθι. ἀρ. 29.—Μελετήματα.
Αὐτόθι. ἀρ. 28, 29.—Τὸ νεραϊδόπνιμα, ἡ Σκλῶπα καὶ ἡ Ζάρα. Αὐτόθι.
ἀρ. 31.—Ὁ Φονιάς. Αὐτόθι. ἀρ. 31.—Τὸ ψωμί, τ' ἁλάτσι, τὸ σκόρδο.
Ἡ ὄρνιθα καὶ τ' αὐγολόισμά της, Σταυρὸς καὶ σίδερο, τὸ Μεταπάτημα.
Αὐτόθι. ἀρ. 32.—Τὸ κλάϊμα τοῦ σκύλου, τὸ καινούργιο φεγγάρι. Αὐτόθι.
ἀρ. 39.—Τὸ συνοδικό, ὁ κερένιος ἄνθρωπος. Αὐτόθι. ἀρ. 33, 34.—Πα-
ρατηρήματα. Αὐτόθι. ἀρ. 36. Τὸ φίλημα τῶν χοράκων, τὸ ἀνάσκελα
μπούμπουρα. Αὐτόθι. ἀρ. 41.—Οἱ μέρες ᾗς τὴ γέννα. Προλήψεις ᾗς τὴν
Ἀέξο. Αὐτόθι. 41—3.

Ε. Γ. Τσ... Αἱ δριμίαι. Κρητ. Λαὸς ἔτ. Α' (1909) σ. 131—2.

Ἡλιάκης—Παντελῆς Π. Λαϊκαὶ προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίαι (Σελίνου). Κρητ.
Ἀστὴρ ἔτ. Δ' (1909—10) ἀρ. 81 σ. 635—7.

Καλαϊσάκης Γ. Ι. Περὶ λάρωνος καὶ ἄδου. Ἑβδομάς τ. Γ' (1886) σ. 187—9,
196—7.

» Κρητικαὶ προλήψεις. Δ. Ι. Ε. Ε. τ. Β' (1885) σ. 121—132, 329—339.

Κονδυλάκης Ι. Δ. Ὁ δαίμων κατὰ τοὺς Κρητάς. Ἑστία τόμ. ΙΖ' (1884)
σ. 317—319.

- Κονδυλάκης Ι. Δ.** Κρητικαὶ δοξασίαι. Ἑστία τόμ. ΙΖ' (1884) σ. 366.
- Κόρκακας Μαν.** Ἡ σελήνη καὶ ὁ Γάμος. Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. Β' (1907—8) ἀρ. 41 σ. 317.—Κρίσις ὑπὸ Ν. Γ. Πολίτου. Λαογρ. τ. Α' σ. 357—9.—Ὁ Βράχναϊς Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. Β' ἀρ. 45 σ. 349.
- Λαγουμιτζάκης Κ. Γ.** Προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίαι—τὸ καλὸ πολλί. Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. Β' (1907—8) σ. 254—5.—Κρίσις ὑπὸ Ν. Γ. Πολίτου. Λαογρ. τ. Α' σ. 355—6.
- Λιλιμπάκης Ἑμμ.** Στοιχεῖά, Ἀνεράϊδες, Ἀφανταξές κλπ. Ζωγρ. Ἀγών τ. Β' (1886) σ. 31—35.
- Μανούσκακας Στέργ.** Ἐθιμα τόπου (Φρατί). Προμ. Πυρφ. (1931) ἀρ. 148.
- Μαρκάκης Γ' Ε.** Λαϊκαὶ προλήψεις (Χουδετσίου). Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. Δ' (1909—10) ἀρ. 85 σ. 667—8.
- Π. Π. Η.** Λαϊκαὶ προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίαι (Κεφάλι—Ἰνναχωρίων). Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. Δ' (1909—10) ἀρ. 79 σ. 620, ἀρ. 80 σ. 630.
- Πιτόκος Μ.** Τὰ τελώνια. Προμ. Πυρφ. (1925) ἀρ. 6.
- » » Ἡ χάρη τοῦ σταυροῦ. Προμ. Πυρφ. (1927) ἀρ. 59.
- » » Τὸ καντῆλι τῆς ζωῆς. Προμ. Πυρφ. (1926) ἀρ. 46.—Ἡ τύχη, ἡ μοῖρα, τὸ ῥιζικό. Αὐτόθ. ἀρ. 45.
- » Παρατηρήματα γὰρ τ' ἀνύχια. Προμ. Πυρφ. (1925) ἀρ. 17.
- Ρούβα Σπήλιον** Νεράϊδες. Κρητ. Στοὰ τ. Β' (1909) σ. 87—93.
- Σταυριδάκης Μ.** Τῇ γράς τ' ἀνάλεμα. Προμ. Πυρφ. (1927) ἀρ. 53.
- Τσουδερός Σ. Γ.** Αἱ δριμυαί. Κρ. Λαὸς Α' (1909) σ. 131—2.
- Φιοράκης Στυλ.** Προλήψεις, (Ἀβδοῦ—Πεδιάδος). Κρητ. Μελέται τ. Α' (1933—34) σ. 102.
- Φωτάκης Εὐάγγ.** Στοιχεῖα καὶ Βέρος. Προμ. Πυρφ. (1925) ἀρ. 5.—Οἱ ἀνασκελάδες (Κισσοῦ). Αὐτόθ. ἀρ. 9.
- Χριστοδουλάκης Γ. Μ.** Αἱ χελιδόνες καὶ ὁ γάμος (Βατολάκκου). Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. Δ' (1909—10) ἀρ. 76 σ. 596—7.

ι') Ἐπῳδαί (γηθειές)—Κατάδεσμοι

- Ἀμβροσίος ἐπίσκ.** Ἱεροσητείας. Δέκα τρία τετράδια ἑξορκισμῶν, φυλακτηρίων, μαγικῶν εὐχῶν κλπ. (χειρόγραφα ἐν Ἱστορ. Ἀρχεῖφ Κρήτης.)
- Ἀναγνωστάκης Ν. Α.** Γητειὰ τοῦ μητροπόνου. Φῶς ἔτ. Ε' (1932—3) ἀρ. 11.
- Ἀναγνωστάκης Ἑμμ. Γ.** Γηθειὰ γιὰ τὸν πονόλαιμον (γοῦλες), Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. Γ' ἀρ. 60 σ. 471.
- Ἀνώνυμος.** Γηθειές. (πόνεμα, ψοφοφίτης, μάθιασμα, τ' ἄμματιοῦ). Κρητ. Λαὸς ἔτ. Α' (1909) σ. 80.
- » Γηθειές (ῥυζιπῆλας, μελιντάκω, ὄφεις καὶ κολλησαύρα κλπ.). Προμ. Πυρφ. (1925) ἀρ. 7.
- » Γηθειές. Ραδάμανθυς τόμ. ΙΗ' (1933) τεῦχ. 1 σ. 6.
- » Γηθειὰ γιὰ τὸν πονόματο. Προμ. Πυρφ. (1931) ἀρ. 155.
- Βασιλείου Ἀργυρή.** Γητειὰ τοῦ κουφοῦ, τοῦ ψοροφίτη. Φῶς ἔτ. Ε' (1932—33) ἀρ. 869.

Βαρδάκης Σπ. Γ. Κρητικαὶ ἐπφδαί. Λαογρ. τ. Η' σ. 556—8.

Βαρδάκης Διοφ. Γητεῖαι. Ἡχὼ ἔτ. Α' ἀρ. 3, 4, 5, 6, 7.

Βαρδάκης Σπυρ. Γ. Κρητικαὶ ἐπφδαί. Λαογρ. τ. Θ' σ. 239—248.

Βαρδάκης Διοφ. Γητεῖα τῶν ἀντέρω. Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. Γ' (1908—9) σ. 398.—

Γητεῖα γιὰ τὰ φτυσομάμουνα. Αὐτόθ. σ. 404.—Γητεῖα γιὰ τὸ λάβωμα.

Αὐτόθι σ. 414.—Κρίσις Ν. Γ. Πολίτου. Λαογρ. τ. Α' σ. 365—8.

Βαρδάκις Ἰ. Γηθειές. Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. ΣΤ' σ. 62.

Γ. Π. Γητεῖα γιὰ τοὺς ὀρεματισμοὺς (Ἀμαρίου). Προμ. Πυρφ. (1925) ἀρ. 7.

Γιανναράκις Ἀντ. Γητέμματα. Jeannarakis, Ἀσματ. Κρητ. σ. 254—8.

Γεωργουλάκις Κ. Λύσιμον ἀνδρογύνου. Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. Γ' (1908—9) ἀρ. 60 σ. 471, ἀρ. 61 σ. 477.

Ζερβάκης Α. Γ. Γηθειές ἐξ Ἐμπάρου Ἀνατολ. Κρήτης 1912 (X).

Κατσουροῦ Ἀντωνία Γηθειὰ γιὰ τὸ λάρι ἢ γιὰ οἶονδήποτε κύτπημα τῶν ὀφθαλμῶν. Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. Γ' (1908—9) ἀρ. 63 σ. 493.

Δαφέρμος Γ. Φ. Τὸ δέσιμο τοῦ διαόλου. Προμ. Πυρφ. (1925) ἀρ. 24.—Τὸ δέσιμο τοῦ ῥίγλου, ὃ Ἀξόγουρος σύντεκνος. Αὐτόθ. ἀρ. 24.—Τὸ Γήτεμμα (Μυλοποτάμου). Αὐτόθ. ἀρ. 4.—Θιαρμός, φθιαρμός, Θιαρμίζω (Μυλοποτάμου). Αὐτόθ. ἀρ. 2.

» Τὸ βγάμμα τοῦ δαιμόνου. Προμ. Πυρφ. (1926) ἀρ. 33.—Ἡ Γηθειὰ τσῆ μουρνιάς. Αὐτόθ. ἀρ. 26.—Ὁ ἥλιος (ἡλίασις). Αὐτόθ. ἀρ. 29.—Τὸ νταβέτι. Αὐτόθ. ἀρ. 35.—Γηθειὰ τσῆ μουρνιάς. Αὐτόθ. ἀρ. 43.—

Δεληκανάκις Ι. Μ. Γητεῖα μεταξοσκωλήκων. Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. Γ' (1908—9) ἀρ. 59 σ. 463.

Δραγάσης Στυλ. Χ. Ἡ γηθειὰ τοῦ ἡλιου. Προμ. Πυρφ. (1926) ἀρ. 31.

Δραμοννιάνης Γ. Ε. Γηθειές. Προμ. Πυρφ. (1933) ἀρ. 204.

Ζερβάκις Ἀντ. Γ. Γηθειές ἐξ Ἐμπάρου. Λαογρ. τ. Δ' σ. 512—8.

Ζωγραφάκις Ι. Ν. Ἡ Γυλοῦ (φυλακτήριον). (Ἱεραπέτρας). Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. Δ' (1909—10) ἀρ. 73 σ. 572—3.

Καλαϊσάκις Γ. Ι. Δεσίματα. Δ. Ι. Ε. Ε. τ. Β' (1885) σ. 333—4.

Κόρκακας Μαν. Ι. Λάβωμα ἢ Θάρμισμα καὶ γηθειαῖς. Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. Β' σ. 220—1.—Κρίσις Ν. Γ. Πολίτου. Λαογρ. Α. 351.

» Γηθειὰ μελιντάκων, (μυρμηγκῶν),—τρεῖς φορές λιγομένη,—περὶ κυνῶν. Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. Γ' (1908—9) ἀρ. 59 σ. 463.

Καστρινάκις Γ. Δ. Γητεῖα τοῦ βραχνᾶ. Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. Γ' (1908—9) ἀρ. 61 σ. 477.

Κουτσαντιάκις Ἰωσ. Γηθειὰ γιὰ τὴ μουρνιά. (Ἀχλάδος). Κρητ. Ἀστὴρ ἔτος Γ' (1908—9) σ. 435.—Κρίσις Ν. Γ. Πολίτου, Λαογρ. τ. Α' σ. 374.

» Γητεῖα εἰς τὸ σπυρὶ τοῦ ὀφθαλμοῦ. Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. Γ' (1908—9) ἀρ. 58 σ. 452.

Λεόντης Ἰωάν. Γηθειὰ γιὰ τὰ μάτια. (Ἀγ. Βασιλείου—Πεδιάδος). Φῶς ἔτ. Ε' (1932—33) ἀρ. 13.—Γηθειὰ τοῦ φθαρμοῦ ἢ βασκανιάς. Αὐτόθ. ἀρ. 14.

Γηθειὰ γιὰ τὸν βραχνᾶ, τὸν φθαρμόν. Αὐτόθ. ἀρ. 17.

Δουλάκης Σταύρ. Μ. Γηθειές καὶ σαραδίσματα (X).

- Μανδουραράκης.** Γηθειὰ γιὰ τὴ μεταξωτὴ κ.λ.π. Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. Γ' (1908—9) ἀρ. 59 σ. 463.
- Μαρκάκης Ι. Ε.** Γηθειὰ βυζοῦ γυναικός. (Πεδιάδος). Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. Γ' σ. 435.—Κρίσις Ν. Γ. Πολίτου. Λαογρ. τ. Α' σ. 373—4. Γηθειὰ τοῦ φταρμοῦ. Αὐτόθι ἀρ. 63 σ. 494.
- Δουλάκης Γ. Δ.** Ἄσματα διάφορα γηθειῆς καὶ παροιμίαι ἐκ Βιάννου Κρήτης (X).
- Μπρεδάκης Α.** Γηθειές. Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. ΣΤ' σ. 79—80.
- Νικολοῦδης Κ.** Γητειές γιὰ τὴν μουρνὲ καὶ ἔς τὸ λαιμόπονο. Προμ. Πυρφ. (1931) ἀρ. 154.—Γητειὰ γιὰ τὸ θιασμό. ἀρ. 153.
- Πατεράκης Ἰωάνν. Ν.** Πῶς δένουν τ' ἀντρούγυνα. Κρητ. Ἀστὴρ. ἔτ. Γ' (1908—9) σ. 446.
- » Πῶς λύουν τ' ἀντρούγυνα.—Γηθειὰ βασκανίας. Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. Γ' (1908—9) ἀρ. 63 σ. 494.
- Παλιεράκης Γ.** Δεσιὰ εἰς κλέπτην. (Δουμαεριοῦ). Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. Δ' ἀρ. 70 σ. 551.—Γηθειὰ εἰς μαργαρίταις (μυγιοφτύσματα). Αὐτόθι. ἔτ. Γ' ἀρ. 61 σ. 477.
- Παγωμένου Καλ.** Γηθειές. Προμ. Πυρφ. (1933) ἀρ. 201.
- Παγωμένου Χρυσ.** Γηθειές. Προμ. Πυρφ. (1933) ἀρ. 201.
- Πεδιαδίδου Καλλιρρόη** Γηθειὰ γιὰ τὸ πέσιμο, γιὰ τὴ μουρνισ. Φῶς ἔτ. Ε (1932—33) ἀρ. 14.
- Περάκης Στυλ. Χ.** Γητειὰ γιὰ τὰ ζῶα. Προμ. Πυρφ. (1933) ἀρ. 203.
- Περάκης Ἐλευθ.** Γηθειές. Αὐτόθι. ἀρ. 201.
- Πιτιόκος Μ.** Γηθειές. (Ἀργυρούπολις). Προμ. Πυρφ. (1925) ἀρ. 9.
- » » Γηθειὰ Μυρμηγκιῶν. Προμ. Πυρφ. (1926) ἀρ. 27.
- Σταυρακάκης Ἰ.** Γηθειές. Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. ΣΤ' σ. 45—61.
- Τζεμμιδιανός Ν. Κ.** Γηθειές. Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. ΣΤ' σ. 93.
- Φιοράκης Στυλ.** Ἐπωδαί. (Ἀβδοῦ). Κρητ. Μελέται τ. Α' (1933—34) σ. 101—2.
- Φραγκιαδάκης Ἰ. Γ.** Γητειές ποντικῶν καὶ σκορπιῶν. Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. Γ' (1908—9) ἀρ. 58 σ. 452.—Γηθειὰ ψυλλιάσματος κήπου. Αὐτόθι. ἀρ. 61 σ. 477.
- Χριστοδουλάκης Γ. Μ.** Γηθειὰ γιὰ τὸ λάβωμα.—Γηθειὰ γιὰ τὸ γάλα γυναικός. Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. Γ' ἀρ. 63 σ. 493—4.
- Χαρούλης Εὐάγγ.** Γηθειὰ γιὰ τὴ σπλήνα. (Καπετανιανὰ). Φῶς ἔτ. Ε' (1932—33) ἀρ. 5.
- Τσίριτας Γ. Ν.** Γηθειὰ μυρμηγκῶν. Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. Γ' (1908—9) ἀρ. 61 σ. 477.

ια') Ἐνδυμασία—Βίος—Δίκαιον—Κοινωνικὴ ὁργάνωσις

- Ἀποστολάκη Ἀννα.** Τὰ κοπτικὰ ὑφάσματα τοῦ ἐν Ἀθήναις μουσείου κοσμητικῶν τεχνῶν. Ἐν Ἀθήναις 1933 σ. 203 σχ. 8ον.
- Βουρδουμπάκης Ἀνδρ. Π.** Κρητικὰ συμβόλαια ἐκ τῆς Τουρκοκρατίας. Χριστ. Κρήτη τ. Α' (1912) σ. 467—506.
- Καλαϊτάκης Γ. Ἰ.** Ἡ βράκα. ἐν. Ἀθηνῶν μην. παράρτημα (1909) σ. 1481—8.

- Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. Γ' (1908—9) ἀρ. 48 σ. 372—3. = Κρίσις Ν. Γ. Πολίτου. Λαογρ. τ. Α' σ. 661—7.
- » » » Κρητικὸς δόλιςμός. Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. Α' ἀρ. 12 σ. 93—4, ἀρ. 13 σ. 99—100, ἀρ. 14 σ. 106—7, ἀρ. 15 σ. 116, ἀρ. 16 σ. 122, ἀρ. 17 σ. 130—1, ἀρ. 18 σ. 137—8, ἀρ. 19 σ. 150.
- » » » Κρητικὴ κόμωσις. Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. Α' ἀρ. 3 σ. 20.
- Καλιτσονάκης Ἰωάνν.** Ἀνέκδοτα κρητικὰ συμβόλαια ἐκ τῆς Ἑνετοκρατίας. Πρακτ. Ἀκαδ. Ἀθηνῶν τ. Γ' (1928) σ. 483—519.
- Καταπότης Μ. Γ.** Ἐγκύκλιος διαταγὴ Σαλῆ Ἀγᾶ τοπάρχου τῶν ἐπαρχιῶν Ἱεραπέτρου, Σητείας, — Σφάκας Σητείας. Ἰδιωτικὰ ἔγγραφα. Μύσων τ. Α' (1932) σ. 163—5.
- » Δωρητήριον τοῦ ἔτους 1814. Αὐτόθ. σ. 55—6. Ἱστορικὰ σημειώματα Μέσα Μουλιανῶν Σητείας. Αὐτόθ. σ. 62—4.
- » Χειρόγραφα ἀνέκδοτα (Λάστρου, ἔξω Μουλιανῶν Ἡρακλείου, Λασιδάς). Μύσων τ. Β' (1933) σ. 5—7, 10—11. — Χειρόγραφον Μέσα Μουλιανῶν σ. 111—2. — Χειρόγραφα Λάστρου σ. 160—1.
- Ζῶης Λεωντίδης Χ.** Νικηφόρου Σκωτάκη Διαθήκη. Χριστ. Κρήτη τ. Α' (1912) σ. 507—518.
- Μουρέλου Ρ. Ἰ.** Χειροτεχνία, Ὑφαντική, Πλεκτική. Μ. Ἑ. Ἐγκυκλ. τ. ΙΕ' σ. 206—7.
- Ξανθουδίδης Στέφ.** Κρητικὰ συμβόλαια ἐκ τῆς ἑνετοκρατίας. Χριστ. Κρήτη τ. Α' (1912) σ. 1—283.
- Πολίτης Ν. Γ.** Λαογραφικὴ Ἐπιθεώρησις (οἱ δικηγόροι ἐν Κρήτῃ κατὰ τὸν ΙΕ' αἰῶνα). Λαογρ. τ. Β' σ. 133—6.
- Σάθας Κ.** Κρητικαὶ διαθήκαι. Τοῦ Αὐτοῦ: Μεσαιων. Βιβλιοθ. τόμ. VI (Βενετία 1877) σ. 654—692.
- Σπυριδάκης Γεώργ. Κ.** Ἀνέκδοτον ἔγγραφον ἐκ τῆς Τουρκοκρατίας (Κατσιδονίου). Κρητικὰ τ. Α' (1930—33) σ. 138.

ιβ') Γάμος—Γέννησις—Βάπτισις—Κηδεία

- Βλαστός Παῦλ. Γ.** Ὁ Γάμος ἐν Κρήτῃ, ἥθη καὶ ἔθιμα Κρητῶν. Ἐν Ἀθήναις 1893 σ. 182. = Κρίσις Α. Μ. Ἑστία (1893) σ. 334.
- Βαρδάκης Διοφ.** Ἐθιμα κηδείας. Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. Γ' (1908—9) ἀρ. 53 σ. 414.
- Γενεράλις Ἐμμ. Γ.** Ὁ Γάμος τοῦ Ῥαγιά. Ἐρωτόκριτος ἔτ. Α' (1924) ἀρ. 2 σ. 35—7.
- Δαφέρμος Γ. Φ.** Τὸ διασκέλισμα. Προμ. Πυρφ. (1926) ἀρ. 28.
- » Ἡ φιλαργυρία τῶν Παπάδω. Προμ. Πυρφ. (1925) ἀρ. 24 (1926) ἀρ. 25.
- Δαφέρμος Μιχ.** Τοῦ γάμου ἔθιμα. Προμ. Πυρφ. (1926) ἀρ. 40.
- Δρακόπουλος Ἰ.** Ὁ Γάμος ἐν Κρήτῃ. Κρητ. Στοὰ τόμ. Γ' (1911) σ. 23—28.
- Ε. Α.** Ἡ ψυχολογία τοῦ Σφακιανοῦ Παρατηρητῆς (1932) 29, 30, 31 Ἰανουαρ.
- Ζαμπέλιος Σ.** Οἱ Κρητικοὶ γάμοι (ἀνέκδοτον ἐπεισόδιον τῆς κρητικῆς ἱστορίας ἐπὶ Βενετῶν 1570). Ἐν Τουρίνφ 1871.
- Καλαϊσάκης Γ. Ἰ.** Προλήψεις γάμου. Δ.Τ.Ε.Ε. τ. Β' (1885) σ. 332—3.

- Κριαρᾶς Παῦλος.** Οἱ γάμοι καὶ αἱ προλήψεις στὴ χώρα τῶν Σφακιανῶν. Ἑλλην. Γράμμ. ἔν. Γ' ἀρ. 50 σ. 110—111.
- Λαξαρίδης Ἰακ. Π.** Ἀδεια γάμου. Προμ. Πυρφ. (1927) ἀρ. 50.
» Ἀδεια κηδείας. Αὐτόθ. ἀρ. 50.
- Λαγουμιτζάκης Γ. Κ.** Ἡ πενθερὰ ἐν Κρήτῃ. Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. Β' (1907—8) σ. 277.—Κρίσις Ν. Πολίτου Λαογρ. τ. Α' σ. 351—2.
- Μέλαινα Ἑλπίς** (Schvartz). Ἐξιστόρησις τοῦ τρόπου μεθ' οὗ οἱ χωρικοὶ τῆς νήσου Κρήτης τελοῦσι τοὺς γάμους τῶν. Κρητικὴ Μέλισσα ἐκδ. Β'. Ἐν Ἀθήναις 1888 σ. 36—40.
- Μοάτσου Δώρα.** Ἡ γυναῖκα μέσ' στὰ Μεσαιωνικὰ Κρητικὰ Ρωμάντζα (διάλεξις). Ἐρωτόκριτος ἔτ. Α' (1924) ἀρ. 1 σ. 72—5, ἀρ. 2 σ. 61—66.
- Ὀρφανουδάκη Μαρία.** Πῶς γίνονται οἱ γάμοι ἔς τὸ χωριό μας Γαράζο. Προμ. Πυρφ. (1930) ἀρ. 129, 130.
- Ξανθουδίδης Στέφ.** Ὁ ποιητὴς Σαχλίκης καὶ οἱ δικηγόροι τῆς Κρήτης πρὸ πέντε αἰώνων. Παναθήναιαι τ. ΙΗ' (1909) σ. 177—180.
- Παναγιωτάκης Π. Γ.** Ἡ βάπτισις ἐν Κρήτῃ. Κρητ. Λαὸς Α' (1909). σ. 145—6.
- Σπυριδάκης Γ. Α.** Ὁ γάμος ἐν Κρήτῃ (Χ.).
- Πιττόκος Μ.** Γιὰ τὶς βαπτίσεις τῶν Κρητῶν (Ἀμαρίου). Προμ. Πυρφ. (1925) ἀρ. 6.
» Ἡ νύφη κ' ἡ πεθερά. Προμ. Πυρφ. (1926) ἀρ. 44, 45.
» Πῶς γίνονται οἱ γάμοι εἰς τὸ χωριὸν Βισταγῆς Ἀμαρίου. Προμ. Πυρφ. (1925) ἀρ. 18, 19, 20.
- Ταβλᾶς Ἰωάνν.** Ἡ φιλοπρωτία τῶν Κρητῶν. Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. Ε' (1910—11) τευχ. 3—4 σ. 20—21, τευχ. 5—6 σ. 35—36, τευχ. 6—7 σ. 59—60, τευχ. 10—11 σ. 91, τευχ. 15—16 σ. 117.
- Χαρούλης Εὐάγγ.** Τὰ προξενεῖα (Ἀνατ. Κρήτης). Ραδάμανθυς τ. 19 (1934) τευχ. 2 σ. 5, τευχ. 3 σ. 4—5, τευχ. 4 σ. 5—6, τευχ. 5 σ. 5—7.
» Ὁ Γάμος ἐν Ἀνατολ. Κρήτῃ. Ἐφημ. Ἀνατολὴ (Ἀγ. Νικολάου) 17—20 Αὐγούστου 1933.
- Χατζηϊωάννου Ἰωάνν.** Ἡ Γέννησις. Κρητ. Λαὸς Α' (1909) σ. 68—9, 100—101, 129—130.
- Χουρμούζης Μ. Βυζάντιος.** Γάμος, Τραγούδια κλπ. Τοῦ Αὐτοῦ. Κρητικά. Ἐν Ἀθήναις 1842 σ. 23—35.

ιν') Μουσικὴ—Χοροὶ

- Ἀνώννυμος.** Ἡ λαϊκὴ κρητικὴ ποίησις. Προμ. Πυρφ. (1925) ἀρ. 6—11.
- Λαγουδάκης Μιχ.** Στειακὲς δακτυλιές. Μύσων τ. Β' (1933) σ. 236—7.
- Δελεδάκης Γεώργ.** Οἱ Κρητικοὶ χοροί. Ῥαδάμανθυς τ. ΣΤ' (1921) ἀρ. 8 σ. 4, ἀρ. 9 σ. 5—6.
- Ντελφασίλης Ἰωάνν.** Μουσικὴ (κρητικῶν μαντινιάδων). Ἐν Μαρ. Λιουδάκι—Κρητικὲς Μαντινάδες—Ἡράκλειο 1933 σ. 153—162.
» Μουσικὴ κρητ. μελέτη (ποῖοι πρωτόγραψαν κρητικὰς μελωδίας, γιὰτὶ ὄνομασθησαν κονδυλιές). «Ἐλευθέρα Σκέψεις» Ἡρακλείου 21 Ἰουλίου 1933.
- Παπαγιαννόπουλος Διον.** Ἀνέκδοτον χειρόγραφον Κρητικῆς Μουσικῆς. Κρητικά τ. Α' (1930—33) σ. 133—4.

Παπαμαρκάκης Στυλ. Οἱ χοροί. Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. ΣΤ' σ. 12—3.

Πιττόκος Μ. Τὰ Λυρομπάντουρα. Προμ. Πυρφ. (1929) ἀρ. 59, 60.

Χατζιδάκης Γ. Ί. Κρητικὴ Μουσικὴ καὶ ὄρχησις. Κρητ. Στοὰ τ. Β' (1909) σ. 273—310.

» Κρητικὰ Τραγούδια. Κρητ. Στοὰ τ. Γ' (1911) σ. 259—274.

Χοράβλης Γιάννης. Ὁ πηδηχτὸς τοῦ κ. Γ. Ί. Χατζιδάκι. Κρητ. Στοὰ τ. Β' (1909) σ. 318—320.

Ῥδεῖον Ἀθηνῶν. Πεντήκοντα δημῶδη ᾠσματα Πελοποννήσου—Κρήτης. (Σύλλ. Ὡφελ. Βιβλίων). Ἐν Ἀθήναις 1930 σ. 55—240.

ιδ') Μαντεία—Δημῶδης Ιατρικῆ

Ἀνώνυμος. Ὁρθροὶ (ἐχθροὶ) καὶ ἀγάπες (χειρομαντεία). Προμ. Πυρφ. (1929) ἀρ. 102.

Βαρδάκης Σπ. Γ. Κρητικαὶ ἐπφδαὶ καὶ ἄλλα λαογραφικά. Λαογρ. τ. Η' σ. 559.

Δαφέριμος Γ. Φ. Ἡ χειρομαντεία,—τὸ ξανάνοιγμα τῆς κουτάλας. Προμ. Πυρφ. (1926) ἀρ. 35.—Ἡ φαγοῦρα (κνισμός),—τὸ φτέρνισμα,—ἡ γλωσσοφαγία. Αὐτόθ. ἀρ. 31, 32.

Δαφέριμος Μιχ. Ἡ ταπεινὰρα (ἀδενίτις). Προμ. Πυρφ. (1926) ἀρ. 41.—Τὸ μαμούνι (ἀσθένεια ποιμνίων). Αὐτόθ. ἀρ. 42.

Δαφέριμος Γ. Φ. Πῶς προέρχεται ἡ λύσσα. Προμ. Πυρφ. (1925) ἀρ. 21.

» Τὸ μῖῶμα. Προμ. Πυρφ. (1926) ἀρ. 36.

Καλαϊσάκης Γ. Ί. Διαβαστικὸν εἰς σεληνιασμόν. Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. Γ' (1908—9) ἀρ. 55 σ. 428.

Καταπότης Μ. Γ. Ἀπόσπασμα ἀπὸ κολοβὸν χειρόγραφον 1576 Μαΐου... (Χοιρόλαιμος) (Πισκοπῆς Ἱεραπέτρας). Μύσων τ. Α' (1933) σ. 8—9.

Δελεδάκης Γεώργ. Ἡ κοντέλα (ῶμοπλάτη) προφητεύει. Ῥαδάμανθυς τ. ΣΤ' (1921) ἀρ. 14 σ. 4—5.

Πιττόκος Μ. Δημῶδης θεραπευτικῆ. Προμ. Πυρφ. (1926) ἀρ. 43.

» Ἡ κημεῖα «στὴν Ἀξῶ». Προμ. Πυρφ. (1925) ἀρ. 16, 17.

Σπυριδάκης Γεώργ. Κ. Ὁνειρομαντεία (Κατσιδονίου). Κρητικὰ τ. Α' (1930—33) σ. 47.

Σταυριδάκης Μ. Ὁ Λούξιγκας. Προμ. Πυρφ. (1927) ἀρ. 55, 56.

ιε') Ἀστρολογία—Μετεωρολογία

Ἀνώνυμος. Ἡ πρόβλεψις τοῦ καιροῦ. Προμ. Πυρφ. (1927) ἀρ. 66.

» Τὸ παράπονο τοῦ θεριστῆ. Προμ. Πυρφ. (1929) ἀρ. 105.

Βαρδάκης Σπ. Γ. Κρητικαὶ ἐπφδαὶ καὶ ἄλλα λαογραφικά (μετεωρολογία). Λαογρ. τ. Η' σ. 560.

Δαφέριμος Μ. Κ. Ὁ Ἀῖ Λιᾶς. Προμ. Πυρφ. (1926) ἀρ. 41.

Καλαϊσάκης Γ. Ί. Παντοτεινὸν καλαντάριον, βροντολόγιον καὶ σεισμολόγιον. Ἐπετ. Παρνασσοῦ τ. ΙΕ' (1892) σ. 315—9, 795—800.

» Προλήψεις περὶ τῶν καιρῶν. Δ.Ι.Ε.Ε. τ. Β' (1885) σ. 335—6.

» Προγνωστικὸν τοῦ 1909 (ἐκ χειρογράφου). Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. Γ' (1908—9) ἀρ. 56 σ. 435.

Καταπότης Μ. Γ. Περὶ τοῦ προγνωστικοῦ τοῦ παρόντος χρόνου (Ἀγ. Νικολάου). Μύσων τ. Β' (1933) σ. 9—10.

Πιττόκος Μ. Τ' ἀστροπελέκι. Προμ. Πυρφ. (1925) ἀρ. 15.

» Λαϊκὴ μετεωρολογία. Προμ. Πυρφ. (1926) ἀρ. 49—52.

Σταυριδάκης Μ. Ὁ ἥλιος τὸν Μάρτην. Προμ. Πυρφ. (1927) ἀρ. 53.

» Λαϊκὴ ἀστρονομία. Αὐτόθ. ἀρ. 53, 54, 55.

ιστ') Δημώδης φιλοσοφία—Δατρεία

Ἀνώνυμος. Ὁ ἔμπορος καὶ ὁ κλέφτης.—Ὁ σκύλος καὶ ὁ κᾶτης. Προμ. Πυρφ. (1929) ἀρ. 109, 110.

Ζυμβρακάκης Μ. Λαϊκὰ προβλήματα. Προμ. Πυρφ. (1930) ἀρ. 130.

Πιττόκος Μ. Ὁ Σπανός. Προμ. Πυρφ. (1926) ἀρ. 45, 46.

Πολιτιανοῦ Ἀργυρώ. Λαϊκὰ προβλήματα. Προμ. Πυρφ. (1930) ἀρ. 126.

Τσουνπάκης Ἐ. Ὁ ἐτοιμολόγος. Προμ. Πυρφ. (1930) ἀρ. 130.

Χριστοφορίδου. Μάρτιος. Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. Γ' (1908—9) σ. 421—2, =Κρίσις ὑπὸ Ν. Γ. Πολίτου. Λαογρ. τ. Α' σ. 369—370.

ιζ') Παίγνια

Ἀνώνυμος. Τὸ ξυλίκι, ὁ κοῦκος, ἡ Πόλη, οἱ Τοῦρκοι, οἱ Ἀμάδες, τὸ ἀλάτσι, τὸ βούτυρο, τὸ ζύμμαμα, ἡ τυφλόμυγλια, τ' ἀδέρφια, ὁ Ἀἰ Γιώργης, τὸ κουτσούρι, τὰ ὀρθὰ βαρέλια, τὰ κουλουνμούτρια, τὸ μπαμπάκι, ἡ πάπια, παντρεύω τὴ θυγατέρα μου, ἡ τρικουτσακαβαλίκια, τὸ καζάνι. Προμ. Πυρφ. (1927) ἀρ. 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72.

Ἀνώνυμος. Τὸ καζάνι, κισκιντάκι ἢ πεντόβωλο, τὸ τριώδι, ὁ μυλωνᾶς, οἱ μπιστόλες, ἡ σφακομιστόλα, ὁ σβοῦρος μὲ καρῦδι, τὸ ἐννιάπετρο, τὰ κότσα, ἔρευνα στὰ παιγνίδια, τὸ σκῶμα, σκωπτικὲς παραδόσεις, ὁ Ἀμμεκιῆλας, ὁ γαῖδαρος πίνει τὸν ἁγιασμό, τὸ φεγγάρι στὸ πηγάδι, ὁ Μεσαρίτης Σούσμπασης, τὸ σπαρμένο ἀλάτσι, οἱ σαρδέλες τοῦ σωροῦ, κουκκιά ἀνάλαδα, ἡ σουβλόρριλα, ἡ παπούτσα. Προμ. Πυρφ. (1928) ἀρ. 73—79.

» Ἡ παπούτσα, οἱ κλέφτες καὶ οἱ χωροφύλακες, τσῆ γριᾶς ὁ σωρός, ἡ χώστρα, τὰ πρόβατα. Προμ. Πυρφ. (1929) ἀρ. 101, 102, 113, 115, 117, 118.

Βρεντζὸς Βασ. Ἰ. Παιγνίδια (Ἀνώγεια). Προμ. Πυρφ. (1932) ἀρ. 176.

Ξανθουδίδης Στέφ. Τὰ ζάρια. Κρητ. Λαὸς ἔτ. Α' (1909) σ. 7—11.

Πιττόκος Μ. Ὁ ἄρχαλος, ὁ ποταμός, τὸ γεράκι, ἡ ξυλογαῖδάρρα, τὸ πιπέρι, τὰ τσίκαλα, τὰ πέταλα, ὁ καταχανᾶς, ὁ ξαγοράρις, τὸ περιστέρι, γῆ σκρόφα, γῆ γουρούνα, τ' ἀργαστήρι, τὸ κρομμύδι. Προμ. Πυρφ. (1927) ἀρ. 60—66.

Σταματάκης Γ. Παιγνίδια (Ἀμνάτου). Προμ. Πυρφ. (1932) ἀρ. 184.

ιη') Εὐχαὶ—Ὅρκοι—Κατάραι

Ἀνώνυμος. Μιὰ προσευχὴ εἰς Χριστὸν καὶ Παναγίαν. Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. Δ. (1909—1910) ἀρ. 71 σ. 559.

Βαρδάκης Σπ. Γ. Κρητικά Ἐπῳδαὶ καὶ ἄλλα λαογραφικά. Λαογρ. τ. Η' σ. 559—560.

Καλαϊσάκης Γ. Ἰ. Ὅρκοι, ὕμνοι παρὰ Κρησί. Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. Β' (1907—8) ἀρ. 45 σ. 350.

Παπαδάκης Ν. Κ. Ἀποθιμένοι καὶ ἀπομεινάροι. Ῥαδάμανθυς τ. Γ' (1925) τευχ. 11 σ. 8.

Σπυριδάκης Γ. Κ. Εὐχαὶ (πρὸ τῆς κατακλίσεως καὶ μετὰ τὴν ἔγερσιν). Κρητικά τ. Α' (1930—33) σ. 47.

» Εὐχαί. Κρητ. Μελέται τ. Α' (1933—4) τευχ. Α' σ. 21.

Χουρμούζης Μ. Βυζάντιος. Ὅρκοι, χαιρετισμοί, βλασφημῖαι. Τοῦ Αὐτοῦ: Κρητικά. Ἐν Ἀθήναις 1842 σ. 23—35.

ιθ') Γλωσσοδέτες—Εὐτράπελα

Ἀνώνυμος. Πετσώματα. Προμ. Πυρφ. (1928) ἀρ. 78.

Ζωγραφάκης Ἰωάνν. Λογοπαίγνια (Ρογδιᾶς). Ζωγρ. Ἀγὼν τ. Β' (1896) σ. 76.

Μανούσκα. Γλωσσοδέτες. Προμ. Πυρφ. (1929) ἀρ. 106.

Σπυριδάκης Γ. Κ. Καθαρογλωσσίδια (Κατσιδονίου). Κρητικά τ. Α' (1930—33) σ. 46—7.

Τουρνάκης Εὐθ. Κ. Κρητικά ἀνέκδοτα. Κρητ. Μελέται τ. Α' (1933—34) τευχ. Β' σ. 37.

Φιοράκης Στυλ. Εὐτράπελοι διηγήσεις (Ἀβδοῦ-Πεδιάδος). Κρητ. Μελέται τ. Α' (1933—4) σ. 101.

κ') Τοπωνύμια

Ἀνώνυμος. Τὸ Γαράζο. Προμ. Πυρφ. (1926) ἀρ. 35, 36, 40.

» Τοπωνυμικὴ Γεωγραφία. — Τοπωνυμῖαι ἀνθρωπολογικαί, ζωολογίας. Προμ. Πυρφ. (1926) ἀρ. 35, 36, 40.

» Λεξικὸν λαϊκὸν (τοπωνυμῖαι χωρίου Ἀξοῦ).—Τοπωνυμῖαι. Προμ. Πυρφ. (1926) ἀρ. 26—29, 31, 32, 34.

Βυβιάνης Ε. Προεὐς τῶν ἐν Κρήτῃ ναυτιλλομένων ἢ ἀκριβῆς περιγραφὴ τῶν παραλίων, λιμένων καὶ ὁρμῶν αὐτῆς. Ἐν Ἀθήναις 1869 σελ. 64 σχ. 8ον.

Ζωγραφάκης Ἰ. Ν. Ὀνοματολογία τῶν χωρίων τῆς Κρήτης, τὸ Καβοῦσι Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. Γ' (1908—9) ἀρ. 67 σ. 526.

Θεοτόκης Σ. Μία ἐπιστολὴ τοῦ Ξανθουδίδου. Ἡμερ. Μεγ. Ἑλλ. (1929) σ. 516—9.

Καλαϊσάκης Γ. Ἰ. Ὀνοματολογία τῶν πόλεων καὶ χωρίων τῆς Κρήτης. Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. Γ' (1908—9) ἀρ. 59 σ. 457—8.

Castrofilaca P. Descrizione del Regno di Candia (1583). Χειρόγρ. ἀντίγραφον ἐν Ἱστορ. Ἀρχεῖφ Κρήτης.

Καταπότης Μ. Γ. Σητεία. — Ὀνόματα συνοικισμῶν, χωρίων, κωμῶν, νήσων τῆς ἐπαρχίας Σητείας. Μύσων τ. Α' (1932) σ. 197—201.

» Περιγραφὴ τῶν ὁρίων τοῦ ἱεροῦ μοναστηρίου Τοπλοῦ (κατὰ τὸν κώδικα τῆς μοναστηριακῆς ἐπιτροπῆς Λασηθίου). Μύσων τ. Α' (1932) σ. 17—20.

- Καταπόσης Μ. Γ.** Ἡ «Τραπεζόνδα» Σητείας. Μύσων τ. Β' (1933) σ. 140—1.
 » Σητεία-Καστρί Τουρλωτῆς. Αὐτόθ. σ. 191—2.
 » Ρ. Castrolilaca περὶ Σητείας. Αὐτόθ. σ. 248—250.
- Λάμπρος Σπ.** Ἡ ἐν Κρήτῃ τοποθεσία τοῦ Καϊάφα. Νέος Ἑλληνομνήμων τ. Γ' (1913) σ. 491.
- Μαθιουδάκης Ἑμμ.** Τὰ Κατσουλιανὰ (Ἐνω Μέρους). Προμ. Πυρφ. (1930) ἀρ. 134.
- Μαθιουδάκης Ἰωάνν. Ε.** Τοπωνυμῖαι τῆς κοινότητος Σκάφης. Κρητικά τ. Α' (1930—33) σ. 32—5.
- Μάλμος Ἀ.** Καλλικᾶς. Ῥαδάμανθυς τ. ΙΘ' (1934) τευχ. 5 σ. 12—3
- Μανούσας Στ.** Στὸν Κοῦλε τοῦ Φράττι. Προμ. Πυρφ. (1932) ἀρ. 180—182.
- Ξενάκης Μάρκ. Γ.** Κάντανος Μπαρμπαρόσσα Πατέλλα. Κρητικά τ. Α' (1930—33) σ. 185—8.
- Ξανθουδίδης Στέφ.** Ἐπαρχίαι καὶ πόλεις Κρήτης, ἐκ τοῦ τοπωνυμικοῦ Κρήτης. Ε. Ε. Β. Σπουδῶν τ. Γ' (1926) σ. 34—66.
 » Πίναξ κυρίων καὶ τοπικῶν ὀνομάτων. Χριστ. Κρήτη τ. Α' (1912) τευχ. Α'—Β' σ. 360—377.
- Ξηρουχάκης Ἀγαθάγγ.** Ὀνομαστικὸς πίναξ. Τοῦ Αὐτοῦ: Κρητικὸς πόλεμος Μαρίνου Τζάνε Μπουνιαλῆ κλπ. Τεργέστη 1908 σ. 593—618.
- Πιθαρεᾶς Ν. Μ.** Ὀνοματολόγιον τῶν χωρίων τῆς Κρήτης-Καβουσιᾶς. Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. Δ' (1909—10) ἀρ. 69 σ. 542—3.
- Σήφακας Γ.** Παραχώρησις τοῦ διαμερίσματος τῶν Χανίων ὡς φεοῦδου εἰς Ἐνετοὺς ἀποίκους ἐν ἔτει 1252. Κρητ. Μελέται τ. Α' (1933—34) σ. 14—7, 30—4, 89—90, 117—9, 150—2, 180—2.
- Σκυβαλάκης Κ. Σ.** Τοπωνυμία (Μελιδόνι). Προμ. Πυρφ. (1930) ἀρ. 133.
- Τωμαδάκης Ν. Β.** Τοπωνύμια ἐξ οἰκογενειακῶν ἐπιθέτων. Μύσων τ. Α' (1932) σ. 196—7.
 » Τοπωνυμῖαι τοῦ χωρίου Ἀγριλιές. Περιοδ. Δελτ. Βιβλ. Κρητ. Φιλ. Συλλ. Ἐν Χανίοις ἔτ. Α' (1927—28) τευχ. Δ' σ. 190.
 » Συμβολὴ εἰς τὰς τοπωνυμίας τοῦ Σελίνου. Κρητικά τ. Α' (1930—33) σ. 25—31.
 » Τὸ τοπωνύμιον «Ἀχτοῖντα». Ἐφ. Παρατηρητῆς (1932) ἀρ. 1541 22 Δ]βρίου.
- Τσουπάκης Ε.** Τοπωνυμῖαι. Προμ. Πυρφ. (1930) ἀρ. 124.
- Χ.** Ὀνοματολ. τῶν χωρίων τῆς Κρήτης. Τὸ χωρίον Πανέθυμος. Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. Δ' (1909—10) ἀρ. 68 σ. 534—5.
- Χατζιδάκης Γ. Ν.** Ὁ Μορέας καὶ ἐν Κρήτῃ. Ἀθηνᾶ τ. Ε' (1893) σ. 549.
 » Τοπωνυμῖαι τοῦ χωρίου Μύρθιο. Περιοδ. Δελτ. Βιβλ. Κρητ. Φ. Συλλ. ἔτ. Α' (1927) τευχ. Α' σ. 3—7.
 » Ἀχάρινα-Ἀρχίνοι. Ἐπιστ. Ἐπετ. τ. ΙΗ' (1923) σ. 4—5.
 » Ἡ Παχοῦντα. Ἐπιστ. Ἐπετ. τ. ΙΔ' (1917—18) σ. 20.
 » Σήταια-Ἡτεία-Στεία. Ἐπιστ. Ἐπετ. ΙΕ'—ΙΖ' (1920—21) σ. 35—8.

II) ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑ

α') Πηγαὶ τῆς Κρητικῆς διαλέκτου

- Σίθης Κωνστ. Ν.** Κρητικὸν Θέατρον ἢ συλλογὴ ἀνεκδότων καὶ ἀγνώστων δραμάτων (Ζήνων, Στάθης, Γύπαρις, Ἐρωφίλη). Ἐν Βενετίᾳ 1879 σ. 74' + 476 σχ. 8ον.
- Βουτιερίδης Η. Π.** Στάθης. Ἐλευθερουδάκη Ἐγκ. Λεξ. τ. Θ' (1931) σ. 724.
- Ζωγραφάκης Γ. Κ.** Ἡ Κρητικὴ Φιλολογία. Ῥαδάμανθυς τ. 16 (1931) τευχ. 4 σ. 2—5.
- Καμπάνης Ἀρ.** Κρητικὸ Θέατρο. Τοῦ Αὐτοῦ. Ἱστορία Νεοελλ. Λογοτεχνίας. Ἐν Ἀθήναις 1933 (παράρτ. Ν. Ἑστίας) σ. 72—3, 77—8.
- Κριαρᾶς Μανόλης.** Διορθώσεις εἰς τὸν Στάθην τοῦ Κρητικοῦ Θεάτρου Σάθα. Ἐ. Ἐ. Βυζαντ. Σπουδῶν τ. Θ' (1932) σ. 366—376.
- Ξανθουδίδης Στέφ.** Διορθωτικὰ εἰς κρητικὰ δράματα. Byz-Neugr. jahrbücher τ. II (1921) σ. 66—86.
- » Γύπαρις. Ἐλευθερουδάκη Ἐγκ. Λεξ. τ. 4 (1928) σ. 193—4.
- Πολίτης Δ. Ν.** Γύπαρις. Μ. Ε. Ἐγκυκλ. τ. Η' σ. 790—791.
- Valsa M.** Le théâtre Crétois au XVIIe siècle. L'Acropole τ. ΣΤ' (1931) σ. 23 κ. ἔξ.
- Hesseling D.—Pernot H.** Histoire de littérature gr. moderne. Paris 1924 σ. 21—31.
- Βιτζέντζου Κορνάρου.** Ἐρωτόκριτος. Ἐκδοσις κριτικὴ ὑπὸ Στεφ. Α. Ξανθουδίδου, ἐν Ἡρακλείῳ Κρήτης 1915 σ. CLXXX+786+7 εἰκόνας. σχ. 8ον.
- Ἀνώνυμος.** Ἀπὸ τὸν Ἐρωτόκριτο (ἀποσπάσματα). Ἐρωτόκριτος ἔτ. Α' ἀρ. 2 (1924) σ. 3—6.
- Barone Giuseppe.** Erotokritos Poema erotico del XVI secolo scritto in greco moderno da Vincenzo Cornaro. Salerno 1910.
- Βουτιερίδης Ἡλ. Π.** Ὁ Ἐρωτόκριτος. Τοῦ Αὐτοῦ: Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας. Ἐν Ἀθήναις 1924—27 τ. Β' σ. 142—181.
- Γιάνναρης Α. Ν.** Περὶ Ἐρωτοκρίτου καὶ τοῦ ποιητοῦ αὐτοῦ. (Ἱστορικὴ, κριτικὴ καὶ γλωσσικὴ μελέτη μετὰ γλωσσαρίου). Ἐν Ἀθήναις 1889 σ. 71+133 σχ. 8ον. =Κρίσις Δαμβέργη Ἰωάνν. Ἑβδομάς τ. 6 (1889) τευχ. 22 σ. 9-10, τευχ. 23 σ. 9-11.
- Grecu V.** Erotokritul lui Cornaro în Literatura Românească. «Ρουμανικά» Μουσείον Ῥουμαν. γλώσσης τ. Α' (1920) σ. 64.
- Δεινάνις Στυλ.** Αἱ πηγαὶ τοῦ Ἐρωτοκρίτου. Χριστ. Κρήτη τ. Α' (1912) σ. 438—446.
- » Ἐρωτοκρίτεια. Ἀφιέρωμα εἰς Γ. Ν. Χατζιδάκην. Ἐν Ἀθήναις σ. 138—141.
- Ζακυνθινὸς Διον.** Ὁ Ἐρωτόκριτος καὶ ἡ ὁμηοσύνη. Ἡμερ. Μεγ. Ἑλλ. (1931) σ. 70—6.
- Καμπούρογλους Δ. Γρ.** Ὁ Ἐρωτόκριτος καὶ ἡ Ἀρετοῦσα. Νουμάς περ. Β' ἔτ. Α' σ. 639.
- Καμπάνης Ἀριστος.** Ὁ Ἐρωτόκριτος. Τοῦ Αὐτοῦ: Ἱστορία Νεοελλην. Λογοτε-

- χνίας. Ἐν Ἀθήναις 1933 (παράρτ. Ν. Ἑστίας) σ. 62—72.
- Ξανθουδίδης Στέφ.** Ἐρωτόκριτος. Μικρὰ ἔκδοσις μετ' εἰσαγωγῆς καὶ λεξιλογίου (ἔκδ. Συλλ. Ὠφελ. Βιβλ.). Ἐν Ἀθήναις 1928 σ. 414.—Κρίσις Η. Π. Γ. Νέα Ἑστία τ. Δ' (1928).
- » Δύο ἐπανορθώσεις εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ Ἐρωτοκρίτου. Ἀθηνᾶ τ. ΚΗ' (1916) σ. 272—4.
- » Ἐρωτόκριτος. Ἐλευθερουδάκη Ἐγκ. Λεξ. τ. Ε' σ. 890—2.
- » Λέξεις Ἐρωτοκρίτου. Λεξικ. Ἀρχ. τ. Α' σ. 126—185. Παράρτημα Ἀθηνᾶς τ. 26.
- Πολίτης Ν. Γ.** Ὁ Ἐρωτόκριτος. Λαογρ. τ. Α' σ. 19—70.
- Πολίτης Δ. Ν.** Ἐρωτόκριτος. Μ. Ἑλλ. Ἐγκυκλ. τ. ΙΑ' σ. 620—4.
- Σπαταλάς Γερ.** Πηγὴς τοῦ Ἐρωτοκρίτου. Νέα Ἑστία τ. Α' (1927) σ. 861—2.
- » Ὁ Ἐρωτόκριτος. Περιόδ. Μεγ. Ἑλλ. Ἐγκυκλ. σ. 84, 86, 88.
- Σταυρόπουλος Ἰ.** Ῥωτόκριτος καὶ Ἀρετοῦσα.—Δίγ' ἀκόμη Ῥωτοκριτικὰ καὶ Ἀρετουσιακά.—Πάλι γιὰ τὸ Ῥωτόκριτος καὶ τὸ Ἀρετοῦσα. Νουμᾶς περ. Β' ἔτ. Α' σ. 665—6, 678, 691—2.
- Χατζιδάκης Γ. Ν.** Περὶ τοῦ Ἐρωτοκρίτου. Ἐπιστ. Ἑπ. τ. ΣΤ' (1909—1910) σ. 11—24.
- » Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς νεωτέρας Ἑλληνικῆς. Ἐπιστ. Ἑπ. τ. 10 (1913—14) σ. 45—70.
- Hesseling D.-Pernot H.** Hist. de litter gr. moderne. Paris 1924 σ. 9—14.
- Χορτάτζης Γεώργ.** Κρητικὸν Θέατρον. Ἐρωφίλη ὑπὸ Στεφ. Ξανθουδίδου. Athen. 1928. P. D. Sacellarios σελ. μη+168 σχ. 8ον.—Κρίσις ὑπὸ Dölger F. Orientalische literaturzeitung 1930 σ. 3.
- Γερανὸς Θ.** Ἡ ἐρωφίλη τοῦ Γεωργ. Χορτάτζη (πεζὴ διασκευή). «Ἐλευθέρα Σκέψις» 1929, 9—23 Ὀκτωβρίου.
- Δεινάνης Στυλ.** Ἡ ὑπὸ Στεφ. Ξανθουδίδου ἔκδοσις τῆς Ἐρωφίλης (διορθώσεις). Κρητ. Μελέται τ. Α' (1933—34) σ. 98—100.
- » Αἱ πηγαὶ τῆς Ἐρωφίλης. Χριστιαν. Κρήτη τ. Α' (1912) σ. 435—447.
- Καμπίνης Ἀριστος.** Ἐρωφίλη. Τοῦ Αὐτοῦ: Ἱστορ. Ν. Ἑλλην. Λογοτεχνίας. Ἐν Ἀθήναις 1933 (παρ. Ν. Ἑστίας) σ. 63—67.
- » Γεώργιος Χορτάτζης. Ν. Ζωὴ Σμύρνης τ. Δ' ἀρ. 21.
- Ξ(ανθουδίδης) Σ(τέφ.).** Ἐρωφίλη. Ἐλευθερουδάκη Ἐγκ. Λεξ. τ. Ε' σ. 893—4.
- Ν. Ἰ. Γεωργίου Χορτάτζη** Ἐρωφίλη (ἀνατύπώσεις). Παρατηρητὴς (1933) 10 Ἰανουαρ.—14 Φεβρ.
- Jean Psicharis.** Essais de grammaire historique néo-grecque τ. Β' (1889) σ. 52—7, 259—286.
- Χατζιδάκης Γ. Ν.** Ἐν Einleitung in die neugrichische Gramm. ἐν Λειψία 1892 σ. 274 κἑξ.
- Ἀντωνιάδου Σοφία.** Ἡ Θυσία τοῦ Ἀβραάμ(*)· ἐν Ἀθήναις 1922. ἔκδ. οἴκου Βασιλείου σ. 80 σχ. 8ον.

(*) Πρῶται ἔντυποι ἔκδόσεις εἶναι αἱ τοῦ 1535, 1555, 1668 ἐν Βενετία. Ἐκδοσὶν τοῦ κειμένου ἰδὲ εἰς ἐφημ. Χανίων «Ὁ Παρατηρητὴς» ἀπὸ 15 Φεβρ.—9 Μαρτίου 1933.

- I. Α. Κ.** Ἀβραάμ. Μεγ. Ἑλλ. Ἐγκυκλ. τ. Α' σ. 98—9.
- Krumbacher, Karl.** Ἱστορία Βυζαντινῆς Λογοτεχνίας (μετφρ. Σωτηριάδου). Γ' 76.
- Legrand Em.** Bibl. grecque Vulgaire τ. Ι' σ. 226—268.
- Λάμπρος Σπ.** Νέος Ἑλληνομνήμων τ. ΙΕ' (1921) σ. 260—9.
- Hesseling D. L.** Het Offer van Abraham. Haarlen 1919 (μετφρ. εἰς Ὀλλανδ.).
- Μέγας Γ.** Δύο χειρόγραφα τῆς θυσίας τοῦ Ἀβραάμ. Ἀναμνηστικὸς τόμος εἰς Σπ. Λάμπρον. Ἐν Ἀθήναις σ....
- Ξανθουδίδης Στεφ.** Ἀβραάμ Θυσία. Ἐλευθερουδάκη Ἐγκ. Λεξ. τ. Α' σ. 54—6.
- Pernot H.** Études de litt. grecque moderne. Paris 1916 σ. 231 κξξ.
- Pernot H. et Hesseling.** Litterature grecque moderne. Paris 1924 σ. 18—21.
- Psicharis Jean.** Un mystère Cretois du XVIe siècle. Revue de Paris (1903) p. 850—864.
- Valsa M.** La Sacrifice d'Abraham (μετάφρ. εἰς Γαλλικὴν). Paris 1924.
- » Ἐνα ἀριστοῦργημα τοῦ Κρητικοῦ θεάτρου. Ἐρωτόκριτος ἔτος Α' ἀριθ. 4—5 (1924) σ. 99—103.
- Ξηρουχάκης Ἀγαθάγγελος.** Ὁ Κρητικὸς πόλεμος (1645—1669) ἡ συλλογὴ τῶν ἑλληνικῶν ποιημάτων Ἀνθίμου Διακρούση. Μαρίνου Τζάνε. Τεργέστη 1908. τύπ. Αὐστριακοῦ Λόγδ σ. 638 σχ. 8ον.—Κρίσις Ξανθουδίδου Στεφ. ἐν Byzantinische Zeitschrift τ. ΙΗ' (1909) σ. 586—600.
- Hesseling D. - Pernot H.** His. de litter gr. moderne. Paris 1924 σ. 16.
- Τωμαδάκης Ν. Β.** Διορθωτικὰ εἰς τὸν Κρητικὸν πόλεμον τοῦ Τζάνε Μπουνιαλῆ. Κρητικά τ. Α' (1930—33) σ. 127—132.
- » Μαρίνος Τζάνες Μπουνιαλῆς. Ἑλληνικά τ. ΣΤ' σ. 103—120
- Χατζηϊωάννου Ι.** Μαρίνος Τζάνες. Κρητ. Λαὸς ἔτ. Α' (1909) σ. 36—8.
- Χατζηδάκης Γ. Ν.** Διάλεξις περὶ τοῦ Κρητικοῦ πολέμου (1645—1669). Ἀθῆναι 1908.
- » Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς νεωτέρας Ἑλληνικῆς γλώσσης. Ἐπιστ. Ἐπ. τ. Ι' (1913—14) σ. 45—70.
- Τζάνε Μαρίνου Μπουνιαλῆ.** Διήγησις διὰ τῶν στίχων τοῦ πολέμου τοῦ ἐν τῇ νήσῳ Κρήτης γενομένου καὶ αἰχμαλωσίαν καὶ φόνον κλπ. Ἐνετία ἀχπα.
- » Διήγησις διὰ στίχων τοῦ δεινοῦ πολέμου τοῦ ἐν τῇ νήσῳ Κρήτης γενομένου κλπ. Ἐνετία 1770.
- Μάρκου Ἀντωνίου Φωσκόλου** (1669). Φορτουνᾶτος ὑπὸ Στεφ. Ξανθουδίδου. ἐν Ἀθήναις 1922 σ. 266, σχ. 8ον.
- Κ(αμπάνης) Ἀ(ριστος).** Φορτουνᾶτος. Ἐλευθερουδάκη Ἐγκ. Λεξ. τ. ΙΒ' σ. 670—671. Τοῦ Αὐτοῦ.—Ἱστορία Ν Ἑλληνικῆς Λογοτεχνίας ἐν Ἀθήναις 1933. (παράρτ. Ν. Ἐστίας) σ. 78—80.
- Legrand E.** La belle Bergère poème en dialecte Crétois par Nicolas Dri-myttikos publié d'après le seul exemplaire de l'édition princeps j Maisonneuve, libraire editeur Paris 1900.
- Bees Nikos A.** Zur schönen schäferin. Byzantinische-Neugrisch. jahrbücher (1923) σ. 167 κξξ.
- Βουτιερίδης Ἡλ. Π.** Ἡ Εὐμορφὴ Βοσκοπούλλα. Τοῦ Αὐτοῦ.—Ἱστορία Νεοελ-λην. Λογοτεχνίας. ἐν Ἀθήναις 1924—27 τ. Β' σ. 181—8.

- Ξανθουδίδης Στεφ.** Βοσκοπούλλα. Ἐλευθερουδάκη Ἐγκ. Λεξ. τ. Γ' σ. 425.
- Τωμαδάκης Ν. Β.** Δριμυτικοῦ Νικ. Ἡ Εὔμορφη Βοσκοπούλα, ὁρθογραφοῦντος Ἄντ. Γιάνναρη. Κρητικά τ. Α' (1930—33).
- Καμπάνης Ἀρ.** Ἡ Βοσκοπούλα. Τοῦ Αὐτοῦ: Ἱστορία Ν. Ἑλλήν. Λογοτεχνίας. Ἐν Ἀθήναις 1933 (παρ. Ν. Ἑστίας.) σ. 60—2.
- Κανελλάκης Κ.** Εἰδύλλιον (Ἡ Ὀμορφή βοσκοπούλα). Ἐν Κανέλλ. Κ. Χιακὰ Ἀνάλεκτα. ἔν Ἀθήναις 1890 σ. 113—128.
- Pernot Hub.** Études de littérature gr. moderne (1916) σ. 271—284.
- » La poème Cretois de la Belle Bergère. ἐν Melanges Picot 1913.
- Hesseling, D. - Pernot.** Hist. de litter. gr. moderne. Paris 1924 σ. 7—8.
- Pernot Hub.** Le siège de Malte par les Turcs en 1565. Paris 1910.
- Hesseling D. - Pernot H.** Hist. de litt. gr. moderne. Paris 1924 σ. 14—16.
- Δεινάκης Στυλ.** Τὸ ποίημα τοῦ Ρεθυμνίου ποιητοῦ Ἀντωνίου Ἀχέλη, Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. Ε' (1911) τεῦχ. 5—6 σ. 42—3. τεῦχ. 7—8 σ. 55—8.
- Καμπάνης Ἀρ.** Μάλτας πολιορκία τοῦ Α. Ἀχέλη. Τοῦ Αὐτοῦ.—Ἱστορία τῆς Ν. Ἑλλήν. Λογοτεχνίας. ἐν Ἀθήναις 1933 (παράρτ. Ν. Ἑστίας.) σ. 59.
- Ξανθουδίδης Στέφ.** Παρατηρήσεις καὶ διορθώσεις εἰς τὸ ποίημα τοῦ Ἀντωνίου Ἀχέλη «Μάλτας πολιορκία». Χριστ. Κρήτη τ. Α' σ. 289—311.
- Βουτιερίδης Ἡλ. Π.** Ἀντώνιος Ἀχέλης. τοῦ Αὐτοῦ.—Ἱστορία Νεοελλήν. Λογοτεχνίας τ. Β' σ. 227—9.
- Μπεργαδῆ.** Ἀπόκοπος, ἐν Legrand: Bibliothèque grecque Vulgaire τ. Β' (1881).
- Καμπάνης Ἀριστος.** Ὁ Ἀπόκοπος τοῦ Μπεργαδῆ. Τοῦ Αὐτοῦ.—Ἱστορία τῆς Ν. Ἑλλήν. Λογοτεχνίας, ἐν Ἀθήναις 1933 (παρ. Ν. Ἑστίας) σ. 59—60.
- Chumnos Georgios.** Old Testament Legends from a Greek Poem on Genesis and exodus edited with Introduction, Metrical Translation Notes and Glossary from a Manuscript in the British Museum by F. H. Marschal. M. A. Cambridge at the University Press 1925 8° XXXII+116 (28 Plates).
- Κυριακίδης Σιλ.** Βιβλιοκρισία εἰς ἔκδοσιν Γεωργ. Χούμνου ὑπὸ F. M. Marschal. Λαογρ. Η' 610—2.
- Χοῦμνος Γεώργ.** Ἐκλογή τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἐν Krumbacher K.—Ἱστορία Βυζ. Λογοτεχνίας μετφ. Σωτηριάδου (Βιβλ. Μαρασλῆ) τ. Γ' σ. 69—70.
- Ξανθουδίδης Στέφ.** Βιβλιοκρισία εἰς ἔκδοσιν Γεωργ. Χούμνου ὑπὸ F. M. Marschal. E. E. B. Σπουδῶν τ. Γ' (1926) σ. 336—344.
- Μενουήλ ἡ Μενόλη Σκλάβος.** Ἡ συμφορὰ τῆς Κρήτης ἐν ἧς γέγονεν τοῦ μεγάλου σεισμοῦ (1508).—Wagner σ. 53—61.—Krumbacher K. Ἱστορ. Βυζ. Λογ. (μετφρ. Σωτηριάδου) τ. Γ' σ. 117.
- Βουτιερίδης Ἡλ. Π.** Μανώλης Σκλάβος. Τοῦ Αὐτοῦ: Ἱστορ. Νεοελλ. Λογοτεχνίας. ἐν Ἀθ. 1924—27 τ. Β' σ. 221—4.
- Ξανθουδίδης Στέφ.** Συνθήκη μεταξὺ τῆς Ἑνετικῆς Δημοκρατίας καὶ Ἀλεξίου Καλλιέργου. Ἀθηνᾶ τ. ΙΔ' (1902) σ. 283—331, 525.
- Ο Φιλλίδος** (ποίημα). E. E. B. Σπουδῶν τ. Δ' (1927) σ. 96—105.
- Αγαπίου Μοναχοῦ τοῦ Κρητός.** Γεωπονικόν. Βενετία 1884 σελ. 168 σχ. 16ον.

- Μέγας Γ.** Ἀνέκδοτον κρητικὸν ποίημα περὶ τοῦ κάτω κόσμου. Ἡμερ. Μεγ. Ἑλλ. (1930) σ. 509—521.
- Πολίτης Ν. Γ.** Ἀνέκδοτον κρητικὸν ποίημα. Κρητ. Λαὸς ἔτ. Α' (1909) σ. 97—9.
- Schmitt John.** Ποίημα ἀνέκδοτον τοῦ Μαρίνου Φαλιέρη. Δ. Ι. Ε. Ε. τ. Δ' (1892—95) σ. 291—308.
- Βουτιερίδης Ἡλ. Π.** Ποιήματα Μαρίνου Φαλιέρου. Τοῦ Αὐτοῦ: Ἱστορία Νεοελλ. Λογοτεχνίας. Ἐν Ἀθήναις 1924—27 τ. Β' σ. 66—71.
- Παπαδημητρίου Σ. Δ.** Στέφανος Σαχλίκης καὶ τὰ ποιήματα αὐτοῦ. «Ἀφηγήσεις Παράξενος» ἐν Ὀδησσῷ 1896.
- Hesseling D.-Pernot H.** Hist. de litt. gr. moderne. Paris 1924 σ. 4—5.
- Καμπάνης Ἀριστος.** Τὰ ποιήματα τοῦ Σαχλίκη. Τοῦ Αὐτοῦ: Ἱστορ. τῆς Ν. Ἑλλ. Λογοτεχνίας. Ἀθῆναι 1933 (παράρτ. Ν. Ἑστίας) σ. 59.
- Legrand Em.** Coll. de mon. τ. ΙΕ'. ἐν Παρισίοις 1871.=Annuaire de l'association 5 (1871) σ. 201—242.
- Ξανθουδίδης Στέφ.** Διορθώσεις εἰς τὰ ποιήματα τοῦ Στεφ. Σαχλίκη. Βυζαντίς τ. Α' (1909) σ. 341 κἑξ.
- Σαχλίκη Στεφ. Κυροῦ.** Γραφαὶ καὶ στίχοι καὶ ἐρμηνεῖαι, ἔτι καὶ ἀφηγήσεις. Wagner G. σ. 62—78, 79—105.
- Πικατόρος Ἰωάνν. Κύρ.** Ἐκ πόλεως Ῥεθύμνης, Ῥίμα Θερνητικῇ εἰς τὸν πικρὸν καὶ ἀκόρεστον Ἀδην. Wagner G. σ. 224—241.

β') Φωνητικὰ—Γραμματικὰ

- Ἀναγνωστοπούλου Γ. Π.** Περὶ τῆς ἐν Κρήτῃ ὁμιλουμένης καὶ περὶ τοῦ ἰδιώματος Ἀγ. Βαρβάρας καὶ περιχώρων. Ἀθηνᾶ τ. 38 (1927) σ. 139—193.
- Λιουδάκι Μαρία.** Γραμματικὴ παρατηρήσεις ἀπάνω στὶς μαντινάδες. Τῆς Αὐτῆς: Κρητ. Μαντινάδες (Ἡράκλειο 1933) σ. 149—152.
- Φιλολογ. Ἐπιτροπῆς.** Ἐκθεσίς Ζωγραφεῖου Ἀγῶνος (κρίσις διὰ τὴν συλλογὴν Ζωγραφάκη). Ε. Φ. Σ. Κων/πόλεως τ. 20 (1891) σ. 81, 83.
- Χατζιδάκις Γ. Ν.** Περὶ τῆς γλώσσης καὶ γραμματικῆς τοῦ Ἐρωτοκρίτου. Ἐν Ξανθουδίδου Στεφ. Ἐρωτοκρίτος (Ἡράκλειον 1915) σ. 458—468.
- » Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς νεωτέρας Ἑλληνικῆς γλώσσης. Ἐπιστ. Ἐπ. τ. 10 (1913—14) σ. 45—70.
- Ψυχάρης Ἰ.** Κρήτη καὶ Γλῶσσα. Ἐρωτοκρίτος τ. Α' (1926) ἀρ. 6. σ. 385—8.

γ') Ἑτυμολογικὰ καὶ ξέναι λέξεις

- Ἀξικός.** Αἱ ἀρχαῖαι λέξεις τῆς σήμερον. Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. Δ' (1909—10) ἀρ. 85 σ. 668.
- Ἀναγνωστόπουλος Γ. Π.** Ξέναι λέξεις. Ἀθηνᾶ τ. ΛΗ' (1927) σ. 186—9.
- Ἀνώνυμος.** Σημασία καὶ παραγωγή τῶν παρ' ἡμῖν Ὀθωμανικῶν λέξεων. Ῥαδάμανθυς ἔτ. Α' (1916) τεύχ. 4—15.
- Βενέρης Τιμ. Ἀρχιμανδρ.** Ἐρμηνεῖα λέξεων καὶ φράσεων μετὰ σημειώσεων. Χριστ. Κρήτη τ. Α' (1912) σ. 420—434.
- Γιάνναρης Ἀντ.** Περὶ τῆς λέξεως γαῖδαρος. Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. Α' ἀρ. 19 σ. 146-7.
- Γ. Στ.** Τὸ κρητικὸ «βλέπεσαι». Νέα Ἑστία τ. ΙΓ' σ. 222—3.

Γενεράλης Έμμ. Φιλολογικὴ διατριβή. 'Ραδάμανθυς τ. ΙΑ' (1926) τευχ. 4 σ. 8.
Ζωγραφάκης 'Ιωάνν. Κρητικά 'Αλβανικά. (X.).

Καλαϊσάνης Γ. 'Ι. Φιλολογικὰ πάρεργα (ἐρμηνεία τουρκικῶν λέξεων). Κρητ.
 'Αστὴρ τ. Β' (1907—8) ἀρ. 30 σ. 230, ἀρ. 32 σ. 246.

Κριαρᾶς Μανόλης. Συμβολὴ εἰς τὰ νεοελληνικά παρωνύμια ('Αφράτων-Κισάμου).
 'Αθηνᾶ τ. 44 σ. 179—183.

» Βλέπεσαι καὶ βλέπουνσαι. Νέα 'Εστία τ. ΙΒ' σ. 1108—9. Τετραπέρατος
 τετραπερασμένος. Αὐτόθι. σ. 771—72.

» 'Η λέξις **'Ατιε** τῶν κρητικῶν κειμένων. Ε. Ε. Β. Σπουδ. τ. Ι' (1933)
 σ. 83—94.

Δουπασάκης Στυλ. Λέξεις ἀπαντῶσαι κατὰ τὸ κρητ. ἰδίωμα μετὰ τῆς σημασίας
 αὐτῶν κατ' ἀλφαβητικὴν τάξιν καὶ τῆς πιθανῆς ἐτυμολογίας 1916 (X.).

Ξανθουδίδης Στέφ. Δύο νέαι ἐρμηνεῖαι. Λεξικ. 'Αρχ. τ. Γ' σ. 158—151,
 παράρτ. 'Αθηνᾶς τ. 28 (1916).

» Σύμμικτα διὰ τὰ οἰκογενειακὰ ἐπώνυμα τῶν ἐγγράφων 'Αρετίου. Χρυστ.
 Κρήτη τ. Α' (1912) σ. 375—7.

» Λέξεις 'Ερωτοκρίτου. 'Αθηνᾶ τ. 26 (1914) σ. 126—185.

» Γλωσσικαὶ ἐκλογαὶ (δωδεκάς πρώτη). Λεξικ. 'Αρχ. τ. Γ' σ. 130—147
 παράρτ. 'Αθηνᾶς τ. 28 (1916).

» Τουρκικαὶ λέξεις καὶ φράσεις ἀκούμεναι εἰς τὸ κρητικὸν ἰδίωμα.—Βυ-
 ζαντιακαὶ λέξεις μέρ. 1—2 (X.).

» Χωνὶ - κόκκα. Λεξικ. 'Αρχ. τ. Γ' σ. 23—4 παράρτ. 'Αθηνᾶς τ. 28 (1916).

» Γλωσσικαὶ ἐκλογαὶ (δωδεκάς δευτέρα). Λεξ. 'Αρχ. τ. Ε' (1920) σ. 92—116.

» Γλωσσικαὶ ἐκλογαὶ 'Αθηνᾶ τ. 38 (1927) σ. 119—138.

» Τρία σημειώματα εἰς Λαογραφίαν τ. Δ' τευχ. Α-Β. Λαογρ. τ. Δ' σ. 744.

» Οἰκογενειακὰ τινὰ ἐπώνυμα ἐκ Κρήτης Λαογρ. τ. Ζ' σ. 369—384.

Παπαδάκης Ν. Α. Γλωσσικαὶ παρατηρήσεις ἐκδ. γ'. Χανιά 1914 σ. 109 σελ. 16ον.

Περνό. Γλωσσικά. Τὸ Κρητικὸ «βλέπεσαι». Νέα 'Εστία τ. ΙΒ' σ. 986.

Πιττόκος Μ. Τὸ Λιόκουρνο. Προμ. Πυρφ. (1925) ἀρ. 16.

Τραχίλης Σ. 'Ετυμολογία λέξεων τινων τῆς Νέας 'Ελληνικῆς. Κρητ. 'Αστὴρ ἔτ.
 Δ' (1909—10) ἀρ. 69 σ. 538—9, ἀρ. 70 σ. 547—8, ἀρ. 71 σ. 554—5,
 ἀρ. 72 σ. 563—4, ἀρ. 73 σ. 570—2.

Τζάρτζανος 'Αχιλλ. Τὸ Κρητικὸ «βλέπεσαι». Νέα 'Εστία τ. ΙΒ' σ. 1052—3.

Τωμαδάκης Ν. Β. Τὸ Κρητικὸ «βλέπεσαι» Νέα 'Εστία τ. ΙΒ' σ. 1053.

Χατζηδάκης Γ. Ν. Βιβλιοκρισία εἰς «περιοδ. Χριστιαν. Κρήτη, ἔτ. Α' τευχ. α'-β'.
 'Αθηνᾶ τ. 23 (1911) σ. 491—499.

» Μεσημερᾶς καὶ Μεσημεριάτης. 'Επιστ. 'Επ. τ. Θ' (1913) σ. 34—8.

Κύπαρις - Γύπαρις. 'Επιστ. 'Επ. τ. ΙΗ' (1923) σ. 2—3.

» Μεσαιωνικὰ καὶ Νέα 'Ελληνικά (*), τ. Α'—Β', ἐν 'Αθήναις 1905—1907
 (βιβλιοθ. Μαρασλή) σ. κ+662—1—765.

(*) Τὸ ἔργον τοῦτο ἀφορῶν τὴν καθόλου 'Ελληνικὴν γλῶσσαν δὲν ἐξετάζει συ-
 στηματικῶς τὴν Κρητικὴν διάλεκτον, ἀλλὰ περιέχει πολυτίμους πληροφορίας φωνητικὰς καὶ
 ἐτυμολογικὰς περὶ αὐτῆς ἐγκατεσπαρμένας ἐν τούτῳ καὶ ἀφορώσας κυρίως τὴν Διάλεκτον τῆς
 Δυτικῆς Κρήτης.

δ') Δεξιλόγια

- Ἀνώνυμος.** Ποιμενικὴ γλῶσσα, Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. Γ' (1908—9) ἀρ. 66 σ. 518.
- Ἀνώνυμος.** Κρητικαὶ λέξεις., Φιλίστωρ τ. Δ' (1863) σ. 508—527.
- Ἀναγνωστόπουλος Γ. Π.** Συναγωγή γλωσσικῆς ὕλης ἐκ τῆς ἐπαρχίας Μονοφατσίου Κρήτης 1925. (X.).
- Βλαστός Π.** Ὁ Γάμος ἐν Κρήτῃ, ἐν Ἀθήναις 1893 (λεξιλόγιον) σ. 145—182.
- Βαρδίδης Ἐμμ.** Δεξιλόγιον (ἐν Κρητικαῖς Ρίμαις) σ. 57—62.
- Δεινάκης Στυλ.** Δεξιλογικὴ συλλογὴ ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Κρήτης Ἀποκορώνου, Σφακίων καὶ Κισάμου 1916 (X.).
- Ζωγραφάκης Ἰωάνν.** Δεξιλόγιον (Ρογδιᾶς). Ζωγρ. Ἀγών τ. Β (1896) σ. 79—85.
- » Γλωσσάριον τῆς δημόδους λαλιᾶς τῶν Κρητῶν 1887 (X.).
 - » Γλωσσικὴ ἀνθοδέσμη ἐκ Κρήτης 1892 (X.).
- Spratt R. N.** Δεξιλόγιον (Appendix) ἐν Travels and Researches in Crete. London 1865 τ. Α' σ. 355—381.
- Κονδυλάκης Ι. Δ.** Κρητικὸν λεξιλόγιον, ἡ γλωσσικὴ κατάστασις τῆς Κρήτης ἀπὸ 1869—1919.—Συμπλήρωμα Κρητικοῦ λεξιλογίου.—Λαογραφ. ὕλη μετὰ λεξιλογίου 1919 (X.).
- Κριάρης Ἀριστ.** Μικρὸν λεξιλόγιον τῶν ἐκ Τουρκικῆς, Περσικῆς, Ἀραβικῆς καὶ Ἰταλικῆς εἰλημμένων πρὸς χρῆσιν ἐν Κρήτῃ λέξεων.—Κριάρης σ. 186-197.
- Κοπάσης Α. Σ.** Γλωσσικὴ ὕλη ἐκ Κρήτης 1894 (X.). (κρίσις γλωσσαρίου). Ε.Φ.Σ. Κων)πόλεως τ. 26 (1896) σ. 114.
- Κόρκας Μαν.** Δεξιλόγιον Κρητικὸν 1914 (X.).
- Κουρμούλης Γ. Ι.** Γλωσσικὴ ὕλη ἐκ Σφακίων Κρήτης 1932 (X.).
- Κουκουλὲς Φαίδ.** Δεξιλόγιον Λαογρ. τ. Α' σ. 301—8.
- Κυριακάκης Κωνστ. Δ.** Συλλογὴ λέξεων ἐν Μεραμβέλλῳ Κρήτης (X.).
- Λιουδάκι Μαρία.** Δεξιλόγιον Ἀνατολικῆς Κρήτης (X.).
- » Δεξιλόγιον. Τῆς Αὐτῆς.—Κρητικὴς Μαντινάδες. Ἡράκλειο 1933 σ. 121—147.
- Λουλάκης Γ. Δ.** Συλλογὴ λέξεων ἐκ τῆς ἐπαρχίας Βιάννου Κρήτης 1920 (X.).
- Λουλάκης Στανρ. Μ.** Ἀνάμικτα ἐκ Βιάννου Κρήτης. 1) λέξεις, 2) δένδρα, χόρτα, χαμόκλαδα, βιόλες καὶ κατατόπια. 3) τὸ νερὸ καὶ τὸ ζευγάρι 1915 (X.).
- Ξανθοουδίδης Στέφ.** Ποιμενικὰ Κρήτης. Λεξικ. Ἀρχ. τ. Ε' (1920) σ. 267—323.
- » Δεξιλόγιον (Ἐρωτοκρίτου) ἐν ἐκδόσει σ. 477—744.
 - » Πίναξ λέξεων καὶ πραγμάτων. Χριστ. Κρήτη τ. Α' (1912) σ. 313—359.
 - » Δεξιλόγιον (Ἐν ἐκδόσει Φορτουνάτου). Ἐν Ἀθήναις 1922 σ. 219-266.
 - » Δεξιλόγιον (Ἐν ἐκδόσει Ἐρωφίλης). Ἐν Ἀθήναις 1928 σ. 153—166.
 - » Δεξιλόγιον νέας Ἑλληνικῆς μέρ. 1-9.—Κρητικὸν λεξιλόγιον μέρ. 1-3 (X.).
- Ξηρουχάκης Ἀγαθ.** Γλωσσικὸς Πίναξ. Ἐν ἐκδ. Κρητικοῦ πολέμου Μαρίνου Τζάνε Μπουνιαλῇ. Ἐν Τεργέστῃ 1908 σ. 619—638.
- Ξυδιάς Νέστωρ.** Συλλογὴ λέξεων ἐν χρήσει ἐν τε Αἰγύλῃ καὶ Κρήτῃ. Πανδώρα τ. 20 (1869—70) σ. 158—9, 181—2, 235—6, 261—2, 302—3, 340.
- Πάγκαλος Γ. Ε.** Ποιμενικὰ καὶ λαογραφικὰ τῆς Δυτικῆς Κρήτης (X.).
- Παπαδάκης Ν. Α.** Γλωσσικαὶ παρατηρήσεις (Ἰταλικὸν γλωσσάριον τῶν ἐν Κρήτῃ

χρησιμ. λέξεων ἰταλικῶν). Κρητ. Ἀστὴρ ἔτ. Α' ἀρ. 8 σ. 60—2, ἀρ. 9 σ. 70, ἀρ. 10 σ. 76—8.

Σπυριδάκης Γ. Κ. Γεωργία καὶ Ἀμπελουργία ἐν Κατσιδωνίῳ Σητείας. Μύσων τ. Α' (1932) σ. 183—195.

Τωμαδάκης Ν. Β. Γλωσσάριον Σελίνου Κρήτης (Χ.).

Φαφουνάκης Παῦλ. Ἰ. Λεξιλόγιον σ. 122—5. Ἐν τοῦ Αὐτοῦ. Σύνλογ. Ἑρωϊκῶν κρητικῶν ῥυμμάτων ἐν Ἀθήναις 1889.

ΠΙΝΑΞ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ

Α. Κ. σ. 33.

Ἀβάτζος, Ἑμμ. σ. 41.

Ἀγάπιος, μοναχός, Κρής σ. 66.

Ἀγγελάκης Ἑμμ. σ. 33.

Ἀλεφαντινός, Μ. σ. 33.

Ἀλεξανδράκης Ἰωάνν. σ. 51.

Ἄλτς σ. 42.

Ἀμβρόσιος, Ἐπισκ. Ἱεροσητείας σ. 54.

Ἀνδρεαδάκης Γρηγ. σ. 51.

Ἀναγνωστόπουλος, Γ. Π. σ. 33, 44, 67, 69.

Ἀναγνωστάκης, Ν. Α. σ. 54.

Ἀναγνωστάκης, Ἑμμ. σ. 54.

Ἀντωνιάδης, Ἀντ. Ἰ. σ. 32.

Ἀντωνιάδου, Σοφία σ. 64.

Ἀντρουλιδάκης, Μιχ. σ. 33.

Ἀνώνυμος, σ. 32, 33, 40, 41, 42, 43, 44, 46, 51, 54, 58, 59, 60, 61, 63, 67, 69.

Ἀξικός, σ. 67.

Ἀπανομερίτισσα. σ. 46.

Ἀποστολάκη, Ἄννα σ. 56.

Ἀριάδνη τοῦ, Μίνως σ. 46.

Αὐγιονιά ἢ Αὐγιονία σ. 45.

Β. Α. σ. 34.

Βαϊλάκης, Νικ. Γ. σ. 34, 43.

Valsa M. σ. 63, 65.

Barone, Giusepp. σ. 63.

Βάμβουκα, σ. 43.

Βαρδῆς, Μπρ. σ. 40.

Βαρδίδης, Ἑμμ. σ. 35, 69.

Βαρδάκης, Ἰωάνν. σ. 55.

Βαρδάκης, Διοφ. σ. 35, 55, 57.

Βαρδάκης, Διοφ. Σπ. σ. 35.

Βαρδάκης, Σπυρ. Γ. σ. 35, 42, 55, 59, 61.

Βασάλου, Ἑλένη Γ. σ. 34.

Βασάλου, Κ. Ν. σ. 34.

Βασιλείου, Ἀργυρή σ. 54.

Βασιλακάκης, Ἐλευθ. σ. 43.

Bees, Nikos σ. 65.

Βενέρης, Τιμόθ. Ἀρχιμ. σ. 35, 67.

Βενέτικος, Ν. σ. 42.

Βερβέρης, Ἑμμ. Δ. σ. 35.

Βερνάδος, Προίγιψ τοῦ Σάξ Μαϊνίγγεν σ. 33.

Βιτζέντζος, Κορνάρου σ. 63.

Βλασάκης, Ἑμμ. σ. 45.

Βλαστός, Παῦλος Γ. σ. 35, 44, 51, 57, 69.

Βογιατζάκης. σ. 43.

Βορεάδης, Α. σ. 35.

Bourquelot, M. Γ. σ. 32.

Βουπερίδης, Ἡλ. σ. 63, 65, 66, 67.

Βουρδουμπάκης, Ἄνδρ. σ. 56.

Βουιδάσκis Εὐθ. σ. 40.

Βρεντζός, Βασίλ. σ. 51, 60.

Βυβιλάκης, Ε. σ. 61.

Γ. Π. σ. 55.

Γ. Στ. σ. 67.

Γαλανός, Μ. σ. 35.

Γαλάνη, σ. 43.

Γενερέλης, Ἑμμ. σ. 32, 57, 68.

Γερακάρης, Α. Κ. σ. 51.

Γερανός, Θ. σ. 64.

Γεωργουλάκης, Κ. σ. 55.

Γιανναράκης, Ἀντ. σ. 35, 40, 42, 55.

Γιάνναρης, Α. Ν. σ. 63, 67.

Γιάννης, Ἐλύριος σ. 46.

Γκαγκαουδάκη Εἰρ. σ. 35, 40.

Γράκχου, Κορν. σ. 46.

Γραμματικάκης, Ν. σ. 53.

Grecu V. σ. 63.

Δ. (Φ. Σ.) σ. 35.

Δαμβέρρης, Ι. Μ. σ. 42, 46.

Dapper, D. σ. 32.

Δασκαλάκης, Ε. σ. 35, 43.

Δαφέρμος, Γ. σ. 35.

Δαφέρμος, Μιχ. σ. 51, 57, 59.

Δαφέρμος, Γ. Φ. σ. 46, 51, 53, 55, 57, 59.

Δαφέρμος, Γ. Ι. σ. 46.

Δαφνομήλης, Ν. Α. σ. 43.

Δαφνομήλης, Ν. Γ. σ. 40.

Δεινάκης, Στυλ. σ. 35, 63, 64, 66, 69.

Δελιχανάκης, Ι. Μ. σ. 55.

Δέφνερ, Μιχ. σ. 32.

Δημ. Σχολή, Ποταμιῶν Πεδιάδος. σ. 40.

Δημ. Σχολή, (Κυδωνίας) σ. 40, 43.

Δημ. Σχολή, Ἡρακλείου (8ον) σ. 43.

Διόφαντος, Β. σ. 35.

Δρακόπουλος, Ι. σ. 57.

Δραγάσης, Στυλ. Χ. σ. 55.

Δραμουντάνης, Γ. Ε. σ. 43, 55.

Δραμουντάνης, Γ. Β. σ. 35.

Δροκάκης, Γ. Ι. σ. 35.

Δρουλίσκος, Γ. σ. 43.

Ε. Α. σ. 57.

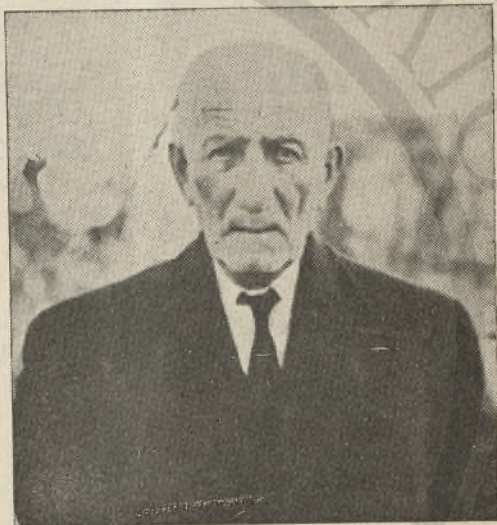
Ε. Γ. Τσ σ. 53

- Ἐθελοντής, σ. 51.
 Ἐλευθερνέυς, σ. 35.
 Ζακυνθηνός, Διον. σ. 63.
 Ζαμπέλιος, Σπυρ. σ. 57.
 Ζαχαρία, Πολυξ. σ. 35.
 Ζερβάκις, Ν. σ. 45.
 Ζερβάκις, Α. Γ. σ. 55.
 Ζίδης, σ. 46, 51.
 Ζυμβρακάκις, Μ. σ. 60.
 Ζωγραφάκις, Ἰωάν. σ. 36, 43, 45, 46, 51, 55, 61, 68, 69.
 Ζωγραφάκις, Γ. Κ. σ. 63.
 Ζώης, Λεωντίδης Χ. σ. 57.
 Ἰηλιάκις, σ. 53.
 Θεοτόκης, Σπ. σ. 61.
 Θέρως, Ἄγις σ. 36, 40.
 Ι. Α. Κ. σ. 65.
 Καζαντζάκι, Γαλάτ. σ. 51.
 Καλ. Δ. σ. 36.
 Καλαϊσάκις, Γ. Ἰακ. σ. 36, 40, 42, 50, 52, 53, 55, 56, 57, 59, 61, 68.
 Καλαϊσάκις, Βασ. Ι. σ. 36.
 Καλαϊτζάκι, Εἰρ. σ. 36, 40, 43.
 Καλαϊσάκις, Α. σ. 42.
 Καλιτσουνάκις, Ἰωάν. σ. 57.
 Κολοκύρης, Ι. σ. 36.
 Καλοκύρης, Γ. σ. 45, 52.
 Καλομενόπουλος, Νικ. σ. 32.
 Καμπάνης, Ἄρ. σ. 63, 64, 65, 66, 67.
 Καμπούρογλου, Δ. Γρ. σ. 63.
 Candiotte, Μ. σ. 36.
 Καννέλακις, Κ. σ. 66.
 Καράμπασης, Ἄγ. Σ. σ. 52.
 Καστρινάκις, Γ. Δ. σ. 55.
 Castrolilaca, Ρ. σ. 61.
 Κατζουρός, Ἄντ. σ. 36.
 Καταπότης, Μιχ. σ. 36, 57, 59, 60, 61, 62.
 Κατσουρού, Ἀντωνία σ. 55.
 Κατικάκις, Κωνστ. σ. 43.
 Κανσοκαλυβίτης, Ἰσιδ. σ. 50.
 Κελαϊδής, Σ. σ. 36.
 Κριάρης, Ἀριστ. σ. 32, 36, 40, 42, 69.
 Κριάρης, Γ. σ. 42.
 Κριαρᾶς, Μανόλης σ. 63, 68.
 Κριαρᾶς, Παῦλ. σ. 58.
 Κοκκινάκις, Δ. σ. 40.
 Κογδυλάκις, Ι. Δ. σ. 32, 36, 45, 52, 53, 54, 69.
 Κοπάσης, Α. Σ. σ. 66.
 Κοπασάκις, Ε. σ. 36.
 Κορνᾶρος, Ἐλευθ. Ν. σ. 44.
 Κόρρακας, Μαν. σ. 36, 52, 54, 55, 69.
 Κοτσουφού, Χρυσ. σ. 40.
 Κουερίνι, Μαρ. σ. 36.
 Κουρμούλης, Γ. σ. 36, 69.
 Κουκουλές, Φαίδων. σ. 40, 42, 69.
 Κουκουλές, Ἀναστ. Ι. σ. 36.
 Κουτεντέ, Χαρίκ. σ. 36.
 Κουτσαντάκις, Ἰωσ. σ. 55.
 Krumbacher, Karl. σ. 65.
 Κυρμιζάκι, Ἄγλ. σ. 42.
 Κυριακίδης, Στίλ. σ. 66.
 Κυριακάκις, Κ. Δ. σ. 69.
 Λαγονιτλάκις, Κ. Γ. σ. 36, 50, 54, 58.
 Λαγουδάκις, Μιχ. σ. 58.
 Lalvat. σ. 36.
 Λαζαρίδης, Ἰακ. Π. σ. 58.
 Λάμπρος, Σπ. σ. 62, 65.
 Λελεδάκις, Γεώργ. σ. 44, 58, 59.
 Legrand, Em. σ. 36, 37, 65, 67..
 Λεόντης, Ἰωάν. σ. 44, 55.
 Λίβιος, Τίτος σ. 50.
 Λιλιμπάκις, Ἐμμ. σ. 42, 44, 54.
 Λιαντωνάκι, Πόπ. Ι. σ. 44.
 Λιουδάκι, Μαρία σ. 36, 40, 42, 44, 69.
 Λίτινα, Μαρία σ. 37.
 Löher, σ. 33.
 Λουλάκις, Γ. Δ. σ. 37, 42, 56, 69.
 Λουλάκις, Σταῦρ. Μ. σ. 41, 42, 45, 55, 69.
 Λούλουλα, (Μίς) σ. 45, 46—50,
 Λουρωτός, Ἐμμ. σ. 37.
 Λουπασάκις, Στυλ. σ. 68.
 Μαδαρίτισσα, σ. 50.
 Μαθιουδάκις, Ἐμμ. σ. 62.
 Μαθιουδάκις, Ἰωάν. σ. 37, 62.
 Μάλμος, Α. σ. 62.
 Μανδουραράκις, σ. 56.
 Μανούσου, Οὐρανία σ. 37, 41, 44.
 Μανούσακας, Στυλ. σ. 37, 52.
 Μανούσακας, Στέργιος σ. 54, 62.
 Μανούσακα, σ. 44, 61.
 Μαρζάκις, Σ. Κ. σ. 45.
 Μαρζάκις, Ι. Ε. σ. 50, 54, 56.
 Μακρυποδάκις, Βασίλ. σ. 44.
 Μπαγουράκις, Κωνστ. σ. 52.
 Μαρκαντώνη, Πηνελ. σ. 37.
 Ματουκαράκι, Εἰρ. σ. 37.
 Μαρίνος Τζάνες Μπουνιαλῆς σ. 65.
 Μέγας, Γ. σ. 65, 67.
 Μέλαινα, Ἐλπίς (Schvarts) σ. 37, 40, 42, 58.
 Μελισσιδής, Ἐμμ. σ. 37.
 Μιτενάκις, Ν. σ. 50.
 Μπερκής, Γ. Ἰ. σ. 37, 41.
 Μπεργαδής σ. 66.
 Μπρεδάκις, Α. σ. 56.
 Μοάτσου, Δώρα σ. 58.
 Μουρέλλου, Ρ. Ἰ. σ. 57.
 Ν. Ι. σ. 64.
 Νικολοῦδης, Κ. σ. 44, 56.
 Ντεληβασίλης, Ἰωάν. σ. 58.
 Νύκταρης, Π. σ. 41.
 Νύκταρης, Ε. σ. 41.
 Ξανθουδίδης, Στέφ. σ. 32, 37, 42, 43, 57, 58, 60, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69.
 Ξενάκις, Γεώργ. σ. 37.
 Ξενάκις, Μᾶρκος Γ. σ. 62.
 Ξηρουχάκις, Ἀγαθάγγ. σ. 37, 62, 65, 69.
 Ξυδιάς, Νέστωρ σ. 69.
 Ὄρφανουδάκη, Μαρ. σ. 58.
 Π. Π. Η. σ. 54.
 Π. Γ. Β. σ. 37.
 Π. Στ. σ. 42.
 Παγανέλης, Σπυρ. σ. 33.
 Πάγκαλος, Γ. Ε. σ. 69.
 Μαγωμένος Στ. σ. 41.
 Παγωμένου, Ἐλ. σ. 37.
 Παγωμένου, Μαρ. σ. 37, 41.
 Παγωμένου, Εἰρ. σ. 37.
 Παγωμένου, Καλιόπη σ. 37, 56.
 Παγωμένου, Ἐλ. Χρ. σ. 37, 56.
 Παλιεράκις, Γ. σ. 56.
 Παναγιωτάκις, Π. Γ. σ. 58.
 Παπαγιαννόπουλος, Διον. σ. 58.

- Παντελῆς, Π. σ. 53.
 Παντελιδάκις, Β. σ. 44.
 Παπαμαρκάκις, Στυλ. σ. 43, 59.
 Παπαδάκις, Νικ. Α. σ. 37, 43, 44.
 Παπαδάκι, Ἀσπ. σ. 37.
 Παπαδάκις, Ἰ. Κ. σ. 37.
 Παπαδάκις, Ν. Ἰ. σ. 37.
 Παπαδάκις, Ἰ. Γ. σ. 37.
 Παπαδάκις, Ν. Κ. σ. 50, 61.
 Παπαδάκις, Ν. Α. σ. 68, 70.
 Πασπαράκις, Γ. Ἐμμ. σ. 37, 44.
 Paschley, R. σ. 33.
 Πατεράκις, Ἀντ. σ. 52.
 Πατεράκις, Ἰωάν. σ. 56.
 Περάκι, Βίρ. σ. 37, 41.
 Περάκις, Ἐμμ. σ. 37.
 Περάκις, Ἰ. Γ. σ. 41, 44.
 Περάκις, Ἐλευθ. Γ. σ. 41, 64.
 Περάκις, Στυλ. σ. 56.
 Πεδιαιδίδου, Καλ. σ. 56.
 Pernot, H. σ. 63, 64, 65, 66, 67, 68.
 Perrot, Georg. σ. 33.
 Πετυχάκι, Κατίνα σ. 38.
 Πιθαράς, Ν. Μ. σ. 62.
 Πικατόρος, σ. 67.
 Πιτόχος, Μ. σ. 38, 44, 45, 50, 52, 54, 56, 58, 59, 60, 68.
 Πιτσούλης, Βασ. Κ. σ. 38, 44.
 Πολίτης, Δ. Ν. σ. 63, 64.
 Πολίτης, Ν. Γ. σ. 33, 41, 52, 53, 57, 64.
 Πολιτικανού, Ἀργυρώ σ. 60.
 Πορτάλιος, Μ. σ. 38.
 Πολυχρονίδης, Ν. σ. 43.
 Προϊμάκις, Γ. σ. 38.
 Πρασσάς, Κωνστ. Ἰ. σ. 41.
 Psicharis, Jean. σ. 64, 65.
 Ρασούλη, Μαρ. σ. 38.
 Raulin, Vict. σ. 33.
 Ρέα, σ. 41.
 Ρούβα, Σπήλιου σ. 54.
 Σάθας, Κωνστ. σ. 57, 63.
 Σαχλήκης, σ. 67.
 Σακελλαρίου, Ἰωσήφ σ. 38.
 Σαλοῦστρος, Νικ. Β. σ. 38.
 Σαλοῦστρος, Στυλ. σ. 38.
 Σηφάκις, Μ. Ζ. σ. 38.
 Σήφακας, Ν. Χ. σ. 50.
 Σήφακας, Γεώργ. σ. 60.
 Σιγλήτος, Μ. Δ. σ. 38.
 Σκλάβος, Μανουὴλ ἢ Μανόλης σ. 66.
 Σκλαβάκις, Ἰωάνν. σ. 43, 44.
 Σκυβαλάκις, Κ. Σ. σ. 44, 62.
 Sonpini, S. C. σ. 33.
 Σουλτάνου, Βιργ. σ. 41, 44.
 Σουρμελῆς, Γ. Κ. σ. 33.
 Σπαταλάς, Γερ. σ. 64.
 Σπαντιδάκις Γ. σ. 38.
 Spratt, R. N. σ. 32, 69.
 Σπυριδάκις, Γεώργ. Κ. σ. 33, 38, 41, 43, 44, 57, 59, 61, 70.
 Σπυριδάκις, Γ. Α. σ. 58.
 Σπυριδάκις, Ἐμμ. Γ. σ. 38.
 Σταματάκις, Γ. σ. 39, 60.
 Σταματάκι, Ἀντ. σ. 39, 44.
 Σταμαθίουδάκι, Μ. σ. 39, 53.
 Σταμνόπουλος, Ἰ. σ. 64.
 Στάθης, Σπ. σ. 39.
 Σταγάκις, Ἐμμ. σ. 38.
 Σταυράκις, Νικ. σ. 33.
 Σταυριδάκις, Μ. σ. 39, 54, 59, 60.
 Σταυρακάκις, Ἰωάν. σ. 39, 43, 56.
 Στρατήγη, Φωτ. σ. 38.
 Στρατήγη, Χρυσ. σ. 38, 41.
 Στρατήγης, Νικ. σ. 38.
 Στρατήγης, Γρηγ. σ. 41.
 Στρατήγης, Μιχ. σ. 44.
 Στυλῆτης, Πέτρος σ. 33.
 Schmitt, John σ. 67.
 Σωπασῆς, Γ. σ. 39.
 Ταβλάς, Ἰωάν. σ. 58.
 Τέλλης, Ἀλκίς σ. 50.
 Τζάρτζανος, Ἀχιλλεύς σ. 68.
 Τζεμμυδιανός, Ν. Κ. σ. 56.
 Τζονακάκις, Φρ. Ε. σ. 39.
 Τουρνάκις, Εὐθ. Κ. σ. 61.
 Tournefort, de Pitton σ. 33.
 Τραχίλης, Σ. σ. 68.
 Τσουδερός, Σ. Γ. σ. 54.
 Τσίριτας, Γ. Ν. σ. 56.
 Τσουνάκις, Ε. σ. 39, 60, 62.
 Τσουρλάκις, Κ. σ. 39.
 Τυλιανάκις, Ἰωάν. σ. 39.
 Τωμαδάκις, Ν. σ. 33, 38, 41, 43, 62, 65, 66, 67, 70.
 Φακιδάράκις, Γαρυφ. σ. 39.
 Φακιδάράκι, Γεωργία σ. 39.
 Φαλλίδος, σ. 66.
 Φαφουτάκις, Παῦλ. Γ. σ. 39, 70.
 Φιλόλογ. Ἐπιτ. σ. 67.
 Φιοράκις, Στυλ. σ. 54, 56, 61.
 Φραγκούλης, Γεώργ. σ. 39.
 Φραντζεσκάκις, Ἐμμ. Γ. σ. 39, 43.
 Φραγκάκις, Α. σ. 44.
 Φραγκιαδάκις, Ἰ. Γ. σ. 56.
 Φρονιμάκις, Ἰ. σ. 53.
 Φώσκολος, Μάρκος Ἀντων. σ. 65.
 Φωτάκις, Εὐάγγ. σ. 54.
 Φωτάκις, Γιάνν. σ. 33.
 Χ. σ. 62.
 Χ"βασιλείου, Δέσπ. σ. 41.
 Χαρικανάκις, Σ. Ἰ. σ. 51.
 Χαριτάκις, Κ. Α. σ. 39.
 Χαρούλης, Εὐάγγ. σ. 39, 56, 58.
 Χατζηϊωάννου, Ἰ. Χ. σ. 39, 58, 65.
 Χατζῆς, Ἀντ. σ. 39.
 Χατζηδάκις, Γ. Ἰ. σ. 39.
 Χατζηδάκις, Ἰωσ. σ. 33.
 Χαρέτης, Ἐλευθ. σ. 41, 44.
 Χατζηδάκις, Γ. Ν. σ. 43, 62, 64, 65, 67, 68.
 Χατζηδάκις, Μην. Α. σ. 44.
 Hesseling, σ. 63, 64, 65, 66, 67.
 Χειμωνάκις, Ἀθ. σ. 40.
 Chioucrakis, σ. 40.
 Χοτζάκις, σ. 39.
 Χοράβλης, Γιάννης σ. 59.
 Χορτάτης, Γεώργ. σ. 64.
 Χοῦμνος, Γ. σ. 66.
 Chumpos, G. σ. 66.
 Χουρμούζης, Μ. Βυζάντιος σ. 33, 40, 58, 61.
 Χριστοδουλάκις, Γ. Μ. σ. 54, 56.
 Χριστοφορίδου σ. 60.
 Ψυχάρης, Ἰωάνν. σ. 67.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΙΩΑΝΝΟΥ ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ

Ὁ Γεώργιος Ἰ. Οἰκονομίδης, τέως διευθυντὴς τῆς Μεταφραστικῆς ὑπηρεσίας Ἡρακλείου Κρήτης, ἐγεννήθη ἐν τῷ χωρίῳ Σάραφ Μαλεβυζίου Κρήτης κατὰ τὸ ἔτος 1856. Τὰ πρῶτα ἑλληνικὰ γράμματα ἐδιδάχθη εἰς τὴν Μονὴν τῆς Κυρίας Ἐλεούσης τοῦ χωρίου Κιθαρίδος Μαλεβυζίου. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς του (1868), Ἰωάννου Γεωργίου Οἰκονομίδου, ἐπάρχου Μαλεβυζίου, τῇ ὑποστηρίξει τοῦ ἐξ Ἀδριανουπόλεως καταγομένου καὶ Μητροπολίτου τότε Κρήτης Διονυσίου εἰσῆλθεν εἰς τὴν ἐν Φαναρίῳ Σχολὴν τοῦ Γένους. Μετὰ παρέλευσιν δὲ δύο ἐτῶν ἰδρυθείσης ὑπὸ τοῦ Σουλτάν Ἀζίζ Σχολῆς Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν ἐφοίτησεν ἐν αὐτῇ. Παρέμεινεν σπουδάζων ἐν αὐτῇ μέχρι τοῦ 1876, ὅτε ἀπελύθη μὲ τὸν βαθμὸν ἄριστα. Ἐξελθὼν τῆς Σχολῆς προσελήφθη κατ' ἀρχὰς ὡς ἀκόλουθος τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν, κατόπιν δὲ ὡς ἰδιαιτερος Γραμματεὺς καὶ διερμηνεὺς τοῦ Οὐγγρου Ἀρχιστρατήγου Μεχμέτ Ἀλῆ πασᾶ, τὸν ὁποῖον ἠκολούθησεν εἰς τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Αἴμου κατὰ τὸν Ρωσοτουρκικὸν πόλεμον. Μετὰ τὸ 1879 κατῆλθεν εἰς Κρήτην, διορισθεὶς γραμματεὺς τοῦ Ἐπαρχείου Μαλεβυζίου καὶ κατόπιν τοῦ Πρωτοδικείου Ἡρακλείου. Ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ ταύτῃ διέτελεσε μέχρι τοῦ 1885, ὁπότε διωρίσθη ἀρχιγραμματεὺς τῆς Διοικήσεως Ρεθύμνης. Κατὰ δὲ τὸ 1887 μετετέθη εἰς τὴν Διοίκησιν Ἡρακλείου ὡς διερμηνεὺς. Ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ ταύτῃ παρέμεινε μέχρι τοῦ 1897, ὁπότε ἀπεχώρησε ταύτης.

Μετὰ τὴν κάθοδον τοῦ Πρίγκηπος διωρίσθη ὑπὸ τοῦ τότε Συμβούλου τῶν θρησκευμάτων Ἀντωνίου Βορέαδου μεταφραστὴς τοῦ Ἐφχαρίου Ἡρακλείου (1900). Κατὰ δὲ τὸ ἔτος 1909 προήχθη εἰς διευθυντὴν αὐτοῦ, διατελέσας τοιοῦτος μέχρι τῆς 27 Νοεμβρίου 1933, ὅτε κατηργήθη τὸ γραφεῖον διὰ λόγους ἀσημάντου οἰκονομίας, ἀλλὰ πρὸς μεγάλην βλάβην τῶν συμφερόντων τόσο τοῦ Δημοσίου, ὅσον καὶ τῶν ἰδιωτῶν. Ὁ κ. Οἰκονομίδης κατὰ τὴν μακρὰν τοῦ ὑπηρεσίαν προσέφερε πολλάκις μεγάλας Ἐθνικὰς ὑπηρεσίας. Ὡς διευθυντὴς δὲ τοῦ μεταφραστικοῦ γραφείου Ἡρακλείου κατέβαλε διαρκῆ προσπάθειαν διὰ τὴν τακτοποίησιν του. Οὕτω δὲ διεσώθησαν μεγάλης ἱστορικῆς ἀξίας ἔγγραφα, ἐξ ὧν πολλὰ ἐδημοσιεύθησαν ἀπὸ τὸν ἴδιον, διαφωτίσαντα σκοτεινὰ ἢ καὶ ἄγνωστα ἐντελῶς σημεῖα τῆς ἱστορίας τῆς Κρήτης κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν. Ἡμεῖς δ' αὐτοὶ χάρις

εἰς τὴν συνδρομὴν τοῦ κ. Οἰκονομίδου ἐδημοσιεύσαμεν καὶ δημοσιεύομεν ἐν τῷ Μύσωνι ἀρκετὰ κατὰ μετάφρασιν ἐγγράφα τῶν Τουρκικῶν Κωδίκων Ἡρακλείου, ἀφορῶντα τὸ πλεῖστον τὸν νομὸν Λασηθίου καὶ διὰ τῶν ὁποίων ἀποκατεστάθη ἡ ἱστορικὴ ἀλήθεια ἐπὶ πολλῶν ἱστορικῶν αὐτοῦ ζητημάτων. Ὁ κ. Οἰκονομίδης τιμᾷ ἰδιαίτερώς τὸν Μύσωνα διὰ τῆς συνεργασίας του.

ΕΓΓΡΑΦΑ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΙΚΟΥ ΓΡΑΦΕΙΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

1) Ἱδρυτικὸν φερμανίον τοῦ Τεκὲ Χορσσανλῆ

Ἀριθ. Κώδικος 82. Σελ. 24.

«Μετὰ τὸν πρόλογον»

Ἐπειδὴ ὁ δι' ὃν ἐκδίδεται τὸ Αὐτοκρατορικὸν Διάταγμα Δερβίς Ἀλῆς ⁽¹⁾. ἐκ τῶν ὁπαδῶν τοῦ Χατζῆ Μπεκτασί Βελῆ προσελθὼν πρὸ πέντε ἐτῶν εἰς τὸν Αὐτοκρατορικὸν μου στρατὸν ἐν τῇ Νήσῳ Κρήτῃ, δέεται μετὰ τῶν ὁπαδῶν τοῦ Μπεκτασί ὑπὲρ τῆς νίκης τῶν στρατευμάτων μου, ἐκτὸς δὲ τούτου ὤκοδόμησεν ἓνα Τεκὲν μόνον διὰ τὴν πρὸς τὸν Ὑψιστον ἀγάπην του, πλησίον τοῦ νεωστὶ οἰκοδομηθέντος φρουρίου Μου, δεόμενος ἐν αὐτῷ πρωτὰν καὶ ἐσπέραν ὑπὲρ τῆς μακροβιότητός Μου καὶ τῆς διατηρήσεως ἐπ' ἀπειρον τοῦ κλέους Μου, πτωχὸς ὅμως ὢν στερεῖται τῶν πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαίων, διὰ ταῦτα ἠτήσατο, ὅπως ἀπονεμηθῇ καὶ ἀφιερωθῇ εἰς τὸν εἰρημένον Τεκὲν τὸ χωρίον Βώνη τοῦ Δήμου Πεδιάδος τῆς Διοικήσεως τοῦ Χάνδακος καὶ νὰ γίνῃ οὗτος δικαιοῦχος τῶν ὄρων τῆς ἀφιερώσεως.

Τοῦθ' ἔνεκεν ἐδώρησα τὸ παρὸν Αὐτοκρατορικὸν Μου ἀφιερωτήριον, ὅπως ἀφιερωθῇ εἰς τὸν εἰρημένον τεκὲν τὸ εἰρημένον χωρίον μεθ' ὅλων τῶν ὄρων του, τῆς δεκάτης, τῶν λοιπῶν φόρων καὶ μεθ' ὅλων τῶν ὑπηκόων Μου, τῶν κατοικούντων ἐν αὐτῷ, τῶν τέκνων των, καὶ τῶν τέκνων αὐτῶν, πλὴν τοῦ κεφαλικοῦ φόρου· τὰ δὲ εἰσοδήματα καὶ οἱ φόροι προορίζονται διὰ τὴν περίθαλψιν τῶν ἐν τῷ Τεκὲ κατοικούντων πτωχῶν καὶ τὰς ἄλλας ἀνάγκας τοῦ Τεκὲ. Διέταξα δέ, ἵνα

(1) Σημ. Μύσωνος. Κατὰ σημειώσεις δοθείσας ἡμῖν ὑπὸ τοῦ κ. Γ. Ι. Οἰκονομίδου, ἐν ἔτει 1645 τεσσαράκοντα Dédés (=πάπποι, δερβίσοι) προερχόμενοι ἀπὸ τὸ Χορσάν τῆς Ἀσίας ἀπεβίβασθησαν εἰς Σητεῖαν, φιλοξενηθέντες ἐν τῇ Μονῇ Τοπλοῦ. Εἶτα δὲ περὶ ἑφθασαν εἰς τὸ χωρίον Βώνην τῆς ἐπαρχίας Πεδιάδος ἔχοντες ἡγέτην θρησκευτικὸν τῆς πορείας αὐτῶν τὸν Ἀλῆ Μπαμπά Χορσσανλῆ. Ἐν Βώνῃ εὐρίσκετο τότε τὸ στρατηγεῖον τοῦ πολιορκοῦντος τὸ Ἡράκλειον τουρκικοῦ στρατοῦ. Ἐκ τῆς παρουσίας δ' ἐν Βώνῃ τῶν ἀνωτέρω Δεδέδων, ἡ Βώνη ὀνομάζεται ἐν τοῖς τουρκικοῖς ἐγγράφοις Δεδελέρκοι (=χωρίον δεδεδών). Ἐπὶ τινα ἔτη ἀπὸ τῆς ἀφίξεώς των εἰς Κρήτην, οἱ Δεδέδες παρηκολούθουν τὸν τουρκικὸν στρατόν. ὡς ἱεροκήρυκες καὶ Σακκάδες (=φορεῖς ὕδατος). Εὐθὺς δ' ὡς τὸ τουρκικὸν στρατηγεῖον μεταφέρθη εἰς Φορτέτζαν κειμένην 1)2 ὥραν πρὸ τοῦ Ἡρακλείου, καὶ ἐκτίσθη ἐν αὐτῇ φρούριον ἀντιστάσεως (=Kaléi inadié, ἐκ τοῦ inat=ἐπιμονή, ἀντίστασις), ὁ ἡγέτης οὐτῶν ἐζήτησε παρὰ τοῦ Ἀχμέτ Κιοπρουλῆ νὰ τῷ παραχωρηθῇ διὰ φερμανίου ἔκτασις γῆς, πλησίον τοῦ φρουρίου Φορτέτζας, ὅπερ καὶ ἐγένετο διὰ τοῦ ἀνωτέρω φερμανίου, πρὸς Ἱδρυσιν Μονῆς. Ἡ Μονὴ ὀνομάσθη Τεκὲ Χορσσανλῆ. Ἐν ταύτῃ δ' ἐτάφη ὁ ἱδρυσας αὐτὴν Ἀλῆς.

τὸ εἰρημένον χωρίον Βώνη μεθ' ὅλων τῶν ἐν αὐτῷ κατοικούντων ὑπηκόων Μου καὶ τῶν τέκνων αὐτῶν, ἐκτὸς τοῦ κεφαλικοῦ φόρου ὡς καὶ μεθ' ὅλων τῶν ἐν τοῖς ὄριοις αὐτοῦ κειμένων γαιῶν, καρποφόρων καὶ μὴ δένδρων, πηγῶν, ποταμῶν, ἀμπέλων, κήπων, ἐλαιῶνων, καὶ τῶν νομίμων φόρων δεκάτης, τῶν κτημάτων τοῦ δημοσίου, τῶν φόρων τῶν μύλων καὶ συνελόντι εἰπεῖν μεθ' ὅλων ἐν γένει τῶν δικαιωμάτων καὶ φόρων του, ἀφιερωθῇ διὰ νομίμου ἀφιερώσεως εἰς τὸν εἰρημένον Τεκέν, τὰ δὲ εἰσοδήματα καὶ οἱ φόροι προορίζονται διὰ περίθαλψιν τῶν ἐν τῷ εἰρημένῳ Τεκέ κατοικούντων Δερβίσηδων καὶ δι' ἄλλας ἀνάγκας τοῦ Τεκέ. Καὶ ἐν ὧσφ μὲν εὐρίσκεται ἐν τῇ ζωῇ ὁ εἰρημένος Δερβίς Ἀλῆς καὶ ἐκτελεῖ τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Σείχου ἐν τῷ εἰρημένῳ Τεκέ, νὰ κατέχη τὸ εἰρημένον χωρίον παραλαμβάνων τὰ εἰσοδήματα αὐτοῦ, ἅπερ νὰ ἐξοδεύῃ καθὰ ἀνωτέρω εἴρηται, πρὸς περίθαλψιν τῶν πτωχῶν καὶ ἄλλας ἀνάγκας τοῦ Τεκέ, μετὰ δὲ τὸν θάνατόν του νὰ κατέχη τὸ εἰρημένον χωρίον ἐκεῖνος, ὅστις θέλει ἐκτελεῖ τὰ χρῆ τοῦ Σείχου ἐν τῷ εἰρημένῳ Τεκέ. Τοιοῦτοτρόπως δὲ νὰ ἐξακολουθῇ νὰ γίνεται πάντοτε χωρὶς νὰ ἔχη δικαίωμα οὐδεὶς νὰ παρεμποδίσῃ ἢ παρεμβαίνῃ εἰς ταῦτα.

Ἐγράφη τῇ 15 Τζεμαζιέλ Ἀχὶρ τοῦ ἔτους 1060=1649 μ. χ. (ἐπὶ Σουλτὰν Μεχμέτ τοῦ Δ').

Νέον Φρούριον Οἱ Μάρτυρες

Χασὰν Βεζύρης : Τὸ περιεχόμενον τοῦ παρόντος ἐγγράφου εἶναι συμφώνως τῇ διαταγῇ τοῦ ἔχοντος τὸ δικαίωμα νὰ διατάσῃ.

Κενὰν Βεζύρης : Τὸ περιεχόμενον τοῦ παρόντος ἐγγράφου εἶναι συμφώνως τῷ Ἱερῷ Νόμῳ.

Σουλεϊμὰν Βεζύρης : Κατ' ἐμὴν γνώμην τὸ κείμενον τοῦ παρόντος ἐγγράφου εἶναι ὀρθόν.

Χουσεϊν Βεζύρης καὶ Σερντάρης διὰ τὴν ἐκστρατείαν τῆς Κρήτης, τὸ περιεχόμενον τοῦ παρόντος ἐγγράφου ἐγένετο συμφώνως τῷ Ἱερῷ Νόμῳ.

Μεχμέτ λογιστὴς τῆς Νήσου Κρήτης : Τὸ γινόμενον καλῶς ἐγένετο.

Ραμαζὰν Ἱεροδίκης τοῦ Αὐτοκρ. Στρατοῦ : Εἶναι σύμφωνον πρὸς τὴν διαταγὴν. Διετάχθη νὰ καταχωρηθῇ ἀρμοδίως

2) Ἀριθμὸς Κώδικος 56 σελ. 145

Ἐλλογιμώτατε Ἱεροδίκη Ἡρακλείου Μουσταφᾶ Νεχιφῇ

Ἐγνωστοποιήθη τῇ ἡμετέρᾳ Αὐτοκρ. Μεγαλειότητι, ὅτι σὺ ἀπεφάσεις ἵνα, ἐπεὶ τὸ ἱερὸν τέμενος τὸ κατὰ τὴν θέσιν Τοπαλί ἐξωθι τῆς πόλεως Ἡρακλείου γνωστὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα Τεκές τοῦ Χορασανλῆ, δὲν εἶνε ἐκ τοῦ εἶδους τῶν Τεμενῶν, ἐν οἷς τελεῖται ἡ ἐβδομαδιαία προσευχὴ καὶ αἱ δύο ἐτήσiai προσευχαὶ τῶν ἑορτῶν, εἶναι ὅμως κατάλληλον διὰ νὰ γίνῃ τοιούτου εἶδους, διὰ ταῦτα ὑπέβαλες παράκλησιν τῇ Ἡμετέρᾳ Αὐτοκρ. Μεγαλειότητι, ὅπως τεθῇ ἐν αὐτῷ ἐκ νέου (μιμπέρ) ἄμβων καὶ οὕτω τελοῦνται αἱ ἀνωτέρω προσευχαί.

Τουθ' ἔνεκεν γνωστοποιῶ ὑμῖν ἤδη, ὅτι ἅμα τῇ λήψει τοῦ παρόντος Αὐτοκρατορικοῦ μου Βερατίου, σὺ ὁ Ἱεροδίκης, ἐὰν ἴδῃς κατάλληλον τὸ τοιοῦτον, προβῆς εἰς τὴν ἐκ νέου τοποθέτησιν ἄμβωνος ἐν τῷ εἰρημένῳ Ἱερῷ Τεμένει, ὅπως

ἐκτελοῦνται αἱ εἰρημέναι προσευχαὶ κατὰ τοὺς θεσμοὺς τῶν Ἱμάμιδων τοῦ δόγματος Χανεφιγκιέ.

Οὕτω νὰ ἡξεύρης καὶ εἰς τὸ Ἱερόν μου Σύμβολον πίστευε.

Ἐγράφη ἐν Κωνσταντινουπόλει τῇ 2 Τζεμαζιελαχίρ τοῦ ἔτους 1246= 1830 μ. χ.

(Ἐπὶ Σουλτὰν Μαχμουτ χάν τοῦ Β΄.)

3) Τὸ γενεαλογικὸν δένδρον τῆς οἰκογενείας

Ἱμπραήμ. Ἀφεντακάκη

Ἀπόσπασμα ἐκ τῆς ὑπ' ἀριθμ. 2812 μεταφράσεως

Κατὰ τὸ ἔτος 1227 τῆς Ἐγίρας (ἥτοι 1810 μ.Χ.) ἀναφαίνεται εἰς τοὺς κώδικας τοῦ Μεταφραστικοῦ Γραφείου Ἡρακλείου μὲ τὸ ἐπώνυμον Ἀφεντακάκης, ὁ Ἱμπραήμ Ἐφένδης Ἀφεντακάκης. Οὗτος ἀποθανὼν κατὰ τὸ ἔτος 1274 τῆς Ἐγίρας ἥτοι κατὰ τὸ ἔτος 1857 μ.χ. ἀφῆκε τρεῖς υἱοὺς τὸν Ἀχμέτ Ζαχίρ, Μεχμέτ Ἀλῆ, Νουσερέτ Σουλεϊμάν καὶ μίαν θυγάτερα τὴν Χατιτζέ Σουρσιτέ.

1. Ὁ ἐκ τῶν ἀνωτέρω υἱῶν τοῦ γενάρχου, Ἀχμέτ Ζαχίρ ἀπέκτησε δύο υἱοὺς τὸν Ἱμπραήμ Σαῖπ (') Μπαμπάν Ἀφεντακάκην Σιέχην, καὶ τὸν Μεχμέτ Ἀλῆν.

2. Ὁ δὲ Μεχμέτ Ἀλῆς ἐκ τῶν υἱῶν ἐπίσης τοῦ εἰρημένου γενάρχου ἀπέκτησε τρία ἄρρενα καὶ τρία θήλεια τέκνα, ἥτοι τὸν Ἱμπραήμ, Ἀχμέτ Μπαχίρ, Ἀβδούλ Σαμέτ Ναῖλ, τὴν Ἐμινέ Νεφισέ, Χατιτζέ Φαζιλέτ καὶ τὴν Μεριέμ Ρουκιέ, ἐκ μητρὸς Φατιμέ Χανούμης θυγατρὸς Ἀβδούλ Σαμέτ.

3. Ὁ τρίτος ἐκ τῶν κληρονόμων τοῦ αὐτοῦ γενάρχου, Νουσερέτ Σουλεϊμάν, ἀπέκτησε πέντε ἄρρενα καὶ δύο θήλεια τέκνα ἥτοι τὸν Μουσταφᾶ, Ἀχμέτ Ριφαάτ, Μεχμέτ Τζενάπ, τὸν Ἰσμαῖλ ἀποβιώσαντα ἄνευ τέκνων καὶ τὸν Ἀλῆ Νουρεδὴν, τὴν Ἐμινέ χανούμην ἀποβιώσασαν ἐπίσης ἄνευ τέκνων καὶ τὴν Φατιμὰ Σαῖμὲ Χανούμην σύζυγον τοῦ Χατζῆ Χουσεῖν Κιαζήμ Βέη Ζεκεριγιαζαδέ.

Οἱ δὲ κληρονόμοι τοῦ πρό τινος ἀποβιώσαντος Σεῖχου Ἱμπραχίμ Σαῖπ Μπαμπᾶ υἱοῦ Ἀχμέτ Ζαχίρ Βέη εἶναι Μεχμέτ Ναῖλ Ἀβδουλάχ, Νασιμλέ, Φαζιλέτ καὶ Σιδικὰ ἕξ ὧν αἱ δύο τελευτᾷ ἀπεβίωσαν ἄνευ τέκνων.

Ἔπονται οἱ κληρονόμοι τοῦ ἀποβιώσαντος Ἀχμέτ Ριφαάτ Ἀφεντακάκη υἱοῦ

(1) Σημ. Μύσ. Κατὰ πληροφoρίας δοθείσας ἡμῖν περὶ τοῦ κ. Γ. Ι. Οἰκονομίδου, ὁ Χιέχης Ἱμπραήμ Σαῖπ Μπαμπᾶς ἦτο ἀρχηγὸς τοῦ ἐν τῇ πόλει Ἡρακλείου μοναστικοῦ τάγματος Χαλεντιέ (=τῆς αἰωνιότητος). Εἶχε δὲ προσέτι καὶ τὸν τίτλον τοῦ *Νακήπ οὐλ Ἐχεράφ* (=ιερός ἀπόγονος) καὶ τοῦ πρυτάνεως τῶν ἐν τῇ νομῷ χιεχῶν, τῶν διαφόρων θρησκευτικῶν ἰδρυμάτων, ὡς γνήσιος ἀπόγονος τῆς γενεᾶς τοῦ Μωάμεθ. Ὁ ἐκ θηλεογονίας πρόγονος τοῦ Ἱμπραήμ Σαῖπ, Μοχολοῦ εἶχε πολλὰ ἀφιερῶματα εἰς τὰ χωρία Μοχὸ καὶ Ἀβδού Πεδιάδος ὑπὲρ τοῦ Τεκέ Χαλεντιέ. Ὁ Ἱμπραήμ Σαῖπ Ἀφεντακάκης ἦτο ἔγγονος τοῦ περιβοήτου Τοπάρχου Σητείας Ἱμπραήμ Ἀφεντακάκη. Ἐν τῇ Τεκέ Χαλεντιέ ἐτελεῖτο κατ' ἔτος κατὰ τὸν μῆνα Μουχαρέμ (Ἰανουάριον) ὁ χορὸς τῶν Μεβλεβήδων (=τῶν εἰδότην τὰ ῥητὰ τοῦ Κορανίου) κατὰ τὸν ὅποιον ἀπηγγέλλοντο μελωδικὰ ᾄσματα εἰλημμένα ἐκ τῆς Περσικῆς καὶ τὰ ὅποια καθὼς βεβαίουν σήμερον οἱ τότε παρακολουθήσαντες τὴν τελετὴν αὐτήν, συνήραζον καὶ συνεκίνουν τοὺς παρισταμένους ἐπισκέπτας καὶ Ἐνορίτας.

Νουσρετ Σουλεϊμάν υἱοῦ τοῦ γενάρχου Ἰμπραχὴμ Ἀφεντακάκη οἵτινες εἶναι οἱ ἐξῆς :
Νουσρετ Βέης καὶ ἡ Μεφχαρετ Χανούμ, ἐξ ὧν ὁ Νουσρετ Βέης ἀποβιώσας εἶχε
σύζυγον τὴν Μελέκ χανούμην θυγατέρα τοῦ Χασάν Βέη Σκυλιανάκη, ἀποκτίσασα
δύο τέκνα τὸν Ἀχμέτ Ριφαὰτ καὶ τὴν Οὐμπριέ, ἡ δὲ Μεφχαρετ χανούμη εἶχε σύ-
ζυγον τὸν Νουσρετ Σουλεϊμάν υἱὸν τοῦ Μεχμέτ Τζενάπ Ἀφεντακάκη, υἱὸν τοῦ
Σουλεϊμάν Νουσρετ Ἀφεντακάκη.

Ἐν Ἡρακλείῳ τῇ 25 Ἰανουαρίου 1932

Ὁ διευθυντὴς τοῦ Μεταφραστικοῦ Γραφείου Ἡρακλείου
Γεωρ. Ι. Οἰκονομίδης

ΤΟ ΠΡΩΤΟΔΙΚΕΙΟΝ ΛΑΣΗΘΙΟΥ (ΚΡΗΤΗΣ)

Τὸ Πρωτοδικεῖον Λασηθίου συνεστήθη ἀπὸ τοῦ ἔτους 1879 καὶ ἐλειτούρ-
γησεν ἐν Νεαπόλει, ἥτις ἦτο καὶ ἔδρα τοῦ τότε Διοικητοῦ, μέχρι τῆς ἐπαναστά-
σεως τοῦ 1896. Μετὰ τὴν ἀνακήρυξιν τῆς Κρήτης εἰς Πολιτείαν αὐτόνομον, ἔδρα
τοῦ Νομοῦ Λασηθίου, ὅστις ἦτο τότε εἰς ἕκ τῶν πέντε Νομῶν τῆς νήσου, ὠρί-
σθη διὰ τοῦ νόμου 19 τῆς Κρητικῆς Πολιτείας τῆς 3ης Ἰουνίου 1899 προσωρι-
νῶς ἡ Νεάπολις, μέχρις ὅτου κατὰ ρητὴν τοῦ ἐν λόγῳ νόμου διατάξιν τὸ Νομορ-
χικὸν Συμβούλιον τοῦ Νομοῦ κατὰ τὴν πρώτην σύνοδον αὐτοῦ γνωμοδοτήσῃ
ποῖον ἐκ τῶν δύο παραλίων μερῶν, τὴν κωμόπολιν Ἀγίου Νικολάου ἢ τὴν Ἰερά-
πετραν κρίνῃ κατάλληλον δι' ἔδραν τοῦ Νομοῦ. Οὕτως ἡ Νεάπολις ἦτο ἔδρα τοῦ τε
Πρωτοδικείου καὶ τοῦ Νομοῦ Λασηθίου μέχρι τοῦ Φεβρουαρίου τοῦ 1903, ὁπότε

Σημ. Μυσ. Ἡ κατωτέρω ἐπιστολὴ τοῦ θείου μου Χατζῆ Ἰ. Κασωτάκη δίδει
πληροφορίαν τινὰς περὶ τοῦ Μεχμέτ Ἀφεντακάκη υἱοῦ τοῦ τοπάρχου.

Ἀγαπητέ ἀνεψιέ γιαιτρέ

Ἐγενήθικα τὴν 18 Φεβρουαρίου τὸ 1840.

Κατὰ τὸ 1863 τὸν Αὐγουστον τὸ καίκι τοῦ καπετάν Νικολῆ ἦτονε στὸ Κάστρο· εἰς τὸ
καίκι ἤμουνε ναύτης καὶ ὅταν θὰ ἐγυρίζαμε γιὰ τὴ στία ἤλθε μαζί μας ὁ Μεχμέτ Ἀφεντα-
κάκης στὸ καίκι καὶ μᾶς ἐκλούθιξε νὰ τονε φερωμε στί στία νὰ δί τὰ χωράφια του καὶ τὰ
ἄλλα του πράγματα· ἐφύγαμε ἀπὸ τὸ Κάστρο μὲ ταχυνὴ στὸ πέλαγος μας ἐπίασε μερτεμούρα
καὶ πήγαμε στί Χερσονήσιον καὶ ῥάξαμε μέσα στὸ καίκι ἦτονε ἕνας τούρκος ἀκόλουθος τοῦ
Αφεντακάκη τὸν ἐλέγανε Σομαραλὴ καὶ ὅταν ῥάξαμε στή χερσονήσιον ἤλεγε χορατάδες στὸν
Αφεντακάκη· θυμοῦμε δύο μαντινάδες.

Νάχα νὰ φίλο μπισπιζὸ στοῦ ντερμυζῆ νὰ πάη
νὰ πάρη καὶ τὸ γέρο μου νὰ τοῦ τὴν ατσαλάρι.
Καὶ ἀνὲ σικόνι στομοσὰ φαρδιά πλατιά ἄς τσιδόση
καὶ ἄς πα πουλῇ τὸ λιοφίτο ὁ σκύλος νὰ πλερόσι

ὁ Μεμετ μπέης Αφεντακάκης ἦτονε μέτριον τὸ μπόϊτον μὲ γένια· ἄνθρωπος ευγενὴς
καὶ ἀγαθός, εἶχε καὶ ἄλλον ἀδελφόν καὶ τονε λέγανε Νουσρετ μπέη καὶ εἶχε καὶ αὐτὸς περι-
ουσιες στίς τουρτούλους καὶ στί Χαλέπα.

Σὲ ἀσπάξομε

Μυρσίνη 30 Ἰανουαρίου 1932

Ἰωάννης Κασωτάκης

διὰ νόμου τῆς Κρητικῆς Βουλῆς ἐκρίθη ὡς κατάλληλος διὰ τὴν ἔδραν τοῦ Νομοῦ ἡ κωμόπολις Ἀγίου Νικολάου. Ἐν Ἀγίῳ Νικολάῳ ἐλειτούργησε μέχρι τοῦ Μαΐου

Ἡ φωτογραφία αὕτη ἐλήφθη ἐντὸς τοῦ κήπου τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Κοιμασιῶν Μεσαμβείου κατὰ τὸ ἔτος 1928. Ἐν αὐτῇ διακρίνονται ἐκτὸς τῶν μελῶν τοῦ Δικηγορικῆς Συλλόγου, ὁ τότε γενικὸς Εἰσαγγελεὺς Κρήτης Παπακωσταντόπουλος, ὁ τότε Νομάρχης Λασηθίου Φικιώρης, ὁ Εἰσαγγελεὺς καὶ Πρόεδρος τοῦ Πρωτοδικείου Λασηθίου Γ. Σιγγιούρης καὶ Ἡλίας Σάκκης καὶ οἱ Δικασταὶ αὐτοῦ Δημήτριος Παπαδόπουλος, Γ. Βουμβουλάνης καὶ Γ. Καρνομονάκης.

1914, ὁπότε συντελεσθείσης τῆς ἐνώσεως τῆς Κρήτης μετὰ τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος, διὰ νόμου ἔδρα τοῦ Πρωτοδικείου, ὠρίσθη ἡ Νεάπολις, ἐνῶ ἔδρα τοῦ Νομοῦ παρέμεινεν ὁ Ἅγιος Νικόλαος καὶ διετήρηθη ἡ μεταφορὰ τῶν ἀρχείων αὐ-

τοῦ κατὰ τὸ θέρος 1914, ἔκτοτε δὲ ἑξακολουθεῖ νὰ λειτουργῇ ἐν Νεαπόλει.

Οἱ κατὰ καιροὺς ὑπηρετήσαντες ὡς Πρόεδροι καὶ Εἰσαγγελεῖς τοῦ ἐν λόγῳ Πρωτοδικείου ὑπῆρξαν οἱ ἑξῆς κατὰ σειρὰν: Ἀον Πρόεδροι· 1) Χουσεῖν Μπετρεῆς ἐκ Βιάννου, 2) Χουσεῖν Μπεσμῆς ἐκ τοῦ Νομοῦ Ἡρακλείου, 3) Μπιλλάλ Σιτικῆς, 4) Χασάν Μπέης Σοῦδα Μπετζαδῆς, 5) Ἰβραήμ Χιαντιῆς, 6) Ὁσμάν Ἀργυράκης, μέχρι τοῦ ἔτους 1889. Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο τὸ Πρωτοδικεῖον διηρέθη εἰς δύο τμήματα, πολιτικὸν δικάζον μόνον πολιτικὰς διαφοράς, καὶ Ποινικὸν δικάζον πλημμελήματα καὶ κακουργήματα. Πρόεδρος τοῦ Πολιτικοῦ δικαστηρίου κατὰ νόμον ἦτο χριστιανός, τοῦ δὲ Ποινικοῦ ὀθωμανός. Ὡς Πρόεδρος τοῦ Πολιτικοῦ τμήματος ὑπῆρέευσεν ὁ ἐκ Μεσσαράς Μιχαὴλ Γιαννακάκης, τοῦ δὲ ποινικοῦ ὁ Χουσεῖν Μπάτρης ἐκ Χανίων μέχρι τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1896.

Μετὰ τὸ πρῶτον σύνταγμα τῆς Κρητικῆς Πολιτείας δημοσιευθὲν τὴν 24ην Μαΐου 1899 καὶ τὸν ὑπ' ἀριθ. 437 νόμον περὶ Ὁργανισμοῦ τῶν Δικαστηρίων αὐτῆς, ὅστις ἐδημοσιεύθη τὴν 13ην Σεβρίου 1901 ἐλειτούργησεν ἐκ νέου τοῦ Πρωτοδικεῖον Λασηθίου μὲ ἔδραν ἀρχικῶς τὴν Νεάπολιν. Οἱ μετὰ τὴν αὐτονομίαν τῆς Κρήτης μέχρι σήμερον χρηματίσαντες Πρόεδροι κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν εἰς αὐτὸ εἶναι οἱ ἑξῆς: 1) Μᾶρκος Δημητρακάκης ἐκ Ῥεθύμνης, 2) Ἐμμαν. Μεϊμαράκης ἐξ Ἡρακλείου, 3) Ἰωάννης Σαουνάτσος ἐκ Ῥεθύμνης νῦν Ἀεροπαγίτης, 4) Μιχαὴλ Καψάλης ἐκ Μεσσαράς, 5) Ἰωάννης Καμάρης, 6) Σπῦρος Φεγγαράς ἐκ Παλαιᾶς Ἑλλάδος, 8) Ἐμμανουὴλ Καπελλάκης ἐξ Ἡρακλείου, 8) Ἡλίας Σάκκης ἐκ Πελοποννήσου, 9) Βασίλειος Καββαδίας, 10) καὶ ὁ νῦν τοιοῦτος Ἀντάνιος Ἀρβανίτης ἐκ Πελοποννήσου. Εἰσαγγελεῖς δὲ οἱ ἑξῆς:

1) Γεώργιος Μεϊμαράκης, 2) Μιλτιάδης Λιγενῆς, 3) Παναγιώτης Ταζεδάκης, 4) Μανοῦσος Τσόντος, 5) Πᾶνος Χαλοῦλος, 6) Ἰωάννης Κριαρῆς, 7) Στέργιος Μανουράς, 8) Ἀριστόδημος Πατεράκης, 9) Σπυρίδων Σαπουντζάκης, (10) Βασίλειος Δανδάκης, 11) Γεώργιος Κοκκινάκης, 12) Ἰωάννης Γενεράλης, 13) Στυλιανὸς Παπαντωνάκης, 14) Χρῆστος Κωνσταντόπουλος, 15) Μιχαὴλ Χριστοφοράκης, 16) Μιχαὴλ Πενθερουδάκης, 17) Φώτιος Κριτσέλης, 18) Ἱ. Χαζηράκης, 19) Ἡρακλῆς Νεόφυτος, 20) Ξενοφὼν Ἀδαμαντίδης, 21) Σπυρίδων Δεσύλλας, 22) Γεώργιος Σιγγούρης, 23) ὁ νῦν τοιοῦτος Γεώργιος Τσάμης.

Αἱ ἀποφάσεις τοῦ ἐν λόγῳ Πρωτοδικείου ἐπὶ τῶν πολιτικῶν δικῶν ἔφθασαν κατὰ τὸ ἔτος 1911 τὸν ἀριθμὸν 1633. Ἀπὸ τοῦ ἔτους 1914 ἤρχισαν ἐλαττούμεναι μετὰ τὴν εἰσαγωγὴν καὶ ἐν Κρήτῃ τῆς βαρυτάτης καὶ ἀδικοιολογήτου φορολογίας τῶν δικαστικῶν τελῶν καὶ δὴ διὰ τὰς ὑποθέσεις, αἵτινες ἔχουν ἀντικείμενον μικρᾶς ἀξίας.

Οὕτω τῷ 1914 ἐξεδόθησαν ἐν ὅλῳ 232, τὸ 1915. 307, τὸ 1916. 62; τὸ 1917. 149, τὸ 1918. 207, τὸ 1919. 236, τὸ 1921. 33, κατὰ δὲ τὸ παρελθὸν ἔτος 1933 ἐξεδόθησαν 691. εἰς τὸν ἀριθμὸν ὅμως αὐτὸν περιλαμβάνονται καὶ αἱ ἀποφάσεις περὶ ἀναγνωρίσεως σωματείων, κυρώσεως ἐκλογικῶν καταλόγων κλπ.

Καίτοι δὲ ὑπάρχει μέγας ἀριθμὸς ὑποθέσεων ἐκκρεμῶν παρ' αὐτῷ ἢ ἐκδίκασις αὐτῶν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπιτευχθῇ, ἅψ' ἐνὸς μὲν λόγῳ τῶν μεγάλων δικαστικῶν δαπανημάτων καὶ ἅψ' ἐτέρου λόγῳ τοῦ μικροῦ ἀριθμοῦ τῶν δικαστῶν, ὃν παρὰ τὰ ἐπανελημμένα διαβήματα τοῦ Δικηγορικοῦ Συλλόγου Λασηθίου ἡ ἀρμοδιὰ ὑπηρεσία δὲν ἐννοεῖ νὰ αὐξήσῃ.

Νεάπολις 30 Μαρτίου 1934

Ἐμμ. Μηλιαράς, δικηγόρος.

ΣΗΤΕΙΑΣ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΑ

1) Ἀρ. 1748

Ἑλληνικὴ Πολιτεία. Ἡ τῶν Ἀνα. Ἐ. Ἐπιτροπὴ.

Ὁ κ. Κωνσταντῖνος Βασιλάκις ἐκ φιλογενοῦς προαιρέσεως κινούμενος, ἐπρόσφερεν εἰς τὸ Τάμεϊον τῆς Κρήτης διὰ τὴν τωρινὴν κατεπείγουσαν ἀνάγκην του γρόσια ἑκατὸν ἀρ. 100 τὰ ὅποια ἔλαβεν ἡ ἐπιτροπὴ, καὶ εὐχαριστοῦσα αὐτὸν ἐκ μέρους τῆς πατρίδος, τοῦ δίδει τὸ παρὸν ἐπίσημον ἐνδεικτικόν, διὰ νὰ τοῦ χρησιμεύσῃ ἐν καιρῷ δέοντι ὅπου ἀνήκει.

Εἰς ἐνδειξιν καὶ λ. π. καὶ λ. π.

Ἐν Χανδρᾷ τῇ 6 Μαρτίου 1830

Τὰ μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς

(Θέσις σφραγίδος)

Ν. Οἰκονόμου, Α. Παππαδάκης

Ὁ ἀναφερόμενος ἐν τῷ ἐγγράφῳ Κωνσταντῖνος Βασιλάκις ἦτο προὔχων τοῦ χωρίου Μαρωνιάς Σητείας, πατὴρ δὲ τῆς συζύγου τοῦ Πρωθυερέως Παπαῖ Ἰωάννου Κιλιντζιράκη ἐκ Λάστρου καταγομένου καὶ πρὸ ὀλίγων ἔτων ἀποβιώσαντος.

Ἡ σφραγὶς φέρει ἐν τῷ μέσῳ τὴν Ἀθηνᾶν πάνοπλον μὲ δόρυ, ἀσπίδα καὶ περικεφαλαίαν, ἑκατέρωθεν τὰ σύμβολα, κλάδον ἐλαίας καὶ γλαῦκα, κύκλῳ δὲ τὰ γράμματα. «ΔΙΟΙΚ. ΤΩΝ ΠΕΡΙ ΤΗΝ ΠΕΤΡΑΝ ΕΠΑΡΧ.» = Διοίκησις τῶν περὶ τὴν Πέτραν Ἐπαρχιῶν. Πέτραν ἐννοεῖ πιθανώτατα τὴν ἐν Μεραμβέλλῳ τοποθεσίαν Κουφὴν Πέτραν, κειμένην ἐγγὺς τοῦ χωρίου Βρουσῶν, ὅπου θὰ ἦδρενεν κατὰ τὴν Μεγάλην Ἐπανάστασιν ἡ Διοίκησις τῶν Ἀνατολικῶν Ἐπαρχιῶν τῆς Κρήτης.

2)

Δωρητήριον

δια τις παρουσις ὁμο[λο]γίας καὶ καθολικῆς αποδιξεως εγὼ καλι φρακουλο-
πουλα πος δίδο του ανεψιου μου του μονολι το μίρασί αποχο απο το γονεο μου
στοπον κραζομενον στί σαρακίνα πεζουλες 2 με τα δειτρα τσι ὅς γιριζουνε
πειρες ξύλα σταρμι στα [σ]φακιά τα πεζουλια με τι φυτια ο[ς] γιριζουνε. τζι σπι-
λιους τα χοραφια ο[ς] γιριζουνε μου τζι ροβες χοραφια μου στο καφα τὰ χορά-
φια μου κα ενε απο τω σίμερον εδिका του πουλισι χαρισι οτι θελι να το καμι ος

εἰδιος καὶ καλος νικοκιρι[ς] να παει καὶ σι κρίςι να παρι καὶ χοτζέτι με αξίους
μαρτιρους=

Ισουλαμαν λιοπιτις μαρτιρας μουσταφας κουναλις μαρτιρας αλικος λιοπι-
τάκης μαρτιρας γιανις σεκας μαρτιρας

μιχελίς

γιοργίς

κουνουμας

παχλιτζανις

1824 σετεβρίου

μαρτιρας

μαρτιρας

Π

και εγὼ παπαμανολις γραφeos και μαρτιρο τανοθεν

και βουλονοτο με το χερὶ μου καὶ με τιν ευχι μου εγὼ καλι φ[ρ]ακουλοπουλα

Τὸ ἀνωτέρω χειρόγραφον μᾶς ἐδόθη ὑπὸ τοῦ Ν. Ε. Φραγκούλη ἢ Χατζο-
πούλου ἐκ Λάστρου. Τὸ ἐγγράφον συνταχθὲν κατὰ τὸ 1824, φέρει ὡς μάρτυρας
καὶ τρεῖς τούρκους ἀνήκοντας εἰς οἰκογενεῖας ἰσχυρῶν τιμαριούχων, τῶν ὁποίων
ἀπόγονοί τινες κατῴκουν πρὸ πεντηκονταετίας ἐν Λάστρῳ. Συγχρόνως δὲ ἐπιβεβαι-
οῦται τὸ γνωστὸν ἄλλως τε γεγονός, ὅτι κατὰ τὴν μεγάλην ἐπανάστασιν μέχρι τοῦ
1828 ἡ Σητεία, ἀπομονωμένη καὶ ἄοπλος, κατοικουμένη δὲ κατὰ πλειοψηφίαν
ὑπὸ Τούρκων, οὔτινες ἅμα τῇ ἐνάρξει τῆς μεγάλης ἐπαναστάσεως κατέσφαξαν ἐν
αὐτῇ τριακοσίους, ὡς ἀναφέρεται, ἐπιλέκτους αὐτῆς ἄνδρας, δὲν ἠδυνήθη νὰ συμ-
μετάσχωι τοῦ ἀγῶνος. Μόλις δὲ κατὰ τὸ 1828 διὰ τῆς ἐκστρατείας τῶν ἀρχη-
γῶν Πρωτοπαπαδάκη, Τσουδεροῦ καὶ Ζερβουδάκη ἔλαβε μέρος καὶ ἡ Σητεία εἰς
τὴν μεγάλην ἐπανάστασιν.

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑ

Νικολάου Β. Τωμαδάκη, Γενική Κεφαλαιώδης Καταγραφή τῶν ἐν τῷ Ἱστορικῷ Ἀρχεῖῳ Κρήτης ἀρχείων καὶ ἀντικειμένων μουσείου. Χανιά 1933 (τύποις «Ἐφεδρικοῦ Ἀγῶνος») 8ο σ. 36 δρ. 10.

Λήγοντος τοῦ 1931 τοῦ ἀνετέθη ἡ σύνταξις ἐκθέσεως περὶ τοῦ περιεχομένου τοῦ Ἱ. Α. Κ., τοῦ ὁποῦ ἤμην τότε ταξινόμος. Λαβὼν ὑπ' ὄψιν μου τὰς μερικωτέρας καταγραφὰς τῶν ἀρχείων ἅτινα εὗρίσκοντο εἰς τὸ Ἰδρυμα καὶ καταγράψας τὰ μὴ καταγεγραμμένα, ὑπέβαλα κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1932 τὴν ἐκθεσιν· μετὰ ἔν ἔτος, ὅτε ἐπρόκειτο νὰ τυπωθῇ, ἐπεξέτεινα αὐτήν, ὥστε νᾶνταποκρίνεται πρὸς τὴν τότε κατάστασιν τοῦ Ἀρχείου ἀπὸ ἀπόψεως ἱστορικοῦ ὕλικου.

Διὰ τῆς ἐκθέσεως δηλοῦται, ὅτι τὸ Ἀρχεῖον ἔχει μὲν στοιχεῖα διαφωτίζοντα καὶ τὴν ἱστορίαν τῆς ἐνετοκρατίας καὶ τὴν μετὰ ταῦτα, ἀλλὰ κυρίως τὰ ἐγγραφα τοῦ ἀνήκουν εἰς τὸν παρελθόντα αἰῶνα, τὸν καὶ σπουδαιότερον διὰ τὴν νεωτέραν κρητικὴν ἱστορίαν. Γενικῶς τὰ ἐγγραφα τοῦ χωρίζονται εἰς ἱστορικά καὶ εἰς ὑπηρεσιακά, αὐφότερα δὲ πάλιν εἰς διαφόρους κλάσεις.

Τὸ βιβλίον ἦτο ἀναγκαῖον εἰς τοὺς ἐνδιαφερομένους διὰ τὰς ἱστορικὰς πηγὰς τῆς κρητικῆς ἱστορίας, ἐλπίζω δ' ὅτι θ' ἀπέβη ὠφέλιμον. Μετὰ τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1933 τὸ ΙΑΚ. ἐπλουτίσθη δι' ἑκατοντάδων πολλῶν ἐγγράφων, βιβλίων καὶ ἄλλων ἀντικειμένων, δι' ἃ θὰ ἐκδοθῇ ἀργότερον παράρτημα τῆς καταγραφῆς⁽¹⁾.

Νικολάου Ἰ. Παπαδάκη, τὸ ἔργον τοῦ Ἱστορικοῦ Ἀρχείου Κρήτης (1920-1933) Λογοδοσία ἀποχωρήσαντος Διευθυντοῦ. Χανιά 1933, τύποις Ἐφεδρικοῦ Ἀγῶνος 8ο σ. 58.

Ὁ κ. Ν. Ἰω. Παπαδάκης ἐγεννήθη εἰς τὸ Καρύδι Σητείας τῷ 1870, ἀπὸ δὲ τοῦ 1889 καὶ ἐπὶ ἱκανὰ ἔτη διετέλεσε δημοδιδάσκαλος καὶ ἑλληνοδιδάσκαλος· τῷ 1909 τῷ ἀνετέθη ἐπ' ἀμοιβῇ ἡ κατάταξις καὶ εὐρετηρίασις τοῦ ὑπὸ τῆς Κρητικῆς Πολιτείας ἀγορασθέντος ἀρχείου τῆς κρητικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1866—9, ἣν ἔφερον εἰς πέρας μεθοδικῶς καὶ εὐσυνειδήτως. Τῷ 1920 τῷ ἀνετέθη ἡ τακτοποίησις τῶν παλαιῶν ἀρχείων τῆς Γεν. Διοικήσεως Κρήτης, τὴν ἐντολὴν δὲ ταύτην κατώρθωσε νὰ τρέψῃ εἰς ἴδρυσιν αὐτοτελοῦς κρητικοῦ Ἱστορικοῦ Ἀρχείου. Μόνος, χωρὶς νὰ φοιτήσῃ εἰς πανεπιστήμιον ἢ παλαιογραφικὸν φροντιστήριον (εἶναι ἀριστοβάθμιος τελειόφοιτος γυμνασίου), ἐξελίχθη εἰς ἀξιόλογον ἱστοριοδίφην, δυνάμενον νὰ μεταχειρίζεται τὰς πηγὰς. Γινώσκει καλῶς τὴν γαλλικὴν γλῶσσαν, χρησιμοποιοεῖ δ' εὐχερῶς τὰ εἰς ἰταλικὴν καὶ λατινικὴν γραφέντα. Ἐδημοσίευσεν ὀλίγα ἱστορικά ἄρθρα εἰς τὸν ἡμερήσιον καὶ περιοδικὸν τύπον ὡς καὶ τὴν ΜΕΕ, καὶ τινὰς πραγματείας, ὧν αἱ κυριώτεραι :

1) Ἱστορικά Ἀρχεῖα Κρήτης (1204—1915). ΔΙΕΕΕ Η' σ. 333—67. Ἀθῆναι 1923.

(1) Ὅρα καὶ τὴν ἡμετέραν Ἐκθεσιν περὶ τῶν κατὰ τὸ ἔτος 1933 ἐργασιῶν τοῦ Ἱστορικοῦ Ἀρχείου Κρήτης, ὑπὸ Νικολάου Β. Τωμαδάκη, διευθυντοῦ τοῦ Ἀρχείου τούτου, ἐν Χανίοις 1934, τυπογραφεῖον «Ἐλευθ. Ἀγῶνος» 16^ο σ. 20 δρ. 10. Ἐν τῇ ἐκθέσει ταύτῃ ἀναφέρονται τὰ κατὰ τὸ 1933 προσκτηθέντα δι' ἀγορᾶς, δωρεᾶς κλπ.

2) Ἀνέκδοτον ποίημα 16ου αἰῶνος. Κυριακὴ Ἑλευθ. Βήματος Α' ἀριθ. 25. Ἀθῆναι 1927.

3) Τὸ οἰκόσημον τοῦ Χαρτοφύλακος καὶ ἡ ἱστορία τῆς μονῆς Χρυσοπηγῆς Δελτίον Κ.Φ.Σ. Α' σ. 19—30 καὶ 149—52. Χανιά 1927—8.

4) Βιβλιοκρισία παλαιοῦ χειρογράφου βιβλίου· αὐτόθι Α' σ. 86—96.

5) Ποίημα ἱστορικόν. Κρητικά Α' σ. 18—24, Χανιά 1930.

6) Ψήφισμα Πραισίων περὶ μισθώσεως τοῦ ναυτικοῦ τῶν Σιτηλιτῶν (40ς αἰὼν π.Χ.) Μύσων Β'. σ. 123—31, Ἀθῆναι 1933.

7) Πολιτικὴ Σάτυρα ἐν Κρήτῃ. Κρητικαὶ Μελέται Α' σ. 123—39, Ἀθῆναι 1933.

8) Ζημίαι καὶ ἀποζημιώσεως κρητικῶν ἐπαναστάσεων (1866—1898) μελέτη ἱστοριοπολιτικὴ καὶ οἰκονομολογικὴ (εἰς δύο μέρη). Μέρους πρῶτον (ἱστοριοπολιτικόν), μέρος δευτέρον (οἰκονομολογικόν) Χανιά Κρήτης 1933, τύποις «Ἐφεδρικοῦ Ἀγῶνος».

Ὁ συγγραφεὺς ἱδρυσεν, ὡς ἐλέχθη, τὸ Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον Κρήτης καὶ διέτελεσε μόνος ὑπάλληλός του ἐπὶ δεκαετίαν. Κατ' ἀρχὰς τὸ ἴδρυμα ἦτο ἀνεπίσημον ἐξάσθημα τῆς Γεν. Διοικήσεως Κρήτης, λήγοντος ὅμως τοῦ 1928 ἀνεγνωρίσθη ὡς νομικὸν πρόσωπον. Κατὰ τὴν μετὰ ταῦτα τετραετίαν διωργανώθη ὀριστικῶς.

Τὰ πρῶτα 12 ἔτη τὸ ΙΑΚ ἡσχολήθη μόνον μετὰ τὴν περισυλλογὴν καὶ διαφύλαξιν ἱστορικῶν ἐγγράφων, ὑπηρεσιακῶν ἀρχείων καὶ ἀντικειμένων μουσείου καὶ εἰς τὸν σχηματισμὸν κρητικῆς βιβλιογραφίας. Ὁ κ. Π. μετὰ θαυμαστὴν ἐπιμονὴν καὶ καρτερίαν ἠνθεξεν εἰς αὐτὴν τὴν προσπάθειαν. Ἡ ὑπαρξὶς τοῦ ΙΑΚ ὀφείλεται βεβαίως καὶ εἰς ἄλλων τὴν ἀρωγὴν καὶ τὸ ἐνδιαφέρον καὶ εἰς τῆς Γεν. Διοικήσεως τὴν ἀντίληψιν. Ἀλλ' ὁ κύριος μοχλὸς τοῦ συντελεσθέντος ἔργου τῆς ἱδρύσεως ἦτο ὁ κ. Παπαδάκης. Τὰς ἐργασίας του αὐτὰς τὰς πρώτας τοῦ ΙΑΚ περιόδου ἐκδίδει ὁ κ. Π. εἰς τὸ ἀνά χεῖρας δημοσίευμα, προσθέτων καὶ τὰς γνώμας του ἐπὶ τῆς μελλοντικῆς πορείας τοῦ Ἰδρύματος, ἡ ὁποία βεβαίως ὀφείλει νὰ στραφῇ ἀπὸ τῆς περισυλλογῆς εἰς τὴν μεθοδικὴν ταξινομήσιν, μελέτην καὶ ἐκδοσιν, πράγματα ἅτινα ἐκείνος, ἴσως, θεωρεῖ πρόωρα ἢ κατορθωτὰ ὁποτεδήποτε.

Ἐνῶ ἡ ὑφ' ἡμῶν ἐκδοθεῖσα Γενικὴ Καταγραφὴ φανερῶνει τί περιλαμβάνει τὸ Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον καὶ κατατὶ δύναται νὰ ἐξυπηρετήσῃ τὴν ἐπιστήμην τῆς νεοελληνικῆς ἱστορίας, τὸ βιβλίον τοῦ προκατόχου μου εἶναι ἡ ἱστορία τῆς δημιουργίας τοῦ Ἀρχείου, γραφομένη ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν πολύμοχτον καὶ ἄξιον εὐγνωμοσύνης ἐθνικῆς δημιουργόν, καὶ ὡς τοιαύτη δέον νὰ λαμβάνεται.

Νικολάου Ἰω. Παπαδάκη, Ποίημα ἱστορικόν, Κρητικά Α' σ. 18—24, Χανιά 1930.

Τοῦ αὐτοῦ, Πολιτικὴ σάτυρα ἐν Κρήτῃ, Κρητικαὶ Μελέται Α' σ. 123—129, Ἀθῆναι 1933.

Εἰς τὸ πρῶτον τεῦχος τῶν «Κρητικῶν», ὁ πρόφρων διευθυντὴς τοῦ ΙΑΚ κ. Ν. Ἰ. Παπ. ἐδημοσίευσεν «ποίημα ἱστορικόν» χρονολογήσας αὐτὸ περὶ τὸ 1873. Ἀπετελεῖτο ἀπὸ 137 στίχους, διεσώθη εἰς συλλογὴν τοῦ Ἀρχείου καὶ ὑπῆρχεν ἡ πληροφορία ὅτι εὗρέθη τοιχοκολλημένον τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1873 εἰς διάφορα μέρη τῆς πόλεως τοῦ Ἡρακλείου καὶ κατεσχέθη ὑπὸ τῆς ἀστυνομίας. Ὁ στιχουργ-

γὸς παρώτρυνε τοὺς χριστιανοὺς νὰ μὴ ἐγερθοῦν εἰς νέαν ἐπανάστασιν κατὰ τῶν τούρκων, ἀλλὰ νὰ ὑποβάλουν εἰς τὸν σουλτάνον δι' ἀναφορᾶς, σχεδιαζομένης διὰ στίχων (84-134), τὰ αἰτιήματά των. Ἡ αἰτία τῆς δυσφορίας τῶν κρητῶν χριστιανῶν, ἰσχυρίζεται, δὲν ἦτο ἡ τουρκικὴ διοίκησις, ἀλλ' οἱ ἀγᾶδες, οἱ ὅποιοι κατεπίεζον τοὺς χριστιανοὺς καὶ δὲν ἄφηναν νὰ ἐφαρμοσθῇ εἰς τὴν νῆσον ἡ διὰ τοῦ ὀργανικοῦ νόμου τοῦ 1868 δοθεῖσα αὐτοδιοίκησις· οἱ τούρκοι ἐσκόπευον νὰ ἐξεγείρουν τοὺς χριστιανοὺς διὰ νὰ ἔχουν πρόσχημα καταργήσεως τῶν προνομίων των, πράγμα τὸ ὅποιον ἐπέτυχον τῷ 1889, ὡς γνωστόν.

Μετὰ τὴν δημοσίευσίν του, ὁ κ. Παπ. ἀνεῦρεν ἐντὸς τοῦ ἀρχείου Ἀργυροπούλου τὸ ὑπὸ τοῦ Β. Ψιλᾶκι ἀναφερόμενον (Ἱστορία Κρήτης Γ' σ. 1206, Χανιά 1909) στιχούργημα «τῶν Κρήτης ὁ ὀργανισμὸς τοῦ τουβλετιοῦ ὁ στολισμὸς», τὸ ὅποιον μόνον ἐκείθεν ἦτο γνωστὸν καὶ παρεχώρησεν αὐτὸ ἡμῖν πρὸς δημοσίαις· λησμονήσας ὅμως τὸ πρᾶγμα, ἐξέδωκε τὸ ποίημα τοῦτο εἰς τὰς «Κρητικὰς Μελέτας». Τῇ δημοσίευσέως προέταξεν εἰσαγωγὴν ἐν ἣ ἐκδέτεται ἡν κατὰ τὸν ὀργανικὸν νόμον ἐν Κρήτῃ πολιτικὴν κατάστασιν, ἐπέταξε δὲ περὶληψιν τοῦ ποιήματος, ὅπερ ἡρίθμησε κατὰ στίχους καὶ διήρσεσεν εἰς 13 μέρη, καὶ γενικὰς κρίσεις.

Νομίζω ὅτι δὲν ἐξητάσθησαν ἱκανῶς τὰ τοῦ συγγραφέως τῆς δευτέρας σατύρας, τοῦ σκοποῦ ὃν ἐπεδίωκεν οὗτος καὶ τῆς ἐπιδράσεως ἣν ἡ κυκλοφορία τῆς ἤσκησεν (1).

Τὸ φυλλάδιον ἀποτελεῖται ἀπὸ τεσσάρων διστηλῶν σελίδων σχήματος 20 X 29, εἶναι καθαρὰ τυπωμένον, ὅχι ὅμως καὶ ἄμοιρον τυπογραφικῶν λαθῶν. Ἐτυπώθη ἐν Σύρῳ, ὅπως ἀναφέρει ὁ Ψιλᾶκης, καὶ ἀποτελεῖται ἐκ 417 στίχων δεκαπεντασυλλάβων, γραμμένων εἰς κρητικὸν ἰδιῶμα.

Συγγραφεὺς τοῦ φυλλαδίου δὲν ἀναφέρεται μετὰ τὸν τελευταῖον στίχον ἐτέθη διὰ κυρτῶν γραμμάτων «ἀπὸ Καρανοσκάφιδα Χανίων, 21 Δ)βρίου 1875». Ἀλλὰ ποσῶς δὲν ὑποχρεοῦμεθα νὰ δεχθῶμεν ὡς ἀληθὴ τὴν τοιαύτην προέλευσιν. Ἀφοῦ ἦτο ἀσύμφορος τοῦ συγγραφέως ἡ δῆλωσις, καὶ τοῦ τόπου ὃθεν κατήγετο θὰ ἦτο ὁμοίως ἀσύμφορος. Ἐξ ἄλλου ἡ διάλεκτος τῆς Κυδωνίας δὲν εἶναι καθαρὰ εἰς τὸ στιχούργημα αὐτό. Τὰ «τως» ἀντὶ «των», «δίδουνε» ἀντὶ «δούδουνε», δεικνύουν ἐπίδρασιν τῶν ἀνατολικῶν ἐπαρχιῶν. Δύναται τις νὰ ὑποθέσῃ ὅτι συγγραφεὺς τοῦ φυλλαδίου εἶναι ὁ καὶ τοῦ πρώτου στιχουργήματος, ὃν ὁ κ. Παπ. λέγει τὸν ἱστορικὸν Ψιλᾶκην. Δὲν μοῦ φαίνεται, ἐν πρώτοις, δυνατόν φιλόλογος ὡς ὁ μακαρίτης Ψιλᾶκης, γράψας καὶ διατριβὴν εἰς ἀρχαίαν ἀττικὴν διάλεκτον, νὰ χειρίζετο κρητικὴν διάλεκτον τοιαύτην. Ἀλλὰ καὶ ἂν τοῦτο ὑποτεθῇ ὅτι ἐγένετο χάριν σκοπιμότητος, ὁ Ψιλ. θὰ ἔγραφε τὴν γλῶσσαν τῆς πεδινῆς Κυδωνίας (κατήγετο ἀπὸ τ' Ἀλυσκίανου, ἐγεννήθη εἰς τὰ Πετρίδια) καὶ οὐχὶ τῆς ὄρεινῆς καὶ δὴ ἀπηλλαγμένην ἰδιωματισμῶν ξένων. Ὁ στιχουργὸς βεβαίως ἦτο ἐγγράμματος, ὡς δεικνύει ἡ ὀρθογραφία του καὶ οἱ λόγιοι τύποι ποὺ μεταχειρίζεται, ἐγνώριζε δὲ τὰ πράγματα καλῶς καὶ ἦτο μᾶλλον συντηρητικὸς (ὁ κ. Παπ. παρετήρησεν ἥδη ὅτι ἐνθεν μὲν ἐξεγείρει πρὸς ἐπανάστασιν καὶ ἐνθεν ἀποτρέπει). Ἄν ἦτο ὅμως ὁ Ψιλᾶκης δὲν θὰ ὑπερηφανεύετο διὰ τοῦτο ἐν τῇ ἱστορίᾳ του, ὅπου πολλάκις ὠμίλησε

(1) Ὅλῃα τινὰ περὶ τῆς σατύρας (ἂν δύναται νὰ θεωρηθῇ τὸ εἶδος τοῦτο τῆς ποιήσεως σάτυρα) ὑπεσημείωσα εἰς σ. 209 σημ. 1 τοῦ 10ου τόμου τῆς Ἑπετηρίδος Βυζ. Σπουδῶν.

περὶ ἑαυτοῦ· Ἡμεῖς γνωρίζομεν ἄλλον πατριώτην κρηῖτα, τὸν Ἑμμ. Βαρδίδην, δημοσιογράφον (ἔξεδιδε τὰ Λευκὰ Ὅρη ἐν Ἀθήναις 1894-97) ἐκδότην τῶν Κρητικῶν Ριμῶν (Ἀθ. 1888), ἐκλεκτὸν γνώστην τῆς κρητικῆς διαλέκτου καὶ τῶν ιδιωμάτων της, ὅστις ὑπὸ τὰ ψευδώνυμα Κόσολος, Γέρο Σταθώρης, Κ. Ἀγριμολόδαρος, ἐδημοσίευσεν εἰς τὸν Ἀθηναϊκὸν τύπον κρητικὰς ἐπιστολάς, ἃς καὶ συνετύπωσεν ἀργότερον μετὰ ριμῶν αὐτοσχεδίων (Συλλογὴ Κρητικῶν Ἐπιστολῶν εἰς τὴν ἐγχώριον διάλεκτον ἢ τὸ Κάτοπτρον τοῦ δημοσίου τῶν χριστιανῶν τῆς Κρήτης φρονήματος ἀπὸ τοῦ ἔτους 1868-1878. Συλλεγεῖσα καὶ ἐκδοθεῖσα ὑπὸ ** Ἐν Ἀθήναις ἐκ τοῦ τυπογραφείου τῶν Συζητήσεων 1878) Εἰς τοῦτον θ' ἀπεδίδετο ἐπιτηχέστερον ἢ συγγραφὴ τοῦ στιχουργήματος. Ὁ Ψιλάκης οὔτε θαυμαστής οὔτε μιμητὴς τῆς δημοτικῆς μούσης καὶ γλώσσης ὑπῆρξεν. Τὸ δὲ σπουδαιότερον ἀνετράφη καὶ ἔζησεν ἔξω τῆς Κρήτης, ὥστε νὰ εἶναι τολμηρὰ λίαν ἢ ὑπόθεσις, ὅτι ἡδύνατο νὰ χειρίζεται τὸ κρητικὸν ἰδίωμα (1).

Σκοπὸς τοῦ φυλλαδίου ἦτο ν' ἀποτρέψῃ μὲν τοὺς κρητας χριστιανοὺς νὰ ἐπαναστατήσουν κατὰ τῶν τούρκων, νὰ προειδοποιήσῃ δὲ τὸν Βαλῆν καὶ τὸ ντοβλέτι ὅτι ἡ ἐπέμβασις τῶν ἐντοπίων ἀγάδων διὰ τὴν ματαίωσιν τῆς αὐτοδιοικήσεως τῆς δοθείσης ὑπὸ τοῦ ὀργανισμοῦ τῷ 1868 θὰ ἔφερε τοὺς χριστιανοὺς εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ ζητήσουν αὐτονομίαν, «πριντσιπάτο», ὅπως λέγει ὁ στιχουργός, ὅτε οἱ κρητες θὰ ἔξω χωρὶς περισπασμούς, τῶν ἀγάδων μὴ ἐχόντων ἐπιρροὴν τινα ἐπὶ τοῦ καθεστώτος. Οἱ **μιτσοὶ τοῦρκοι**, οἱ πτωχοὶ δηλονότι ὀθωμανοί, δὲν πταῖουν τὸ παράπαν εἰς τὸ χριστιανικὸν στοιχεῖον. Ὁ στιχουργός πιστεύει, ἢ τὸ προσποιεῖται, ὅτι οἱ ἐντόπιοι ἀγᾶδες εἶναι ἡ αἰτία τῆς κακοδαιμονίας καὶ ὅχι ἡ ἀγαθὴ βασιλεία, ἣτις ἤθελε τὴν Κρήτην εὐημεροῦσαν. Ἀντιλαμβάνεται πάντως πράγματα τὰ ὁποῖα πολλοὶ τότε θερμοῖμοι δὲν ἔβλεπον· ὅτι π.χ. διὰ νέας ἐπαναστάσεως δὲν εἶναι δυνατὴ ἡ ἐλευθέρωσις τῆς Κρήτης ἀλλὰ τοῦναντίον ἡ καταστροφὴ της, ὅτι ἡ εὐνοία τῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων ἦτο ἀπαραίτητος διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς νήσου, ὅτι οἱ τοῦρκοι ἐσκόπουν τὴν ματαίωσιν τῆς αὐτοδιοικήσεως τῆς δοθείσης τῷ 1868 διὰ ν' ἀποδειχθῇ, ὅτι οἱ κάτοικοι εἶναι ἄωροι διὰ πολίτευμα κατὰ σκιὰν κοινοβουλευτικόν· ὅτι πρὸς τοῦτο ἀπεκλείοντο οἱ χριστιανοὶ ὑπάλληλοι, κατεδιώκετο τὸ χριστιανικὸν στοιχεῖον ἐν τῇ ἐκτελέσει τῶν θρησκευτικῶν του καθηκόντων καὶ ἐν τῇ διεξαγωγῇ τῆς δικαιοσύνης, δὲν ὠφελεῖτο ἀπὸ τὴν «Κάσασα», τὴν ἐντοπίαν τράπεζαν δῆλα δῆ.

Τὸ στιχουργημα στρέφεται κυρίως κατὰ τοῦ Χαμίτ ἀγᾶ, τουρκοκρητὸς ἰσχύοντος παρὰ τοῖς ἐκάστοτε διοικηταῖς τῆς νήσου τόσον, ὥστε νὰ ματαιώνῃ κάθε ὑπὲρ τῶν χριστιανῶν ἀπόφασιν, νὰ διορίζῃ ἀγραμμάτους συγγενεῖς του ὑπάλληλους, ν' ἀδικῇ καὶ καταδιώκῃ ἐνὶ λόγῳ τὸ χριστιανικὸν στοιχεῖον τῆς νήσου· ἀπειλεῖται δ' ἐν τέλει ὁ ἀγᾶς ὅτι, ἐὰν γίνῃ **πριντσιπάτο** ὅσα δῆποτε καὶ ἂν ἔχῃ χρήματα δὲν θὰ γλυτώσῃ ἀπὸ τοὺς χριστιανοὺς. Οἱ χριστιανοὶ προσκαλοῦνται νὰ ὑποβάλουν εἰς τὸν σουλτᾶνον ἀναφοράς, εἰς τὰς ὁποίας νὰ διεκτραγωδήσουν τὴν πραγματικὴν τῆς νήσου κατάστασιν. διότι ἂν αὕτη δὲν βελτιωθῇ ἀπὸ τὸ **ντοβλέτι**. οἱ ἔξνοι βασιλεῖς θὰ ἐλευθερώσουν τὴν φίλην των Κρήτην (2).

(1) Βλέπε ἐν Μ. Ἑ.Ἑ. ΚΑ' τὸ ἡμέτερον ἄρθρον Ψιλάκης Β.

(2) Ἀπορία γεννᾶται εἰς ἡμᾶς διατὶ ὁ ποιητάρης ἐπιτίθεται τόσον δοιμῶς κατὰ τοῦ Χαμίτ, ὅντος ὡς θέλει ἡ παράδοσις φίλου τῶν χριστιανῶν. Ὁ Χαμίτ ὡς ἐντόπιος θὰ ἔχο-

Τῆς ἐναντίον τοῦ Χαμίτ δυσφορίας ἔχομεν καὶ ἄλλα εἰς τὸ ΙΑΚ. τεκμήρια, Εὐρίσκονται εἰς τὴν ἀλληλογραφίαν τοῦ Παρθενίου Κελαΐδη, καὶ δὴ εἰς τὸς πρὸς τὸν διπλωμάτην καλόγηρον ἐπιστολὰς τοῦ ἐν τῷ ρωσικῷ προξενεῖῳ Χανίων ὑπηρετοῦντος θρακὸς Κων. Βουλγαρίδου, ὅστις, ὥς εἰκός, τὴν ρωσικὴν πολιτικὴν ὑπηρετεῖ διὰ τὸ τελευταῖον τοῦτο αἰ φράσεις τοῦ Βουλγαρίδου οὔτε ἥπια εἶναι οὔτε ἀμεροληψίαν ὑποκρύπτουν. Ἡ ρωσικὴ αὐτοκρατορία ἐπεδίωκε, ἐπικειμένου τοῦ πολέμου τοῦ 1877, τὴν ἀπασχόλησιν ὅσον μεγαλυτέρου μέρους τουρκικοῦ στρατοῦ εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Κρήτην, καὶ τοῦτο θὰ ἐπετύγχανεν ἂν ἐξήγειρεν ἀμφοτέρας. Ἴδου πάντως αἱ ἐκ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Βουλγ. εἰδήσεις:

«Πρὸς συμπλήρωσιν τῶν ὅσων σοὶ ἔγραφα περὶ τῆς καταστάσεως τοῦ ἀθλίου τούτου τόπου καὶ τῶν Ἑλληνικῶν ἐνταῦθα συμφερόντων, δὲν νομίζω ἀπὸ σκοποῦ νὰ προσθέσω, ὅτι ἡ τάλαινα αὕτη νῆσος κυβερνᾶται ἤδη ἀποκλειστικῶς ὑπὸ τοῦ ἀνθρωπομόρφου θηρίου Πετρίδου καὶ τοῦ σατανικοῦ Χαμίτη. Δύνασαι λοιπὸν νὰ συμπεράνῃς ἂν εἶναι ἐπιτετραμμένον εἰς τὸν λαὸν τῆς Κρήτης νὰ προσδοκᾷ τι καλὸν ἀπὸ τοιούτων ἀνθρώπων. Δὲν ἄγνοεῖς ἴσως, ὅτι κατὰ τὸν νέον περιβόητον διοργανισμόν, ὁ Γεν. Διοικητὴς σπανίως ὀφείλει ν' ἀναμειγνύεται εἰς τὰ τῆς ἐσωτερικῆς διοικήσεως πράγματα, ἡ ἐξέτασις καὶ ἡ διεκπεραίωσις τῶν ὁποίων εἰσὶν ἀνατεθειμένα εἰς τοὺς δύο Μουσαβίριδας (συμβούλους τῆς διοικήσεως). Ἄλλ' ὁ κ. Φωτιάδης, προσπαθὼν πάντοτε νὰ φανῇ ζηλωτὴς καὶ υπέρμαχος τῶν συμφερόντων τῆς Πύλης, ὅχι μόνον ἄγεται καὶ φέρεται ὑπὸ τοῦ συναδέλφου του Χαμίτ καὶ τοῦ δορυφόρου τούτου Πετρίδου, ὅχι μόνον οὐδέποτε ἐτόλμησε νὰ κάμῃ τὴν ἐλαχίστην παράστασιν ὑπὲρ ἀδικουμένων ὁμογενῶν καὶ ὁμοθρήσκων του, ἀλλὰ καὶ πολλάκις κατέστρεψεν αὐτοὺς, ἐνῷ ὥφειλε νὰ τοὺς υπερασπισθῇ κατὰ προφανοῦς ἀδικίας καὶ αὐθαιρεσίας. . . δυστυχῶς τοιαύτην ἀντεθνικὴν καὶ ἀντιχριστιανικὴν πορείαν θ' ἀκολουθήσωσι πάντοτε ἐν Κρήτῃ οἱ ἐν τοῖς πράγμασι βυζαντινοὶ γραϊκύλοι» (9)21 Ἰουλίου 1869).

«Καὶ αὐτὰς μεγίστη ἐπικρατεῖ ἐνταῦθα ἀνυπομονησία καὶ ἀναβρασμός μεταξὺ τῶν χριστιανῶν, ἔνεκα τῶν πολιτικῶν εἰδήσεων καὶ φόνων τινῶν διαπραχθέντων ὑπὸ ὀθωμανῶν κατὰ ἀθῶων χριστιανῶν» (10—11—1875). «Οἱ ἐνταῦθα

λάκευε τοὺς τουρκοφίλους μᾶλλον τῶν μὴ συντηρητικῶν χριστιανῶν, ὁ δὲ ριμαδόρος ἂν καὶ δὲν φαίνεται ἐπαναστάτης δὲν περιποιεῖται τοὺς τούρκους δι' ἰδία ὀφέλη. Κατὰ τοῦ Χαμίτ δὲν προσάπτεται κατηγορία φόνου, ἀρπαγῆς ἢ γιαντισαρισμοῦ· ἂν ὁ μουσαβίρης αὐτὸς ἐπροστάτευσεν τοὺς συγγενεῖς, φίλους καὶ ὁμοεθνεῖς του, δὲν ἐπρωτέε τι τὸ ἀσύνηθε. Ἦτο υἱὸς τοῦ Κισίμι ἀγᾶ, χριστιανοφίλου ὀθωμανοῦ, καὶ πατὴρ τοῦ Μεχμέτ Χαμίτ-Βεζαδέ, ἑλληνόφρονος μουσουλμάνου ὑπηρετήσαντος τὴν Ἑλλάδα μέχρι τῆς ἀνταλλαγῆς, εἰς ἣν δὲν συμπεριελήφθη, καὶ ἀναμφιβόλως δὲν ἦτο ὁ χειρότερος τῶν μπέδων. Ἄλλ' ἐν προκειμένῳ ἐπιφοβώτερος ἦτον ὁ ἀγᾶς ὁ ὁποῖος διὰ τῆς μειλχιότητός του καὶ τῆς προσηνεΐας του πρὸς τοὺς χριστιανούς παρέτεινε τὸ καθέστως τῆς δουλείας, ἀπὸ τὸν γιαντίσαρον ὁ ὁποῖος θὰ καθίστα ἀδύνατον τὴν συμβίωσιν χριστιανῶν καὶ μουσουλμάνων. συμβίωσιν δεσποτικῆς ἀλληλοεξαρτήσεως καὶ οὐχὶ ἀρχομένης ἰσονομίας. Περὶ τοῦ Κισίμι ἀγᾶ, πατρός ὡς ἐλέχθη τοῦ Χαμίτ, ὁ Κριτοβουλίδης εἰς τὰ Ἀπομνημονεύματά του (σ. 7) μᾶς πληροφορεῖ, ὅτι κατὰ τὰς ἐν Χανίοις σφαγὰς τοῦ 1821 «με τραυγὰς παρεστάθησαν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἐπισήμου ὀθωμανοῦ Κασιμαγά, ὁπόθεν ἀπέσπασαν περὶ τοὺς ἐν αὐτῇ ὀγδοήκοντι καταφυγόντας διὰ νὰ διασωθῶσι καὶ ἅπαντας τοὺς ἐφόνευσαν ἔμπροσθεν τῶν θυρῶν του χωρὶς νὰ δυνηθῇ ὁ καλὸς καὶ ἀγαθὸς ἐκεῖνος ὀθωμανὸς νὰ διασώσῃ οὐδ' ἓνα ἐξ αὐτῶν».

ὀθωμανοί, φοβούμενοι μὴ ἐκτραγῇ αἴφνης ἐπανάστασις, ἤρχισαν νὰ εἰσέρχονται εἰς τὰ φρούρια, οἱ δὲ ἐν ταῖς πόλεσι χριστιανοὶ ἀνησυχοῦσι τὰ μέγιστα (καὶ δικαίως) διότι πιστεύουσιν ὅτι γενικαὶ σφαγαὶ θὰ ᾧσιν ἡ συνέπεια παντὸς νέου κινήματος τῶν χωρικῶν ἢ σπουδαίας τινὸς ἐπιδράσεως τῆς Εὐρώπης» (24—11—1875).

«Μέγας ἀναβρασμὸς παρατηρεῖται πρὸ τινος ἐνταῦθα. Ὁθωμανοὶ τε καὶ Χριστιανοὶ λέγουσι μετὰ πεποιθήσεως ὅτι εὐρισκόμεθα εἰς τὰς παραμονὰς νέας ἐπαναστάσεως ὥς ἐκ τούτου οἱ μὲν ὀθωμανοὶ εἰσέρχονται ἤδη κρυφίως ἐν τοῖς φρουρίοις, οἱ δὲ χριστιανοὶ οὐδὲ ἀγοράζουσιν τι πλέον, οὔτε ἔρχονται εἰς τὰς πόλεις». (1—12—1875).

«Ὁ Γεν. Διοικητὴς ἀνεκλήθη σήμερον, στέλλεται δὲ πάλιν ὁ Ρεοῦφ πασᾶς διὰ νὰ ἐμποδίσῃ βεβαίως πᾶν κίνημα. Εἰς μίτην ὁ καλὸς φίλος (;) θὰ ἔγραφε πρὸς τοὺς ἐν Κρήτῃ ὀθωμανοὺς προὔχοντας. Τοὺς ἀνθρώπους τούτους τυφλῶται (sic) ὁ φανατισμὸς καὶ τὸ πρὸς τοὺς χριστιανοὺς μῖσος. Ὁ δὲ Χαμίτης μετὰ τοῦ ἐπαράτου Πετρίδου εἶναι ἡ πηγὴ τοῦ κακοῦ» (29—12—1875).

«Ὁ περιβόητος Ρεοῦφ πασᾶς διωρίσθη πάλιν Γεν. Διοικητὴς Κρήτης. ἵνα βεβαίως προλάβῃ τὸ κίνημα. . . . ὁ προκάτοχός του Σαμίχ πασᾶς ἦτο πολὺ προτιμότερος διὰ τοὺς χριστιανοὺς ἐπειδὴ δὲν ἐπηρεάζετο ἀπὸ τοὺς φανατικοὺς ὀθωμανοὺς, οὓς προσεπάθησε ν' ἀπομακρύνῃ τῆς νήσου» (5 Ἰανουαρίου 1876).

«Τὴν στιγμὴν ταύτην φθάνει ὁ νέος γεν. διοικητὴς Ρεοῦφ πασᾶς, ὁ δὲ σίσχυρος Πετρίδης, Χαμίτης καὶ λοιποὶ χαίρουν διότι ἐξασκοῦσι ἐπ' αὐτοῦ μεγίστην ἐπιρροήν. Προχθὲς εὐρέθησαν ἐν Χανίοις διεσκορπισμέναι πολλαὶ ἀνώνυμοι ἀλλ' ἔντυποι ἐπιστολαί, (1) καταγγέλλουσαι εἰς βιαιοπραγίας, τὰς καταχρήσεις καὶ τὰς αὐθιγαρεσίας τοῦ Χαμίτη, Πετρίδου καὶ πλῶν Βέηδων. Ὁ συντάκτης τῆς ἐπιστολῆς ταύτης, τῆς ὁποίας θὰ σοὶ πέμψω ἀντίτυπον μὲ τὸ προσεχές, προτρέπει τοὺς πατριώτας του νὰ κάμωσι τῷ σουλτάνῳ γνωστὴν τὴν ἐλεεινὴν κατάστασιν τοῦ τόπου καὶ νὰ τῷ εἴπωσιν ἀφόβως ὅτι ὅλαι αἱ περὶ ἰσότητος διαταγαὶ του καταπατοῦνται ὑπὸ τῶν ὑπαλλήλων καὶ τῶν φανατικῶν Βέηδων. Ἐν τέλει δὲ ἀπειλεῖ, ὅτι οἱ Κρητῆς θὰ ζητήσωσιν ἡγεμονίαν. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη τρομερὰν προὔξενησεν ἐνταῦθα ἐντύπωσιν ἐπὶ τῶν ὀθωμανῶν» (11)23 Ἰανουαρίου 1876).

«Οὐδὲν ἄξιον λόγου ἔχω νὰ σοὶ ἀναγγείλω σήμερον ἐντεῦθεν, ἐκτὸς τῆς ἀφίξεως τοῦ νέου γεν. διοικητοῦ Ρεοῦφ πασᾶ, τὸν ὁποῖον οἱ ὀθωμανοὶ, καὶ τινες λεγόμενοι χριστιανοὶ, ἐδέχθησαν μετὰ φανῶν καὶ λαμπάδων, ὥς νικητὴν δῆθεν καὶ τροπαιοῦχον τῶν ἐρζεγοβινίων. Οἱ καλοὶ πατριῶται ἐλυπήθησαν πολὺ διὰ τὴν νέαν ἐν Κρήτῃ ἀποστολὴν τοῦ γεν. τούτου διοικητοῦ, διότι οἱ κατηραμένοι Πετρίδης Χαμίτης καὶ τινες ἄλλοι χριστιανομάχοι ἐξασκοῦσι μεγίστην ἐπ' αὐτοῦ ἐπιρροήν καὶ ἐπιτυγχάνουσιν εὐκολώτατα τοὺς καταχθονίους σκοπούς των, ἐνῷ ὁ Σαμίχ πασᾶς ὅχι μόνον τὴν ἐλαχίστην δὲν ἄφηνεν εἰς τὴν φάραν πρωτοβουλίαν, ἀλλὰ καὶ προσεπάθει ν' ἀπομακρύνῃ αὐτὴν ἀπὸ τὸν τόπον. Ἐπισυνάπτω ὧδε ἐν ἀντίτυπον τῆς ἀνώνυμου ἐπιστολῆς, περὶ ἧς σοὶ ἔγραψα προλαβόντως. Ἡ ἐπιστολὴ λέγει πολλὰς ἀληθείας καὶ ἀπεικονίζει καλῶς τὴν ἐλεεινὴν κατάστασιν τοῦ τόπου, παραλογίζεται ὅμως ὁ συντάκτης αὐτῆς πιστεύων ὅτι δι' ἀναφορῶν πρὸς τὸν σουλ-

(1) Προφανῶς πρόκειται περὶ τῆς δευτέρας «σατύρας», κυκλοφορησῆς αὐτὴν τὴν φορὰν εἰς Χανιά καὶ οὐχὶ εἰς Ἡράκλειον ὅπου ἡ πρώτη.

τᾶνον καὶ ἄνευ ἐπαναστάσεως θὰ δυνηθῶσιν οἱ κοῦτες νὰ ἐλπίσωσι τὴν ἐλαχίστην θεραπείαν τῶν οἰκτρῶς κειμένων. Τοῦτο εἶναι δεινὴ ἀπάτη. Ὁ τοῦρκος ὑπόσχεται πολλὰ ὅταν πιέζεται ὑπὸ τῆς ἀνάγκης, οὐδέποτε ὅμως τηρεῖ τὰς ὑποσχέσεις του. Ἰσονομία καὶ δικαιοσύνη δύναται νὰ ὑπάρξῃ μόνον μεταξὺ ὁθωμανῶν, οὐδέποτε ὅμως ὅταν πρόκειται περὶ χριστιανῶν καὶ ὁθωμανῶν (19]31 Ἰανουαρ. 1876).

«Πῶς σοὶ ἐφάνη ἡ ἀνώνυμος ἐπιστολή, ἣτις τρομερὰν προὔξενησε ἐνταῦθα ἐντύπωσιν ἐπὶ τῶν τούρκων; Βλέπεις ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἀπειλεῖ ἐν τέλει λέγων ὅτι θὰ ζητηθῇ ἡγεμονία» (20 Ἰανουαρίου 1876).

«Προχθὲς οἱ χριστιανοὶ ἀπήτησαν ἐγγράφως τὴν ἐκ τῆς διοικήσεως τοῦ τόπου ἀπομάκρυνσιν τῶν δύο συμβούλων τῆς Γεν. Διοικήσεως Χαμίτ Βέη καὶ χαμερπεστάτου Ἰωάννου Ἑμμ. Θεοδωράκη ἐφένδη μετὰ τοῦ δορυφόρου αὐτῶν ἀλιτηρίου Πετρίδου· οἱ ἐνταῦθα τούρκοι καίτοι ἐνδομύχως ἐπιδοκιμάζοντες τὸ διάβημα τοῦτο, ἐτοιμάζον οὐκ ἦττον ἀναφορὰν ὑπὲρ τῶν τριῶν τούτων γαῖ-
δάρων μόνον καὶ μόνον διότι τὴν παῦσιν αὐτῶν ζητοῦσιν οἱ χριστιανοί. Βλέπεις μέχρι ποίου βαθμοῦ φθάνει ὁ φανατισμὸς τῶν καὶ ἂν ὑπάρχῃ ἐλπίς συμβιώσεως μετὰ τοιούτων ἐκτρωμάτων» (6]18 Ἰουνίου 1876).

Ὁ κ. Π. δημοσιεύων τὰς «σατύρας» διώρθωσε μὲν τὰ τυπογραφικὰ λάθη ποὺ ἥλλασαν τὸ νόημα, κακῶς ὅμως ποιῶν, δὲν ἀποκατέστησε τὴν ὀρθογραφίαν. Τὸ πρῶτον τῶν στιχουργημάτων ἐδημοσίευσεν ἄνευ ἀριθμήσεως τῶν στίχων.

Ἐκτὸς τῆς γλωσσικῆς τῶν καὶ λαογραφικῆς ἀξίας (1) τὰ δύο στιχουργή-
ῃχουν ἀδιαφιλονέικητον ἱστορικὴν ἀξίαν διὰ τὴν σκοτεινὴν ἱστορίαν τὴν πρὸ τοῦ 1878, καθότι εἰς τὴν μεγαλόνησον δὲν ἐξεδίδοντο ἐφημερίδες οὔτε τῷ 1873, οὔτε τῷ 1875, μὴ ὑπαρχούσης ἐλευθεροτυπίας. Πλουτίζουν τὰς ὀλίγας γνώσεις μας περὶ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἣτις κατέληξεν εἰς τὴν Σύμβασιν τῆς Χαλέπας, σημαντικὸν σταθμὸν τῆς ὅλης ἑλλην. ἱστορίας τοῦ 19^{ου}, καὶ προπαρεσκεύασε τὰ μεγάλα γεγονότα τῶν κατόπιν ἐτῶν, ἀφετηρίαν ἔχουσα τὴν μακρὰν ἐπανάστασιν 1866—9.

**Ἰωάννου παπᾶ Ἰωάννου Μαυρακάκη, Ἡ ἀρχαία πόλις Ριζηνία τὰ
νῦν Μεσκιὰ τῆς Δυτικῆς Κρήτης ἀπ' ἀρχαιοτάτων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς
χρόνων μετ' εἰκόνων, (τύποις Ἑμμ. Πετράκη Χανιά). 1933 8ο 37.**

Γνωστὸν εἶναι ὅτι ἡ Δυτικὴ Κρήτη δὲν ἔχει ἐρευννηθῇ ἀρχαιολογικῶς ἀπὸ συστήματος, καὶ μόνον εἰς τὸν νομὸν Ρεθύμνης (Ἀμάρι) ὁ ἐφορος ἀρχαιοτήτων κ. Μαρινᾶτος ἐνήργησεν ἀνασκαφάς. Ὡς ἐκ τούτου, ἡ σπουδαιότερα πηγὴ τῆς συγγραφῆς ἱστορίας, τὰ εὐρήματα, ἐλλείπουν, καὶ εἰκασίαι καὶ ἀναλογίαι ἐκφερό-
όμεναι—πολλάκις μάλιστα ὑπὸ ἀδᾶων φιλαρχαίων—ἀναπληροῦν πῶς τὴν γνῶσιν τῆς κρητικῆς ἀρχαιότητος.

Ὑπὸ τὸν τίτλον τοῦτον ὁ φιλότιμος τελειόφοιτος τῆς φιλολογίας κ. Μαυρα-
κάκης ἐτύπωσε μελέτην περὶ τοῦ χωρίου τοῦ Μεσκιῶν Κυδωνίας. Εἰς τὸ πρῶτον μέ-
ρος τῆς μελέτης τοῦ ἀσχολεῖται μὲ τὴν ἀρχαίαν πόλιν Ριζηνίαν, μαρτυρουμένην ὑπὸ

(1) Ἡ ποίησις τῶν κρητῶν ριμαδόρων (ποιητῶν) τοῦ παρελθόντος αἰῶνος καὶ τῶν συγχρόνων δὲν ἔχει μελετηθῇ. Διὰ νὰ ὑπάρξουν στοιχεῖα ἐξέδωκα μετὰ τοῦ φίλου Μαν. Γ. Πλουμίδου ἐν τῷ α' τεύχει τῶν Κρητικῶν τῷ 1930 τὰς σχετικὰς μὲ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ Θεοφίλου ρίμας.

Στεφ. τοῦ Βυζαντίου, ἦν ἀκολουθῶν τὸν Φιλάκη, τοποθετεῖ εἰς τοὺς Ρίξες τῶν Λευκῶν ὁρέων καὶ συγκεκριμένως εἰς τὰ Μεσκλά· προσδιορίζων δὲ πὺς τὴν ὑποτιθεμένην θέσιν αὐτῆς, περιγράφει καὶ τὰ μνημεῖα ὅσα ἐσώθησαν (τάφοι, τείχη, οἰκοδομήματα, ἀρολίθους, ἐπιγραφάς κλπ.). Εἰς τὸ μέρος τοῦτο ὁ συγγραφεὺς ἀκολουθεῖ τὸν Μ. Δέφφνερ, ὅστις ἔγραψεν, ὡς γνωστόν, τὰς ἐντυπώσεις του ἐκ τῆς περιηγήσεως τῆς Δυτ. Κρήτης (Ἀθ. 1926). Παλαιότερόν τινα ἐρευνητὴν, ἐκτὸς τοῦ Φιλάκη (γράφαντος εἰσαγωγὴν τοπογραφικὴν τῆς Κρητικῆς του Ἱστορίας, ἐκδοθεῖσαν τῷ 1899) δὲν γνωρίζει, ἀγνοεῖ δὲ παντάπασι τὰ ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν ἐξαχθέντα καὶ δὴ τὰ περὶ πολιτισμοῦ τοῦ Αἰγαίου· περὶ προϊστορίας ἔχει ἀσαφεστάτην ἰδέαν (σ. 6). Εἰς τὸ β' μέρος ἐξετάζει τοὺς χριστιανικοὺς χρόνους, ἀπὸ Χριστοῦ μέχρι τῆς ἐνετοκρατίας κατ' ἀρχάς, ἀκολουθῶν πρὸς τοῦτο τὴν μυθιστορηματικὴν ἱστορίαν τοῦ Σ. Ζαμπελίου «Κρητικοὶ Γάμοι», τῶν νεωτέρων χρόνων δ' ἔπειτα. Τοῦ βιβλίου ἔπεται πίναξ τῶν περιεχομένων, προηγῆται δὲ βιβλιογραφία. Τὰ πλεῖστα τῶν ἐν τῇ βιβλιογραφίᾳ ἀναφερομένων συγγραμμάτων δὲν εἶδεν ὁ συγγραφεὺς, ὡς δείκνυται ἐκ τῶν ἐσφαλμένων εἰς αὐτὰ παραπομπῶν· οὕτω π.χ. τὸν αὐστριακὸν στρατηγὸν καὶ ἐπ' Ὀθωνος πρεσβευτὴν εἰς Ἀθήνας von Osten Prokesch θεωρεῖ ὡς «ἀγγλον ἱστορικὸν» (σ. 9) τὴν συγγραφὴν τῆς Creta Sacra ἀποδίδει εἰς τὸν Μεούρσιον (σ. 10 ὑποσ.) καὶ οὐχὶ εἰς τὸν Φλαμίνιον Κορνήλιον, κ. ἄ. Ἐνὶ λόγῳ τὸ βιβλίον δὲν πείθει, ὅτι ἡ ἀρχαία Ριζηνία κεῖται εἰς τῶν σημερινῶν Μεσκλῶν τὴν θέσιν, οὔτε παρέχει συνεχῆ τῆς πόλεως ἱστορίαν, πρᾶγμα δύσκολον καὶ δι' ἄλλας πόλεις περὶ ὧν ἐσώθησαν πλείονες εἰδήσεις.

Ἀξιοσημεῖωτοι εἶναι τοπωνυμιαί τινές, οὐχὶ πάντοτε ἐπιτυχῶς ἐρμηνευόμεναι ὑπὸ τοῦ συγγρ. καὶ ἡ χριστιανικὴ ἐπιγραφή ναοῦ ἀναγομένη εἰς τὸ 1303 μ. Χ. (καὶ οὐχὶ π.χ. ὡς ὑποθέτει ὁ συγγραφεὺς εἰς σ. 30), ἐν ᾗ ἀναφέρονται ἱστοριογράφοι (τοιχογράφοι) Θεόδωρος Δανιὴλ καὶ ὁ ἀνεπιός του Μιχαὴλ Βενέρης (1).

Ὁ συγγραφεὺς εἶναι ἄξιος συγχαρητηρίων διότι, καίτοι ἀπαράσκευος τελείως εἰς τὴν παρομοίου θέματος διαπραγματεύσειν, ἐζήτησε νὰ λαμπρύνῃ τὴν ἰδίαν πατρίδα διασώζων ἔνθεν εἰς τὸ Μουσεῖον Χανίων τὰς ἐπιγραφάς της καὶ λοιπὰ ἀρχαιολ. εὐρήματα, καὶ κινῶν τὴν προσοχὴν τῶν εἰδημονεστέρων περὶ τῶν κατὰ τὸ χωρίον του ἀρχαιοτήτων ἐξ ἄλλου.

Κ. Γ. Φουρνάρη, Μία ἑκατονταετηρίς 1833—1933, Παράρτημα «Ἐφεδρικοῦ Ἀγῶνος» ἐν Χανίοις 1933. 80 μέγα σ. 8, δρ. 3.

Ἐπὶ τῇ ἐπετερίᾳ τῆς κατὰ Σεπτέμβριον 1833 εἰρηνικῆς ἐξεγέρσεως τῶν κρητῶν (χριστιανῶν καὶ μουσουλμάνων) κατὰ τοῦ αἰγυπτιακοῦ ζυγοῦ, ὁ παλαιὸς δημοσιογράφος κ. Φ. ἐξέδωκε τὸ φυλλάδιον τοῦτο, συνεχίζων τὰς περὶ τὴν κρητικὴν ἱστορίαν ἐργασίας του· (Ἔχει ἐκδώσει: Τὰ Χανιά μας, ἐν Χανίοις 1928. Τουρκοκορῆτες, ἐν Χανίοις 1929. Διοικήσεις καὶ Δικαιοσύνη ἐπὶ τουρκοκρατίας ἐν Κρήτῃ, ἐν Χανίοις 1929. Χριστιανισμὸς καὶ Ἰσλαμισμὸς ἐν Χανίοις 1931).

(1) Τὴν ἐπιγραφὴν δὲν ἀνέγνωσαν ὁ τὸ πρῶτον ἐκδοὺς Δέφφνερ, (ἐν ἀνωτ. σ. 239) οὔτε ὁ Μαυρακάκης πλήρως, ὡς παρετήρησα, ἀρχομένου τοῦ Ἰουνίου 1934, ὅτε εἶδον τὸν γυῖν τοῦ Χριστοῦ. Ὑπάρχει δ' εἰς αὐτὸν καὶ ἀνέκδοτον χάραγμα τοῦ 1477.

Δι' ὀλίγων ἀφηγείται τὰ τῆς ἐν Κρήτῃ αἰγυπτιοκρατίας, τὸ ἱστορικὸν τῆς ἐξεγέρσεως τοῦ 1833, τῆς γνωστῆς ἐκ τοῦ τόπου τῆς συναθροίσεως ὡς «καιροῦ τῷ Μουρνιδῷ», εἶτα δ' ἐκδίδει προκήρυξιν τῶν Μουσταφᾶ πασᾶ καὶ Νουρεντίν βέη πρὸς τοὺς χριστιανοὺς τῆς ἐπαρχίας Ἀμαρίου καὶ αἰτησιν τῶν Κρητῶν πρὸς τοὺς πρεσβευτὰς τῶν εὐρωπ. δυνάμεων παρὰ τῇ Πύλῃ (ἀπὸ τοῦ **Κ. Κριστοβουλίδου**, ἀπομνημονεύματα τοῦ περὶ αὐτονομίας τῆς Ἑλλάδος πολέμου τῶν Κρητῶν, ἐν Ἀθήναις 1959 σ. 582—8 παραλαμβάνων, χωρὶς καὶ νὰ τὸ ἀναφέρῃ) καὶ τὴν πρὸς τοὺς κατοίκους προκήρυξιν τῶν Ὄσμὰν καὶ Μουσταφᾶ πασᾶ, μετὰ τὴν καταστολὴν τοῦ κινήματος καὶ τὴν σφαγὴν (ὑπὸ τοῦ Ἱστορ. ἀρχείου αὐτῷ πρὸς ἐκδοσιν παπαχωρηθεῖσαν).

Τὰ τοῦ κινήματος τοῦ 1833 ἱκανῶς ἐξέθηκάν ὁ Κριτοβουλίδης. Ὁ νεώτερος ἱστορικὸς πρέπει νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν, πλὴν τῶν ἐν τῷ ΙΑΚ' νέων στοιχείων καὶ τὰ πραγματικὰ περιστατικὰ τῆς ἐξεγέρσεως. Δὲν ἔχει, νομίζω, π. χ. ἀρκούντως τονισθῇ, ὅτι παρὰ τοὺς χριστιανούς, ἐξεγερθέντας διὰ τοὺς νέους φόρους, τοὺς σφετερισμούς τῶν ἐσόδων καὶ τὰς σπατάλας περὶ τὴν ἐκτέλεσιν κοινωφελῶν ἔργων (λιμένων, ὁδῶν κλπ.), δυσηρεστημένοι ἦσαν καὶ οἱ Τοῦρκοι τιμαριούχοι, ὧν ἀφηρέθησαν τὰ τιμάρια, καταργηθείσης τῆς δουλοπαροικίας ὑπὸ τῆς αἰγυπτ. διοικήσεως· εἰς τὴν κατάργησιν τοῦ τιμαριωτισμοῦ δέον ν' ἀποδοθῇ ἡ σημασία ἣν ὄντως ἐνέχει.

Τὸν πανηγυρικὸν τῆς ἑκατονταετηρίδος ἐξεφώνησεν ὁ γυμνασιάρχης κ. Στέφ. Μυλωνάκης, ἐτύπωσε δ' ἡ ἐφημ. «Ἑρευνα» Χανίων τὴν 3 Ὀκτωβρίου 1933 Ν. Β. Τ.

Μαρίας Λιουδάκη, Κρητικὲς Μαντινάδες, Ἡράκλειο (1933) σ. 164 σελ. 401 ὁθ. Η

Ἡ δις Λιουδάκη εἶναι διδασκάλισσα, ἔχει δ' ἐκδώσει καὶ ἄλλοτε λαογραφικὸν ὕλικόν εἰς περιοδικὰ καὶ ἐφημερίδες· τῶρα συστηματοποιεῖ τὴν συλλογὴν τῶν κρητικῶν διστίχων τῆς ἀνατολικῆς Κρήτης.

Εἰκόνα κρητὸς λυρατζῆ ἀκολουθεῖ πρόλογος. εἰς ὃν ἐξηγοῦνται τὰ τῆς ἐκδόσεως τῆς συλλογῆς· εἶτα ἔπεται τὸ ὕλικόν χωρισμένον μεθ' ἱκανῆς ἐπιτυχίας εἰδολογικῶς: Παινέματα τῆς ἀγαπητικιάς (σ. 7—14), τοῦ ἀγαπητικοῦ (σ. 14—5), παλιᾶς ἀγάπης (σ. 16), παινέματα καὶ δύναμι τῶν ματιῶν (σ. 17—21), καημοὶ καὶ βάσανα τῆς ἀγάπης (σ. 22—71), παρηγοριάς (σ. 72), πόθοι (σ. 73—6), τοῦ χωρισμοῦ (σ. 77—83), παραπονέματα (σ. 84—5), φιλήματα (86—8), πείσματα (σ. 89—95), ζήλειες καὶ ἀπιστίες (σ. 97), γνωμικά (101—6), σατυρικὰς (107—13), ἀστείες (114—8). Αἱ οὕτω παραστασόμεναι **μαντινάδες**, ὡς τὰς λέγουσιν εἰς τὴν ἀνατ. Κρήτην, ὑπερβαίνουν τὰς δύο χιλιάδας. Δυστυχῶς οὔτε παρεβλήθησαν μετὰς τῆς ἤδη δημοσιευθείσης, οὔτε ὅλαι εἶνε καθαραὶ δημοτικαί. Ἡ ἰδίᾳ συγγραφεὺς ὁμολογεῖ, ὅτι ἀνέμειξε καὶ τινὰς ἐφ' ὧν ἔχει ἐπίδρασιν ἡ λογία γλῶσσα· γνωρίζομεν δὲ πολλὰ κατὰ τὸν ἐκπεσμόν τῶν συγχρόνων λαϊκῶν μνημείων τοῦ λόγου, ὥστε δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ τὰ συνδημοσιεύωμεν μετὰ τὰ καθαρῶς δημοτικά. Καίτοι ἡ ἐκδοσις ἐπιγράφεται **κρητικὴ** δὲν δύναται οὔτε κατὰ φαντασίαν νὰ θεωρηθῇ τοιαύτη. Οὔτε ἀρίθμησις τῶν διστίχων ἔγινε, διὰ νὰ δυνάμεθα νὰ παραπέμψωμεν εἰς σὺτὰ κάποτε, οὔτε λαμβάνεται μία, ἢ καλυτέρα, τῶν παραλλαγῶν ὡς ἡ ἀρχαιότερα τοῦ διστίχου μορφή· ὅλαι καλαὶ καὶ κακαὶ ἔχουν παραταχθῇ αἱ παραλλαγαί. Ἐπὶ πλέον ἡ ἐκδότις ὀρθογραφεῖ κατὰ τὸ δοκοῦν, ὥστε νὰ ἐπι-

τείνη τὴν σύγχυσιν τοῦ βιβλίου. Ἐνὶ λόγῳ, ἡ συλλογὴ παρουσιάζει πάντα τὰ μειονεκτήματα τῶν ἀντεπιστημονικῶν δημοσιεύσεων τοῦ λαογραφικοῦ ὕλικου, ἐνῶ ὀλίγος κόπος ἡδύνατο ν' ἀγάγῃ τὴν συλλογέα εἰς καλύτερ' ἀποτελέσματα.

Ἄλλ' ἂν ἀπὸ τῆς πλευρᾶς ταύτης ἀπέτυχεν ἡ δημοσίευσις, μία ἄλλη ἐπιτυχία ἐρχεται νὰ δικαιώσῃ τὴν συλλογέα. Τὸ ὕλικόν ποῦ δημοσιεύει ἀποπνέει κάτι ἀπὸ τὴν γυναικεῖαν χάριν καὶ λεπτότητα, εἶνε ἀμέτοχον τῆς βαναυσότητος καὶ σκληρότητος τῶν ἀνδρικῶν ἔργων· ἴσως διότι πολλὰ τῶν διστίχων εἶνε γυναικῶν ἀνωνύμων ἀλλ' αἰσθηματικῶν ἔργον· μᾶλλον ὅμως διὰ τὴν ἔμφυτον γυναικεῖαν ἱκανότητα νὰ ἐκλέγῃ τὸ ὥραϊον εὐκολώτερον.

Τὸ κείμενον ἀκολουθεῖ λεξιλόγιον εἰς τὸ ὁποῖον ἐρμηνεύονται πολλαὶ λέξεις. Καὶ τοῦτο εἶνε ἀντεπιστημονικόν, τῆς συλλογέως οὔσης ὅλως διόλου ἁδαοῦς εἰς τὰ γλωσσικὰ τῆς νέας ἑλληνικῆς καὶ ἀγνοούσης καὶ αὐτὰ τὰ στοιχεῖα τὰ ὁποῖα μία στοιχειώδης γραμματικὴ τῆς δημοτικῆς παρέχει.

Εἰς τὸ τέλος τοῦ βιβλίου ὁ κ. Δεληβασίλης δημοσιεύει τὴν μουσικὴν τῶν διαφόρου «σκοποῦ» διστίχων (καστρινὸς σκοπός, μαλεβιζιώτικος, πεντοζάλης, μεσαρίτικος, ριζίτικος, γεραπετρίτικος, στειακός)· ὁ σκοπὸς ποικίλει κατὰ τόπους.

Γενικῶς εἰπεῖν, ἡ συλλογὴ αὕτη θλίβει ἡμᾶς, διότι τόσος κόπος ἐγένετο μετὰ τόσης ἐπιμελείας καὶ ζήλου, χωρὶς τὸ ἀνὰ χεῖρας βιβλίον νὰ εἶνε μεθοδικόν καὶ περισσότερον χρήσιμον εἰς τὴν λαογραφικὴν ἔρευναν.

Χανιά, Δεκέμβριος 1933

Νικ. Β. Τωμαδάκης

ΠΟΙΗΜΑ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΑΘΑΝΑΤΟΥ

ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΤΗΣ ΓΡΙΠΠΗΣ ΤΟΥ 1918-1919

- 1 Κάθε ταχὺ μὲ τὴ δροσὰ π' ἀνοίγει τὸ χορτάρι
Ἄφουκραστῆτέ μου νὰ πῶ τσι γρίππης τὸ τροπάρι
Τροπάρι νὰ τὸ μάθωμε, τροπάρι νὰ τὸ λέμε
καὶ ὅσους νεκροὺς ἐθάψαμε ὅλοι μας νὰ τοὺς κλαῖμε.
- 5 Ἀηδόν'α μὴ λαλήσουνε, πουλιὰ μὴ κελαῖδουσνε
καὶ ὅσους νεκροὺς ἐθάψαμε νὰ τοὺς ἐσυχωροῦμε
Πρώτη φορὰ γροικήθηκε στὴν Ἰσπανία ἡ γρίπη
Πέρασε χῶρες καὶ νησὰ κ' ἔφθασε καὶ στὴ Κρήτη
Ἔτσι τὸ ἤθελε ὁ Θεὸς κ' εὗρέθη μιὰ αἰτία
- 10 Κι' ἔκαμε συνεταιρισμὸ γρίππη καὶ πνευμονία,
Φλέγες καὶ νεῦρα μάραινε καὶ τσὴ καρδιάς τὸ τόπο
Καῦμοὺς κ' ἀναστενάγματα, βάσανα τῶν ἀνθρώπων.
Στὸ φλέμονα τοὺς ἔπιανε ἡ σκοτεινὴ ὁδύνη
Κι' ὅλοι ἀπελπισθήκαμε, κανεῖς δὲ δ' ἀπομείνῃ.
- 15 Ἀθένεια ἔτονε κ' αὐτὴ στὴ γῇ τὴν οἰκουμένη
Κ' ὅποιος τὴν συλλογίσθηκε πόδια καὶ χέρια τρέμει.
Ἀναλογίας τοῦ λαοῦ καθημερινῶς πεθαίνουν
οἱ ἱερεῖς τσι θάφτανε μὰ ψάλτες δὲν ἐπηαῖναν.
λεῖψανα ἐμονιάζανε πολλὰ στὴν ἐκκλησία

- 20 ὅλα τὰ ἐνταφιάζανε μὲ μιὰν ἀκολουθία.
 Ἡ Γρίππη πρὸς τοῖ κοπελλιῆς ἐστράφη καὶ προσβάλλει
 καὶ πόλεμο τῶς ἔκαμε, καταστροφὴ μεγάλη.
 Παρθένες ἐμισεύγανε μὲ τοῖ χρονσὲς λαμπάδες
 καὶ τοῖ ἀκριβοστολίζανε σὰν τοῖ καλὲς νυφάδες.
- 25 Τὰ ροῦχα τὰ μεταξωτὰ ποῦχανε γιὰ τὴ σκόλη
 στὸ μνήμα τῶς τὰ βάνανε καὶ κάναν νυφοστόλι.
 Τὰ ροῦχα τὰ μεταξωτὰ τ' ἀκριβαγορασμένα
 στὸ τάφο τῶς τὰ βάνανε τὰ μαυραραχλιασμένα.
 Κρίμα τὰ μῆλα νὰ ψηγοῦν, τὰ ῥόδα νὰ μαδίσουν
- 30 Κρίμα παιδιὰ ποῦ τοὺς γονεῖς νὰ γοργοξεχωρίσουν.
 Σεισιτῇ ἄόρια καὶ βουνά, δένδρα ξεφουντωμένα
 σήμερο ξεχωρίζονται ἀδέρφια ἀγαπημένα.
 Κλάψει ἄόρια καὶ βουνά κ' ὁμορφα δεντρουλάκια
 σήμερο ξεχωρίζονται γονεῖς πὸ τὰ παιδάκια.
- 35 γονεῖς ἐξεχωρίζανε κ' ἐχάναν τὰ παιδιὰ τως
 κ' ἐκλέγανε κ' ἐδέρνουντα κ' ἐσύρναν τὰ μαλλιά τως
 Ἀντρούνα χωρίζανε ὁ γεῖς ἀπὸ τὸν ἄλλο
 ἀνέλπιστα καὶ ξαφνικά, θέ μου πόνος μεγάλος.
 Γυναῖκες ἐποθαίνανε κ' οἱ ἄνδρες τί νὰ κάνουν
- 40 ποῦ τοὺς ἀφήκανε μικρὰ παιδάκια καὶ βυζάνουν
 Μέσα στὸ μεταξύπνημα ποῦ θέλουν νὰ βυζάνουν
 ἀράσαν, πασπατεύουνε βυζι θέλουν νὰ πιάνουν.
 Μ' αἷς ῥήσωμε τὰ περὶ μικρὰ νὰ πάμε στὰ μεγάλα
 σ' αὐτὰ ποῦ δὲ βυζάνουνε καὶ περὶ δὲ τρῶνε γάλα
- 45 Μὲς τὸ σοκάκι περπατοῦν σκισμένα, γαργιωμένα
 γιὰτ' ῥ' ἀφήκεν ὄρφανὰ ἢ μάνα ποῦ τὰ ῥέγνα
 Ἦτονε νὰ ῥναι ἀγέννητα καὶ ὄχι νὰ γεννηθοῦνε
 Νὰ τὰ θωροῦν οἱ συγγενεῖς νὰ κλαῖνε καὶ νὰ σκοῦνε.
 Ὅπου σκεπάζει ὁ οὐρανὸς καὶ ὅπου βροντᾷ καὶ βρέχει
- 50 Ἡ γρίππη μᾶς ἐκυνηγᾷ νὰ μᾶς ἐκαταστρέψῃ.
 Ἡ πνευμονία βγήκενε καὶ ἡ γρίππη στὸ κυνηγι
 Κι' ὅσο κ' ἂν βλέπετ' ἄνθρωπος δὲν ἤμπορεῖ νὰ φύγῃ.
 Γιατ' εἶναι ἀέρι βρωμερό, πολὺ φαρμακεμένο
 Κι' ὅσο κι' ἂν βλέπεται ὁ ἄνθρωπος βρίσκει τὸν τὸν καῦμένο.
- 55 Μ' ἂν ὅλοι κινδυνεύωμεν ἀπὸ πολλὰς αἰτίες,
 Πόλεμοι καὶ ἀσθένειες κινοῦντ' ἀπ' ἁμαρτίες.
 Οἱ Εὐρωπαῖοι βασιλεῖς στὸ πόλεμο πιασθῆκαν
 Μανάδες πούχαν τὰ παιδιὰ στὰ μαῦρὰ βουτηχθῆκαν.
 Κι' ὅσοι ἀπομεῖναν ζωντανοί, πολλοὶ ῥναι πληγωμένοι
- 60 Χέρια καὶ πόδια λείπουνται καὶ κλαῖνε οἱ καῦμένοι.
 Ἀς ἔχουνε ὑπομονὴ οἱ πολυπαθόμενοι.
 γιὰ τὴ πατρίδα ἐπάθασι καὶ εἶναι δοξασμένοι.
 Ἀφίνομε τὸ ἄγωνιστὲς νὰ ποῦμε γιὰ τὴ γρίππη

- γέρους καὶ νέους κυνηγᾷ καὶ θὰ μᾶς ἀφανήσῃ.
- 65 Σημεῖα στέλλει ὁ Θεός, μὰ ἡμεῖς δὲ τὰ θωροῦμε
 Κι' ἂ δὲ μετανοήσωμε ὅλοι μας θὰ χαθοῦμε.
 ὡσὰν τοῦ Νῶε τὸ καιρὸ ποῦ ὅλοι ἐχαθῆκαν
 Καὶ μέσα εἰς τὴ Κιβωτὸ ὀλίγοι φυλαχτήκαν,
 Ποῦ τρώγανε καὶ πίνανε καὶ χαίρονταν κι' ἐκεῖνοι
- 70 Καὶ ξιφνικὰ πνιγῆκανε ὁμάδι μὲ τὰ κτήνη
 Ἔτσι τὸ πάθαμε κι' ἡμεῖς κι' ὅλοι μας θὰ χαθοῦμε
 Καὶ τόπο δὲ μὴν ἔχομε ποθὲς νὰ φυλαχτοῦμε.
 Αἰτία εὗρηκαν κι' οἱ γιανοὶ καὶ πέρονουν τοὶ παπάρδες
 Καὶ δὲ μᾶς ἐγλιτρεύουν καὶ θάφτουν οἱ παπάρδες.
- 75 Αὐτὰ μᾶς ξακλουθήξανε γιατί' ἔχομε ἁμαρτίες
 φόνους, κλειψὲς καὶ βλαστημιές, κάνομε καὶ πορνίες.
 Μέρος πατέρες βρίσκουντε καὶ μερικοὶ παπάρδες
 μὲ καλογρὲς τὰ σάζουνε κι' ἀκόμη μὲ χηράδες.
 Στὰ κληρικοὺς τέτοιες δουλειὲς δὲ πρέπει νὰ γροικοῦνται
- 80 νὰ πηαίνουν μὲ τὸ Σατανᾶ καὶ τὸ Χριστὸ ν' ἀρνοῦνται.
 Αὐτὰ δὲν ἐπιτρέπονται εἰς τὴν Ἱερωσύνη
 γιατί' ἔναι λαῦρα καὶ κεντᾷ κι' ἄφτει σὰ τὸ καμίνι.
 Μέρος κι' ἀπὸ τοὶ γεωργοὺς σταλίκια ξεκουνοῦνε
 Κι' ὅλο στὸ πρᾶμμα τῷ φτωχῷ συχναῖζουμε κι' ἀρποῦνε
- 85 Κι' ἂν πᾶνε καὶ στοὶ δικαστὲς νὰ παρουσιασθοῦνε
 οἱ δικηγόρ' εἶν' ἐτοιμοί, κι' ἀμέσως τοὺς ἀρποῦνε.
 Κι' ἀρχίζουνε τὰ ἀναβολές, πολλῶν εἰδῶ μαντέδες
 φωνάζει καὶ τοῦ καφετζῆ φέρει μας δυὸ καφέδες.
 Καὶ δίδει τὼς καὶ τὸ καπνὸ νὰ κάμουνε τσιγάρο,
- 90 ἀμὰ φοβᾶται ὁ φτωχὸς καὶ λέει δὲ φουμάρω
 ὁ δικηγόρος σκέπτεται πῶς νὰ τὸν ἐμαντρίσῃ
 Κι' ἂν ἔχη ἀμπέλι μὲ ἐληές, νὰ τὸν ἐξεπουλήσῃ
 Μὰ τούτους θὰ τὸ ἀφήσωμε κι' ὅ,τι μπορεῖ ἄς γενοῦνε
 μηδ' ἔχομε νὰ χάσωμε, μήδε νὰ ὠφεληθοῦμε.
- 95 Μέρος κι' ἀποῦ τοὶ δικαστὲς, κι' αὐτοὶ καταδικάζουν
 τὸν ὄρκο ἀποῦ πήρανε δὲ τὸν ἐλογαριάζουν.
 δίκιο ποτὲ δὲν δίδουνε εἰς τῷ φτωχῷ τὸ χέρι
 Καὶ τὸ ρουσφέτι πλήθυνε ἐτοῦτο τὸ σεφέρι.
 Μέρος ἐμπόροι εὐρίσκονται καὶ κακοκαμπανίζουν
- 100 κι' ἂν ἐμιλήσουν οἱ φτωχοὶ εὐθὺς τῶς ἐμαντίζουν.
 λένε, θὰ βρῶ τὸ ἔγγραφο εὐθὺς νὰ ἐκτελέσω,
 Τὸ πρᾶμμα σου ὅλο τὸ βαστῶ καὶ θὰ σου τ' ἀφαιρέσω.
 Κι' ὄντε μᾶς προσκαλέσουνε νὰ μᾶς ἐλογαριάζουν
 τόκους πολλοὺς κι' ὑπέρογκους στὴ ράχη μᾶς ἐβάνουν
- 105 Κλέφτες ὑπάρχουνε πολλοὶ καὶ νυχτοπροπατοῦνε
 Κι' ὅ,τι παντίζει παίρνουν το. κι' ὅλους μᾶς ἀδικοῦνε,
 Νύχτα σκοτίδι περπατοῦν μαζί μὲ τοὶ δαιμόνους

- κί' ὅτι κί' ἂν βροῦνε πέργουν το καὶ μᾶς ἐξημιώνουν.
ὁ ὄφις ὁ τρικέφαλος γιατί δὲ τοὺς δακάνει,
110 Κί' ἡ γρίππη ἡ ἀδυνατή, γιατί δὲ τοὺς ἐπιάνει.
Μέρος μεκερῆδες βρίσκονται ὀλημερνῆς μεθοῦνε
καὶ Παναγία καὶ Χριστὸ πάντοτε βλαστημοῦνε.
Τῇ Παναγία, τὸ Θεὸ καὶ τὸν Ἐσταυρωμένο
ὅλοι μας τὸν ἐβρίζομε τὸ πολυαγαπημένο.
115 Γιὰ μᾶς ἐτέθη στὸ σταυρό, νὰ μᾶς ἐλευθερώση
Κί' ἔχει καὶ τὴ παρὰδικο γιὰ νὰ μᾶς τὴν ἐδώση.
Γιὰ μᾶς φροντίζει στὶ τροφῆς κί' ὅλους μᾶς ἐταΐζει
Καὶ βρέχει τακτικά νερὸ κί' ὅλους μᾶς ἐποτίζει.
Ἀχάριστοι φανήκαμε καὶ δὲ τὸν ἐτιμοῦμε
120 Τὸ ἅγιό του ὄνομα ὅλοι μας βλαστημοῦμε.
Χρόνια πολλὰ δουλεύγαμε μὰ δὰ θὰ πλερουθοῦμε
Κί' ὅσα κί' ἂν ἐπαθαίνομε, νὰ μὴ τὰ βαρεθοῦμε.
Δὲν βαστᾷ μπλεῖο ἡ χάρη του καὶ δὲ μᾶς ὑποφέρει
Κί' ἐστεῖλε τὸ Ἀρχάγγελο μὲ κοφτερὸ μαχαῖρι
125 Ἦλθεν ὁ ἀρχιστράτηγος μὲ κοφτερὸ δραπεῖο
μᾶς ἐμαζευγε ἀγκαλιές, δεμάτια μᾶς ἐκάνει.
ὁ Χάρος εἶναι θεριστὴς καὶ ἡμεῖς εἵμαστε στάχυα
καὶ μᾶς ἐκόβγει ἀγκαλιές καὶ δένει μας δεμάτια.
Θέλω νὰ πῶ κί' ἄλλα πολλὰ ἀμὰ στενοχωροῦμαι
130 Μόνο ὅσους ἐχάσαμε νὰ τοὺς ἐσυχωροῦμε
Κί' ἂν θέλετε νὰ μάθετε τίνας τὸ τραγουδάκι
Ἀπὸ τὸ Κρούστα τῶβγαλε ἕνας Ἀθανατάκης.
Νικόλαος Ἀθάνατος γράφεται τ' ὄνομά του
135 Κί' ἀπὸ τὴ γρίππη γλύτωσε αὐτὸς καὶ τὰ παιδιὰ του.

GILBERT MYRRAY. Ο ΥΜΝΟΣ ΤΩΝ ΚΟΥΡΗΤΩΝ

(Ἀποκατασταθὲν κείμενον)

Ἰώ,
Μέγιστε Κοῦρε, χαῖρέ μοι,
Κρόνιε, παγ κρατὲς γάνους,
βέβακες	10 καὶ στάντες αἰείδομεν τεὸν
ἀμφὶ βωμὸν εὐερκῇ.
5 δαιμόνων ἀγώμενος·
Δίκταν ἐξ ἐνιαυτόν ἔρ-
πε καὶ γέγαθι μολπᾷ,
Τάν τοι κρέκομεν πακτίσι
μεῖξαντες ἅμ' αὐλοῖσιν,	Ἰώ, κ.λ.π.
Ἐνθα γὰρ σέ, παῖδ' ἄμβροτον,
ἀσπιδ[ηφόροι τροφῆς]
15 παρ' Ῥέας λαβόντες πόδα
κ[ρούοντες ἀπέκρυσαν].
Ἰώ κ.λ.π.

1) Σημ. Αἱ τετράγωνοι ἀγκύλαι δηλοῦν ὑποθετικὰς συμπληρώσεις. Δ δηλοῖ τὸν λίθον, Β τὸν καθηγητὴν Bosanquet, ἀπὸ τὰ ἀντίγραφα καὶ τὰς φωτογραφίας τοῦ ὁποίου μόνον γνωρίζω τὸν ὕμνον τοῦτον.

- 20
 τᾱ]ς καλᾱς Ἀο(ῦ)ς. 30 Ἀ[μιν θόρε, κῆς στα]μνία,
 Ἰώ, κτλ. καὶ θόρ' εὐποκ' ἐ[ς ποίμνια,
 [ῶραι δὲ βρ]ύον κατῆτος κῆς λή[ι]α καρπῶν θόρε,
 25 [πάντα τ' ἄγρι' ἄμφεπ]ε ζῶ, κῆς τελεσ[φόρους σίμβλους].
 ἁ φίλολβος Εἰρήνα. Ἰώ, κλπ.
 Ἰώ κλπ. 35 [Θόρε κῆς] πόλῃας ἀμῶν
 κῆς ποντοφόρο(υ)ς νᾶας,
 θόρε κῆς ν[έους πολ]εΐτας,
 θόρε κῆς Θέμιν κ[αλάν].

ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΣ

Ἰώ, Κοῦρε μέγιστε, σὲ χαιρετῶ, Κρόνιε, Κύριε παντὸς ὅ,τι λάμπει, ἦλθες ἐπὶ κεφαλῇς τῶν Δαιμόνων σου. Εἰς τὴν Δίκτην κατὰ τοῦτο τὸ ἔτος ἔλθῃ καὶ τέρπου μὲ χορόν καὶ ᾄσμα.

τὸ ὅποιον σοὶ κρούομεν μὲ ἄρπας ἀναμεμιγμένας μετ' αὐλῶν, καὶ σοὶ ψάλλομεν ἱστάμενοι περὶ τοῦ καλῶς περιτοχισμένου βωμοῦ σου.

Ἰώ κλπ.

Διότι ἐδῶ οἰφέροντες τὰς ἀσπίδας τροφεῖς σου, παραλαβόντες παρὰ τῆς Ρέας, ἀπέκρουσαν σέ, τὸ ἀθάνατον παιδίον, ὑπὸ τὸν θόρουβον κτυπόντων ποδῶν.

Ἰώ κλπ.

. τῆς ὥραίας Ἡοῦς (ι)

Ἰώ κλπ.

Καὶ αἱ Ἐποχαὶ τοῦ ἔτους ἤρχισαν νὰ καρποφοροῦν κατ' ἔτος(ι) καὶ ἡ Δικαιοσύνη νὰ κατέχη τὸ ἀνθρώπινον γένος καὶ ὅλα τὰ ἄγρια ζῶα ἐκυβερνῶντο ὑπὸ τῆς φιλοπλούτου Εἰρήνης.

Ἰώ κλπ.

Χόρευε (πήδα) δι' ἡμᾶς διὰ νὰ εἶναι πλήρη τὰ σταμνία, χόρευε διὰ τὰ ποίμνια μὲ τὸ ὥραϊο μαλλί, χόρευε διὰ τοὺς καρποὺς τῶν σπαρτῶν, καὶ διὰ νὰ ἀκμάσουν αἱ κυψέλαι.

Ἰώ κλπ.

Χόρευε διὰ τὰς πόλεις μας, καὶ χόρευε διὰ τὰ φερόμενα ὑπὸ τῆς θαλάσσης πλοῖα, καὶ χόρευε διὰ τοὺς νέους πολίτας καὶ διὰ τὸν ὥραϊον Νόμον.»

Στ. 2. Οὐδὲν «μέγιστος Κοῦρος», εἶναι γνωστὸν ἡμῖν ἀλλαχόθεν, πλὴν πβλ. τὸν τίτλον Νέος Κούρης διδόμενον εἰς τὸν Ἐπιμενίδην (Πλουτ. Σολ. 12 πβλ. Διογ. Λα. 1. 115) ἐπίσης τὸν ποιμένα Κορήτα ὁ ὁποῖος πρῶτος ἀνεκάλυψε τοὺς προφητικoὺς ἀτμοὺς τῶν Δελφῶν (Πλουτ. Defect. Ot. 42 καὶ 46) καὶ τὸν Πρωτοκούρην εἰς Ἐφεσον. Ditteebeger, Syll 1^o186, 1, ὁ ὁποῖος ἀναφέρει τὸν Wood Ephesus, app. 2 6.28. Πβλ. Hicks gk. Inscr. in Brit. Mus. 3, 2 σ. 219. Ὁ Κοῦρος εἶναι ἀναμφιβόλως εἰς θεὸς παραχθεὶς ἀπὸ τοὺς Κουρήτας, ὡς Σάτυρος, Σιληνός, Πάν, Salius καὶ ἴσως ἔτι ὁ Ἀμφικτύων. Ἐπειτα ταυτίζεται μὲ τὸν νεαρὸν Δία. Αἱ γνωσταὶ ἐπιγραφαὶ τοῦ Φούρητος ἐπὶ τῶν βράχων τῆς Θήρας (1.g.1. M.A. 111 354 etc.) ἐπίσης διαφωτίζονται πολὺ ὑπὸ τοῦ ὕμνου τούτου.

Στ. 3 ΚΡΟΝΕΙΕ, Λ.

Στ. 5 δαιμόνων δηλ. τῶν ἄλλων Κουρήτων ἰδ. τὸ ἄρθρον τῆς Miss Harrison (B.S.A. XV 1908—9 σ. 310).

Στ. στάντες. Ἐβάδιζον ὡς οἱ Saliī καὶ ἔπειτα ἴσαντο καὶ ἔπαλλον τὸν ὕμνον εἰς τὸν Βωμόν. Πβλ. Στράβων σ. 640: ὄρος ὅπου στάντας φασὶ τοὺς Κουρήτας κλπ. (εἰς τὴν Ἐφεσον).

τεόν: φαίνεται ὅτι γίνεται χρῆσις τοῦ ὡς μονοσυλλάβου.

Στ. 10. ἀσπίδ[ηφόροι Κούρητες] Β. Ἡ ἔννοια φαίνεται βεβαία, ἀλλὰ ἡ μετρικὴ ἄδεια — — — ἀντὶ —υ—υ εἶναι ἀμφίβολος καὶ δὲν ἀπαντᾷ ἀλλαχοῦ τοῦ ὕμνου. Διὰ τοῦτο προτιμῶ τροφῆς: ἀσπίδ[εσσι Κούρητες] θὰ ἀντεστοίχει καθαρῶς μὲ τὸ: μείξαντες ἅμ' αὐλοῖσιν.

Στ. 16. Προτιμῶ τὸ: ἀπέκρυσαν ἀπὸ τὸ κατέκρυσαν (Β) καὶ μετρικῶς καὶ διότι ἡ λέξις χρησιμοποιεῖται εἰς παρόμοιον ἱεροτελεστικὸν κείμενον παρὰ Ἡσυχ. Θεογ. 157 περὶ τῶν ἀποκρυβέντων παιδίων τοῦ Κρόνου: πάντα ἀποκρύπτσκε, καὶ Στράβων σ. 483 περὶ τῶν Κρητῶν νέων (Κουρήτων ἀπὸ ἄλλην ἀποψιν), ἀποκρύπτειν μὲν τὸν παῖδα.

Στ. 21. Οὕτω ὁ Β. Ἡ ἀνάγνωσις φαίνεται πολὺ σαφής.

Διὰ τὴν ἀνάγνωσιν ταύτης τῆς στροφῆς καὶ τῶν ἐπομένων ὀδηγοῦμαι μερικῶς ὑπὸ τοῦ Διοδώρου ν. 65. περὶ τῶν Κουρήτων:

«διεγεγόντας δ' αὐτοὺς συνέσει πολλὰ τῶν κοινῇ χρησίμων καταδείξει· τὰς τε γὰρ ποίμνας τῶν προβάτων τούτων ἀθροῖσαι πρώτους καὶ τὰ γένη τῶν ἄλλων βοσκημάτων ἐξημερῶσαι καὶ τὰ περὶ τὰς μελιττουργίας καταδείξει· ὁμοίως δὲ καὶ τὰ περὶ τὴν τοξικὴν καὶ τὰς κυνηγίας εἰσηγήσασθαι, καὶ τῆς πρὸς ἀλλήλους κοινῆς ὁμιλίας καὶ συμβιώσεως, ἔτι δ' ὁμονοίας καὶ τινος εὐταξίας ἀρχηγὸν γενέσθαι.»

Τοῦτο δίδει τὰ ποίμνια τῶν προβάτων, τὴν ἐξημέρωσιν τῶν ἄλλων ζώων, τὰς μελίσσας (πβλ. Καλλιμ. Ὑμν. Διὸς 50 ἐπ. καὶ Verg. Georg. IV 151) καὶ τὰς τέχνας τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς τακτικῆς ζωῆς. Ὡς πρὸς τὴν Θέμιν, ὁ καθηγητὴς Bosanquet σημειοῖ, ὅτι τὸ ἐπίσημον ὄνομα τοῦ συμβουλίου τῶν Κρητῶν ἀρχόντων ἦτο Εὐνομία (Ξανθοῦδίδης, Ἐφημ. Ἀρχαιολ. 1908). Πιθανῶς Θέμις εἶναι ποιητικὸν ἰσοδύναμον τούτου. Εἶναι περίεργον ὅτι τὰ συνθετέτερα ὀνόματα διὰ τὰς τρεῖς Ὠρας, ἀπὸ τὸν Ἡσίοδον (Θεογ. 902) καὶ ἐξῆς εἶναι Δίκη, Εἰρήνη καὶ Εὐνομία.

Ὑπάρχει ἐπίσης ἡ ἀναλογία τῶν Σαλίων, τοὺς ὁποίους ὁ Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεὺς (Ρωμ. Ἀρχαιολ. II IXX) ταυτίζει μὲ τοὺς Κούρητας, καὶ οἱ ὁποῖοι ἀσφαλῶς ἐσχετίζοντο μὲ τὴν ἀνοιξιν καὶ τὴν εὐφορίαν. Ἡ αὕτη σχέσις δεικνύεται εἰς τὸν Εὐσέβιον (Praep. Ev. III. 11 σ. 114): τῶν δὲ καιρῶν σύμβολα οἱ Κούρητες, τὸν χρόνον βουκολοῦντες.... τῶν δὲ Ὠρῶν αἱ μὲν κλπ.

Παρὰ τὴν ἐνόπλιον δὲ ὄρχησιν τῶν οἱ Κουρήτες δὲν φαίνεται νὰ ὑπῆρξαν στρατιωτικοί.

Στ. 23. Αὕτη ἡ στροφή ὑπάρχει μόνον εἰς τὸ ὀπισθεν μέρος. YON ΚΑΤΗΤΟΣ ἐκπλήσσει. Πρὸ τοῦ Υ ὑπάρχουν λείψανα τοῦ Ρ, ὅχι Φ. Χῶρος δι' ὅκτὼ περίπου γράμματα. Ἐὰν υποθέσωμεν ὅτι τὸ καταFέτος ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς μία λέξις, καὶ ὅταν ἐξέπεσεν τὸ F προῆλθεν ἡ μορφή κατάρτος, θὰ ἐγένετο κανονικῶς εἰς τὴν Δωρικὴν κατῆτος ἢ κατῆτος. Ἐὰν οὕτως ἔχη ἡ ἄνω ἐπανόρθωσις τοῦ κειμένου θὰ ἀρμόζῃ, ἀλλὰ δὲν δύναμαι νὰ εὕρω καμμίαν ἔνδειξιν, ὅτι ἔχει οὕτως. Αἱ μορφαὶ ἐπητανός, ἐπητανός εἶναι διαφόρου καταγωγῆς. Ὁ ἥρωες Κάθητος, ὁ ὁποῖος ἐνυμφεύθη τὴν Σαλίαν καὶ ἐπῆρξε πατὴρ τοῦ Σαλίου καὶ Λατίνου δὲν ἀρμόζει πολὺ (Ψευδ-Πλουτ. παραλλ. 40 =F. H. G. 111 σ. 230), οὔτε τὸ τῆτος =σιτοδεία.

Στ. 24. BROTOC Λ (ὀπισθεν) διορθ: Β.

Στ. 25 Πρὸ τοῦ Ε ὑπάρχουν λείψανα (πιθανῶς) τοῦ Π. Πρὸ τούτου περίπου χῶρος διὰ 13 γράμματα. Ἡ ἀποκατάστασις μου εἶναι ἀπλῶς exempli causa.

Στ. 29 ΘΟΡΙ Α. θόρ' Β. Ἡ παραγγελία θόρε, ἀπευθύνεται εἰς τὸν Θεὸν Κούρον, ἀλλ' ἐκτελεῖται καὶ ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς ἔδοντας, τοὺς Κουρήτας, ὡς ἀντιπροσωπεύοντας αὐτόν. Πβλ. limen salista berber καὶ triumpe triumpe triumpe

εἰς τὸ ἕσμα τῶν *Fratres Arvales*. Τὰ ἕσματα τῶν Σαλίων διασώζονται πολὺ ἀτελῶς, ὥστε νὰ χρησιμοποιηθῶσιν παρ' ἡμῶν. Ἦσαν *vix sacerdotibus suis satis intellecta* (Quint, 1. 6. 40).

Περίπου 14 γράμματα ἐλλείπουνσι πρὸ τοῦ ΜΝΙΑ, καὶ 10 ἕως 14 μετὰ τὸ ΕΥΠΟΚΕ. Τὰ κρητικὰ σταμνία ἦσαν φημισμένα. Ἡ λέξις πρὸ τοῦ: καρπῶν ἐτελείωνεν εἰς α καὶ πιθανῶς εἶχεν φωνῆεν πρὸ τοῦ α, ἀφοῦ ὁ χαρακτήρ ὅταν διαιρηθῇ μίαν λέξιν διαιρεῖ ἔπειτα ἀπὸ φωνῆεν (μὲ τὰς συνήθεις ἐξαιρέσεις, ὡς μεῖξαν—τες) λήϊα Β.

Στ. 31. τελεσ[φόρους ἀγροῦς] Β. ὥρας ἐπίσης θὰ ἤρμοζεν. Ἡ ἀποκατάστασις μου, ἂν καὶ ἀναμφιβόλως θὰ εἶχε χαραχθῇ: τελεσφόρους σίμβλους, εἶναι μᾶλλον εὐρεῖα διὰ τὸν ὑπάρχοντα χώρον.

Στ. 31. Ὁ χώρος ἐπὶ τοῦ λίθου ἱκανοποιεῖται διὰ τοῦ: θόρε κῆς, καὶ τοῦτο φαίνεται πιθανόν, ἀλλὰ εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ἓνα στίχον: θόρε κῆς πόλης ἀμῶν θόρε, εἰς τὸ ὁποῖον τὸ θόρε ἐκ λάθους ἐγράφη δῖς. Ποῖον ἐκ τῶν δύο θὰ διαγράψωμεν; Ἐν συνόλῳ τὸ δευτέρον, διότι 1) θόρε φαίνεται κανονικῶς νὰ ἀπαντᾷ εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ στίχου 2) εἶναι εὐχερότερον νὰ ἐννοήσωμεν τὸ εἰς ὃ ἀναφέρεται εἰσηγμένον εἰς τὴν δευτέραν χώραν, ὥστε νὰ τίθεται: θόρε πρὸ ἐκάστου ἀναφερομένου ἀντικειμένου. Στ. 35. ν[έους] πολ[ί]τας, μία ὥραία ἀποκατάστασις τοῦ κειμένου παρὰ τοῦ Β. Στ. 36. Πιθανῶς κ[λειτ]ήν Β.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑ

Ἡ ἐπιγραφή ἔχει παλαιογραφικῶς πολὺν ταχυγραφικὸν σημ. ἰδίως τὰς μορφὰς τοῦ Ε (συγχεομένου μὲ τὸ Ρ) Μ Θ Ω Β. Ὁ κ. M. N. Tod θὰ τὴν ἔτασεν εἰς τὴν δευτέραν ἢ τρίτην ἑκατονταετηρίδα μ. Χ. καὶ ὁ Rad. Bosanquet ἀνεξαορτήτως τὴν τάσσει «πιθανῶς ὄχι πρὸ τοῦ 200 μ. Χ.». Ἀλλὰ τὸ ἕσμα ἀναμφιβόλως εἶναι πολὺ παλαιότερον, ὡς ἐνδείκνυται ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἀντεγράφη κατ' ἀρχὰς πολὺ ἡμαρτημένως καὶ κατόπιν ἀντεγράφη πάλιν ὀρθότερον ἐπὶ τῆς ἄλλης πλευρᾶς τοῦ λίθου. Τὰ σφάλματα (Ρ ἀντὶ Ε, Π καὶ Ρ ἀντὶ Μ κλπ) φαίνεται νὰ δεικνύουν, ὅτι ἀντεγράφη ἀπὸ χειρόγραφον μᾶλλον παρὰ ἀπὸ ἄλλην ἐπιγραφὴν· ἀλλὰ φυσικὰ τὸ χειρόγραφον τοῦτο εἶναι δυνατὸν καὶ αὐτὸ νὰ ἀντεγράφη ἀπὸ λίθον. Τὸ μέτρον ἀρμόζει εἰς χρονολογίαν μεταξὺ τῆς 6ης καὶ 4ης ἑκατονταετηρίδος π. Χ.

Ἡ διάλεκτος εἶναι μία καλλιεργημένη ποιητικὴ Κοινὴ μὲ ὀλίγους δωρισμοὺς (ἀγώμενος, μακρὸν αἰς πολλὰς λέξεις, βέβακες), πολὺ περισσότερον ἐπιμελημένη παρὰ ἡ γλῶσσα τοῦ Ἰούλλου (300 π.Χ.) καὶ βεβαίως ὄχι προγενεστέρα τοῦ 400. Εἶναι πολὺ ἀπομεμακρυσμένη ἀπὸ οἰονδήποτε ἀρχαϊκόν.

Ἡ οὐσία εἶναι χαρακτηριστικὴ. Οἱ Κουρήτες θεωροῦνται ὡς ἰδρυταὶ τῶν τεχνῶν τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς τακτικῆς προόδου, ὡς παρὰ Διοδόρω. Αὐτὸ τὸ σημεῖον ἀπόψεως μόλις ἐμφανίζεται πρὸ τοῦ Βίου τῆς Ἑλλάδος τοῦ Δικαιάρχου καὶ τῶν πρώτων Στωϊκῶν. Τὸ ποίημα δὲ αὐτὸ ἀνήκει πιθανῶς εἰς τὴν αὐτὴν χρονολογίαν μὲ τὸν Παιάνα τοῦ Ἰούλλου, ὅχι μακρὰν τοῦ ἔτους 300 π.Χ.

Ἐὰν ἱστορικός τις δύναται νὰ μᾶς εὕρῃ ἐνδείξιν τινα ἀνασυστάσεως τοῦ συλλόγου τῶν Κουρήτων ἐν Κρήτῃ, πιθανῶς μὲ κάποιαν συνάφειαν μὲ τὴν Θέμιδα, περὶ τὸ 300 π.Χ. θὰ ἔχωμεν ἐπὶ ποῖα εὐκαιρίᾳ ἐγράφη τὸ ἕσμα καὶ πιθανῶς ἐπανεγράφη ἀπὸ τινα παλαιάν, ἀλλ' ἀκατάληπτον μορφήν (1).

(1) Σημ. Μύσ. Ἡ ἀνωτέρω μελέτη ἐδημοσιεύθη εἰς τὸ Ann. Br. School at Athens XV, 1908—9 σελ. 339 καὶ μετεφράσθη ἐκ τοῦ Ἀγγλικοῦ κατὰ παράκλησίν μας ὑπὸ τοῦ ἐπιμελητοῦ τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου Κρήτης κ. Πλάτωνος. Ὁ ὕμνος εὐρέθῃ ὑπὸ τοῦ καθ. Bosanquet κατὰ τὰς ὑπ' αὐτοῦ γενομένης ἀνασκαφᾶς ἐν Παλαικάστρῳ Σηείας (Κρήτης).

ΙΩΑΝΝΟΥ ΚΡΙΤΣΩΤΑΚΗ

ΟΙ ΚΡΗΤΕΣ ΖΩΓΡΑΦΟΙ ΤΗΣ ΜΕΤΑΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΣΧΟΛΗΣ

«Πολλὰ τέχνη ἐν ἀνθρώποις εἰσὶν ἐκ τῶν ἐμπει-
ριῶν ἐμπείρως εὐρημέναι· ἐμπειρία μὲν γὰρ
ποιεῖ τὸν αἰῶνα ἡμῶν πορεύεσθαι κατὰ τέχνην,
ἀπειρία δὲ κατὰ τύχην. Ἐκάστων δὲ τούτων
μεταλαμβάνουσιν ἄλλοι ἄλλων ἄλλως, τῶν δὲ ἀρί-
στων οἱ ἄριστοι».

(Πλατ. Γοργ. Β. C. § II).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Σκαρ. Βυζαντίου**, Ἱστορία Κων]πόλεως, τόμ. 3 (Ἀθῆναι 1851).
Γεωργίου Παπαδοπούλου, Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς παρ' ἡμῶν
 Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς (Ἀθῆναι 1890).
Νικολ. Σταυράκη, Στατιστικὴ τῆς Κρήτης (1890 Ἀθῆναι).
Κωνστ. Σάθα, Νεοελληνικὴ Φιλολογία (Ἀθῆναι 1868).
Ι. Βελούδου, Ἡ ἐν Βενετίᾳ Ἑλλην. Ἀποικία (Βενετία 1893).
Γ. Ε. Μαυρογιάννη, Βυζαντινὴ Τέχνη καὶ Βυζαντινοὶ καλλιτέχναι (Ἀθῆ-
 ναι 1893).
Γ. Λαμπάκη, Χριστιανικαὶ ἀγιογραφίαι (Ἀθῆναι 1896).
Γερασίμου Σμυρνάκη, Τὸ Ἅγιον Ὄρος (Ἀθῆναι 1903).
Κοσμᾶ Βλάχου, Ἡ Χερσόνησος τοῦ Ἁγίου Ὄρους Ἀθῶ (Ἀθῆναι 1903).
Στεφάνου Ξανθοῦδίδου, Χριστιανικαὶ ἐπιγραφαὶ (Ἀθῆναι 1900).
Σπυρ. Λάμπρου, Ἑλληνες ζωγράφοι πρὸ τῆς ἀλώσεως, «Ν. Ἑλληνομνή-
 μων», τόμ. Ε', (1908.)
Gerola G., Monumenti Veneti nel l'isola di Creta 1908. *πρὸ ἑλ. κειμ.*
Βασίλ. Ψιλάκη, Ἱστορία τῆς Κρήτης (Χανιά 1909).
Ι. Μουρέλλου, Κρητικὴ Στοὰ (Ἡράκλειον. 1911 σελ. 70).
Ἄδαμ. Ἀδαμαντίου, Βυζαντινὴ Θεσσαλονίκη (Ἀθῆναι 1914).
Γεωργ. Σωτηρίου, Ὁ Χριστὸς ἐν τῇ Τέχνῃ (Ἀθῆναι 1914).
G. Millet, Recherches sur l'iconographie d'Évangile aux XIV—XVI
 (Paris 1916).
Δ. Ζῶη, Μοῦσαι Ζακύνθου (ἀριθ. 651 καὶ ἑξῆς.)

Νικ. Καλογεροπούλου, Τοιχογραφίαι ἐν Ζακύνθῳ ἐν τῷ Θρησκευτ. περιοδικ. Θεσσαλονίκης «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς» τεύχος ΞΗ' (Θεσ]νίκη 1921).

Πινακοθήκη τεύχος 86 (Ἀθῆναι).

Νικ. Καλογεροπούλου, Μεταβυζαντινὴ καὶ νεοελληνικὴ τέχνη (Ἀθῆναι 1926).

D. Hesseling, Βυζάντιον καὶ Βυζαντινὸς Πολιτισμός, μετάφρασις Σ, Κ. Σακελλαροπούλου (νέα ἔκδ. Ἀθῆν. 1925).

Πορφυρίου Β' Σιναιου, Σιναιτικὸς Συνέκδημος (Ἀθῆν. 1925).

Δ. Ζώνη, Λεξικὸν Ζακύνθου.

Γεωργίου Σωτηρίου, Τὸ Ἅγιον Ὅρος.

» » Ἡ ἁγία Σοφία.

» » Ὁδηγὸς Βυζαντινοῦ Μουσείου (Ἀθῆναι 1924).

Χ. Τσούντα, Ἱστορία τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς τέχνης (Ἀθῆναι 1928).

Εὐλογίου Κουρίλα, Οἱ Ἀθωνίται (Θεσσαλονίκη 1929, τόμ. Α').

Ἐγκυκλοπαιδικὸν Λεξικὸν Ἑλευθερουδάκη.

Μεγ. Ἑλληνικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία.

Προεισαγωγή

Ἡ ζωγραφικὴ εἶνε μία τῶν εἰκαστικῶν τεχνῶν σκοπὸν ἔχουσα νὰ παρουσιάζῃ τὰ διάφορα ἀντικείμενα ἐπὶ λείας ἐπιπέδου ἐπιφανείας διὰ γραμμῶν καὶ χρωμάτων. Ὅχι δὲ μόνον ἀντιγράφει καὶ ἐρμηνεύει διὰ τοῦ ἰδιορρυθμοῦ αὐτῆς τρόπον τὴν ὁρατὴν φύσιν, ἀλλὰ καὶ τὸν νοητὸν καὶ ἀόρατον κόσμον. Συγχρόνως προσπαθεῖ νὰ εἰσδύσῃ εἰς τὴν οὐσίαν τῶν πραγμάτων καὶ νὰ ἀποδώσῃ πᾶν ὅ,τι ἐκ τῶν ἀποτελούντων τὴν ἐσωτερικὴν τούτων ὑπόστασιν δύναται νὰ ἐκφράσῃ διὰ τῶν ἰδίων αὐτῆς μέσων, τὰ ὁποῖα διαθέτει: Ἡ ζωγραφικὴ εἶνε ἡ παλαιότερα τῶν τεχνῶν, ἡ ὁποία συνυπῆρξε μετὰ τῆς γλυπτικῆς. Φαίνεται δὲ ὅτι ἡ ζωγραφικὴ εἶνε ἔμφυτος εἰς τὸν ἄνθρωπον ἀσκοῦσα τρόπον τινὰ ἐπίδρασιν ἐπ' αὐτοῦ, ἀπὸ πανάρχαιων δὲ χρόνων αὕτη ἐπειράθη νὰ ἀποδώσῃ τὰ πέραξ ἀντικείμενα. Αἱ αὐτῆς ἐκφράζονται ζωηρῶς καὶ ἐναργῶς συναισθήματα καὶ πόθοι ἀτόμων καὶ λαῶν· συνεπῶς ἡ ζωγραφικὴ περιλαμβάνει εἰς τὸ εὖρὸν αὐτῆς πλαίσιον ὁλόκληρον τὴν πολιτικὴν ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος. Ὅθεν ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ἐν ταῖς Ἰνδαίαις, ἐνθα ἐνεφανίσθη τὸ πρῶτον ὁ πολιτισμός, εὗρίσκομεν καὶ τὰ πρῶτα ἔχνη τῆς ζωγραφικῆς.

Ἡ ζωγραφικὴ πρὸ Χριστοῦ

Ἐν Κρήτῃ ἤρξατο ἀναπτυσσομένη ἡ τέχνη τῆς ζωγραφικῆς κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς Β'. χιλιετηρίδος π. Χ. Αἱ τοιχογραφίαι τῆς Κνωσοῦ, αἱ ὁποῖαι παριστάνουσι σηκνὰς ἐκ τοῦ καθ' ἡμέραν βίου εἶνε ζωγραφισμέναι ἐπὶ ἐπιπέδου ἄνευ προοπτικῆς, πολυσύνθετοι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥτιον. Αἱ τοιχογραφίαι αὗται τῆς Κρήτης παρουσιάζουσιν ἀκμὴν τέχνης καὶ κοινωνίαν πολυτελῆ μετ' ἐκλελεπτυσμένων ἡθῶν τῆς ἀνωτέρας τάξεως. Ἐν αὐταῖς παρίστανται γυναῖκες θαυμασιῶς ἐκτενισμέναι καὶ ἐνδεδυμέναι μεγαλοπρεπῶς (λ. χ. ἡ Παρισινὴ). Ὁ Μινῶς ζωγράφος ἦτο ἱκανὸς νὰ συλλαμβάνῃ καὶ νὰ ἀποδίδῃ πιστῶς τὸ πρότυπον εἰς πᾶσαν στιγμὴν τῆς δράσεως, κινήσεως καὶ στάσεώς του· ἐγνώριζε νὰ εἰκονίζῃ ἐν ζωηραῖς κινήσεσι πλήθη ἀν-

δρῶν καὶ γυναικῶν. Ἀξίαι σημειώσεως εἶνε καὶ αἱ τῆς Φαιστοῦ τοιχογραφίαι, ἰδίως ἡ λάρναξ τῆς Ἀγίας Τριάδος ⁽¹⁾ ἡ ὁποία διὰ τὰς ἐν αὐτῇ παραστάσεις «εἶνε ἕως τὸ πρῶτον κειμήλιον τῆς περιόδου ταύτης καὶ ἐν Κρήτῃ καὶ ἐν Ἑλλάδι.»

Ἡ τέχνη τῆς ζωγραφικῆς ἡσκέτο ἐπὶ τῶν τοίχων τῶν ἀνακτόρων διὰ νωπογραφίας (al Fresco), ἡ ὁποία μέχρι σήμερον διατηρεῖται ἐν καλῇ καταστάσει· θεωρεῖται δὲ ὡς παλαιότερα ἐξ αὐτῶν ὁ γνωστός «Κροκοσυλλέκτης» τοῦ ἀνακτόρου τῆς Κνωσοῦ (Evans Palace I σελ. 265, πιν. IV τοῦ ἔτους 1800 π. Χ. περίπου) ὁ «Blue boy» ὑπὸ τῶν Ἀγγλῶν ἀρχαιολόγων ἐπονομασθεὶς ⁽²⁾.

Ἡ τέχνη αὕτη μετεφυτεύθη εἰς τὴν ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα, εἰς τὰς Μυκήνας. Αἱ εὗρεθεῖσαι τοιχογραφίαι τοῦ ἀνακτόρου τῶν Μυκηνῶν ὁμιλοῦσι περὶ τῆς μεταλλαγῆς τῆς τέχνης. Ἐν δὲ τῇ Τίρυνθι (νέον ἀνάκτορον), ἐν Καδμείᾳ καὶ Φυλακιοπῇ Μήλου ἐξετελέσθησαν ἔργα ἄξια προσοχῆς. Μετὰ ταῦτα παρουσιάζεται ἡ ζωγραφικὴ εἰς τὴν Κόρινθον καὶ Σικυῶνα.

Ὁ L. Girard ἀναφέρει κοιτίδα τῆς ζωγραφικῆς τὰς εἰρημένας πόλεις καὶ ὡς πρῶτον ζωγράφον Κλεάνθην τὸν Κορίνθιον, εἰς τὸν ὁποῖον ἀποδίδει μίαν «ἄλωσιν τῆς Τροίας» καὶ μίαν «Γέννησιν τῆς Ἀθηνᾶς». Κατὰ τὸν Πλίνιον (XXXV, 12, 43) ἡ θυγάτηρ τοῦ Σικυωνίου Διβουτάδου πρώτη ἐχάραξεν ἐπὶ τοῦ τοίχου τὴν σκιὰν τοῦ μνηστῆρός της. Ὁ δὲ Σέριφος ἀναφέρει εἰκόνα τοῦ Δαιδάλου ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἀπόλλωνος ἐν Κύμῃ. Συγχρόνως λέγεται, ὅτι ὁ Κίμων ὁ Κλεωναῖος ἐξεργάσατο τὴν ζωγραφικὴν «πρότερον τρόπον τινὰ ἐν σπαργάνοις καὶ γάλαξιν οὖσαν εἰς δίοψιν» τῷ 490 π. Χ. ⁽³⁾.

Ἀπὸ δὲ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ὀλυμπίου Περικλέους ἀκμάζει ἡ ζωγραφικὴ (γραφικὴ) κατὰ τὸν Πλίνιον καὶ συγχρόνως διακρίνονται τρεῖς σχολαὶ ἢ γένη. Ἡ Σικυωνία, ἡ Ἀττικὴ καὶ ἡ Ἀσιατικὴ. Ἰδρυτὴς τῆς Σικυωνίας ἀναφέρεται ὁ Εὐπομπος, ὁ πρῶτος γνωστός Σικυωνίος ζωγράφος. Ἡ Ἀττικὴ ὑπῆρξε καὶ ἡ ἐνδοξότερα, ἀκμάσασα τὸν 4 π. Χ. αἰῶνα, εἰς αὐτὴν ἀνήκει ὁ Θηβαῖος Ἀριστείδης, Εὐφρόνωρ. Περὶ αὐτοῦ λέγει ὁ Πλούταρχος, ὅτι μία αὐτοῦ εἰκὼν, ἡ ὁποία εἰκόνιζε τὴν νίκην τῶν Ἀθηναίων κατὰ τοῦ ἱππικοῦ τοῦ Ἐπαμεινώνδα πλησίον τῆς Μαντινείας (συγκροτηθεῖσαν τῷ 362 π. Χ.) μετὰ πολλῆς ζωηρότητος, ἦτο μεστὴ «ἀλκῆς καὶ θυμοῦ καὶ πνεύματος». Ἐπὶ δὲ Κίμωνος ἤκμασε πλὴν ἄλλων καὶ ὁ πολυγραφώτατος καὶ μεγαλογράφος καὶ ὡς ἡθογράφος φημισθεὶς Πολύγνωτος ὁ Θάσιος (470—440 π. Χ.) περὶ οὗ ὁμιλῶν ὁ Ἀριστοτέλης ἐν τῇ ποιητικῇ ὀνομάζει τοῦτον (στίχ. 15) «ἀγαθὸν ἡθογράφον». Ἦτο ἔξοχος εἰς τὴν παράστασιν τοῦ γυναικείου κάλλους καὶ ἐν γένει καλλιτέχνης μεγαλοφυῆς καὶ ἐφευρετικός.

Ἡ τρίτη σχολὴ εἶνε ἡ Ἀσιατικὴ· εἰς αὐτὴν ἀνήκει ὁ Παρράσιος παραγωγικώτατος εἰς παραστάσεις Θεῶν καὶ ἡρώων. Κατὰ τὸν Πλίνιον (XXX, 36, 5) διήγαγεν εἰς ἐντέλειαν τὸ διάγραμμα τῶν μελῶν. Ὁ Ζεῦξις διεκρίθη εἰς τὴν παράστασιν τοῦ κάλλους ἢ τοῦ πάθους τὴν ἐκφρασιν.

Ἐπὶ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ἤκμασαν Ἀπελλῆς, Πρωτογένης, Ἀετίων κ. ἄ.

(1) Ἰδὲ Κρητικὸς πολιτισμὸς Στεφ. Ξανθουδίδου σελ. 31—33 καὶ τοῦ αὐτοῦ ὁδηγὸς Μουσείου Ἡρακλείου Κρήτης.

(2) Κρητικὸς πολιτισμὸς Στεφ. Ξανθουδίδου. σελ. 54 καὶ ἐφεξῆς 96—104. Τσοῦντα Ἰστ. ἀρχαίας τέχνης.

(3) Τσοῦντα, Ἱστορία ἀρχαίας τέχνης σελ. 229, 443.

ὡσαύτως ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ μεγάλου δορικτήτορος, ὅτε ἀκριβῶς ἡ Ἀλεξάνδρεια ἀπέβη τὸ κέντρον τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων, ἤκμασεν ἐκ παραλλήλου ἡ ζωγραφικὴ· πολλοὶ δὲ ὀνομαστοὶ τοῦ χρωστῆρος χειρισταὶ διεκρίθησαν, τῶν ὁποίων ἔργα τινὰ διεσώθησαν ἐν ἀντιγράφοις εἰς τὰς ἀνακαλυφθείσας τοιχογραφίας τῆς Πομπηίας, ἐνθα καταφαίνεται ἡ Ἑλληνικὴ ἐπίδρασις. Περίφημοι ζωγράφοι τοῦ τρίτου πρὸ Χριστοῦ αἰῶνος ὑπῆρξαν πολλοί· ὁ σπουδαιότερος δὲ αὐτῶν εἶνε ὁ Βυζάντιος Τιμόμαχος. Οἱ χρόνοι οὗτοι ὀνομάσθησαν Ἑλληνιστικοὶ καὶ ἡ τέχνη ὡσαύτως. Κατὰ τὴν Ρωμαϊκὴν κυριαρχίαν ἤρξατο ἀναπτυσσομένη ἡ τέχνη τῶν ψηφοθετημάτων (ψηφιδωτῶν) ἀσκουμένη ἐν Ἰταλίᾳ. Τὰ πλήθη τῶν ἀγγείων, τὰ ὁποῖα πληροῦσι τὰ Εὐρωπαϊκὰ Μουσεῖα καὶ τῶν ἐπ' αὐτῶν σχεδίων δεικνύουσι τοιαύτην ἐπίγνωσιν τοῦ γραμμικοῦ σχεδίου, τὸ ὁποῖον μόνον μεταξὺ τῶν νεωτέρων μεγίστων ζωγράφων τοῦ κόσμου δυνάμεθα νὰ παρατηρήσωμεν. Μήπως οἱ ἁρμονικοὶ τονισμοί, τὸ χρῶμα καὶ τὸ φῶς τῶν Ἑλλήνων ζωγράφων δὲν εἶνε ἄξια θαυμασμοῦ; Τίς μετ' ἐκπλήξεως δὲν θαυμάζει σήμερον τὸ ψηφιδωτὸν τοῦ Δαρείου ἐν τῷ Μουσείῳ τῆς Νεαπόλεως; Τὴν ζωντανὴν αὐτὴν σύνθεσιν ἐνθα τὸ χρῶμα ἀμιλλᾶται πρὸς τὸ σχέδιον καὶ ἡ προοπτικὴ τῶν τόνων καὶ τοῦ φωτὸς πρὸς τὴν συμμετρίαν καὶ τὴν ἀνατομίαν; Ἐκ τῶν εἰρημένων δυνάμεθα ἀδιστακτικῶς νὰ εἰπωμεν, ὅτι ἡ ζωγραφικὴ τῶν Ἑλλήνων τῆς καλῆς ἐποχῆς δὲν ὑπελείπετο οὐδαμῶς τῆς γλυπτικῆς, τῆς ὁποίας ἦτο ἡ δίδυμος ἀδελφή.

Ἡ διχμορφωθεῖσα ἀγιογραφία ἐν Βυζαντίῳ

Τέλος ἡ ζωογόνος πνοὴ τοῦ Εὐαγγελίου καὶ ἡ ἐξ αὐτῆς προσελθοῦσα κοινωνικὴ καὶ θρησκευτικὴ μεταρρύθμισις, ἐπήνεγκε κατ' οὐσίαν εἰς τὴν τέχνην ἀλλοίωσιν, συμφωνοῦσαν πληρέστατα πρὸς τὴν τότε θρησκευτικὴν ἀντίληψιν. Διότι ἡ καταπεσοῦσα εἰδωλολατρία ἀντικατεστάθη ὑπὸ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας καὶ ἵνα μὴ ἀποτόμως προσκρούσῃ εἰς τὰ αἰσθήματα καὶ τὰς συνηθείας τοῦ λαοῦ, ἤναγκάσθη νὰ ἐγκολπωθῇ πολλὰ ἐξ αὐτῶν καὶ νὰ τὰ προσαρμόσῃ εἰς τὸ νέον θρήσκευμα καὶ νὰ τὰ ἀφομοιώσῃ μὲ νέον ἔνδυμα χριστιανικόν. Οὕτω ἐκ τῆς εἰδωλολατρίας παρέλαβεν ἡ χριστιανικὴ θρησκεία πλὴν ἄλλων καὶ τὴν ζωγραφικὴν, ἡ ὁποία μετετράπη εἰς ἀγιογραφίαν.

Τὰ δόγματα καὶ οἱ ἀρχαὶ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, τὰ ὁποῖα ἀνελάμβανε ἡ νέα ζωγραφικὴ νὰ ἐξηγήσῃ διόστιαντο, ἄντικρυς ἀπὸ τῆς θεολογίας καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ πολυθεϊσμοῦ.

Αἱ χαρίεσαι μορφαὶ τῆς ἀρχαίας τέχνης, τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς Ἀφροδίτης, ἢ τῆς περιπλανωμένης εἰς τὰ δάση Ἀρτέμιδος, τῆς σεμνοπρεποῦς τῆς παρθενίας ἀντιπροσώπου, ὑπὸ μορφᾶς τοιαύτας, ἢ τε ἀνδρεία καὶ γυναικεῖα καλλοπὴν ἐξεδηλοῦντο πάντοτε νεάζουσαι καὶ σφριγῶσαι· τοσοῦτον ἦτο δύσκολον εἰς τὴν χριστιανικὴν τέχνην νὰ μὴ ἐπιδράσῃ ἐπ' αὐτῆς ἡ ἀρχαία, ἐφ' ὅσον μάλιστα ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἐλάμβανεν αὐτὴν ἐπίκουρον εἰς τὰς νέας παραστάσεις αὐτῆς. Τοιοῦτοτρόπως βλέπομεν ἀλλόκοτόν τι κρᾶμα πολυθεϊσμοῦ καὶ χριστιανισμοῦ δύο ἀντιθέτων καὶ ἀλληλομαχομένων θρησκευμάτων νὰ παρουσιάζωνται εἰς τοὺς πρώτους αἰῶνας τῆς ἀναπτυσσομένης καὶ διαρκῶς βελτιουμένης τέχνης, τῆς μετέπειτα κληθείσης Βυζαντινῆς ἀγιογραφίας.

Ἡ παράστασις τοῦ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ καθηλωμένου Ἰησοῦ ἦτο ἀνέκαθεν ὁ ἰδεώδης χαρακτήρ τῆς χριστιανικῆς τέχνης. Ὅπως ὑπῆρξεν ὁ Ὀλύμπιος Ζεὺς ὁ ἰδεώδης χαρακτήρ τῆς ἀναπτυχθείσης τέχνης ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τοῦ πολυθεϊσμοῦ.

Ἡ Πυθαγόρειος φιλοσοφία καὶ ὁ μυστικισμὸς αὐτῆς, ὡσαύτως ὁ Πυθαγόρειος συνεταρισμὸς καὶ ὁ ἀσκητικὸς βίος· ἡ ἐγκράτεια καὶ ἡ αὐστηρὰ δίαιτα τῶν Πυθαγορείων ἐπέδρασεν εἰς τὸν χριστιανισμόν.

Οἱ χριστιανοὶ καλλιτέχναι ἐμφοροῦμενοι ὑπὸ χριστιανικῶν ἰδεῶν, δὲν ἦτο ποτὲ δυνατόν νὰ θηρεύσωσι τὸ καλὸν ἐν τῇ τέχνῃ, ὡς ἐπραττον οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες.

Ἡ χριστιανικὴ ἀγιογραφία ἔλαβε τὴν ὑπαρξίν της ἐν τῷ βάθει τῶν κατακομβῶν⁽¹⁾ ἐκ τῶν μονογραμμάτων καὶ τῶν συμμίκτων συμβολικῶν εἰκόνων. «Οἱ καλλιτέχναι τῆς πρώτης ἐποχῆς τῆς ἐμφανίσεως τοῦ χριστιανισμοῦ ἐθνικοὶ καὶ χριστιανοὶ ἀνήκουσιν ἅπαντες εἰς τὴν αὐτὴν σχολήν, μετέβαλον μὲν θρησκείαν οὐχὶ ὁμῶς καὶ ὁυθμὸν ἐν τῇ τέχνῃ. Αἱ ἐπὶ τῆς τέχνης μεταρρυθμίσεις ἐγένοντο μετὰ ταῦτα· οὐδὲν ἦτον ἐπὶ πολὺν χρόνον ἡ Βυζαντινὴ τέχνη ἐν τῇ ἀνατολῇ ἔμεινε πιστὴ εἰς τὰς παραδόσεις τῆς ἀρχαίας». ⁽²⁾ Ἀφοῦ ἱκανῶς ἀνεπτύχθη διηρέθη εἰς δύο μεγάλους κλάδους· τὸν τῶν ἐφ' ὕγρασις τοιχογραφιῶν (*Fresco*) καὶ τὸν τῶν μωσαϊκῶν (*mosaique*).

Διάσημος διὰ τὰς τοιχογραφίας εἶνε ἡ Παλμυρικὴ κατακόμβη μετὰ ἑλληνίζουσης τέχνης καὶ γραφικοῦ διακόσμου. Ὡς καὶ ἡ τοιχογραφία τῆς ἐν Ῥώμῃ Κατακόμβης τοῦ ἀγ. Καλλίστου ἔχει ἑλληνικὴν παράστασιν· ὁ Ὀρφεὺς ἐν τῷ μέσῳ καταθέλγει τὰ ζῷα, πέραν δὲ αὐτοῦ εἰκόνες ἐκ τῆς παλαιᾶς καὶ νέας Διαθήκης. Μεγάλῃς ἀξίας εἶνε ἡ χριστιανικὴ τοιχογραφία τῆς ἐν Ῥώμῃ κατακόμβης ἀνακαλυφθείσης τῷ 1920 διὰ τὴν συμμετρίαν καὶ διὰ τὴν ἐντέλειαν τοῦ διαγράμματος. Ὡσαύτως καὶ αἱ ἐν τῇ Ἀνατολῇ εὐρεθεῖσαι τοιχογραφίαι μαρτυροῦσιν ἀριδιήλως τὴν στενὴν τούτων συγγένειαν μετὰ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς, ὡς λ. χ. ἡ τοιχογραφία, ἡ ὁποία εὑρετῆται ἐν τινὶ σήραγγι τῆς Ἀλεξανδρείας· ἀπεικονίζεται ἐν αὐτῇ ὁ πολλαπλασιασμὸς τῶν πέντε ἄρτων. Ὁ ζωγράφος ἔθεσε τὰ διάφορα πρόσωπα τῆς εἰκόνης ὑπὸ τὴν σκιὰν τοῦ δένδρου, δούς εἰς αὐτὰ φυσικωτάτας στάσεις (*attitudes*)· τὰ εἰκονιζόμενα πρόσωπα ἀριστῶσιν ἐν εἰρήνῃ ὑπὸ τὴν σεμνὴν καὶ ἀτάραχον προστασίαν τοῦ Χριστοῦ· Οὐδὲν δὲ χαριέστερον, ὠραιότερον ἅμα καὶ ἀπλούστερον τοῦ ἐν ἀγροῖς τούτου ἀρίστου.

Εἰς τὰ ἔργα ταῦτα «ἐπεξήτουν οἱ παλαιότεροι χριστιανοὶ νὰ ἀνευρίσκωσι μίαν συμβολικὴν ἔννοιαν εἰς τὰς εἰδωλολατρικὰς εἰκόνας, τὰς ὁποίας ἐθεώρουν ὡς σημεῖα προαγγέλλοντα τὴν νέαν θρησκείαν· Εἰς τὴν παράστασιν τοῦ Ὀρφέως, ἕνεκα

(1) Αἱ κατακόμβαι εἶνε ἐν τῶν σπουδαιότερων μνημείων τῆς ἀρχαιοτάτης χριστιανικῆς τέχνης. Τὸ ὄνομα κατακόμβη εἶνε νεώτερον, διότι οἱ ἀρχαῖοι ἐκάλουν ταύτας νεκροταφεῖα ἢ κοιμητήρια, καθ' ὅτι ἐχρησίμευον πρὸς ταφὴν τῶν πρώτων μαρτύρων καὶ ἐπισκόπων. Ταῦτα ἦσαν ὑπόγεια, μὲ στοᾶς καὶ διαδρόμους, ἔξω τῆς Ῥώμης παρὰ τὴν Ἀππίαν ὁδὸν ἐνθὺ τὸ μαυσώλειον τῆς Καικίλης Μετέλλης. Διεκρίνοντο παλαιόθεν φάραγγες ἢ χάσματα καλούμενα διὰ τῆς ἑλληνολατινικῆς λέξεως *Cat-cumbas*, ὠνομάσθησαν καὶ τὰ ἀνευρεθέντα χριστιανικὰ κοιμητήρια, καὶ ἔπειτα ἐπεξετάθη δι' ὅλα τὰ τοιαύτης φύσεως μνημεῖα νὰ ὀνομάζωνται οὕτω.

(2) Bayet, *l'art Byzantin*.

τῶν ὄρφικων λεγόμενων ποιημάτων, ἅτινα εἶχον τάσιν μονοθεϊστικὴν εἰς τὰς εἰκόνας τῶν στεφάνων, ἁμοιβὴν ἐκείνων, οἵτινες εἶχον τελέσει τὸν ἀγῶνα τοῦ βίου τοῦ ταῶ, πτηνοῦ νομιζομένου, ὅτι εἶχεν ἀφθαρτον σάρκα· ἐπίσης δὲ καὶ εἰς τὰς παραστάσεις τοῦ ἀγαθοῦ ποιμένος ⁽¹⁾, τοῦ ἰχθύος ⁽²⁾, τῆς περιστρεῆς ⁽³⁾, τοῦ ἄμνου ⁽⁴⁾, τοῦ φοίνικος. Μετεχειρίζοντο δὲ τὰς εἰκόνας ταύτας, ὅπως ὑπενθυμίζωσιν εἰς τὴν κοινότητα τὰς πεποιθήσεις αὐτῆς καὶ τὰς ἐλπίδας διὰ τῆς γλώσσης τῶν ἀπλοϊκῶν συμβόλων. Εἶνε δὲ μάλιστα εὐάρεστος εἰς τὴν συμβολικὴν ταύτην, ὁ ἐν αὐτῇ ὑπάρχων χαρακτήρ τῆς χαρᾶς. Νέας τέχνης μορφαὶ δὲν ἐπινοοῦνται κατὰ προτίμησιν δὲ ἐδίδετο νέα καὶ πρόσφορος ἔννοια εἰς παλαιὰς ἀπεικονίσεις, ἐγένοντο δὲ ἐνίοτε ἀνεκταὶ καὶ ἄνευ σημασίας εἰδωλολατρικαὶ παραστάσεις, ὅσας δὲν προσέκορυσεν εἰς αὐτὰς ἡ χριστιανικὴ πίστις. Οἱ δανεισμοὶ οὗτοι ἐκ τῆς ἀρχαιότητος ἔλαβον πολλὴν διάδοσιν, διὰ τοῦτο εὐρίσκονται μέχρι σήμερον πολλὰ μνημεῖα, τὰ ὅποια μαρτυροῦν εὐγλωττως τὸν δανεισμόν· ὡς λ. χ. εἶνε· τὸ γνωστὸν ἐκεῖνο μωσαϊκὸν τὸ χρησιμεῦον ὡς κόσμημα τοῦ δαπέδου, εἰς τὸ ὁποῖον εἶνε ἐν τῷ μέσῳ ἐνὸς στεφάνου, τὸν ὁποῖον περιβάλλουσιν ἀπεσπασμένοι κλάδοι, ἀναγινώσκεται ἐν τετραγώνικῳ πλαίσιῳ ἡ ἐξῆς ἐπιγραφή, ἣτις ἀρμόζει εἰς δύστροπον στωϊκὸν μᾶλλον ἢ ταπεινόφρονα χριστιανόν. «Ὁ δίκαιος ἑαυτῷ νόμος». ⁽⁵⁾

Ὅθεν ἡ ζωγραφικὴ ὑπῆρξεν ὁ κυριώτερος κλάδος τῆς Βυζαντινῆς τέχνης εἰς τὴν ὁποίαν κατ' ἐξοχὴν ἀποτυπῶνται τὸ θρησκευτικὸν καὶ συντηρητικὸν πνεῦμα τοῦ Βυζαντίου. Ἡ Ἑλληνικὴ τέχνη ἡ ὁποία ἐν τῇ μορφώσει αὐτῆς ἐπεδίωκε τὸ ὥραϊον, ἠνώθη μετὰ τῆς χριστιανικῆς, ἡ ὁποία ἐχρησίμευεν, ὡς ἐκ τῆς μορφῆς αὐτῆς πρὸς ἔκφρασιν τοῦ νέου ἰδεώδους. Οὕτω δὲ ἐσχηματίσθη ἡ Βυζαντινὴ τέχνη πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ νέου σκοποῦ, τὸν ὁποῖον ἐπεδίωκεν. Εἰς τὴν Βυζαντινὴν ἀγιογραφίαν πιστῶς διατυπῶνται ὁ σεβασμὸς πρὸς τὴν παράδοσιν. Ἡ μετὰ μείζονος προσοχῆς μελέτη καὶ ἐξέτασις τῆς Βυζαντινῆς ἀγιογραφίας ἀποδεικνύει, ὅτι οἱ Βυζαντινοὶ ζωγράφοι ἀνέδειξαν χριστιανικὴν τέχνην μετὰ πλήρους πραγματικότητος κοσμικῆς. Ὁ Βυζαντινὸς ζωγράφος ἐγνώριζε νὰ μεταχειρίζεται τὴν τέχνην του, ὅπως ἔκφραση τὰ ἐνδόμυχα αἰσθημάτα του, τὰ πληροῦντα τὴν μυστικοπαθεῖ καὶ θεοσεβῇ ψυχὴν του. Νὰ ἐξιστορῇ μετὰ τῆς διακρινούσης αὐτὸν σοβαρότητος θεολογικῶς καὶ δογματικῶς τὰς ἀπειροπληθεῖς θρησκευτικὰς ἐορτάς του, τὰ περὶ θεοῦ καὶ μελλούσης κρίσεως, ἐν μιᾷ λέξει τὸν ὁρατὸν καὶ ἀόρατον κόσμον, μετὰ τῶν ἰδεωδῶν αὐτοῦ συναισθημάτων. Νὰ ἀπεικονίζῃ δεόντως τὰ ἰδεώδη τοῦ μυστικισμοῦ: τὴν ἐγκράτειαν, τὴν ἄσκησιν, τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος ἐν μορφῇ παντοκράτορος καθορᾷ αὐτὸν καὶ τὸν παρακολουθεῖ πανταχοῦ ἀπὸ τῶν θόλων τῶν ναῶν. Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ εἰκονικὴ γλῶσσα τῶν Βυζαντινῶν μετὰ πλήρους μεγαλείου ὑπερκοσμοῦ.

Εἰς τὸ ἔργον αὐτῶν παρατηρεῖται ἰσχυρὸν διάγραμμα, ὑψηλὴ αἰσθητικὴ ἀντίληψις καὶ βαθεῖα γνώσις τῶν νόμων τοῦ καλοῦ μετὰ τῶν ἀτελειῶν τῆς ἐπο-

(1) Ἰδέ. Μαυρογιάννη, Βυζαντ. Τέχνη σελ. 5-7. Γ. Σωτηρίου ὁ Χριστὸς ἐν τῇ Τέχνῃ σελ. 73 καὶ ἐξῆς ἐν ἐκτάσει.

(2) Γ. Σωτηρίου. Αὐτόθι σελ. 63-69 μετὰ τῶν ὑποσημειώσεων.

(3) Σύμβολον προσφιλὲς τῇ ἀρχαίᾳ Ἑκκλ. συμβολίζον τὴν καθαρότητα, τὴν ἀγνότητα καὶ ἀκεραιότητα—τὸ ἅγιον πνεῦμα κατόπιν.

(4) Γ. Σωτηρίου, ὁ Χριστὸς ἐν τῇ Τέχνῃ σελ. 69-72.

(5) Hesselting, Βυζάντιον καὶ Βυζαντ. πολιτισμὸς (σελ. 121—2).

χῆς, ἤτοι ἡ ἔλλειψις τῆς προοπτικῆς καὶ τῆς ἀνατομίας. Μόνον διὰ τῶν τοιούτων δυνάμεθα καλύτερον νὰ ἴδωμεν τὸν Βυζαντινὸν κινούμενον καὶ σκεπτόμενον εἰς τὸ πλαίσιον ἐκεῖνο τοῦ καταρρέυσαντος πολιτικοθησκευτικοῦ κράτους, τὸ ὁποῖον ἄφησε τὰ ἴχνη του ἀνεξίτηλα. Ἡ ὑπερχιλιετὴς ζωὴ τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας καὶ συνεπῶς ἡ μετ' αὐτῆς συνύπαρξις τῆς ζωγραφικῆς, αὕτη δὲν ὑπέστη θεμελιώδεις παραλλαγὰς κατὰ τὴν ἐξέλιξιν τῆς, διότι ὁ κύριος αὐτῆς σκοπὸς ἦτο ὁ θρησκευτικός. Ἡ τέχνη δὲν ἠσκεῖτο ὑπὸ φιλελευθέρου πνεύματος, ἀλλ' ἐδεσμεύετο ὑπὸ τῆς θρησκευτικῆς παραδόσεως καὶ τοῦ δόγματος. Τὸ κύριον θέμα τῆς Βυζαντινῆς ζωγραφικῆς ὑπῆρξεν ἡ ἀκριβὴς παράστασις καὶ ἀφήγησις τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τῶν δογματικῶν ἰδεῶν. «Ἐλευθερία ἐν οὐδενὶ οὐδαμοῦ ἀφίεται τῷ καλλιτέχνῃ· πρωτότυπος δ' ἐργασία ἔξω τῶν τύπων καὶ τοῦ πνεύματος τῆς ἐκκλησίας ἐντελῶς ἀπαγορεύεται· οὐ μόνον ὁ τύπος, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ τῶν ἁγίων εἰκόνων ἡ θέσις ὁρίζεται ἐν τοῖς θείοις ναοῖς...., ἐρμηνεῖται τῶν ζωγράφων ὁδηγοῦσαι καὶ ποδηγετοῦσαι τοὺς δι' ἰδίας εὐχῆς ἔμπροσθεν τῆς θεοτόκου τῆς Ὁδηγητρίας καθιερωμένους ἁγιογράφους, ὧν τὸ ἔργον μετὰ «φόβου θεοῦ» καὶ «εὐλαβείας» ἐκτελούμενον τοῦντεῦθεν καλεῖται θεῖον ἔργον (¹)».

Ἡ Βυζαντινὴ ἁγιογραφία διεμορφοῦτο πάντοτε ἐπὶ τῇ βάσει τῶν εὐαγγελίων, ἐνίοτε δὲ καὶ τῶν ἀποκρύφων τῆς Ἐκκλησίας βιβλίων (ὡς λ. χ. ἡ ἁγνία Πεῖρα κ. ἄ. ὅ. θέματα). Πολλὰκις εὗρισκομεν εἰς τὰς βυζαντινὰς εἰκόνας, ἰδίως εἰς ἱστορημένα βιβλία, πολλὰς ἀναμνήσεις τῆς ἀρχαίας τέχνης, ὡς πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐκτέλεσιν. «Ὅλαι σχεδὸν αἱ μικρογραφίαι περιέχουσι προσωποποιήσεις τόπων, ἀρετῶν καὶ κακιῶν, πράξεων καὶ συναισθημάτων. Τοῦτο δὲ εἶνε ἀπροσδόκητον προκειμένου περὶ χριστιανικῆς τέχνης. Ἐπὶ τοῦ Δαυὶδ κρούοντος τὴν ἀρπαν ἐπερείδεται μετὰ πολλῆς οἰκειότητος γυνή, τῆς ὁποίας ἡ περιβολὴ εἶναι ἐντελῶς ἀρχαιοτρόπος, εἶνε ἡ ἀλληγορία τῆς Μελωδίας. Ὅπισθεν μιᾶς στυλίδος ἐπιφαίνεται μία κεφαλὴ μιᾶς νύμφης τῶν δασῶν, εἰς δὲ τὴν ὀπισθίαν θέσιν τῆς παραστάσεως, ἡμίγυμνος ὁρεινὸς θεὸς ἐκπροσωπεῖ τὴν Βηθλεέμ. Πάντα ταῦτα ἐξηγοῦνται δι' ἐπιγραφῶν, ὅπως καὶ εἰς τινα μνημεῖα τῆς ἀρχαίας τέχνης. Ὅταν ὁ Δαυὶδ περιστρέφει τὴν σφενδόνην του ἐναντίον τοῦ Γολιάθ μία περρωτὴ μορφή, ἡ Ἰσχὺς, ἐγγίζει τὸν δεξιόν του βραχίονα, ἐνῶ μία ἄλλη γυνή, ἡ Ἀλαζονεία, φεύγει μακρὰν τοῦ γίγαντος. Ἡ Ἰσχὺς, ἡ Πραότης, ἡ Μετάνοια, ἡ Ἐρημος, ὁ Βυθὸς τῆς θαλάσσης, ἡ Προσευχή, πᾶσαι αὗται αἱ ἀφηρημέναι ἔννοιαι παριστάνονται ὡς συγκεκριμένα πρόσωπα κατὰ τὸν ἀρχαῖον τρόπον. Ὁ ἀρχαῖος χαρακτήρ τῆς τοιαύτης ἀντιλήψεως ἐκπλήσσει ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἄλλοτε ἦτο κοινῶς ἀποδεκτὸν (τινὲς δὲ καὶ μάλιστα ἐπιφανεῖς λόγιοι ἀκόμη καὶ τώρα ἀποδέχονται) ὅτι οἱ βυζαντινοὶ αὗται εἰκόνες εἶνε ἀντίγραφα πολὺ παλαιότερων παραστάσεων εἰλημμένα ἐξ εἰδωλολατρικῶν ὑποδειγμάτων, ἀναγομένων ἴσως εἰς τὸ πρῶτον ἡμῶν τοῦ τετάρτου αἰῶνος (²)». Ὡσαύτως εὗρισκομεν προσωποποιήσεις τοποθεσιῶν καὶ εἰς τὰ ἀρχαιότατα χριστιανικὰ μωσαϊκὰ λ. χ. εἰς μίαν παράστασιν τῆς βαπτίσεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς τὴν ὁποίαν ὁ Ἰορδάνης ποταμὸς παρίσταται

(1) Γ. Λαμπάκη, Χριστιανικαὶ ἁγιογραφίαι 1896.

(2) D. Hesselting, Βυζάντιον καὶ Βυζαντ. πολιτισμὸς σελ. 231-32, ἔκδοσις Γ' 1925.

ὑπὸ μορφὴν ποταμίου θεοῦ⁽¹⁾. Ὅχι δὲ μόνον εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἦτο ἡ χρῆσις αὕτη συγχή, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Δύσιν ἀρκετὰ διαδεδομένη. Δι' ὃ Κάρολος ὁ Μέγας ματαίως προσεπάθησε νὰ καταπολεμήσῃ τὴν συνήθειαν τῆς ὑπὸ μορφὴν ἀνθρωπίνην ἀπεικονίσεως τοῦ Ἑλίου, τῆς Σελήνης, τῶν δώδεκα μηνῶν, τῶν ἀνέμων καὶ τῶν ὥρῶν τοῦ ἔτους, αἱ ὁποῖαι ὑπενθύμιζον τὴν εἰδωλολατρίαν. Ἡ αὕτη συνήθεια ἐπεκράτησε καὶ εἰς τὰ κατὰ διαφόρους ἐποχὰς ἀκμάσαντα μοναστηριακὰ κέντρα τῆς Ἀνατολῆς, ἰδίως τῆς Συρίας, ὡς ἦτο τὸ Μοναστήριον Εὐφραΐμ τοῦ Σύρου. Εἰς τὰς τοιχογραφίας τῶν Ἐκκλησιῶν, τῶν Μονῶν, μικρογραφίας ἱστορημένων ψαλτηρίων, εὐαγγελίων καὶ ἐν γένει Καινῆς καὶ Παλαιᾶς Διαθήκης καθιεροῦνται ὠρισμένοι μορφαὶ καὶ ἐπαναλαμβάνονται αἱ αὗται πάντοτε. Τοιοῦτοτρόπως εἰς τὴν Βυζαντινὴν ἀγιογραφίαν ἔμεινε τὸ θέμα· ἡ δὲ τέχνη ἐπέχει δευτερεύουσαν θέσιν. Οἱ προσηθέντες ἱστορημένοι κώδικες εἶνε ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι διεμόρφωσαν καὶ ἀνέπτυξαν ἐν γένει τὰς ὁρισθείσας μορφὰς ἐν τῇ βυζαντινῇ ἀγιογραφίᾳ· καθ' ὅτι τὰ χειρόγραφα ταῦτα ἐκυκλοφόρουν ἐν μεγάλῃ κλίμακι ἐν τε τῇ ἀριστοκρατίᾳ καὶ τῷ πλήθει. Ἐδωσαν ζωὴν καὶ κίνησιν εἰς τὰς εἰκόνας, ἐξ ὧν καὶ οἱ πλεῖστοι ζωγράφοι ἀντέγραφον τὸ θέμα αὐτῶν· τὰ δὲ χειρόγραφα ταῦτα ὑπῆρξαν οἱ φορεῖς καὶ οἱ διαμορφωταὶ τῆς βυζαντινῆς ἀγιογραφίας. Τοιαῦτα χειρόγραφα ἔχομεν πλεῖστα ὅσα, μαρτυροῦντα τὸν πλοῦτον τοῦ ἀγιογραφικοῦ θέματος, καὶ τὴν ἐπίδρασιν, τὴν ὁποίαν ἔσκησαν καθ' ὅλον τὸ βυζαντινὸν κράτος⁽²⁾.

Ὡσαύτως μεγάλης ἀξίας εἶνε τὰ ἱστορημένα παλίμψηστα καλούμενα χειρόγραφα. Παλίμψηστα λέγονται τὰ χειρόγραφα ἐκεῖνα «τῶν ὁποίων ἡ πρώτη γραφὴ ἔχει ἀποσβεσθῇ, ὅπως παρασκευασθῶσι τὰ φύλλα διὰ τὴν ὑποδοχὴν νέας γραφῆς». Διὰ τῶν παλιμψήστων χειρογράφων διεσώθησαν δύο γραφαί, ἤτοι δύο κείμενα τὸ ἀποσβεσθέν—ὅπερ συνήθως ἦτο κείμενον ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων ἢ καὶ Βυζαντινῶν.—Ἡ ἀνάγνωσις σήμερον τῶν τοιούτων παλιμψήστων χειρογράφων γίνεται διὰ χημικῶν μέσων· τοιοῦτον χειρόγραφον ἐπὶ παραδείγματι εἶνε τὸ ἀποκείμενον ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς ἐν Ἀγίῳ Ὄρει Μονῆς τοῦ Παντοκράτορος ὑπ' ἀριθ 61⁽³⁾. Ὡσαύτως μεγάλης ἀξίας εἶνε καὶ ὁ παλίμψηστος Συριακὸς κώδιξ τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Ὁρους Σινᾶ. Οὗτος περιέχει συναξάρια συριστί, ὑπὸ δὲ τὰ συναξάρια ἀρχαιοτάτην μετάφρασιν πάλιν εἰς τὴν Συριακὴν γλῶσσαν τῶν εὐαγγελίων. Ὡς παλίμψηστος ἀνεκαλύφθη ὁ κώδιξ οὗτος κατὰ πρῶτον τῷ 1884 ὑπὸ δύο κυριῶν Ἀγγλίδων ὅλως τυχαίως καὶ συμπτωματικῶς⁽⁴⁾.

Αἱ εἰκόνες τῶν ἱστορημένων χειρογράφων εἶνε ἀντίγραφα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μεγάλων εἰκονογράφων τοῦ Βυζαντιανοῦ κράτους, εἴτε ψηφιδωτῶν εἴτε τοιχογραφιῶν καὶ φορητῶν εἰκόνων· Αὗται δυστυχῶς ἀπώλοντο. Σήμερον διεσώθησαν ἐν χειρογράφοις, ἐὰν πιστεύσωμεν γνώμην τινά.

Ἡ Βυζαντινὴ ζωγραφικὴ φέρει ὅλας τὰς ἀρετὰς τῆς προχριστιανικῆς θρησκείας. Ἐχει δὲ φθάσει πολὺ πρὸ τῆς ἰταλικῆς ἀναγεννήσεως εἰς τοιοῦτον

(1) Ψηφιδωτὸν τῆς Ραβέννης.

(2) Ἰδὲ περιγραφὴν μικρογραφιῶν ἱστορημένων κωδίκων, Μαυρογιάννη, Βυζαντινὴ Τέχνη σελ. 200-228 καὶ Hesselring Βυζ. πολ. 227 καὶ ἐξῆς· ταῦτα ὡς προχειρότερα.

(3) Ἰδὲ Γ. Σωτηρίου τὸ Ἄγ. Ὅρος, σελ. 113 καὶ ἐξῆς.

(4) Ἰδὲ Συναϊτικὸς Συνέκδημος Πορφυρίου Β' 1925.

βαθμὸν αἰσθητοῦ μεγαλείου, ὥστε ἔργα τινὰ τοῦ μυθικοῦ ἢ μᾶλλον ἱστορικοῦ καταστάντος πλέον ζωγράφου, Μανουὴλ τοῦ Πανσελήνου (1) ἐκ Θεσσαλονίκης νὰ εὐρίσκονται μετὰ τὸν αὐτὸν φιλοσοφικὸν τόνον τῆς σκέψεως καὶ τῆς ἐκτελέσεως εἰς τὸ ὕψος τῆς μεγαλοφυΐας τοῦ Μιχαὴλ Ἀγγέλου. Ὁ περίφημος Πανσέληνος ὠνομάσθη ἄλλοτε μὲν ὑπὸ τινων Βυζαντινὸς Ῥαφαήλ, ἄλλοτε δὲ Βυζαντινὸς Giotto. Εἶνε γνωστὸς ἐκ μιᾶς ἐπιγραφῆς εὐρισκομένης ἐν τῷ πρωτάτῳ τοῦ Ἀγιωνύμου Ὅρους, ἡ ὁποία συνεπληρώθη ὑπὸ τοῦ Ῥώσου ἀρχαιολόγου Οὐσπένσκη ὡς ἑξῆς. «Ἰστορήθη ὁ θεῖος ναὸς τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, προῖσταμένου τοῦ Μανουὴλ Πανσελήνου (2) ἔτους . . . μηνὶ . . . Ἰνδ. . . .»

Ἄν καὶ κατὰ τὴν Βυζαντινὴν περίοδον ὁ δρόμος τῆς ζωγραφικῆς ἦτο κεκλεισμένος πρὸς τὴν ἐλευθερίαν, ἐν τούτοις ὅμως ὑπάρχουσιν ἐποχαὶ αἵτινες φέρουσι τὴν ἰδίαν αὐτῶν καλλιτεχνικὴν ιδιότητα καὶ ἔργα δυνάμενα νὰ συγκριθῶσι, πρὸς ὅτι καλύτερον παρήγαγε τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ἐν τῇ παγκοσμίῳ τέχνῃ.

Αἱ διακρινομένη ἐποχαὶ τῆς λαμπρᾶς ἀναγεννήσεως τῆς Βυζαντινῆς ἀγιογραφίας εἶνε αἱ ἑξῆς:

Α'. περίοδος ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ

Ἀπὸ τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ θριάμβου τοῦ Μ. Κωνσταντίνου μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἡ ζωγραφικὴ ἤρξατο νὰ ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὴν καλουμένην Ἑλληνιστικὴν καὶ οὕτω δημιουργεῖται νέος ῥυθμὸς ἐξελισσόμενος ἐν ὅλῃ αὐτοῦ τῇ μεγαλοπρεπείᾳ καὶ τῇ λάμπει. Κατὰ τὸν στ'. αἰῶνα τίθενται αἱ βάσεις τῆς νέας τέχνης ἀπὸ τὰς ὁποίας οὐδέποτε ἀπεμακρύνθη ἡ Βυζαντινὴ ζωγραφικὴ. Τὰ θεμελιώδη αὐτῆς γνωρίσματα εἶνε ἡ ἀπλοποίησις τοῦ σχεδίου, ἡ συμμετρικὴ καὶ ῥυθμικὴ διάταξις τῶν προσώπων, ἡ ἱερατικὴ αὐστηρότης τῶν στάσεων, διὰ τῶν ὁποίων ἀποκαλύπτεται βαθὺ πνευματικὸν περιεχόμενον. Ἀνυπέρβλητα μνημεῖα τέχνης τῆς ἐποχῆς ταύτης εἶνε τὰ ψηφιδωτὰ τῆς Θεσσαλονίκης τοῦ Ἀγ. Δημητρίου (3) (στ'.—ζ' αἰῶνος). Ἀγ. Σοφίας Θεσσαλονίκης, τοῦ Ἀγ. Γεωργίου (Ἐσχὶ Τζουμά) Ε'. αἰῶνος. Ψηφιδωτὰ τινὰ τῆς Ἀγ. Σοφίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀνάγονται εἰς τὴν παροῦσαν ἐποχὴν. Ὡσαύτως καὶ αἱ ἐγκαυστικά ἐικόνες αἱ διασωθεῖσαι εἰς τὴν Μονὴν Σινᾶ καὶ ἤδη ἐν Πετροπόλει εὐρισκομέναι, τῶν Ἀγίων Σεργίου καὶ Βάχχου, τοῦ Προδρόμου καὶ ἄ. ἀνήκουσιν εἰς τὸν στ'.—ζ'. μ. Χ. αἰῶνα ἔργα θαυμαστῆς τέχνης.

(1) «Ἐκ Θεσσαλονίκης λάμπαντα Ἐμμανουὴλ (Πανήλιον) τὸν Πανσέληνον . . . ὅστις λάμπων ποτὲ εἰς τὴν ζωγραφικὴν ταύτην ἐπιστήμην ὡς ἄλλος ἥλιος καὶ λαμπροκίνητος σελήνη, ὑπερηκόντισε καὶ κατεκάλυψε μετὰ τὴν θαυμαστὴν τέχνην του, ὅλους τοὺς παλαιούς καὶ νέους ζωγράφους, ὡς τὸ δεικνύουν σαφέστατα αἱ ἐν τοῖς τοίχοις καὶ πίναξιν ὑπ' αὐτοῦ εἰκονισθεῖσαι εἰκόνες . . .». Ἐκ τῆς ἐρμηνείας τοῦ Ἀθω. Ἰδὲ Κοσμᾶ Βλάχου, Ἡ χειρσόνησος Ἀγίου Ὅρους (1903 Ἀθήναι).

(2) Ὁ Πανσέληνος κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Κονδακῶφ εἰργάσθη ἐν Ἀγίῳ Ὅρει μετὰ τῶν ἐτῶν 1435-1536. Περί Πανσελήνου, ἰδὲ Γερ. Σμυρνάκη τό Ἀγ. Ὅρος. Ἀθήναι 1903 σελ. 690 καὶ ἑξῆς.

(3) Ἰδὲ Ἀδαμ. Ἀδαμαντίου Βυζαντινὴ Θεσ/νικὴ σελ. 135 ὡς ἑξῆς.

Β'. Περίοδος ἐπὶ Μακεδόνων.

Ἡ δευτέρα ἀναλαμπὴ τῆς Βυζαντινῆς ἀγιογραφίας εἶνε ἐπὶ τῶν *χρόνων τῶν Μακεδόνων*. Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἐπικρατεῖ τὸ διακοσμητικὸν διὰ γραμμῶν καὶ χρωμάτων, μόνον τὸ σχέδιον εἶνε λιτόν, ἀλλὰ ἡ σύνθεσις εὐγενὴς μὲ ὅλην ἐκείνην τὴν θρησκευτικὴν αὐστηρότητα καὶ τὴν ἱεροπρέπειαν. Διὰ τῆς συνθέσεως τῶν δύο τούτων στοιχείων, ἡ συνδυαστικὴ ἐφευρετικότης, φθάνει εἰς τὰ καλύτερα καὶ ὠραιότερα ἔργα, εἰς ἀξιοθαύμαστον καλλιτεχνικὴν ἐνότητα, ὡς εἶνε τὰ δημιουργηθέντα ἔργα τῆς περιόδου ταύτης, τὰ μωσαϊκὰ τοῦ Δαφνίου καὶ μέρος τῶν μωσαϊκῶν τῆς μονῆς ἐν Χίῳ. Εἰς τοὺς παρόντας χρόνους κατατάσσονται ὅλα σχεδὸν τὰ ψηφιδωτὰ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἁγ. Σοφίας, τὰ ὁποῖα ἐνεφανίσθησαν κατὰ διαφόρους ἐπισκευὰς τοῦ ναοῦ, ὡς λ. χ. τῷ 1848 ἀντεγράφη ἡ εἰκὼν τῆς δεήσεως ὑπὸ τοῦ Fossati καὶ ἐδημοσιεῦθη ὑπὸ τοῦ Γερμανοῦ ἀρχιτέκτονος Salzenberg ⁽¹⁾ κ. ἄ. π. εἰκόνες. Τὰ ἔργα τῆς ἐποχῆς ταύτης «στεροῦνται φυσικῶν χαρίτων καὶ ἀνθρωπίνων θελημάτων, ἀντ' αὐτῶν ὅμως ἔχουσι βαθεῖαν ἐσωτερικότητα, ὡς σύμβολα ἀναλλοιώτου πίστεως μετὰ ὑψηλῆς γαλήνης ἡ ὁποία ἀνυψώνει ταῦτα ὑπεράνω τῆς γηϊνῆς ζωῆς». ⁽²⁾

Γ'. Περίοδος ἐπὶ τῶν Παλαιολόγων

Ἐτέρα ἐποχὴ ἐξ ἴσου λαμπρὰ τῆς Βυζαντινῆς ἀγιογραφίας εἶνε ἡ καλούμενη ἀναγέννησις ἐπὶ τῶν χρόνων τῶν Παλαιολόγων, ὅχι μόνον εἰς τὴν τέχνην ἀλλὰ ἐν γένει εἰς ὅλους τοὺς κλάδους τῆς τε φιλολογίας καὶ καλλιτεχνίας. Ἡ ἀγιογραφία μετὰ μακρὸν σάλον τῆς εἰκονομαχίας ἀναγεννᾶται λαμβάνουσα ἐπίδοσιν ἐκ τοῦ παρελθόντος. Παρατηρεῖται συγχρόνως ἡ εὐλυγισία καὶ ἡ ζωηρότης εἰς τὰς κινήσεις τῶν εἰκονιζομένων προσώπων, τὰ ὁποῖα φανερῶνουν ἀτομικὴν δράσιν. Διακρίνει τὴν ἐποχὴν ταύτην ὁ πλοῦτος τῶν εἰκονογραφικῶν σκηνῶν καὶ ἡ προσωπικὴ σύνθεσις. Διανοίγονται διὰ τῆς μελέτης τῆς φύσεως νέοι ὀρίζοντες, καὶ διὰ τῆς παραστάσεως τοῦ χώρου καὶ ἀποστάσεως, τοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ βάθους, διὰ τῶν ὁποίων κάλλιστα δύναται ἡ ἐποχὴ αὕτη νὰ νομισθῇ ὡς ὁ πρόδρομος τῆς Ἱταλικῆς ἀναγεννήσεως. Ἡ τέχνη δὲν περιορίσθη εἰς τὴν Μακεδονίαν μόνον, ἐνθα καὶ ἐνεφανίσθη, ἀλλ' ἐπέξετάθη εἰς ὅλον τὸ Βυζαντιανὸν κράτος· ἄριστα δείγματα τῆς τέχνης ταύτης εἶνε τοῦ Μυστρᾶ ⁽³⁾ ὁ ναὸς τῆς Περιβλέπτου ⁽⁴⁾ καὶ ὁ ἅγιος Εὐθύ-

(1) Περισσότερα τούτων δύναται τις νὰ εὑρῇ εἰς τὰ πρόχειρα ἔργα ἢ «Ἁγία Σοφία» Γ. Σωτηρίου σελ. 98 καὶ ἐξῆς, τοῦ αὐτοῦ «Ὁ Χριστὸς ἐν τῇ τέχνῃ» σελ. 185 καὶ ἐξῆς καὶ 138 ὑποσημειώσεις. Ἀντωνιάδου «Ἐκφράσεις τῆς Ἁγ. Σοφίας».

(2) Ὁ ὀρισμὸς Μακεδονικῆς σχολῆς ἐισήχθη ὑπὸ τοῦ Millet καθ' ὅτι ἡ τέχνη αὕτη ἀνεπτύχθη εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ ἐπεκράτησεν εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς Σλάβους τῶν Βαλκανίων καὶ τῆς Ρωσίας ἀπὸ τοῦ ΙΑ' αἰῶνος.

(3) Αἱ τοιχογραφίαι τοῦ Μυστρᾶ θεωροῦνται ὡς πρότυπα τῆς μετὰ ταῦτα Κρητικῆς σχολῆς τῆς ἀναπτύξεως καὶ ἐξαπλωθείσης καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα.

(4) Οὐχὶ τῆς ἐν Κων/πόλει ὁμωνύμου Μονῆς πρόκειται, τῆς ἰδρυθείσης τῷ 1031 ὑπὸ τοῦ Αὐτοκράτορος Ρωμανοῦ τοῦ Ἀργυροῦ, ἐνθα καὶ ἐτάφη ὁ Νικηφόρος ὁ Βοτανειάτης, ὅστις καὶ δευτερός αὐτῆς κτίτωρ κλεῖζεται ὡς ἀνακαινίσας αὐτὴν τῷ 1081 καὶ ἐν αὐτῇ κατεκλείσθη ἀφοῦ ἐκάρη μοναχός, ἐκβληθεὶς τοῦ θρόνου ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ, καὶ ἐν

μιος ἐν τῇ βασιλικῇ τοῦ ἁγ. Δημητρίου Θεσσαλονίκης (τοῦ 1303). Ὅλα τὰ εἰρημένα ἔργα εἶνε δυστυχῶς ἀνωνύμων ζωγράφων.

Συντεχνίαι ζωγράφων ἐν Βυζαντίῳ

Οἱ ζωγράφοι κατὰ τὴν Βυζαντινὴν ἐποχὴν ἀπετέλουν ἴδιον σωματεῖον, εἴτε συντεχνίαν καὶ παρίσταντο εἰς τὰς ἐπισήμους τελετὰς τῆς αὐλῆς, δι' ἰδίων ἀντιπροσώπων μάλιστα εἰς τοὺς ἀγῶνας τοῦ ἵπποδρομίου. Ἐκάστη φατρία τῶν Πρασίνων καὶ Βενετῶν εἶχε καὶ τοὺς ζωγράφους τῆς. Οὗτοι πλὴν τοῦ δικαιώματος νὰ παρίστανται εἰς τὰς ἐπισήμους καὶ μεγάλας τελετὰς τῆς χαρᾶς καὶ εὐθυμίας φέροντες τὰς χρυσοδαδάλους αὐτῶν στολὰς, ὥφειλον καὶ εἰς τὰς κηδεῖας νὰ παρευρίσκωνται τῶν ἐπισήμων λειτουργῶν τοῦ κράτους, ὅπως καὶ ἐνταῦθα προσφέρουσι τὰς ὑπηρεσίας των, ὅπερ πιθανώτατα διὰ νὰ ζωγραφίσουν τὴν κηδεῖαν· τὸ τοιοῦτον δὲν καθορίζεται σαφῶς, οὐδὲ ἐξάγεται εὐκόλως ἐκ τῆς συγγραφῆς τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, ὅστις ὁμιλῶν περὶ τῆς κηδεῖας τοῦ αὐτοκράτορος Ζήνωνος (491) λέγει, «ὅτι οἱ Βεστοσακράται καὶ οἱ ζωγράφοι καὶ οἱ μονητάριοι τὰ συνήθη ἔπραξαν».

Καταδίωξις τῶν ἱερῶν εἰκόνων

Αἱ εἰκόνες κατὰ τὴν βυζαντινὴν ἐποχὴν κατεδιώχθησαν καὶ κατεπολεμήθη· ἡ χορῆσις αὐτῶν πολλάκις, ὅχι μόνον ὑπὸ τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ αὐτῶν τῶν ἱεραρχῶν, ὡς ἔθιμον εἰδωλολατρικὸν. Ὁ ἅγιος Ἐπιφάνιος καὶ ὁ Χρυσόστομος ἀκμάσαντες κατὰ τὸ τέλος τῆς Δ'. μ. Χ. ἑκατονταετ. (ὁ Χρυσόστομος ἀπέθανε τῷ 407 ἐν Κομάνοις ἐξόριστος), ἔκλινον μᾶλλον κατὰ τῶν εἰκόνων. Ὁ δὲ ἅγιος Αὐγουστίνος ἐδείκνυε μικρὸν σεβασμὸν πρὸς τὰ λατρευτικὰ ἀντικείμενα τῶν τάφων καὶ τῶν εἰκόνων. Ἡ ἐν Ἐλβίρᾳ συνεληοῦσα Σύνοδος τῷ 305 ἀπηγόρευσε διαρρήδην, διὰ τοῦ 33 κανόνος αὐτῆς, τὰς ἐπὶ τῶν τοίχων τῶν ναῶν γραφὰς (εἰκόνας). «Μὴ γράφῃς τὸν Χριστόν, ἀρχεῖ γὰρ ἡ μία τῆς ἐνσαρκώσεως ταπεινοφροσύνη, ἣν δι' ἡμᾶς αὐθαιρέτως κατεδέξατο», τῆς αὐτῆς γνώμης εἶνε καὶ ὁ Ἀμασίας Ἀστέριος (1). Ὁ ἀναγινώσκων τὸ μαρτύριον τῆς ἁγίας Εὐφημίας τοῦ εἰρημένου Ἐπισκόπου αἰσθάνεται τὸ κλασσικὸν ἄρωμα τὸ ἀποπνέον ἀπὸ τῆς ἀνθηρᾶς τοῦ φιλαρχαίου Ἐπισκόπου φράσεως.

Ὁ Λέων Γ'. μετὰ πολλῶν στρατιωτικῶν καὶ πολιτικῶν ἀνδρῶν τοῦ κράτους ἐφρόνει, ὅτι ἡ ἐν τῇ χριστιανικῇ ἐκκλησίᾳ εἰθισμένη προσκύνησις τῶν εἰκόνων ἔνεκα τῆς ἀμαθείας καὶ δεισιδαιμονίας τοῦ λαοῦ καταντῶσα πολλάκις εἰς λατρείαν εἰκόνων, ἥτοι εἰς δεισιδαιμονίαν, ἀντέβαινεν εἰς τὸ ἀληθὲς πνεῦμα τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Ἐλανθόμενος ὑπὸ τοιούτων σκέψεων ὁ Λέων Γ', ἔχων ὁμοφρονοῦντας αὐτῷ καὶ τινες τοῦ ἀνωτέρου κλήρου ἄνδρας διέταξε τῷ 726 νὰ τοποθετοῦνται ἐν ταῖς ἐκκλησίαις αἱ εἰκόνες ὑψηλότερον, ἵνα μὴ δύναται τὸ πλῆθος

αὐτῇ ἀπέθανε μετ' ὀλίγον. Ὁ ναὸς οὗτος ἀφηρέθη ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου Ἰβραήμ τῷ 1543· καὶ ἐδόθη εἰς τοὺς Ἀρμενίους, ἐχρημάτισε δὲ μέχρι τινὸς καὶ πατριαρχεῖον· ἀκούεται μὲ τὸ ὄνομα «Σουλῶ Μοναστήρι». Ἴδὲ Βυζαντίου ἢ Κων(πολ)ις τόμος Α' σελ. 300 ἐκδοσ. 1851 Ἀθῆναι.

(1) Ὁμιλία εἰς τὸν Λάζαρον καὶ πλούσιον.

νὰ ἀσπάζεται αὐτάς. Κατόπιν δὲ διὰ νέου διατάγματος ἀφηρέθησαν παντελῶς καὶ κατεδιώχθησαν. Διὰ τῆς μεταρρυθμίσεως ⁽¹⁾ τοῦ Λεόντος ἐζητεῖτο, ἡ «μεταστοιχείωσις τῶν ἀπάντων» κατὰ τὸν Θεόδωρον τὸν Στουδίτην. Οἱ ἀρχιερεῖς οἱ συνελθόντες ἐν τῇ καταντικρὺ τῆς Κων)πόλεως Ἱερεῖα, ἐστηλίτευσαν σφοδρότατα τὴν δεισδαιμονίαν εἰς τὴν ὁποίαν εἶχε περιπέσει ἡ λατρεία τῶν εἰκόνων, ἀλλὰ καὶ τὴν ζωγραφικὴν ἀπεκάλεσαν «στυγητὴν καὶ μηδέποτε ζήσασαν, ἀλλ' ἐξ ἀντικειμένων ματαίως ἐφευρεθεῖσαν» ⁽²⁾.

«Καὶ πῶς, ἔλεγον, καὶ τὴν μητέρα τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ χυδαίᾳ τοῦ Ἑλληνος ⁽³⁾ τέχνῃ γράφειν κατατολμῶσιν; ἢ πάλιν τοῦ μέλλοντος καὶ συμμόρφους τῆς δόξης αὐτοῦ ἔσσεσθαι, ὧν ὥς τὰ λόγια φησὶν, οὐκ ἄξιος ὁ κόσμος οὐκ ἐντρέπονται τῇ τοῦ Ἑλλήνος ἀναγράφῃ τέχνῃ;» ⁽⁴⁾.

(1) Περί τῆς εἰκονομαχίας καὶ τῆς καταδιώξεως τῶν εἰκόνων, ἰδὲ ἐν τῇ Ἱστορίᾳ Κ. Παπαρήγοπούλου τόμος Γ'. μέρος Β'. σελ. 19 καὶ ἐξῆς. (1925).

(2) Πρακτικά τῆς ἐν Ἱερείᾳ Συνόδου.

(3) Κατὰ τὴν Βυζαντινὴν ἐποχὴν ἀπέφευγον τὴν χρῆσιν τοῦ ὀνόματος Ἑλλην, διότι εἶχε περιπέσει εἰς τὴν σημασίαν τοῦ εἰδωλολάτρου, Ἑλλην=εἰδωλολάτρης. Τοῦτο δὲ προήλθεν ἐκ τοῦ γνωστοῦ χωρίου τοῦ εὐαγγελίου (Ἰωάν. ΙΒ'. 20) ὅτι Ἑλληνες ζητοῦσι νὰ γνωρίσωσι τὸν Ἰησοῦν κατὰ τὴν ἀνάβασιν αὐτοῦ εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα καὶ ὀλίγον πρὸ τοῦ Σωτηρίου Πάθους. Οὗτοι ἦσαν Ἑλληνες ἐκ Πενταπόλεως, κατὰ τὰς νεωτέρας ἐρεῦνας καὶ ἔζων ἐν μέσῳ Σημιτικῇ καὶ Ἰουδαϊκῇ περιβάλλοντι, κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἑλληνες ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ τῆς γραφῆς ἦσαν Ἰουδαῖοι ἀρνηθέντες τὴν πίστιν τῶν πατέρων αὐτῶν καὶ ἐγκολπωθέντες τὴν εἰδωλολατρίαν καὶ οὕτω Ἑλλην ἐσήμαινεν εἰδωλολάτρης. Ἐντεῦθεν προέκυψεν ἡ ἀποδοκιμασία καὶ ἡ προπηλάκισις τοῦ ὀνόματος Ἑλλην, ὑπὸ τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων. Ἡ δὲ μόνιμος ἐγκατάστασις τῆς Αὐτοκρατορίας εἰς Κων)πολιν, ἐπέβαλεν εἰς τοὺς αὐτοκράτορας διὰ δύο κυρίως λόγους νὰ ἀρνηθῶσι τὸ ὄνομα Ἑλλην, διὰ θετικῶν καὶ ἀρνητικῶν λόγους. Θετικοὶ μὲν λόγοι ἦσαν, ὅτι οἱ αὐτοκράτορες ᾗθελον νὰ οἰκιοποιηθῶσι τὸ imperium καὶ παρουσάσωσιν ἑαυτοὺς ὡς νομίμως διαδόχους τῶν Ρωμαίων αὐτοκρατόρων καὶ ἐπομένως ὅτι συνεχίζουσι τὴν Ρωμαϊκὴν δυναστείαν, διὰ τοῦτο ἀπέφευγον τὴν λέξιν Ἑλλην. Ἀρνητικοὶ δὲ λόγοι ἦσαν. ἡ ἔννοια τὴν ὁποίαν εἶχε λάβει τὸ ὄνομα Ἑλλην συνταυτισθεῖσα μὲ τὸ εἰδωλολάτρης, ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη. Συνεπῶς οἱ χριστιανοὶ ὑπήκοοι ἀκολουθοῦντες τῶν αὐτοκρατόρων τὴν ὀνομασίαν ὡς πιστοὶ ὑπήκοοι τοῦ κράτους ὀνόμαζον ἑαυτοὺς Ρωμαίους.

Ὁ Ἀθανάσιος τῆς Ἀλεξανδρείας ἔγραψε καὶ λόγον κατὰ τῶν Ἑλλήνων γενικῶς τὸ ὄνομα τῶν Ἑλλήνων ἀναθεματίζετο καὶ κατεχλευάζετο καὶ ἀπὸ τοῦ ἁμβωνος καὶ ἐν ἐκκλησιαστικοῖς συγγράμμασι συνάντημον γενόμενον τοῦ εἰδωλολάτρου ἢ αἰρετικοῦ. Ὁ περὶ τὰ μέσα τοῦ Ε' αἰῶνος μ. Χ. ἀκμάσας ἐκκλησιαστικὸς συγγραφεὺς Θεοδώρητος ὁ Κύρου, Ἑλλήνας ὀνομάζει οὐ μόνον τοὺς Ἑλλήνας τὸ γένος τοὺς ἐμμένοντας εἰς τὴν Ἑθνικὴν θρησκείαν τοῦ δωδεκαθέου, ἀλλὰ καὶ πάντα μὴ πιστεύοντα τὴν ἀληθινὴν πίστιν, οὕτω λ. χ. τοὺς ἱερεῖς τοῦ Βαῶλ (Βέλ ἢ Βήλ) ἀποκαλεῖ ἱερεῖς Ἑλλήνων (ἀπόκρισις 96 σελ. 89). Ἐπειτα Ἰωάννης ὁ Μόσχος τὸν ζ'. αἰῶνα ἀκμάσας ἀναφέρει πον «Σαρακηνός τις Ἑλλην» (Λειμωνάριον σελ. 133). Νόννος εἰς τῶν σπουδαιωτέρων ποιητῶν τῆς Βυζαντινῆς ἐποχῆς τοῦ ε'. μ.Χ. αἰῶνος ἦτο εἰδωλολάτρης μέχρι σχεδὸν τοῦ τέλους τῆς ζωῆς του, ὁ ὁποῖος ἐνέτεινε τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον εἰς δακτυλικούς ἑξαμέτρους. Ἐντεῦθεν ἡ ἔννοια τοῦ χυδαίου. Ὅμως δὲν ἔλειπον πολλοὶ συγγραφεῖς καὶ αὐτοκράτορες οἱ ὁποῖοι διεμαρτύροντο, ὅτι δὲν ἦσαν Ρωμαῖοι ἀλλὰ Ἑλληνες ὡς λ. χ. ἡ Ἄννα ἡ Κομνηνὴ καὶ πληθ. ἄλλων.

(4) Πρακτικά τῆς ἐν Ἱερείᾳ Συνόδου.

Αἱ εἰκόνες χρησιμεύουν εἰς ἐνθουσιασμόν τοῦ στρατοῦ

Ἡ χρῆσις τῶν ἱερῶν εἰκόνων δὲν περιορίσθη μόνον εἰς τὸν στενὸν κύκλον τῆς θρησκείας, ἀλλὰ πολλάκις ἀπέβησαν αὐταὶ τὰ ἰσχυρότερα ἐλατήρια πρὸς ἐπίρρωσιν δυνάμεως καὶ σθένους τοῦ στρατοῦ. Ὡς ἀπαραίτητον κόσμημα διὰ πᾶσαν ἐορτὴν καὶ πανήγυριν ἦσαν αἱ εἰκόνες· τοιαύτη μεγαλοπρεπὴς πανήγυρις μετὰ εἰκόνων ἐγένετο τῷ 842 Φεβρουαρίου 19 πρὸς τιμὴν τῆς ψηφισθείσης ἀναστηλώσεως τῶν εἰκόνων, περιγραφὴ σώζεται παρ' ἄνωνύμου τινὸς χρονογράφου⁽¹⁾. Αἱ εἰκόνες κατὰ τὴν Βυζαντινὴν ἐποχὴν εἶχον τὴν δύναμιν νὰ ἐνθουσιάζουσιν τὰ στρατεύματα. μάλιστα δὲ ὥρισμέναι ἔξ αὐτῶν ἀπέβησαν ὡς τὰ κατ' ἐξοχὴν ἐθνικὰ σύμβολα καὶ συνδυάσθησαν μετ' αὐτῶν ἡ Πίστις καὶ ἡ Πατρίς· Ὡς πρῶτον ἱστορικὸν γεγονός· ἀπαντῶμενον νὰ ἐπιδείκνυται ἡ εἰκὼν ἡ ἐπονομαζομένη «Καμουλιανή» εἰς τὰ στρατεύματα ἵνα ἐνθουσιάσῃ αὐτά, εἶνε ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Φιλίππικοῦ ἐπὶ Μαυρικίου Β'. (582—602) ἐν τῇ παρὰ τὴν Δάραν μάχῃ ἡ ὁποία συνεκροτήθη τῷ 586.

Ὁ Θεοφύλακτος Σιμοκάττης ἀναφέρει ὅτι ὁ Φιλίππικὸς «ἐπεὶ τὸν πολέμιον παρεφαίνετο καὶ ἦν κόνις πολλή, τὸ θεανδρικὸν ἐπεφέρετο εἴκασμα . . . ταύτην ὁ στρατηγὸς τῶν σεβασμίων περιπέπλων γυμνώσας τὰς τάξεις ὑπέτρεχε κρεῖττονος καὶ ἀκαταγώνιστου θράσους ἐντεῦθεν μεταδιδούς τῷ στρατεύματι». ⁽²⁾

Ὁ Θεοφάνης χρονογράφος (ἡκμ. Θ' αἰων.) ἱστορεῖ περὶ τοῦ Ἡρακλείου τὰ ἑξῆς, ὅτε ἐξεστράτευσεν ἐναντίον τῶν Περσῶν: «λαβὼν ἐν χειρὶ τὴν Θεανδρικὴν μορφήν ἣν χεῖρες οὐκ ἔγραψον . . . ἤνεγκε καὶ τούτῳ πεποιθὼς τῷ ἀγράφῳ τύπῳ ἀπῆρξατο τῶν ἀγώνων πιστὰ δὸς τῷ λαῷ, ὥς σὺν αὐτοῖς μέχρι θανάτου ἀγωνίσηται . . .» ⁽³⁾. Ὁ δὲ Πισίδης σύγχρονος τοῦ Ἡρακλείου ἐξυμνῶν τὰ κατορθώματα τοῦ Βασιλέως προσφωνεῖ:

«Λαβὼν δὲ τὴν θείαν τε καὶ σεβάσμιον
μορφήν ἐκείνην τῆς γραφῆς τῆς ἀγράφου

τούτῳ πεποιθὼς τῷ θεογράφῳ τύπῳ
Θείαν ἀπαρχὴν τῶν ἀγώνων εἰργάσω» ⁽⁴⁾.

Ὡσαύτως κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Κων]πόλεως ὑπὸ τῶν Ἀβάρων ὁ τότε Πατριάρχης Σέργιος ἔλαβε τὰς ἱερὰς εἰκόνας καὶ ἐξῆλθεν ἐναντίον τῶν βαρβάρων. «Λαβὼν τὸν ἀχειροποίητον τύπον τοῦ Κυρίου . . . διὰ τῶν τειχῶν περιήρχετο» ⁽⁵⁾. Ταῦτα γενικῶς περὶ τῆς ζωγραφικῆς καὶ Βυζαντινῆς ἀγιογραφίας καὶ εἰσερχόμεθα ἤδη εἰς τὸν κύριον σκοπὸν μας. περὶ τῆς Μεταβυζαντινῆς Κρητικῆς Τεχνοτροπίας καὶ τῶν ζωγράφων αὐτῆς.

(1) Ἰδὲ Ἱστορία Παπαρχ. τόμος Γ', μέρος Β', σελ. 273 (ἐκδ. 1925).

(2) Ἰδὲ Θεοφυλ. Σιμοκ. hist. II 3 ἐν ἐκδ. de Boor σελ. 73—74.

(3) Θεοφαν. ἐκδ. de Boor I σελ. 303.

(4) Γ. Πισίδης «de expeditione Persisa» ἐκδ. Βόννης σελ. 9 καὶ Ἱστορ. Παπαρχ. τόμος Γ', μέρος Α' σελ. 182 καὶ Γ'. 227. Λάμπρου τόμ. Γ' σελ. 678, Καρολίδου Ἐχειρ. Βυζαντ. ἱστορίας σελ. 90.

(5) Πλείονα τούτων ἰδὲ Γ. Σωτηρίου «ὁ Χριστὸς ἐν τῇ τέχνῃ» σελ. 42 καὶ ἑξῆς.

Ἡ Μεταβυζαντινὴ Κρητικὴ τεχνοτροπία ἢ Κρητικὴ σχολή

«Ἡ Κρήτη μετὰ τὴν ἐν Βυζαντίῳ καταστροφὴν ἀνεδείχθη αὐτόχρημα Ἑλλάδος Ἑλλὰς καὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἔμπεδος ἀκρόπολις, περικλεεῖς λόγιοι ⁽¹⁾ τριβῶνες καλλιτέχναι, μουσολήπτοι· αἰδοῖοι, θαυμαστοὶ ἥρωες, ἐκείθεν ἔλκοντες τὸ γένος προσῆλθον τῆς δυστυχούσης Ἑλλάδος ἀρωγοὶ καὶ ἐπικούροι.» Βροντοφωνεῖ ὁ μακαρίτης Θερεϊανὸς ἐν τῷ τρίτῳ μῦθῳ αὐτοῦ ἔργῳ. Καὶ δὲν εἶχεν ἄδικον διότι χώρα οἷα ἡ Κρήτη διακρινομένη ἀνέκαθεν ἐπὶ ποικίλοις αἰσθήμασι καὶ ποιητικῇ ἰδιοφυίᾳ, δὲν ἦτο δυνατόν καλλιεργοῦσα τὰς Μούσας νὰ μὴ συγκαταμίξῃ αὐταῖς τὰς χάριτας καὶ νὰ μὴ διαπρέψῃ καὶ κατὰ τὴν ζωγραφικὴν. Συγχρόνως βλέπομεν ἐν Κρήτῃ ἀκμάζοντα τὸν Βυζαντινισμὸν εἰς χρόνους κατὰ τοὺς ὁποίους οὗτος εἶχε ἀπομαρανθῇ εἰς ἄλλας χώρας ὑπὸ τῆς δηλητηριώδους πνοῆς τοῦ ἀσιατικοῦ δεσποτισμοῦ. Εὐρίσκομεν ἐν Κρήτῃ μέχρι τέλους τῆς Βυζαντινῆς κατοχῆς καὶ τῆς Ἑνετικῆς τοιαύτης τὴν Βυζαντινὴν μουσικὴν καὶ τὴν ἀγιογραφίαν ἀκμαζούσας. Εἶπε τοῖς πᾶσι γνωστὸν ὅτι ἐξ αὐτῆς μετεδόθη διὰ τῶν μεταναστευσάντων εἰς τὴν Ἑπτάνησον Κρητῶν προσφύγων (τῷ 1669) ἴδιον σύστημα μουσικῆς καὶ ζωγραφικῆς τῆς καλουμένης «Κρητικῆς». Ἐνταῦθα εὗρον εὐσπλαγχνικὸν καταφύγιον οἱ Κρητες πρόσφυγες, ὡς ὁμολογεῖ ὁ ἀνώνυμος Κρῆς ἐκδότης τοῦ Ἐρωτοκρίτου εἰς τὸν πρόλογον τῆς πρώτης ἐκδόσεως ⁽²⁾ τῆς γενομένης τῷ 1713.

Ἡ Κρητικὴ τεχνοτροπία παρουσιάζεται ὡς συνέχεια τῆς διακοπείσης ἀναγεννήσεως τῶν Παλαιολόγων τοῦ ΙΔ'. αἰῶνος. Ἡ πρόοδος τῆς τεχνοτροπίας ταύτης ἀνεκόπη λόγῳ τοῦ ἐξ ἀνατολῶν ἐγκύψαντος κατακλυσμοῦ τῶν Ὁσμανλίδων Τούρκων. Ἡ Κρητικὴ τέχνη ἀποτελεῖ συνέχειαν τῆς Βυζαντινῆς ἀγιογραφίας, ἀλλὰ ὑπ' ἄλλην πνοὴν καὶ τεχνοτροπίαν ἐμφανιζομένη. Ἡ τέχνη αὕτη γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα «Κρητικὴ τέχνη» ἐνεφανίσθη κατὰ τὸν ΙΣΤ'. αἰῶνα. Οὐχὶ εἰς τοὺς εὐδοκίμους Κρητας ζωγράφους ἀσκοῦντας τὴν τέχνην ταύτην ἐν Κρήτῃ ὀφείλει τὴν ὀνομασίαν της, ἀλλὰ εἰς τοὺς Κρητας ζωγράφους ἰδίᾳ φορητῶν εἰκόνων οἵτινες καὶ ὑπῆρξαν οἱ σπουδαιότεροι ἀντιπρόσωποι αὐτῆς κατὰ τὸν ΙΣΤ'. αἰῶνα ἐργασθέντες ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐν Ἰταλίᾳ καὶ ἰδίᾳ ἐν Βενετίᾳ, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐν τῷ Ἀγιωνύμῳ Ὄρει τοῦ Ἀθῶ καὶ Σινᾶ.

Ὁ Κρητικὸς ῥυθμὸς ἐφηρμοσθῇ μὲ τὴν τοιχογραφίαν καὶ ἐπὶ τοῦ ἰδίου σχεδίου ἀποκλειστικῶς σχεδὸν πάντες οἱ Κρητες ζωγράφοι εἰργάσθησαν, τόσον οἱ τοιχογράφοι, ὅσον καὶ οἱ τῶν φορητῶν εἰκόνων κατασκευασταί.

Ἡ Μεταβυζαντινὴ αὕτη τέχνη, ὡς συνήθως καλεῖται, δὲν ἀπεμακρύνθη ἀπὸ

(1) Ἐν Ἡρακλείῳ Κρήτης καὶ παρὰ τὸ αὐτόθι Σιναΐτικόν μετόχιον τῆς ἀγ. Αἰκατερίνης ἐλειτουργεῖ σχολὴ φιλοσοφικῶν μαθημάτων καὶ καλλιτεχνίας ἥτοι ζωγραφικῆς καὶ ξυλογλυπτικῆς. Ἰδρῦθη τῷ 1550, πρῶτος δὲ σχολάρχης αὐτῆς ὑπῆρξεν ὁ Κρῆς Ἰωάννης Μωρζίνος ἢ Μορζίνος, ὅστις ἦλθεν ἐκ Τυβίγγης κατὰ προτροπὴν τοῦ Κρουσίου. Ὁ λόγιος οὗτος ἱερεὺς συνεδέετο μετὰ πολλῶν λογίων, Θεοδοσίου τοῦ Κορινθίου, τοῦ Μαξίμου Μαργουίνου, ταπεινοῦ ἐπισκόπου Κυθήρων, τοῦ Σολομῶντος Σβάιγγερ καὶ τοῦ Μαρτίνου Κρουσίου. ἀπέθανε μετὰ τὸ 1599. Πολλὰ ἔργα σώζονται τοῦ εἰρημένου λογίου ἱερέως, π. χ. ἐγκώμια εἰς τὴν Ἀειπάρθενον Μαρίαν, κατὰ ἀλφαβητικὴν τάξιν, τροπάρια, στίχοι ἱαμβικοὶ εἰς τὴν κοίμησιν τῆς Παναγίας, λόγοι κ. ἄ. π. ὅμ.

(2) Ἰδὲ Στεφ. Ξανθουδίδου Ἐρωτοκρ. μεγάλη ἔκδ. (1915) σελ. III καὶ XXIII καὶ ἐξῆς.

τὴν ὅλην Βυζαντινὴν τέχνην, δι' ὃ καὶ ἀποτελεῖ μετ' αὐτῆς ἓν σύνολον, πλουτίζεται μὲ πρότυπα τῆς ἀνατολῆς, ἀπὸ δὲ τὴν τέχνην τῆς Βενετίας παρουσιάζει μεγάλην ἀνάπτυξιν εἰς τὸ ζήτημα τῶν θεμάτων. Ἡ Μεταβυζαντινὴ τέχνη δὲν ἐγκαταλείπει τὴν διακοσμητικότητα τῶν παραστάσεων ἢ ὅποια εἶνε τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν τῆς Βυζαντινῆς ἀγιογραφίας. Ἡ Κρητικὴ τέχνη ἔχει δεχθῆ στοιχεῖα νατουραλισμοῦ διὰ τῶν ὁποίων παρατηροῦνται ἀκριβέστεροι, ὁρθότεροι αἱ ἀναλογίαι, πολὺ πλοκος ἢ σύνθεσις, ἢ δὲ ἀπόδοσις χώρου καὶ βάθους ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον καλὴ καὶ ἐπιτυχής. Αἱ μορφαὶ δίδονται προσωπικώτεραι καὶ κἄπως ἐλευθεριάζουσαι, συγχρόνως ἀπλᾶι καὶ ῥόδιναὶ ἀπηλλαγμέναι σχεδὸν τῆς ἀκαμψίας. Ἀπότομος φωτοσκίασις καὶ ἐπιδόξεις τῆς ἀναγλύφου ὅπως τοῦ ἀντικειμένου εἶνε τὸ κύριον γνῶρισμα τῆς Κρητικῆς τέχνης. Αἱ μορφαὶ καὶ αἱ σκηναὶ παρουσιάζουσιν ἑνῶμα φυσικότητος καὶ διακοσμητικῆς σχηματοποιήσεως, διὰ τούτων ἐπιτυγχάνεται πολυτάκτως ἡ καλλιτεχνικὴ ἐντύπωσις. Εἰς τὰ ἐνδύματα φαίνεται ὁ ζωηρὸς τονισμὸς μετὰ τῶν πολλαπλῶν πτυχώσεων, μὲ τὰς ἁρμονικὰς συνθέσεις τοῦ χρώματος.

Τὸ κύριον στοιχεῖον τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τὸν χαρακτῆρα τῆς τεχνικῆς ἐκτελέσεως εἶνε ἡ παράστασις τοῦ ἐνδύματος ἐν τῇ ἑλληνικῇ περιβολῇ, ἢ ὅποια εἶνε ἡ ἐπικρατοῦσα συνήθεια εἰς τὰς εἰκόνας τῆς Κρητικῆς σχολῆς. Αἱ παρυφαὶ εἰκονίζονται κατὰ τὸ πλεῖστον διὰ πρασίνου χρώματος, κατ' ἐξαίρεσιν δὲ ἐπὶ τῶν ῥοδοχρόων χιτῶνων εἶνε αὗται κυαναὶ ἢ πρασίναὶ μετὰ ἢ ἄνευ χρυσῶν ἀποχρώσεων, ἀναλόγως τοῦ χρωματισμοῦ τοῦ ἱματίου. Ἐπὶ πλέον σκιαὶ ζωηρότεροι καὶ καὶ χρωματισμοὶ ποικιλώτεροι παρατηροῦνται. Τὴν Κρητικὴν τέχνην διακρίνει ἑντονὸς διαγραφὴ ἰδίως τῶν γυμνῶν μελῶν, φωτοσκίασις, μὲ ἐλαφρὰς λευκάς γραμμὰς ὥς στενῶν φωτεινῶν λωρίδων ὥσει εἶδους πυρίνων φώτων ἐπὶ τοῦ σκοτεινοῦ χρώματος ἐπιτιθεμένων. Διὰ τῆς ἀντιθέσεως ταύτης καὶ τῆς μέχρι μεταλλικότητος ἀντανγείας τῶν ἀντικειμένων ἐπιτυγχάνεται τὸ τόσον ἐντυπωσιακὸν ἀποτελέσμα. Πρὸς παράστασιν τῆς κόμης καὶ τοῦ γενείου τῶν εἰκονιζομένων προσώπων οἱ Κρητες ζωγράφοι μεταχειρίζονται φαιὸν ἢ ἰόχρουν χρωματισμόν, ἐνίστε δὲ συνδυάζουν χρωματισμοὺς φαιοὺς σκιερούς, πρὸς ἰόχρους ἀνοικτούς. Τὴν κόμην περιβάλλει γραμμὴ μέλαινα ἢ βαθεῖα φαιά.

Δι' ἁλλοιώσεως τῶν ἀποχρώσεων εἰκονίζονται αἱ κυμάνσεις τῆς κόμης. Πρὸς παράστασιν ὅμως τῆς κόμης καὶ τοῦ γενείου τῶν γεροντοτέρων παρίστανται γραμμαὶ λευκαὶ ἀνοικτῆς ἀποχρώσεως μὲ ἐναλλασσούσας ἐτέρας γραμμὰς ἐρυθροφαιούς ἢ κιτρινοφαιούς. Ἐπὶ τῶν ἀρχιερατικῶν ἐνδυμάτων παρίστανται ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πολυάριθμοι σταυροί, λευκοί, μαῦροι καὶ πράσινοι μετὰ διαφόρων ἀποχρώσεων. Ἡ τεχνοτροπία αὕτη δὲν περιορίσθη μόνον εἰς τὴν νῆσον τῆς Κρήτης, ἀλλὰ καὶ ἐξηπλώθη εἰς ὁλόκληρον τὴν Ἑλλάδα καὶ εἰς τὰς ξένας χώρας, ἰδίως εἰς τὴν Βενετίαν.

Ἐὰν συγκρίνωμεν ἔργα τῆς αὐτῆς σχολῆς, δηλαδὴ τῆς Κρητικῆς, θὰ ἴδωμεν ὅτι δὲν εἶνε ὁμοιόμορφα οὐδὲ τῆς αὐτῆς τεχνοτροπίας πάντα. Εἰς τὰ ἔργα τῆς Κρητικῆς Μεταβυζαντινῆς σχολῆς παρατηρεῖ τις ὅτι ὁ ζωγράφος ἐνίστε ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὴν τυπικότητα τῆς παραδόσεως καὶ τὴν ξηρότητα. Τὸ ἀφυπνιζόμενον καλλιτεχνικὸν αἶσθημα τοῦ ζωγράφου συνδυαζόμενον μὲ τὴν γύρω φύσιν καὶ τὴν ἐκ δυσμῶν πνέουσαν πνοὴν τῆς Ἰταλικῆς ἀναγεννήσεως δίδουσιν εἰς αὐτὸν νέον σταθμὸν ἐξελίξεως μὲ ἀτομικὸν χαρακτῆρα, ἰσχυρὸν διακοσμητικὸν αἶσθημα

ὥστε νὰ δύναται νὰ ἀποτυπώῃ ψυχικὴν ἔκφρασιν εἰς τὰ πρόσωπα, ζωηροτάτην κίνησιν εἰς τὰς χειρονομίας, συγχρόνως νὰ φανερώῃ ὅτι ἔχει καλυτέραν ἀντίληψιν τοῦ χρώματος. Ἀλλὰ μὲ ὅλα ταῦτα τὸ σύνολον τῆς τέχνης του νὰ μένῃ καθαρὸν Βυζαντινόν.

Τὴν Κρητικὴν τεχνοτροπίαν δυνάμεθα νὰ τὴν διαιρέσωμεν εἰς τρεῖς περιόδους ἢ κατηγορίας καὶ συνεπῶς καὶ τοὺς ζωγράφους ὡσαύτως εἰς τρεῖς κατηγορίας ἢ ομάδας ἀπὸ τὸν 16 μέχρι τὸν 19 αἰῶνα.

Ἡ Α' κατηγορία

Τῆς πρώτης κατηγορίας ἢ τῆς πρώτης ομάδος τῆς Μεταβυζαντινῆς Κρητικῆς τέχνης εἶνε οἱ ζωγράφοι ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι διατηροῦσιν αὐστηρῶς τὸν παραδεδομένον τύπον καὶ τὴν καθιερωμένην τεχνοτροπίαν χωρὶς νὰ ἔχει ἐπιδράσῃ εἰς αὐτοὺς ἡ πνοὴ τῆς ἀναγεννήσεως· τοιοῦτοι εἶνε οἱ τοιχογράφοι τῶν Ἑλληνικῶν Μονῶν καὶ τῶν φορητῶν εἰκόνων, ἐργαζόμενοι ἀναλόγως τῆς ἰδιοφυΐας καὶ ἱκανότητος ἐκάστου παρουσιάζουσιν ἔργα σπουδαῖα ὁπωσδήποτε καὶ προηγμένης τεχνοτροπίας. Τινὰ ἐξ αὐτῶν φέρουσι τὴν σφραγίδα τοῦ μνημειώδους τύπου καὶ τοῦ ἱεροπρεποῦς χαρακτῆρος τῶν παλαιῶν βυζαντινῶν ζωγράφων. Τοιοῦτοι εἶνε ὁ Θεοφάνης, καὶ ὁ ἕτερος Θεοφάνης ὁ Δαμοσκηνός, ὁ Σκοῦφος καὶ πολλοὶ ἄλλοι.

Ἡ Β' κατηγορία

Τῆς δευτέρας κατηγορίας ἢ ομάδος εἶνε οἱ ζωγράφοι ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι παρουσιάζουσιν εἰς τὰ ἔργα τῶν ἀναμειγμένην τὴν τεχνοτροπίαν ἢ ἔχουσι πολὺν ὥς πρότυπα τῆς δυτικῆς τέχνης ἔργα. Τοῦτο δὲ προέρχεται καθ' ὅτι ἐμαθήτευσαν εἰς τὴν Βενετίαν, τὸ τότε καλλιτεχνικὸν κέντρον τῆς δυτικῆς Εὐρώπης ἢ μετέβαινον εἰς αὐτὴν χάριν μαθήσεως καὶ σπουδῆς καὶ τελειοποιήσεως. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἀκολουθοῦσι τὰς ἀρχὰς τῆς Ἰταλικῆς τεχνοτροπίας, ἀποβάλλουσι τὴν αὐστηρότητα, ἀπαλύνουσι τὸ σχέδιον καὶ δίδουσιν ἰδιαιτέραν ἔκφρασιν εἰς τὴν κίνησιν μὲ ζωηροὺς τόνους χωρὶς ὅμως νὰ ἀπομακρύνωνται ἀπὸ τὰς Βυζαντινὰς ἀναμνήσεις καὶ τὸν καθιερωμένον τρόπον. Ὡς Ἑλληνες χριστιανοὶ ὁρθόδοξοι ἐνθυμοῦνται τὰ ὁρθόδοξα δόγματα καὶ ἐπὶ τῇ βάσει αὐτῶν εἰκονογραφοῦσι τὰ ἱερὰ πρόσωπα τῶν εἰκόνων τῶν. Ὁ αὐτὸς ζωγράφος ἐνίοτε ἀκολουθεῖ τὴν Βυζαντινὴν τέχνην χωρὶς νὰ ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὴν παράδοσιν καὶ ἐνίοτε πάλιν νὰ ἀποβάλλῃ καὶ ἀπορρίπτῃ κάθε Βυζαντινὴν ἀνάμνησιν εἰς τὸ ἔργον του. Τοιοῦτοι ζωγράφοι εἶνε οἱ Ἑμμανουὴλ Τζάνες, Τζαγκαρόλας, Μόσχος κ. ἄ. Πάντες εἰργάσθησαν εἰς τὴν Ἑπτάνησον, πολλοὶ δὲ ἐσπούδασαν εἰς τὴν Βενετίαν καὶ εἰς αὐτὴν παρέμειναν καὶ εἰργάσθησαν τὴν τέχνην τοῦ ἁγιογράφου. Ἄλλος ζωγράφος πρᾶττει καὶ τὰ δύο ὁμοῦ, δηλαδὴ τηρεῖ τὴν παραδεδομένην βυζαντινὴν παράδοσιν καὶ τὴν τεχνοτροπίαν τῆς εἰς τὰ δεσποτικά πρόσωπα, εἰς δὲ τὰ ἄλλα ἐλευθεριάζει καὶ ἀκολουθεῖ τὴν ἐξέλιξιν τῆς τέχνης, συνεπῶς ἀλλάζει τεχνοτροπίαν συμφωνοῦσαν πρὸς τὴν ἐπικρατοῦσαν Ἑνετικὴν τέχνην. Ἡ ἀναμειγμένη αὕτη τεχνοτροπία παρατηρεῖται εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν εἰκόνα τοῦ αὐτοῦ ζωγράφου.

Ἡ Γ' κατηγορία

Τέλος τῆς τρίτης κατηγορίας ἢ ομάδος εἶνε οἱ ζωγράφοι ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι ἀποβάλλουσι πᾶσαν βυζαντινὴν ἀνάμνησιν καὶ παράδοσιν, διασπῶσι τελείως πάντα

δεσμὸν μὲ τὴν βυζαντινὴν τεχνοτροπίαν, ἐφαρμόζουσι μόνον εἰς τὰ ἔργα αὐτῶν τὰ τελειοποιημένα σχέδια τῆς δυτικῆς ἀναγεννήσεως, μὲ ὅλην τὴν μέθοδον τῆς ἐλευθεριότητος καὶ πλήρους πραγματικότητος. Τιοῦτοι δὲ εἶνε οἱ ἀκμάσαντες κατὰ τὰ τέλη τῆς 17 καὶ 18 ἑκατοντ. Οἱ ζωγράφοι οὗτοι εἰργάσθησαν εἰς τὴν Ἑπτάνησον, ἰδίως εἰς τὴν Ζάκυνθον, ἔνθα καὶ τὰ ἔργα των σώζονται καὶ εἶνε ἀληθῆ κεμήλια τέχνης. Ἀλλὰ οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν δύναται νὰ ἀρθῇ καὶ ἐξυψωθῇ εἰς ἀνώτερα ἐπίπεδα τέχνης καὶ νὰ συγκριθῇ πρὸς τοὺς γίγαντας καὶ ὁμοτέχνους τῆς ἐποχῆς του ἐν τῇ Δύσει πλὴν τοῦ Δομνίκου Θεοτοκοπούλου. Οὗτος εἶνε ἱκανὸς νὰ ἴσταιται εἰς τὴν πρώτην σειρὰν τῶν μεγάλων τῆς δυτικῆς ἀναγεννήσεως γιγάντων.

Πολλοὶ ζωγράφοι ἤκμασαν πρὸ τῆς Κρητικῆς τεχνοτροπίας ⁽¹⁾ καὶ ἐν Κρήτῃ ⁽²⁾ καὶ ἐκτὸς αὐτῆς διεκρίθησαν ὅχι μόνον εἰς τὴν ζωγραφικὴν ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν μικρογραφίαν. Ἡ Κρήτη ὑπῆρξε σπουδαία ἀπὸ τὸν ΙΑ' αἰῶνα καὶ ἐξῆς διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἁγιογράφων. Μάλιστα πολλοὶ παρήγγελλον εἰκόνας εἰς Κρήτας ἁγιογράφους οἱ ὅποιοι εἶχον φημισθῇ εἰς τὴν Εὐρώπην. Ὁ Βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Φραγκίσκος ὁ Α' προσεκάλεσε τὸν Ἀγγελὸν Βεργίκιον ἢ Βεγέτιον (ἡκμ. 1536—1566) μετὰ τῆς θυγατρὸς του διὰ νὰ κοσμήσῃ διὰ τῆς τέχνης αὐτοῦ βιβλία τῶν ὁποίων σώζονται ἐν τῇ Παρισινῇ Βιβλιοθήκῃ χειρόγραφα κεκοσμημένα διὰ λαμπρῶν μικρογραφιῶν. Πλὴν δὲ τούτου μνημονεύομεν καὶ τινες ἄλλους ἐπίσης καλοὺς καὶ περιφήμους μικρογράφους. Ἰωάννην Ρῶσον τὸν Κρήτα καὶ Ἀκαδημαϊκὸν τῆς Ἀκαδημίας τοῦ Ἀλδου (1455—1520). Τὸν Σοφιανὸν Μελισσινὸν (1569—85), Βενέδικτον Ἐπισκοπόπουλον 1571, Νικόλαον Τορριανὸν ἀκμάσαντα ἐπὶ Φιλίππου τοῦ Β'. Διωρίσθη οὗτος βασιλικὸς ἀντιγραφεὺς (escriptor de la real Libreria) καὶ Μιχαὴλ τὸν Κρήτα ἐκ Κυδωνιῶν.

Ἀνδρέας Ρίκος.—Σχεδὸν καθ' ὁλοκληρίαν ἀγνοοῦμεν τὸν βίον τοῦ Ἀνδρέου Ρίκου, ὁ ὅποιος εἶνε γνωστὸς καὶ ἄξιος προσοχῆς ἐκ τῶν ἔργων αὐτοῦ.

(1) Περὶ τῆς Κρητικῆς τεχνοτροπίας ἔχομεν συνταγὴν εἰς τὸ πολῦτιμον τῶν ζωγράφων ἔργον τὸ ἐπονομαζόμενον «Ἑρμηνεία τῶν ζωγράφων τοῦ Ἀθῶ», τὸ ὁποῖον συνετάχθη ὑπὸ τοῦ ἁγιορείτου μοναχοῦ Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ τῆς Εὐρυτανίας (1701—1733) κατὰ τινα μαρτυρίαν συνετάχθη τῇ συνεργασίᾳ Κυρίλλου ἱερομονάχου τοῦ ἐκ Χίου ζωγράφου καὶ μαθητοῦ τοῦ εἰρημένου Διονυσίου. Ἡ πραγματεία αὕτη περὶ ἁγιογραφίας εἶνε μνημεῖον ὄντως πολῦτιμον διὰ τὴν ἐν μεσαιῶνι Ἑλληνικὴν καλλιτεχνίαν, καθ' ὅτι οὗτος ἡρώσθη τὴν πραγματείαν ταύτην ἐξ ἀρχαιότερων πηγῶν. Τὸ πρῶτον ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ Γάλλου Didron τῷ 1845 ὅστις εἶρε ταύτην. Ἀλλὰ ὁ Ἀν. Παπαδόπουλος Κεραμεὺς ἐξέδωκεν εἰς καλυτέραν ἔκδοσιν διασαφηνίσας πολλὰ ζητήματα τῷ 1909 ἐν Πετροπόλει. Ἐν τῷ ἔργῳ τούτῳ δίδεται συνταγὴ «Πῶς νὰ δουλέυῃς Κρητικὰ» (ἰδὲ Ἑρμην. ζωγραφ. σελ. 39 ἐκδ. 1885 καὶ Gerola ἐν τῷ δευτέρῳ τόμῳ σελ. 306), δηλ. κατὰ τὸν τρόπον καὶ τὴν μέθοδον τῆς κρητικῆς τεχνοτροπίας. «Ἡ Ἑρμηνεία τῶν ζωγράφων» κάλλιστα δύναιται νὰ ὀνομασθῇ «Ὁδηγὸς τῶν ζωγράφων» ἢ βιβλίον περιέχον ὁδηγίαν περὶ τοῦ τρόπου τῆς κατασκευῆς φορητῶν εἰκόνων καὶ τῆς διακοσμῆσεως τῶν μερῶν τοῦ ναοῦ, ἥτοι ὁ εἰκονογραφικὸς κύκλος τῆς τοιχογραφίας. Ἡ προαναφερθεῖσα Ἑρμηνεία διαιρεῖται εἰς δύο μέρη, εἰς τὸ τεχνολογικὸν καὶ τὸ εἰκονογραφικόν, τὸ ὁποῖον διαιρεῖται πάλιν εἰς τὸ ἱστορικόν.

(2) Ρῶσοι τινες βυζαντινολόγοι ἀνευρίσκουν τὴν ἀρχὴν τῆς κρητικῆς σχολῆς εἰς Βενετίαν τὸν ΙΑ' αἰῶνα. Παραδέχονται ὅτι αὕτη προήλθεν ἐξ ἐπιδράσεως τῆς Ἰταλικῆς ἀναγεννήσεως, ἐνῶ εἶνε πλέον γνωστὸν ὅτι προήλθεν ἢ Κρητικῇ σχολῇ ἀπὸ τὴν Μακεδονικὴν τῶν Παλαιολόγων. Ὡς πρότυπα αὐτῆς ὑπῆρξαν αἱ τοιχογραφίαι τῆς Περιβλέπτου τοῦ Μυσταῖ, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ εἶπομεν. Τὴν γνώμην ταύτην εἰσήγαγεν ὁ Millet.

Εἰς πίναξ τοῦ Κοῆτος τούτου ζωγράφου εὐρίσκεται εἰς τὴν Φλωρεντίαν «Galleria degli Uttizii». Ὁ πίναξ οὗτος παριστᾷ τὴν Θεοτόκον φέρουσαν τὸν Χριστὸν εἰς τὰς ἀγκάλας αὐτῆς. Ἐκ τοῦ ἔργου τούτου ἀποδεικνύεται ἡ δύναμις καὶ ἡ εὐχέρεια τοῦ Ρίκου καὶ ἡ πρωτοτυπία αὐτοῦ μὲ τὸν ἰσχυρὸν χρωματισμόν. Φέρει δὲ καὶ τὴν ἑξῆς ἐπιγραφὴν «Andreas Rico de Candia pinxit». Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη εἶνε λατινιστὶ ὅπως καὶ ἄλλαι. Τὰ δύο στοιχεῖα I καὶ R τὰ ὁποῖα εὐρίσκονται ἀριστερὰ τῷ ὁρόντι εἶνε ἄγνωστον τίνος ὀνόματος ἀρχικὰ γράμματα εἶνε. Ὁ Κοῆς ἀγιογράφος ἐποίησε τὴν εἰκόνα του εὐρισκόμενος ἐν Ἰταλίᾳ. Ἡ εἰκὼν πιθανῶς τοῦ Ρίκου ἔχει ὁμοιότητα πρὸς τὰς ἐν Κρήτῃ ἀπαντωμένας «Καρδιωτίσσας». Ὁ κατάλογος τοῦ Μουσείου ἀναγράφει ὅτι ἀπέθανεν τῷ 1105, τὸ τοιοῦτον μετ' ἐπιφυλακτικότητος πρέπει νὰ δεχθῶμεν ἐπὶ τοῦ παρόντος.

Χωρικὸς ἱστοριογράφος.—Μνημονεύεται εἰς μίαν ἐπιγραφὴν γεγραμμένην τῷ 1291. Ὁ ζωγράφος οὗτος ἐξωγράφησε τὴν ἐκκλησίαν τοῦ ἁγίου Γεωργίου ἐν Σκλαβοπούλᾳ τοῦ Σελίνου τῆς Κρήτης· αἱ τοιχογραφίαι του εἶνε σήμερον ἐφθαρμένα. Τὸ ὄνομα «Χωρικὸς» δὲν πρέπει νὰ τὸ ἐκλάβωμεν ὡς ἐπώνυμον οἰκογενειακόν, εἶνε ἐπιθετον ἀνάλογον πρὸς τὸ φερόμενον ὑπὸ πολλῶν βιβλιογράφων καὶ σημαῖνον τὸν ἀπειρον τῆς τέχνης. Τοιοῦτος Χωρικὸς γραφεὺς εἶνε ὁ Θεόδωρος Ἀγιοπετρίτης παρὰ Gardthausen, ὅσαυτ' ἀπαντᾷ συχνοτάτῃ ἢ χοῆσις τοῦ ὀνόματος χωρικογράφος. Ὁμοιον παράδειγμα εἶνε, ὁ ὑπ' ἀριθ. 176 κῶδιξ τῆς Ἐθνικῆς βιβλιοθήκης Ἀθηνῶν, ἐγράφη τῷ 1328 «παρ' ἐμοῦ τοῦ Χωρικογράφου». Ἐν δὲ τῷ ἁγ. Ὁρει Ἀθῶ καὶ ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Σταυρονικήτα εὕρηται κῶδιξ ὅστις ἐγράφη τῷ 1274 ὑπὸ Χωρικογράφου τε καὶ ἀμαρτώδους...Γερασίου ταπεινοῦ ἰδιώτου. (Ἰδὲ Σπ. Λάμπρου κατάλογος τῶν ἐν ταῖς βιβλ. τοῦ Ἀγ. Ὁρους 1895 τόμος Α' σελ. 77).

Ἰωάννης Παγωμένος.—Ὁ ζωγράφος οὗτος ὁ ὁποῖος ἀνήκει εἰς τὴν Βυζαντινὴν ἐποχὴν χειρίζεται καλῶς τὸν χρωστικὴν μετὰ μοναδικῆς δεξιότητος, διακρίνεται δὲ διὰ τὴν ποικιλοχρωμίαν, τὴν ζωηρότητα καὶ τὴν καλὴν συμμετρίαν. Ἔργα τοῦ Ἰωάννου Παγωμένου εὐρίσκονται εἰς τὸν ναὸν τοῦ ἁγίου Γεωργίου παρὰ τὸ χωρίον Κομητᾶδες τῶν Σφακιῶν τοῦ 1314. Ὁ ζωγράφος οὗτος εἶνε κατ' ἐξοχὴν τοιχογράφος ὅπως καὶ οἱ παρακατίοντες διὰ τοὺς ὁποίους θὰ ὁμιλήσωμεν δι' ἓνα ἕκαστον.

Ὁ ἅγιος Νικόλαος τῆς μονῆς Σελίνου εἶνε ἔργον τοῦ Παγωμένου μὲ χρονολογίαν 1315. Ἐκ τῶν ἔργων αὐτοῦ δὲν σώζεται σήμερον παρὰ ἓν πελώριον ἄνω μέρος ἁγίου. Ἡ ἐνδιαφέρουσα εἰκὼν τοῦ Παγωμένου εἶνε ὁ ἀρχάγγελος Μιχαὴλ Καβαριανῶν παρὰ τὴν Κάνδανον. Ὅσαυτ' εἰκόνες τοῦ ἰδίου εἶνε εἰς τὸν ἅγιον Γεώργιον Ἀνύδρι Σελίνου τοῦ ἔτους 1323, ὁ ἅγιος Νικόλαος Μάσα τοῦ 1326.

Μιχαὴλ ὁ ἱστοριογράφος ὁ Βενέτης.—Εἶνε γνωστὸς ἐκ μιᾶς ἐπιγραφῆς τοῦ 1318. Οὗτος ἐξωγράφησε τὰς ἁγίας εἰκόνας τοῦ ἐκκλησιδίου τῆς Παναγίας ἐν Μελισσινακῷ παρὰ τὸν Δορίμικον.

Γεώργιος ὁ ζωγράφος.—Φέρεται ὅτι ἐξωγράφησε τὰς εἰκόνας τῶν δύο ἐκκλησιδίων τοῦ 14 αἰῶνος τῆς Παναγίας εἰς τὸ Γιούμουρτζῃ καὶ τοῦ ἁγ. Ἰωάννου τῆς Παληᾶς. Αἱ τοιχογραφίαι αὗται παραβαλλόμεναι πρὸς ἀλλήλας ἀποδει-

κνύουσιν ὅτι ὁ ζωγράφος οὗτος ὁ ὁποῖος δὲν ὑπέγραψε τὸ ἐπώνυμόν του εἶνε εἰς καὶ ὁ αὐτός. *Παλαιὸν ὅταν εἰς τοὺς τοίχους καὶ τὰς εἰκόνων, δὲν ὑπὸ τοῦ ποταμοῦ.*

Γεώργιος Πελέργης.—Ἀγιογράφος τοῦ 14ου αἰῶνος. Ὁ εἰκονογράφος οὗτος ἐξωγράφησε τὸ ἐκκλησίδιον τὸ ὁποῖον εὐρίσκεται εἰς τὸ φρούριον τὸ λεγόμενον Ριζόκαστρον.

Ἰωάννης ἱερεὺς Μουσσοῦρος καὶ ἱστοριογράφος.—Ἐξωγράφησε δι' ἐγκανστικῆς τέχνης τὰς εἰκόνας τοῦ ἁγίου Γεωργίου ἀπάνω Βιάνο Κρήτης τῷ 1401. Οὗτος ἀνήκει εἰς τὴν μεγάλην καὶ ἱστορικὴν οἰκογένειαν τῶν Μουσσοῦρων ἐκ τῆς ὁποίας προῆλθον πολλοὶ λόγιοι ἄνδρες καὶ καθηγηταί.

Γόργης Καζορᾶς καὶ Νικόλαος Βρύδος.—Ἀμφότεροι τοιχογράφοι τῆς Βυζαντινῆς ἐποχῆς ἔχουσι ζωγραφίσει τοὺς τοίχους τοῦ ἁγίου Γεωργίου Πλεμενιαῶ Σελίνου μὲ πολλὴν δύναμιν καὶ χάριν. Ὁ ναὸς οὗτος εὐρίσκεται ἔξω τοῦ χωρίου, ἐκ δὲ τῆς ἐπιγραφῆς μανθάνομεν ὅτι ἱστορήθη κατὰ τὸ ἔτος 1490. Τὰ ἐπινύματα τῶν δύο τούτων ζωγράφων ἀπαντῶνται καὶ σήμερον ἐν Κρήτῃ.

Εἰρικός Κων)τίνου Ζῶγυ.—Τὸ ὄνομα τοῦ ζωγράφου μαρτυροῖ προφανῶς ἐνετικὴν καταγωγὴν, ἀλλ' ὅμως φαίνεται Ἑλλήν καὶ κατὰ τὴν ψυχὴν, τὸ πνεῦμα καὶ τὸν χρωστῆρα· πάντα ταῦτα εἶνε ἱκανὰ τεκμήρια νὰ ἀποδείξουν τὴν Ἑλληνικότητα αὐτοῦ. Τεχνίτης καλὸς μὲ τεχνοτροπίαν γνησίαν Βυζαντινὴν ὡς ἡσκεῖτο αὕτη εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος ὑπὸ τῶν μεγάλων καὶ διαπρεπῶν εἰκονογράφων. Ἔργα αὐτοῦ εὐρίσκονται εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς ἱερᾶς μονῆς τοῦ ἁγίου Φανουρίου (1) τοῦ Βαλσαμονεροῦ. Αὕτη τριμάρτυρος οὖσα ἔχει καταγράφους εἰκόνων τοὺς ἔσθωθεν τοίχους. Ὁ ναὸς τῆς μονῆς εἶνε ὀκδομημένος καὶ ἐξωγραφημένος μὲ πολλὴν ἐπιμέλειαν. Ἡ χρονολογία τῆς οἰκοδομῆς καὶ ἱστοριογραφίσεως εἶνε 6939 ἀπὸ κτίσεως κόσμου ἥτοι τὸ καθ' ἡμᾶς 1431. Μετὰ πεποιθήσεως δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν ὅτι ἔργα τοῦ Ζῶγυ εἶνε αἱ εἰκόνες αἱ εὐρισκόμεναι ἐν τῷ σηκῷ τοῦ Θείου Φανουρίου οὐχὶ καὶ τῶν ἄλλων δύο τοιούτων. «Ἰστορήθη ἔτει ς' ΜΔΘ' ἐν μηνὶ Ἰουλίῳ ΚΗ'» ἥτοι 1431.

Ἰδιαιτέρως προσελκύουν τὴν προσοχὴν τοῦ θεατοῦ αἱ εἰκόνες τοῦ εἰρημένου Εἰρ. Ζῶγυ διὰ τὸ σχέδιον, τὴν ἀκρίβειαν καὶ τὴν ζωηρὰν ἔκφρασιν, τὴν τυπικὴν κίνησιν καὶ τὸ αἶσθημα κατὰ τὰς ἀπαιτήσεις καὶ συνθήκας τῆς ζωῆς.

Παύλος Προβατᾶς.—Καλὸν τοιχογράφον μαρτυροῦσιν αἱ εἰκόνες αἱ ὁποῖαι ἐποιήθησαν ὑπὸ τοῦ Παύλου Προβατᾶ, αἱ ὁποῖαι εὐρίσκονται εἰς τὸ πολυθρύλητον χωρίον Ἀλικιανοῦ (2) Χανίων, ἐνθα ἐγένετο τὸ γνωστότατον τραγικὸν ἐπεισόδιον τῶν Κρητικῶν Γάμων τοῦ Καντανολέου κατὰ τὴν Κρητικὴν ἐπα-

(1) Ἡ Μονὴ αὕτη ἤμαζεν ἐπὶ Ἐνετοκρατίας ὡς μανθάνομεν ἐκ τῶν ἐπιστολῶν Μαξίμου τοῦ Μαργουνίου «ταπεινοῦ ἐπισκόπου Κυθήρων», ὅστις ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ ἐν Ἡρακλείῳ Σιναϊτικοῦ μετοχίου τῆς ἁγίας Αἰκατερίνης. Ἐγένετο ἔπειτα ἀρχιεπίσκοπος τῆς νήσου Κυθήρων. Οὗτος ἐντέλλεται Μητροφάνει τῷ λογιωτάτῳ ἡγουμένῳ τοῦ Βαλσαμονεροῦ νὰ ἀνοίξῃ φροντιστήριον εἰς τὸ ὁποῖον νὰ φοιτῶσι δέκα παῖδες πενήτων. (Παρανίκια σχεδιάσματα σελ. 115 καὶ 156).

(2) Εἰς τὸ χωρίον τοῦτο διεδραματίσθησαν οἱ Κρητικοὶ Γάμοι τοὺς ὁποίους παρέστησεν ἐπὶ τῷ μυθιστορηματικώτερον ὁ Σ. Ζαμπέλιος.

νάστασιν τοῦ 1570. Εἰς τὸ εἰρημένον χωρίον εὐρίσκεται ἐκκλησία ἔχουσα κατεστραμμένας εἰκόνας ἀλλὰ ἀποπνεύσας ψυχικὴν δύναμιν, ἠθογραφικὸν κάλλος ἀπαράμιλλον καὶ ἱεροπρέπειαν. Αἱ τοιχογραφίαι αὗται φέρουσι τὴν ἐξῆς ἐπιγραφὴν μαρτυροῦσαν τὸν ζωγράφον καὶ τὴν χρονολογίαν. «Ἐστορηθὶ δὲ διὰ χειρὸς ἐμοῦ τοῦ ἁμαρτωλοῦ Παύλου τοῦ Προβατᾶ» 1430.

Γεώργιος Προδρόμουλος.—Αἱ εἰκόνες αὐτοῦ κατὰ τὸ πλεῖστον εἶνε κατεστραμμέναι ἀλλὰ ἀνέγκουσιν εἰς τὴν παρακμήν, αὗται δὲ εἶνε εἰς τὸν ναὸν τοῦ ἁγίου Γεωργίου Κατωφλώρου Σελίνου καὶ Καμπανοῦ μὲ χρονολογίαν 1437.

Παῖς Γεώργιος Παρτζάλης.—Ἐξωγράφησε τὸν ἅγιον Γεώργιον τοῦ Καμπανοῦ Σελίνου αὐστηρᾶς Βυζαντινῆς τεχνοτροπίας κατὰ τὸ ἔτος 1441. Ἀμφότεροι οἱ ζωγράφοι οὗτοι εἶνε τοιχογράφοι.

Φωκάδες Ἰωάννης καὶ Μανουήλ.—Εἰς τὸ χωρίον Ἀβδοῦ Πεδιάδος τοῦ νομοῦ Ἡρακλείου εὐρίσκεται μικρὸς ναὸς τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης μετὰ πολλῶν τοιχογραφιῶν καὶ χρονολογημένης ἐπιγραφῆς ΣΦΝΑ Σεπτεμ. β'. ἤτοι 6951 ἀπὸ δημιουργίας κόσμου τὸ καθ' ἡμᾶς 1443 εἰς τὸ δεξιὸν καὶ κάτω μέρος τῆς ἐπιγραφῆς τὸ ὄνομα Φωκάδες (πιθανὸν ἀδελφοί). Τὸ ἐπώνυμον τοῦτο γνωστὸν εἰς τὴν νῆσον Κρήτην, ἀλλὰ διὰ τοὺς προσηθέντας ζωγράφους οὐδὲν ἄλλοθι μᾶς εἶνε γνωστὸν, ὥσαύτως ὁ εἰρημένος ναὸς (1) φέρει πολλὰ χαράγματα μεταγενεστέρων χρόνων. Εἰς τοὺς τοίχους αὐτοῦ τοίχους εἰκονίζονται πλοῖα, ζῶα ποικίλα, κοσμήματα κ. ἄ. σταυροὶ μονογραμματικοὶ μὲ διαφόρους χρονολογίας ἐξ ὧν φαίνονται αἱ ἐξῆς 1497, 1526, 1596, 1631,

Θεοφάνης ὁ Κρής.—Ὁ Κρής ἀγιορεΐτης Θεοφάνης εἶνε ὁ κατ' ἐξοχὴν ἀντιπρόσωπος τῆς Κρητικῆς τέχνης, ὁ ἐγκριτώτερος καὶ σπουδαιώτερος αὐτῆς ἐκπρόσωπος, ὑπῆρξεν ἐκτελεστὴς μεγάλης δυνάμεως καὶ ὑποκειμενικότητος, ἀνώτερος κατὰ πολὺ ἀπὸ τοὺς συγχρόνους του ὁμοτέχνας. Ἡ τέχνη του ὀλίγον τι ἐκφεύγει τοῦ Βυζαντινοῦ ὄνυμου τῆς αὐστηρᾶς τεχνοτροπίας, φαίνεται ἑλαφρὰ ἢ ἐπίδρασις τῆς δυτικῆς τέχνης, καταγίνεται εἰς τὴν φυσικότητα τῶν παραστάσεων, τὸ σχέδιόν

(1) Σημειοῦμεν ἐνταῦθα καὶ τὸ ἐξῆς. Εἰς τὸν ἅγιον Ἰωάννην Πυργιωτίσσης τοῦ νομοῦ Ἡρακλείου, καὶ ὀλίγα βήματα παρὰ τὴν ἀρχαίαν πόλιν Φαιστὸν εὐρίσκεται ναὸς τοῦ ἁγίου Ἀποστόλου Παύλου ἔσωθεν ἔχων τοὺς τοίχους καταγράφους εἰκόνας μετ' ἐπιγραφῆς + ἀνακαινίσθη καὶ ἀνιστορήθη ὁ πάνσεπτος..... τῆς βασιλείας τῶν ὀρθοδόξων καὶ φιλοχρίστων βασιλέων Κυροῦ Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου καὶ τῆς Εὐσεβεσάτης Αὐγουστῆς Κυράς Εἰρήνης καὶ τοῦ υἱοῦ Μιχαὴλ ΣΩΒ, ΝΒ=6812 Ἰνδ. β'. Ἡ χρονολογία αὕτη ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ ἔτος 1304. Ὁ Ἀνδρόνικος Β'. Παλαιολόγος ἐννοεῖται ἐνταῦθα, ὁ βασιλεύσας ἀπὸ 1282-1328 διαδεχθεὶς τὸν Μιχαὴλ τὸν Η'. Παλαιολόγον—ὅστις ἡλευθέρωσε τὴν Κων/πολιν ἀπὸ τοὺς Λατίνους.—Παρατηροῦμεν ἐνταῦθα ὅτι καίτοι οἱ Κρήτες ἐστέναζον ὑπὸ τὸν βαρὺν ζυγὸν τῆς δουλείας τῶν Ἑνετῶν ἐν τούτοις ὅμως δὲν ἐλησμόνουν τοὺς βασιλεῖς τοῦ Βυζαντίου τοὺς ὁποίους καὶ ἐλάμβανον βάσιν χρονολογικήν. Ἡ Βασιλεία τῶν ὀρθοδόξων καὶ φιλοχρίστων ἡμῶν βασιλέων τοῦ Βυζαντίου. Ποῖον ἄλλο τρανότερον καὶ ἀποδεικτικώτερον δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ ζῶντος ὑπὸ τὸν Ἑνετικὸν ζυγὸν ἢ τὸ παρόν;

Υπάρχουν πλεῖστοι ἄλλαι ἐκκλησίαι αἱ ὁποῖαι ἔχουσι καταγράφους τοὺς τοίχους αὐτῶν δι' εἰκόνας ἀλλὰ ἄνευ ἐπιγραφῶν, διὰ τοῦτο δὲν ὀνομάζομεν καὶ οὔτε ἀναφέρομεν αὐτάς, ὅπως καὶ τινὰ ὀνόματα ζωγράφων.

Εἰς τὴν Πάσιν τῶν ἐκκλησιῶν διακρίνεται τὸ ἔτος τῶν Χρυσῶν
ἀντιπαρακρίσεως διακρίνεται τὸ ἔτος τῶν Περσικῶν, οἱ καὶ
καὶ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ αὐτῇ ἀντιπαρακρίσεως διακρίνεται τὸ ἔτος τῶν
καὶ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ αὐτῇ ἀντιπαρακρίσεως διακρίνεται τὸ ἔτος τῶν

του εἶνε πολυσύνθετον ἄλλὰ καὶ ὀλιγώτερον διακοσμητικόν, ἀπότομος φωτοσκίασις, ἔντονος διαγραφὴ τῶν μελῶν χαρακτηρίζει τὰ ἔργα τοῦ Θεοφάνους. Αἱ παραστάσεις εἶνε ὀρθαὶ καὶ αἱ ἀναλογίαι ἀκριβεῖς. Αἱ μορφαὶ εἶνε προσωπικώτεραι καὶ ἐλευθεριάζουσιν, ἀπλὰ καὶ ρόδινα ἀπηλλαγμένα τῆς ἀκαμψίας. Παντοῦ φαίνεται ὁ ζωηρὸς τόνος μετὰ τῶν πολλαπλῶν πτυχώσεων, μὲ τὰς ἁρμονικὰς συνθέσεις τοῦ χρώματος. Ὁ Θεοφάνης εἶνε κατ' ἐξοχὴν τοιχογράφος, αἱ δὲ τοιχογραφίαι αὐτοῦ σώζονται εἰς τὴν μεγίστην Λαύραν τοῦ ἁγιωνύμου Ὁρους Ἁθῶ. Τὸ καθολικὸν τῆς εἰρημένης Μονῆς ἐξωγραφήσθη μετὰ σπανίας τεχνικῆς πείρας καὶ ἀγάπης ὑπὸ τοῦ μοναχοῦ Θεοφάνους, ὅστις φέρεται ἀδελφὸς τῆς Μονῆς. Τὸ ὄνομα τοῦ ζωγράφου καὶ ἡ χρονολογία φαίνεται γεγραμμένη ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ νάρθηκος ἔχουσα οὕτω: «Ἰστορήθη ναὸς Μητροπαρθένου Κόρης ἐξ αὐτῶν κρηπίδων ἅμα καὶ βάθρων . . . : ἐν ἔτει τῶν ἑπτὰ χιλίων τ' ἑτηρίδων εἰκάδι διπλῇ καὶ ἀπλῇ τρίτῃ ΤΕΡΙΑ. Ἰνδ. Η'. Διὰ χειρὸς κυροῦ Θεοφάνους Μοναχοῦ (7020+20+3=7043=1535 τῆς 14 Δεκεμβρίου Ἰνδικ. Η'.) » (1).

Αἱ τοιχογραφίαι τοῦ καθολικοῦ τῆς εἰρημένης Μονῆς προσδίδουσιν ὄψιν φορητῶν εἰκόνων τοῦ πραγματισμοῦ μὲ ὠρισμένην σύνθεσιν. Καίτοι ἔχει ὑποστῆ τὴν ἐπίδρασιν τῆς Ἰταλικῆς ἀναγεννήσεως, ὥς φαίνεται σαφῶς εἰς τὴν εἰκόνα τῆς σφαγῆς τῶν Νηπίων, ἐν τούτοις ὅμως παραμένει ἀδιαφιλονεικῆτως καθαρὸς Βυζαντινὸς ζωγράφος.

Αἱ εἰκόνες αὐτοῦ φέρουσι τὸν μεγαλειώδη ἑνθὺμὸν μὲ τὴν γενικὴν διάταξιν ἢ ὅποια ἀποπνέει μίαν μυστηριώδη ἔμπνευσιν, μὲ τὴν δύναμιν μιᾶς ἀκατονομάστου ἐκφράσεως, μὲ ἀτομικὸν ψυχικὸν πάθος, οὕτω δὲ ἔχομεν ἕνα νέον σταθμὸν ἐξελίξεως τῆς Βυζαντινῆς τέχνης, μὲ ὅλον τὸ καλλιτεχνικὸν θέληγτρον τῆς ἐσωτερικῆς ἐκείνης ζωῆς· τὸ ἐπικὸν μεγαλεῖον τὸ ὁποῖον ἔχουσιν οἱ στρατιῶται ἅγιοι εἶνε χαρακτηριστικὸν καὶ βαθύτατα ψυχολογημένον. Οἱ θρυλικοὶ τύποι τῶν πολεμιστῶν ἁγίων, οἱ μάρτυρες τῆς ἐκκλησίας παρέχουσι τὴν ἐντύπωσιν ὅτι εἶνε οἱ ἀκρίται τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους οἱ ὁποῖοι φυλάττουσι τὰ ἄκρα «Ἡ λεγεὼν, λέγει τις, τῶν στρατιωτῶν ἁγίων εἶνε βαθύτατα χαρακτηριστικὴ τῆς Βυζαντινῆς ψυχῆς. Οἱ θρυλικοὶ οὗτοι τύποι μὲ τὰς μελοχολικὰς καὶ δεμβώδεις ἀλλὰ συνάμα καὶ ἀγρίας μορφάς, μὲ τοὺς βαθεῖς καὶ τεθλιμμένους ὀφθαλμούς, ἡλιοκαεῖς ἐκ τοῦ φλογεροῦ ἡλίου τῆς ἀνατολῆς, γενειοφόροι ἢ νεανίαί μὲ οὐλὴν καὶ κόμην, ἴστανται ὁ εἰς παρὰ τὸν ἄλλον ἡμικυκλικῶς ἀνωθεν τῶν χορῶν. Τὰ ὑψηλὰ καὶ νευρώδη ἀναστήματά των κεκαλυμμένα ὑπὸ βαρυτάτων φολιδωτῶν πανοπλιῶν πεποικιλμένων διὰ παραστάσεων τεράτων, μεδουσῶν ἢ ἀγγέλων, ἐξωσμένα δὲ διὰ τελαμώνων ἐξ ὧν ἀνήρτηται παντὸς εἴδους βάρβαρα πολεμικὰ ἐξαοτήματα, ἀσπίδες, περικεφαλαῖαι, ῥόπαλα, φαρέτραι, τοξοθήκαι, αἱ ἐξ ὑφάσματος περικνημίδες περιελίσσονται ἀτημελήτως τοὺς ὀστεώδεις πόδας καθιστῶσιν αὐτοὺς τρομεροὺς τὴν θέαν. Ἡ ἐντύπωσις ἐκ τῆς ἡρωϊκῆς παρεμβολῆς τῶν ἀκριτῶν τούτων, ὧν οἱ ἀγριοποὶ ὀφθαλμοὶ προσβλέπουσι μυστηριωδῶς τὸν θεατὴν ἐκ τῆς σκοτεινῆς σκοπιᾶς των εἶνε βαθύτατη». Ἐκ τῆς περιγραφῆς ταύτης νομίζει τις ὅτι παρελαύνουσι πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν, δίκην κινηματογραφικῆς ταινίας οἱ θαυμάσιοι ἥρωες τοῦ Ὅμηρου, ἢ οἱ Ἀκρίται μὲ τὰ ἱπποτικὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ μεσαιῶνος. Αἱ δὲ

(1) Ἰδὲ τὸ Ἅγιον Ὅρος Γερ. Σμυρνάκη σελ. 387.

δλόσωμοι μορφαὶ τῶν ὁσίων εἶνε οἱ τύποι τῶν ἁγιορειτῶν μοναχῶν τῶν βιούντων ἐν Ἐθῷ κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Θεοφάνους. Αἱ μορφαὶ αὗται τῶν ἀσκητῶν εἶνε βαθέως χαρακτηρισμένοι μὲ τὴν σκληρότητα καὶ τὸν ἀσκητικὸν τύπον τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, μὲ γνησίαν βυζαντινὴν τεχνοτροπίαν. Αἱ τοιχογραφίαι αὗται εὐρίσκονται εἰς τὴν Τράπεζαν τῆς μονῆς. Παρέχουσιν αἱ τοιχογραφίαι τῆς Λαύρας τοιαύτην ἐντύπωσιν ὥστε δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν τὴν φράσιν τοῦ Βυζαντινοῦ ἱστορικοῦ Προκόπιου ἀκμάσαντος ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ:

«Μία μὲν ἁρμονίαν ἐκπρεπεστάτην τοῦ ἔργου ποιοῦνται, οὐ παρέχονται τοῖς θεωμένοις τινὶ αὐτῶν ἐμφιλοχωρεῖν ἐπὶ πολὺ τὴν ὄψιν, ἀλλὰ μεθέλκει τὸν ὀφθαλμὸν ἕκαστον καὶ μεταβιβάζει ὅσα ἐφ' ἑαυτό... ὁ νοῦς οἶ... πρὸς τὸν Θεὸν ἐπαυρόμενος, οὐρανοβατεῖ, οὐ μακρὰν που οἰόμενος αὐτὸν εἶναι» καὶ ὅτι «τούτου τοῦ θαύματος οὐδεὶς ἔλαβε πώποτε κόρον ἀλλὰ παρόντες μὲν ἄνθρωποι τοῖς ὁρωμένοις γεγῆθασιν ἀπιώντες δὲ τοῖς ὑπὲρ αὐτοῦ διαλόγοις ἀποσεμνύνονται» (1).

Ἄξια μνησίας, ἐκ μὲν τῶν συνθέσεων τοῦ εἰρημένου ζωγράφου εἶνε ἡ «Κοίμησις τῆς Θεοτόκου», ἡ «Βάπτισις», ἡ «Σταύρωσις», τὸ «Δεῖλνον εἰς Ἑμμαούς», ἡ «Πρώτη Οἰκουμενικὴ Σύνοδος» (2) ἐν τῷ Νάρθηκι ἡ «Μεταμόρφωσις» κ.ἄ.π. Ἐκ

(1) Προκόπιος περὶ ἀγ. Σοφίας., ἰδὲ ταῦτα ἐν τῷ πολυκρότῳ ἔργῳ, ἡ Κων/πολις Σκαρλ. τοῦ Βυζαντίου τόμος Α' σελ. 471.

(2) Νομίζομεν ὅτι πρέπει δι' ὀλίγων λέξεων νὰ δώσωμεν ἀφηγηματικὴν περιγραφὴν μιᾶς μόνον εἰκόνης τοῦ Θεοφάνους καὶ ὡς τοιαύτην παρέχομεν τὴν πρώτην Οἰκουμενικὴν Σύνοδον ἡ ὁποία εὐρίσκεται εἰς τὸν Νάρθηκα τοῦ καθολικοῦ ναοῦ τῆς Μεγίστης Λαύρας. Οἱ Ἱεράρχαι οἱ ἀποτελοῦντες τὴν Σύνοδον χωρίζονται εἰς δύο μέρη, οἱ μὲν τῆς πρώτης σειρᾶς κάθηνται ἐπὶ μιᾶς κυκλικῆς βαθμίδος, οἱ δὲ τῆς δευτέρας ἴστανται, ὅπισθεν φαίνεται πλῆθος ἱεραρχῶν καὶ μοναχῶν. Ἡ πρώτη σειρά ἀποτελεῖται ἐξ ὁκτώ ἱεραρχῶν, εἰς τὸ μέσον δὲ αὐτῶν κάθεται ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος. Τὸ κύριον στοιχεῖον ὅπερ ἀποτελεῖ τὸν χαρακτηῖρα τῆς τεχνικῆς ἐκτελέσεως εἶνε ἡ παράστασις τοῦ ἐνδύματος ἐν τῇ Ἑλληνικῇ περιβολῇ ἣτις εἶνε ἡ ἐπικρατοῦσα συνήθεια εἰς τὰς τοιχογραφίας τοῦ Θεοφάνους. Αἱ σφουαὶ εἰκονίζονται γενικῶς διὰ πρασίνου χρώματος, κατ' ἐξάρεσιν δ' ἐπὶ τῶν ῥοδοχρόων χιτῶνων εἶνε αὗται κυαναὶ ἢ πράσιναι ἄνευ χρυσοῦν ἀποχρώσεων ἀναλόγως τοῦ χρωματισμοῦ τοῦ ἱματίου. Ἐπὶ πλεόν σκιαὶ ζωηρότεραι καὶ χρωματισμοὶ ποικιλωτέροι παρατηροῦνται. Τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου ἡ χλαμὺς κατὰ παράδοσιν ἀρχαιοτάτην, διατηρουμένην καὶ ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Θεοφάνους, εἶνε χρώματος ἐρυθροῦ, ἀντιτιθεμένου πρὸς τὰς ἐλαφρὰς ἀποχρώσεις τοῦ πρασίνου. Αἱ ἀμφιέσεις ἔχουσι τύπον ἀσιατικόν, τὰ ὁμοφόρια ὑπόλευκα μετὰ καστανῶν καὶ μελανῶν σταυρῶν. Ὅλαι αἱ ἀρχιερατικαὶ στολαὶ ἔχουσι πυκνοὺς σταυροὺς ὡς διακοσμητικὸν οὕτως εἰπεῖν κόσμημα. Σαφῶς διακρίνονται ἐν τῇ Συνόδῳ ὁ ἅγιος Σπυρίδων μὲ χαρακτηριστικὰς χειρονομίας, ὁ ἅγιος Νικόλαος ὁ Μύρων ἐπίσκοπος, φαίνεται νὰ συζητῇ μὲ τὸν παρακαθήμενον Σίλβεστρον μὲ χαρακτηριστικὰς κινήσεις, τῶν ὁποίων ἡ χαρὰ καὶ ἡ ἀγαλλίασις φαίνεται πλαισιωμένη εἰς τὰ πρόσωπα αὐτῶν. Ὡσαύτως ἡ ἑτέρα δυὰς παρὰ τῷ ἁγ. Νικολάῳ, διὰ τὴν νίκην τῆς ὀρθοδοξίας κατὰ τῆς καινοδοξίας τοῦ Θεομάχου Ἀρείου μὲ κινήσεις ἀρκετὰ χαρακτηριστικὰς παρασιάζεται νὰ συζητῇ. Ἀριστερὰ τοῦ αὐτοκράτορος ἑτέρα δυὰς συζητεῖ, ἐνῶ ὁ τελευταῖος ἀριστερᾷ στρέφεται πρὸς τὰ ὀπίσω μὲ ἐλαφρὰν κλίσιν τῆς κεφαλῆς ὁ ὁποῖος εἶνε πάντως ὁ Πάπας Ἀλέξανδρος ὁ Ἀλέξανδρος, διὰ νὰ ἀκούσῃ τὸν διάκονον αὐτοῦ Ἀθανάσιον τὸν μέγαν καὶ διάδοχόν του, ὁ ὁποῖος προσπαθεῖ νὰ ὑπαγορεύῃ δογματικὴν τινα συζήτησιν, ἣ νὰ δηλώσῃ τὴν ἄφατον χαρὰν καὶ συγκίνησιν ὑπὸ τῆς ὁποίας κατεῖχεται. Γενικῶς ἡ τοποθέτησις τῶν ἱεραρχῶν εἶνε τεχνικωτάτη καὶ τοῦτο βεβαίως ὀφείλεται εἰς τὴν ὀξυδέρκειαν καὶ παρατηρητικότητά τοῦ ζωγράφου. Εἰς τὸ βάθος καὶ ἀριστερὰ φαίνονται μορφαὶ ἀσκητῶν ἡγουμένων οἱ ὁποῖοι παρευρέθησαν εἰς τὴν Οἰκουμενικὴν Σύνοδον (325). Εἰς τὸ μέσον τῆς δευτέρας καὶ ὀπισθεν τοῦ προεδρεύοντος αὐτοκράτορος Κωνσταντί-

δὲ τῶν μεμονωμένων μορφῶν ἢ σειρὰ τῶν στρατιωτῶν ἁγίων, ὡς οἱ ἅγιοι Μερκούριος, Θεόδωρος Τήρων καὶ Στρατηλάτης, Γεώργιος, Ἰάκωβος ὁ Πέρσης, ὁ Χριστοφόρος κ. ἄ. π. ἔχουσι ποιηθῇ μετ' ἐξαιρέτου τέχνης. Χαρακτηριστικά εἰκόνες εἶνε οἱ δύο κτίτορες τῆς Μονῆς ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς ὁ ἐλευθερωτὴς τῆς Κρήτης (961 μ. Χ.) καὶ Ἰωάννης Τιμισκῆς. Ἐν δὲ τῇ Τραπεζῇ τῆς αὐτῆς Μονῆς ἔσοχος εἶνε ἡ σειρὰ τῶν ἀσκητῶν ἁγίων ἰδιαιτέρας μνείας χρῆζουσιν οἱ ἅγιοι Ἐφραίμ ὁ Σῦρος, Ἰωαννίκιος, Ἀθανάσιος ὁ Ἀθωνίτης (ἐορτ. ὁ Ἰουλίου). Ὁ Ἀθανάσιος οὗτος κτίτωρ τῆς Μονῆς λογίζεται συγχρόνως καὶ εἰσηγητὴς τῆς μοναχικῆς πολιτείας ἐν Ἀθῶ.

Ὡσαύτως διακρίνονται αἱ σύνθετοι εἰκόνες τοῦ Θεοφάνους εἰς τὴν Τραπεζαν «ὁ Μυστικὸς δειπνῶν», «ὁ Χριστὸς ἐν τῇ δόξῃ» μετὰ τῶν παρακαθημένων Ἀποστόλων, οἱ χοροὶ τῶν εἰσερχομένων εἰς τὸν Παράδεισον καὶ ἄλλαι.

Ὁ εἰρημένος Θεοφάνης ἐξετέλεσε τὰς τοιχογραφίας τῆς Μονῆς τοῦ Σταυρονικήτα ἐν Ἀγίῳ Ὄρει τῷ 1540 ἢ 1546 μετὰ τοῦ υἱοῦ του Συμεῶν, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξεν ἰσάκιος τοῦ πατρός. Τὸ καθολικὸν τῆς μονῆς ταύτης τοιχογραφηθὲν ὑπὸ τῶν δύο τούτων διαπρεπῶν εἰκονογράφων δὲν σώζεται σήμερον, ὡς τὸ ἀπέδωσαν οἱ ζωγράφοι οὗτοι, καθ' ὅτι ἀνακαινισθὲν βραδύτερον εἶνε ἀνάξια λόγου αἱ τοιχογραφίαι του. Σώζεται δὲ μόνον ἐπὶ τοῦ κεντρικοῦ θόλου ὁ Παντοκράτωρ μετὰ λαμψιμάτων ἐξαιρετος ὑπὸ καλλιτεχνικὴν ἔκδοσιν. (1) Ἐν τῇ Τραπεζῇ τῆς αὐτῆς Μονῆς διεσώθησαν ἐκ πυρκαϊᾶς ὁ Ἰησοῦς παρὰ τὴν λίμνην Τιβερίδος, ὁ πλασιασμός τῶν ἄρτων καὶ τινες μορφαὶ ἀσκητῶν. Εἰς τὸν εἰρημένον Θεοφάνην ἀποδίδονται καὶ αἱ τοιχογραφίαι τῆς Παναγίας ἐν Καλαμπάκῃ, τῆς Μονῆς Φιλοσόφου καὶ τοῦ Προδρόμου ἐν Ἀρκαδίᾳ. Αἱ τελευταῖαι τοιχογραφίαι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἐνδιάκριτοι, μόνον αἱ τοιχογραφίαι τῆς Μεγίστης Λαύρας σώζονται ἀκέραιοι. Διὰ τὰς τοιχογραφίας ταύτας τῆς εἰρημένης Μονῆς τοῦ ἁγιωνύμου Ὁρους Ἀθῶ ὁμιλεῖ μὲ ἐνθουσιασμόν ὁ ἐκ Κρήτης ὁρμώμενος λόγιος Μακάριος Τριγώνης Λαυριώτης (1771) οὕτω. «Ὅλαι αὐταὶ ποῦ εἶπον εἶνε θαυμάσιοι καὶ ἐξάισιοι μὲ τὸ νᾶ εἶνε ἱστορία τῶν παλαιῶν ἐκείνων ἀρίστων Κρητῶν οἱ ὅποιοι μεγάλην φήμην καὶ

νον εὐρίσκειται ὁ Ἰησοῦς εἰκονιζόμενος ἐντὸς ἐστεγασμένου θρόνου ὡς μικρὸς παῖς. Μόνον ὁ αὐτοκράτωρ φέρει τὸ βασιλικὸν διάδημα καὶ ὁ ἅγιος Σπυρίδων τὸν χαρακτηριστικὸν τῆς ἀνατολῆς κουκούλιον. Πρὸς παράστασιν τῆς κόμης καὶ τοῦ γενείου τῶν εἰκονιζομένων προσώπων ὁ Θεοφάνης μεταχειρίζεται χρωματισμὸν φαιὸν ἢ ἰόχρουν, ἐνίοτε δὲ συνδυάζει χρωματισμὸν φαιὸν σκιερὸν πρὸς ἰόχρουν ἀνοιχτόν, τὴν κόμην περιβάλλει γραμμὴ μέλαινα ἢ βαθεῖα φαιὰ. Δι' ἀλλοιώσεως δὲ τῶν ἀποχρώσεων εἰκονίζονται αἱ κυμάνσεις τῆς κόμης. Πρὸς παράστασιν τῆς κόμης καὶ τοῦ γενείου τῶν γεροντοτέρων παρίστανται γραμμαὶ λευκαὶ ἢ κυαναὶ λευκῆς ἀνοιχτῆς ἀποχρώσεως μὲ ἐναλλασσοῦσας ἑτέρας γραμμάς ἐρυθροφαίους ἢ κιτρινοφαίους. Ἐπὶ τῶν ἀρχιερατικῶν ἐνδυμάτων παρίστανται πολυάριθμοι σταυροὶ μαῦροι, λευκοὶ καὶ πράσινοι, μετὰ διαφόρων ἀποχρώσεων ὡς ἰδιαιτέρον γνῶρισμα τοῦ Θεοφάνους. Κάτωθι καὶ παρὰ τοὺς πόδας τῶν Θεοφόρων πατέρων εὐρίσκειται ὁ Ἀρειὸς μὲ τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ πόνου, τῆς θλίψεως καὶ τῆς ψυχικῆς κατηφείας λόγῳ τῆς ἥττης αὐτοῦ. Ἡ στάσις τοῦ Ἀρείου ὑπενθυμίζει ἀπελπιν καὶ ἀποτυχόντα καθ' ὅλα ἄνθρωπον. Πρηνὴς κατὰ γῆς βλέπει πρὸς τὰ ἔξω. Οἱ ἀρχιερεῖς τῆς πρώτης σειρᾶς φέρουσιν ὅλοι τὰ ἱερὰ εὐαγγέλια. Πολλοὶ ἄλλοι Κοῖτες ζωγράφοι ὡς λ. χ. ὁ Δαμασκηνὸς ὅστις ἔχει ποιήσει εἰκόνα τῆς Ἀ' οἰκουμένης Συνόδου δὲν θέτει πρόεδρον αὐτῆς τὸν Μ. Κων|στίνον ἀλλὰ τὸ εὐαγγέλιον, ἐπὶ δὲ τῆς σελίδος αὐτοῦ ἀναγινώσκειται ἡ ῥῆσις. «Ἐγὼ εἰμὶ τὸ φῶς τοῦ κόσμου».

(1) Ἰδὲ τὸ ἅγιον Ὄρος Γεω. Συμυρνάκη σελ. 614.

ὄνομα ἄφησαν διὰ τὴν ἔμψυχον σχεδὸν ζωγραφίαν των.» ⁽¹⁾ Ὡσαύτως τὸ ὄνομα τοῦ ζωγράφου τούτου εὐρίσκεται καὶ εἰς τὰς ἐξῆς Μονὰς τοῦ Ἀθῶ. Εἰς τὴν Μονὴν τῶν Ἰβήρων «χειρ Θεοφάνους ἔν ἔτει 1597». Εἰς τὴν ἱερὰν Μονὴν τοῦ Καρακάλλου «χειρ Θεοφάνους» ἔν ἔτει ζρ. αφ'ηβ'.=1592.» ⁽²⁾ Ὁ Θεοφάνης ὁ Κρῆς ὁ ταπεινὸς τῆς Λαύρας μοναχὸς δὲν παύει νὰ εἶνε μέγας καλλιτέχνης καὶ νὰ ἴσταιται εἰς τὴν πρώτην σειρὰν τῶν Βυζαντινῶν ζωγράφων.

Θεοφάνης ὁ Α'. Μέγας ἁγιογράφος εἶνε ὁ ἕτερος Θεοφάνης ὁ ὁποῖος σπουδαῖον ὄλον ἐπαίξεν εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς ἁγιογραφίας ἐν Ῥωσίᾳ. Οὗτος ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ αὐτοῦ τεχνικοῦ ἐργαστηρίου μὲ τὸν Θεοφάνην τὸν Ἀγιορείτην. Ἐμόρφωσε τέχνην ἀπλὴν καὶ θαυμαστὴν πρὸ τοῦ Ἀνδρ. Ροῦβλιωφ ἢ Ροῦβλεφ. Ὁ Ῥῶσος καλλιτέχνης (ἡκμ. 1504—1569) ἐξετέλεσε πλείστας τοιχογραφίας ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Μόσχας, περατώσας τὰς ἀλληλογορίας διαφόρων Τροπαρίων. Περισσότερα δὲν γνωρίζομεν περὶ τοῦ Κρητὸς τούτου ζωγράφου.

Ζώρξης.—Μετὰ τὸν Θεοφάνην εἶνε γνωστὸς ὁ ἕτερος Κρῆς τὴν καταγωγὴν Ζώρξης· ἴσως ἐκ τοῦ ὀνόματος νὰ παραδεχθῶμεν αὐτὸν Ἑνετόν, ἀλλὰ εἶνε γνήσιος Ἕλλην ὅπως ἀκριβῶς παρατηρήσαμεν καὶ περὶ τοῦ ἑτέρου ζωγράφου Εἰρῖκου Κωνσταντίνου Ζῶγυ. Ὁ Ζώρξης εἶνε ἡ ἑτέρα πτέρυξ τῆς ἀναπτυχθείσης ἐν Ἀγίῳ Ὁρει Κρητικῆς τέχνης. Οὗτος μετὰ τοῦ Θεοφάνους συγκρατοῦσι τὴν δυάδα τῶν κορυφαίων τοιχογράφων καὶ θεωροῦνται δικαίως. οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς Κρητικῆς τεχνοτροπίας ἐν Ἀγίῳ Ὁρει.

Ὁ Ζώρξης ἡκμασε τῷ ΙΣΤ'. αἰῶνα ἐκάρη δὲ μοναχὸς ἐν Ἀθῶ ἔνθα καὶ τὴν τέχνην αὐτοῦ ἥσκησεν, εἰκονογράφησε μετὰ μεγάλης ἀγάπης καὶ ζέσεως τὸ καθολικὸν τῆς Μονῆς τοῦ Διονυσίου (τῷ 1547)

Ἡ κοσμιότης, ἡ αἰδημοσύνη καὶ ἡ χάρις τῶν εἰκόνων τοῦ Ζώρξη εἶνε ἐξαίρετα δείγματα τῆς ἡθογραφικῆς ἱκανότητος τὴν ὁποίαν κατεῖχεν. Ἡ δεινότης, ἡ εὐχέρεια τοῦ Ζώρξη εἶνε καταφανεστάτη μὲ τὸ ἄδολον χρῶμά του, ἡ ἀπλότης τῶν σκηνῶν, ἡ ὁμοιογένεια καὶ ἡ ἐνότης τοῦ συνόλου τῆς διακοσμήσεως εἶνε ἱκανὰ πλεονεκτήματα νὰ ἀναδείξουν τὸν καλλιτέχνην μέγαν, ἱστάμενον εἰς τὴν πρώτην σειρὰν τῶν ἁγιογράφων τῆς Μεταβυζαντινῆς τέχνης. Ὁ ἁγιορεΐτης καλλιτέχνης εἶνε ἀπαράμιλλος εἰς τὴν διακοσμητικὴν, δίδει συγχρόνως εἰς τὰ πρόσωπα ὁμοιομορφίαν καὶ τυπικὴν κίνησιν κατὰ τὰς ἀπαιτήσεις καὶ συνθήκας τῆς ζωῆς μὲ καλλιτεχνικὸν αἶσθημα. Αἱ τοιχογραφίαι τοῦ Καθολικοῦ τῆς Μονῆς Διονυσίου ἔχουσι τὴν τυπικὴν ἱεροπρέπειαν, ἀποτέλεσμα μακρᾶς καὶ ἐπιπόνου μελέτης, ἀμιλλομένην πρὸς τὴν φυσικότητα καὶ τὸ πάθος, πρὸς τὴν γραφικότητα καὶ τὴν ζωήν. Ἐκ τῶν τοιχογραφιῶν τῆς Μονῆς τοῦ Διονυσίου καὶ ἐκ τῶν ἔργων τοῦ Κρητὸς Ζώρξη διακρίνονται ὁ «Παντοκράτωρ» περὶ τοῦ ὁποῖου γέγραπται κατὰ τὴν βάσιν κυκλικῶς «Κύριε, τῶν Δυνάμεων ἐπίβλεψον ἐξ οὐρανοῦ καὶ ἴδε καὶ ἐπίσκεψαι τὴν ἄμπελον ταύτην καὶ κατάρτισαι αὐτὴν ἣν ἐφύτευσεν ἡ δεξιὰ σου». ⁽³⁾

Ἡ «Ἀνάστασις» ἡ «Κοίμησις τῆς Θεοτόκου» ἡ «Πλατυτέρα» ὁ «Ἰησοῦς

(1) Ἰδὲ Προσκυνητάριον Λαύρας Μακαρίου Τριγώνη.

(2) G. Millet «Συλλογὴ χριστιανικῶν ἐπιγραφῶν τοῦ Ἀθῶ» 1904.

(3) Ἰδὲ Τὸ ἁγ. Ὅρος ὑπὸ Γερ. Σμυρνάκη σελ. 508.

πρὸ τοῦ Πιλάτου» ἢ «Ἀποκαθήλωσις» καὶ πλῆθος ἄλλων, εἶνε ἔργα θαυμαστὰ τοῦ Κρητὸς Ζώρξη, τὰ ὁποῖα βεβαίως θὰ ἐπαινοῦν καὶ θὰ ἐγκωμιάζουν οἱ μεταγενέστεροι. «Τὸ καθολικὸν τῆς Μονῆς Διονυσίου εἶνε σκοτεινὸν ἔνεκα τῶν περιστοιχούντων αὐτὸ ὑψηλῶν κτιρίων, αἱ τοιχογραφίαι αὐτοῦ ἔργον τῆς Σχολῆς τῶν Κρητῶν». (1)

«Ὁ τεχνίτης οὗτος, λέγει τις, εἶνε μᾶλλον ἐκ τῶν λαϊκῶν ἐκείνων ἐρμηνευτῶν τῆς Βυζαντινῆς παραδόσεως, οἵτινες ἐμόρφωσαν δι' αἰῶνων τὸν θαυμάσιον ὄρθμον τῆς Βυζαντινῆς ἀγιογραφίας . . . Ἡ διακόσμησις, ἐν συνόλῳ πρὸ πάντων λαμβανομένη, τῆς Μονῆς τοῦ Διονυσίου, εἶνε θαυμαστή. Ἡ διάταξις τῶν παραστάσεων, ἡ σοφὴ καὶ ἡ ἐξ ἐνστίκτου οὕτως εἰπεῖν προσαρμογὴ πρὸς τὰς ἐπιφανείας τὰς προερχομένας πρὸς ζωγράφησιν ὑπὸ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς ἀναδεικνύουσι τὸν Ζώρξη, ὡς ἐν γένει τοὺς Βυζαντινοὺς τοιχογράφους, ἀπαράμιλλον διακοσμητήν». Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ ἀπ' ἀνωθεν μέχρι κάτω παρουσιάζει μίαν ποικιλόχρωμον φαντασμαγορικὴν ὄψιν.

«Σχῆμα θύλου φορέουσιν ὃ νεόθεν ἐστὶν ἰδέσθαι»(2),

καὶ ὡς εἰς πολύχρωμος ἀπλούμενος τάπης «πλήρης σχημάτων ἐξόχως ἁρμονικῶν, θέλγων τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀπὸ τοῦ τρουλλοῦ μέχρι σχεδὸν τῶν θεμελίων, γαληνεύων τὴν ψυχὴν τοῦ θεωμένου καὶ διαθέτον αὐτὸν πρὸς προσευχήν. Κατὰ ταῦτα ὁ Ζώρξης δικαιούται τιμητικῆς θέσεως ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀνατολικῆς ζωγραφικῆς».

Ἀντώνιος.— Τρίτος μετὰ τοὺς δύο μνημονευθέντας Κρητας ζωγράφους ἔρχεται ὁ Ἀντώνιος, ἐκ Κρήτης καὶ οὗτος ὁρμώμενος. Τῷ 1545 εἰκονογράφησε τὸ καθολικὸν τῆς Μονῆς Ξενοφώντος ἐν Ἀγίῳ Ὁρει. Τοῦ Κρητὸς Ἀντωνίου εἶνε ἐξ ὁλοκλήρου αἱ τοιχογραφίαι τοῦ Νάρθηκος τοῦ εἰρημένου καθολικοῦ ἔνθα φαίνεται ὁ μεγαλειώδης ὄρθμος τοῦ καλλιτέχνου μὲ τὴν γενικὴν διάταξιν, μὲ ἓνα νέον σταθμὸν ἐξελίξεως τῆς μεταβυζαντινῆς τέχνης. Ἡ ἱεροπρέπεια καὶ ἡ τυπικότης καὶ ἡ ἐν γένει στάσις τῶν εἰκονιζομένων προσώπων, ἡ συνδυαζομένη φυσικότης τοῦ πάθους πρὸς τὴν φυσικότητα καὶ τὴν ζωὴν εἶνε πλεονεκτήματα τὰ ὁποῖα παρατηροῦμεν εἰς τὰ ἔργα τοῦ Κρητὸς τοιχογράφου Ἀντωνίου. Ἐντὸς δὲ τοῦ μικροῦ βήματος, ὅπισθεν τῆς ἁγίας Τραπεζῆς καὶ ἐντὸς κόγχης, διετηρήθη ἀρχαιοτάτη εἰκὼν τῆς Θεοτόκου δεομένης, ἀρκούντως καλὴ καὶ ἔχουσα τὴν ἐπιγραφὴν: «Δέσις Ἀντωνίου τοῦ σοῦ δούλου μνήσθητι τάχα καὶ Ζωγράφου» (3).

Ἡ εἰκὼν αὕτη ἀποπνέει ὅλον τὸ κάλλος καὶ τὴν τελειότητα μὲ τὴν ἁρμονικὴν τῆς σύνθεσιν, μὲ τὴν συνδυαστικὴν μορφήν τοῦ τόνου πρὸς τὸν τόνον τῆς γραμμῆς καὶ τοῦ χρώματος.

Ἄλλη ἐπιγραφὴ μαρτυροῦσα, ὅτι εἰργάσθη ἐνταῦθα καὶ ὁ Θεοφάνης

(1) Αὐτόθι σελ. 508 τὰ ἐξῆς γράφονται: «Πρὸ τοῦ κατωφλίου τῆς εἰσόδου ἐν τῷ Νάρθηκι τοῦ καθολικοῦ τῆς εἰρημένης Μονῆς ὑπάρχει ἐπὶ τοῦ δαπέδου προσηρμοσμένη πλάξ ἐκ λευκοῦ μαρμάρου μετὰ ἀναγλύφου ἐπιγραφῆς ἀλλὰ τετριμμένης ἤδη ἔνεκα τῆς προστριβῆς τῶν ποδῶν τῶν εἰσερχομένων ἐφ' ἧς διακρίνονται αἱ λέξεις «Ἔργον πέφυκε Θεοφάνους μονοτρόπου ἐν ἔτει σωτηρίῳ . . .» Ὁ Θεοφάνης οὗτος ἀναμφιβόλως εἶνε ὁ ἀρχιτέκτων. Οὐχὶ ὀλιγώτερον τὸ ὄνομα Θεοφάνης εὗρισκομεν ὡς ὄνομα ζωγράφου τῷ 1535 ἐν Λαύρᾳ ἱστορήσαντος τὸ καθολικόν, καὶ ἀλλαχοῦ . . .» (Γερ. Σμυρνάκη σελ. 509).

(2) Σελιντάριος μέρος Α' στίχ. 257.

(3) Ἰδὲ Γερ. Σμυρνάκη Ἀγ. Ὅρος σ. 621.

μετὰ τοῦ Ἀντωνίου, εὐρίσκεται εἰς τὸ ἄνω μέρος τοῦ ὑπερθύρου τοῦ Νάρθηκος. «Οὗτος ὁ Ναός.... Ἐτελειώθη ὁ ναὸς οὗτος Ὀκτωβρίου μηνὸς ἡμέρᾳ Σαββάτῳ ὑπὸ χειρὸς Θεοφάνους μοναχοῦ τάχα καὶ ἀγιογράφου ἐπὶ ἔτους ΖΟΒ'» (7072=1564) (1).

Πολλοὶ ἄλλοι Κρητες ζωγράφοι ἐκόσμησαν ἄλλας μονὰς τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα δὲν ἐξηκριβώθησαν εἰσέτι. Δυνάμεθα νὰ εἰπωμεν, ὅτι, ὡς ἀπὸ δουρείου ἵππου ἐξεπήδησαν, οἱ ἀρίστεῖς τῶν ζωγράφων τῆς παρούσης ἐποχῆς ἐκ Κρήτης, οἱ ἱστορήσαντες τὰς Μονὰς τοῦ Ἀγιωνύμου Ὁρους Ἀθῶ, Σινᾶ καὶ ἀλλαχοῦ.

Δομήνικος Θεοτοκόπουλος.—Εἷς ἐκ τῶν λαμπροτέρων ἀστέρων τῆς καλλιτεχνίας ἐν τῇ Δύσει ὑπῆρξε καὶ ὁ Κρητὴς Δομήνικος Θεοτοκόπουλος, γνωστότερος ὑπὸ τὸ ὄνομα El Greco τ. ἔ. ὁ Ἕλλην. Ὁ πολὺς Θεοτοκόπουλος ἐγεννήθη εἰς τὸ Ἡράκλειον τῆς Κρήτης τῷ 1547]8 ἢ τῷ 1545 κατ' ἄλλους καὶ ἀπέθανε τῇ 8 Ἀπριλίου 1614 εἰς τὸ Τολέδο τῆς Ἰσπανίας. Περὶ τοῦ Ἑλλήνος τούτου ζωγράφου ἔχουσι γραφῇ τόσα πολλὰ ὥστε ὡς βιβλιογραφία νὰ ἀναφέρωμεν αὐτὰ θὰ ἀποτελέσωσιν δλόκληρον σχεδὸν τόμον. Ὁ Θεοτοκόπουλος ἐγένετο ἀντικείμενον μελέτης ἱστορικοκαλλιτεχνικῆς ἀπὸ τὰ τέλη τῆς παρελθούσης καὶ ἀρχὰς τῆς παρούσης ἑκατονταετηρίδος. Ὁ Γκρέκο κατὰ τὸν νεώτερον Ἀγγλον τεχνοκριτικὸν εἶνε γνήσιον, γνησιώτατον τέκνον τῆς Ἀνατολῆς. Ἡ τέχνη του πηγάζει κατ' εὐθείαν ἀπὸ τὴν Βυζαντινὴν παράδοσιν καὶ τὴν τεχνοτροπίαν τὴν ὁποίαν ἀκολουθεῖ πιστῶς, πιστότατα καὶ ἀσχέτως κάθε προεκτάσεως αὐτῆς εἰς συνθέσεις ἀτομικῆς ἐμπνεύσεως. Ὁ Κρητὴς ζωγράφος ὑπῆρξεν μέγας καλλιτέχνης, ἀφθαστος καὶ ἀνυπέροβλος, διότι πρὶν ἀναχωρήσῃ ἐκ Κρήτης εἶχεν ἐκμάθῃ τὴν Βυζαντινὴν ἀγιογραφίαν. Σχεδὸν δλόκληρος ἡ τέχνη του στηρίζεται ἐπάνω εἰς τὰ ὥραϊα πρότυπα τῆς Μεταβυζαντινῆς Κρητικῆς σχολῆς. Ἡ σχολὴ αὕτη ἀφίνουσα τὸ πληθωρικὸν διακοσμητικὸν στοιχεῖον τῶν Βυζαντινῶν χρόνων καὶ τὴν ἀσκητικὴν σκληρότητα τῶν φυσιογνωμιῶν ἐλάμβανε τὴν πρώτην μαλακὴν καὶ παθητικὴν πνοήν. Ἡ τεχνοτροπία τῆς ἀναμειγμένης μετὰ στοιχεῖα νατουραλισμοῦ ἐξελίσσεται πάντοτε σύμφωνα μετὰ τὸ πνεῦμα μιᾶς μυστικιστικῆς θρησκευτικῆς ἐνατενίσεως. Μετὰ αὐτὰ τὰ στοιχεῖα καὶ τὰς ἀρχὰς εἶχε διδαχθῇ ὁ Θεοτοκόπουλος κατ' ἀρχὰς τὴν τέχνην του μετὰ μίαν δύναμιν κολοσσιαίας δημιουργίας. Κατ' ἀρχὰς μετέβη εἰς τὴν Ἰταλίαν διὰ μέσον τῆς Ἑπτανήσου ἐν Ἰταλίᾳ διαμένων δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μὴ ἐπηρεασθῇ ἀπὸ τὸ περιβάλλον. Ὁ κανὼν οὗτος εἶνε γενικὸς καὶ αἰώνιος. Ἡ καλλιτεχνικὴ δημιουργία εἶνε πρὸ πάντων νόμος τῆς μεταλλαγῆς. Ὁ εἰκοσαετὴς Δομήνικος εἶχεν ἐντὸς τῆς ψυχῆς του, φεύγων ἀπὸ τὴν πατρίδα του, τὸν κραδασμὸν τῆς δημιουργίας εἰς τὸ ὀρμητικώτερον σημεῖον. Ὁ κραδασμὸς αὐτὸς εἶνε παρατηρημένον, ὅτι ἐπιδέχεται τὰς ἐπιρροὰς αὐτομάτως, ὅχι βεβαίως νὰ τὰς ἀντιγράψῃ ἀλλὰ νὰ τὰς περάσῃ ἀπὸ ἐσωτερικὸν διῦλιστήριον τῆς προσωπικῆς καλλιτεχνικῆς μορφολογίας καὶ νὰ τὰς ἀποτυπώσῃ ὡς λεπτοτάτην ἀπῆχσιν μιᾶς Φοιβολήπτου Μουσικῆς. Ὅταν ὁ δημιουργικὸς κραδασμὸς εἶνε ὀρμητικὸς, ἐπιζητεῖ ἀενάως τὰς ἐπιρροὰς διὰ νὰ τὰς γνωρίσῃ καλύτερον καὶ νὰ ἐμβαθύνῃ εἰς αὐτάς.

Ὁ Θεοτοκόπουλος εὐρισκόμενος ἐν Βενετίᾳ εἰργάσθη καὶ ἐμαθήτευσεν

(1) Γερασίου Σμυρνάκη. Τὸ Ἅγ. Ὅρος σελ. 622.

παρὰ τῷ Τισιανῷ· ὑπῆρξε γνήσιος μαθητὴς αὐτοῦ, ὁ ὁποῖος βεβαίως δὲν ὑπέπε-
σεν εἰς τὰ σφάλματα τοῦ διδασκάλου του καὶ οὔτε τῶν συγχρόνων του καλλιτε-
χνῶν. Ἐπολέμησε τὴν ἀντιγραφὴν, τὴν φωτογραφικότητα κατῳρίωσε διὰ τῆς τέ-
χνης του νὰ ἐρμηνεύσῃ τὴν φύσιν. Ὑπῆρξεν ὁ κατ' ἐξοχὴν ζωγράφος ὁ ὁποῖος
ἀπέδωκε παραστατικώτατα τὴν ψυχὴν τῆς ἐποχῆς του. Μετὰ ταῦτα μετέβη εἰς τὴν
Ρώμην χάρις εἰς τὴν προστασίαν τοῦ φίλου ζωγράφου Ἰουλίου Κλοβίου. Ἐρα-
ζόμεθα ὀλίγα τινα ἐκ τῆς πολυτίμου ἐργασίας τοῦ Καρόλου Justi καὶ μάλιστα ἐκ
τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Κλοβίου, ἣτις ἐγράφη τὴν 16 Νοεμβρίου 1570 ἐκ τοῦ ἀνακτό-
ρου Farnese ἐν Ρώμῃ πρὸς τὸν προστάτην αὐτοῦ Καρδινάλιον Ἀλέξανδρον Far-
nese (Φαρνέζιον) τὸν μέγαν φιλοτέχνην καὶ κατόπιν Πάπαν, διαμένοντα εἰς τὸ
Βιτέροβον. «...Ἀφίχθη εἰς τὴν Ρώμην εἰς νεανίας Κρης μαθητὴς τοῦ Τισιανοῦ, ὅστις
»κατὰ τὴν ἐμὴν γνώμην εἶνε διαπρεπὴς εἰς τὴν ζωγραφικὴν καὶ μεταξὺ ἄλλων ἔξε-
»πόνησε προσωπογραφίαν ἑαυτοῦ ἣτις **ἐκπλήττει πάντας τοὺς ἐν Ρώμῃ ζωγρά-**
»φους, θὰ ἐπεθύμουν νὰ θέσω αὐτὸν ὑπὸ τὴν προστασίαν Ὑμῶν . . . ». Τῇ
πολυτίμῳ συστάσει καὶ βοηθείᾳ τοῦ Μιχαὴλ Δαμασκηνοῦ, ὡσαύτως ζωγράφου
διαμένοντος τότε εἰς τὴν Βενετίαν, ἐγνώρισεν ὁ Θεοτοκόπουλος κατὰ πρῶτον τὸν
διάσημον μικρογράφον Ἰουλίον Κλόβιον ὁ ὁποῖος ἐσύστησε πάλιν τοῦτον εἰς τὸν
Φαρνέζιον.

Ὡσαύτως κατὰ τὴν παροῦσαν ἐποχὴν εἶνε βέβαιον πῶς οἱ Βενετοὶ ἄρχοντες
τῆς Κρήτης ὑπεστήριζον τοὺς Κρητας καλλιτέχνας καὶ τοὺς ὁποίους ἔστελλον πολ-
λάκις εἰς Βενετίαν δι' εὐρύτεραν μάθησιν. Καθ' ὅλου ἀπίθانون νὰ συνέβη ὁμοίον
τι καὶ μὲ τὸν Θεοτοκόπουλον. Πότε ἀνεχώρησεν ὁ Θεοτοκόπουλος ἀπὸ τὴν Ἰτα-
λίαν καὶ μετέβη εἰς τὸ Τολέδο τῆς Ἰσπανίας δὲν εἶνε ἐξηκριβωμένος. Τινὲς προ-
τείνουνσι τὸ 1575 ἐπὶ τῆς βασιλείας Φιλίππου τοῦ Β'. Ἄλλοι προτείνουνσι τὴν γνώ-
μην ὅτι ὁ περίφημος ἀνὰ τὴν Ἰταλίαν Κλόβιος ἔστειλεν αὐτὸν εἰς τὴν Ἰσπανίαν.

«Ἀκολουθοῦντες τὸ συμπέρασμα τὸ ὁποῖον διετύπωσεν αὐθεντικώτερον ὁ
Δανὸς ζωγράφος Willumsen εἰς τὸ δίτομον αὐτοῦ ἔργον περὶ τοῦ Θεοτοκοπού-
λου δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν, ὅτι ὁ Ἕλλην ζωγράφος φεύγων πρὸς τὴν Ἰσπανίαν
ἔκρυψε μέσα του μίαν ἀπογοήτευσιν καὶ μίαν πίστιν. Τὴν ἀπογοήτευσιν πρὸς
ἀπωτέραν καλλιτεχνικὴν δημιουργικότητα τῆς Ἀναγεννήσεως καὶ τὴν πίστιν πρὸς
τὰ ἀθάνατα ἀναλλοίωτα καὶ αἰώνια σπέρματα τῆς Βυζαντινῆς τεχνοτροπίας.

»Δὲν ἔτρεφε πρὸς τὴν χώραν τῶν Ἰδαλῶν, διότι κάτω ἀπὸ τὴν σκέπην τοῦ
προστάτου τῶν τεχνῶν Βασιλέως Φιλίππου Β'. θὰ εὗρισκε πολὺν ἄρτον διὰ
τὴν ἐπαγγελματικὴν του σταδιοδρομίαν. Ἐτρεφε διότι τὸν κόσμον τὸν ὁποῖον εἶχε
μελετήσῃ ὁ Θεοτοκόπουλος—βαθὺς ἄλλως τε μελετητῆς, ἱστοριοδίφης εἶχε ἀνα-
γνώσει τὸν Ὅμηρον καὶ τὸν Εὐριπίδην καθὼς καὶ ὡς τοὺς τελευταίους Ἰταλοὺς
ποιητὰς ἱστορικοὺς καὶ τεχνοκράτας—τὸν εἴλκυεν ὡς σύνολον καὶ ὡς προαίσθη-
σις δημιουργικῶν προτύπων καὶ ἐμπνεύσεων συγγενῶν μὲ τὴν γενικὴν καλλι-
τεχνικὴν του ὄντοτήτα.

Ὁ Θεοτοκόπουλος διαμένων ἐν Μαδρίτῃ τῆς Ἰσπανίας ἐξωγράφησε κα-
τόπιν σχετικῆς παραγγελίας διὰ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἐσχωριὰλ τὸ μαρτύριον τοῦ
ἁγίου Μαυρικίου. Ἰδὼν ὅμως ὁ ἀσκητικὸς βασιλεὺς τῆς Ἰσπανίας Φίλιππος ὁ Β'
τὴν εἰκόνα ἀπαστρέπτουσαν ἐκ τῶν λαμπρῶν χρωμάτων καὶ παριστῶσαν σύναξιν
μᾶλλον γενναίων ἱπποτῶν ἢ μαρτύριον ἁγίου δυσηρεστήθη καὶ ἀνέθηκε τὴν ἐκ

νέου κατασκευὴν τῆς εἰκόνης εἰς τὸν μετριώτατον ζωγράφον Ρωμύλον Κιγκινάτον. Ὁ Θεοτοκόπουλος ὀργισθεὶς διὰ τοῦτο ἀνεχώρησε πάραυτα ἐκ Μαδρίτης καὶ μετέβη εἰς τὴν παλαιὰν ἔνδοξον πρωτεύουσαν τῆς Ἰσπανίας τὸ Τολέδον, ἐγκατασταθεὶς ἐν τῇ ἑβραϊκῇ συνοικίᾳ εἰς παλαιὸν μέγαρον, κτισθὲν κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα ὑπὸ τοῦ πλουσίου ἑβραίου Σαμουὴλ Λέβι σωζόμενον ἔτι μέχρι σήμερον, τὸ ὁποῖον πρὸ ὀλίγων ἔτων ἐγένετο Μουσεῖον τοῦ Greco.

»Ἐνταῦθα ὑπῆρχον οἱ τελευταῖοι ἀπόγονοι τοῦ ἱπποτισμοῦ, οἱ μάταιοι κυνηγताὶ τῶν ἰδανικῶν, οἱ κωμικοτραγικοὶ ἀλλὰ συγχρόνως ψυχικοὶ καὶ διανοητικοὶ τύποι τοῦ Θεορβάντες. Ἐνταῦθα ὁ Θεοτοκόπουλος εὗρε τὸν τόπον ὅστις ἐνηρμονίζετο τελείως πρὸς τὴν ψυχὴν του. Ἡ παλαιὰ αὐτοκρατορικὴ πόλις διετήρει ἀκόμη ὑπερφηφάνως τὸ μεγαλεῖόν της μὲ τὰ ὀχυρὰ τῆς τείχης, τοὺς ὠχρούς ἐκπεσόντας ἀρχοντικούς γόνους μὲ τὰς πλήρεις πάθους μορφὰς τῶν καλογῆρων καὶ τῶν ἀνθρώπων τοῦ λαοῦ. Ὁ Κρῆς ζωγράφος συνῆψε σχέσεις μὲ τοὺς πλέον ἐξέχοντας ἀνθρώπους τῶν γραμμάτων, τῶν ὅπλων καὶ τῶν ἐπιστημῶν· εἰς τὸ Τολέδον ἐγνώρισε καὶ τὴν ὡραίαν παράδοξον γυναῖκα Ἰσπανίδα Δόνα Χερώνυμα Ντέλα Κουέμπας μεθ' ἧς συνέζησε καὶ ἐξ ἧς ἀπέκτησε τὸν υἱὸν του Μανουέλο (Γιωργῆ-Μανουήλ) τῷ 1578 τὸν ὁποῖον ὑπερηγάπα καὶ συχνάκις ἐχρησιμοίει ὡς πρότυπον εἰς τὰ ἔργα του.

Εἶναι ἀπερίγραπτον τὸ τί ὑπέφερεν ὁ Θεοτοκόπουλος εἰς τὴν Ἰσπανίαν παρ' ὅλην τὴν δόξαν του τὴν ὁποίαν λέγουν ὅτι ἐγνώρισεν. Ὁ εἰς τὸν ἤθελε νὰ ζωγραφίσῃ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ ἄλλος κατ' ἄλλον τρόπον καὶ οὕτω τὸν ἐνέπαιζον καὶ τέλος τὸν ὠνόμαζον τρελλόν. Ὁ Κρῆς ζωγράφος οὐδέποτε ἠνείχετο νὰ συγκρίνῃ τὸ αὐτόμῳ του οὔτε μὲ τὸν Μιχαὴλ Ἀγγελον οὔτε μὲ ἄλλον μέγαλον καλλιτέχνην τῆς ἀναγεννήσεως. Διὰ τοῦτο ἔλεγεν πάντοτε πῶς ἦτο πολὺ καλὸς ἀνθρωπος, ἀλλὰ πολὺ μέτριος ζωγράφος. Ὁ Θεοτοκόπουλος δὲν ἦτο μόνον ζωγράφος ἀλλὰ καὶ γλύπτης, πλεῖστα δὲ ἀγάλματα αὐτοῦ σώζονται μέχρι σήμερον. Ὁ Γκρέκο ἦτο ὑπερήφανος, ἀπότομος, κατεσπατάλα, ὡς λέγει ὁ φίλος του Ἰωσήφ Μαρτίνεθ, τὰ δουκᾶτα διὰ τὴν μεγαλοπρέπειαν τῆς οἰκίας του, κατὰ τὰ γεύματά του εἶχε μουσικούς εἰς τὸ παραπλεύρως δωματίον, ἵνα ἐκτελῶσιν διάφορα μουσικὰ τεμάχια. Ἐζῆσεν ὡς μέγας ἄρχων καὶ ἀπέθανεν πτωχός. Ἦτο ὁ μόνος ὁ ὁποῖος δὲν ἐφοβήθη τὴν Ἱερὰν Ἐξέτασιν· ὅτε τὸν ἠρώτησε διατὶ ἦλθεν εἰς τὴν Ἰσπανίαν, ἀπήντησεν ἀγερώχως ὁ Κρῆς «Δὲν ἔχω νὰ δώσω λόγον εἰς κανένα». Ὅταν πάλιν τοῦ ἐζήτησαν νὰ πληρώνῃ φόρον διὰ τὰ ἔργα του ἀπεκρίθη «αἱ τέχναι δὲν πληρώνουν φόρον». Κατὰ τὴν ἀπογραφὴν τῆς περιουσίας του, τὴν ὁποίαν συνέταξεν ὁ υἱὸς του Γεωργῆς Μανουήλ (14 Ἰουλίου 1914)· ἀφῆκε ὁ Θεοτοκόπουλος ὡς μόνην περιουσίαν 115 ζωγραφικὰ ἔργα περατωμένα καὶ ἀτελῆ καὶ πολλὰ βιβλία: «Ὀμηρον, Εὐριπίδην, Ἀριστοτέλην, Λουκιανόν, Πλούταρχον, Αἰσώπον, Ἅγιον Βασίλειον καὶ Χρυσόστομον ὡς καὶ πολλὰ ἰταλικά φιλολογικὰ ἔργα. Ἐφημίζετο προσέτι ὡς μέγας σοφός. Ὁ φίλος του Πατσέκο ἀναφέρει ὅτι εἶχε συγγράψῃ σπουδαῖον ἔργον «Περὶ ζωγραφικῆς τέχνης» τὸ ὁποῖον δυστυχῶς ἀπωλέσθη. Ἀπὸ τὰς ἐλαχίστας σωζομένας φράσεις τοῦ Θεοτοκοπούλου εἶνε καὶ ἡ ἐπομένη βαρυσήμαντος: «Ἡ ζωγραφικὴ δὲν εἶνε τεχνικὴ δηλ. συνταγαὶ καὶ κανόνες. Ἡ ζωγραφικὴ εἶνε ἄθλος, ἔμπνευσις, ἐνέργεια ἀπολύτως προσωπικὴ, τὸ χρῶμα εἶνε δι' αὐτὴν τὸ πᾶν, τὸ σχέδιον εἶνε δευτερεῦον». Ὑπέγραφε πάντοτε ἑλληνιστὶ τὰ ἔργα, προσθέτων συχνάκις

τὴν λέξιν «Κρῆς». Πρῶτος, ἀνέγνωσε ἐπακριβῶς τὴν ὑπογραφὴν αὐτοῦ ὁ ἀείμνηστος Δημ. Βικέλας. Ὁ μέγας Κρῆς καλλιτέχνης ἠγάπησε τὸ Τολέδον τόσον πολὺ ὅσον οὐδὲν ἄλλο μέρος καὶ διὰ τοῦτο οὐδέποτε ἔφυγε ἀπ' ἐκεῖ μέχρις οὔτου ἀπέθανεν. Ἐνα ἀπὸ τὰ καλύτερα ἔργα τοῦ Θεοτοκοπούλου εἶνε ἡ εἰκὼν τοῦ Τολέδου τὴν ὁποίαν ἔκαμε δύο φορὰς «Τὸ Τολέδον ἐν ὥρᾳ καταιγίδος» (ἐν τῇ ἰδιωτικῇ συλλογῇ τοῦ Η. Ο. Havemeyer ἐν Νέα Ὑόρκῃ).

Τὸ ζωγραφικὸν ἔργον τοῦ Θεοτοκοπούλου ὑπῆρξε πλουσιώτατον καὶ δύναται διὰ τὴν πληρεστέραν κατάληψιν νὰ διαιρεθῇ εἰς τέσσαρας ἐποχάς. α'.) Τὰ πρῶτα ἔργα τοῦ Θεοτοκοπούλου ἐν Ἰταλίᾳ. Ταῦτα φέρουσι φανεράν τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Τισιανοῦ, τοῦ Βερονέζε καὶ ἰδίως τοῦ Ἰακώβου Βασσάνο πλησιάζουσι μᾶλλον πρὸς τὸν ῥυθμὸν τοῦ Τιντορέττου. Δὲν ὑπῆρξε πιστὸς μαθητὴς καὶ ἀκόλουθος τοῦ Τισιανοῦ, ὅμως ὁ Θεοτοκόπουλος ὠφελήθη ἐκ τῶν μεγάλων πλεονεκτημάτων, ἅτινα ἀκριβῶς κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἀπέδειξαν ἐν τοῖς ἔργοις αὐτῶν ὁ Veronese Tintoretto. Τὰ ἔργα τοῦ Θεοτοκοπούλου τὰ ὁποῖα ἀνήκουν εἰς τὴν πρώτην ἐποχὴν εἶνε «Ἡ Ἰασις τοῦ τυφλοῦ» «ἡ ἐκδίωξις τῶν ἀργυραμοιβῶν ἐκ τοῦ ναοῦ» «Ὁ ἅγ. Φραγκίσκος» τῆς συλλογῆς Ζουρμπαραῖ κ. λ. δὲν παρέχουσι ἐκδηλον τὴν προσωπικότητα τοῦ Θεοτοκοπούλου. Διὰ τοῦτο καὶ μέχρι τῶν τελευταίων ἐτῶν τὰ ἔργα ταῦτα ἀπεδίδοντο εἰς τὸν Βασσάνο, Τιντορέττον καὶ Βερονέζε. β'.) Περιώδυνος ὑπὸ τοῦ Θεοτοκοπούλου ἀναζήτησις ἐν Ἰσπανίᾳ τοῦ καλλιτεχνικοῦ ἐγῶ του. Κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς ἐν Ἰσπανίᾳ διατριβῆς του ὁ Θεοτοκόπουλος ἐπεδίωκε τὴν διατύπωσιν τῆς ἰδιαιτέρας του προσωπικότητος, τὰ ἔργα του διατηροῦσιν ἀκόμη ἐλαφρὰν ἐπίδρασιν τῆς βενετικῆς τεχνοτροπίας: Ὁ «Ἅγιος Μαυρίκιος», ἡ «Ἀνάληψις τῆς Παναγίας», ὁ «Γολγοθᾶς» ἡ εἰκὼν αὕτη εὐρίσκεται εἰς τὴν παλαιὰν πινακοθήκην τοῦ Μονάχου. γ'.) Ἡ νέα περίοδος ἄρχεται μὲ τὸ περίφημον ἔργον του: «Ἡ κηδεὶα τοῦ κόμητος d'Orgaz» ἐν τῇ ναῷ τοῦ Ἁγίου Θωμᾶ ἐν Τολέδῳ. Θεωρεῖται ὡς τὸ καλύτερον ἔργον τοῦ Θεοτοκοπούλου τὸ ὁποῖον παρηγγέλθη ἀπὸ τὸν ἀντιπρόσωπον τῶν Αὐγουστίνων Μοναχῶν Καρδινάλιον Κουϊρόγκα. Ἦρεσκε πολὺ ὁ πῖναξ οὗτος, διότι ζωντανὰ εἶχε ζωγραφῆσαι τοὺς γνωστοὺς ἀνθρώπους τῆς ἐποχῆς του ὁ Θεοτοκόπουλος. Ὁ ἐνταφιασμὸς τοῦ Κόμητος d' Orgaz, ⁵²⁾ λέ-

52. Ἡ «ταφὴ τοῦ κόμητος d'Orgaz» καταπλήσσει καὶ ὡς σύνολον καὶ ὡς λεπτομέρεια. Τὸ αἶσθημα αὐτὸ τὸ ἔχετε μόλις ἀντικρύσετε τὴν φωτοτυπικὴν ἀπόδοσιν τοῦ πίνακος ἀπὸ τὸ μέγα πρωτότυπόν του εἰς τὴν ἐκκλησίαν «Ἅγιος Θωμᾶς» τοῦ Τολέδου.

Κατ' ἀρχὴν εἰς τὸ σύνολον διακρίνετε τὴν ἀριότητα ἐνὸς σχεδιάσματος, αὐτόχρονα μεγαλοφυοῦς. Ἐνταῦθα ὑπάρχει ἡ καταπληκτικὴ ἀνωτερότης καὶ ἡ δύναμις τῆς συλλήψεως. Ὑπάρχουν τὰ θεμελειώδη ζωγραφικὰ στοιχεῖα καὶ αἱ γενικαὶ δημιουργικαὶ βάσεις, ἡ προσωπικὴ καὶ ἡ ἀντίληψις τοῦ βᾶθους. Τὸ συναισθημα τοῦ περιορισμένου καὶ τοῦ ἀπεριορίστου. Ὑπάρχει πρὸ παντὸς ἡ λεπτομέρεια, ἡ λεπτομέρεια ἡ ὁποία εἶνε μία θαυμαστὴ ἐπέκτασις τοῦ σχεδιάσματος, τόσον ὡς ἀπλὴ διακοσμητικὴ ὅσον καὶ ὡς ψυχολογημένη ἔκφρασις ἡ γενικὴ διαρύνισις τοῦ σχεδίου ἐναλλάσσουσα ἀπὸ πρόσωπον εἰς πρόσωπον καὶ ἀπὸ παραστάσεως εἰς παράστασιν. Διὰ τῆς «ταφῆς τοῦ κόμητος d'Orgaz» ἡ ζωγραφικὴ ἀνέρχεται ἀπὸ τὸ καθιερωμένον ὀπτικὸν ἐπίπεδον, εἰς τὸ ἐπίπεδον μιᾶς τέχνης ὑπεράτης. Ἡ τέχνη αὕτη παύει πλέον νὰ λέγεται ζωγραφικὴ. Εἶνε ἡ ἀγωνιώδης ἀνάτασις τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς πρὸς τὰς αἰωνίας ἰδεολογικὰς ἀληθείας. Εἶνε παραστατικὴ φιλοσοφία καὶ—μὴν ἐκπλαγῆτε—κοινωνιολογία ἐνημερομένη καὶ μὲ τὰ ἰδιαίτερα μεταπολεμικὰ δεδομένα. Ὁ πῖναξ οὗτος διαιρεῖται εἰς δύο μέρη εἰς τὴν Γῆν καὶ τὸν Οὐρανόν. Ἡ διαίρεσις αὕτη εἶνε ἀπὸ τὰς γενικὰς ἀρχὰς τῆς Βυζαντινῆς παραδόσεως. Ὁ Θεοτοκόπουλος καὶ ὅταν ἐξωγράφησε τὸν ναὸν τοῦ

γει, τις, εἶνε ἀναμιφθόλως ἐν τῶν λαμπροτέρων ἔργων τοῦ καλλιτέχνου ἐνθυμίζον τὸν θρῦλον καὶ ἀναπαριστάνον θαυμασίως τὸ σκοτεινὸν θαῦμα τὸ συμβὰν κατὰ τὸν ἐνταφιασμόν τοῦ Κόμητος. Τῷ 1323 ὁ εὐπατριδῆς Gonzalo Ruiz κύριος τοῦ ἀνακτόρου Orgaz εἶχε ἐνταφιασθῇ εἰς τὸ μοναστήριον τοῦ ἁγ. Θωμᾶ. Καθ' ὅλην τὴν ζωὴν αὐτοῦ εἶχε διακριθῇ εἰς τὰς εὐεργεσίας, εἶχε δὲ ἐπανοικοδομήσῃ τὴν μονὴν ταύτην. Κατὰ δὲ τὴν ἡμέραν τοῦ θανάτου του—λέγει ἡ παράδοσις—εἰς γέρον ἀρχιερεὺς ὁ ἁγ. Αὐγουστίνος καὶ εἰς διάκονος ὁ ἁγ. Στέφανος μυστηριωδῶς ἐνεφανίσθησαν καὶ οἱ ἴδιοι ἐνεταφίασαν τὸν κόμητα d'Orgaz. Ὁ Θεοτοκόπουλος μετὰ μεγάλης δυνάμεως καὶ ἀσυνήθους μεγαλοπρεπείας ἐζωγράφησε τὸ παράδοξον θαῦμα τοῦ σιδηροφράκτου Εὐπατριδίου. Εἰς τὸν πίνακα τοῦτον τὸν ὅποιον οἱ ἄνθρωποι δι' αἰώνων θὰ θαυμάζουν ὥς ἐν τῶν μεγαλοπνεύστων δημιουργημάτων τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας, ὁ Κρης Δομήνικος ἀναμινύει τὴν πραγματικότητα καὶ τὸν δραματισμὸν μαζὶ μὲ τὴν ἁρμονίαν πρωτοφανῇ καὶ ὑπέροχον. Εἰς τὸ ἔργον τοῦτο τοῦ Θεοτοκοπούλου εὐρίσκονται ὅλα τὰ σπέρματα τῆς ἀνωτάτης καλλιτεχνικῆς ἐξελίξεως αὐτοῦ. Οἱ δύο ἀντίθετοι κόσμοι ὁ ρεαλιστικὸς καὶ ὁ μυστικοπαθὴς ὁλοὲν ἕκτοτε ἐνοῦνται ἐν τῇ καλλιτεχνίᾳ αὐτοῦ. δ.) Τὸ στάδιον τῆς ὀρίμου τέχνης τοῦ Γκρέκο. Ἐν αὐτῷ συναντῶμεν πλέον τὴν ἀγωνιώδη, συχνάκις δὲ ἐπιτυχῇ προσπάθειάν του ὅπως μεταβάλῃ εἰς πνεῦμα τὴν ὕλην καὶ μετουσιώσῃ τὰ σώματα εἰς ἐπιμήκεις, *ῥιπταζομένας* φλόγας. Ζωγραφεῖ τὴν «Ἀνάστασιν», τὸν «Εὐαγγελισμόν», τοὺς «Ἀποστόλους», τὸν «Ἅγιον Ἰλδεφόνσον», τὴν «Ἀγίαν Οἰκογένειαν»

Νοσοκομείου τῆς μικρᾶς πόλεως Ἰλιέσκας μὲ τὴν «Παρθένον τοῦ Ἑλέους» καὶ τὸν «Ἅγιον Ἰλδεφόνσον» ἐτήρει πάντοτε τὰς προσφιλεῖς ἀναλογίας—ἦτο ἀδύνατον νὰ τὰς λησμονήσῃ πολὺ περισσότερον ὅταν ἐξετέλει κατ' ἀπεράντως ἀνώτερον καὶ καθαρῶς ἀντιπροσωπευτικὸν τῆς ἰδίας του τέχνης. Καὶ προέταξε διὰ τὸν «Κόμητα d'Orgaz» τὴν Βυζαντινὴν διάταξιν τοῦ «Ὁνείρου Φιλίππου τοῦ Β'» (Salas Capitularas τοῦ Ἑσχωριάλ)—διάταξιν τηρηθεῖσαν μὲ περισσοτέραν προσήλωσιν εἰς τὸ σχέδιον τῆς Κρητικῆς σχολῆς ἀλλὰ καὶ ἰδιαιτέραν νατου. ραλιστικὴν ἐμφύχωσιν—ἀπὸ τὸ ἐξωτερικὸν εἶδος τὸ ὅποιον ἐσυνήθιζε νὰ δίδῃ ὁ Θεοτοκόπουλος εἰς τὰ ἀρχικά του Βυζαντινὰ πρότυπα. Εἰς τὸ κάτω μέρος τοῦ πίνακος, τὴν Γῆν, ὁ Θεοτοκόπουλος ἐζωγράφησε τὴν ταφὴν τοῦ κόμητος d'Orgaz φερομένου ὑπὸ τῶν ἁγίων Αὐγουστίνου καὶ Στεφάνου. Οἱ ἅγιοι φέρουσι τὰ διάχυσα ἱερατικά των ἄμφια, τὰ ὅποια εἰς τὸ σύνολον ἐνθυμίζουν τὰς ἁμφιέσεις τῶν Βυζαντινῶν ἀρχιερέων. Ὅπωςδὴποτε ἀπὸ τὸν ἕνα δὲν λείπει ἡ καθολικὴ «Τιάρα»—γενικῶς αἱ φυσιογνωμίαι των δὲν ἔχουν ἐπιμνησθῇ, ἀλλὰ ἀπεναντίας ἔχουν τὸν πραγματισμὸν τῶν ἀγιογραφῶν τῆς Ἀναγεννήσεως, καθὼς κύπτουν μὲ εὐλάβειαν πρὸς τὸν νεκρόν. Εἰς «καπουκῖνος» ὁ ὅποιος δέεται ἀριστερᾷ συμπληρώνει τὸν δυτικὸν διακοσμητικὸν χαρακτήρα τῆς παραστάσεως. Ἐκ τῶν ἄλλων τριῶν καθολικῶν τῶν ἱσταμένων πρὸς τὰ δεξιὰ, μόνον ὁ πρῶτος ὁ ἀναβλέπων πρὸς τὸν οὐρανὸν καὶ ἀπαγγέλλων εὐχὰς ἔχει τὴν ἐκφρασιν ἐκείνην τὴν ὁποίαν ὁ Θεοτοκόπουλος δίδει εἰς τὰς ἱερατικάς του μορφάς—ἐκφρασιν ψυχικῆς ἀνατάσεως ἢ μυστικοπαθείας, λεπτομερειακὸν καλλιτεχνικὸν εἶδος ἐξελειγμένον καὶ αὐτὸ κατ' εὐθείαν ἀπὸ τὴν Μεταβυζαντινὴν Κρητικὴν σχολὴν φαίνεται νὰ ἀπορρέῃ. Κυρίως ὁ θαυμαστὸς ρεαλισμὸς τοῦ κάτω μέρους τῆς «Ταφῆς τοῦ Κόμητος d'Orgaz» περιέχεται εἰς τὰ δεκαοκτὼ πρόσωπα τῶν εὐγενῶν φίλων τοῦ κόμητος ἐκ τῶν ὁποίων καὶ αὐτῶν κανὲν δὲν ἔχει ἰδίαν ἐκφρασιν (ὅπως δηλαδὴ καὶ τῶν κληρικῶν, οἱ ὅποιοι ἀπὸ τὸν καπουκῖνον μὲ τὴν ἱεροεξέταστικὴν ταπεινότητα ὡς τὸν ἐκφωνοῦντα τὴν νεκρώσιμον εὐχὴν καὶ πρὸς τὰ ἄνω βλέποντα διατηροῦν ἀπαράμιλλον φυσιογνωμικὴν αὐτοτέλειαν). Οἱ φίλοι τοῦ κόμητος καθὼς ἴστανται εἰς τὸ βάθος εἶνε μορφαὶ—σύμβολα.

Ἀπὸ τὰς μορφάς τῶν ἀνθρώπων, προσθέτει τις, οἱ ὅποιοι παρακολουθοῦν τὴν ταφὴν τοῦ κόμητος διακρίνονται ἄπειρα ψυχολογικὰ στοιχεῖα. Διακρίνεται ἡ ἔξαρσις, ἡ ἔκ-

τὴν «προσκύνησιν τῶν Μάγων», παράγων πλῆθος προσωπογραφιῶν. Ἡ ἀτμόσφαιρα εἶνε πλήρης μυστικοπαθείας, τὰ χρώματα βίαια, τὸ φῶς ἀπόκοσμον ὥσει σεληνιακόν. Ἡ μεγάλη εὐσυνειδησία τοῦ Θεοτοκοπούλου ὑπερῶεν αὐτὸν νὰ ζωγραφῇ καὶ τὸ ἄτομόν του εἰς τοὺς πίνακάς του. Εἰς τὸ ἔργον αὐτοῦ τὸ ἐπονομαζόμενον «Ἡ ἐκδίωξις τῶν πωλούντων καὶ ἀγοραζόντων ἀργυραμοιβῶν ἐκ τοῦ ναοῦ», ἐκτὸς τῆς ἰδικῆς του μορφῆς ἔχει εἰκονίσει τὰς προσωπογραφίας τοῦ Ἀγγέλου καὶ Τισσιανοῦ. Ὡσούτως εἰς τὸ ἕτερον αὐτοῦ ἔργον «Ἡ διανομὴ τῶν ἱματίων» ἔχει δύο μορφὰς τὸ ἄτομόν του μαζί με τοὺς Τελῶνας, τοὺς Φαρισαίους καὶ τοὺς προδότας τοῦ Χριστοῦ. Εἰς τὴν μίαν φαίνεται μεσῆλιξ καὶ εἰς τὴν ἄλλην ὡς ἑκατόνταρχος. Τοιαύτην ταπεινωσύνην καὶ τοσοῦτον ἁμαρτωλὸν ἄνθρωπον θέλει νὰ παραστήσῃ τὸ ἄτομόν του, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον οὐδεὶς καλλιτέχνης δὲν ἔκαμε μέχρι σήμερον τόσον κυνητά.

Ὅσον ἐγήρασεν ὁ Θεοτοκόπουλος ἀντὶ νὰ γαληνῇ, ὁλοὲν τοῦναντίον ἡσθάνετο αὐξανόμενον τὸν πυρετὸν τῆς τέχνης του. Τὰ τελευταῖα ἔργα του εἶνε «Ὁ Ἰησοῦς εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Σίμωνος» τὸ «Ἀποστολᾶτον» εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦ Τολέδου «ὁ ἁγ. Μαρκῖνος ἐπιπρος» «Ὁ Χριστὸς εἰς τὸ ὄρος τῶν Ἑλαιῶν». «Ἡ ἐπιφοίτησις τοῦ ἁγ. Πνεύματος». «Ἡ πέμπτη σφαγὴς τῆς ἀποκαλύψεως». «Ὁ Λαοκόων» «Τὸ Τολέδον ὑπὸ καταιγίδα». Γενικῶς παρατηρεῖται εἰς τὰ ἔργα ταῦτα ὅτι τὰ σώματα τῶν εἰκονιζομένων ἔχουσιν ἐπιμηκυνθῇ, ἀπολυτρωθέντα τοῦ βάρους τῆς σαρκὸς καὶ ἀνερχόμενα ὡς φλόγες ἀπὸ τῆς γῆς. Παντοῦ καταφαίνεται ἡ ἀληθὺς μαγικὴ προσπάθεια τοῦ Θεοτοκοπούλου νὰ καταστήσῃ ὁρατὸν τὸ ἀόρατον καὶ ἀκριβῶς ἔνεκα τούτου θεωρεῖται σήμερον ὁ ἀρχηγὸς τῶν συγχρόνων ἐκπρεσιο-

στασις ἀλλὰ καὶ ἡ ἀδιαφορία ἢ ἡ στερεότυπος κοινωνικὴ ὑποκρισία. Ἰδοὺ ἀριστερὰ ἔν πρόσωπον μᾶλλον ἀδιάφορον, ἕτερον γαλήνιον καὶ μᾶλλον ψυχρόν. Πλησίον δὲ αὐτῶν ἡ κίτρινος μορφή ἐνὸς καλογέρου ἢ Ἱεροξεταστοῦ, ὁ ὁποῖος στρέφει μετ' ἐκείνου ἀφραστον ἀντίθετα πρὸς τὸν νεκρόν. Ὅσον προχωροῦμεν πρὸς τὰ δεξιὰ τὰ πρόσωπα ἀποκτοῦν τὴν ὑπεργήρινον μελαγχολικὴν ἐνατένισιν, εἰλικρινὴ ἀπλῶς ἢ ἀπολύτως ἔντονον καὶ ἐκφραστικὴν.

Μεταξὺ δύο προσώπων, ἄνω τοῦ νεκροῦ, ὑπάρχει ἡ κομψὴ λεπτὴ μορφή ἐνὸς δανδῆ τῆς ἐποχῆς, ἀταράχου ἢ ἀφρημένου, ἔξω νομίζει τις τῆς ἐννοίας τοῦ θαύματος καὶ πλυσίως ἀπὸ τὸ τελευταῖον μοντέλον τῆς ἐξάρσεως εἶνε ὁ Θεοτοκόπουλος ὁ ἴδιος εἰς τὸ κορύφωμα τῆς ταπεινῆς καὶ συγχρόνου ἐξαυλωμένης παρακλήσεως (τῆς διοράσεως δηλὸν ὅτι τοῦ ἄνωθεν θαύματος) ἢ κλασσικὴ μορφή ἰσορροπημένου ἐνὸς πρεσβύτου παραπλεύρως.

Ὁ οὐρανὸς τοῦ πίνακος εἶνε ἀποθέσις χρώματος. Ἡ ταφή τοῦ κόμητος εἰς τὴν Ἰὴν φωτίζεται ἀπὸ τὴν αὐτοσύστατον λάμψιν τοῦ οὐρανοῦ. Ἐκεῖ ἡ ψυχὴ τοῦ κόμητος—γυμνὸς ἄνθρωπος, γυμνὴ ἐπιμηκυνθεῖσα ἐξάβλως—(μορφή ἢ ὁποία ἀνεβαίνει εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ρίπτει τελευταῖον βλέμμα πρὸς τὸν κόσμον, ὡς ἰδέα καὶ ὡς συναίσθημα). Τὰ γόνατα κλίνει ἔμπροσθεν τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Θεοτόκου, ἡ ἀναβιβασθεῖσα ψυχὴ τοῦ Κόμητος ἐνῶ περίε αὐτοῦ παρίσταται ὡς φωτεινὴ ἔκτασις ἐν πλῆθος ἁγίων τοῦ οὐρανοῦ. Αἱ πτυχαὶ τῆς σκηνογραφίας αἱ ὁποῖαι εἶνε ῥιπτώ γεμάτα ζήνῃ καὶ μεγαλοπρέπειαν ἀφήνουν νὰ φαίνωνται σκαὶ ἀγγέλων ἀπροσδιόριστοι ἢ φανεραὶ κινούμεναι ἀπαράμυλλα μέσα εἰς τὸ αὐστηρὸν θεϊκὸν φῶς.

Ὁ Ἅγιος Πέτρος ἐμφανίζεται ἀριστερὰ καὶ κάτω τοῦ Χριστοῦ ὁ ὁποῖος φέρει τὰς κλεῖδας τοῦ παραδείσου, τέρμα τῆς ἀλληγορικῆς εἰρωνείας τοῦ Πνεύματος ἔμπρὸς εἰς τὸν μάταιον κραδασμὸν τῆς βίης, τοιαύτη εἶνε μετ' ὀλίγας λέξεις ἢ εἰκὼν ἢ παριστάνοσα τὴν ταφήν τοῦ Κόμητος d' Orgaz. Ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὴν γενικὴν καὶ λεπτομερεσικὴν ἐπεξεργασίαν τῆς ἀνωτάτης συλλήψεως τῆς τέχνης τοῦ Θεοτοκοπούλου ἡψάμεθα ἀκροθιγῶς ἐνταῦθα περὶ τοῦ ἔργου τοῦ μεγάλου καλλιτέχνου (Ταῦτα κατὰ Θ. Σταυράκη).

νιστῶν, οἵτινες ἐπίσης ἀγωνίζονται νὰ παραστήσωσιν οὐχὶ τὴν ἐξωτερικὴν μορφήν τῶν πραγμάτων ἀλλὰ τὴν ἐσωτερικὴν ἀόρατον αὐτῶν οὐσίαν. Αἱ προσωπογραφίαι τοῦ Θεοτοκοπούλου ἔχουσι τοσαύτην ρεαλιστικὴν ἀκρίβειαν καὶ συνάμα μυστικὴν ἔντασιν ὥστε φρικτῶς τις ὥς νὰ ἀτενίζῃ φασματικὴν συμπύκνωσιν τοῦ αἰθέρος.

Ὁ κ. Ν. Καζαντζάκης, τοῦ ὁποίου εἶνε καὶ τὰ ἀνωτέρω, εἰς τὸ ἔργον αὐτοῦ τὸ ἐπιγραφόμενον «Ταξιδεύοντας» τὸ τόσον βαθυστόχαστον καὶ ποιητικόν, περιγράφων τὴν ἐπίσκεψίν του εἰς τὸ Τολέδον καὶ εἰς τὸν οἶκον τοῦ Γκρέκο λέγει τὰ ἑξῆς ἐπιγραμματικά: «Οἱ μυστικοὶ ἀλχημιστῆς τοῦ Μεσαίωνος ἔλεγαν: "Ἄν δὲν ἀσωματώσεις τὰ σώματα κι' ἂν δὲν σωματώσεις τὰ ἀσώματα τίποτα δὲν κατῴρθωσες. Ὁ Γκρέκο στὰ τελευταῖα του χρόνια τέλεψε τὸν ἀλχημικὸν τοῦτον ἄθλον». Ὁ ἄθλος αὐτὸς εἶνε πράγματι τὸ κυριώτερον τεχνικὸν καὶ ἐντυπωσιακὸν στοιχεῖον τῶν πινάκων τοῦ Θεοτοκοπούλου Ἐξαύλωσις καὶ ταῦτοχρόνως ὑλοποιήσις. Ἐξαυλώνονται τὰ σώματα καὶ ὑλοποιοῦνται τὰ ἀσώματα. Τὸ μαρτύριον τοῦ ἀνθρώπου εἶνε ἄδρόν, ἐνώπιον εἰς τὸ ἀκατάλυτον μεταφυσικὸν πρόβλημα, πλαισιώνεται ἀπὸ τὸν χριστιανικὸν κόσμον εἰς τὸν ὁποῖον ὁποιοδήποτε βιβλικὸν καὶ ἐκκλησιαστικὸν πρόσωπον, Χριστός, Ἀπόστολοι, Φαρισαῖοι, γυναῖκες, ὄχλος στρατιῶται, δῆμιοι, μάρτυρες καὶ βασανισταὶ εἶνε ψυχικὰ καὶ συναισθηματικὰ σύμβολα τοῦ Θεοτοκοπούλου.

Ὁ Ἕλλην σύγχρονος ζωγράφος Ἀνδρέας Γεωργιάδης ὁ ὁποῖος μετέβη εἰς τὴν Ἰσπανίαν καὶ ἐπὶ τόπου ἐμελέτησε τὸν Θεοτοκόπουλον λέγει ὅτι οὐδέποτε τὸ σχέδιον του ἔφθασεν εἰς τὸν κολοφῶνά του ὅσον εἰς τὰ ἔργα τοῦ Greco. «Ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος εἶνε ζωγράφος ἢ καλλιτέχνης, ἅμα ἐπιχειρήσῃ ἀντιγραφὴν ἔργου θὰ τὰ χάσῃ. Ὅλα εἶνε εἰς τὴν θέσιν τους τεχνικὰ καὶ νοητὰ καὶ καθαρὰ, τὸ κάθε του ἀντιπροσωπεύει ὅλες τῖς ἐποχάς. Ἡ συνειδήσις του ὑπερέβη τὸ πᾶν ἔφθασεν εἰς τὴν ἀπόλυτον ζωγραφικότητα, αἴσθησιν, σχέδιον, σύνθεσιν, χρῶμα, ποίησιν, παλμὸν καὶ προπαντὸς κίνησιν καὶ συγχαρισμὸν. Δὲν ὑπερέβαλε παρὰ εἰς τὸν δαμασμὸν τῆς φύσεως...» Κατῴρθωσε νὰ ὑπερβάλῃ κατὰ πολὺ τὴν Βυζαντινὴν τέχνην ὁ Φειδίας ἢ ὁ Πολύγνωτος οὗτος Κρῆς τῆς ἀναγεννήσεως ζωγράφος. Εἰς τὰ πρῶτα ἔργα τοῦ ἐξ Ἡρακλείου⁽⁵³⁾ Θεοτοκοπούλου φαίνεται τὸ βάθος τῶν ὄντων καὶ ἡ ἐπιφάνεια τῶν. Διὰ τοῦτο, πολλῶν καὶ σπουδαίων τεχνοκριτῶν εἶνε ὀρθοτάτη ἡ γνώμη ὅτι οὗτος ὑπερέβη τὴν Βυζαντινὴν τέχνην, καὶ ὅτι εἰς τὰ ἔργα του δια-

(53) Ὁ περιώνυμος οὗτος ζωγράφος εἴλεε τὴν καταγωγὴν ἐκ τοῦ χωρίου Φώδελε Μαλεβυζίου (ἐπαρχίας Ἡρακλείου). Ὁ κ. Ν. Καζαντζάκης ἐρωτηθεὶς ποτὲ εἶπεν «κατήγετο ἀπὸ τὴν Φώδελε Μαλεβυζίου διότι ὑπάρχει μία οἰκογένεια Θεοτοκά καὶ φαίνεται σίγουρα εἶνε ἀπὸ κεῖ καὶ τὸ πῶς τὸ «ἄκης» οἱ ξένοι γιὰ «πουλος» τὸ ἔχουνε, ἐπεὶ τὸ παιδί τοῦ Θεοτοκά πῶς ἄλλοιως θὰ τὸ ἔλεγαν οἱ Κρητικοὶ παρὰ Θεοτοκόπουλο» (ἰδὲ Ἑστία ὑπ. Δ. Βικέλα). Ἡ Ἰσπανικὴ κυβέρνησις κατὰ τὸ 1900 ἠθέλησε νὰ μάθῃ ἂν πράγματι ὑπάρχῃ ἐν Κρῇτῃ οἰκογένεια ἢ χώριον Θεοτοκῶν ἢ Θεοτοκοπούλων. Γνωστὰ ἐκ τῆς μονογραφίας Μ. Μάρτ. «Ἀεμονία τοῦ μηνὸς Μαρτίου 1900». Εἰς τὴν ἐν λόγῳ μονογραφίαν ὑπάρχει καὶ τὸ πανομοιότυπον τῆς ὑπογραφῆς τοῦ Θεοτοκοπούλου. «Δομήνικος Θεοτοκόπουλος Κρῆς». Διὰ τοῦ Κρῆς αἱρεται πᾶσα ἀμφιβολία καὶ δισταγμὸς περὶ τοῦ τόπου τῆς γεννήσεως δεικνύοντος ἀριδύλως ὅτι εἰς τὸ Ἡράκλειον ἐγεννήθη εἰς δὲ τὸ χωρίον Φώδελε τοῦ Μαλεβυζίου ὑπάρχει καὶ οἰκογένεια Θεοτοκά. Σημειωτέον δὲ τὸ χωρίον τοῦτο σημειοῦται εἰς τοὺς χάρτας τῆς Κρήτης ἀπὸ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1500 ἰσως καὶ πρότερον. Εἰς τι Τουρκικὸν ἔγγραφον εὕρεται μία ἐπαυλις τοῦ Θεοτοκά συγγενοῦς τοῦ Θεοτοκοπούλου.

κρίνομεν βαθυτέραν ἐπίγνωσιν ἀπὸ τὰ ἔργα τῆς Βυζαντινῆς ἐποχῆς. Ὁ Ντελακρουὰ εἶπε «παρ' ὅλον ὅτι τὰ ἔργα τοῦ Θεοτοκοπούλου δὲν τὰ ἐννοεῖ ὅλος ὁ κόσμος, ὁ Greco ἦτο καὶ θὰ μένη πολὺ μεγάλος ζωγράφος». Ὁ Πικιώνι εἶπεν, ὅτι «ἡ ἀνακάλυψις τοῦ Θεοτοκοπούλου εἶνε ὁ τόνος καὶ ὁ καλλιτέχνης οὗτος εἶνε ἐκεῖνος ὅστις παρέστησε περισσότερον ἀπ' ὅλους τοὺς ζωγράφους τοῦ κόσμου τοὺς φυσικοὺς νόμους τοῦ τόνου καὶ ἐπειδὴ ὁ τόνος—χρῶμα—εἶνε ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος γεννᾷ τὸ σχῆμα, ὅλος αὐτὸς ὁ κόσμος τῶν σχημάτων ὁ ἐξεληθὼν ἐκ τῆς διανοίας τοῦ Θεοτοκοπούλου εἶνε θεμελιωμένος ἐπάνω εἰς τὴν φύσιν.».

Ὁ Θεοτοκόπουλος ἦτο γλύπτης καὶ ἀρχιτέκτων, ἀλλ' οὐδὲν σχεδὸν σῴζεται γλυπτικὸν ἢ ἀρχιτεκτονικὸν αὐτοῦ ἔργον. Ἐπίσης δὲν ἠξιώθη μαθητῶν ἀξίων νὰ συνεχίσωσι τὸ ἔργον του. Ὁ υἱὸς του Γιωργῆς ἦτο μέτριος ζωγράφος, καλὸς ἀρχιτέκτων καθὼς καὶ οἱ λοιποὶ μαθηταὶ του: **Δόπεθ Πέδρο Δοάρτε**, Διέγρο δὲ Ἀστόρ, Μπατίστα Μαῖνο· ὁ ἐπιφανέστερος αὐτοῦ μαθητῆς ὑπῆρξεν ὁ Λουῖς Τριστάν τὸν ὁποῖον κάποτε τὸν ξυλοφόρτωσε διότι ἐν ἔργον του ἠθέλησε νὰ πωλήσῃ «γιά κομμάτι ψωμί.». Πολὺν δικαίως ὁ φίλος τοῦ Θεοτοκοπούλου, ὁ καλόγηρος Ὁριένσιο Παραβιδίνο, εἰς τὸ σονέττον τὸ ὁποῖον ἀφιέρωσεν εἰς τὸν μέγαν Κρήτα ζωγράφον κατὰ τὸν θάνατον του λέγει: «Ἡ Κρήτη τοῦ ἔδωκε τὴν ζωὴν, τὸ Τολέδον τὴν τέχνην. Θὰ τὸν θαυμάζουν οἱ αἰῶνες, ἀλλ' οὐδεὶς θὰ δυνηθῇ νὰ τὸν φθάσῃ.».

Ὁ Θεοτοκόπουλος ἀπέθανε τὴν 8 Ἀπριλίου 1614 πλήρης δόξης· ὁλόκληρος ἡ πόλις τοῦ Τολέδου τὸν ἐπένθησε, καὶ οἱ ὀνομαστοὶ φίλοι του μεταξὺ τῶν ὁποίων ὁ περίφημος ποιητῆς Γόγκορα τὸν ἐξύμνησε δι' ἐνθουσιωδῶν ποιημάτων. Ἐν τούτοις ἐπὶ δύο καὶ ἥμισυ αἰῶνας ὁ Θεοτοκόπουλος παρέμεινεν ἐντελῶς ἄγνωστος ἢ περιφρονημένος. Τὸν ἐθεώρουν παράφρονα καὶ ἄλλοι ὑπεστήριξαν, ὅτι ἔπασχεν ἀπὸ ἀστιγματισμόν. Πρῶτος ὁ Ἀγγλος Κούκ κατὰ τὰ μέσα τοῦ ΙΗ' αἰῶνος ἐπρόσεξε μὲ θαυμασμόν τὰ ἔργα τοῦ Θεοτοκοπούλου. Ὁ Θεόφιλος Γκωτιέ εἰς τὸ «ταξίδιον εἰς τὴν Ἰσπανίαν» ἴσταται μὲ θαυμασμόν ἐνώπιον τῶν ἔργων τοῦ Θεοτοκοπούλου μὲ ἐκπληξιν καὶ δισταγμόν, ἐν τούτοις ὁμολογεῖ, ὅτι «καὶ τὰ χειρότερα ἔργα τοῦ Θεοτοκοπούλου ἔχουσί τι τὸ ἀπροσδόκητον ὅπερ ὁρμᾷ ἔξω τῆς πραγματικότητος». Ὁ Σολβάυ, ἔλεγε διὰ τὸν Θεοτοκόπουλον πῶς ἂν καὶ Ἕλλην παραμένει Ἰσπανός. Ἐτερός τις εἶπεν, ὅτι τὰ μεγάλα προτερήματα ἐπισκιάζουσι τὰ μεγάλα ἐλαττώματα τοῦ καλλιτέχνου. Ὁ Θεοτοκόπουλος ἐτάφη εἰς τὴν συμπαθητικὴν ἐκκλησίαν τοῦ Τολέδου «Ἅγιος Δομήνικος» ἐνθα εὐρίσκονται πλεῖστα ἔργα τοῦ καλλιτέχνου. Ὁ Ἰσπανὸς ζωγράφος Senor de Bervere εὗρε ἀντίγραφον τῆς ληξιαρχικῆς πράξεως τοῦ θανάτου τοῦ Θεοτοκοπούλου.

Ἀντώνιος Βασιλάκης.—Ὡσαύτως ὀνομαστός ζωγράφος εἶνε καὶ ὁ Ἀντώνιος Βασιλάκης, ὁ ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν ἐπονομαζόμενος Ἀλιένσε «Aliense». Ἐγεννήθη εἰς τὴν νῆσον Μῆλον κατὰ τὸ ἔτος 1556 ἐνθα εἶχον καταφύγει οἱ γονεῖς αὐτοῦ ἐκ Κρήτης. Ὁ Ἀντώνιος Βασιλάκης ἄγων τὸ 13 ἔτος τῆς ἡλικίας του ὠδηγήθη ὑπὸ τοῦ πατρὸς του ὁ ὁποῖος ἦτο πλοίαρχος εἰς τὴν Βενετίαν, ἐνθα καὶ ἐμαθήτευσεν παρὰ τῷ περιφημῷ ζωγράφῳ Παύλῳ Βερονέζε. Πολὺ ἐνωρὶς διεδόθη τὸ ὄνομα τοῦ Βασιλάκη εἰς τὴν Εὐρώπην ὡς καλοῦ ζωγράφου, πλείστας εἰκόνας εἰκονογράφησεν εἰς τὴν Βενετίαν καὶ ἀλλαχοῦ. Ὅτε ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Ἐρρίκος ὁ Γ' τῷ 1574 ἐπεσκέφθη τοὺς ἐν Βενετίᾳ ἐπιφανεῖς ζωγράφους Βερονέζε, Τιντορέττον καὶ Βασιλάκην, προετιμήθη οὗτος ἀντὶ τοῦ Πάλλα καὶ ἄλλων ζωγρά-

φων καὶ ἀνετέθη εἰς τοῦτον ἡ διακόσμησις τῆς πόλεως, τοιουτοτρόπως διεδόθη ἡ φήμη τοῦ Βασιλάκη ὡς καλοῦ τοῦ χρωστήρος χειριστοῦ. Ἐκτοτε ὁ Βασιλάκης ἀνέλαβε τὴν ἐκτέλεσιν πολλῶν ζωγραφικῶν πινάκων, πλείστους ναοὺς τῆς Βενετίας ἐκόσμησε μὲ τὰ ἔργα του. Ὁ ἴδιος ἀνέλαβε τὴν διακόσμησιν τοῦ Δουκικοῦ παλατίου, ἔνθα εὐρίσκονται πλείσται αὐτοῦ εἰκόνες, μεταξὺ δὲ τούτων διακρίνεται ὁ πίναξ ὁ παριστῶν τὴν «Στέψιν τοῦ Βαλδουίνου ὡς αὐτοκράτορος τῆς Κων]πόλεως» (μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ὑπὸ τῆς Δ' σταυροφορίας τῷ 1204) ἐν τῇ μεγάλῃ αἰθούσῃ τοῦ συμβουλίου τῶν Δέκα. «Ἡ προσκύνησις τῶν Μάγων» ἐν τῇ αἰθούσῃ τῆς ψηφοφορίας. «Ἡ ἄλωσις τῆς Τύρου» καὶ εἰς τὰ ἄλλα διαμερίσματα τοῦ Δουκικοῦ παλατίου ὑπάρχουσιν ἄλλαι εἰκόνες. Ὁ εἰρημένος ζωγράφος εἰργάσθη καὶ εἰς ἄλλας πόλεις πλὴν τῆς Βενετίας ὡς λ.χ. εἰς τὴν Πάδουαν, Βελλουνον, Περουγίαν καὶ ἀλλαχοῦ. Ὁ Βασιλεὺς τῆς Ἰσπανίας Φίλιππος Β' παρήγγειλεν εἰς τὸν Βασιλάκην νὰ ἐκπονήσῃ πίνακας Ἑλληνικῶν μύθων. Εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Βενετίας ὑπάρχει ὥραιότητι εἰκὼν παριστάνουσα τὴν ἀφίξιν τῆς Βασιλίσσης τῆς Κύπρου Αἰκατερίνης Κοργάρου. Ὡσαύτως εἰς τοὺς ἱεροὺς ναοὺς τῆς Βενετίας ἅγιον Μάρκον καὶ ἅγ. Γεώργιον—εἰς τὸν ὁποῖον εὐρίσκονται ἔργα τινὰ τοῦ Μιχ. Δαμασκηνοῦ συγχρόνου τοῦ Βασιλάκη—ἐσχεδίασε συνθέσεις μωσαϊκῶν τὰς ὁποίας συνεπλήρωσαν οἱ ψηφοθέται. Εἰς τὰ ἔργα τοῦ Βασιλάκη διακρίνεται ἡ πρωτοτυπία, κατὰ τὸν ρυθμὸν τῆς ἀναγεννήσεως εἶνε εἰς δυνατὸς ζωγράφος ἱκανὸς νὰ συγκριθῇ μὲ πολλοὺς τῆς δυτικῆς τέχνης. Ἰδιάζον χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τοῦ εἰρημένου ζωγράφου εἶνε αἱ στρογγυλοπρόσωποι ἁγιογραφίαι εἰς τὰς ὁποίας φαίνεται ἡ πλήρης παιδικὴ ἀφέλεια, ἡ εὐρωστία. Ἀγαπᾷ νὰ εἰκονίξῃ νεαρὰ καὶ ὥραία πρόσωπα ἐντὸς γλυκυτάτου φωτὸς καὶ ἀπαραμίλλου χρωματισμοῦ. Ὁ Βασιλάκης ἔζησε πολυτελῶς καὶ εἰς τὸν οἶκόν του εἶχε πλουσίαν συλλογὴν ἐκλεκτῶν ἔργων διαφόρων μεγάλων ζωγράφων. Ἀπέθανε τῷ 1629 τὴν ἡμέραν τοῦ Μεγάλου Σαββάτου καὶ ἐκηδεύθη μεγαλοπρεπῶς, ὁ δὲ μαθητὴς καὶ φίλος του Ριδόλφι ἐποίησεν ᾠδὴν πρὸς τιμὴν τῆς μνήμης του.

Μιχ. Βενιέρης.—Τὸ ὄνομα τοῦ Ζωγράφου Μιχαὴλ Βενιέρη παραδίδεται ἐκ μιᾶς ἐπιγραφῆς τοῦ Μελησσινάκου τῆς ἐπαρχίας τοῦ ἁγίου Βασιλείου.

Γεωρ. Ζωγράφος.—Ἔργα τοῦ Γεωργίου Ζωγράφου εὐρίσκονται εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας εἰς τοῦ Γιουμουριτζῆ καὶ εἰς τὸν ἅγ. Ἰωάννην τῆς Παληανῆς. Δὲν γνωρίζομεν, ἂν πρέπει νὰ συνταυτισθῇ μὲ τὸν ἕτερον Γεώργιον τοῦ χωρίου Πελεκᾶνος τὸν ὁποῖον ἀνωτέρω εἵπομεν. Ἡ ἐπισταμένη μελέτη τῶν σωζομένων εἰκόνων θὰ φέρῃ εἰς φῶς ἂν ὄντως εἶνε ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον.

Γεωργ. Πελέργης.—Πλείσται εἰκόνες εὐρίσκονται παριστάνουσαι κολοσσιαῖα πρόσωπα εἰς τὴν Παναγίαν τοῦ Καστελλίου. Αἱ τοιχογραφίαι αὗται εἶνε σχεδὸν κατεστραμμέναι. Φέρουσι μόνον τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ ζωγράφου Γεωργίου Πελέργη.

Νικολὸ Μπὸν.—Ὁ Ζωγράφος Νικολὸ Μπὸν εἶνε γνωστὸς ἐξ ἑνὸς μόνου ἔγγράφου φέροντος τὴν χρονολογίαν 10 Μαρτίου 1509.

Καλάκης.—Ἐξω τοῦ χωρίου Ποταμινὲς τῆς ἐπαρχίας Πεδιάδος τοῦ νομοῦ Ἡρακλείου εὐρίσκεται μετόχιον τοῦ Παναγίου Τάφου περιέχον ναὸν σταυροειδοῦς σχήματος θολωτὸν καὶ κατάγραφον εἰκόνων. Αἱ τοιχογραφίαι εἶνε ἀρκετὰ παλαιαὶ ἐν αἷς ἀναγινώσκεται τὸ ὄνομα Καλάκης. Ἴσως αἱ τοιχογραφίαι αὗται νὰ ἀνάγονται εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους.

Γεννάδιος Βλαστός ἢ Μπουνιελέτος.—Οὗτος εἶνε εἷς ἐκ τῶν καλῶν Κρητῶν ζωγράφων, ὁ ὁποῖος πρῶτον εἰσήγαγεν εἰς τὴν Ζάκυνθον τὴν ἐπὶ σανίδος εἰκονογραφίαν τοῦ Ἐπιταφίου. Ἐτερον πρόσωπον εἶνε ὁ Ἰωάννης Βλαστός ἢ Μπουνιελέτος ὁ ὁποῖος ἐπεμελήθη τὰ ὑπὸ τοῦ Χριστοφόρου Τζανέτου ἐκδοθέντα μηνιαῖα Σ)βρίου Ὁκ)βρίου Ν)βρίου Ἰανουαρίου Φεβρουαρίου κατὰ τὸ 1592—1596. Ἡ οἰκογένεια αὕτη τῶν Βλαστῶν ὑπῆρχε περίφημος κατὰ τὴν Ἑνετοκρατίαν, πλεῖστα μέλη αὐτῆς ἀνεδείχθησαν ὡς διδάσκαλοι, ὡς ἐκδόται καὶ ὡς ἀγιογράφοι. Εἷς τινὰ σωζομένην ἐπιστολὴν Μελετίου τοῦ Πηγᾶ Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας τοῦ Κρητὸς μνημονεύεται ὁ Γεννάδιος Βλαστός, ὡς ἄριστος εἰκονογράφος.

Μιχαὴλ Δαμασκηνός. (¹) — Ὑπῆρξεν ὁ ἐγκριτώτερος ἀντιπρόσωπος καὶ ὁ κατ' ἐξοχὴν καλλιτέχνης τῆς Μεταβυζαντινῆς ἀγιογραφίας, ἐφημίσθη ὡς ἀγαθὸς ἡθογράφος τῆς Μεταβυζαντινῆς Κρητικῆς σχολῆς κατασκευαστῆς ἰδίᾳ φορητῶν εἰκόνων. Ὅσοι κατέγιναν μὲ τὸν εἰρημένον ζωγράφον δὲν συμφώνουσι πάντως εἰς τὸ ζήτημα τῆς ἀκμῆς αὐτοῦ. Ἄλλοι ἄλλην χρονολογίαν μαρτυροῦσι καὶ μάλιστα φαντασιώδη χωρὶς βεβαίως νὰ ἔχουσι γνωρίσῃ ἐνυπόγραφα καὶ χρονολογημένα αὐτοῦ ἔργα. Κακῶς καταβιβάζουσι τὰ ἔτη τῆς ζωῆς αὐτοῦ εἰς τὸν ΙΗ'. αἰῶνα. Ὁ δὲ κ. Γεωρ. Σωτηρίου καθηγητῆς τῆς Βυζαντινῆς Τέχνης ἐν τῷ Ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ καὶ Διευθυντῆς τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν ἀναγράφει ἔτη ἀκμῆς τοῦ ζωγράφου 1491—1528 καὶ τοῦτο ἐσφαλμένον (²). Δυστυχῶς πάντες δὲν ἔχουσι σαφεῖς ἐνδείξεις τοῦ χρόνου τῆς ἀκμῆς καὶ δράσεως τοῦ Κρητὸς τούτου ζωγράφου ὁ ὁποῖος ἤκμασε τὰς τέσσαρας τελευταίας δεκαετίας τοῦ 16 καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 17 αἰῶνος.

Ὁ Μιχαὴλ Δαμασκηνὸς ἐγεννήθη ἐν Κρήτῃ καὶ ἰδίᾳ ἐν τῷ νομῷ τοῦ Ἡρακλείου ἔνθα καὶ ἔμαθε κατ' ἀρχὰς τὴν τέχνην τοῦ ἀγιογράφου. Κατὰ πᾶσαν δὲ πιθανότητα ἐμαθίτευσεν εἰς τὴν ἐν Ἡρακλείῳ σχολὴν τῆς ἀγίας Αἰκατερίνης τοῦ Σιναΐτικοῦ Μετοχίου. Ὁ Καλογερόπουλος ἀναφέρει, ὅτι εἰς νεαρὰν ἡλικίαν μετέβη εἰς τὴν Ζάκυνθον ἔνθα καὶ τὴν τέχνην ἔμαθεν εἰς τὸ ἐκεῖ μετόχιον τῆς ἀγ. Αἰκατερίνης τῶν Σιναΐτῶν. Δὲν ἀποκλείεται νὰ ἐφοίτησε καὶ εἰς τὰς δύο σχολὰς δῆλον ὅτι τῆς ἐν Ζακύνθῳ καὶ τῆς ἐν Ἡρακλείῳ. Γνωρίζομεν καλῶς, ὅτι εἰς τὸ ἐν Ἡρακλείῳ παράρτημα τοῦ Σιναΐτικοῦ μετοχίου καὶ ἐν εὐρυχώροις διαμερίσμασιν ἐλειτούργει σχολὴ φιλοσοφικῶν μαθημάτων ἰδρυθεῖσα τῷ 1550. Πρῶτος σχολάρχης αὐτῆς ἀναφέρεται ὁ Ἰωάννης Μυριζίνος ἢ Μορζίνος Κρης τὸν ὁποῖον ἀπέστειλεν ὁ Κρούσιος ἐκ Τυβίγγης. Συγχρόνως ὑπῆρχε καὶ τῶν εἰκαστικῶν τεχνῶν σχολή· τοῦτο μαρτυρεῖται οἰκοθεν ἐκ τῶν πολυαριθμῶν εἰκόνων αἱ ὁποῖαι εὗρίσκονται εἰς τὸ Ὅρος Σινᾶ ποιηθεῖσαι πᾶσαι ὑπὸ Κρητῶν ἀγιογράφων· διὸ καὶ ὁ Σιναίου Πορφύριος Β'. μαρτυρεῖ ὅτι ἐν Ἡρακλείῳ τῆς Κρήτης ὑπῆρχε σχολὴ τῆς ἀγιογραφίας (³).

Ἐκ τῆς σχολῆς ταύτης ὡς ἀπὸ Δουρείου ἔπλου ἐξεπλήδυσαν οἱ ἀριστεῖς τῶν γραμμάτων καὶ τῶν ἱεραρχῶν οἱ κλείσαντες τοὺς Πατριαρχικοὺς θρόνους Ἀλεξαν-

(1) Περί τοῦ Μ. Δαμασκηνοῦ ἐδημοσιεύθη ἰδίᾳ μελέτη εἰς τὴν ἐφημερίδα «Ἀνόρθωσις» ἐκδομένην εἰς τὸ Ἡράκλειον τῆς Κρήτης κατὰ παράκλησιν τῆς Ἑνοριακῆς Ἐπιτροπῆς ἐν 11 ἀρθροῖς ὑπὸ τοῦ κ. Ἰωάν. Μ. Κριτωτάκη. Ἰδὲ Ἀνόρθωσιν 10 Ἰουλίου 1932 μέχρι 28 Ἰουλίου καὶ ἀριθ. φυλ. 3215—3229.

(2) Ἰδὲ Ὁδηγὸς Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν ὑπὸ Γ. Σωτηρίου σελ. 87 ἐκδόσις 1924.

(3) Ἰδὲ Σιναΐτικὸν Συνέκδημον Πορφυρίου Β'. τοῦ Σιναίου σελ. 160 Ἀθῆναι 1924.

δρείας, Κωνσταντινοπόλεως, Ἱεροσολύμων καὶ πλείστους ἄλλους θρόνους ⁽¹⁾ ἐπισκόπων. Ὡσαύτως τὰ πνευματικά τέκνα τῆς σχολῆς ταύτης κατέλαβον καὶ ἔδρας ἀνωτέρων ἐκπαιδευτηρίων ἥτοι Πανεπιστημίων τῆς Εὐρώπης.

Πιθανὸν ὁ Μιχ. Δαμασκηνὸς νὰ ἐχρημάτισε μαθητὴς ἐν τῇ σχολῇ τῆς Ἱερῆς Μονῆς τοῦ Βροντησίου ἐνθα καὶ ἡσκεῖτο ἡ ἀγιογραφία ὑπὸ τῶν μοναχῶν. Σώζεται ἐπιστολὴ Μελετίου τοῦ Πηγᾶ διὰ τῆς ὁποίας ἐντέλλεται Μητροφάνει τῷ λογιωτάτῳ Ἦγουμένῳ τοῦ Βαλσαμονεροῦ νὰ ἀνοίξῃ φροντιστήριον ἐνθα νὰ φοιτῶσι δέκα παῖδες πενήτων ⁽²⁾ Ἐκ τούτου φαίνεται ὅτι αἱ Μοναὶ τῆς Κρήτης ἐφιλοτιμοῦντο νὰ ἔχουσι σχολάς, εἴτε τῶν φιλοσοφικῶν μαθημάτων, εἴτε εἰκαστικῶν τεχνῶν, εἴτε σχολεῖον σκοπὸν ἔχον νὰ διδάσκῃ τὰς στοιχειώδεις γνώσεις.

Ἡμεῖς πιστεύομεν ὅτι πάντως θὰ ἦτο καὶ ἀδελφὸς τῆς μονῆς τοῦ Βροντησίου ὁ Μιχ. Δαμασκηνός. Τοῦτο προκύπτει ἐκ τῶν ἐξῆς λόγων· ὅτι ἦτο ἀδελφὸς τῆς Μονῆς Βροντησίου, καὶ ὅτι αὐτόθι εἶχε τὸ ἐργαστήριόν του, μαρτυρεῖται δὲ καὶ ἐκ τοῦ ὅτι αἱ εἰς αὐτοῦ εἰκόνες τὰς ὁποίας κατέχει σήμερον ἡ ἱερὰ Μητρόπολις Κρήτης προέρχονται ἐκ τῆς Μονῆς Βροντησίου. Διὰ νὰ ὑπάρχουν τόσαι εἰκόνες συνηγμέναι αὐτόθι καὶ οὐχὶ εἰς ἄλλας ἐκκλησίας ἢ μονὰς τῆς Κρήτης, φαίνεται ὅτι εἰργάσθη ἐπ' ἄρκετόν καιρὸν εἰς τὴν εἰρημένην μονήν. Δεύτερον αἱ εἰκόνες αὗται δὲν ἀνήκουσιν εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ἀλλὰ ἡ μία ἀπέχει καὶ χωρίζεται τῆς ἄλλης διὰ χρόνου ἄρκετοῦ λ. χ. ἡ εἰκὼν τῆς «Θείας Λειτουργίας» καὶ τῆς «Μὴ μοῦ Ἀπτοῦ» ἐποιήθησαν πρὶν μεταβῆ εἰς τὴν Βενετιάν καὶ Ρώμην, ἐνῶ ἀπεναντίας ἡ «Προσκύνησις τῶν Μάγων» καὶ ὁ «Μυστικὸς Δεῖπνος» ἐποιήθησαν ἀφοῦ ἐπεσκέφθη τὴν Βενετιάν, διότι νεωτερίζει καὶ ἀπομιμνεῖται τὴν δυτικὴν τέχνην, ὅσον ἀφορᾷ τὰ πρόσωπα τῶν στρατιωτῶν καὶ τῶν Μάγων. Ἡ χρονολογημένη εἰκὼν ἡ «Πρώτη Οἰκουμενικὴ Σύνοδος» ἐποιήθη ἀφοῦ ἐπεσκέφθη τὸ Ἅγιον Ὄρος. Ἡ εἰκὼν τῆς «Καιομένης Βάτου» ἐποιήθη ἀφοῦ ἐπεσκέφθη τὸ Ὄρος Σινᾶ ⁽³⁾. Ταῦτα ἐξεταζόμενα δὲν εἶναι τυχαῖοι ἰσχυρισμοί, διὰ νὰ εἰπωμεν ὅτι ἡ Μονὴ τοῦ Βροντησίου ἔχουσα ἀνάγκη ἐπορίσθη τὰ ἔργα τοῦ Δαμασκηνοῦ. Αὕτη ἤκμαζεν ἢ ἐφημίζετο ὡς πλουσία Μονὴ ἐπὶ Ἑνετοκρατίας, ἀναφέρονται συγχρόνως καὶ λόγοι ἡγούμενοι αὐτῆς ὡς λ. χ. ὁ Λαυρέντιος, σύγχρονος τοῦ Δαμασκηνοῦ (1590). Τελευταία ἀποδείξεις εἶνε ὅτι συχνὰ ἀπήρχετο ἐκ τῆς Μονῆς ταύτης διὰ περιοδεῖαν καὶ πάλιν εἰς αὐτὴν ἐπανήρχετο καὶ πιθανώτατα εἰς τὴν μονὴν τοῦ Βροντησίου νὰ ἀπέθανεν, διότι σχεδὸν ἡ τελευταία αὐτοῦ εἰκὼν εἶναι ἡ «Α' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος» χρονολογημένη δεικνύει ὅτι ἔκτοτε δὲν ἀπῆλθεν ἐκ Κρήτης ἥτοι ἀπὸ τὸ 1591. Οἱ ἰσχυρισμοὶ οὗτοι ἔχουσι λόγους ἐσωτερικῆς συναφείας καθιστάμενοι ἀκλόνητοι, ὅτι ὁ Δαμασκηνὸς διέμεινεν ἐπ' ἄρκετόν εἰς τὴν Μονὴν τοῦ Βροντησίου καὶ ὅτι ἦτο μοναχὸς αὐτῆς καὶ εἰς αὐτὴν ἀπέθανεν. Ὅπως παραδόξως ὁ κ. Καλογερόπουλος ἀναφέρει, ὅτι ὁ Δαμασκηνὸς ὑπῆρξε μαθητὴς τοῦ περιφήμου Κρητὸς Ἰωάννου Ρώ-

(1) Ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν Ἀλέξανδρος ὁ Ε' (ἐλέγετο Φίλαργος ἢ Φιλάργης καὶ Φιλάρετος) Πάπας Ρώμης ἀνῆλθε τὸν Παπικὸν θρόνον τῇ 26ῃ Ἰουνίου 1409. Ὁρμώμενος ἐκ Κρήτης ἀδελφὸς τῆς ἐν Ἡρακλείῳ μονῆς τῶν Φραγκισκανῶν ἐκλείσεν τὸν θρόνον τῶν Μεδιολάνων καὶ τῆς Ρώμης.

(2) Ἰδὲ Παρανίκα σχεδιάσματα σελ. 115 καὶ 156.

(3) Περιγραφή τῶν εἰκόνων τούτων ἰδὲ εἰς τὴν ἐφημερίδα Ἀνόρθωσιν (Ἡρακλείου—Κρήτης) ἀπὸ τῆς 10 Ἰουλίου 1932 καὶ ἐξῆς ἀριθ. φύλ. 3215—3229.

σου τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ τῆς Ἀκαδημίας τοῦ Ἀλδου, ἐνῶ οὗτος δὲν ὑπῆρχε κατὰ τὸ 1550 διότι εἶχε ἀπεθάνει πολὺ πρὸ τῆς χρονολογίας ταύτης. Ἴσως μετὰ ἐπιφυλάξεως καὶ πιθανότητος νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἐξεργάσθη μαθητὴς ἢ ἤκουσεν ἀπλῶς τὸν μικρογράφων Ἰούλιον Κλόβιον διδάσκοντα τὴν τέχνην, τοῦ ὁποίου ἡ ἀκμὴ συμπίπτει μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1498—1578 καὶ τοῦτο διότι εὐρίσκομεν τὸν Μ. Δαμασκηὸν κατὰ τὸ 1572 εἰς τὴν νῆσον Ζάκυνθον νὰ ἐκτελῇ ἔργα ζωγραφικῆς. Ἐκ τούτου δὲ συνάγομεν τὸ συμπέρασμα ὅτι κατὰ τὴν πρώτην περιοδεῖαν τοῦ ἐγνώρισε τὸν διάσημον μικρογράφων ἴσως πολὺ ἐνωρίτερα καθὼς παρακατιόντες θὰ ὁμιλήσωμεν. Ὁ Μ. Δαμασκηὸς ἔξευξε τὴν γέφυραν διὰ τῆς ὁποίας κατόπιν Κρητες πρόσφυγες ὡς ἀπόστολοι τῆς Κρητικῆς νέχνης εἰς τὴν Ἑπτάνησον καὶ τὴν Βενετίαν μετέβησαν, ἵνα δώσωσι πνοὴν καὶ δύναμιν εἰς τὴν ζωγραφικὴν καὶ ἀναγεννήσουν αὐτὴν εἰς τὰς νήσους τοῦ Ἀδριατικοῦ διὰ τῶν ἔργων αὐτῶν καὶ γίνουν οἱ διδάσκαλοι τῆς Κρητικῆς τεχνοτροπίας, ἡ ὁποία ἀρχότερα ὠνομάσθη Ἑπτανησιακὴ ἢ Κρητοβενετική. Τὴν ζωὴν καὶ τὸν βίον ὁ Δαμασκηὸς δὲν περιώρισε μόνον ἐντὸς τῆς νήσου τοῦ Μίνωος ἀλλὰ χάριν μαθήσεως καὶ γνώσεων περιηγήθη πλεῖστα μέρη τῆς Ἑλλάδος. Πάντως τὸ Ἅγιον Ὄρος εἴλκυσε πολὺ ἐνωρὶς τὸν Δαμασκηὸν διὰ τὰς φυσικὰς αὐτοῦ καλλονὰς καὶ διὰ τὰ πολυάριθμα μοναστήρια μὲ τὰς περιφῆμους τοιχογραφίας. Ἐκεῖ πάντως ἐγνώρισε τὸν κατ' ἐξοχὴν ἀντιπρόσωπον, ἰδρυτὴν καὶ θεμελειωτὴν τῆς Κρητικῆς σχολῆς ἐν Ἀγίῳ Ὄρει Θεοφάνην τὸν Κρητὰ καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Συμεὼν ὅπως καὶ ἄλλους Κρητὰς ἀγιογράφους. Ἡ τεχνοτροπία τοῦ Θεοφάνους ἐπέδρασε πολὺ εἰς τὸν Δαμασκηὸν διὰ τοῦτο καὶ ἐμιμήθη τὰ ἔργα τοῦ Θεοφάνους τὰ ὁποῖα πολλάκις τὰ ἔχει ὡς πρότυπα λ. χ. τὴν Α' Οἰκουμενικὴν Σύνοδον ἢ ὁποῖα εὐρίσκεται εἰς τὸν Νάρθηκα τῆς ἐν Ἀγίῳ Ὄρει μεγίστης Μονῆς τῆς Λαύρας ἀντέγραψε πιστῶς τὰς δύο πρώτας αὐτῆς σειρὰς τῶν ἱεραρχῶν. Ἡ εἰκὼν αὕτη τοῦ Δαμασκηνοῦ εὐρίσκεται σήμερον εἰς τὸν Μητροπολιτικὸν ναὸν τῆς ἱερᾶς Μητροπόλεως Κρήτης. Τὴν παρατήρησιν τῆς πιστῆς ἀντιγραφῆς τῆς εἰκόνος τοῦ Δαμασκηνοῦ πρῶτοι ἡμεῖς εἶδομεν καὶ παρηληλίσσαμεν τὰ δύο ἔργα τοῦ Θεοφάνους καὶ Δαμασκηνοῦ καὶ παρατηρήσαμεν τὴν ὁμοιότητα(1). Ὁ διακαὴς ζήλος καὶ ἡ ἀκόρεστος δίψα τοῦ καλλιτέχνου ὥθησαν αὐτὸν νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Βενετίαν καὶ εἰς αὐτὴν τὴν αἰωνίαν Ρώμην διὰ νὰ γνωρίσῃ ἔργα μεγάλων καλλιτεχνῶν τῆς ἀναγεννήσεως. Ἐν Βενετίᾳ εὐρισκόμενος ἡσχολήθη εἰδικῶς εἰς τὴν λαμπρὰν ἐκμάθησιν τῆς ἀγιογραφίας τῶν φορητῶν εἰκόνων δι' ἐνδελεχοῦς μελέτης. Ἐνταῦθα τῇ πολυτίμῳ βοηθείᾳ τοῦ Μιχ. Δαμασκηνοῦ ἐγνώρισε ὁ Θεοτοκόπουλος τὸν διάσημον μικρογράφων Ἰούλιον Κλόβιον, ὁ ὁποῖος ὑπεστήριξε βραδύτερον τὸν νεαρὸν Θεοτοκόπουλον. Συστητήριος ἐπιστολὴ τοῦ Κλοβίου (16 Νοεμβρίου 1570) σώζεται ἀπευθυνομένη πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον Farnese (Φαρνέζιον) τὸν μέγα φιλότεχνον καὶ κατόπιν Πάπαν διὰ νὰ ὑποστηρίξῃ τὸν Θεοτοκόπουλον.

Ἡ ἀνὰ τὴν Ἰταλίαν περιήγησις τοῦ Δαμασκηνοῦ ἐπέδρασε εἰς τὸν καλλιτέχνην καὶ τοῦτο τὸ βλέπομεν εἰς τὰ ἔργα αὐτοῦ τὰ ὁποῖα ἀποπνέουσι τὴν πνοὴν τῆς δυτικῆς τέχνης ὅσα βεβαίως ἐποίησε μετὰ τὴν εἰς Βενετίαν ἐπίσκεψίν του· οὐχὶ βεβαίως εἰς ὅλα πράττει τοῦτο, ἀλλὰ εἰς ἐλάχιστα καὶ εἰς αὐτὰ ἀκόμη τηρεῖ αὐστηρῶς τὴν Βυζαντινὴν τεχνοτροπίαν εἰς τὰ βιβλικὰ πρόσωπα. Οὐδέποτε ἀπεμακρύνθη

(1) Ἰδὲ «Ἀνόρθωσιν» 17 καὶ 20 Ἰουλίου 1932.

ἀπὸ τὴν συντηρητικότητα τῆς Βυζαντινῆς τέχνης καὶ ἀπὸ τὰς ἀναμνήσεις τῆς. Ἐγνώρισε σχεδὸν ὅλα τὰ ἔργα τῶν περισσοτέρων καλῶν καὶ μεγάλων ζωγράφων τῆς Δύσεως, τὰ ὁποῖα κατώρθωσε νὰ συλλέξῃ ἐν ἀντιγράφοις καὶ οὕτω ἔδωσε εἰς τὴν τέχνην τοῦ μίαν ἀτομικὴν ὥθησιν ὥστε νὰ τὴν καταστήσῃ πρότυπον τρόπον τινά. Πάντες οἱ μετέπειτα Κρητες καὶ Ἑπτανήσιοι ζωγράφοι αὐτὸν ἐμιμήθησαν καὶ ὡς διδάσκαλον εἶχον ἔξ οὗ ἠρυσθήσαν τὰ θέματα αὐτῶν καὶ ἐκ τοῦ αὐτοῦ συσσιτίου ἐτράφησαν πάντες. Ὁ μέγας οὗτος καλλιτέχνης, καθὼς καὶ πάντες οἱ λόγιοι καὶ θεραπευταὶ τῶν Μουσῶν ὑπῆρξαν πτωχοί, πτωχὸς ἔζησε καὶ τὴν τέχνην οὐχὶ πρὸς πλουτισμὸν ἤσκησε «πενίῃ συζῶν» ὁμολογεῖ ὁ ἴδιος. Ἡ τεχνοτροπία καὶ ἡ δημιουργία τῶν συνθέσεων μεγάλων καὶ φορητῶν εἰκόνων τοῦ Δαμασκηνοῦ ἀποδεικνύουσι τὴν γιγαντώδη καὶ ρωμαλεωτάτην αὐτοῦ συνδυαστικὴν ἐφευρετικότητα. Συγχρόνως ἡ τέχνη τοῦ Δαμασκηνοῦ ἔχει τὸ ἰδιαίτον ἐκεῖνο πλεονέκτημα ὅτι ἀγαπᾷ τὴν διπλὴν μορφήν δηλαδὴ εἰς τὰς Δεσποτικὰς εἰκόνας εἶνε αὐστηρὸς ὥστε καταντᾷ μέχρις αὐτοῦ τοῦ πρωτογόνου, εἰς δὲ τὰ ἄλλα πρόσωπα τῶν ἁγίων παρουσιάζει μεγάλην πρόοδον. Παρατηρήσαμεν εἰς τὰς εἰκόνας τοῦ Δαμασκηνοῦ, ὅπου εἰκονίζεται τὸ πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ, νὰ εἶνε παντοῦ τὸ αὐτό, δηλαδὴ ἔχει ὠρισμένον τύπον διὰ τὸν Χριστόν, τὸν ὁποῖον μεταχειρίζεται πάντοτε ὡς καθιερωμένον. «Ἡ τεχνοτροπία τοῦ Δαμασκηνοῦ εἶνε καλυτέρα καὶ ἀνωτέρα τῆς ὁμοίας ὅλων τῶν Βυζαντινῶν ζωγράφων». Αἱ φορηταὶ εἰκόνες τοῦ Δαμασκηνοῦ ἔχουσι πάντοτε τὴν ὑπογραφὴν «Ποίημα ἢ χεὶρ Μιχαὴλ Δαμασκηνοῦ», φέρουσι τὴν σφραγίδα τοῦ τελείου καὶ τῆς καλῆς ἀναλογίας. Ἡ ἀνὰ τὴν ἀνατολὴν καὶ τὴν Δύσιν περιοδεῖαν ἔσχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἐξέλιξιν τῆς τέχνης του. Διότι ὁ πρῶν Βυζαντινὸς ἀγιογράφος ἐνῶ ἦτο ἀπλοῦς καὶ ἀπρόσωπος ἐργάτης λατρευτικῶν ἀντικειμένων, ὅπως εἶνε αἱ ἱεραὶ εἰκόνες, μετετράπη εἰς καλλιτέχνην μὲ ποιὰν τινα ἀτομικότητα καὶ δημιουργικότητα ἡ ὁποία τὸν ὠθεῖ νὰ παραστήσῃ τὰ ἔργα του ὡς ἔργα τέχνης καὶ ὑπογράφει αὐτὰ κατὰ μίμησιν τῶν καλλιτεχνῶν τῆς Δύσεως καὶ τῶν κλασσικῶν χρόνων τῆς Ἑλλάδος. Τοιοῦτό τι συνέβη κυρίως εἰς πάντας τοὺς Κρητας ζωγράφους τῆς Μεταβυζαντινῆς σχολῆς καὶ ἰδίως εἰς τὸν Δαμασκηνόν. Γενικὴ παρατήρησις εἰς τὰ ἔργα τοῦ Δαμασκηνοῦ εἶνε ὅτι τὰ ἐνδύματα τῶν εἰκονιζομένων προσώπων παρουσιάζουσι συχνὴν σύμπτυσιν ὥστε παρέχουσι τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι εἶνε πυκναὶ λεπτόταται γραμμαὶ προξενοῦσαι τὴν ἄμεσον ἐντύπωσιν τῶν ἐλαφρῶν καὶ μαλακῶν ὑφασμάτων καὶ οὕτω φαίνεται ὁ ἱματισμὸς πλουσιώτερος. Τὰ γυνὰ μέλη οἱ μύες ἐξαίρονται πλαστικώτατα μὲ σκιάσεις καστανοῦ χρώματος μετὰ στιλπνότητος, ὑποδηλουμένων διὰ φωτεινῶν λωρίδων ἢ εἰδους πυρίνων οὕτως εἰπεῖν φώτων ἐπιτιθεμένων ἐπὶ σκοτεινῶν χρωμάτων (1).

(1) Δημοσιεύομεν περιγραφὴν μιᾶς μόνον εἰκόνος τοῦ Δαμασκηνοῦ :

Η ΘΕΙΑ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ. (δυστάσ. 1,06×0,84 μ. Γαλ.) Ἡ δεινότης καὶ ἡ εὐχέρεια τοῦ ζωγράφου καὶ τὸ ἀχαλίνωτον τῆς φαντασίας ἐναργέστατα ἀπεδόθη εἰς τὴν παρούσαν εἰκόνα δειγμα λαμπρότατον τῆς ἀγιογραφικῆς ἱκανότητος τοῦ Δαμασκηνοῦ. Εἶνε ἡ ζωσα ἐκφρασις ὁ ὁἰστρος τῆς χρωστικῆς δυτάμεως αὐτοῦ, τὸ ὠραιότερον ἴσως τοῦ Δαμασκηνοῦ ἔργον. Ἡ συμβολικὴ παράστασις τῆς θείας λειτουργίας τελουμένης ἐν τῇ ἀνατολικῇ ὀρθοδόξῳ ἐκκλησίᾳ κατὰ τὸ Μέγα Σάββατον ἐν τῇ παρούσῃ εἰκόνει ἀπεικονίζεται σαφέστατα. Ὁ υωγράφος ἐνεπνεύσθη καὶ συνέλαβε τὴν δογματικὴν ἰδέαν ἐκ τοῦ Χερουβικοῦ ὕμνου τοῦ Μεγάλου Σαββάτου. Σαφέστατα φαίνεται οὗτος εἰς τὰ εἰλητάρια καὶ τὰ ἀνεφγμένα βιβλία τὰ ὁποῖα φέρουσιν οἱ ἄγγελοι. Ἐν τῷ μέσῳ τῆς εἰκόνος παρίσταται τράπεζα καὶ ἐπ' αὐτῆς τὸ

Ἡ περιώνυμος συγγραφεὺς πριγκήπισσα Ἑλένη Γκίκα Καλτσῶφ Μασάλσκη γνωστοτέρα ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον Δώρα δ' Ἰστρία ἀποδίδει εἰς τὸν Δαμασκηνὸν τὸ ἐπίγραμμα τοῦ ἱεροῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τῆς ἐν Βενετία Ἑλληνικῆς παροικίας, ἐνῶ τοῦναντίον ὁ Βελοῦδος ἀμφισβητεῖ τοῦτο καὶ τὸ ἀποδίδει εἰς τὸν Σοφριανόν.

Διὰ τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ εἰρημένου ναοῦ ἔχομεν τὴν γνώμην ὅτι δὲν ἀνήκει εἰς τὸν Δαμασκηνὸν καὶ τοῦτο διότι δὲν ἐγνώριζε ἀρκετὰ γράμματα ὁ ἐν λόγῳ ἁγιογράφος. Σκοπίμως παραθέτομεν περιγραφὴν τῆς εἰκόνος αὐτοῦ τῆς εὐρισκομένης ἐν τῇ Μητροπολιτικῇ ναῷ τῆς ἐν Κρήτῃ Μητροπόλεως καὶ παριστάνουσα τὴν Θεῖαν Λειτουργίαν, εἰς τὴν ὁποίαν ὑπογράφει «χειρ ΔαμασχΥνοῦ».

Ὁ Μιχαὴλ Δαμασκηνὸς εἰργάσθη εἰς τὴν Κρήτην, Ἁγίον Ὅρος, Σινᾶ, Μο-

ἄγιον Εὐάγγελιον μετὰ τὴν ῥῆσιν «ὁ τρώγων μου τὴν σάρκα μου καὶ πίνων μου τὸ αἷμα ἐν ἐμοὶ μένει καὶ γὰρ ἐν αὐτῷ». (Ἰωαν. 6,56) Ὑπεράνω τοῦ εὐαγγελίου εὐρίσκεται τὸ ἅγ. Πνεῦμα ἐν εἰδει περιστερᾶς ἔχουσα ἀναπεπταμένας τὰς πτέρυγας. Εἰς τὴν ἀριστερὰν γωνίαν τῆς τραπεζῆς συμβολίζεται ὁ ἀναρχος γεννήτωρ, εὐλογεῖ διὰ τῆς δεξιᾶς χειρὸς. Εἰς δὲ τὸ δεξιὸν μέρος (οὐχὶ τῷ ὁρῶντι) ὁ Ἰησοῦς ὡς μέγας ἀρχιερεὺς καθήμενος ἐπὶ ἀφανοῦς καθίσματος μόλις φαίνεται νὰ ἐγείρεται ἐξ αὐτοῦ. Πέριξ τοῦ υἱοῦ καὶ Λόγου αἱ ἐπουράνιοι δυνάμεις πρὸς μεγαλυτέραν ἑκφρασιν τῆς δόξης αὐτοῦ παρίστανται, διακηρύττουσαι οὕτω τὴν δόξαν τοῦ Δημιουργοῦ τοῦ παντός, ὅστις βρέχει καὶ διὰ τοὺς δικαίους τόνον, ὅσον καὶ διὰ τοὺς ἀδίκους.

Τὰ ἑννέα τάγματα κατὰ τὸν ἅγιον Διονύσιον τὸν Ἀρεοπαγίτην τὰ ὁποῖα εἶδεν ὁ προφήτης Ἡσαΐας (κεφ. 6,2) εἰκονίζονται μετὰ ταινίας καὶ μετὰ περικεφαλαίας εἰς τὴν κεφαλὴν, ἔχουσιν ἀγγέλων πρόσωπον, περιβάλλουσι δίκην πλαισίου τὴν ἁγίαν Τριάδα. Παρέστησεν ὁ ζωγράφος τὴν ἐπουράνιον ἐκκλησίαν ἐν ἣ ὁ ἐπουράνιος Θεὸς ἐνοικεῖ καὶ περιπατεῖ κατὰ τὸν Πατριάρχην Γερμανὸν «ἀντιτυποῦσα τὴν σταύρωσιν καὶ τὴν ταφὴν καὶ τὴν Ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ . . . ἐν Πατριάρχαις προτυπωθεῖσα, ἐν ἀποστόλοις θεμελιωθεῖσα . . . ἐν προφήταις προκηρυχθεῖσα, ἐν ἱεράρχαις κατακοσμηθεῖσα καὶ ἐν μάρτυσι τελειωθεῖσα». (Πατρολ. Migne Τομ. 98 σελ. 384). Πᾶσα ἐπουράνιος δύναμις ἀναβλέπει τεθαμβωμένη καὶ συστελλομένη φόβῳ παρίσταται εἰς τὴν θεῖαν μυσταγωγίαν, πάντα δὲ τὰ πρόσωπα κινοῦνται μετὰ συστολῆς. Εἰς τὸ κάτω μέρος τῆς εἰκόνος δύο ἑξαπτέρυγα θυμιατίζουν διὰ τῆς δεξιᾶς χειρὸς ἐνῶ συγχρόνως διὰ τῆς ἀριστερᾶς φέρουσι βιβλίον ἀνεφωγμένον ἐνθα ἀναγράφεται τὸ τελευταῖον μέρος τοῦ Χερουβικοῦ ὕμνου «τὰς ὄψεις καλύπτοντας καὶ βοῶντας τὸν αἶνον ἀλληλουΐα». Ἐκατέρωθεν τούτων ἀνὰ ἐν πρόσωπον καίει λιβανωτὸν ἐπὶ τινος δοχείου. Ὁ Ἰησοῦς εἰκονίζεται ὡς μέγας ἀρχιερεὺς μετὰ βαρυτίμου ἀρχιερατικῆς ἐνδυμασίας διακοσμημένης κατὰ τὸν Ἀγιορειτικὸν τρόπον τοῦ Θεοφάνους, ἥτοι μετὰ πολυαριθμοὺς σταυροὺς ἐντὸς ἀνοιχτῶν πλαισίων, ἡ ἀρχιερατικὴ στολὴ εἶνε πρασινὴ μετὰ λευκοῦ ὁμοφορίου μετὰ μεγάλων σταυρῶν. Παρίσταται ἡ στιγμή τῆς μεγάλης εισόδου τῶν τιμίων δώρων ὁ ἀρχιερεὺς Ἰησοῦς λαμβάνει ἐκ τῆς κεφαλῆς ἐλαφρῶς κύπτοντος διακόνου Σεραφεῖμ τὸν ἅγιον Δίσκον γεκαλυμμένον διὰ τοῦ ἀέρος ὅπισθεν τούτου ἑτερος ἱερεὺς Σεραφεῖμ φέρει εἰς τὰς χεῖρας τοῦ ἁγίου Ποτήριον. Ἡ στιγμή εἶνε συγκινητικὴ μεγαλοπρεπὴς ἅμα καὶ ἐπιβλητικὴ. Ὁ χορὸς τῶν ἀγγέλων ἔχει ψάλλει «Σιγησάτω πᾶσα σὰρξ βροτεία, στήτω μετὰ φόβου καὶ τρόμου καὶ μηδὲν γήϊνον ἐν αὐτῇ λογιζέσθω . . . » Τοῦτο ὁ ζωγράφος παρέστησεν ἐπὶ εἰληταρίου γεγραμμένον, ἄλλοι ἄγγελοι εἰς ἄλλας θέσεις συνεχίζουν τὸν ὕμνον. Ἐκαστον εἰκονιζόμενον πρόσωπον τῆς μεγάλης ταύτης πομπῆς φαίνεται συγκεκινημένον περίτρομον καὶ δὲν τολμᾷ νὰ προσατενίσῃ τὸν Ἀρχιερεῖ Χριστόν.

Ἄγγελοι φέρουσι κηροπήγια μετ' ἀνημμένων λαμπάδων, δύο δὲ μόνον πρόσωπα φέρουσι ἀνὰ ἓνα σταυρὸν, ἐνῶ κατὰ τὴν ἐρμηνείαν τῶν Ζωγράφων τοῦ Ἀθῶ, δεόν νὰ παρίστανται ἡ λόγχη, ὁ σπόνγος, ὡς συμβολικὰ τοῦ μαρτυρικοῦ θανάτου τοῦ Χριστοῦ, αἱ ἀρχαὶ νὰ δορυφοροῦσι μετ' ἀκοντίων καὶ πελέκεων. Διότι ὁ οἶκος τοῦ Θεοῦ εἶνε «πλήρης δόξης

νήν τοῦ Ὁσίου Λουκά τῆς Λεβαδείας, Ζάκυνθον, Κέρκυραν, Βενετίαν καὶ ἐν γένει δὲν ὑπάρχει γῆ Ἑλληνικὴ νὰ μὴ ἔχη εἰκόνας τοῦ μεγάλου καλλιτέχνου. Ἐν Ἀθῆναις εὐρίσκονται εἰκόνες αὐτοῦ εἰς τὰς συλλογὰς Κολλυβᾶ, Λοβέρδου, Σταθάτου «ἀληθινὰ κειμήλια τέχνης σημαινούσης, τὴν ὁποίαν πάντες οἱ Ἕλληνες θὰ θαμάζομεν» ὁμολογεῖ ἄριστος Βυζαντινολόγος. Γενικῶς «ὑπῆρξε μέγας εἰκονογράφος καὶ ἀληθὴς καλλιτέχνης ἐξύψωσε τὴν πατριὸν τέχνην, κατέστησεν αὐτὴν καλλιτεχνίαν ἀληθῆ. Δι' αὐτὸν τὸ ἐπάγγελμα δὲν ἦτο βιοποριστικόν, ἀλλὰ τοῦναντίον πνευματικὸν ἐντύφημα. Ὑπὲρ τὴν ὕλην ἔθηκε τὴν πραγματικὴν αἴσθησιν. Ἐν μέσῳ τοιούτων καιρῶν χειριζόμενος ἐκ παραδόσεως ὕλας κατὰ τὸ πλεῖστον ξηρὰς καὶ μὴ πλαστικὰς ὡς εἶνε τὸ φῶν (χρόκος) κατάρθωσε νὰ δημιουργήσῃ τὰ λαμπρότερα καλλιτεχνικὰ ἔργα, συνδυάζων ἀπ' ἐνὸς μὲν τὴν φύσιν καὶ τὰ πορίσματα τῆς ἀληθοῦς καλλιτεχνίας πρὸς τὴν Βυζαντινὴν τέχνην, καὶ ἀπ' ἐτέρου προάγων τὴν εἰκονογραφίαν εἰς ἀληθῆ καλλιτεχνίαν συμφώνως πρὸς τὴν φυσικὴν τέχνην».

Εἰς τὸ Βυζαντινὸν Μουσεῖον τῶν Ἀθηνῶν ὑπάρχει ὁ «Ἅγιος Ἀντώνιος»

αὐτοῦ καὶ Σεραφεῖμ, κατὰ τὴν ὄρασιν τοῦ Προφήτου Ἡσαίου, εἰστήκεσαν κύκλῳ αὐτοῦ ἐξ πτέρυγες τῷ ἐνὶ καὶ ἐξ πτέρυγες τῷ ἐνὶ καὶ ταῖς μὲν δυοῖς κατεκάλυπτον τοὺς πόδας καὶ ταῖς δυοῖν ἐπέταν καὶ ἐκέραγεν ὁ ἕτερος πρὸς ἕτερον καὶ ἔλεγον ἅγιος ἅγιος ἅγιος...» (Ἡσαίου κεφ. 6, 2). Ὑπεράνω τῶν ἀγγέλων ἡ ἐπιγραφή «Ὑμνος ἐπιτάφιος ἀμνοῦ τοῦ Λόγου». Τὰ ἐνδύματα τῶν ἀγγέλων, ἐξουσιῶν, Ἀρχῶν ἐν ἐνὶ λέξει ὄλων τῶν οὐρανίων στρατευμάτων συγκρινόμενα πρὸς τὰ ψηφιδωτὰ ἐνδύματα τῶν ἀγγέλων τῆς Ραβέννης, τῆς Κύπρου τῆς Ἀγ. Σοφίας τῆς Κωνσταντινοπόλεως, Σινᾶ καὶ τοῦ Ὁσίου Λουκά τῆς Λεβαδείας ἅτινα κατὰ τὸ πλεῖστον εἶνε λευκά, ἐνταῦθα τῶν μὲν Χερουβεὶμ καὶ θρόνων πράσινα μετὰ ροδίνου ἀποχρώσεως, τῶν δὲ Ἀρχῶν ἐρυθρὰ. Τὸ ἱμάτιον τοῦ παλαιοῦ τῶν ἡμερῶν εἶνε ὑπόλευκον. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν καθιερωμένην συνήθειαν καὶ τὸν καθιερωμένον τρόπον ὅτι οἱ ἄγγελοι φέρουσι λευκάς ἀμφιέσεις ὡς ἐν τῷ Κιέβῳ Torcello καὶ εἰς τὴν εἰκόνα τοῦ αὐτοῦ ζωγράφου «Μὴ μοῦ Ἀπτου» ἐνθα εὐρίσκομεν τροποποιήσεις τινὰς διὰ τῶν ζωηροτέρων χρωμάτων, τὰ ἐνδύματα ἀναδεικνύονται φωτεινότερα μὲ σκιάς μᾶλλον βαθυχρόους καθὼς εἰς τὰς εἰκόνας τοῦ Ἁγίου Μάρκου τῆς Βενετίας. Εἰς τὸ κάτω μέρος τῆς εἰκόνος ἐπὶ τῆς ὕδρογείας σφαίρας πρηνὲς φαίνεται ἀνδρόγυνον εἰς ἀντιμέτωπον στάσιν. Ἡ γυνὴ ὡς μᾶλλον εὐαίσθητος συγκεκριμένη περισσότερον διὰ τὴν θείαν μυσταγωγίαν τὴν τελουμένην ἐν οὐρανοῖς σχεδὸν κλαίει. Πρὸς χάριν τῶν δύο τούτων προσώπων καὶ δι' ἐξόδων αὐτῶν ἐποιήθη ἡ παροῦσα εἰκὼν ὡς μαρτυρεῖται ἐκ τῆς σχετικῆς ἐπιγραφῆς τῆς εὐρισκομένης μεταξὺ τῶν δύο κεφαλῶν τοῦ ἀνδρογύνου. «Δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Γεωργίου συμβίας Ρουκουν[ακ]η. Ἀναγινώσκειται Ρουκουνάκη ἀλλὰ καὶ Ρουκουνίρη καθ' ὅτι φαίνεται τὸ προτελευταῖον γράμμα ὡς ἐφθαρμένον ρ. οὐδόλως εἶνε εὐδιάκριτον τὸ τρίτον ὑπὸ τοῦ τέλους στοιχείον παρὰ μία καμπύλη γραμμὴ ὡς ι. Τὸ ὄνομα Ρουκουνάκη σώζεται καὶ σήμερον ἐν τῷ νομῷ τοῦ Ἡρακλείου ὡς ἐπώνυμον οἰκογενείας.

Ἡ καλὴ ἀναλογία, ἡ συμμετρία καὶ ἡ ἀνατομία τῶν προσώπων εἶνε μοναδικὸν πλεονέκτημα. Ἡ σύνθεσις καὶ ὁ χρωματισμὸς αὐστηρῶς Βυζαντινός. Ἡ μορφή τοῦ Χριστοῦ ὡς ἀρχιερέως εἶνε ἡ αὐτὴ μὲ ἄλλας αὐτοῦ εἰκόνας· σχεδὸν δ' οὐδέποτε ἀπεμακρύνθη ἀπὸ τὸν ὀρισμένον τύπον του. Ἐχομεν τὴν γνώμην καὶ πιστευόμεν ἀκραδάντως, ὅτι ἡ εἰκὼν αὕτη εἶνε ἡ ἀρχαιότερα ἀπὸ τὰ λοιπὰ ἔργα τοῦ Δαμασκηνοῦ τὰ ὁποῖα εὐρίσκονται ἐν Ἡρακλείῳ. Πλὴν τῆς τεχνотροπίας καὶ τῶν ἄλλων ἐνδεικτικῶν σημείων ἔχομεν καὶ τὸ ἐξῆς, ὅτι ἡ ὑπογραφή αὐτῶν «χειρ Δαμασκῶνου» διὰ τοῦ υ ψιλοῦ μαρτυρουμένη φανερώνει ὅτι ὁ ζωγράφος δὲν ἐγνώριζε ἀκόμη διὰ τὸ ἐπώνυμον αὐτοῦ γράφεται διὰ τοῦ η. Ἐκ τούτου φαίνεται, ὅτι δὲν εἶχεν ἀναγνώσει τὸν βίον Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ· οὔτε εἶχε ἀπαντήσῃ τὸ ὄνομα τούτου ὡς ἀγίου εἰς τὸ μηναιὸν τοῦ Δεκεμβρίου (4) καθ' ἣν τελεῖται ἡ ἐπέτειος ἑορτῇ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ.

ἔργον τοῦ Δαμασκηνοῦ θαυμαστῆς τέχνης. Εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ ἁγίου φαίνεται ἡ σκληρότης καὶ ὁ ἥλιοκαῆς τύπος τῆς ἀνατολῆς. Εἰκονίζεται μὲ ἥρεμον καὶ βαθεῖαν ἔκφρασιν κατὰ τὴν ἰδιάζουσαν Βυζαντινὴν τεχνοτροπίαν μὲ διακοσμητικὸν φωτισμὸν καὶ ἰσχυρὰν διάπλασιν τῶν μυῶν τοῦ προσώπου.

Αἱ εἰκόνες τοῦ Δαμασκηνοῦ αἱ σωζόμεναι καὶ εὗρισκόμεναι εἰς τὸ ἐν Ἡρακλείῳ Μητροπολιτικὸν ναὸν τοῦ ἁγ. Μηνᾶ εἶνε αἱ ἑξῆς «ἡ Θεία Λουτουργία» ἡ «Ἁγία Βάτος» «Μὴ μοῦ Ἄπτου» ἡ «Πρώτη ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος» μὲ χρονολογίαν ΑΦΨΑ'. ἤτοι 1591. ὁ «Μυστικὸς Δεῖπνος» ἡ «Προσκύνησις τῶν Μάγων» ἡ «Δευτέρα Παρουσία» ἡ ὁποία δυστυχῶς εἶνε ἀχρονολόγητος καὶ ἀνυπόγραφος διὰ τοῦτο ἐγείρονται ἀμφιβολίαι καὶ ἀμφισβητήσεις ὡς πρὸς τὴν γνησιότητα. Ἡμεῖς ἀπεδείξαμεν τὴν γνησιότητα αὐτῆς διὰ ἐπιχειρημάτων δημοσιευθέντων εἰς τὴν ἐφημερίδα «Ἀνόρθωσιν» (1). Ὁ Κρῆς Ζαχαρίας Πρακτίδης ἱεροδιάκονος καὶ Βουλευτῆς Κρήτης κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821 ἀναφέρει ὅτι αἱ εἰκόνες αὗται τοῦ περιφήμου ζωγράφου Μιχ. Δαμασκηνοῦ ὑπῆρχον πρότερον εἰς τὴν ἱερὰν Μητρόπολιν τοῦ ἁγίου Τίτου καὶ μετὰ ταῦτα μετεκομίσθησαν εἰς τὸν μικρὸν ἅγιον Μηνᾶ. Γνωρίζομεν ἡμεῖς ἀκριβέστερον σήμερον ὅτι τὰς εἰκόνας αὐτὰς ἔξ τὸν ἀριθμὸν μετέφερεν ἐκ τῆς Μονῆς τοῦ Βροντησίου εἰς τὸν ἁγ. Μηνᾶ ὁ Μητροπολίτης Κρήτης Γεράσιμος κατὰ τὸ 1800. Ὁ ἀγαθὸς οὗτος ποιμὴν προσεφέρθη θυσία ὑπὲρ τῆς Κρητικῆς ἐλευθερίας κατὰ τὴν Ἑθνικὴν παλιγγενεσίαν σφαγεῖς ἀπανθρώπως ὑπὸ τῶν Τούρκων τὴν 24ην Ἰουνίου 1821 εἰς τὴν Μητρόπολιν μετὰ τινων ἄλλων κληρικῶν.

Ἀξία μνείας καὶ παντὸς ἐπαίνου εἶνε τὰ ἔργα τοῦ Δαμασκηνοῦ τὰ εὗρισκόμενα εἰς τὸν ἱερὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ἐν Βενετίᾳ. Κατὰ τὸ 1586 ἐσκέπτονται οἱ ἐν Βενετίᾳ ὁμογενεῖς νὰ διακοσμήσωσιν ὁλόκληρον τὸν ναὸν τοῦ Ἁγ. Γεωργίου διὰ τῶν καταλειφθέντων χρημάτων τοῦ ἐκ Κρήτης Ἰακώβου Καρβελά διὰ χειρὸς τοῦ ζωγράφου Μιχαὴλ Δαμασκηνοῦ. Αἱ εἰκόνες, Μωϋσέως καὶ Ἡλιοῦ τῶν προφητῶν, Κοσμᾶ καὶ Δαμιανοῦ τῶν ἀναργύρων, ἀξιόλογα καὶ σεμνοπρεπῆ ἔργα τὰ ὁποῖα προσέφερεν Ἀντώνιος ὁ Γέργης Κερκυραῖος τῷ 1577 εἶνε τοῦ Μιχ. Δαμασκηνοῦ. «Οἱ πρωτοκορυφαῖοι τῶν Ἀποστόλων ὁ μὲν Παῦλος δεξιόθεν ὁ δὲ Πέτρος ἀριστερόθεν ἐστῶτες καὶ σεμνοπρεπέστατοι εὐμεγέθεις τε καὶ καλλιτεχνοὶ θεωροῦνται. Ἡ γέννησις τοῦ Κυρίου καὶ ἡ βάπτισις αὐτοῦ 2 εἰκόνες κάλλισται καὶ αὐταὶ καὶ μᾶλλον ἀναπτερώσαι τὸν νοῦν πρὸς αἵνεσιν καὶ ὕμνον τοῦ τῶν ὅλων ὑπὲρ ἡμῶν ἑαυτὸν ταπεινώσαντος Δημιουργοῦ. Καὶ ταῦτα μὲν διὰ χρωμάτων διευτυπώθησαν παρὰ τοῦ Κρητὸς καὶ περιφανοῦς Δαμασκηνοῦ τῷ 1577» (2) τὴν κόγχην ἐξωγράφησεν ὁ Δαμασκηνὸς κατὰ τὸ ἔτος αφοδ' (=1579). «Εἰς δὲ τῆς ἁγ. Προσκομιδῆς τὴν ἀψίδα ζωγραφικῆς καθιστόρηται ἡ ἀποκαθήλωσις τοῦ Ἑσταυρωμένου Ἰησοῦ λαμπρότατον ἀριστούργημα καὶ πάσης σπουδῆς ἄξιον, διὰ τε τὸ σεμνὸν τῶν προσώπων καὶ τὸ κάλλος τῶν προσθημάτων Μιχαὴλ Δαμασκηνοῦ» (3) Πλεῖστοι εἰκόνες τοῦ Δαμασκηνοῦ σώζονται ἀλλαχοῦ. Ἀπαντα τὰ ἔργα τοῦ εἰρημένου ζωγράφου διακρίνονται διὰ τὸ ὑψηλόν, τὸ ἐπίχαρι καὶ τὸ γραφικόν. Δὲν

(1) Ἰδὲ «Ἀνορθωσιν» (Ἡρακλ. Κρήτης) 27 καὶ 28 Ἰουλίου 1932 ἀριθ. φύλ. 3227.

(2) Ἰδὲ Βελούδου. Ἡ ἐν Βενετίᾳ Ἑλλην. παροιμία.

(3) Αὐτόθι σελίς 52.

ὁμοιάζουν τὰς ξηρὰς ἐκεῖνας τοῦ Βυζαντινοῦ χρόνου εἰκόνας, ἀλλὰ εἶνε πλαστικά καὶ κομψαὶ μὲ πτυχολογίαν πλουσίαν, μὲ μορφὰς ὥραϊας καὶ εὐγενεῖς. Ἴσως τοῦ αὐτοῦ ζωγράφου νὰ εἶνε αἱ τοιχογραφίαι τῆς Ἱ. Μονῆς τοῦ Βροντησίου, περὶ τῆς ὁποίας ἀνωτέρω λόγος ἐγένετο, οἱ ἱεράρχαι καὶ ἡ μετάδοσις τοῦ Κυριακοῦ Σώματος.

Οἱ ἀδελφοὶ Καιροφύλα.—Οἱ ἀδελφοὶ Καιροφύλα Πέτρος καὶ Γεώργιος ἐκ Κάστρου (νῦν Ἡρακλείου) τῆς Κρήτης διαμένοντες ἐν Ζακύνθῳ ὡς ἀγιογράφοι καὶ ἐν τῇ ἰδίᾳ νήσῳ ἀσχοῦντες τὴν ἀγιογραφικὴν τέχνην συμφωνοῦσι μετὰ τοῦ Ζακυνθίου ζωγράφου Ἀρμοδώρα Κόλα καὶ ὑπόσχονται τῇ 2α Αὐγούστου 1589 ὅτι «ἀπάνω στὴ τέχνῃ τῆς ἀγιογραφοσύνης, ὅπερ ἤθελον ποιήσουν καὶ δούλεψουν εἰσὲ εἰκόνας νὰ πέρνην ὁ δάσκαλος ὁ Πέτρος διὰ προτιμὴ μερικὸ μισθὸ ἀνέξοδα καὶ τὰ ἀποληφθέντα νὰ τὰ μοιράζουν εἰς τρία...» (1).

Ἰάκωβος Τσαούσης.—Ὅπωςδὴποτε καλὸς ζωγράφος τῆς καλῆς ἐποχῆς ὑπῆρξεν ὁ Ἰάκωβος Τσαούσης ἐκ Κρήτης καὶ ἐν Ζακύνθῳ ἀσκῶν τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ἀγιογράφου. Πολὺ σκοτεινὰ τὰ περὶ τοῦ ἀνδρὸς τούτου, τὸ μόνον δὲ βέβαιον εἶνε ὅτι ἤκμασε περὶ τῷ 1588—1590 ὡς μαρτυρεῖται ἐκ συμβολαιογραφικῶν πράξεων (2).

Ἰωάν. Καιροφύλας.—Τὰ αὐτὰ δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν καὶ περὶ τοῦ Ἰωάννου Καιροφύλα. Μόνον βέβαιον εἶνε ὅτι ἤσκει τὴν ἀγιογραφικὴν τέχνην εἰς τὴν νήσον Ζάκυνθον (3) μετέβη εἰς ταύτην ἐκ Κρήτης καὶ ἐνταῦθα κατέστρεψεν τὸν βίον, κοσμήσας πλείστας ἐκκλησίας διὰ τῶν ἔργων αὐτοῦ. Φαίνεται ὅτι ἄφηνε τὰ ἔργα ἀνυπόγραφα, ὡς καὶ πολλοὶ ἄλλοι ζωγράφοι τῆς αὐτῆς ἐποχῆς ἐκ σεμνοτυφείας κινούμενοι. Ἐκ τοῦ συμβολ. Ρωμανοῦ φαίνεται ὅτι ἤκμασε περὶ τὸ 1594.

Ἄγγελος.—Οὕτω παραδίδεται μόνον τὸ βαπτιστικόν του ὄνομα χωρὶς νὰ γνωρίζωμεν τὸ ἐπώνυμον αὐτοῦ. Ἀλλὰ ἐκ τῶν λαμπρῶν εἰκόνων τοῦ Ἀγγέλου, αἱ ὁποῖαι οὐδὲν ἄλλον φανερόνουνσιν ἢ ὅτι ἦτο δεξιὸς τοῦ χρωστικῆς χειριστῆς, δείγματα ἐξαίρετα τῆς δεινότητος αὐτοῦ ἔχομεν τὰς σωζομένας αὐτοῦ εἰκόνας, αἱ ὁποῖαι μᾶς δίδουν νὰ κατανοήσωμεν τὴν εὐχέρειαν περὶ τὴν ἐκτέλεσιν καὶ τὴν ἀπλότητα τῶν σκηνῶν μετὰ τῆς ὁμογενείας καὶ τῆς ἐνότητος τοῦ συνόλου τῆς διακοσμήσεως. Εἰς τὴν ἱερὰν μονὴν τῆς Ὁδηγητρίας ἔνθα ὁ περίφημος Ἰωάσαφ Ξωπατέρας (4) κατὰ τὸ 1828 ἠδραγάθησεν. Ἐντὸς τοῦ ναοῦ ἐπὶ σανίδων ὑπάρχουσι τρεῖς παλαιαὶ εἰκόνας ἧτοι 1) Πέτρου καὶ Παύλου, 2) τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, 3) τῆς Ἀμπέλου, φέρουσι τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ ζωγράφου «χειρ Ἀγγέλου». Καὶ εἰς τὴν ἱερὰν μονὴν τοῦ ἁγ. Φανουρίου εἰς τὸ Βαλσαμόνερον ὑπάρχει ἐτέρη εἰκὼν τοῦ αὐτοῦ ζωγράφου «ὁ Ἀγ. Φανούριος» μὲ ὑπογραφὴν «χειρ Ἀγγέλου». Ἴσως τοῦ αὐτοῦ ζωγράφου νὰ εἶνε καὶ ἡ εἰκὼν τοῦ ἁγ. Γεωργίου, ἡ ὁποία εὐρίσκεται εἰς τὸ Κάϊρον μὲ ὑπογραφὴν «χειρ Ἀγγέλου» 1604· ὅπως ἀναφέρει ὁ Gerola καὶ συνταυτίζει αὐτὸν μὲ τὸν ζωγράφον τῆς Ὁδηγητρίας. Ὡσαύτως καὶ εἰς τὴν

(1) Ἰδὲ Συμβολ. Ἀν. Μαρτινέγκον σελ. 213.

(2) Ἰδὲ Συμβολ. Δ. Ρωμανὸν σελ. 74, 86 καὶ 91.

(3) Ἰδὲ Συμβολ. Δ. Ρωμανὸν σελ. 81.

(4) Ἰδὲ πραγματείαν κ. Ἰωάνν. Κριτωτάκη εἰς τὸ Ἑγκυκλ. Ἡμερολόγιον «Πελαγοῦ» κ. Κωνστ. Σκενδέρη 1933, ὑπὸ τὸν τίτλον «Ὁ ἡρωϊκὸς θάνατος τοῦ Ἰωάσαφ Ξωπατέρας» σελ. 113 κ. ἑξ.

νῆσον Νάξον ὑπάρχει τὸ ὄνομα τοῦτο τοῦ ζωγράφου, ἄγνωστον ἔαν εἶνε ὁ αὐτός.

Κων)τίνος Παλαιόκαππας.—Ἐπ' ἀρκετὸν διέτριψεν εἰς Πατάβιον καὶ αὐτόθι ἥσκησε τὴν τέχνην τοῦ ἀγιογράφου· εἶνε τεχνίτης εἰλικρινὴς μὲ ἀναμνήσεις γνησίως Βυζαντινὰς καὶ μὲ ἄγνους χαρακτήρας· σέβεται τὰς παραδόσεις, δὲν ἀκολουθεῖ τὴν ξένην τεχνοτροπίαν, καίτοι ἐχρημάτισεν εἰς ξένην χώραν. Οἱ δύο πίνακες τοῦ Παλαιόκαππα οἱ ὅποιοι εὐρίσκονται εἰς τὴν Μονὴν Γωνιῆς Κισάμου, τῆς Σταυρώσεως καὶ τοῦ ἁγίου Νικολάου εἶνε ἀληθινὰ κειμήλια μὲ χρονολογίαν 1638. Ἡ δὲ ἑτέρα εἰκὼν τοῦ αὐτοῦ ζωγράφου ὁ ἅγιος Νεῖλος εὐρισκομένη εἰς τὴν αὐτὴν ἐκκλησίαν τῆς Μονῆς Γωνιῶν, φέρει χρονολογίαν 1642. Ὁ πίναξ ὁ ὁποῖος εἰκονίζει τὴν Σταύρωσιν τοῦ Χριστοῦ, εἶνε κειμήλιον ἀληθὲς μὲ ἐκφραστικὰς κινήσεις καὶ μὲ ἀπαράμιλλον τέχνην ἔχει ποιητῇ. Ὁ Ἰησοῦς ἐν τῷ μέσῳ τῶν δύο ληστῶν ἐπὶ ὑψηλοτέρου σταυροῦ κλίνει ἐλαφρῶς τὴν κεφαλὴν εἰς τὰς βλασφημίας τοῦ ἑτέρου τῶν συσταυρωτῶν του, ὅστις διακρίνεται διὰ τὴν ζωηρὰν κίνησιν καὶ τὸ εὖχαρι τοῦ προσώπου, ὁ ἕτερος τῶν ληστῶν ὁ δικαιωθείς ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ παρέχει θαυμαστὴν ἐκφράσιν ταπεινῆς καὶ εἰλικρινοῦς πίστεως. Τὰ σώματα διαγράφονται ὑπὸ τοῦ Κων)τίνου Παλαιόκαππα (1) μὲ διαυγεῖς γραμμὰς μετὰ τῆς λιτότητος τοῦ χρώματος. Παρὰ τὸν σταυρὸν ἵσταται ἡ μητὴρ μὲ τεθλιμμένην τὴν ὄψιν καὶ πλαισιωμένον φέρει τὸν βαθὺν πόνον τῆς ψυχῆς, εἰς δὲ τὸ ἄριστερόν μέρος τοῦ Ἰησοῦ εἰκονίζεται ὁ ἡγαπημένος αὐτοῦ μαθητής. Πλήθος δὲ κόσμου φαίνεται, εἰς τὸ βάθος εἰκονίζεται ἡ πόλις τῶν παθῶν, ἡ ἁγία Ἱερουσαλὴμ, ἡ μήτηρ τῶν Ἐκκλησιῶν. Ἡ καλὴ ἀναλογία μὲ τὸ ἀρχιτεκτονικὸν βάθος καθιστᾷ τὴν εἰκόνα πολλοῦ λόγου ἄξιαν.

Φαίνεται ὅτι ὁ εἰρημένος ἀγιογράφος Κων)τίνος Παλαιόκαππας ἐπεσκέφθη τὸ ἅγιον Ὅρος ὅπως καὶ ὅλοι οἱ Μεταβυζαντινοὶ ζωγράφοι, διότι ἐθεώρουν αὐτὸ ὡς πηγὴν ἀνεξάντλητον μελέτης καὶ σπουδῆς τῆς ἀγιογραφίας. Εἰς τὴν Κοινόβιον Μονὴν τοῦ Καρακάλλου εὐρίσκονται δύο εἰκόνες τοῦ Κων. Παλαιόκαππα ἐξ ὧν ἡ μία παριστάνει τὸν Πέτρον καὶ Παῦλον περιπτυσσομένους ἀλλήλους ἐπὶ τῶν χορῶν. Ἐργον ἀπὸ τὰ σπάνια τοῦ εἰκονογράφου μὲ ὠραιότητα γραμμὰς μὲ σχέδιον καὶ λιτότητα χρώματος ὥστε καθίσταται περιζήτητος. Κάτωθεν δὲ φέρει «Δέσεις τῆς Μονῆς Καρακάλλου» «χεῖρ Κων)τίνου Παλαιόκαππα. Σημειωτέον ὅτι ἡ εἰρημένη Μονὴ σεμνύνεται ἐπ' ὀνόματι τῶν δύο ἐνδόξων καὶ πανεφύμων Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου. Ἡ ἑτέρα εἰκὼν τοῦ Παλαιόκαππα ἡ ὁποία εὐρίσκεται εἰς τὸν καθολικὸν ναὸν τῆς Μ. Καρακάλλου φέρει ὑπογραφὴν «χεῖρ Κων)τίνου Παλαιόκαππα 1640». Κατὰ τὸν Millet.

Βενέδικτος Ἐμπόριος.—Ὁ Βενέδικτος Ἐμπόριος ἀγιογράφος ὁ ὁποῖος εἰργάσθη εἰς τὴν Βενετίαν, μάλιστα δὲ εἰς τὸν ἱερὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου σώζονται τὰ ἔργα αὐτοῦ «Πρὸς δυσμὰς τῆς θείας Τραπεζῆς, τοῦ ἱ. ναοῦ ἁγ.

(1) Πιθανώτατα ἢ μᾶλλον βέβαιον εἶνε, ὅτι ὁ ζωγράφος οὗτος εἶνε συγγενικὸν πρόσωπον τοῦ περιφήμου ἐπὶ παιδείᾳ καὶ μαθήσει Γεωργίου Παλαιόκαππα. Ὁ κόμης Γεωρ. Παλαιόκαππας καὶ μετὰ ταῦτα Γεράσιμος μετονομασθεὶς ἐχρημάτισεν ἑφορος τοῦ Παταβίου Γυμνασίου κατὰ τὸ 1544. Ἐπέστρεψεν εἰς τὴν πατρίδα του ἀσπασθεὶς τὸν μοναχικὸν βίον, ἐγένετο ἡγούμενος τῆς Μονῆς Ἀγαράθου (περιφήμου ἐπὶ Ἐνετοκρατίας διὰ τοὺς λογίους ἀνδρας τῆς) Κατόπιν ἐχειροτονήθη ἐπίσκοπος Κισάμου ὁ μόνος ἴσως ὀρθόδοξος ἐπίσκοπος· διέθεσε δὲ τὴν περιουσίαν του ὑπὲρ τῆς ἐπισκοπῆς μετὴν διαφορὰν νὰ εἶνε ὑποχρεωμένη αὐτὴ νὰ στέλλῃ κατ' ἔτος 24 Ἑλληνας, ἐξ ὧν τοὺς 16 Κρητας εἰς τὴν Ἱταλίαν πρὸς ἐκπαίδευσιν. Ἀπέθανε τῷ 1590.

Γεωργίου ἐν Βενετία, γύρωθεν τῆς βασιλικῆς Πύλης καταφαίνεται ἐξιστορημένος ὁ Μυστικός Δεῖπνος χειρὶ Βενεδίκτου τοῦ Ἐμπορίου ὡς ἐκεῖ σεσημείωται, Κρής δὲ ὁ ζωγράφος οὗτος ὑπῆρξεν, τοῦτο ἀπὸ ἄλλα καὶ τὸ εἰκόνισμα φιλοτεχνήσας κατὰ τὸ 1606». (1)

Νικολὸς Κοντογιάννης.—Ὡσαύτως ἐκ Κρήτης ὁρμώμενος ὁ Νικολὸς Κοντογιάννης συμφωνεῖ μετὰ τῶν κατοίκων τοῦ χωρίου Κουκουναρίας Ζακύνθου τῆς 7 Μαΐου 1645 νὰ «ζωγραφίσῃ τρεῖς εἰκόνας (τοῦ Χριστοῦ, τῆς Θεοτόκου, καὶ τοῦ Προδρόμου) διὰ τὸν ἱερὸν ναὸν τοῦ εἰρημένου Χωρίου (2). Τὰ ἔργα τοῦ Κοντογιάννη μαρτυροῦσι καλὴν ἀναλογίαν μὲ ἰσχυρὸν χρωματισμόν, οὐδόλως δ' ἐκφεύγει τοῦ παραδεδομένου Βυζαντινοῦ τύπου.

Θεοφύλαξ Πέτρος.—Ὑπῆρξε συγχρόνως ἁγιογράφος καὶ διδάσκαλος τῆς ἁγιογραφικῆς τέχνης ἐν Ζακύνθῳ. Ἐγκατέλειπε τὴν πατρίδα αὐτοῦ Κρήτην ἴσως διὰ νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Βενετίαν διὰ νὰ γνωρίσῃ ἔργα μεγάλων ζωγράφων, ἐπιστρέφων δὲ παρέμεινεν εἰς τὴν Ζάκυνθον. Ἀνέλαβεν αὐτόθι τὴν διδασκαλίαν τῆς ἁγιογραφικῆς τέχνης, ἀπαντᾷ εἰς τὸ συμβόλαιον τοῦ Δ. Ρωμανοῦ (3) κατὰ τὸ ἔτος 1601.

Ἄγγελος Μαριλῆς.—Ὁ Ἄγγελος Μαριλῆς ἤκμασε τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς Ἑνετοκρατίας ἐν Κρήτῃ. Μάλιστα δὲ ὅταν τὸ Ἡράκλειον ἐπολιορκεῖτο ὑπὸ τῶν φοβερῶν κατακτητῶν τῶν Τούρκων, ὁ Μαριλῆς ἀνεκαίνισε τὴν εἰκόνα τοῦ Πάτρωνος καὶ προστάτου τῆς Νήσου ἁγίου Τίτου πρώτου τῆς Κρήτης ἱεράρχου. Ἡ εἰκὼν αὕτη εὗρίσκετο εἰς τὸν φερώνυμον τοῦ ἱεράρχου ναὸν μετεκομίσθη αὕτη ἀργότερα μετὰ τῆς κάρας τοῦ ἁγ. Τίτου εἰς τὴν Βενετίαν (4). Ὁ Μαριλῆς ἀνακαίνισε τὴν εἰκόνα κατὰ τὸ 1659 ἥτοι πρὸ 10 ἐτῶν πρὸ τῆς καταλήψεως τοῦ Ἡρακλείου ὑπὸ τοῦ Κιουπρουλῆ καὶ τοῦ Μ. διερμηνέως αὐτοῦ Παναγιωτάκη Νικουσίου.

Φιλόθεος Σκοῦφος.—Ἰερεὺς καὶ ζωγράφος ἐκ Χανίων Κρήτης γνωστός ἀπὸ τοῦ 1664—85 καθ' ὃ ἔτος ἀπέθανεν. Διετέλεσεν ἐπ' ἀρκετὸν χρόνον ἐφημέριος τοῦ ἁγίου Γεωργίου τῆς ἐν Βενετίας Ἑλληνικῆς παροικίας. Κατὰ τὸ ἔτος 1670 ἐλθὼν εἰς τὴν νῆσον Ζάκυνθον ἐγένετο ἡγούμενος τῆς Μονῆς Λαουρεντίας ἐξ οὗ καὶ ὁ τίτλος τὸν ὁποῖον πολλάκις μεταχειρίζεται ὅταν ὑπογράφη «ἡγούμενος». Κατέμεινεν εἰς τὴν εἰρημένην Μονὴν τῆς Λαουρεντίας ἐπὶ 15ετίαν δειχθεὶς φιλοτιμότητος καὶ φιλοτεχνότητος εἰς τὴν διοκώσμησιν τοῦ νοοῦ εἰργάσθη μετὰ ζήλου ἀγάπης καὶ ἀφοσιώσεως. Ὁ Φιλόθεος Σκοῦφος ἀκολουθεῖ τοὺς παραδεδομένους τύπους τῆς συντηρητικῆς Μεταβυζαντινῆς σχολῆς, ἀλλὰ παρατηρεῖται ἰδιαιτέρως εἰς τὴν τέχνην του ἡ ἐπιμελεστάτη καὶ λεπτοτάτη ἔκφρασις. Αἱ εἰκόνες αὐτοῦ φέρουσι τὸν

(1) Ἰδὲ Ι. Βελοῦδου ἡ ἐν Βενετ. Ἑλλην. παροικία σελ. 50.

(2) Ἰδὲ συμβολγο. Ν. Στουλογένην σελ. 91 καὶ 218.

(3) Ἰδὲ Συμβολαιογο. Ρωμανὸν σελ. 138 καὶ λεξικόν Δ. Ζώη σελ. 323.

(4) «Πλὶο παρακάλια δὲν γροικῶ καὶ σφάγη» ἡ καρδιά μου

καὶ μίσσεψες Παρθένα μου Μεσοπαντήτισσά μου.

Οἱ ἄγιοι Δέκα πάσινε καὶ πλὶο δὲν λειτουργοῦνται

οὐδὲ παπάδες ἄξιοι ὁποῦ ἔχα μελετοῦνται.

Ὁ Ἅγιος θά γενῇ Μετζίτι καὶ Σμαῖδα

καὶ ἀγάπη στερεά καὶ πλὶο δὲν ἔχω ἐλπίδα».

(Κρητικὸς πόλεμος Μαρίνου Τζάνε τοῦ Μπουνιαλῆ σελ. 554 ἔκδοσις ὑπὸ Ἀγαθ. Ξηρουχάκη ἐν Τεργέστη 1908.)

χαρακτῆρα καὶ τὰ προτερήματα τῆς Κρητικῆς τεχνοτροπίας. Αἱ ἀναλογίαι τῶν προσώπων εἶνε φυσικώταται μετὰ ἀκριβοῦς σχεδίου καὶ ἐκτελέσεως. Ἡ σύνθεσις αὐτοῦ εἶνε ἀπλὴ καὶ ἡ ὀρθομικῇ. Αἱ στάσεις, αἱ μορφαὶ ἱεροπεῖς τὰ δὲ ἐνδύματα κατὰ τὴν Βυζαντινὴν διακοσμητικὴν πτυχολογίαν ἔνθα τὸ χρῶμα ἀμιλλᾷται πρὸς τὸ σχέδιον, μὲ σχεδιασμὸν ἀποχρώσεων ἐρυθροῦ καὶ πρασίνου. Εἰκόνες τοῦ Σκούφου σώζονται εἰς τὴν Κέρκυραν, Ζάκυνθον, Ἀθήνας καὶ ἀλλαχοῦ. Τὸ Βυζαντινὸν Μουσεῖον Ἀθηνῶν κατέχει μίαν εἰκόνα φέρουσα χρονολογημένην ὑπογραφὴν τοῦ εἰρημένου ζωγράφου «χειρ Φιλοθέους ἱερομονάχου τοῦ Σκούφου ἡγουμένου τοῦ Κυθωνίου Α,ΧΞΘ'» ἥτοι 1669.

Ἀρισται εἰκόνες τοῦ Σκούφου θεωροῦνται καὶ δικαίως θαυμάζονται παρὰ πάντων ἡ «Θεία Λειτουργία» καὶ ἡ «Ναυμαχία τῆς Ναυπάκτου» (1). Ἀμφότεραι αἱ εἰκόνες εὐρίσκονται εἰς τὸ Βυζαντινὸν Μουσεῖον τῆς Ζακύνθου.

Διὰ τῶν δύο τούτων ἔργων δῆλον ὅτι τῆς «Θείας Λειτουργίας» καὶ τῆς «Ναυμαχίας τῆς Ναυπάκτου» (2) «ὁ Σκούφος δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς τις τῶν θρησκευτικωτέρων καὶ μεγαλοπνεύστων Βυζαντινῶν ζωγράφων τῶν ἀποθανατησάντων εἰς τὰς εἰκόνας αὐτῶν τὰ τολμηρότερα καὶ συνθειώτερα τῶν ἔργων» (3). Ὅτι καθιστᾷ τὸν Σκούφον ἰδιαιτέρας μνείας εἶνε ὁ πραγματισμὸς αὐτοῦ, τὸν ὅποιον δίδει εἰς τὰ ἔργα του. Ἀπέθανεν τὴν 9 Μαρτίου 1685 καὶ ἐτάφη εἰς τὸν ἱερὸν γὰν τῆς Λαουρεντίας, ὅπως ἐπεκράτει τότε ἡ συνήθεια νὰ θάπτονται οἱ ἡγούμενοι αὐτῆς ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας τῆς Μονῆς. Ἰσως ἔργα τοῦ Σκούφου νὰ εἶνε αἱ τοιχογραφίαι τοῦ ἁγ. Ἀθανασίου τῶν Κήπων ἐν Ζακύνθῳ, διότι ἐχρημάτιζε αὐτόθι ἐφημέριος πρὶν ἐγκατασταθῇ ὁριστικῶς εἰς τὴν ἱερὰν Μονὴν τῆς Λαουρεντίας ἢ κατ' ἄλλην γραφὴν Λαυρενταίνας.

Εἰς τὸν Φιλόθεον Σκούφον ἀποδίδουσί τινες τὰς ἐν Λεωνιδίῳ τοιχογραφίας, αἱ ὁποῖαι ἐποιήθησαν κατὰ τὸ 1700 ἔτος, ἥτοι 15 ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ μεγαλοπνεύστου ζωγράφου. Ἰσως ἄλλος Κρῆς Φιλόθεος νὰ ἐξετέλεσεν αὐτάς.

Βίκτωρ.—Ὁ Βίκτωρ ἀνήκει εἰς τὸν ἐργαστηριακὸν κύκλον τοῦ Μιχαὴλ Δαμασκηνοῦ, ἀκολουθεῖ πιστῶς τὴν αὐτηρὰν Μεταβυζαντινὴν Κρητικὴν σχολὴν ὡς πρὸς τὴν τεχνοτροπίαν καὶ τὴν ἐκτέλεσιν. Οὐδόλως ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὰς Βυζαν-

(1) Ὁ πίναξ οὗτος τῆς παλαιοβυζαντινῆς ναυμαχίας τῆς Ναυπάκτου ἡ ὁποία ἐγένετο τῷ 1571 μετὰ τῶν στόλων διαφόρων χριστιανικῶν κρατῶν, ἐναντίον τοῦ Τούρκικοῦ παρὰ τὰς Ἑξινάδας νήσους περὶ τὸ ἀκρωτήριον Στρώφα, τὸ νοτιοδυτικώτατον τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος. Εἰς τὴν παρούσαν ναυμαχίαν ἔλαβον μέρος καὶ 14 Ἑλληνικὰ πλοῖα ἐξ ὧν πέντε ἐκ Κρήτης. Ὁ Φιλόθεος Σκούφος εἰς τὸν πίνακα τοῦτον τῆς ναυμαχίας ἐξωγράφησε πληθὺς ἐνετικῶν καὶ ἄλλων γαλερῶν αἱ ὁποῖαι συμπλέκονται πρὸς ἀλλήλας ἐν τῇ ὥρᾳ τῆς ναυμαχίας. Ὑπεράνω τῶν μαχομένων πλοίων καὶ τῶν ἀνδρῶν παρίστανται ὀρισμένοι ἄγιοι προστάται τῶν θαλασσινῶν τῆς Ἑπτανήσου καὶ γενικῶς τῆς ὀρθοδοξίας, ἥτοι ἡ Θεοτόκος, ἡ ἐλπίς καὶ ἡ χαρὰ πάντων τῶν τεθλιμμένων, ὁ ἁγ. Σπυρίδων Τριφυλιώτης, ὁ προστάτης καὶ πολιούχος τῶν Ἰονίων νήσων, ἡ ἁγία Ἰουστίνη. Ἡ ἁγία Πελαγία, ἡ ὁποία ἀπέβη ἡ προσφιλες ἁγία, διότι τὴν παραμονὴν τῆς ἐορτῆς 7 Ὀκτωβρίου 1571 ἐγένετο ἡ ναυμαχία τῆς Ναυπάκτου. Ὡσαύτως εἰκονίζεται ὁ ἅγιος Ἐλευθέριος ὁ φερώνυμος ἅγιος τῆς Ἐλευθερίας κ. ἄ. π. ἁγ.

(2) Ἐφίλοπονήθησαν καὶ ἄλλοι πίνακες τῆς παρούσης Ναυμαχίας ὑπ' ἄλλων ζωγράφων. περίφημος καὶ ὀνομαστός εἶνε ὁ πίναξ ὁ εὐρισκόμενος εἰς τὸ ἀνάκτορον τῶν Δογῶν ἐν Βενετίᾳ ὡς τοιχογρ. ὑπὸ Ἀνδρ. Βικεντίου ποιηθεῖσα. Ὡσαύτως σώζεται καὶ σχεδιάγραμμα τῆς παρατάξεως τῶν στόλων κατὰ τὴν ναυμαχίαν ὑπὸ G. Rosaccio.

(3) Ἰδὲ Ν. Καλογερόπουλον Βυζαν. τέχνη.

τινάς ἀναμνήσεις. Ὁ Βίκτωρ ἀπετύπωσεν εἰς τὰ ἔργα του ὅλην αὐτοῦ τὴν ιδιοτροπίαν μὲ ἓνα λεπτότατον καλλιτεχνικὸν αἶσθημα. Αἱ εἰκόνες τοῦ Βίκτωρος δὲν ἔχουσι καμμία ἐξωτερικὴν ἐπίδρασιν καίτοι ἐσπούδασεν εἰς τὴν Βενετίαν, τὸ καλλιτεχνικὸν τότε κέντρον. Ἔργα του εὐρίσκονται εἰς τὴν Ζάκυνθον ἐν τῷ ἱερῷ ναῷ τῆς Φανερωμένης μὲ χρονολογίαν 1660. Εἰκονίζεται ἡ ἀποτομὴ τῆς κεφαλῆς τοῦ τιμίου Προδρόμου καὶ Βαπτιστοῦ Ἰωάννου, φέρει τὴν ὑπογραφὴν «χειρ Βίκτωρος ΑΧΕ'» ἥτοι 1660. Ἐν τῷ ἰδίῳ ναῷ εὔρηται ἡ Μεταμόρφωσις τοῦ Χριστοῦ, καὶ μία ἄλλη ὁ «Βασιλεὺς τῶν Βασιλέων καὶ μέγας Ἀρχιερεὺς. Ὡσαύτως εἰκόνες τοῦ εἰρημένου ζωγράφου εὐρίσκονται εἰς τὰ εἰκονοστάσια τῶν ναῶν τοῦ τε Παντοκράτορος καὶ Μεταμορφώσεως».

Ἑμμ. Τζάνες ἢ Μπουνιελῆς.—Λόγιος ἱερεὺς ἐκ Ρεθύμνης Κρήτης καὶ ἀγιογράφος, ἔζησε τὸν ΙΖ'. αἰῶνα (1641—1699) θεωρεῖται ὡς ὁ σημαντικώτατος προαγωγὸν τὴν Βυζαντινὴν τέχνην ἐν Ζακύνθῳ. Συγχρόνως θεωρεῖται ὡς μία ἀπὸ τὰς σπουδαιότερας φυσιογνωμίας τοῦ ΙΖ'. αἰῶνος εἰς τὴν Βενετίαν. Εἰργάσθη εἰς τὴν Κρήτην, Ζάκυνθον, Κέρκυραν, Βενετίαν, ἀλλὰ τὸν περισσότερον αὐτοῦ χρόνον κατηνάλωσεν εἰς τὴν Βενετίαν, ζήσας αὐτόθι ὡς λόγιος ἱερεὺς καὶ ἐκτιμώμενος ὡς ψάλτης (τῆς Βυζαντινῆς ἐκκλησιαστικῆς Κρητικῆς μουσικῆς, ἥτο ἄριστος γνώστης καὶ μοναδικὸς ἐκτελεστής). Ἡ φήμη τοῦ Τζάνε ὡς εἰκονογράφου ἐξηπλώθη πολὺ γρήγορα καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλληνικὴν γῆν, διὰ τοῦτο πᾶσα Μονή, πᾶσα ἐκκλησία τιμὴν ἐθεώρει νὰ ἀποκτήσῃ πίνακα τοῦ διακεκριμένου τούτου ζωγράφου. Διὰ τῆς ἐπιμονῆς δὲ αὐτοῦ ἀπέβη πολὺ ἰσχυρὸς εἰς τὴν τέχνην καὶ διδάσκαλος ἀληθής· διέπλωσεν ἰδίαν τέχνην σοβαρὰν καὶ καλλιτεχνικὴν, σεμνὴν καὶ πλήρη Βυζαντινοῦ κάλλους. Κατὰ τὸ 1641 ἐξετέλεσεν εἰκόνας εἰς νεαρὰν εὐρισκόμενος ἡλικίαν, μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας καὶ δυνατῆς τέχνης χωρὶς νὰ ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὰς Βυζαντινὰς ἀναμνήσεις καὶ τὴν παράδοσιν μὲ τὴν αὐστηρὰν ἐκείνην πτυχολογίαν ὡς φαίνεται ἡ εἰκονογραφικὴ εἰκὼν ἡ «Ἀμόλυντος» ἐν τῇ νήσῳ Ζακύνθῳ καὶ ἐν τῷ γυναικονίτῃ τοῦ ναοῦ τῆς Φανερωμένης. Κατόπιν κατὰ τὸ 1648 παρουσιάζεται μὲ τὰς παλαιὰς ἀναμνήσεις· δεῖγμα ἄριστον τῆς τέχνης του εἶνε ἡ εἰκὼν τοῦ Χριστοῦ ἡ ὁποία εὐρίσκεται εἰς τὸν ἱερὸν ναὸν τοῦ Παντοκράτορος τῆς Κερκύρας. Εἰς τὰ ἔργα τοῦ Τζάνε παρατηρεῖται ἡ αὐστηρὰ παραδεδομένη τεχνοτροπία, ἡ σιᾶσις, ἡ μεγαλοπρέπεια καὶ ἡ γαληνιαία ἐκφρασις τῶν προσώπων μετὰ τῆς σκληρᾶς πτυχολογίας τῶν ἐνδυμάτων· μόνον εἰς τοὺς ἀγγέλους καὶ εἰς τὰ ἄλλα σύμβολα ἀκολουθεῖ τὴν ἐλευθέραν τέχνην τῆς Δύσεως. Ἡ μετάβασις αὐτοῦ εἰς τὴν Βενετίαν καὶ ἡ αὐτόθι παραμονή του ἐπέδρασε πολὺ εἰς αὐτόν. Ἡ Δυτικὴ δὲ τέχνη ἔμφανως παρατηρεῖται εἰς τὰ μεταγενέστερα αὐτοῦ ἔργα. Αὐτόθι εὐρισκομένου ἀναθέτουν εἰς αὐτὸν τὴν ζωγραφίαν λαμπρῶν φορητῶν εἰκόνων προοριζομένων διὰ τὸν ἱερὸν ναὸν τοῦ ἁγίου Γεωργίου. Εἰς τὸν παρόντα ναὸν εὐρίσκονται αἱ ἑξῆς εἰκόνες τοῦ μεγαλοπνεύστου τούτου ζωγράφου· «Βλέπεις ἐκ μὲν δεξιῶν, λέγει ὁ Βελοῦδος, τὸν ὅσιον Συμεὼν ἐπὶ στύλου, ἐκ δ' ἀριστερῶν τὸν Κιωνίτην Ἀλύπιον, ἀμφοτέρους φιλοπονηθέντας ὑπὸ τοῦ Ἑμμανουὴλ τοῦ Τζάνε δαπάνῃ τοῦ ἐκ Τρίκκης Δημ. Φιλίππου (1663—64)· ἑξακολουθεῖ ὁ αὐτὸς Βελοῦδος λέγων «Ὁ ἐπιτάφιός τοῦ Χριστοῦ, εἰκόνημα φαίνεται ἀμφοτέρωθεν ὁμοιόμορφον καὶ εἰς ὑαλόφρακτον θήκην τηρούμενον διὰ χειρὸς τοῦ Ρεθυμνίου ἱερέως Ἑμμ. τοῦ Τζάνε τεχνουργηθὲν τῷ 1677. Σὺ δὲ τοῦτο τὸ θεῖον ἐκτύπωμα καθορῶν, τὸ κατὰ τὸ ἅγιον Σάββατον προσκυνούμενον

τέτρωσαι τὴν καρδίαν, βλέπων τὸν θεάνθρωπον Ἰησοῦν ἄπνουν ἐν τάφῳ κατατιθέμενον καὶ τὴν ἄχραντον αὐτοῦ Μητέρα ἀποδυρομένην καὶ καταδακρύνουσαν. Τοσοῦτον τὰ κατὰ φύσιν ὁ ζωγράφος διὰ πάσης ἀκριβείας ἐμιμήθη» (1). Καὶ εἰς τὴν Κέρκυραν εἰκονογραφεῖ λαμπροτάτας εἰκόνας τοῦ παλαιοῦ Βυζαντινοῦ ναοῦ Ἰάσονος καὶ Σωσιπάτρου. Ἐὰν συγκρίνωμεν τὰς δύο εἰκόνας τοῦ εἰρημένου ζωγράφου «Ἀγ. Κύριλλον» (1648) μὲ τὸν «Ἅγιον Γεώργιον» (1699) βλέπομεν ἀμέσως τὴν καταφανῆ διαφορὰν, ὅτι εἰς μὲν τὴν πρώτην φαίνεται ὁ βυζαντινὸς ρυθμὸς μὲ ὅλους τοὺς τύπους καὶ τὴν παραδεδομένην τεχνοτροπίαν συμφώνως τῇ ὁδηγίᾳ τῆς ἐρμηνείας τῶν ζωγράφων «Πῶς νὰ δουλεύῃς Κρητικὰ» (2). Εἰς δὲ τὴν δευτέραν αὐτοῦ εἰκόνα φαίνεται καταφανεστάτῃ ἡ ἐπίδρασις τῆς δυτικῆς τέχνης. Διότι νεωτερίζει καὶ δίδει ἐλευθεριότητα εἰς τὸ σχέδιον καὶ πραγματικότητα εἰς τὰ πρόσωπα· μόλις δὲ διατηρεῖ τὴν Βυζαντινὴν ἀνάμνησιν εἰς τοὺς σχηματοποιουμένους βράχους. Ὑπογράφει σχεδὸν πάντοτε «χειρ Ἑμμανουὴλ ἱερεὺς τοῦ Τζάνε».

Τὰ ἔργα τὰ ὁποῖα ἐγκατέλειπε ὁ Τζάνες (3) θαυμάζονται δικαίως ὑφ' ὅλων τῶν μεταγενεστέρων καὶ τῶν συγχρόνων του, διότι διὰ τῆς τέχνης αὐτοῦ παρήχθη καὶ ἐμεγαλουργήθη ἡ ἁγιογραφία ἐν Ζακύνθῳ ὥστε τὰ ἔργα αὐτοῦ νὰ εἶναι πάντοτε πρότυπα δι' ὅσους θέλουσι νὰ μιμηθῶσι τὴν γνησίαν Βυζαντινὴν εἰκονογραφίαν. Ἔργα αὐτοῦ εὐρίσκονται ὅπως καὶ ἀνωτέρω εἶπομεν εἰς Βενετίαν, Ἀθήνας, Ζάκυνθον, Κέρκυραν Κεφαλληνίαν, Σινᾶ, Μετέωρα κ. ἄ. Περίφημος εἰκὼν τοῦ Τζάνε εἶνε ἡ Παναγία ἡ εὐρισκομένη εἰς τὸν ἱερὸν ναὸν τῆς Φανερωμένης ἐν Ζακύνθῳ ἡ ὁποία κρέμαται εἰς τὸν δυτικὸν τοῖχον. Εἶνε ἀληθές, ὅτι ἡ εἰκὼν αὕτη ἀπῆλυσεν ἄλλοτε μεγάλῃν ὑπόληψιν ἀπανταχοῦ τῆς νήσου, μαρτυρεῖται δὲ τοῦτο ἐκ τῶν πολυαρίθμων αὐτῆς ἀντιγράφων. Ἐχει ὅμως μεγάλην ὁμοιότητα πρὸς λατρευτὴν τινα καὶ θαυματοῦργον εἰκόνα σωζομένην εἰς Ρώμην ἐν τῷ ἱερῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Ἀλφόνσου γνωστὴν ὡς «Imaginem Sactae Mariae de pertetuo sussursu».

Ὁ Ἑμμανουὴλ Τζάνες ἢ Μπουνιαλῆς φέρεται καὶ ὡς ποιητῆς διαφόρων

(1) Ἰδὲ I. Βελοῦδος. Ἡ ἐν Βενετίᾳ Ἑλληνικὴ παροιμία σελὶς 51.

(2) Ἰδὲ Ἑρμηνεία ζωγράφων σελ. 39. ἔκδοσις 1885 Ἀθῆναι.

(3) Ἡ μορφή τοῦ ὀνόματος Τζάνες οὐδαμῶς βεβαιοὶ ἐνετικὴν καταγωγὴν. Εἶνε γνωστὸν ὅπως καὶ ἀλλαχοῦ εἶπομεν τὸ πλῆθος τῶν Ἑνετικῶν οἰκογενεακῶν ἐπωνύμων τὰ ὁποῖα εὐρίσκομεν φερόμενα κατὰ τὴν Ἑνετοκρατίαν καὶ κατόπιν μέχρι σήμερον χωρὶς τὸ πρᾶγμα νὰ σημαίνει καὶ καταγωγὴν ἐξ Ἑνετῶν. Πλεῖστα ἐπώνυμα ἀνήκουσιν εἰς ἐπισήμους καὶ εὐγενεῖς οἴκους τῆς Ἑνετίας ἐκ τῶν ὁποίων προῆλθον οἱ Δούκες τῆς Ἑνετίας καὶ Κρήτης, ἀρχιστράτηγοι, Ναύαρχοι καὶ Προβλεπταί, συχνὰ καὶ σήμερον ἀζοῦσι τις τοιαυτὰ ἐπώνυμα φερόμενα ὑπὸ ἄγροτῶν Κρητῶν. π.χ. Δάνδολος, Καπέλλος, Σανούδος, Βενιέρης, Μουδάτσος, Μέμος, Γριμάνης, Κονταρῆς, Τζάνες, Δεκαβάλλης κ.τ.λ., χωρὶς τοῦτο νὰ σημαίνει ὅτι καὶ οἱ φέροντες ταῦτα σήμερον εἶνε ἀπόγονοι τῶν εὐγενῶν Ἑνετῶν. Τοῦτο ἐξηγεῖται ὅτι πλεῖστοι Ἑνετοὶ ἐνυμφεῖοντο Κρήσας γυναῖκας, ἐγέννουν τέκνα τὰ ὁποῖα κατὰ τὴν Ἑνετικὴν νομοθεσίαν δὲν ἐθωροῦντο πλέον εὐγενῇ καὶ κατὰ μικρὸν ἐξελληνιζόμενοι ἀφομοιώντο πρὸς τοὺς ἐγχωρίους Κρητας, ἐξηκολούθουν ὅμως τὸ πατρικὸν τῶν οἰκογενειακῶν ἐπίθετον. Καὶ ὅχι μόνον τὰ οἰκογενειακὰ ἐπίθετα ἀλλὰ καὶ κύρια ὀνόματα τῶν ἐγχωρίων Κρητῶν ἦσαν ἐνίοτε Ἑνετικά. Διότι ἡ ἐπὶ τούτους αἰῶνας συμβίωσις Ἑνετῶν μετὰ τῶν Κρητῶν συνέδεσε τούτους διὰ ἐπιγαμιῶν καὶ συγχρόνως οἱ Κρητες ἐβάπτιζον τὰ τέκνα των δι' ἀναδόχων Ἑνετῶν καὶ ἦτο φυσικὸν νὰ προσλαμβάνουσι σὺν τῷ χρόνῳ Ἑνετικά ὀνόματα.

Πλεῖονα ἰδὲ εἰς τὴν Χριστιανικὴν Κρήτην τόμ. Α. σελ. 375—379 ὑπὸ Στεφ. Ξανθοῦδιδου.

θησκαυτικῶν ὕμνων. Ἐχορήματίσεν ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἐφημέριος εἰς τὸν ἱερὸν ναὸν τοῦ ἁγίου Γεωργίου τῆς Βενετίας, ἔνθα καὶ πλείστοι ἄλλοι Κρήτες ἱερεῖς διέτελεσαν ἐφημέριοι. Ὁ Ἑμμανουὴλ Τζάνες ἐπαινεῖται ὡς ἄριστος ζωγράφος καὶ καλὸς στιχουργός. Πλὴν τῶν πολυαριθμῶν αὐτοῦ εἰκόνων ἐποίησε καὶ τὰς ἑξῆς ἀκολουθίας. Εἰς τὴν ἁγίαν Φωτεινὴν «Συνταχθεῖσα παρὰ Ἑμμανουὴλ ἱερέως τοῦ Τζάνε ἐπιλεγομένου τοῦ Μπουνιαλῆ τοῦ εἰκονογράφου... Ἑνετίησιν ἀρχαί.» ἦτοι 1671. Εἰς τὸν ὅσιον Ἀλύπιον τὸν Κιωνίτην καὶ θαυματοουργόν. Ἀκολουθίαν εἰς τὸν ἁγ. μεγαλομάρτυρα Γοβδελά τὸν Πέρσον. «... παρὰ τοῦ εὐσεβεστάτου ἐν ἱερεῦσι, κυροῦ Ἑμμανουὴλ Τζάνε τοῦ εἰκονογράφου ἐφημερίου ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Μεγαλομάρτυρος Γεωργίου τῶν Ρωμαίων τοῦ ἐν κλειναῖς Βενεταῖς... ἀρχαί» ἦτοι 1661. Τὴν ἀκολουθίαν ταύτην συνέταξε τῇ συνεργασίᾳ τοῦ ὁσιωτάτου ἐν ἱερομονάχοις καὶ λογιωτάτου Καλλοπίου Καλλέργου τοῦ Κρητὸς ⁽¹⁾. Ὡσαύτως εἰς αὐτὸν ἀποδίδονται καὶ ὕμνοι τινὲς εἰς τὴν Θεοτόκον καὶ τινα ἄλλα ἔργα. Εἰς τὴν προσφωνητικὴν τοῦ Εὐαγγελισμοῦ ἑορτὴν διὰ στίχων πρὸς τὸν Γεράσιμον Βλάχον τὸν Κρήτα Μητροπολίτην Φιλαδελφείας τῆς Βενετίας ὑπογράφεται.

«Τζάνες ὁ εἰκονογράφος Ρηθύμνιος ἐκ Κρήτης

Ἑμμανουὴλ ὁ Μπουνιαλῆς ὁ γηραιὸς πρεσβύτες». ⁽²⁾

Τοῦ ὀνομαστοῦ τούτου καὶ λογίου ζωγράφου ἑπτὰ εἰκόνας τῆς μέσης μεταβυζαντινῆς σχολῆς ἔχει τὸ Βυζαντινὸν Μουσεῖον Ἀθηνῶν. Περὶ αὐτοῦ ὁ ποιητὴς τοῦ μεγάλου Κρητικοῦ πολέμου Μαρίνος Τζάνες ὁ Μπουνιαλῆς εἰς τὸ τέλος ἔνθα παρατίθῃσι τὴν φιλονικίαν τοῦ Μεγάλου Κάστρου (νῦν Ἡρακλείου) καὶ Ρεθύμνου τὰ ἑξῆς ἀναγράφει.

«Καὶ τὸν παπᾶ κὺρ Μανώλη τὸν ἀγιογράφον βάναι

τὸν Ῥεθύμνιον Μπουνιαλῆ καὶ Κωνσταντῖνον Τζάνε» ⁽³⁾

Ὁ ἀγιογράφος καὶ ὁ ποιητὴς τοῦ Κρητικοῦ πολέμου εἶνε δύο ἄσχετα πρόσωπα καίτοι φέρουσι τὸ αὐτὸ ὄνομα, πάντως συγγενεῖς, οὐχὶ καὶ ἀδελφοί ⁽⁴⁾. Κακῶς ὁ Γεωρ. Παπαδόπουλος εἰς τὸ ἔργον αὐτοῦ, τὸ ἐπονομαζόμενον «Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς παρ' ἡμῖν Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς» λέγει ὅτι ὁ ἀγιογράφος Μαρίνος Τζάνες ὁ Μπουνιαλῆς χειροτονηθεὶς ἱερεὺς μετωνομάσθη Ἑμμανουήλ, ἐνῶ ὁ ποιητὴς σαφῶς τὸν μαρτυρεῖ παπᾶ κὺρ Μανώλη.

Θεόδωρος Πουλάκης.—Οὗτος ἐγεννήθη εἰς τὴν Κρήτην τατὰ τὰ μέσα τοῦ ΙΖ' αἰῶνος μάλιστα εἰς τὰς Κυδωνίας τῶν Χανίων. Ὑπῆρξε πολὺ παρὰδόξος καὶ πολύμορφος εἰς τὴν δημιουργικὴν του δύναμιν, τὴν ὁποίαν ἐκδηλώνει εἰς τὰ ἔργα του. Εἰς τὰ πρῶτα ἔργα του παρατηρεῖται ἡ σκληρότης μὲ τὴν Βυζαντινὴν ἱεροπρέπειαν· εἰς τὰ μεταγενέστερα ἐξελίσσεται τεχνικώτερος καὶ τολμηρότερος γένόμενος. Τὸ ἰδιότροπον πνεῦμά του ἐκδηλώνεται ὅτε μὲν ἐφευρετικὸν ὅτε δὲ νεωτεριστικόν, ὥστε νὰ φαίνεται εὐφάνταστος καὶ συμβολικὸς συγχρόνως καὶ παράδοξος νεωτεριστής. Ἀνήσυχος καὶ ἐκζητητὴς ἐπιδιώκει πάντοτε τὸ

(1) Ἰδὲ Κ. Σάθαν Νεοελλ. Φιλολογ. καὶ Γεωρ. Παπαδόπουλον Βυζαντιν. Μουσ. σελ. 294.

(2) Ἰδὲ Κων. Σάθα Νεοελλ. Φιλ. σελ. 346 καὶ Γεωρ. Παπαδοπ. αὐτόθι.

(3) Κρητικὸς πόλεμος Μπουνιαλῆ, ἔκδοσις ὑπὸ Ἀγαθαγ. Ξηρουχάκη ἐν Τεργέστῃ 1908.

(4) Αὐτόθι εἰς τὰ προλεγόμενα τοῦ Ξηρουχάκη.

περίεργον καὶ τὸ τεχνικόν. Ἡ τέχνη του ἐμφανίζεται ποικίλη καὶ πρωτότυπος εἰς τὸ συνθετικόν μέρος, περίεργος δὲ ἐν τῇ ἐκεκτέσει. Ἐγένετο ἀληθὴς διδάσκαλος διὰ τῆς ἐνδελεχοῦς μελέτης τῆς φύσεως καὶ τῶν ὄρων τῆς ζωγραφικῆς τέχνης ὥστε μόνος νὰ διαπλάσῃ ἰδιαιτέραν τέχνην σοβαρὰν μὲν ἀλλὰ πολὺ καλλιτεχνικὴν.

Τινὲς ἰσχυρίσθησαν, ὅτι ἐ χρημάτισεν μαθητὴς τοῦ Μόσχου καὶ ὅτι ἐγνώρισεν ἔργα τοῦ Γερμανοῦ Δῦρερ. Δὲν εἶνε καθ' ὅλου παράδοξον νὰ ἐγνώρισε ταῦτα ἐκ χαλκογραφίας. Διότι κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐκυκλοφόρουν τοιαῦται χαλκογραφίαι ὡς πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἀκόμη, σήμερον δὲ μόνον διάφορα πλούσια Μοναστήρια ἰδίως τοῦ Ἀγίου Ὁρους καὶ τοῦ Σινᾶ διανέμουν εἰς τοὺς προσκυνητὰς χαλκογραφίας ὡς ἀναμνηστικὰ δῶρα. Ἐξ ὅλων τῶν Μεταβυζαντινῶν ἀγιογράφων ὁ Θεόδωρος Πουλᾶκης ὑπῆρξεν ὁ περισσότερον συμβολιστὴς ἀρεσκόμενος εἰς τὴν πολυμορφον ἐκδήλωσιν συναισθημάτων καὶ παθῶν διὰ σκηνῶν παραδοξοτάτων. Εἰς τὰς περισσοτέρας αὐτοῦ εἰκόνας δὲν κυριαρχεῖ ἐν μόνον εἰκονογραφικὸν θέμα, ἀλλὰ συνηθέστερον πολλά, διαιρουμένης τῆς εἰκόνος εἰς σειρὰς ἢ τμήματα, ὧν ἕκαστον συνδέεται μετὰ τοῦ ἄλλου. Εἰς μίαν δὲ εἰκόνα τοῦ μεγαλοπνεύστου τούτου ζωγράφου, ἡ ὁποία εὗρίσκεται εἰς τὸν νάρθηκα τῆς περιφήμου Μονῆς Πλατυτέρας εἰς τὸ προάστειον τοῦ Σάν Ρόκκου τῆς πόλεως Κερκύρας, εἰκονίζεται ἡ Ἀποκάλυψις ἐν ταῦθα φαίνεται ἡ παραγωγικὴ δύναμις καὶ τὸ ἀχαλίνωτον τῆς φαντασίας τοῦ Πουλᾶκη, τῆς τόσο παραδόξου καὶ τῆς τόσο πολυμόρφου, ὥστε γεννᾷ τὴν κατάπληξιν εἰς τοὺς θεατὰς. Διότι αἱ διάφορα σκηναὶ ἢ ἐπεισόδια κλείονται ἐντὸς τετραγωνιδίων μετὰ ἀπαραιμίλλου καλλιτεχνικοῦ συναισθήματος. Πολὺ δικαίως θεωρεῖται εἰς ἀπὸ τοὺς μεγαλυτέρους Μεταβυζαντινοὺς ζωγράφους. Ἔργα τοῦ εἰρημένου ζωγράφου σώζονται εἰς τὴν Ζάκυνθον, Κεφαλληνίαν, Αἴγιναν, Σαλαμῖνα, Ἀθήνας καὶ ἀλλαχοῦ εἰς διαφόρους συλλογὰς τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Εὐρώπης, καθὼς ἀναφέρει ὁ Μυποζ. Τὰ καλύτερα αὐτοῦ ἔργα ἀναμφηρίστως ἔχει ἡ συλλογὴ τοῦ Λοβέρδου (νῦν Βυζαντινὸν Μουσεῖον, Λοβέρδου). Μία εἰκὼν τοῦ Πουλᾶκη εὕρισκομένη εἰς τὸ Μουσεῖον Λοβέρδου παριστάνει τὸν ἐπιτάφιον θρῆνον, ἄνωθεν αὐτῆς εὗρίσκεται συνθετικώτερα παράστασις εἰκονίζουσα «τὴν ἀποθέωσιν τοῦ Χριστοῦ» ἥτοι τὴν ταφήν, τὴν εἰς Ἄδου κάθοδον, τὸ κήρυγμα καὶ τὴν εἰς οὐρανοὺς ἀποκατάστασιν. Γενικῶς αἱ εἰκόνες τοῦ Πουλᾶκη διακρίνονται διὰ τὸ ὑψηλόν, τὸ ἐπίχαρι καὶ τὸ γραφικόν. Δὲν ὁμοιάζουν μὲ ξηρὰς Βυζαντινὰς εἰκόνας, ἀλλὰ εἶνε πλαστικά, κομψαὶ μὲ πτυχολογίαν πλουσίαν, παρουσιάζουσι μίαν μοναδικὴν ἐκδήλωσιν τῆς ψυχῆς. Οἱ χρωματισμοὶ εἶνε κατὰ τὴν Κρητικὴν σχολὴν φωτεινοὶ καὶ λάμποντες. Τὰ πρόσωπα ὥραϊα ἐκφραστικὰ ἀποδίδοντα τὴν ἱερότητα, τὸ πάθος, τὴν εὐγένειαν, τὴν σεμνότητα καὶ τὴν γλυκεῖαν θρησκευτικὴν ἡρεμίαν· εἶνε καθ' ἑαυτὰ καὶ ἐν ὅλῳ ἀπαράμιλλα.

Ζαχαρίας Καστροφύλακας.— Εἰς τὴν νῆσον Κεφαλληνίαν ἐξῆσε κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΖ'. αἰῶνος ὁ Ζαχαρίας Καστροφύλακας. Ὀλίγα πράγματα γνωρίζομεν περὶ τοῦ βίου καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Κρητὸς τούτου ζωγράφου. Μόνον ἐν εἶνε γνωστόν, ὅτι εἰκονογράφησεν εἰς τὴν ἱερὰν μονὴν τῶν Βερσῶν τὸ δένδρον τῆς Ρίζης τοῦ Ἰησοῦ. Ἡ τοιχογραφία αὕτη τῆς Κερκύρας σώζεται ἐν καλῇ καταστάσει καὶ δεικνύει τὴν αὐστηρὰν Βυζαντινὴν τεχνοτροπίαν, τὴν ὁποίαν κατεῖχεν ὁ Ζαχαρίας Καστροφύλακας.

Εἰς μεταγενεστέρους χρόνους ἀπαντῶμεν καὶ ἕτερον Γεώργιον καὶ Ζαχαρίαν

Καστροφύλακαν, ποιητὰς εἰκόνων τῆς τελευταίας ἐποχῆς ἢ μᾶλλον τῆς τελευταίας ἀναλαμπῆς τῆς Κρητικῆς σχολῆς, διότι εἰς τὸν Γ. Καστροφύλακαν καὶ Ι. Κορνᾶρον τελευτᾷ ἡ Κρητικὴ τέχνη.

Νικοδήμος Ἀποστόλης.— Μοναχὸς γνωστὸς ἐκ μιᾶς φορητῆς εἰκόνος τοῦ παντοκράτορος ἐπὶ σανίδος εὐρισκομένης ἐν τῇ εἰκονοστάσει τοῦ ἱεροῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου παρὰ τὸ χωρίον Λιθίνες τῆς ἐπαρχίας Σητείας. Τὸ χωρίον τοῦτο εἶνε γνωστὸν ἐκ τῆς Κρητικῆς ἱστορίας τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 ἔνθα οἱ Κρητες ἔκαυσαν τὸν Ἑνετικὸν πύργον τῶν Λιθινῶν μετὰ τῶν αὐτόθι παρευρεθέντων Τούρκων (1828). Ἡ εἰκὼν τοῦ Παντοκράτορος φέρει ὑπογραφὴν «Χεῖρ Νικοδήμου μοναχοῦ τοῦ Ἀποστόλης» ἠκμασεν οὗτος κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Ἰταλοῦ Gerola τὸ β'. ἤμισυ τοῦ 17 αἰῶνος (1).

Μελέτιος Ἀρχολέος.— Εἶνε ἀπόγονος γνωστῆς καὶ μεγάλης οἰκογενείας τοῦ Χάνδακος (νῦν Ἡρακλείου) κατελθοῦσα κατὰ τὴν Βυζαντινὴν ἐποχὴν εἰς τὴν Κρήτην· ἐγγραφὰ τῆς οἰκογενείας ταύτης σώζονται ὑπὸ τὸν γενάρχην Θωμᾶν Ἀρχολέων. Ὁ Μελέτιος ὅπως καὶ οἱ λοιποὶ Κρητες μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς πατρίδος των ὑπὸ τοῦ Τούρκου κατακτητοῦ Κιουπρουλῆ εὗρον εὐσπλαχνικὸν καταφύγιον εἰς τὰς νήσους τοῦ Ἀδριανοῦ ἔνθα ἤσκει τὸ ἐπάγγελμά του ἕκαστος τὸ ὁποῖον ἐγνώριζεν. Οὕτω λοιπὸν καὶ ὁ Μελέτιος Ἀρχολέος μετήρχετο τὸν ἁγιογράφον καὶ τὸν ἱερέα καὶ ἱεροπράττων ἔζη.

Εἰς τὸ Ἀργοστόλιον τῆς Κεφαλληνίας καὶ εἰς τὸν ἱερὸν ναὸν τῆς Θεοτόκου τῶν Βλαχερνῶν εὐρίσκεται εἰκὼν τοῦ Χριστοῦ με ἐπιγραφὴν «Μνησθι τει Κύριε Μελετίου Ἱερομονάχου Ἀρχολέου καὶ κτίτορος ΑΧΝΗ.» ἦτοι 1658. Δεικνύει ἰσχυρὰν δύναμιν καὶ ἀκολουθεῖ τὴν τεχνοτροπίαν τοῦ Βυζαντινοῦ ὁρθοῦ. Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς φαίνεται ὅτι ὁ Μελέτιος Ἀρχολέος εἶνε καὶ κτήτωρ τῆς ἐκκλησίας, διότι πολλοὶ Κρητες ἔκτισαν ναοὺς καὶ μονὰς εἰς τὴν Ἑπτάνησον.

Ἡλιοῦ Μόσχος.— Μόσχος πατὴρ καὶ υἱός. Ὁ Ἡλίας ἢ Ἡλιοῦ Μόσχος ἁγιογράφος ἠκμασε τὸ Β'. ἤμισυ τοῦ 17 αἰῶνος, καταγόμενος ἐκ Κρήτης· μετῴκησεν εἰς νεαρὰν ἡλικίαν εἰς Ζάκυνθον, ἔνθα καὶ διεκρίθη διὰ τὴν πρωτοτυπίαν τῶν πολυσυνθέντων εἰκόνων του καὶ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ χρωστῆρος. Ἀγνωστον εἶνε ποῦ κατὰ πρῶτον ἔμαθε τὴν τέχνην, ἀλλὰ εἶνε ἀληθὲς ὅτι ὑπῆρξε τὸ μεγαλύτερον πνεῦμα ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ἐγέννησεν ὅχι μόνον ἡ Ἑλλὰς ἀλλὰ ὁλόκληρος ἡ ἐποχὴ του. Ἐὰν βεβαίως οὗτος ἐτύγχανε τῆς δεούσης ἐκπαιδεύσεως καὶ εἰς ἄλλο καλλιτεχνικὸν περιβάλλον ἐγεννᾶτο, θὰ ἦτο σήμερον ὅχι ὁ ἁγιογράφος Μόσχος ἀλλὰ διεθνὴς φυσιογνωμία. Ἐπὶ μίαν καὶ πλεον 50ετίαν ἠσχίσε τὴν τέχνην καὶ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ἁγιογράφου. Εἰς νεαρὰν ἡλικίαν ἐζωγράφησε τὰς εἰκόνας τῶν διαστύλων τοῦ καθεδρικοῦ ναοῦ τῆς Ζακύνθου (τῷ 1648), εἰκονογράφησε τὴν ἐν τριμόρφῳ εἰκόνα (πρὸς τὰ ἄνω ὁ θεὸς ἐν νεφέλαις καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα καὶ πρὸς τὰ κάτω ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος κρατῶν τὴν κεφαλὴν του κεκοιμένην καὶ ἡ Θεοτόκος εἰς τὸ ἕτερον μέρος, ἐν τῷ μέσῳ δὲ αὐτῶν ὁ Χριστός, καθαρὰς Κρητικῆς τέχνης). Πλεῖστοι ναοὶ τῆς Ζακύνθου ἔχουσιν ἔργα τοῦ μεγαλοπνεύστου τούτου καλλιτέχνου.

Ὁ ἱστορικὸς ναὸς τῆς Φανερωμένης τὸ μοναδικὸν τοῦτο Μουσεῖον τῆς

(1) Ἰδὲ Σ. Ξανθουδίδου, Χριστιανικαὶ ἐπιγραφαὶ Κρήτης, σελ. 83. Ὁ Gerola τὸν τάσσει, ὅτι ἔζησε πρὸ τοῦ 1701

Ἐπτανήσου κατέχει τὴν λαμπροτέραν τοῦ Μόσχου εἰκόνα ποιηθεῖσαν κατὰ τὸ 1681 παριστάνει τὴν κοίμησιν τῆς Θεοτόκου Ἡ εἰκὼν αὕτη ἀπὸ ἀπόψεως συνθέσεως καὶ ἐκτελέσεως εἶνε θαῦμα. Ὁ χορὸς τῶν ἀποστόλων οἵτινες ἀπὸ τῶν περάτων τῆς Οἰκουμένης σπεύδουν νὰ ἔλθουν εἰς τὴν Γεσθημανῇ, διακρίνονται εἰς τὰς νεφέλας ἢ σύνθεσις εἶνε τόσον ἰσχυρὰ εἰς ἀπόδοσιν τέχνης καὶ φυσικότητος, ὥστε καταπλήσσει τὸν θεατὴν, (1) φέρει δὲ ὑπογραφὴν «χειρ Ἡλιοῦ Μόσχου ἀχπα'». Ὁ εἰρημένος ζωγράφος Ἡλιοῦ Μόσχος συμβάλλεται μετὰ τῶν ἐπιτρόπων τοῦ ἱεροῦ ναοῦ τῶν Ἀγ. Θεοδώρων τοῦ χωρίου Καταστάρι τῆς νήσου Ζακύνθου, νὰ εἰκονογραφήσῃ τὰ διάστυλα τοῦ εἰρημένου ναοῦ μετὰ χρυσάφι ἰδικόν του, ἀντὶ 130 δεάλια (2). Ὁ αὐτὸς ζωγράφος ἀναλαμβάνει νὰ διδάξῃ τὴν «προφεισιὸν του», ζωγραφικὴν τέχνην διὰ συμβολαίου εἰς τὸν Ἀρβανιτᾶκην ἐντὸς πενταετίας (3). Γενικῶς τὰ συμβόλαια ἀπὸ τῆς 18 Δ|βρίου 1650 μνημονεύουσι τὴν τέχνην αὐτοῦ. Ὡσαύτως διὰ συμβολαίου ἀναλαμβάνει νὰ διδάξῃ ἀπὸ 1 Μαρτίου 1685 τὴν ἀγιογραφικὴν τέχνην εἰς τὸν Παναγιώτην Δοξαράν ἐντὸς διετίας. (4) Εἰς τὸ μοναστήριον τοῦ Σκοποῦ εἰκονογράφησε τρεῖς πόρτας μετὰ δικό του χρυσάφι ὥσαύτως ἔχει κοσμήσῃ διὰ θωρακίων τὴν ἐκκλησίαν τῆς θείας Ἀναλήψεως εἰς τὴν Κεφαλληνίαν. Εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Μητροπόλεως ὑπάρχει ἡ εἰκὼν τοῦ Μόσχου «Ἰδοὺ ὁ Ἀνθρωπος» ἐκ τῶν μεγάλων ἔργων τοῦ Ἡλιοῦ 1684.

Τὰ ἔργα τοῦ Ἡλ. Μόσχου φέρουσι πάντοτε τὴν ὑπογραφὴν «Χειρ Ἡλιοῦ Μόσχου»· τὰ περισσότερα αὐτοῦ εὐρίσκονται εἰς τὴν νήσον Ζάκυνθον, ὥσαύτως καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας εἰς τὸ Βυζαντινὸν Μουσεῖον, εἰς τὰς συλλογὰς Σταθάτου, Λοβέρδου καὶ Μπαμπούκη. Ἡ εἰκὼν τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ εὐρισκομένη εἰς τὸ Βυζαντινὸν Μουσεῖον Ἀθηνῶν φέρει χρονολογίαν ΑΧΝΒ' (ἤτοι 1652). Εἶνε πλήρης φυσικότητος καὶ ὡραιότητος, μετὰ παραστάσεις καὶ μεθόδους τῆς συγχρόνου τέχνης, μετὰ χρῶμα καὶ σχέδιον ἀπαράμιλλον. Οὐδέποτε ἀντέγραφε δουλικῶς ὡς ἄλλοι ζωγράφοι πράττουσι, δυτικὰ πρότυπα. Ὅχι μόνον ὡς ζωγράφος διεκρίθη ἀλλὰ καὶ ὡς ξυλουργὸς ἀκόμη σχεδιάζων μόνος καὶ ἐπεξεργαζόμενος τὴν κόσμησιν τῶν θωρακίων εἰς τὰ εἰκονοστάσια τὰ ὅποια ἐξωγράφησε διὰ ὡραιότητων σκηνῶν εἰλημμένων ἐκ τῆς παλαιᾶς καὶ τῆς καινῆς διαθήκης. Τὴν τέχνην τοῦ Ἡλιοῦ Μόσχου χαρακτηρίζει μεγάλη δύναμις, ὡραιοπάθεια μοναδική καὶ ἐλευθέρᾳ φαντασία, ἡ τολμηρότης αὐτοῦ προχωρεῖ πέραν τῶν ξηρῶν Βυζαντινῶν τύπων, αἱ ζωηραὶ κινήσεις, αἱ φυσικαὶ χάριτες τῶν προσώπων φθάνουν μέχρι τοῦ ἰδανικοῦ τελείου.

Αἱ χεῖρες τῶν γυναικῶν εἶνε πλαστικαὶ καὶ ἀγαλματώδεις. Τὰ σώματα ἰδίᾳ γυναικῶν, ἀγγέλων, Θεοτόκου κ.τ.λ. εἶνε αἰώνιον πρότυπον κάλλους καὶ μιμήσεως. Ὡσαύτως ἐν τῷ μοναστηρίῳ Monast. S. Alfonso ἐν Ρώμῃ σώζεται εἰκὼν τοῦ εἰρημένου ζωγράφου ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν «S. Maria di Perpetuo» (5). Ἡ εἰκὼν

(1) Ἰδὲ περιγραφὴν ταύτης εἰς τὰς Μούσας 1920 ἀριθ. 656—7 ὑπὸ Λ. Ζώη.

(2) Ἰδὲ Συμβολ. Ἱ. Σκουλογένην σελ. 131.

(3) Ἰδὲ συμβολ. Ἱ. Σκουλογένην σελ. 280.

(4) Ἰδὲ συμβολ. Κ. Νοβάκου σελ. 24. Ἐκ διαφόρων ἐπισήμων ἐγγράφων γίνεται γνωστὸν ὅτι ὁ Ἡλ. Μόσχος κατέστησεν ἐπιτρόπους του πρὸς εἰσπραξίν ὀφειλομένων αὐτῷ τοὺς ἐν Ζακύνθῳ Μ. Πάτσον (1657) Σωφρον. Καλονᾶν μοναχὸν καὶ Ν. Σαγγομιζιάτσον (1668) τοὺς ἐν Βενετίᾳ Ἱ. Καλλέργην (1663) Μεθόδιον Χορτάτην Μητροπολίτην (1667) καὶ Μ. Βλαστὸν (1668) Κρητας.

(5) Ἰδὲ De Βιάζη Πινακοθήκη. 31.

αὕτη τῆς Θεοτόκου δεικνύει τὴν γνωστὴν τοῦ Ἡλιοῦ ἢ Λέου Μόσχου τεχνοτροπίαν, ὥς καὶ αἱ τρεῖς αὐτοῦ μικρογραφικαὶ παραστάσεις καὶ οἱ ἄγγελοι ἔνθεν καὶ ἔνθεν κρατοῦντες τὰ σύμβολα τοῦ πάθους. Τὸ ἐπύχρυσον δάπεδον τῆς ὥραίας ταύτης εἰκόνης ἐλαιοχρωματισθὲν, ἄγνωστον πότε, ὑπὸ βαναύσου χειρὸς ἀπέκρυπτε τὴν ἀρχικὴν λαμπρότητα, ἀλλὰ ἀφαιρεθὲν ἰὸ νεώτερον ἐλαιοχρωμάτισμα, ἐπανῆλθε τὸ ἀρχαῖον κάλλος τῆς εἰκόνης. Ἡ τέχνη τοῦ Ἡλιοῦ Μόσχου εἶνε μοναδικὴ ὥς πρὸς τὸν ἰδιωτισμὸν τῆς ἰδιοτροπίας του. Εἰργάσθη τὰς πολυσυνθέτους παραστάσεις μετ' ἐκπλησούσης τέχνης, περισσῆς χάριτος καὶ αἰσθημάτος καὶ μετὰ μεγάλης λεπτομερείας.

Τὸ τὰντ τῆς γραμματικῆς του τέχνης εἶνε λίαν ἐπιμελεημένον. Αἱ διαγραφόμεναι πτυχώσεις εἶνε ἀρκούντως ἱκανοποιητικαί. Οἱ χρωματισμοὶ μονότονοι ἀλλὰ ἀρμονικοὶ οἱ ὅποιοι περιβάλλονται ὑπὸ μυστηριώδους διαφανείας ἐπὶ τοῦ συνόλου τῶν παραστάσεων. Ἡ διακοσμητικὴ ἐκτέλεσις τοῦ Ἡλιοῦ Μόσχου μᾶς παρουσιάζει λίαν λεπτογραφικὴν καὶ ἔντεχνον εὐχέρειαν ἐξεργασμένην, τὴν διακρίνομεν εἰς τὰς λινοκοπίας ὥς καὶ τὰς χρυσοκομήσεις αὐτοῦ. «Ὁ Ἡλιὸν Μόσχος μᾶς παρουσιάζει πληθώραν τῶν ἀγιογραφικῶν τῶν ἔργων εἰς ἃ δυνάμεθα νὰ προσθέσωμεν τὰ διακριτικὰ ἐν ταῖς λεπτογραφικαῖς αὐτοῦ ἀπεικονίσεις τῆς λίαν ἐπιμελεημένης ἐκτελέσεώς του, ἣν θὰ ἀνεύρωμεν μετὰ τῶν μεγάλων του ἔργων. Ἐν τῶν ἀριστουργημάτων του τούτων, ἡ ἐν τῷ ἀρχαιοπρεπῇ ναῷ τῆς Πεφανερωμένης διασωζομένη ἐν ἀρίστη καταστάσει εἰκὼν τῆς κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, μόνῃ αὕτῃ δυναμένη νὰ ἐπιβεβαιώσῃ τὴν λεπτογραφικὴν δεινότητα τῆς τέχνης φέρουσα τὴν ὑπογραφὴν «ΧΕΙΡ ΗΛΙΟΥ ΜΟΣΧΟΥ» 1681» (1).

Ἰωάννης Μόσχος.—Ὁ Ἰωάννης Μόσχος εἶνε υἱὸς τοῦ προηγουμένου ζωγράφου Ἡλιοῦ Μόσχου. Ἡ τέχνη τοῦ εἰρημένου ζωγράφου Ἰωάννου Μόσχου περικλείει ὅλον τὸ ὕψος τῆς ζωγραφῆς, ἀλλὰ μεμορφωμένης τεχνοτροπίας του. Ὑστερεῖ κατὰ τι τοῦ πατρὸς εἰς τὴν τέχνην, ἀλλὰ κυρίως διακρίνεται ἀριστος μικρογράφος. Εἰς τὰς μικρογραφικὰς ταύτας ἀπεικονίσεις περικλείει πρωτοφανῆ μικροσκοπικὴν λεπτολογίαν. Ἐντεχνον γλυκύτητα μετὰ τῆς σχετικῆς ἀρμονίας τοῦ χρωματισμοῦ εἰς ἀπαστράπτοντα ἐκ χρυσοῦ δάπεδά του, τὰ ὅποια οὗτος μετὰ τόσης εἰδικότητος ἐπεξεργάζεται. Εἶνε χαρακτηριστικὴ ἡ τέχνη τοῦ ζωγράφου τούτου εἰς τὰς βαθμιαίας ἀντιθέσεις του ἐπὶ σκιῶν, αἱ δὲ φωτοσκιάσεις του βυθισμέναι ἐντὸς τοῦ μυστηρίου τοῦ χρωματισμοῦ τοῦ χρόνου κλίνουνσι πάντοτε πρὸς τὸ πράσινον. Αἱ ἰδανικαὶ μορφαὶ τῶν ἁγίων, περισσότερον δὲ τῶν Βιβλικῶν προσώπων παλαιᾶς τε καὶ νέας Διαθήκης περικλείουσιν αἰσθητικὴν ἀνατομικῶν προσπαθειῶν, αἱ δὲ διαγραφόμεναι πτυχώσεις καίτοι ξηραί, δι' ἄρκετῆς καλαισθησίας δικαιολογοῦσι τὰς οἰκείας θέσεις των. Ὁ Ἰωάννης Μόσχος μαθητεύσας παρὰ τῷ πατρὶ αὐτοῦ ἐδιδάχθη τὴν Βυζαντινοκρητικὴν τέχνην, τὴν ὁποίαν ἀκολουθεῖ καὶ αὐτὸς εἰς τὰ ἔργα του, ἀνέπτυξε ὅμως καὶ ἐμόρφωσε κατὰ πολὺ τὸ φειδῆς τοῦ προσώπου τῆς Θεοτόκου, κατὰ τὸν παραδεδομένον τύπον τῆς βυζαντινῆς τέχνης, ἀπέδωκεν εἰς τὸ πρόσωπον τῆς Ἀειπαρθένου Θεοτόκου ὅλον τὸ παρθενικὸν κάλλος, μὲ ἰδιάζοντα χαρακτῆρα. Δείγματα ἀριστα τῆς καλλιτεχνίας αὐτοῦ εἶνε αἱ εἰκόνες του, αἱ ὁποῖαι εὐρίσκονται εἰς διαφόρους συλλογὰς τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἀλλαχοῦ. Ἐν ἀπὸ τὰ θαν-

(1) Ἰδὲ. Ν. Καλογεροπούλου Μεταβυζ. καὶ Νεοελλην. τέχνη.

μάσια ἔργα τοῦ Ἰωάννου Μόσχου καὶ τὸ ὁποῖον κατέχει ἐξαιρετικὴν θέσιν εἰς τὴν συλλογὴν τοῦ Στεοβίνη ἐν Ρώμῃ «Antonio Muzoz arte Byzantina esposizione della grotta ferata» εἶνε ἡ ἁγία Αἰκατερίνη, περιγραφὴν τῆς ὁποίας θὰ δημοσιεύσωμεν εἰς ἐτέραν εἰκόνα τῆς αὐτῆς ἁγίας εἰς τὸν ζωγράφον Ἰωάννην Κορνᾶρον. Εἰς τὴν συλλογὴν τοῦ Ἀσκητοπούλου ἐν Ἀθήναις εὐρίσκεται εἰκονιζόμενος ὁ βίος τοῦ Χριστοῦ, ἔργον ἀξίας λόγου μικρογραφικῆς καὶ λεπτολογημένης ἐπεξεργασίας. Ὁμοίως καὶ ἐν τῇ περισπουδάστῳ πινακοθήκῃ Κων. Γιαννικώστα διασώζεται ἐν ἀρίστη καταστάσει μικρὰ εἰκὼν (διαμ. 0.15×0.10 μετρ.) παριστῶσα ἐν πρωτοτυπία τὴν δευτέραν παρουσίαν. Ἡ εἰκὼν αὕτη ἐπιδεικνύει τὴν ὡραιότεραν μικρογραφικὴν σύνθεσιν τούτου, θαυμάζομένην δικαίως παρὰ πάντων τῶν εἰδημόνων τῆς Βυζαντινῆς τέχνης. Εἰς τὴν εἰκόνα τοῦ ἁγ. Νικολάου τοῦ αὐτοῦ ζωγράφου φαίνεται ἡ δύναμις ἡ καλλιτεχνικὴ ἡ εἰκὼν τοῦ ἁγ. Νικολάου φέρει τὴν ὑπογραφὴν «Ποίημα Ἰωάννου Μόσχου» 1708.»

Λέων Μόσχος.—Λέων ὁ Μόσχος ἤκμασε κατὰ τὸ ΙΖ αἰῶνα. Οὗτος πάντως πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς συγγενικὸν πρόσωπον τῶν δύο ἄλλων προμνημονευθέντων ζωγράφων καὶ ἐκ Κρήτης ἔλκων τὸ γένος καὶ πιθανώτατα ἐν αὐτῇ νὰ ἐγεννήθῃ· ἐλάχιστα ἔργα γνωρίζομεν τοῦ ἁγιογράφου τούτου. Φαίνεται ὅτι ἤσκησε τὸ ἐπάγγελμα τοῦ διδασκάλου τῆς ζωγραφικῆς εἰς τὴν νῆσον Ζάκυνθον. Ὁ τύπος «Ἀμολύντου» εἰκόνης τῆς Θεοτόκου, ἡ ὁποία εὐρίσκεται εἰς τὸν ἱερὸν ναὸν τοῦ Παντόκρατος (τὸ νῦν Μουσεῖον) καθαρᾶς κρητικῆς τέχνης, εἶνε ἔργον τοῦ εἰρημένου· φέρει κάτωθεν τὴν γέννησιν τῆς Θεοτόκου, τὰ εἰσόδια καὶ τὸν εὐαγγελισμόν καὶ τὴν ὑπογραφὴν, μετὰ τὴν ἐκκαθάρισιν ἐμφανισθεῖσαν «Χεῖρ Λέου Μόσχου» Ἡ Ἀνάστασις εἶνε τοῦ Λέου Μόσχου ἔργον, τὸ ὁποῖον εὐρίσκεται εἰς τὸ Βυζαντινὸν Μουσεῖον τῶν Ἀθηνῶν. Ἐπίσης εἰκόνες τοῦ Λ. Μόσχου σώζονται εἰς τὰς ἰδιωτικὰς πινακοθήκας Ἀθηνῶν. Α. Κολυβά 1) Τὸ θαῦμα τῶν πέντε ἄρτων, 2) ὁ ἁγ. Γεώργιος 3) ὁ ἁγ. Εὐστάθιος μετὰ δύο εἰκονιδίων παριστῶντων θαύματα τοῦ αὐτοῦ ἁγίου, 4) ἡ Μετανοοῦσα, 5) ὁ Κοσμάς καὶ Δαμιανὸς οἱ Ἀνάργυροι. Διακρίνεται διὰ τὴν ἔντεχνον μικρογραφικὴν τεχνοτροπίαν του, τὴν ἀξιοθαύμαστον λεπτογραφίαν, τὴν ἐπεξεργασίαν τῆς χρυσοκονδυλῆς, τὴν φαντασιώδη καὶ πολὺπλοκον σύνθεσιν, τὴν ἔνωσιν σαρκώματος καὶ χροῖας καὶ δι' ἄλλας ὥσαύτως ἀρετὰς τῆς τέχνης του (1).

Κ. Κονταρίνης.—Ὁ Κονταρίνης εἶνε σύγχρονος τῶν Μόσχων, Σκούφου καὶ τοῦ Ἑμμ. Τζάνε καὶ τοῦ Θεοδ. Πουλᾶκη· ἤκμασε τῷ 1670—1718 εἶνε κάλιστος ζωγράφος, ἐκπατριθεὶς διότι κατελήφθη ἡ πατρις αὐτοῦ Κρήτη ὑπὸ τῶν Τούρκων, κατέφυγεν εἰς τὴν Ζάκυνθον καὶ Κέρκυραν. Ἡ Οἰκογένεια τῶν Κονταρίνων κατήγετο ἐκ Ρεθύμνου, διὰ τοῦτο καὶ ὁ Μαρῖνος Τζάνες ὁ ἐπικαλούμενος Μπουνιαλῆς εἰς τὸ ποιητικὸν αὐτοῦ ἔργον «ἡ ἄλωσις τῆς Κρήτης» καὶ ἰδίως εἰς τὴν φιλονικίαν Ρεθύμνου καὶ Ἡρακλείου, ἔνθα μνημονεύει ὅλους τοὺς λογίους ἀλλὰ καὶ εἰκονογράφους τοῦ Ρεθύμνου, ἀναγράφει τὸν ἑξῆς στίχον.

«Καὶ Μπεργαδίδες ἄξιους Μπολάνοι Κονταρίνοι

σοῦ δείχνω πῶς το' ἀνάθρεψα καὶ τὴν τιμ' εἶχαν κείνοι» (2)

Εἰς τὴν Κέρκυραν ἐργασθεὶς περισσότερον καιρὸν σώζονται ἔργα αὐτοῦ καὶ

(1) Ἰδὲ Α. Ζώη «Μοῦσαι» 1920, ὑπ' ἀριθ. 655.

(2) Ἰδὲ Κρητικὸς Πόλεμος, ὑπ' Ἀγ. Ξηρουχᾶκη ἐκδ. Τεργέστης 1908.

μάλιστα τὰ λαμπρότερα, τέσσαρες μεγάλοι πίνακες, συνθετικοὶ εὐρίσκονται εἰς τὴν νῆσον τῆς Κερκύρας εἰς τὸν ἱερὸν ναὸν τῆς Ἀντιβουνιωτίσσης, παριστανούσας εἰς μεγάλα τετράγωνα μεγάλας σκηνὰς τῶν ἁγ. Γραφῶν καὶ ἰδίᾳ τῆς Δημιουργίας. Ἀκολουθεῖ τὴν Βυζαντινὴν τεχνοτροπίαν τὸν διακρίνει ὅχι μόνον ἀκριβολογία εἰς τὸ σχέδιον καὶ πληθωρικὸς διακοσμητικὸς γόργος τοῦ περιβάλλοντος ἰδίᾳ τοῦ παραδείσου τοῦ ὁποίου τὸ μέγα πλῆθος τῶν πτηνῶν καὶ τῶν ζώων εἶνε ποικιλώτατον καὶ λαμπρῶς ἐκ φύσεως ἀντιγεγραμμένον, ἀλλὰ καὶ ὑπομονητικὴ κατεργασία τῆς ἀνατομίας τῶν σωμάτων φθάνουσα μέχρι τῆς ὑπερβολικῆς ἐκζητήσεως. Τοιαῦτα σχεδὸν εἶνε ὅλα τοῦ τὰ ἔργα, εἰς τὰ ὁποῖα περιπίπτει εἰς ἐπιτήδευσιν λόγῳ τεχνικῆς ἀνεπαρκείας. Ἰδίως ἡ εἰκὼν «Ὁ Ἁγ. Σπυρίδων» τοῦ Κονταρίνη, εἶνε ὥραιότητι ἀπὸ καλαισθητικῆς καὶ ἐντυπωσιακῆς ἀπόψεως. Περιζήτητα εἶνε τὰ ἔργα τοῦ Κονταρίνη εἰς τὰς διαφόρους συλλογὰς καὶ μεγάλως ἐκτιμῶνται. Εἰς τὴν συλλογὴν (νῦν Μουσεῖον τοῦ Λοβέρδου) εὐρίσκεται ὥραιότητι εἰκὼν τοῦ μεγαλοπνεύστου ζωγράφου.

Ἐμμανουὴλ Βενιέρ.—Οὗτος μετὰ τῶν ἄλλων Κρητῶν ζωγράφων εἰργάζετο τὴν τέχνην τοῦ ἁγιογράφου εἰς τὴν νῆσον τῆς Ζακύνθου, καθὼς γίνεται φανερὸν ἐκ τινος συμβολαίου χρονολογουμένου (¹) ἀπὸ 22 Μαΐου 1670. Πιθανὸν νὰ εἶνε ἀπόγονος τοῦ ἐτέρου ἁγιογράφου Μιχαὴλ Βενιέρη τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα σώζεται εἰς τὴν ἐπαρχίαν τοῦ ἁγίου Βασιλείου. Διότι γνωστὸν ὅτι ὁ πατὴρ ἐδίδασκε κατὰ κανόνα τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸ ἐπάγγελμά του, ὅπως εἶδομεν εἰς τοὺς ζωγράφους Μόσχους· παρακατιόντες θὰ ἴδωμεν τὸ αὐτὸ φαινόμενον καὶ εἰς τοὺς ζωγράφους Λομπάδους καὶ Καλλέργας.

Μιχαὴλ Ἀγαπητός.—Ἱερομόναχος καὶ ἱεροδιδάσκαλος ὑπῆρξεν ὁ Μιχαὴλ Ἀγαπητός, ὅστις κατήγετο ἐκ Κρήτης, ἐγκαταλείψας αὐτὴν διότι κατελήφθη ὑπὸ τοῦ Κιουπρουλῆ τῷ 1669· διετέλεσεν ἱεροκῆρυξ τοῦ θεοῦ λόγου εἰς τὴν Ζάκυνθον, ἔνθα καὶ συγχρόνως ἦσκει τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ἁγιογράφου ἰδίᾳ τοῦ διδασκάλου τῆς ἁγιογραφικῆς. Οὗτος τὴν 27 Ὀκτωβρίου 1680 συνεφώνησε νὰ διδάξῃ εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Κ. Δραγώνα «...τὰ ἱερὰ γράμματα ἡγουν ψαλτήρι, Ἀπόστολο καὶ νὰ διαβάξῃ εἰς κάθε ἄλλο χαρτὶ κορέκτεν καὶ περὶ πλέον νὰ μάθῃ τὴν τέχνην τῆς ζωγραφικῆς τέλειον νὰ κἀνῃ εἰκόνες μοναχός... διὰ δέκα ἔτη καὶ νὰ τοῦ δίδῃ 12 ρεάλια καθ' ὅλον τὸν αὐτὸν καιρὸν καὶ τὰ κανίσκια». (²) Ὁ ἁγιογράφος οὗτος ὅπως καὶ οἱ λοιποὶ Κρητες δὲν ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὰς Βυζαντινὰς ἀναμνήσεις· ἀκολουθεῖ πιστῶς τὴν κρητικὴν Μεταβυζαντινὴν τέχνην. Πρὶν ἀποθάνῃ ὁ ἐκλεκτὸς οὗτος ἁγιογράφος ἐφρόντισε διὰ τῶν δύο αὐτοῦ διαθηκῶν αἱ ὁποῖαι εἶνε χρονολογημέναι ἢ μὲν πρώτη φέρει χρονολ. 8 Ἰουλίου 1702 ἢ δὲ δευτέρα φέρει χρονολ. 9 Ἰανουαρίου 1705 ὅπως κτισθῇ ἐκκλησία εἰς τὴν νῆσον Ζάκυνθον ἐπ' ὀνόματι τῆς Θεοτόκου Γοργοεπηκόου εἰς τὴν ὁποίαν ἀφιέρωνε τὰ κτήματά του, μὲ τὴν ρητὴν ἐντολὴν ὅπως ἐν τῇ νέᾳ ἐκκλησίᾳ ἢ ὁποῖα θὰ ἀναγερῇ διὰ τῶν χρημάτων του κατατεθῇ ἢ ἱερὰ εἰκὼν τῆς Γοργοεπηκόου, τὴν ὁποίαν οὗτος ἔφερεν ἐκ τῆς προσφυλοῦς αὐτοῦ Πατρίδος. Οἱ διάδοχοι καὶ ἐκτελεσταὶ τῆς διαθήκης ὥς φαίνεται δὲν εὔρον τόπον κατάλληλον διὰ τὴν ἀνέγερσιν τοῦ ναοῦ, ἀνφοκδόμησαν λοιπὸν τὸν ἱε-

(1) Ἰδὲ συμβῆφον Ἰωαν. Μπελετὴν σελ. 216.

(2) Ὅρα συμβολ. Φούσκη Ζακύνθου.

ρὸν ναὸν τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος καὶ κατέθηκαν ἐν αὐτῷ τὴν εἰκόνα τῆς Θεοτόκου.

Ἀνδρέας Παβίας.—Ραβία di Candia. Οὕτως εἶνε γνωστότερος ὁ Ἀνδρέας Παβίας, ὁ ὁποῖος ἔζησε κατὰ τὸν ΙΖ', αἰῶνα· εἶνε δὲ γνωστὸς ἐκ δύο ἔργων· ἐκ μιᾶς φορητῆς εἰκόνης ἐπὶ ξύλου ἐν τῇ Ἑθνικῇ Πινακοθήκῃ τῶν Ἀθηνῶν παριστανούσης τὴν Σταύρωσιν τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐκ μιᾶς ἄλλης εἰκόνης εὐρισκομένης εἰς τὴν συλλογὴν τοῦ Καλλιγᾶ ἧτις παριστάνει ἅγιόν τινα.

Ἐκ τῶν δύο τούτων εἰκόνων καταφαίνεται ἡ μεγάλη καὶ καλλιτεχνικὴ ἀξία τοῦ ζωγράφου μὲ τὴν δύναμιν τῆς ἐκτελέσεως, μετὰ τῆς διακοσμητικότητος καὶ μετὰ τοῦ λαμπροῦ καλαισθητικοῦ αἰσθήματος, μὲ ὥρατα καλλιτεχνικά χρώματα. Ἐκ τῶν ἔργων τούτου φαίνεται τὸ ὕφος ἐκεῖνο τῶν ἀρχαϊκῶν Ἰταλῶν ζωγράφων. Φέρονται ὡσαύτως καὶ ἕτερα ἔργα τοῦ Ἀνδρέου Παβία ἐν Ἰταλίᾳ, τῶν ὁποίων βεβαίως ἡ γνησιότης ἀμφισβητεῖται. Οὐδὲν γνωρίζομεν περὶ τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Κρητὸς τούτου καλλιτέχνου, παρ' ὅτι ὑπέγραφε «εὐτελὲς ἱερεὺς Παβίας». Πάντως ἡ ἰδιαιτέρα αὐτοῦ Πατρίς εἶνε τὸ Ἡράκλειον διότι διὰ τοῦ Candia λέγεται καὶ ὑπονοεῖται τὸ σημερινὸν Ἡράκλειον Χάνδαξ, Κάστρο.

Καλλέργης.—Τὸ ὄνομα Καλλέργης εἶνε περιώνυμον καὶ περιδοξον εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Κρήτης ἀπὸ τὰς κρητικὰς ἐπαναστάσεις ἐναντίον τῶν Βενετῶν 1273. Ἡ οἰκογένεια αὕτη προῆλθεν ἐκ τῶν Φωκάδων, μία ἐκ τῶν 12 ἀρχοντοπούλων τῆς Κρήτης. Τὰ ἀρχοντόπουλα ταῦτα ἦλθον ἐκ Κων(σταν)πόλεως κατὰ τὸ 1092 ἢ κατ' ἄλλους 1182 διὰ τὴν τόνωσιν καὶ ἐνίσχυσιν τοῦ χριστιανικοῦ στοιχείου τῆς Κρήτης.

Φραγκίσκος Καλλέργης.—Ὁ Φραγκίσκος Καλλέργης ἐγεννήθη καθ' ὃ ἔτος ἡ νῆσος τοῦ Μίνωος παρεδίδοτο εἰς τὸν φοβερὸν κατακτητὴν Κιουπρουλῆ 1669. Μετηνάστευσεν ἡ οἰκογένεια τοῦ Φραγκίσκου Καλλέργη εἰς τὴν Ζάκυνθον μετὰ τοῦ νεογνοῦ. Ἐγένετο ἀνδρωθεὶς ἱερεὺς καὶ ἔμαθε τὴν τέχνην τοῦ ἀγριογράφου εἰς τὴν νῆσον τοῦ ἐθνικοῦ ποιητοῦ. Ἠκολούθησε τὸν ρυθμὸν τῆς Κρητικῆς σχολῆς χωρὶς νὰ ἀπομακρυνθῇ ἀπὸ τὰς γνησίας καὶ πατρῶας Βυζαντινὰς ἀναμνήσεις. Ἐποίησεν ἀρκετὰς εἰκόνας εἰς τὴν Ζάκυνθον καὶ ἀπέθανε κατὰ τὸ 1745, ἀφῆκε δὲ τὸν υἱὸν του Νικόλαον ἀντάξιον διάδοχον τῆς τέχνης του.

Νικόλαος Καλλέργης.—Οὗτος, ὅπως καὶ ὁ πατὴρ του ἀκολουθεῖ τὴν Μεταβυζαντινὴν τέχνην, οὐδόλως ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὰς βυζαντινὰς ἀναμνήσεις. Ἀπέθανε καὶ οὗτος εἰς τὴν αὐτὴν νῆσον τῆς Ζακύνθου κατὰ τὸ 1732—1745. Ἄφησεν υἱὸν καὶ διάδοχόν του τὸν Κωνσταντῖνον Καλλέργην, ὁ ὁποῖος ἔμαθε τὴν τέχνην ἐκ τοῦ πατρὸς του καὶ τὴν ὁποίαν ἤσκει ὡς ἐπάγγελμα.

Κωνσταντῖνος Καλλέργης.—Ἐγένετο ἰσχυρὸς καὶ εὐδόκιμος τοῦ χρωστήρος χειριστῆς, ἀπέθανε καὶ οὗτος εἰς Ζάκυνθον τῷ 1765. Βλέπομεν ὅτι τρεῖς ἀλλεπάλληλοι ζωγράφοι ἀσχοῦν τὸ ἐπάγγελμα τῆς ἀγιογραφίας· διαδεχόμενος δ' ὁ εἰς τὸν ἄλλον ἐκ τοῦ πατρὸς μαθαίνει τὴν τέχνην. Δὲν ἔχομεν πολλὰ πράγματα ἐξηκριβωμένα περὶ τῆς ζωῆς καὶ τοῦ βίου τῶν τριῶν τούτων ἀγιογράφων.

Λαμπάδης ἢ Λομπάρδος.—Ὑπὸ τὸ ὄνομα Λαμπάδης ἢ Λομπάρδος φέρονται τρεῖς ἀγιογράφοι ἐκ Κρήτης καταγόμενοι καὶ τὸν ΙΖ' αἰῶνα ζήσαντες εἰς Ζάκυνθον· Ἰωακείμ, Ἐμμανουὴλ καὶ Πέτρος. Καὶ οἱ τρεῖς ἀνήκουν εἰς τὴν Κρητικὴν σχολὴν τῆς αὐστηρᾶς Βυζαντινῆς τεχνοτροπίας· ἔργα τούτων εὐρίσκονται διεσκορπισμένα εἰς πολλὰ μέρη ἰδίᾳ εἰς τὴν Ἑπτάνησον καὶ Ἀθήνας, εἰς τὸ Βυζαντινὸν Μουσεῖον. Ἰδιαιτέραν ἀγάπην καὶ μεγάλην ἐπιτυχίαν ἔχει ὁ Ἰωακείμ εἰς

τὴν ἀπεικόνισιν τοῦ ἐπιταφίου θρήνου. Ἡ τέχνη του εἶνε ἐν γενικαῖς γραμμαῖς καὶ ὑπὸ ἔποψιν τῆς καλλιτεχνικῆς ἐκτελέσεως αὐστηρῶς βυζαντινῇ, ἐλυφρῶς πῶς Ἰταλίζουσα εἰς τὰς κινήσεις προσώπων τινων. Οἱ πίνακες τοῦ εἰρημένου ζωγράφου ἔχουσιν Ἰταλικά τινα στοιχεῖα, ἀλλὰ ἀφωμοιωμένα πλήρως. Τὸ χρῶμα μερικῶν ἐκ τῶν φορητῶν τούτου εἰκόνων εἶνε λαμπρόν. Ὁ ἀγιογράφος οὗτος ἐγκαταλείψας τὴν πατρίδα του ὅπως καὶ τόσοι ἄλλοι εἰργάσθη εἰς τὴν Ζάκυνθον κατὰ τὸ σωζόμενον συμβόλαιον εἰς τὸ ἀρχαιοφυλακεῖον Ζακύνθου ὑπὸ χρονολογίαν 14 Σεπτεμβρίου 1602 συμφωνεῖ νὰ ζωγραφήσῃ τὸν ναὸν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τῶν Λογοθετῶν «... ἀπὸ πάνω ἕως κάτω ἅγιον βῆμα, γυναικίτι ἐβγάζοντας τὸν τοῖχο πρὸς πογέντε (δυτικὸν) (1). Ἀλλὰ ἡ χρονολογία καὶ τὸ ὄνομα τῶν ἀγιογράφων οἱ ὅποιοι ἐξετέλεσαν τὰς τοιχογραφίας τοῦ εἰρημένου ναοῦ σώζεται ἐν τῷ ἐσωτερικῷ ἄνω καὶ ἀριστερῷ τοῦ υπερθύρου ὅπου ἐπιγραφὴ μαρτυροῦσα τοὺς ἐκτελεστάς, οἱ ὅποιοι εἶνε ὁ Δημήτριος καὶ Γεώργιος Μόσχος ἐκ πόλεως Ναυπλίου καὶ ἔτος ΖΡΙΑ', καὶ ἀπὸ Χριστοῦ δὲ ΑΧϚ'. Τί ἄρα γε συμβαίνει εἰς τὴν παροῦσαν υπόθεσιν; ἄγνωστον.

Ἰωακείμ Λομπάρδος.—Διακρίνεται ὅχι μόνον ὡς ἔξοχος τοιχογράφος, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν σωζομένων ἔργων του, ἀλλὰ καὶ καλὸς χειριστὴς τοῦ χρώσπης; ἅμα δὲ καὶ κατασκευαστὴς φορητῶν εἰκόνων. Πατὴρ θεωρεῖται πιθανώτατα τῶν δύο ἄλλων γνωστῶν καὶ ἐπιδεξίων ζωγράφων Ἐμμανουὴλ καὶ Πέτρου τῶν Λομπάρδων. Ὁ Ἰωακείμ ὑπῆρξεν ἱερεὺς καὶ ἐγεννήθη εἰς τὸ Ρέθυμνον τῆς Κρήτης· ἐκεῖθεν μετανάστευσεν εἰς τὴν Ἑπτάνησον.

Ἐμμαν. Λομπάρδος.—Ἐμμανουὴλ ἵσως ἱερομόναχος καὶ ἀγιογράφος· εἰργάσθη κατὰ τὸ τέλος τοῦ 16 καὶ ἀρχὰς τοῦ 17 αἰῶνος· τὴν τέχνην του διακρίνει ἡ τυπικότης, ἡ ἱεροπρέπεια τῆς βυζαντινῆς τεχνοτροπίας τὴν ὁποίαν ἐκκληρονόμησεν ἐκ τοῦ πατρός του παρ' ᾧ ἐμαθήτευσεν. Τοῦ εἰρημένου ἀγιογράφου ἔργον εἶνε ἡ εἰκὼν τοῦ ἐπιταφίου μὲ ἐπιγραφὴν «Χεῖρ Ἐμμανουὴλ Λομπάρδου» ἡ ὁποία εὐρίσκεται εἰς τὸ Βυζαντινὸν Μουσεῖον τῶν Ἀθηνῶν· δικαίως κινεῖ τὸν θαυμασμόν τοῦ θεατοῦ, ὁ ἔντονος χρωματισμὸς καὶ ἡ μυολογία τοῦ γυμνοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ. Καταφανὴς ὡσαύτως εἶνε ἡ θλίψις τῶν παρισταμένων προσώπων καὶ ὁ βαθὺς πόνος τῆς θρηνοῦσης Παρθενομήτορος.

Πέτρος Λομπάρδος.—Ὁ τρίτος ἀγιογράφος Πέτρος Λομπάρδος διατηρεῖ τὴν ἀγνὴν ἐκείνην βυζαντινὴν παράδοσιν εἰς τὰ ἔργα του. Οὗτος εἶνε εἰς ἐκ τῶν ὀλίγων ἐκείνων ἀγιογράφων τῆς ἐποχῆς του, οἵτινες ἀνέδειξαν τὴν τέχνην των εἰς ἀληθὴ καλλιτεχνίαν· ἐλάχιστα ἐπηρεάσθη ἀπὸ τὴν τέχνην τῆς δύσεως. Ἔργα τοῦ εἰρημένου ζωγράφου εἶνε ὀλίγα γνωστά, μία εἰκὼν τοῦ Ἰησοῦ εὐρίσκεται εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας τῆς Κερκύρας, μία δὲ ἄλλη παριστάνουσα τὸν Προδρόμον εἰς τὸ Βυζαντινὸν Μουσεῖον Ἀθηνῶν, εἶνε ἔργα ἀμφοτέρω τοῦ Πέτρου Λομπάρδου. Ἡ τελευταία εἰκὼν τοῦ Προδρόμου φέρει ὑπογραφὴν «χεῖρ Πέτρου Λομπάρδου». Ἡ εἰκὼν αὕτη ἔχει ἐκτελεσθῇ διὰ λίαν σκοτεινῶν χρωμάτων μὲ ἐλάχιστον φωτισμόν ἐν εἶδει λευκῶν γραμμῶν κατὰ τὴν τεχνοτροπίαν δηλαδὴ τῆς μεταβυζαντινῆς Κρητικῆς σχολῆς, τὴν ὁποίαν ἀκολουθοῦσιν οἱ ἀριστοὶ Κρητες ζωγράφοι. Ὁ Πρόδρομος διατηρεῖ τὴν συνήθη εἰς ὀλοσώμους παραστάσεις κατὰ τὰ

(1) Ἴδὲ συμβολ. Μαρτενεγχογ. σελ. 112 προβλ. Α. Ζώη Μοῦσα 1920 ἀριθ. 651,

τρία τέταρτα στροφὴν τῆς κεφαλῆς, μὲ τὴν κόμην καὶ τὸ γένειον ἄτακτον, τὴν διακοσμητικὴν ἐντύπωσιν ἐπιτείνει ἡ ἀπλὴ ἀντίθεσις τοῦ χρυσοῦ βάθους πρὸς μονόχρωμον μελανὴν κεφαλὴν.

Οἱ τρεῖς οὗτοι ἀγιογράφοι προήγαγον καὶ ἀνέπτυξαν τὴν ἀγιογραφικὴν τέχνην εἰς βαθμὸν καλλιτεχνίας διὰ τῆς μελέτης καὶ τῆς παρατηρήσεως τῶν σωματικῶν ἀναλογιῶν καὶ τοῦ ζωηροῦ χρωματισμοῦ καὶ τοῦ φωτὸς τὴν διάθεσιν.

Στέφανος Τσαγκαρόλης.—Οὗτος κατήγεται ἐκ τῆς μεγάλης καὶ ἱστορικῆς οἰκογενείας τῶν Τσαγκαρόλων τῆς ὁποίας μέλη τινὰ διεδραμάτισαν πρωτεῦον πρόσωπον εἰς τὴν μεγάλην Κρητικὴν ἐποποιίαν τοῦ ΙΖ'. αἰῶνος τὴν καταλήξασαν εἰς τὴν ἄλωσιν τοῦ Μεγάλου Κάστρου (νῦν Ἡρακλείου) καὶ συνεπῶς ὁλοκλήρου τῆς νήσου (τῷ 1669). Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κρήτης ὑπὸ τοῦ Τούρκου Κιουπρουλῆ οἱ Κρήτες φεύγοντες τὸν ζυγὸν τῆς δουλείας μετηνάστευσαν εἰς τὰς νήσους τοῦ Ἀδριανοῦ. Ἡ δὲ οἰκογένεια τῶν Τσαγκαρόλων παρέμεινεν εἰς τὴν Νήσον Κέρκυραν, ἔνθα καὶ ἔκτισαν αὐτόθι τὸν μέγαν ναὸν τῆς ἁγίας Τριάδος εἰς ἀνάμνησιν τοῦ ἐν Κρήτῃ φερωνύμου τοιοῦτου. ⁽¹⁾

Μέλος λοιπὸν τῆς ἱστορικῆς ταύτης οἰκογενείας εἶνε καὶ ὁ Στέφανος Τσαγκαρόλης ὁ ὁποῖος εἰς μικρὰν ἡλικίαν ἐγκατεστάθη μετὰ τῶν γονέων του ὀριστικῶς εἰς τὴν Κεφαλληνίαν. Ἵσως ἐνταῦθα εὐρισκόμενος ἔμαθε τὴν ἀγιογραφικὴν τέχνην, πάντως οὗτος μετέβη εἰς τὸ τότε καλλιτεχνικὸν κέντρον τὴν Βενετίαν, ἔνθα ἐγνώρισεν ἔργα καλῶν καὶ μεγάλων ζωγράφων τῆς Ἰταλικῆς ἀναγεννήσεως. Περιηγήθη τὴν Ἰταλίαν κατὰ τὴν νεανικὴν του ἡλικίαν καὶ διέτριψεν ἐν αὐτῇ ἐπὶ μακρὸν χρόνον, ἐγνώρισεν ἐκ τοῦ πλησίον τὸν τρόπον μὲ τὸν ὁποῖον εἰργάζοντο οἱ δυτικοὶ καλλιτέχναι καὶ ἔλαβεν ἐξ αὐτῶν τὸν τρόπον τῆς συνθέσεως τῶν πινάκων (tableaux) τὰς σωματικὰς ἀναλογίας, τὴν μελέτην τοῦ γυμνοῦ καὶ τὸν ζωηρὸν χρωματισμόν, διέτηρησεν ὅμως ἐν τῇ ἐργασίᾳ του, τὴν μέθοδον τὴν ψυχικὴν τῆς Βυζαντινῆς τέχνης, οὐδὲ ἀπεμακρύνθη ἀπὸ τὰς Βυζαντινὰς ἀναμνήσεις. Κατὰ τοῦτο εἶνε θαυμαστός, ὅτι ἔλαβε τὰ σχετικὰ ἑξωτερικὰ τῆς τέχνης στοιχεῖα τῆς Ἰταλικῆς ἀναγεννήσεως, ἐνῶ κατὰ τὰ ἄλλα ἔμεινε γνήσιος βυζαντινὸς ἀγιογράφος. Ὁ καλλιτέχνης ζωγράφος Στέφανος Τσαγκαρόλης ἐποίησε πλείστας εἰκόνας ὠραιότητας καὶ μεγίστης ἀξίας, ἀλλὰ καὶ μεγάλης προσοχῆς. Ἔργα αὐτοῦ εὐρίσκονται εἰς τὴν Κεφαλληνίαν, Κέρκυραν, Ἀθήνας καὶ ἄλλαχοῦ. Αἱ ἀξιολογώτεραι τῶν εἰκόνων αὐτοῦ εἶνε ἡ «Προσκύνησις τῶν Μάγων» ἐν τῇ Ἑθνικῇ πινακοθήκῃ» παρέχουσα δεῖγμα συνθετικῆς καὶ τῆς τεχνικῆς τοῦ καλλιτέχνου δυνάμεως. Ἡ «Ἁγία Αἰκατερίνη» εἰς τὸν φερώνυμον ναὸν τῆς Κερκύρας. Ὡσαύτως ἐν τῇ αὐτῇ νήσῳ εὐρίσκονται τρεῖς εἰκόνες τοῦ Στεφάνου Τσαγκαρόλα «Ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Προδρόμος» μὲ σκληρὰς γραμμὰς κατὰ τὴν Βυζαντινὴν τεχνοτροπίαν. Αἱ λαμπρόταται αὐτοῦ δύο εἰκόνες εἶνε ὁ «Ἅγιος Ἀλέξιος» αὕτη εὐρίσκεται εἰς τὸν ἱερὸν ναὸν τῆς Ἀντιβουνιωτίσσης Κερκύρας, ἡ δὲ ἑτέρα εἶνε ἡ «Θεοτόκος» εὐρισκομένη εἰς τὴν Μονὴν τῶν Σισσιῶν (degli assisi) Κεφαλληνίας. Εἰς τὴν εἰκόνα τοῦ ἁγ. Ἀλεξίου ἐκτὸς τῆς ἀκριβολόγου καὶ περιτέχνου παραστάσεως τοῦ ἁγίου, παρατηρεῖ τις καὶ μικρο-

(1) Εἰς τὸν νομὸν Χανίων ὑπάρχει καὶ σώζεται ἐν καλῇ καταστάσει ἡ ἱερὰ Μονὴ τῶν Τσαγκαρόλων σεμνουμένη ἐπ' ὀνόματι τῆς Ἁγίας Τριάδος. Αὕτη ἐξηγημάτισε ποτε καὶ ἱερὰ τικὴ σχολή. Ἰδρύθη κατὰ τῷ 1634 ὑπὸ δύο ἀδελφῶν εὐγενῶν καὶ πλουσίων τοῦ Ἱερεμίου καὶ τοῦ Λαυρεντίου τῶν Τσαγκαρόλων. Μνημονεῦει ταύτην καὶ ὁ Κορνήλιος ἐν τῇ ἱερᾷ Κρήτῃ (S. Creta vol. I p. 225).

γραφίας περίε τοῦ ἁγίου παριστανούσας τὸν βίον τοῦ ὁσίου, ἰδίως τὸν γάμον καὶ τὸν θάνατον αὐτοῦ. Ἡ δὲ προρηθεῖσα εἰκὼν τῆς Θεοτόκου εἶνε τὸ κορύφωμα τῆς τέχνης τοῦ Τζαγκαρόλα, σκανδαλίζεται δέ τις νὰ εἴπῃ ὅτι εἶνε μία ἀπομίμησις τῆς περιφήμου εἰκόνης τοῦ Ραφαήλ τῆς Παναγίας, τῆς γνωστότατης ὑπὸ τὸ ὄνομα *Madonna della sedia*, καὶ ὅμως ἡ Παναγία τοῦ Τζαγκαρόλα δὲν εἶνε Ἰταλική, ἀλλὰ ἀγνωστότου τύπου Βυζαντινοῦ, τῶν παλαιῶν καλῶν χρόνων τῆς εὐγενούς τέχνης. Δὲν ἀποκλείεται ἡ ἐκδοχή, ὅτι τὴν εἰκόνα τοῦ Ραφαήλ νὰ ἐγνώριζεν ὁ Τζαγκαρόλας εἴτε ἐν πρωτοτύπῳ εἴτε ἐν ἀντιγράφῳ χαλκογραφίᾳ.

Ὁ πίναξ οὗτος ἐν τῷ ὁποίῳ φέρεται ἡ Παναγία ὀλίγον μικροτέρα τοῦ φυσικοῦ μεγέθους, καθημένη ἐπὶ ἀφανοῦς ἑδρας. Ἡ πορφυρᾷ αὐτῆς ἐσθῆς καλύπτουσα ἐπὶ μακρὸν τὴν κεφαλὴν κατὰ τὸ Βυζαντινὸν σχέδιον ἔχει τι τὸ γοητευτικόν. Ὁ Χριστὸς φέρει ὡς περιβολὴν χρυσοῦν χιτῶνα, ἔχει γυμνοὺς παχεῖς καὶ τρυφεροὺς βραχίονας καὶ πόδας, περιστρέφει τὸ σῶμα μετὰ παιδικῆς εὐστροφίας καὶ ἀφελείας. Τὴν ἐν χρυσῷ ἐμβαδῷ ἀναθρόσκουσαν μορφήν τῆς Παναγίας περιθέουσιν εἰκοσιτέσσαρα μικρὰ τετράγωνα ἀποτελοῦντα τοιουτοτρόπως τὸ πλαίσιον τῆς εἰκόνης. Ἰδιαιτέρως θαυμάζονται ταῦτα διὰ τὴν εὐγένειαν τῆς μορφῆς καὶ τὴν δεξιότητα διὰ τὴν πτυχολογίαν καὶ τὸν χρωματισμόν· ἐκεῖνο δι' ὃ ὑπῆρξεν ὁ Τζαγκαρόλας θαυμαζόμενος κρείσσων ἑαυτοῦ, παρὰ προσδοκίαν μέγας. Αἱ εἰκοσιτέσσαρες οὗτοι πίνακες (*tableaux*) οἱ ΚΔ' οἴκοι τῆς Θεοτόκου ἀποτελοῦν ἕκχον φαινόμενον διὰ τὴν ἰσχὺν καὶ τὸ εὐπερίγραπτον τῆς συνθέσεως, διὰ τὴν σπουδὴν τοῦ γυμνοῦ, τῆς μυολογίας καὶ τοῦ χρώματος τῆς σαρκός, διὰ τοῦ φωτὸς τὴν διάθεσιν, διὰ τὴν εὐγενῆ χάριν τῶν εἰκονιζομένων καὶ τῆς ἐκφράσεως τοῦ προσώπου τὴν λεπτότητα καὶ νοημοσύνην καὶ τὴν ζωὴν. Τὸν θεατὴν ἐκπλήσσει ὑπερβαλλόντως ἡ ἀκρίβεια τῆς ἐργασίας εἰς τὰ μικρὰ ἐκεῖνα ἀριστουργήματα τῶν ὁποίων καὶ τὰ ἐλάχιστα εἰργάσθη ὁ καλλιτέχνης μετὰ θαυμαστῆς καὶ ἀπαράμιλλου ὑπομονῆς καὶ μετ' ἄκρας εὐσυνειδησίας. Ἡ ἐργασία ἐγένετο διὰ κρόκου τοῦ ῥοῦ ἀλλὰ αἱ ἀποχρώσεις καὶ ἡ φθορὰ τῶν χρωμάτων εἶνε τοιαῦται ὥστε ἀμφιβάλλει τις ἐὰν ἔχουν γίνῃ διὰ τοῦ ῥοῦ ἢ μήπως ἔχει ἐνώπιόν του ἀληθινὴ ἐλαιογραφίαν. «Ὁ χρωματισμὸς λέγει τις μετὰ τόσων ἔτων ἀράοδον, φαίνεται νεανθῆς καὶ ὁ χρόνος, οὐ μόνον δὲν ἡμάρυσεν αὐτήν, ἀλλ' ἀπεναντίας συνεπλήρωσε τὴν ἁρμονίαν, ἐπιχύσας ἐπὶ τοῦ ὅλου ἐλαφρὰν ἠλέκτρον χροιάν». Ὡσαύτως πολλοὶ ἄλλοι τεχνοκρίται ὁμιλοῦν μετὰ θαυμασμοῦ, ὁ Πολίτης λέγει τὰ ἑξῆς:

«Εἶνε τεχνίτης εἰλικρινὴς εἰς τὰς συγκινήσεις καὶ ἄγνός καλλιτέχνης· εἶδε περιφήμους πίνακας εἰς τὰ ξένα· εἶδε τεχνίτας καὶ σχολὰς μεγάλας... καὶ ὅμως δὲν ἔλαβε τὸν ἑαυτὸν του... Εἶχε παραδόσεις ποὺ τὰς ἐσέβετο εἶχε πρὸ παντὸς στὰ βάθη τῆς ψυχῆς τοῦ τὴν ἀγνὴν καὶ εἰλικρινῆ θρησκευτικὴν πίστιν.... Ὑπάρχει εἰς τὴν «Προσκύνησιν τῶν Μάγων» κίνησις. Ἀλλὰ ὁ βοσκὸς ποῦ γέρνει σὲ λύγισμα ἐλεῦθερον νὰ φιλήσῃ τὰ πόδια τοῦ θείου βρέφους, παρέχει θαυμαστὴν ἐκφράσιν ταπεινῆς καὶ εἰλικρινοῦς πίστεως, καὶ τὸ κορμί του διαγράφεται μὲ δισυγεῖς γραμμὰς εἰς τὴν λιτότητα τοῦ χρώματος. Τέτοιον ἀγνοῖ τεχνίται ὅς γίνουν ὁδηγοὶ καὶ παράδειγμα εἰς τοὺς μέλλοντας, πρὸ παντὸς τοὺς νέους, ἅμα ἀναζητοῦν στὰ ξένα καταφύγιον».(1) Διὰ τῆς ἐργασίας καὶ τῆς μελέτης προήχθη οὗτος ἀπὸ ταπεινὸς καὶ ἐλάχιστος εἰκονογράφος εἰς τὸν κρατίστην τῶν Ἑλλήνων ζωγράφων τῶν τελευταίων 5 αἰώνων

(1) Ἰδὲ Ἐφημερίδα «Πολιτείαν» 23 Μαρτίου 1926.

(ιε'—ιθ'.) τοῦτο καὶ ὁ ἴδιος κατανοῶν, διότι εἰς τὰ ἄλλα του ἔργα ὑπογράφεται ἀπλῶς Στέφανος Τζαγκαρόλας, ἐνῶ εἰς τὸ παρὸν ἔργον, ἦτοι εἰς τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας διὰ τῶν ἑξῆς. «Ποίημα καὶ πόνος Στεφάνου εὐτελοῦς ἱερέως τοῦ Τζαγκαρόλου ἔτει 1700».

Ἀνδρέας Καραντηνός.—Ἄλλος ἱερεὺς ζήσας ὡσαύτως ἐν Κεφαλληνίᾳ εἶνε ὁ Ἀνδρέας Καραντηνός. Ἐκ τῶν ἔργων δὲ αὐτοῦ φαίνεται, ὅτι ἀνήκει εἰς τὴν αὐστηρὰν Κρητικὴν τεχνοτροπίαν μετὰ τινος ἐλευθεριότητος κατ' ἐπίδρασιν τῆς δυτικῆς τέχνης, πάντοτε ὅμως ἐμφορεῖται ἀπὸ γνησίας Βυζαντινὰς ἀναμνήσεις. Ὑπῆρξε μαθητὴς τοῦ μεγαλογράφου καὶ ἡθογράφου Στεφάνου Τζαγκαρόλα παρ' οὗ καὶ τὴν τεχνοτροπίαν ἐκληρονόμησε. Τὸ σχέδιον καὶ ἡ ἐκτέλεσις καὶ γενικῶς ὁ χρωματισμὸς τοῦ Καραντηνοῦ εἶνε θαυμαστή· ἔργα τοῦ εἰρημένου ἁγιογράφου εὐρίσκονται εἰς τὴν Κεφαλληνίαν καὶ ἐν τῷ ἱερῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος ἡ «Γέννησις» μὲ ἐπιγραφὴν «ἡεῖρ Ἀνδρέου Καραντηνοῦ εὐτελοῦς ἱεροδιακόνου ΑΨΣ'.=1706.» Αὐτόθι ἐτέρα εἰκὼν τοῦ αὐτοῦ ἁγιογράφου εὐρίσκεται καὶ ἡ ὁποία παριστάνει τὴν πώλησιν τοῦ Ἰωσήφ τοῦ Παγκάλου ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν του, μὲ ὑπογραφὴν «ἡεῖρ Ἀνδρέου Καραντηνοῦ εὐτελοῦς καὶ ἐλαχίστου ἱεροδιακόνου ΑΨΣ'.=1706.» Ἡ εἰκὼν τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος ἐν τῷ φερωνύμῳ ναῷ τῆς Κεφαλληνίας εἶνε ἔργον τοῦ Ἀν. Καραντηνοῦ μὲ ὑπογραφὴν «Ἀνδρέου εὐτελοῦς ἱεροδ. Καραντηνοῦ κόπος 1706». Αὐτόθι κατὰ τὴν ἀριστερὰν εἴσοδον εἰς τὸ ἱερὸν εὐρίσκεται εἰκὼν παριστάνουσα τὸν ἅγ. Ἰακώβ, τὸν πρῶτον ἱεράρχην Ἱεροσολύμων. «Ἀνδρέου εὐτελοῦς 1707». Μετὰ ταῦτα ἔγινε ἱερεὺς καὶ ὑπέγραφε πλέον εὐτελεῖς ἱερεῖς. Ὑπάρχουν πλεῖσται εἰκόνες τοῦ εἰρημένου Ἀνδρέου Καραντηνοῦ εἰς τὴν Κεφαλληνίαν τὰς ὁποίας θεωροῦμεν περιττὸν νὰ ὀνομάσωμεν ἐνταῦθα (1). Ὁ ἁγιογράφος οὗτος ὑπῆρξε γνήσιος μαθητὴς τοῦ διδασκάλου καὶ τὸν ὁποῖον κατὰ τὸ δυνατόν ἠκολούθησεν καὶ ἐμιμήθη τὰ ἔργα του.

Κωνσταντῖνος Πιτσαμάνος.—Τὸ ὄνομα Πιτσαμάνος, εἶνε ὄνομα τὸ ὁποῖον ἀνήκει εἰς εὐγενὴ οἰκογένειαν τῆς Βενετίας, ἡ ὁποία προῆλθεν ἐκ Βοημίας καὶ ἐνεγράφη εἰς τὴν χρυσοῦν βίβλον τῶν εὐγενῶν τῆς Βενετίας καὶ εἰσῆχθη εἰς τὸ ἀνώτατον συμβούλιον τῶν εὐγενῶν. Κλάδος δὲ τῆς οἰκογενείας ταύτης μετώκησεν εἰς τὴν Κρήτην, ἐκ Κρήτης πάλιν μετώκησεν εἰς Κεφαλληνίαν. Ὁ Κωνσταντῖνος Πιτσαμάνος ἐγεννήθη περὶ τὸ 1650, εἶνε υἱὸς τοῦ Φλώρου, ὅστις μετέβη εἰς τὴν Κεφαλληνίαν. Ὁ Κωνσταντῖνος ἦτο ἱερεὺς καὶ ἁγιογράφος, ἔκτισε δὲ τὸν ἱερὸν ναὸν τῶν ἁγίων Ἀναργύρων. Οἱ ἀπόγονοι δὲ τούτου πάντες σχεδὸν ἦσαν ἱερεῖς καὶ προϋστάμενοι τοῦ ἱεροῦ ναοῦ, συγχρόνως ἤσκουν καὶ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ἁγιογράφου μέχρι τοῦ Γερασίμου Πιτσαμάνου, ὁ ὁποῖος διετέλεσε καὶ καθηγητὴς τῶν καλῶν τεχνῶν εἰς τὰς Ἰονίους νήσους κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα.

Μνημονεύομεν ἐνταῦθα ὀλίγα ὀνόματα ἁγιογράφων οἱ ὁποῖοι εἰργάσθησαν ἐκτὸς τῆς Κρήτης καὶ ἰδίως εἰς αὐτὴν τὴν Πελοπόννησον. Ἐλάχιστα εἶνε γνωστὰ τόσον περὶ τοῦ ἔργου, ὅσον καὶ περὶ τῆς ζωῆς αὐτῶν.

Ἡσαΐας Ἀρχιερεὺς.—Σπουδαῖος ἁγιογράφος εἶνε ὁ Κρητὴς Ἡσαΐας ἀρχιερεὺς ὡς φαίνεται ἡ χρωστικὴ αὐτοῦ δύναμις εἰς τὴν εἰκόνα τῆς Προσκυνήσεως τῶν μάγων εὐρισκομένην εἰς τὴν συλλογὴν τοῦ Ζουμπουλάκη. Εἶνε πιστὸς ἐκτελεστὴς τῆς καθιερωμένης τεχνοτροπίας, μὲ δύναμιν ἰσχυράν. Δὲν ἠδυνήθην τίποτε ἄλλο νὰ εἴρω οὔτε πότε ἤκμασεν οὔτε εἰς ποίαν ἐπαρχίαν ἦτο Ἀρχιερεὺς.

(1) Πλεῖονα τούτων, ἰδὲ εἰς τὴν «Ἀρμονίαν» τοῦ 1900.

Φιλόθεος ὁ Κρῆς.—Ἄλλος γνωστὸς τοιχογράφος εἶνε Φιλόθεος ὁ Κρῆς, ὁ ὁποῖος περὶ τὸ 1700 ἐξετέλεσε τὰς μέχρι σήμερον σωζομένας ἐν Λεωνιδίῳ τοιχογραφίας. Τινὲς θέλουσι τὸν ζωγράφον τοῦτον, ὡς τὸ αὐτὸ πρόσωπον μὲ τὸν Φιλόθεον Σκουῖφον διὰ τὸν ὁποῖον ἀνωτέρω ὁμιλήσαμεν. Ἐνῶ οὐδεμία συγγένεια οὐδὲ τὸ αὐτὸ πρόσωπον εἶνε. Ὁ Φιλόθεος Σκουῖφος ἀπέθανε τῷ 1685 ἐν Ζακύνθῳ ἐνῶ οὗτος ἀκμάζει περὶ τὸ 1700 ἤτοι δέκα πέντε ἔτη μετὰ ταῦτα.

Ἀθανάσιος ἱεροδ. **Κρῆς.**—Ὁ ἱεροδιάκονος Ἀθανάσιος Κρῆς εἶνε ὁ μεγαλόπνευστος δημιουργὸς τῶν εἰκόνων τῆς ἱερᾶς Μονῆς τοῦ Προφήτου Ἡλίου ἐν Κορινθίᾳ. Ἡ χρονολογία τῶν εἰκόνων του συμπίπτει κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα ἤτοι κατὰ τὸ 1758.

Γεώργιος ὁ Κρῆς.—Ὁ Κρῆς Γεώργιος κατὰ τὸ 1798 εἰργάσθη εἰς τὴν ἐτέραν μονὴν τῆς Ἐλῶνας (ἢ Ἐλώνης) τῆς Καινουρίας. Τὰ ἔργα τοῦ Γεωργίου σώζονται μέχρι σήμερον ἐκ καλῇ καταστάσει καὶ δικαίως κινοῦν τὸν θαυμασμὸν τῶν ἐπισκεπτῶν.

Παῖσιος Κατηφόρης.—Ἐν τῇ νήσῳ Ζακύνθῳ εἰργάσθη ὁ ζωγράφος Παῖσιος Κατηφόρης ἱερεὺς, αὐτόθι ἐζησεν ἄσκων τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ἀγιογράφου καὶ τοῦ ἡμεριίου. Ἡ ἀκμὴ του συμπίπτει εἰς τὸ τέλος τοῦ 17ου καὶ ἀρχὴς τοῦ 18ου αἰῶνος. Διεκρίθη ὡς ἀγιογράφος ὁ ὁποῖος ἀκολουθεῖ τὸ παράδειγμα τῶν προγενεστέρων Κρητῶν ἀγιογράφων. Ἐζησεν ἐν μέσῳ πλουσίου περιβάλλοντος ἔξ ἀγιογραφικῶν ἔργων, τὰ ὁποῖα ἄφησαν οἱ προγενέστεροι Κρητες, μάλιστα δὲ οἱ ἀριστοί. Τὰ ἔργα τοῦ ἀγιογράφου τούτου ἐγένοντο περιζήτητα ἀνὰ πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα, ἰδίως εἰς τὴν Πελοπόννησον ἔνθα ἐζητοῦντο περισσότερον οἱ ἐσταυρωμένοι του. Τιμὴ καὶ καύχημα τὸ εἶχε πᾶσα Ἐκκλησία νὰ κατέχει εἰκόνας, ἰδίως τὸν ἐσταυρωμένον, τοῦ Κατηφόρη.

Τὸ φαινόμενον τοῦτο τῆς ζητήσεως τῶν εἰκόνων τοῦ Κατηφόρη παρατηρεῖται σήμερον εἰς τὰ τῶν Ἰωσαφαίων τοῦ ἀγιωνύμου Ὁρους Ἀθῶ. (1)

Ὀλίγα ἔτη πρὸ τοῦ τέλους τῆς ζωῆς του ἐπηρεάσθη κατὰ τι ἀπὸ τὴν Βενετικὴν τέχνην, τῆς ὁποίας ἐγένετο καὶ θιασώτης, ἀλλὰ δὲν ἔπαυσε νὰ εἶνε γνήσιος Βυζαντινὸς ζωγράφος. Ἐξ ἄλλου ἐλάχιστα ἔργα αὐτοῦ σώζονται μὲ τὴν ἐπίδρασιν τῆς δυτικῆς τέχνης.

Πάντοτε οἱ Κρητες ζωγράφοι «τῷ ἔθει τῆς Ἐκκλησίας τυπούμενοι» δὲν ἀπεμακρύνοντο ἀπὸ τὰς πατρίους Βυζαντινὰς ἀναμνήσεις.

Πέτρος Σερέπετσης.—Ὁ ἐκ Νεαπόλεως Μεραμβέλλου καταγόμενος Πέτρος Σερέπετσης, ὥρατος τὴν ὄψιν, ἤκμασε τὸν ΙΗ' αἰῶνα μετόφησεν εἰς Ἡράκλειον ἔνθα καὶ τὴν τέχνην τοῦ Ζωγράφου ἤσκησεν. Εἰς τὸν μικρὸν Μητροπολιτικὸν ναὸν τοῦ ἁγίου Μηνᾶ τοῦ ἐν Ἡρακλείῳ, σώζονται ἔργα τοῦ εἰρημένου ἀγιογράφου· ταῦτα εἶνε ὁ ἅγιος Βικέντιος Βίκτωρ τρίπτυχον τοῦ ὁποῖου ὁ ἅγιος Μηνᾶς λέγει, μὲ χρονολογίαν 1771. Ἀποβάλλει τὸν αὐστηρὸν ἀσκητικὸν τύπον καὶ τὸ σκληρὸν ἥθος τῆς Βυζαντινῆς τέχνης καὶ δίδει εἰς τὸ σχέδιον του μίαν μαλακὴν ἔκφρασιν καὶ χάριν εἰς τὰ εἰκονιζόμενα πρόσωπα. Φαίνεται ὅτι ἐπέδρασεν εἰς αὐτὸν ὁ Μέγας Δαμασκηνὸς καὶ ὁ σύγχρονός του Ἰωάννης Κορνᾶρος, ἔργα τῶν ὁποίων ἐγνώρισε καὶ ἐμελέτησεν.

(1) Ἰδὲ Ἑὺλ. Κουρίλα· οἱ Ἀθωνῖται τομ. Α', σελ. 49-50 μετὰ τῆς ὑποσημειώσεως.

Ἀλέξανδρος Γρουπάρης.— Ἡ ἐκπατρισθεῖσα οἰκογένεια Γρουπάρη ἐκ Χανίων Κρήτης καὶ ἡ ὁποία μετώκησε εἰς τὴν νῆσον Ζάκυνθον ἀνέδειξεν τὸν Ἀλέξανδρον Γρουπάρην ζωγράφον, τοῦ ὁποίου ἔργα σώζονται καὶ σήμερον εἰς τὴν νῆσον. Ἡ εἰκὼν τῆς Θεοτόκου ἡ ὁποία εὐρίσκεται εἰς τὸν ἱερὸν ναὸν τοῦ ἁγίου Δημητρίου φέρει χρονολογίαν 1717 (1). Ἀκολουθεῖ τὴν Κρητοβενετικὴν τέχνην καὶ ἀνήκει εἰς τὴν παρακμὴν αὐτῆς.

Γεώργιος Καστροφύλακας.— Εἰς τὴν πλειάδα τῆς τελευταίας ἀναλαμπῆς τῆς Κρητικῆς τέχνης ἀνήκει καὶ ὁ Γεώργιος Καστροφύλακας τοῦ ὁποίου ἔργα εὐρίσκονται εἰς τὸν ἱερὸν ναὸν τοῦ ἐν Ἡρακλείῳ Κρήτης Ἀγίου Ματθαίου, (2). Ἔργα τὰ ὁποῖα οὐδόλως ὑστεροῦσι τῶν λοιπῶν συγχρόνων ἁγιογραφῶν.

Ἐχουσι πιστὴν ψυχικὴν ἀπεικόνισιν καὶ δύναμιν ὁ Καστροφύλακας ἐμμένει περισσότερον πιστὸς πρὸς τὴν Βυζαντινὴν παράδοσιν ἢ τὴν ἐκ δυσμῶν πνέουσαν ἐπίδρασιν τῆς ἀναγεννήσεως.

Αἱ ἔξ φορηταὶ εἰκόνες τοῦ Καστροφύλακου, αἱ ὁποῖαι φέρουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ εἶνε ὄντως ἔργα ἄξια προσοχῆς καὶ μελέτης. Τὰ ὠραιότερα καὶ ἀνώτερα αὐτοῦ ἔργα εἶνε ὁ προφήτης Ἡλίας καὶ ὁ ἅγιος Ματθαῖος.

Εἰς ἀμφοτέρας τὰς εἰκόνας ταύτας τὸ κύριον πρόσωπον περιβάλλεται ὑπὸ μικρογραφικῶν εἰκόνων θαυμασίας τέχνης, στενὴν συσχέτισιν ἔχουσιν μὲ τὸ κύριον εἰκονιζόμενον πρόσωπον. Ὁ προφήτης Ἡλίας εἰς φυσικωτάτην στάσιν ἐπὶ τῶν ξηρῶν βράχων τοῦ ὄρους κάθεται, ἐνῶ δύο κόρακες φέρουσιν εἰς αὐτὸν ἄρτον καὶ κρέας. Πλαισιοῦσι πέριξ τὸν μέγαν προφήτην 12 σκηναὶ ἀπὸ τὸν βίον του.

Ὁ εὐαγγελιστὴς Ματθαῖος παρίσταται εἰς μίαν πολλὴν φυσικὴν στάσιν καὶ περιβάλλουσι αὐτὸν ὀκτὼ μικραὶ (miniatures) εἰκόνες παριστάνουσαι τὸν βίον καὶ τὸ μαρτύριον του. «Ὁ Ἰησοῦς πρὸ τοῦ ἀρχιερέως» καὶ «ἡ μαστίγωσις Αὐτοῦ» δύο ἔργα καλῆς τέχνης. Ἔτερα ἔργα τοῦ αὐτοῦ ζωγράφου εἶνε «Ἡ Παναγία» καὶ «ἡ σταύρωσις τοῦ Ἰησοῦ». Εἰς ὅλας αὐτοῦ τὰς εἰκόνας ὑπογράφει «Χεῖρ Γεωργίου Καστροφύλακου. ΑΨΝΒ'.=1752.» Ἀκολουθεῖ τὴν βυζαντινὴν παράδοσιν καὶ τὸν διακρίνει ὅχι μόνον ἀκριβολογία εἰς τὸ σχέδιον, ἀλλὰ καὶ ὑπομονητικὴ κατεργασία τῆς ἀνατομίας τῶν σωμάτων φθάνουσα μέχρις ἐκζητήσεως, ἰδίως εἰς τὰς μικρὰς εἰκόνας του. Μεγάλην ἐπιτυχίαν ἔχει εἰς τὰς μικρογραφικὰς εἰκόνας, αἱ ὁποῖαι δίκην πλαισίου περιβάλλουσι τὸ κύριον πρόσωπον (3).

(1) Προβλ. Συμβ)γράφον Φραγκόπουλον σελ. 192.

(2) Ὁ ναὸς οὗτος ἦτο οἰκοδομὴ καὶ εὐκτήριος οἰκογενειακὸς ναὸς τοῦ Μαρκοφευτέου, ὡς μαρτυρεῖται ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς του.

Μετὰ τὴν τουρκικὴν κατὰκτησιν (1669) ἐξεχωρήθη τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ Μεγάλου Διεργηνέως Νικουσίου Παναγιωτάκι εἰς τοὺς Σινοῖτας μοναχοὺς ἀντὶ τῆς ἁγίας Αἰκατερίνης. Ὁ ναὸς οὗτος μετετράπη εἰς τζαμίον (ἦτο μετόχιον τῆς Μονῆς Σινᾶ μὲ σχολεῖον καὶ μὲ πολυαριθμοὺς κέλλας). Ἐπετράπη εἰς τοὺς Σιναῖτας νὰ μετακομίσωσιν ἐκ τῆς παλαιᾶς ἐκκλησίας των εἰς τὴν νέαν εἰκόνας τινὰς καὶ τὸν ἄμβωνα. Ὁ ναὸς οὗτος τοῦ ἁγ. Ματθαίου ἦτο ὁ μοναδικὸς τῶν ὀρθοδόξων κατὰ τὰ πρῶτα 65 ἔτη μετὰ τὴν ἄλωσιν. Ἐὰν εἶχε καὶ τοιχογραφίας θὰ ἦτο ἐφάμιλλος τῆς Φανερωμένης Ζακύνθου ἢ τῆς Περιβλέπτου τοῦ Μυστρά. Κατὰ πολὺ ἴσως ἀνώτερος τούτων, διότι συγχρόνως εἶνε Μουσώλειον τῶν Ἐθνομαρτύρων τῶν τόσων ἀγρίως καὶ ἀπανθρώπως σφαγέντων πατέρων ἡμῶν κατὰ τὰς στυγνὰς ἡμέρας τῆς ἀφορήτου δουλείας.

(3) Ἐνταῦθα σημειοῦμεν, ὅτι ὁ ἱερὸς ναὸς τοῦ ἁγίου καὶ Εὐγγελιστοῦ Ματθαίου περικλείει ἀρκετὰ ἔργα βυζαντινῆς τέχνης, τὰ ὁποῖα δυστυχῶς πλεῖστοι ἔχουσι παρῖδει, οὐδὲ ἀνα-

Αἱ εἰκόνες τοῦ Καστροφυλάκου φέρουσι τὸν χαρακτήρα καὶ τὰ προτερήματα τῆς ὀψίμου Κρητικῆς τέχνης, πλὴν τῶν δύο αὐτοῦ εἰκόνων «ὁ ἅγιος Ματθαῖος» καὶ «ὁ προφήτης Ἡλίας» αἱ ὁποῖαι φέρουσι τὸν γνήσιον χαρακτήρα τῆς Κρητικῆς τέχνης καὶ μάλιστα τῆς τέχνης τοῦ Δαμασκηνοῦ. Αἱ ἀναλογίαι τῶν προσώπων εἶνε φυσικώταται μετὰ ἀκριβοῦς σχεδίου καὶ ἐκτελέσεως. Ἡ σύνθεσις εἶνε ἀπλὴ καὶ ὁυθμική. Αἱ στάσεις, αἱ μορφαὶ ἱεροπρεπεῖς, τὰ δὲ ἐνδύματα εἶνε κατὰ τὴν βυζαντινὴν διακοσμητικὴν. Τὰ ἔργα τοῦ Γεωργίου Καστροφυλάκου χρήζουν ἰδιαιτέρας μελέτης, διότι ἴσως πρῶτην φορὰν νὰ ἔρχεται εἰς δημοσιότητα τὸ ὄνομα τοῦ Καστροφυλάκα.

Ἔργα τοῦ Γεωργίου Καστροφυλάκου εὐρίσκονται καὶ εἰς τὴν κωμόπολιν τῶν Ἀρχανῶν Τεμένους εἰς τὸν ἱερὸν ναὸν τῆς Παναγίας. Ἡ εἰκὼν τοῦ Ἰησοῦ, ἣτις εἰς τὸ κάτω μέρος φέρει ὑπογραφὴν τοῦ ζωγράφου, «Χεῖρ Γεωργίου Καστροφυλάκου ΑΨΝΑ'». ἦτοι 1751. Ὁ ζωγράφος Γεώργιος Καστροφύλακας εἶνε γνωστὸς καὶ ἐξ ἄλλων εἰκόνων ἐκτὸς τῶν εὐρισκομένων εἰς τὸν ἱερὸν ναὸν τοῦ ἁγίου Ματθαίου (1) σωζομένων ἐν τῇ μικρᾷ ἐκκλησίᾳ τοῦ ἁγίου Μηνᾶ τῆς Μητροπόλεως Κρήτης.

Ἐν τῷ μικρῷ τούτῳ ναῷ εὐρίσκονται ἀρκεταὶ εἰκόνες τοῦ εἰρημένου ἁγιογράφου ἐν τῷ εἰκονοστασίῳ. «Ἡ Παναγία θηλάζουσα τὸν Χριστόν». Πέριξ τῆς εἰκόνος ταύτης μικρογραφικῆς ἴστοροῦνται καλλιτεχνικώτατα οἱ 24 Οἱκοὶ τῆς Θεοτόκου. Φέρει χρονολογίαν ΑΨΜΗ'. «Ἡ Βάπτισις τοῦ Χριστοῦ» με ὑπογραφὴν «Γεωργίου πόνημα Καστροφυλάκου ΑΨΜΣΤ'». «Ἡ Ὑπαπαντὴ» ΑΨΜΣΤ'. «Ὁ Ἅγιος Τίτος» 12 μικρογραφικαὶ εἰκόνες περιβάλλουσι δίκην πλαισίου τὸν ἅγιον Τίτον. Περιγραφὴν ἔχομεν εἰς τὴν ἐτέραν εἰκόνα τοῦ αὐτοῦ ἁγίου ποιηθεῖσα ὑπὸ Ἰωάννου Κορνάρου. Ἐνταῦθα ὑπάρχουσι καὶ ἄλλαι εἰκόνες τοῦ Γεωρ. Καστροφυλάκου τὰς ὁποίας παραλείπομεν.

Μνημονεύομεν ὡσαύτως, ὅτι ὑπάρχουσι καὶ ἄλλαι εἰκόνες τοῦ Ζαχαρίου Καστροφυλάκου ἀδελφοῦ τοῦ εἰρημένου Γεωργίου. Αὗται εἶνε ὅμοιαι καὶ κατὰ τὴν

γνώρισαν τὴν ἀξίαν τῶν καὶ συνεπῶς, οὐδεὶς ἐμελέτησε τὰς ἐν αὐτῷ ἀγιογραφίας. Μία εἰκὼν τοῦ ἁγίου Συμεὼν φέροντος τὸν Χριστὸν βρέφος εἰς τὰς ἀγκάλας του εἶνε παλαιὰ τῆς κρητικῆς ἀναμφιβόλως σχολῆς, ἀλλὰ δυστυχῶς ἀχρονολόγητος καὶ ἀνώνυμος. Δὲν διστάζομεν νὰ εἴπωμεν ὅτι εἶνε τοῦ Δαμασκηνοῦ· πολλὰ δεδομένα μᾶς πείθουν νὰ παραδεχθῶμεν τοῦτο, ἢ τεχνοτροπία, αἰγισμαί, τὸ χρῶμα καὶ ἐν γένει τὸ διάγραμμα εἶνε αὐτὸ τοῦτο τοῦ Δαμασκηνοῦ καὶ τοῦ ἰδίου νὰ μὴ εἶνε. τῆς ἐποχῆς του ἴσως εἶνε ἢ ἀπὸ τοὺς μαθητὰς του ἢ ἀπὸ τοὺς Θιασώτας του θὰ ἐποιήθη.

Ὁ Πρόδρομος ἀνάγεται εἰς τοὺς καλοὺς χρόνους τῆς αὐστηρᾶς μεταβυζαντινῆς κρητικῆς σχολῆς.

Ἐξ ἰσοῦ σπουδαία εἰκὼν εἶνε καὶ ἡ Παναγία τοῦ εἰκονοστασίου θαυμαστῆς τέχνης. τὰ πρόσωπα τῆς Παναγίας καὶ τοῦ Χριστοῦ τὰ ὁποῖα φαίνονται ἐντὸς τῆς ἀργυρᾶς ἐπενδύσεως παρουσιάζουσι τέχνην καλὴν με ἀναλογίαν. Ἐρευνῶντες τὴν εἰκόνα ταύτην ἤυρομεν ὑπὸ τὴν ἐπένδυσιν τὴν χρονολογίαν Α Ξ Β' = ἦτοι 1702 ἴσως νὰ σώζεται καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ζωγράφου ἀλλὰ δυστυχῶς δὲν φαίνεται ὑπὸ τὴν ἀργυρὰν ἐπένδυσιν.

(1) Εἰς τὸν εἰρημένον ναὸν σώζεται ὁ παλαιὸς Ἀμβων τῆς ἁγίας Αἰκατερίνης τῶν Σιναϊτῶν με πολλὰς εἰκόνας καλῆς τέχνης αὐτομάτως γεννᾶται βαθεῖα καὶ καταπλήσσοις ἐντύπωσις διότι εἶνε ἔργα τῆς καλῆς ἐποχῆς, ὅτε ἀκριβῶς ἤκμασεν ἡ Κρητικὴ σχολή· ὁμολογῶ δὲ ὅτι ἡ τέχνη τῶν εἰκόνων τούτων με καταπλήσσει διὰ τὸ μεγαλειώδες καὶ σοφὸν τοῦ χαρακτῆρος αὐτῶν.

τεχνοτροπίαν καὶ τὴν σύνθεσιν. Ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν, οὐδόλως παραλλάττουσιν ἀπὸ τὰ γνωστὰ γνωρίσματα τοῦ Γεωργίου Καστροφυλάκου. «Βασιλεὺς τῶν Βασιλευόντων καὶ μέγας Ἀρχιερεὺς» εἶνε ἔργον τοῦ Ζαχαρίου μετ' χρονολογίαν, ΑΨΝΗ' ἤτοι 1758. «Ὁ Χριστὸς Παντοκράτωρ φέρει ὑπογραφὴν «χειρ Ζαχαρίου Καστροφυλάκου, ΑΨΝΕ'» ἤτοι 1755.

Εἰς τὸν αὐτὸν ναὸν εὐρίσκεται «Ἡ Γέννησις» ποιηθεῖσα τὴν αὐτὴν περίπου ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν ἐποιήθησαν αἱ εἰκόνες τῶν Καστροφυλάκων (1). Φέρει ὑπογραφὴν «χειρ Γεωργίου Κυδωνιαίου, ΑΨΜΘ'». Ἐχει τὴν αὐτὴν τεχνοτροπίαν τὴν ὁποίαν εἶδον εἰς τὸν Γεώργιον Καστροφύλακα.

Περὶ τοῦ Γεωργίου Κυδωνιαίου δὲν γνωρίζομεν περισσότερα ἐκτὸς τῆς εἰκόνης ταύτης, τὴν ὁποίαν βλέπομεν νῦν ὑπάρχει ἐν τῷ μικρῷ ναῷ τοῦ ἁγ. Μηνᾶ.

Ματθαῖος Μοξίας.—Εἰς τὴν αὐτὴν ἐκκλησίαν τῶν Ἀρχαγῶν εὐρίσκεται ἐτέρα εἰκὼν τοῦ ἁγίου Γεωργίου τῆς αὐτῆς τέχνης καὶ τοῦ αὐτοῦ ρυθμοῦ τοῦ ζωγράφου Ματθαίου Μοξία μετ' ὑπογραφὴν «χειρ Ματθαίου, ιψξβ'» ἤτοι 1762.

Ἰωάννης Κορνάρος.—Συνεπώνυμος μετ' τὸν Ὅμηρον τῆς νεοελληνικῆς ποιήσεως εἶνε ὁ Ἰωάννης Κορνάρος, ὁ ὁποῖος ἐγεννήθη περὶ τὸ 1745 ὡς φαίνεται ἐκ τῆς χρονολογημένης ἐπιγραφῆς τῆς εἰκόνης αὐτοῦ «Μέγας εἰ Κύριε», ἡ ὁποία εὐρίσκεται εἰς τὴν μονὴν τῆς Κυρίας Ἀκρωτηριανῆς, κοινῶς λεγομένης Τοπλοῦ, εἰς τὸ εἰκονοστάσιον τοῦ καθολικοῦ λεπτοτάτης καὶ πολυπλόκου ἐργασίας ἐρμηνεύουσα τὰς σκηνὰς τῆς μεγάλης καὶ γνωστῆς εὐχῆς τῶν Θεοφανείων, ἔργον ἀπὸ πάσης ἀπόψεως ἄξιον προσοχῆς καὶ μελέτης. Εἰς τὸ κάτω μέρος τῆς εἰκόνης ὑπάρχει ἡ ἐξῆς ἐπιγραφὴ: «Ἰωάννου πόνημα Κορνάρου εἰς τοὺς 25 χρόνους τῆς ἡλυκίας δηλ. συνδρομῆς δὲ τοῦ Πανοσιωτάτου Κυρίου Κυρίου Παρθενίου ἱερομονάχου ἡγουμένου τὸ ἐπὶ κλην Καφοῦρος εἰς τὸ πέμπτον χρόνον τῆς ἡγουμενίας αὐτοῦ, ιψο' (=1770) (2). Ἀνήκει εἰς τὴν ὄψιμον μεταβυζαντινὴν Κρητικὴν σχολὴν δεικνύει ὅμως ἀρίστην σύλληψιν δογματικῶν ιδεῶν καὶ ἀπαράμιλλον ἐκτέλεσιν, δύνανται τοιαύτην τὴν ὁποίαν ὀλίγοι Κρητες τῶν τελευταίων ἰδίως χρόνων ἔδειξαν. Εἶνε καταφανὴς ὁ χρωστικὸς τοῦ Κορνάρου ἐκ τῆς εἰρημένης εἰκόνης, διότι ἡ ἀπεικόνισις ὁλοκλήρου εὐχῆς τοῦ μεγάλου ἁγιασμοῦ τῶν Θεοφανείων, μετ' ὃν ἦθος ἐκεῖνο τὸ σεμνὸν καὶ ἱεροπρεπὲς συνδυαζόμενον μετ' αἰδημοσύνης δὲν εἶνε εὐκαταφρόνητον ἔργον.

Εἰς τὸ ὄρος Σινᾶ σώζονται εἰκόνες τοῦ ζωγράφου Ἰωάννου Κορνάρου ὡς μαθητὰς ἀπὸ τοῦ ἔργου τοῦ Πορφύριου Β'. ἀρχιεπισκόπου Σιναίου ἐπιγραφόμενον Σιναιτικὸς συνέκδημος (3) λέγει τὰ ἐξῆς χαρακτηριστικά: «τὸ εἰκονοστάσιον (τοῦ καθολικοῦ ναοῦ τῆς Μονῆς Σινᾶ) φέρει εἰκόνας τοῦ ἀρίστου εἰκονογράφου μετὰ τὴν ἄλωσιν Κορνάρου τοῦ Κρητός...» (4) Αἱ προφορικαὶ πληροφορίες αἱ παρσχεθεῖσαι μοι ὑπὸ τοῦ ἐνταῦθα πανοσιολογιωτάτου Οἰκονόμου τοῦ ἱεροῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Ματθαίου κ. Δοσιθέου Κλάδου συμπληροῦσι τὰ ἀνωτέρω. Αἱ εἰς τοῦ εἰκο-

(1) Προσεχῶς θὰ δημοσιεύσωμεν πραγματείαν περὶ τῶν Καστροφυλάκων τούτων.

(2) Ἰδὲ Χριστιανικὰς ἐπιγραφὰς Στεφ. Ξανθουδίδου σελ. 70.

(3) Ἰδὲ σελ. 160.

(4) Πλείστοι Κρητες λόγιοι καὶ ἁσματογράφοι διεκρίθησαν ἐν τῇ Μονῇ ταύτῃ τοῦ Σινᾶ ὡς λ. γ. ὁ Ἱερεμίας ἀρχιμανδρίτης, Μελέτιος ὁ Σιναιτὴς διδάσκαλος τῆς Μουσικῆς κ.α.π.

νοστασίου εἰκόνες τοῦ καθολικοῦ ναοῦ τῆς ἱερᾶς Μονῆς Σινᾶ εἶνε ἔργα τοῦ Ἰωάν. Κορνάρου.

Ὁ Χριστὸς ἔνθρονος καὶ δλόσωμος· εἰς τὰς τέσσαρας γωνίας τῆς εἰκόνος φέρονται οἱ τέσσαρες εὐαγγελισταὶ μὲ τὰ σύμβολα ἐκάστου.

Ἡ Παναγία Βρεφοκρατοῦσα, εἰς τὸ ἕτερον μέρος εὐρίσκεται ἔνθρονος καὶ δλόσωμος εἰκονιζομένη μὲ τοὺς τέσσαρας προφήτας εἰς τὰς γωνίας· εἶνε οἱ προφητῆται ἐκεῖνοι οἱ ὅποιοι περὶ Αὐτῆς προκατήγγειλον.

Ἡ τρίτη εἰκὼν εἶνε τοῦ Προδρόμου μὲ τὸν πέλεκυν ἐπὶ τοῦ δένδρου καὶ τὴν κάραν κατὰ γῆς. Πολὺ ὅμως ὑπερέχει εἰς ἐκτέλεσιν καὶ σύλληψιν ἡ δλόσωμος εἰκὼν τῆς Ἀγίας Αἰκατερίνης ἔνθρονος ἐπὶ χθαμαλοῦ καὶ μαλακοῦ θρόνου εἰκονιζομένη, ἡ προστάτις καὶ πολιοῦχος Σινᾶ. (1) Ὁ ἅγ. Νικόλαος μὲ μικρογραφικὰς εἰκόνας καὶ οἱ ἀρχάγγελοι Μιχαὴλ καὶ Γαβριὴλ ἔργα τοῦ Ἰωάν. Κορνάρου τοῦ Κρητὸς τὰ ὅποια εὐρίσκονται εἰς τὸ εἰκονοστάσιον τοῦ καθολικοῦ.

Ὁ ζωγράφος οὗτος ἔχει ἴδιον χαρακτηριστικὸν· νὰ ἱστορῇ πλὴν τοῦ κυρίου προσώπου τῆς εἰκόνος περίξ αὐτοῦ καὶ ἄλλας σκηνὰς συσχετιζομένας μὲ τὸν βίον τοῦ εἰκονιζομένου ἁγίου. Ὁ Ἰωάν. Κορνᾶρος εἶνε πιστὸς ἐκτελεστὴς τῆς καθιερωμένης κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον τεχνοτροπίας· ἀποκλίνων πως τῆς τοῦ Δαμασκηνοῦ τέχνης διὰ συνθέτου σχεδίου τὸ ὅποιον ἰδιαιτέρως ἀγαπᾷ, καθίσταται ὀνομαστὸς τοῦ χρωστῆρος χειριστῆς.

Ὁ Κορνᾶρος εἰς ὅλα αὐτοῦ τὰ ἔργα εἰκονίζει τὸ κύριον πρόσωπον εἰς τὸ μέσον καὶ περίξ μικρογραφικῶς—ἀναλόγως τοῦ μεγέθους τῆς εἰκόνος—ἱστορεῖ ἐπεισόδια στενὴν, συνάφειαν ἔχοντα μὲ τὸ εἰκονιζόμενον πρόσωπον τῆς εἰκόνος. (2) Τοῦτο εἶνε ἴδιον γνώρισμα τοῦ Κορνάρου.

Εἰς τὴν εἰκόνα τὴν σωζομένην εἰς τὸν ἐν Ἡρακλείῳ ναὸν τοῦ Ἀγ. Ματθαίου «δᾶγ. Χαράλαμπος» παρίσταται ὁ ἅγιος καὶ περίξ αὐτοῦ δέκα εἰκόνες μικρότεραι (miniatures) παριστάνουσι τὸ μαρτύριον τοῦ ἁγίου μετὰ πολλῆς ἐναργείας, φυσικότητος καὶ ἐκτελέσεως, συμμετρίας ὅλων τῶν προσώπων· παρῆχει τὴν

(1) Ἡ μεγαλομάρτις καὶ πολιοῦχος εἰκονίζεται μὲ τὰ σύμβολα τῆς σοφίας· ἐνώπιον αὐτῆς μικρὸν ἀναλόγιον ἐπὶ τοῦ ὁποίου εὐρίσκεται ἀνοικτὸν βιβλίον· εἰς τὸ ὑπόβαθρον σφαῖρα διηρημένη εἰς ζώνας, γωνία, διαβήτη, μελανοδοχεῖον μετὰ καλάμου—περοῦ τὸ ὅποιον ἐχρησίμευεν ὡς γραφίς—ὁ φοινῖξ σύμβολον τῆς νίκης, ὁ τροχὸς διὰ τοῦ ὁποίου διεμελίσθη τὸ σῶμά της φέρων αἰχμηρὰς αἰκίδας. Εἰς τὴν κεφαλὴν φέρει τὸ βασιλικὸν διάδημα. Ἐπὶ τῆς γλαμίδος αὐτῆς ἔνθεν καὶ ἔνθεν τοῦ ἀνοικτοῦ μέρους εἰκονίζεται ὁ αὐτὸς σύμβολον αὐτοκρατορικόν. Εἶνε ἐν γένει βασιλικῶς ἐνδεδυμένη μὲ χρυσοκονδυλιά. Εἰς τὴν ἀριστερὰν χεῖρα Αὐτῆς κρατεῖ τὸν Ἑσταυρωμένον μετὰ τοῦ εἰρημένου τροχοῦ καὶ τοῦ φοίνικος, τὸν ὅποιον περιπαθῶς προσατενίζει, προσδίδουσα ὅλην τὴν μυστικοπάθειαν τῆς ψυχῆς της, μετὰ περισσῆς κατανύξεως καὶ ἱεροπρεπείας. Ἡ στάσις, τὸ βλέμμα προδίδει, ὅτι βλέπει μυστηριωδῶς τὸν θεατὴν μὲ μυστικοπάθειαν ἀπερίγραπτον. Ὁ ἔντονος χρωματισμὸς καὶ τὸ ρεμβῶδες προδιαθέτει τὸν θεώμενον εἰς προσευχὴν. Εἰς τὰς δύο ἄνω γωνίας τῆς εἰκόνος ἱστορεῖται μικρογραφικῶς μὲ θαυμασίαν τέχνην, εἰς μὲν τὴν μίαν τὸ ὄρος Σινᾶ ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὁποίου ἄγγελοι βαστάζουσι τὸ σῶμα τῆς μεγαλομάρτυρος, εἰς δὲ τὴν ἑτέραν ἡ ἱερὰ μὴνὴ τοῦ Σινᾶ.

(2) Πολλοὶ σύγχρονοι τοῦ Κορνάρου ζωγράφοι πράττουσι τὸ αὐτό, δηλαδὴ περίξ τοῦ κυρίου προσώπου μικρογραφικῶς ἱστοροῦσι διάφορα ἐπεισόδια τοῦ βίου τοῦ εἰκονιζομένου ἁγίου. Τοῦτο ἀπαντήσαμεν εἰς τινὰ εἰκόνα ποιηθεῖσαν ἐν Βλαχίᾳ περὶ τὸ 1770. Ἰδὲ καὶ τὰς εἰκόνας τοῦ Γεωργίου Καστροφύλακα ἀνωτέρω.

ἐντύπωσιν θαυμασίας εἰκόνας, φέρει δὲ καὶ τὴν ἐξῆς χρονολογημένην ἐπιγραφὴν:
«χεῖρ ἦν ζωγράφου Κορνάρου Ἰωάννου 1770».

Ὡσαύτως ἐν τῷ αὐτῷ περιπτύτῳ ναῷ εὕρηται ἑτέρα εἰκὼν τοῦ ἁγίου Τίτου τοῦ Προέδρου, πρωτοθρόνου καὶ Πάτρωνος τῆς Κρήτης, ἔργον τοῦ Ἰωάν. Κορνάρου. Ἐνθρονος εἰκονίζεται ὁ ἅγιος Τίτος κρατῶν διὰ τῆς ἀριστερᾶς εὐαγγέλιον καὶ διὰ τῆς δεξιᾶς εὐλογεῖ. Πέριξ τοῦ ἱεράρχου εἰς θαυμασίας μικρογραφικὰς εἰκόνας ἱστορεῖται τὸ μαρτύριον τῶν ἁγίων Δέκα μαρτύρων ἐπὶ Δεκίου ἐν Κρήτῃ μαρτυρησάντων.

Ἀμέσως ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνεται, ὅτι δὲν ἔχει καμμίαν συσχέτισιν τὸ μαρτύριον τῶν ἁγίων δέκα πρὸς τὸ κύριον πρόσωπον τῆς εἰκόνας, ἀλλὰ ἐὰν ἐμβαθύνωμεν περισσότερον καὶ ἐὰν λάβωμεν ἀφ' ἑνὸς μὲν ὑπ' ὅψιν μας ὅτι ὁ ἱεράρχης οὗτος ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος διοργανωτὴς τῆς ἐν Κρήτῃ ἐκκλησίας ⁽¹⁾ καὶ διὰ τοῦ λόγου αὐτοῦ ἐστερέωσε τὴν πίστιν καὶ διέδωσε τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἔχομεν ἐν τῷ νῷ ὅτι οἱ ἅγιοι Δέκα τῆς Κρήτης ἔχυσαν προθύμως τὸ αἷμά των, διὰ νὰ ἐδραιωθῇ καὶ σταθεροποιηθῇ ἡ πίστις, ἔχουσιν στενὴν ἐσωτερικὴν συνάφειαν καὶ συνεπῶς δικαιολογεῖται ὁ Κορνᾶρος νὰ εἰκονίσῃ τὸν πρῶτον τῆς Κρήτης ἱεράρχην καὶ πέριξ αὐτοῦ τὸ μαρτύριον τῶν ἁγίων Δέκα, διότι οὗτοι εἶνε οἱ κατ' ἐξοχὴν ἰδρυταὶ καὶ θεμελιωταὶ τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας ἐν Κρήτῃ. Ἡ εἰκὼν αὕτη τοῦ ἁγίου Τίτου φέρει καὶ τὴν ἐξῆς χρονολογημένην ἐπιγραφὴν. «Διὰ χειρὸς Κορνάρου Ἰωάννου 1773».

Ὁ Κορνᾶρος κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἐμμένει εἰς τοὺς παραδεδομένους τύπους μετὰ τινος ἐλευθεριότητος κατ' ἐπίδρασιν τῆς ἐκ δυσμῶν τέχνης. Ἀποβάλλει τὸν σκληρὸν καὶ ἀσκητικὸν χαρακτήρα τῶν προγενεστέρων Κρητῶν ἁγιογράφων. Αἱ εἰκόνες τοῦ Κορνάρου ἔχουσι τὴν σφραγίδα τοῦ τελείου καὶ τῆς καλῆς ἀναλογίας· φαίνεται δ' ὅτι ἐξετελέσθησαν μετὰ σπανίας πείρας· καίτοι φαίνεται στερούμενος τῆς στοιχειώδους μορφώσεως, ἐν τούτοις ὁμως κατορθώνει νὰ ἀποτυπώσῃ πιστότατα τὴν σύλληψιν τῶν δογματικῶν ἰδεῶν, τέλος εἶνε εἰς προεξέχων τῆς ἐποχῆς τοῦ ζωγράφου ⁽²⁾.

Δημήτριος ὁ Κρής.—Εἰς τὴν νῆσον τῆς Κεφαλληνίας εἰργάσθη ὁ Κρής τὴν καταγωγὴν Δημήτριος τοῦ ὁποίου ἔργα σώζονται ἐν αὐτῇ τῇ νήσῳ εἰς τὸν ἱερὸν ναὸν τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος τῆς Κεφαλληνίας, εἰκὼν τῆς Παναγίας ἐν τοῖς διαστύλοις τοῦ θυροράκου καὶ ἡ ὁποία φέρει τὴν ἐξῆς χρονολογημένην ὑπογραφὴν.

«1807 Ἰουλίου 16 χεῖρ Δημητρίου τοῦ Κρητός». Ἡ τέχνη του δὲν ἐκφεύγει τόσον πολὺ τῆς καθιερωμένης τεχνοτροπίας τῆς Βυζαντινῆς ἁγιογραφίας. Δὲν εἶνε ὁμως καὶ δυνατόν νὰ συγκαταριθμηθῇ μετὰ τῶν ἀρίστων Κρητῶν ζωγράφων.

Μιχαὴλ Πολυχρόνης.—Τοῦ ἐν Ἡρακλείῳ τῆς Κρήτης ἐργασθέντος Μιχαὴλ Πολυχρόνη, σώζονται ἔργα αὐτοῦ εἰς τὸν Μητροπολιτικὸν ναὸν «ὁ Ἅγιος

(1) Ὅπως ἀκριβῶς ὁμιλεῖ ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Τίτον ἐπιστολῇ: «Τούτου χάριν κατέλιπόν σε ἐν Κρήτῃ, ἵνα τὰ λείποντα ἐπιδιορθώσῃ.» (Πρὸς Τίτον ἐπιστ. Ἀποστ. Παυλ. α'. 5).

(2) Εἰς τὴν αἰθουσαν τοῦ Συνοδικοῦ τοῦ ἐν Σινᾷ Μοναστηρίου σώζεται αὐτόγραφος τοῦ ἁγιογράφου προσωπογραφία μετὰ σχετικῆς ἀφιερώσεως.

Ματθαῖος» μὲ χρονολογίαν 1818. Εἰς δὲ τὸν Ἀγ. Ματθαῖον εὐρίσκεται εἰκὼν ἐπὶ σανίδος τοῦ αὐτοῦ ζωγράφου «Ἡ ἁγία Αἰκατερίνη ἈΩΜΘ'» ἥτοι 1849. Αἱ ἀναλογίαι εἶνε καλαὶ ὥς καὶ ἡ ἀνατομία τῶν μελῶν τῶν εἰκονιζομένων ἁγίων.

«Πάντων τῶν μεγάλων ἀνδρῶν τὴν κοιτίδα περικυκλοῦσι σκότῃ πυκνὰ εἰς τὰ ὅποια μόνον οἱ ποιηταὶ καὶ μυθογράφοι τολμοῦσι νὰ θιψοκινδυνεύσωσιν, ἀνάπτοντες τῆς φαντασίας τῶν τὸ μαγικὸν φανάριον, εἰς τοῦ ὁποίου τὸ φῶς μυστήρια βλέπουνσιν ὡχρὰ ἢ μειδιῶντα φαντάσματα. Ἀλλ' ἅμα ὁ ἥρως ἀνδρωθῇ, ἅμα εἰς καρπὸν μεταβληθῇ τὸ ἄνθος, ἐπέρχεται σμήνος ἱστορικῶν κρατούντων τὴν φλέγουσαν καὶ φεγγοβόλον δῆδα τῆς κριτικῆς». (Ε. Ροῖδης Παπ. σελ. 172).

Τοῦτο ἀκριβῶς συμβαίνει καὶ εἰς τοὺς Κρητας ζωγράφους τῶν ὁποίων πολλὰ ὀνόματα εἶνε ἀμφισβητούμενα. Ζωγράφους τινὰς ἄλλοι τοὺς θέλουσι Κρητας, ἄλλοι πάλιν Ἑπτανησίους καὶ ἄλλοι οὔτε καὶ ἐγὼ δὲν γνωρίζω.

Τὸ ἀληθὲς εἶνε ὅτι ἡ Κρήτη ἀνέπτυξε καλλιτεχνίαν ἀπαράμιλλον καὶ ἀνέδειξε καλλιτέχνας ἀληθεῖς, τῶν ὁποίων τὰ ἔργα σήμερον θαυμάζονται παρὰ πάντων.

Νομίζομεν πῶς δὲν θὰ ἦτο ἄσκοπον ἢ ἰδρυσις ἐν Ἡρακλείῳ Κρήτης ἐνὸς Βυζαντινοῦ Μουσείου, εἰς τὸ ὁποῖον νὰ συναθροισθῶσιν ὅλα τὰ ἔργα τὰ ὅποια εὐρίσκονται εἰς τὴν Κρήτην. Ἐν αὐτῇ ὑπάρχουσιν οἱ ἀρχαιότεροι σχεδὸν κώδωνες, εἰκονοστάσια μεγάλης ἀξίας, τὰ ὅποια εἶνε ἐκτεθιμένα εἰς τὰς ἀτμοσφαιρικὰς ἐναλλαγὰς καὶ εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ τυχόντος. Ἐπιβάλλεται ἡ διατήρησις τῶν βυζαντινῶν εἰκόνων καὶ ἰδίως τῶν τοιχογραφιῶν, αἱ ὅποιαι ὁσημέραι καταστρέφονται. Εἰς ἄλλα μέρη κινοῦνται, ἰδρύονται Βυζαντινὰ Μουσεῖα, δημοσιεύονται μονογραφίαι κ. τ. τ. Μόνον εἰς τὴν Κρήτην δὲν παρατηρεῖται τοῦτο δυστυχῶς· ἐσχάτως μόνον ἤρξαντο νὰ ἐκδίδωνται δύο περιοδικὰ ἄξια λόγου: «Ὁ Μύσων» καὶ «Αἱ Κρητικαὶ Μελέται» τὰ ὅποια βεβαίως θὰ ἐξυπηρετήσουν μεγάλως τὴν ἰδιαίτην μας ΜΗΤΡΙΑΔΑ.

Ἰωάννης Κριτωτάκης

Ἡράκλειον Κρήτης 1934

ΕΤΕΟΚΡΗΤΙΚΑΙ ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΠΡΑΙΣΟΥ (ΣΗΤΕΙΑΣ)

Τὸ ἔτος 1888 ἀνεκαλύφθη ἐν Πραισῷ τῆς Ἀνατολικῆς Κρήτης ἐπιγραφὴ εἰς ἄγνωστον γλῶσσαν, ἀλλὰ γεγραμμένη δι' Ἑλληνικῶν γραμμάτων (1). Ἐτέρα ἐπιγραφὴ εἰς ἄγνωστον γλῶσσαν ἑλληνικοῖς γράμμασι ἀνευρέθη τῷ 1901 ὑπὸ τοῦ R. Bosanquet ἐπὶ τοῦ Λόφου τοῦ Βωμοῦ (Τρίτης Ἀκροπόλεως) τῆς Πραισοῦ, κατὰ τὰς ἐκεῖ γινομένης ὑπὸ τῆς Ἀγγλικῆς Σχολῆς ἀνασκαφάς (2). Τρίτη τέλος ἐπιγραφὴ εἰς ἄγνωστον γλῶσσαν καὶ Ἑλληνικοῖς γράμμασι γεγραμμένη ἀνευρέθη

(1) Πρώτη δημοσίευσις ὑπὸ D. Comparetti, *Iscrizioni di varie Città Cretesi*, Museo Italiano di Antichità Classica, Vol. II p. 673· ἐπαναδημοσιεύθη ὑπὸ R. S. Conway *The Pre-Hellenic Inscriptions of Paisos*. *Annual of British School at Athens* Vol. VIII p. 131.

(2) Conway αὐτόθι σ. 125 κεφ.

ἐπίσης ἐπὶ τοῦ Λόφου τοῦ Βωμοῦ τῆς Πραισοῦ κατὰ τὸ 1904 εἰς τὰς συνεχιζο-
μένας ἀνασκαφὰς τῆς Ἀγγλικῆς Σχολῆς (1).

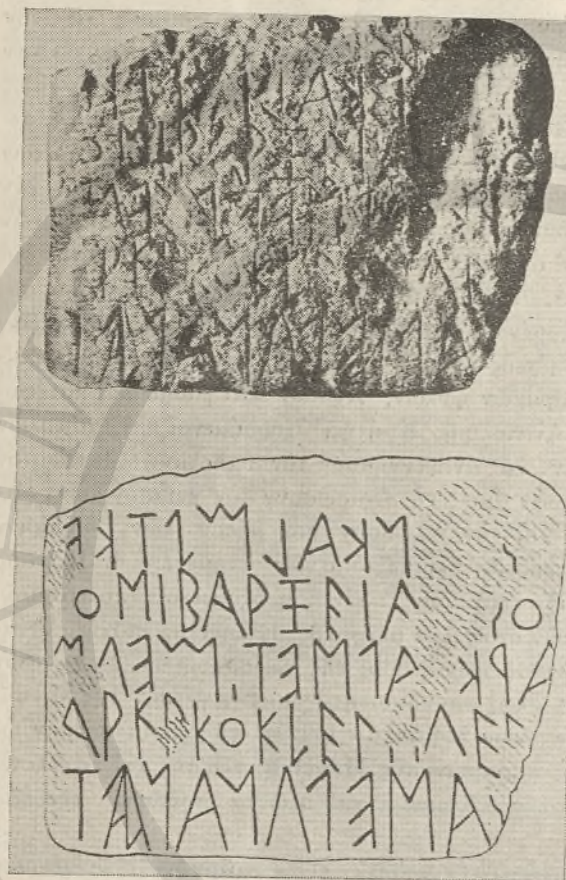
Αἱ ἐπιγραφαὶ αὗται, ὧν ἡ Αη εἶναι τῆς 6ης π. Χ. ἑκατονταετηρίδος, ἡ Βα περὶ τὸ 500 π. Χ. καὶ ἡ Γη τῶν ἀρχῶν τῆς 4ης ἑκατονταετηρίδος, φαίνεται, ὅτι ἀντιπροσωπεύουν γλῶσσαν λαλουμένην κατὰ τοὺς χρόνους τούτους εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Κρήτην καὶ ἰδίᾳ εἰς τὴν Πραισόν, μὴ ἔχουσαν οὐδεμίαν συγγένειαν πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ τὰς διαλέκτους αὐτῆς. Ἐκ παραλλήλου ὅμως πρὸς αὐτὴν λαλουμένην, ὅπως ἐνδείκνυται ἐκ τῆς ἀνευρέσεως εἰς Πραισὸν ἐπιγραφῶν εἰς Ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ ἐκ τῆς χρήσεως τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων διὰ τὴν γραφὴν αὐτῆς. Παρ' ὅτι καὶ ἡ ἀρχαιοτέρα τῶν ἐπιγραφῶν τούτων δὲν ἀνάγεται πέραν τῆς 6ης π. Χ. ἑκατονταετηρίδος, ἡ προελληνικὴ τῆς γλώσσης τῶν ἐπιγραφῶν τούτων προέλευσις παρ' οὐδενὸς τίθεται ἐν ἀμφιβόλῳ, καθότι διὰ πολλῶν παραδόσεων ἐπιμαρτυρεῖται, ὅτι ἐκεῖ ἦτο τὸ κέντρον τῶν Ἑτεοκρητῶν, σαφῶς ἤδη καὶ παρ' Ὁμήρῳ διαστελλομένων τῶν ἄλλων Ἑλληνικῶν φύλων, Δωριέων καὶ Ἀχαιῶν. Πράγματι οἱ γνήσιοι (ἐτεὸς=γνήσιος, ἀληθής) Μινωϊκοὶ Κρητῆς φαίνεται, ὅτι πιεζόμενοι ὑπὸ τῶν Ἑλληνικῶν φυλῶν, Ἀχαιῶν καὶ Δωριέων, κατέφυγον βαθμυδὸν εἰς τὰ ὄρεα τῆς Ἀνατολικῆς Κρήτης, ὀχυρούμενοι ἐπὶ χαμηλῶν ἀκροπόλεων. Ἐκεῖ δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἀναγεννήσουν τὸν ὑποστάντα θανάσιμον κτύπημα πολιτισμὸν τῶν, ἠδυνήθησαν ὅμως νὰ περισώσουν τὸν γνήσιόν τῶν Μινωϊκὸν χαρακτῆρα, τὴν θρησκείαν καὶ τὴν γλῶσσαν διὰ μέσου τῶν βαρβάρων γεωμετρικῶν χρόνων. Τοῦτο ἀνεγνωρίσθη πλήρως διὰ τῶν γενομένων ἐν Πραισῷ ἀνασκαφῶν, αἵτινες δὲν ἀπεκάλυψαν λαμπρόν τι κέντρον Μινωϊκοῦ πολιτισμοῦ, ἀλλὰ ἐπιβίωσιν παμπόλλων Μινωϊκῶν στοιχείων μέχρι τῆς Ἑλληνικῆς ἐποχῆς. Ἀναγνωρίζομένου οὕτω τοῦ προελληνικοῦ χαρακτῆρος τῆς γλώσσης τῶν ἐπιγραφῶν ιούταν, αὗται ἀποκτοῦν ἰδιαίχουσαν ὅλως σπουδαιότητα διὰ τὴν γνῶσιν τῆς Μινωϊκῆς γλώσσης καὶ γεννῶσιν βάσιμον πλέον ἐλπίδα, ὅτι μέλλου νὰ χρησιμεύσωσιν ὥς κλείς ἀναγνώσεως τῆς αἰνιγματικῆς παραμεινάσης Μινωϊκῆς γλώσσης καὶ τὸ ἔλλιπές τῶν ἐπιγραφῶν δημιουργεῖ δύσλυτα προβλήματα, καθιστῶντα πρόωρον τὴν ἔξα-
γωγὴν θετικῶν συμπερασμάτων.

Ἡ ἀνεύρεσις νέων Ἑτεοκρητικῶν ἐπιγραφῶν εἶναι πιθανή. Ἡ συνδεδυασμένη δὲ μελέτη τῶν ἐπιγραφῶν τούτων τῶν κρητικῶν διαλέκτων, εἰς ἃς ἔχουν παρεισφύσει ἱκαναὶ προελληνικαὶ λέξεις, τῶν κρητικῶν τοπωνυμίων διασφωζομένων ἐν πολλοῖς ἀπὸ τῆς Μινωϊκῆς ἐποχῆς, δύναται νὰ καταλήξῃ εἰς ἀσφαλῆ τινὰ συμπεράσματα, προάγοντα τὸ ζήτημα τῆς ἀναγνώσεως τῆς Κρητικῆς γραφῆς. Ὁ σκοπὸς τῆς παρούσης δημοσιεύσεως δὲν εἶναι ἡ προαγωγή τοῦ ζητήματος τούτου, ἀλλὰ τὸ νὰ γίνωσιν προσιτὰ εἰς πάντας διὰ τῆς ἀναδημοσιεύσεως τὰ κείμενα τῶν τριῶν τούτων ἐπιγραφῶν. Ἡ μεταγραφή τοῦ κειμένου γίνεται ἐπὶ τῇ βάσει τῶν μεταγραφῶν τοῦ R. Conway, διορθουμένων εἰς τινα, κατόπιν λεπτομεροῦς ἐξετάσεως τῶν λίθων ὑπ' ἐμοῦ, οὓς ὁ Conway δὲν εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν, ἐργασθεῖς ἐπὶ φωτογραφιῶν καὶ ἐκτύπων ἀποσταλέντων αὐτῷ (2).

(1) R. Conway, Athird Eteokretan Fragment, Annual of the British School at Athens, Vol. X. p. 115.

(2) Καλύτερα ἀποκατάστασις τοῦ κειμένου ἐγένετο ὑπὸ H. T. Wade-Gery καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ὁξφόρδης, μὴ δημοσιεύσαντος εἰσέτι τὴν ἐργασίαν του.

Α') Πῶρος λίθος (Εἰκ. 1) ἀριστερά, κάτωθεν καὶ ὅπισθεν σχεδὸν λείος καὶ κατεργασμένος. Ἀνωθεν φαίνεται ἀποτετμημένος, οὐχὶ ὅμως καὶ ἐλλιπής. Μέγιστον πλάτος 0,33 μ. Ὑψος τοῦ λίθου 0,275 μ. πάχος 0, 11. Ὑψος γραμμάτων μεταξὺ 0,03—0,05. Εὐρέθη μεταξὺ τῶν ἐρείλιων τῆς ἀρχαίας πόλεως (τοποθεσία στοὺς Πρασούς).

Εἰκὼν 1.

Ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι γεγραμμένη βουστροφηδὸν (Εἰκ. 1), ἀρχομένη «ἐπὶ τὰ λαιά» Δὲν εἶνε δυνατόν νὰ γνωρίζωμεν τὸ μέγεθος τοῦ πρὸς τὰ δεξιὰ ἐλλείποντος μέρους. Ἐπειδὴ τὸ ἀριστερὸν μέρος δὲν εἶναι ἐλλιπές, δύναται ἡ μεταγραφὴ νὰ γίνεται ἀνὰ δύο στίχους. Τὰ γράμματα βαίνουν μεταξὺ δύο ἐλαφρῶς κεχαραγμένων βοηθητικῶν γραμμῶν. Περὶ τῆς ταυτίσεως τῶν γραμμάτων τῆς ἐπιγραφῆς Α Β Ε Ζ Κ Λ μ Ν Ξ Ο Ρ Μ Τ μετὰ τοῦ Ἰωνικοῦ ἀλφαβήτου Α Β Ε Ι Κ Λ Μ Ν Ξ Ο Ρ Σ Τ δὲν ὑπάρχει διαμφισβήτησις. Ἀμφισβητεῖται ὅμως ἡ φωνητικὴ σημασία τῶν σημείων Λ (Conway ὡς Γ καὶ Halbherr ὡς Π) καὶ τοῦ √ (Conway Υ). Ἡ ἐκδοχὴ τοῦ Conway ὡς πρὸς τὸ πρῶτον φαίνεται μᾶλλον ὀρθή, ἐνῶ διὰ τὸ δεύτερον εἶναι ἀμφίβολος, ἂν καὶ κατ' ἀνάγκην ἐπιβαλλομένη. Τὸ σημεῖον Ι δὲν δύναται νὰ εἶναι ἡ χωριστικόν.

ἅπαντ' ἑκατέρωθεν τῆς λέξεως ΒΑΡΞΕ. Ἐπειδὴ δὲ δὲν χωρίζει ὅλας τὰς λέξεις εἶναι πιθανόν, ὅτι χρησιμοποιεῖται εἰς δήλωσιν κυρίων ὀνομάτων ἢ τίτλων. Ὡς πρὸς τὸ σύνθετον σημεῖον, διπλοῦν Α, ὀρθῶς ὁ H. WadeGery θεωρεῖ ὡς διόρθωσιν τοῦ Α εἰς Ζ γενομένον ὑπὸ τοῦ χαρακτοῦ, ἀφοῦ μάλιστα τὸ Ζ εἶναι πολὺ βαθύτερον χαραγμένον, Οὕτω ἡ ἐπιγραφὴ δύναται νὰ μεταγραφῇ: (1).

1, 2 . . . ? . . ν κ α λ μ ι τ κ ε ο σ | β α ρ ξ ε | α . . ο

3, 4 . . . α ρ χ ο α γ σ ε τ μ ε υ μ α ρ χ ο ρ κ ο κ λ ε σ . υ ε σ

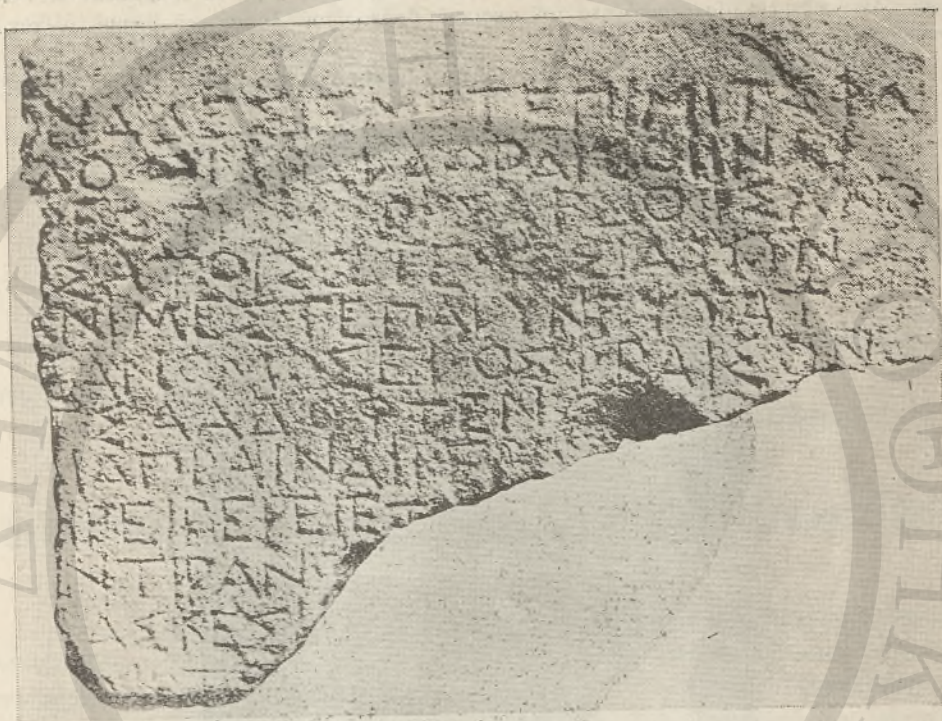
5 α σ ε γ . υ α ν ι τ

Εἰς τὸν 4ον στίχον εἶναι φανερόν ὅτι ἐκ λάθους ἐγένετο ἐπανάληψις (ditto-

(1) Τὰ ἐν ταῖς ἀνωτέρω ἐπιγραφαῖς γράμματα μετὰ ἡμιπαχέα στοιχεῖα, εἶναι ἀμφιβόλου ἀναγνώσεως.

graphie) ὑπὸ τοῦ τεχνίτου τοῦ συμπλέγματος οὐ καθ' ὅτι τὸ συμπλεγμα τῶν γραμμάτων ARKO ἀπαντᾷ πολλάκις εἰς τὰς δημοσιευομένας τρεῖς ἐπιγραφάς...

Β') Έπιγραφή (Εἰκ. 2) ἐκ πόρου λίθου ἀνευρεθεῖσα ἐντὸς τοῦ περιφράγματος τοῦ ἱεροῦ τεμένους τοῦ Λόφου τοῦ Βωμοῦ παρὰ τὴν βορείαν του εἰσοδον. Εἶναι ἀριστερὰ καὶ κάτωθεν ἀποκεκομμένη καὶ ἑλλιπής. Ἀνωθεν καὶ δεξιὰ ἀκεραία. Διαστάσεις: πλάτος μέγιστον 0,33 μ. Ὑψος μέγιστον 0,26, μέσον ὕψος γραμμάτων 0,015, πάχος πλακὸς μεταξύ 0,7 καὶ 0,8 μ. Ὅπισθεν ἀκατέργαστος.

Εἰκὼν 2.

Τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων εἶναι τὸ αὐτὸ μὲ τὸ τῶν γραμμάτων τοῦ Ἰωνικοῦ ἀλφαβήτου πλὴν τοῦ Λ ἰσοδυναμοῦντος μὲ τὸ Α.

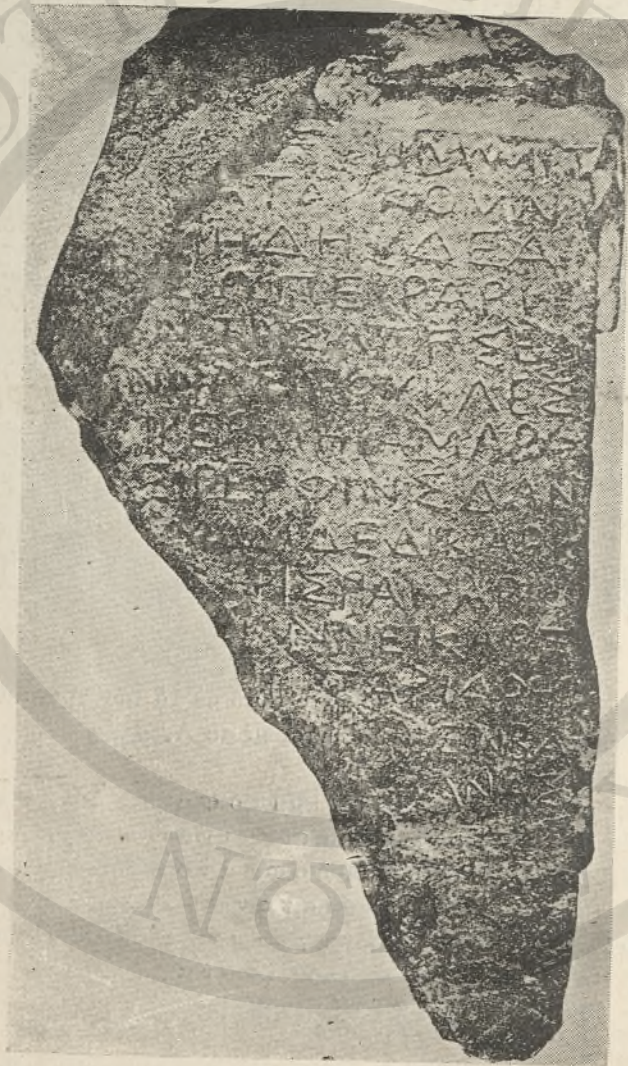
Μεταγγραφομένη ἔχει ὥς ἑξῆς:

- Στιχ. 1 ο να δε σι ε με τε πι μι τ σ φα
2 δ ο . . . ι α ρ α λ α φ ρ α ι σ ο ι ν α ι
3 ρ ε σ τ ι ? μ τ ο ρ σ α ρ δ ο φ σ α ν ο
4 σ α τ ο ι σ σ τ ε φ ε σ ι α τ ο ν
5 α ν τ ι μ ε σ τ ε π α λ υ ν γ υ ν α τ
6 σ α γ ο μ ο σ ε λ ο σ φ ρ α ι σ ο ν α
7 τ σ α α δ ο φ τ α ε ν ? . . . ο
8 μ α π ρ α ῖ ν α ι ρ ε ρ ε
9 ι ρ ε ι ρ ε ρ ε ι ε τ
10 ν τ ι ρ α ν ο
11 ? α σ κ ε σ ?
12 μ ο τ .

Εἶναι πιθανόν, ὅτι τὸ περιεχόμενον τῆς ἐπιγραφῆς σχετίζεται μὲ τὴν ἐν τῷ τεμένει, ἐν ᾧ ἀνευρέθη, λατρείαν (ἀποδειχθεῖσαν ἐκεῖ διὰ τῆς τέφρας κεκαυμένων ὀστέων ζώων, χαλκίνων καὶ πηλίνων ἀναθημάτων).

Γ') Πλάξ (Εἰκ. 3) ἐξ ἀσβεστολίθου καταλήγουσα ἄνω εἰς γείσωμα, οὗ τὸ ἀνώτερον μέρος ἀποκεκομμένον. Ὁλόκληρον τὸ ἀριστερὸν μέρος ἀποκεκομμένον καὶ ἡ ἐπιγραφή ἐλλιπὴς καθ' ὅλον τὸ ἀριστερὸν τῆς, μέρος. Δεξιὰ λειασμένη. Ὅπισθεν ἡμιακατέργαστος. Μέγιστον ὕψος 0,41 μ., πλάτος μέγιστον 0,20 μ., πάχος μέσον 0,06 μ. Ὑψος μέσον γραμμάτων 0,01 περίπου. Ἀνευρέθη εἰς μίαν κοιλότητα τοῦ φυσικοῦ βράχου τοῦ λόφου τοῦ Βωμοῦ, ὀλίγον κάτωθεν τῆς κορυφῆς.

Εἶναι γεγραμμένη εἰς τὸ Ἰωνικὸν ἀλφάβητον. Ἀμφιβολίαι κατὰ τὴν μετα-

Εἰκὼν 3.

γραφὴν, λόγῳ τῆς καλῆς διατηρήσεως τῆς ἐπιφανείας τοῦ λίθου καὶ τῆς φύσεως αὐτοῦ δὲν ὑπάρχουν σχεδόν :

Στιχ. 1 . . . ξ ο ν ν υ μ ι τ
2 . . . α τ α ρ κ ο μ ν
3 . . . ? η δ η σ δ ε α
4 . . . σ ω π ε ι ρ α ρ ι
5 . . . ν τ α σ α τ Ϝ σ ε .
6 . . . ν ν α σ ι ρ ο υ κ λ ε ς
7 . . . ι ρ ε ρ μ η α μ α ρ φ
8 ε ι ρ ε ρ φ ι ν σ δ α ν
9 μ α μ δ ε δ ι κ α ρ κ ,
10 ρ ι σ ρ α ι ρ α ρ ι φ
11 ν ν ε ι κ α ρ ξ
12 τ α ρ ι δ ο η ι
13 ε ν β α
14 α ν α ς

Περὶ διαστιξεως εἰς τὰς τρεῖς δημοσιευομένας ἐπιγραφὰς παρ' ὅσα ὁ Conway λέγει δὲν δύναται νὰ γίνῃ λόγος.

N. Πλάτων

† Ε. ΛΥΛΥΜΠΑΚΗ. ΕΠΙΚΗΔΕΙΟΣ ΕΙΣ ΜΑΡΙΓΩ ΜΑΣΤΟΡΑΚΗ (1885)

Ὁ μακαρίτης Ἐμμανουὴλ Λυλυμπάκης περὶ τοῦ ὁποίου ἡσχολήθημεν εἰς τὸν Α'. τόμον τοῦ Μύσωνος (σελ. 48—54) ἀφῆκε καὶ τὸ κατωτέρω δημοσιευόμενον λογύδριον, τὸ ὁποῖον εὐγενῶς μᾶς παρεχώρησεν ἡ κ. Μαριγὼ Τζαγκαράκη τὸ γένος Ἰωάν. Βατσάκη ἐκ Σητείας, πρὸς δημοσίευσιν. Τὸ δημοσιεύομεν εὐχαρίστως τιμῶντες τὴν μνήμην καλοῦ τέκνου τῆς Σητείας, τοῦ ὁποίου ὁ θάνατος ὑπῆρξεν ἐπίσης πρόωρος καὶ δραματικός, προελθὼν ἐκ τῆς ἰδίας νόσου ἐξ ἧς ἀπέθανε καὶ ἐκείνη, ἧς ἐθρῆναι τὸν πρόωρον θάνατον ἐν τῷ ἐπικηδεῖῳ του.

Ὁ λόγος οὗτος ἔχει ὡς ἐξῆς :

«Πρὸ τοῦ νεκρικοῦ σου φερέτρου, Μαριγὼ Μαστοράκη, κληθεὶς νὰ ἐκφωνήσω ἐπικήδειον λόγον, αἰσθάνομαι πόσον δύσκολον ἔργον ἀνέλαβον. Δύσκολον, διότι τὸ δυσαναπλήρωτον κενὸν τὸ ὁποῖον ἀφίνεις, Μαριγὼ, καὶ τὸ δραματικὸν τέρμα τοῦ βίου σου λαλοῦν ἐκφραστικώτερον εἰς τὰς ἀκοὰς τῆς παρισταμένης ὁμηγύρεως.

Γεννηθεῖσα, Μαριγὼ, κατὰ τὸ ἔτος 1866 ἔτυχες ἐπιμεμελημένης ἀγωγῆς, δι' ὃ καὶ ἐνωρὶς ἤρχισαν νὰ φαίνωνται τὰ περικοσμοῦντά σε φυσικὰ καὶ ἐνστικτα ψυχικὰ προτερήματα. Ἐθαλλες ὡς ἄνθος καὶ πρὸς σὲ ἠτένιζον οἱ συγγενεῖς σου θεωροῦντές σε ὡς τὴν πυξίδα, δι' ἧς θὰ ὠδηγοῦντο εἰς λιμένα μείζονος εὐκλείας καὶ εὐτυχίας. Ἀλλὰ φεῦ βροτολογιγὸς νόσος σὲ ἀπεστέρησε λίαν ἐνωρὶς φιλοσόφου πατρὸς καὶ ποτήρια χολῆς σὲ ἐπότισεν. Ἀφεθεῖσα τότε μεταξὺ μητρὸς καὶ ἀδελφῶν, οἵτινες σὲ ἐθεώρουν ὡς τὸ ἀντικείμενον τῆς λατρείας των, μόνη παρηγορία σοῦ

ἔμεινεν, αἱ καθημεριναὶ φροντίδες αὐτῶν, πῶς νὰ μετριάξωσι τὰς λύπας τὰς ὁποίας ὁ πικρὸς τοῦ πατρὸς σου θάνατος σοὶ παρεῖχε.

Προπέμπομέν σε, Μαριγῶ, καὶ πλησίον τοῦ πατρὸς σου προφυλάξου στὰς πατρικὰς ἀγκάλας καὶ ἰκέτευε ἐκεῖ πάντοτε ὑπὲρ τεθλιμμένης μητρός, ἀδελφῶν, συγγενῶν καὶ φίλων, οἵτινες βαρύντατα θὰ φέρουσι τὴν στέρησίν σου. Ραίνων δὲ τὸ φέρετρόν σου μὲ ταῦτα τὰ ἄνθη, τὸ ὕστατον προσφωνῶ σε. Γαῖαν ἔχοις ἐλαφρὰν, Μαριγῶ Μαστοράκη.»

Ἡ ἀποθανοῦσα ἀνῆκεν εἰς μίαν ἀπὸ τὰς καλυτέρας οἰκογενείας τῆς Σητείας. Ὁ λόγος τοῦ Ἀνλυμπάκι καίτοι βραχύς, εἶναι πλήρης ἰσχυρῶν συναισθημάτων λύπης, Διότι ἡ ἐκλιποῦσα εἰς τὸ ἄνθος τῆς ἡλικίας τῆς καὶ κεκοσμημένη ὑπὸ ἐξόχων φυσικῶν καὶ ψυχικῶν χαρισμάτων ἦτο μεμνηστευμένη μὲ ἐπιστήθιον φίλον καὶ συναγωνιστὴν τοῦ ἐν τῇ πολιτικῇ. Τὸ δὲ συμβὰν εἰς τὸν φίλον τοῦ μέγα δυστύχημα ἐθεώρει ὁ Ἀνλυμπάκης ὡς ἴδιον.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΔΙΑ ΤΟΥΣ ΘΑΛΑΣΣΙΝΟΥΣ ΜΕΣΑ-ΜΟΥΛΙΑΝΩΝ

Μέσα Μουλιανὰ τῇ 19 Μαΐου 1933

Φίλτατέ μοι κ. Καταπότη,

Ἐν τῷ ὕφ' ὑμῶν ἐκδιδομένῳ περιοδικῷ ὁ «Μύσων» εἰς τὰς ἱστορικὰς σημειώσεις Μέσα Μουλιανῶν εἶδον μερικὰς ἐλλείψεις καὶ σὰς παρακαλῶ νὰ συμπληρώσητε ταύτας, ὡς ἤκουσα ἀπὸ τὸν μακαρίτην πατέρα μου.

1) Ὁ Παπὰ Μιχ. Θαλασσινὸς ἔδρασε κατὰ τῶν Τούρκων μετὰ τοῦ Βογιατζόπαπα κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρελθόντος αἰῶνος. Οἱ Τούρκοι ἐκδικούμενοι ἔσφαξαν τὴν σύζυγόν του καὶ ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ εἰς Κάρπαθον, ἀφοῦ ἐχειροτόνησεν ἱερέα τὸν υἱόν του Ἰωάννην κατὰ τὸ 1812· ἄγνωστον δὲ ποῦ ἀπέθανεν.

2) Ἐκτὸς τῶν ἀναφερομένων τέκνων εἶχε τὸν Γεώργιον, Παπουτσην τὸ ἐπάγγελμα ἔξ οὗ ὁ Παπουτσανεγνώστης, Παπουτσοσοφούλα (ἢ γιαγιά σας) καὶ ἄλλοι καὶ τὸν Βασίλειον, ἔξ οὗ οἱ Βασιλάκηδες καὶ οἱ Βασιλογιώργηδες τῆς Κάσου.

3) Ὁ Παπᾶ-Ἰωάννης ἐκκληρονόμησεν ἀπὸ τὸν πατέρα του καὶ τὸ μῖσος κατὰ τῶν Τούρκων ἔλαβεν ἐνεργὸν μέρος εἰς τὴν Ἐπανάστασιν καὶ ἦτο ἀντιπρόσωπος τῶν ἐπαναστατῶν. Κατὰ τὴν ἐπανάστασιν ἔστειλε τὸν ἀδελφόν του Βασίλειον μὲ ἐπιστολὰς εἰς τοὺς ἐν Κριτσαῖ ἀρχηγούς, ἀλλὰ εἰς τὴν Παχεῖαν ἄμμον τὸν συνέλαβον οἱ Τούρκοι καὶ τὸν ἔσφαξαν· ἀπὸ τὰς ἐπιστολὰς ἀπεκαλύφθη, ὅτι ἦτο ἐπανάστατης (ὁ Παπᾶ-Ἰωάννης).

Οἱ Τούρκοι μένεα πνέοντες ἐπεκήρυξαν τὴν κεφαλὴν τοῦ ἀντὶ δέκα (10) λιρῶν.

Μία βραδεῖα ἐνῶ ἐψάρευε σουπιές εἰς Καλαβροῦ, εἰς τὴν ἀπόκρημνον θέσιν «Γαγγέλες», εἶχε καὶ μαζί του τὸν Παπᾶ Ἀντώνιον Θαλασσινὸν καὶ τὸν Τσικαλογιώργην, μικρὰ παιδιὰ· μὲν στιγμὴ παρουσιάσθη ἐν Σπιναλογκίτικον πλοῖον μὲ ὠπλισμένους Τούρκους, οἱ ὅποιοι ἤρχοντο μὲ ἐπιθετικὸς σκοπούς· ὁ Παπᾶ-Ἰωάννης πρὸ τοῦ κινδύνου ἔπεσεν εἰς τὴν θάλασσαν καὶ μὲ τὴν βοήθειαν

τοῦ σκοτίους κολυμβῶν ἐσώθη· οἱ Τοῦρκοι τὸν ἐπυροβόλησαν· πολλές φορὲς ἀνεπιτυχῶς. Ἀφοῦ ἐσώθη ἀνέβη ἀπὸ πάνω καὶ ἐφώναξε· «Μπουρμάδες ἂν εἴσθε παληκάκια ἐλάτε ἔξω· μὴ βλάψετε τὰ παιδιὰ, γιατί δὲ θ' ἀφίσω Τοῦρκο νὰ περάσῃ ἐδῶ». Οἱ Τοῦρκοι ἔφυγαν χωρὶς νὰ βλάψουν τὰ παιδιὰ. Ἀφοῦ ἀπέτυχαν οἱ Τοῦρκοι, ἔστειλαν ἀπὸ τὴν Ἱεράπετραν, ἓνα Γιαγίτσαρον εἰς Μέσα Μουλιάνα διὰ νὰ τὸν φονεύσῃ. Ἀφοῦ ἔφθασεν ἐφιλοξενήθη εἰς τοῦ Παπᾶ· ὁ Τοῦρκος ἐφοβήθη νὰ τοῦ ἐπιτεθῇ καὶ ἐζήτει εὐκαιρίαν νὰ τὸν δολοφονήσῃ· ὁ Παπᾶς τὸ ἐκατάλαβε καὶ ἦτο πολὺν προσεκτικὸς.

Ὅταν ἔτρωγον διημείφθη ὁ ἑξῆς διάλογος μεταξὺ Γιανιτσάρου καὶ Παπᾶ. Ὁ Τοῦρκος ἠρώτησε· «ἀγαπᾷς με μωρὲ παπᾶ;» ὁ Παπᾶς τοῦ ἀπεκρίθη, ὅτι τὸν ἀγαπᾷ. Ὁ Τοῦρκος πάλιν ἠρώτησε «μὰ μ' ἀγαπᾷς καλὰ;» ὁ Παπᾶς ἀπεκρίθη «Τὴν καρδιά σου ρώτησε Ἀγᾶ καὶ ὡς εἶναι ἡ καρδιά σου γιὰ μένα, εἶναι καὶ ἡ ἐδική μου γιὰ σένα».

Ὁ Ἀγᾶς ἐθαύμασε τὴν τόλμην τοῦ Παπᾶ· τὸν ἔπιασε ἀπὸ τὸ χερί καὶ τοῦ εἶπε·

«Οἱ Τοῦρκοι μὲ ἔστειλαν νὰ σὲ σκοτώσω· ἀλλὰ ἐπειδὴ εἶσαι παληκάρι δὲν σὲ σκοτώνω, παρὰ μόνον σοῦ ζητῶ μίαν χάριν· νὰ μ' ἔχῃς φίλον σου» ὁ παπᾶς τοῦ ὑπεσχέθη καὶ ὡς φίλοι ἔζησαν μέχρι τέλους.

Σᾶς χαιρετῶ μὲ ἐκτίμησιν καὶ ἀγάπην

Παπᾶ Μιχ. Ι. Θαλασσινός

Δημοδιδάσκαλος

ΑΙΤΗΣΙΣ ΔΙΑ ΤΟ ΚΛΗΡΟΔΟΤΗΜΑ Ι. Α. ΚΑΜΠΑΝΗ

Αἰτήσεις· Μιχαὴλ Καταπότη, Βουλευτοῦ Λασηθίου Κρήτης.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 22 Δεκεμβρίου 1917

Πρὸς τὸ Σεβ. ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν Ὑπουργεῖον.

Κύριε Ὑπουργέ,

Ὡς καταφαίνεται ἐκ τοῦ ἐπισήμου ἀντιγράφου τῆς Διαθήκης τοῦ ἀειμνήστου Ἰωάν. Α. Καμπάνη, οὗτινος ἔχει λάβει γνῶσιν τὸ Σεβ. ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν Ὑπουργεῖον, ἔδει πρὸ τεσσαράκοντα ἐτῶν νὰ κατασκευασθῇ καὶ λειτουργήσῃ ἐν Ψυχρῷ Λασηθίου Κρήτης Πολυτεχνεῖον.

Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ὥρισθησαν ἐκτελεσταὶ τῆς διαθήκης οἱ Ἀντ. Φ. Παπαδάκης, Ἐμμαν. Γαλανάκης καὶ Ἐμμαν. Δεικτάκις. Ἀποθανόντος τοῦ πρώτου ἐξελέγη ὑπὸ τῶν δύο ἐπιζώντων, ὡς ὥριζεν ἡ διαθήκη, ὁ Ἐμμ. Ρενιέρης. Οἱ τρεῖς οὗτοι ἐκτελεσταὶ προέβησαν εἰς τὴν ἔναρξιν τῆς κατασκευῆς τοῦ ιδρύματος δαπανήσαντες δεκάδας τινὰς χιλ. δραχμῶν. Δυστυχῶς δι' ἀγνώστους ἡμῖν λόγους τὸ ἔργον ἔμεινεν ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς ἐκτελέσεως αὐτοῦ καὶ σήμερον εἶνε σχεδὸν τελείως κατεστραμμένον καὶ ἄχρηστον.

Ἐκτοτε, ἦτοι ἀπὸ τεσσαράκοντα καὶ πλέον ἐτῶν, οὐδὲν ἐγένετο πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς διαθήκης· οὔτε διὰ τὸ ἕτερον μέρος αὐτῆς, ὅπερ ὥριζεν, ὅτι ἐν ἡ περιπτώ-

σει ἡ ἰδρῦσις Πολυτεχνείου καθυστερεῖ, νέοι ἐκ Λασηθίου θὰ ἤρχοντο πρὸς ἐκπαίδευσιν ἐν τῷ ἐνταῦθα Πολυτεχνείῳ.

Ἐν τῷ μεταξὺ τοῦ χρόνου τούτου τὰ δύο μέλη τῶν ἐκτελεστῶν τῆς διαθήκης ἀπεβίωσαν· ὁ δὲ ἐπιζῶν Ἑμμαν. Γαλανάκης (Ζήνωνος 33) εἶναι σχεδὸν ἐτοιμοθάνατος.—Ὡς θὰ ἐνθυμείσθῃ, κ. Ὑπουργέ, ἐν τῇ Βουλῇ τῆς συνόδου ταύτης οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ Νομοῦ Λασηθίου ἠρώτησαν τὸν κ. ἐπὶ τῆς Παιδείας Ὑπουργὸν ποῖα μέτρα σκέπτεται νὰ λάβῃ ἡ Κυβέρνησις ἀπέναντι τοῦ κινδύνου τὸν ὁποῖον διέτρεχε τὸ ἐν λόγῳ κληροδότημα. Συνεστήθη δὲ συγχρόνως εἰς τὸν ἀξιότιμον ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης Ὑπουργόν, ὅπως ἐπέμβῃ διὰ τὸν αὐτὸν σκοπόν. Ἐκτοτε, καθ' ὅσον τοῦλάχιστον ἡμεῖς γνωρίζομεν, οὐδὲν ἐγένετο πρὸς ἐξέλεξιν καὶ ἐξασφάλισιν τοῦ κληροδοτήματος τούτου, οὕτινος τὸ ποσὸν ἀνέρχεται εἰς ἓν περίπου ἑκατομύριον δραχμῶν.

Λαμβανομένου ὑπ' ὅψιν τοῦ κινδύνου τῆς ἀπωλείας τόσον μεγάλου ποσοῦ ἀφ' ἑνὸς καὶ ἀφ' ἑτέρου τοῦ κινδύνου τῆς ματαιώσεως τοῦ σκοποῦ, τὸν ὁποῖον ἐπιδιώκει τὸ κληροδότημα τοῦτο πρὸς ὄφελος οὐ μόνον τῆς Ἐπαρχίας Λασηθίου, ἀλλ' ἴσως καὶ ὁλοκλήρου τῆς Κρήτης, ὑπολογίζων δὲ συγχρόνως καὶ ἐπὶ τοῦ ἐνδιαφέροντος Ὑμῶν ἐπὶ τοιαύτης φύσεως ζητημάτων:

Αἰτοῦμαι

ὅπως συσταθῇ τὸ ταχύτερον ἢ ἐπιτροπή, ἣτις θέλει προβῇ εἰς τὴν ἐξέλεξιν τῆς διαχειρίσεως τοῦ ποσοῦ τοῦ ἐν λόγῳ κληροδοτήματος (1).

Μεθ' ὑπολήψεως

ὁ Αἰτῶν

Μιχ. Γ. Καταπότης

Βουλευτὴς Λασηθίου Κρήτης

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΡΟΣ DESTEL (2)

Ἡ Διοικητικὴ Ἐπιτροπὴ Σητείας πρὸς τὸν Ἀντισυνταγματάρχην Κύριον Destel, Διοικητὴν τοῦ ἐν Σητεῖα Γαλλικοῦ στρατοῦ.

Κύριε,

Μετὰ λύπης πληροφορούμεθα, ὅτι μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἀπέρχεσθε ἐντεῦθεν μετὰ τοῦ ὑφ' ὑμᾶς στρατοῦ μεταβαινόντες ἀλλαχόσε. Ἡ εὐγένεια τῶν αἰσθημάτων Σας, ἡ ἀγάπη, ἦν ἐπιδειξάσθε πρὸς τὸν χριστιανικὸν λαὸν τῆς ἐπαρχίας ἡμῶν καὶ ἡ δικαιοσύνη ἦν ἐφημερόσατε πάντοτε ἐπὶ πάσης ὑποθέσεως παρουσιαζομένης μεταξὺ ἡμῶν καὶ ὑμῶν κατὰ τὸ χρονικὸν διάστημα τῆς ἐνταῦθα διαμονῆς Σας, ἐπιβάλλουσιν ἡμῖν τὸ καθήκον νὰ Σᾶς ἐκφράσωμεν ἐπὶ τούτῳ τὰς ἀπείρους ἡμῶν εὐχαριστίας. Διαβεβαιοῦμεν δ' Ὑμᾶς, ἔντιμὲ Κύριε, ὅτι οὐδέποτε θέλομεν λησμονήσῃ τὰς στιγμὰς, καθ' ἃς μετὰ συγκινήσεως καὶ συντετριμμένης καρδίας ἀνηγγέλ-

(1) Σημ. Μύς. Μετὰ τὴν ὑποβολὴν τῆς αἰτήσεως καὶ κατόπιν συντόνων καὶ κοινῶν ἐνεργειῶν ἐσώθη ὅτι ἦτο δυνατόν ἐκ τοῦ κληροδοτήματος.

(2) Σημ. Μύς. Ἡ ἀνωτέρω ἐπιστολὴ μᾶς ἐδόθη ὑπὸ τοῦ κ. Μ. Γ. Κολυβάκη.

λετε ἡμῖν τὰς χαροποιὰς καὶ λυπηρὰς εἰδήσεις τῶν τελευταίων περιπετειῶν τοῦ ἡμετέρου ἔθνους.

Δέξασθε τὴν διαβεβαίωσιν τῆς πρὸς Ὑμᾶς ἐξόχου ἡμῶν ὑπολήψεως.

Ἐν Πισκοκεφάλῳ τῇ 14 Μαρτίου 1898.

Ὁ Πρόεδρος
Ἐ. Σ. Ἀγγελάκης (¹)
Ὁ Γεν. Ἀρχηγὸς
Ἐ. Φουνταλίδης
Ὁ Ὑπαρχηγὸς
Μ. Κολυβάκης

Τὰ Μέλη
Γ. Κατσαράκης
Χ' Γ. Οἰκονομάκης
Ἀναγ. Δεσποτάκης
Ἀναγ. Ψαρουδάκης

ΕΓΓΡΑΦΑ ΣΦΑΚΑΣ ΣΗΤΕΙΑΣ

ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΜΥΣΩΝ
ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΝ

«1824 *αυγούστου 25 Καζα Θηρα τιν* σήμερὸ ἐσίμφὸ νῖσαμζν ἔμῖς τὰ διο-
αδελφία ὁ νεικόλαος καὶ φραγκιὸς ἐγὼ ὁ νεικόλαος με το νὰ χρεοστο εἰς τον ἀδελ-
φόν μου τον φραγκιὸ γροσια 450 καὶ του δινο γράμα επιχίρος μου να εἶνε εἰδιος
καὶ καθολικος εἰς τον μεριδιόν μου οπου ἔχομε ἀπο πατρογονεῖκα καὶ ἐγὼ ὁ νικο-
λαος ἐγίνα ξενος καὶ ἀποξενω ἐγὼ καὶ τα πεδια μου καὶ να εχει να τα ἐξουσιαζῇ
αὗτος καὶ τα πεδια του καὶ τομπρος πιγαδι μουζουρεου χοραφι καὶ εἶνε σινο-
ρατορας γιοργες ζερβος βασιλενα καὶ ἀπου τιν ἀλι παντα ἀλῖς μπραῖμακῖς σινορα-
τορας γιανῖς σιντιχας σινορατορας τι ναλεῖ τι παντα γιανῖς κοεῖνας σινορατορας....
τιν ἀλι μπαντι στὸ γκαμπο ταμπεῖ ἀργατον πεντε καὶ με τις ἐλιές οσες βρίσκοντε
γιοργῖς ἀδελφος μας σινορατορας μανόλῖς τερζάκῖς σινορατορας γιανῖς βασιλικιδ-
τας σινορατορας βασιλικος δρομος σὶν μπαντα οσμανῖς χασανακῖς σινορατορας
εἰς τιν μεσοχορια εἰμησι πεζουλα χοραφι με τρις ριζες μυγδαλιες καὶ μετα ριζα σι-
κία ἀδελφος μου γιοργῖς σινορατορας καὶ γιανῖς κοεῖνὰς του μιχαλῖ δρομος του
λοριού καὶ ἐνα σπιτι ἀπο του κίριου μου οπου μου ἐδοσε μιράσι με τιν ευχι του

(1) Σημ. Μύσ. Ὁ Ἐμ. Σ. Ἀγγελάκης Πρόεδρος τῆς Ἐπιτροπῆς ἐγεννήθη εἰς τὸ χωρίον Ἀρμένους Σητείας τὸ 1856. Τελειόφοιτος τοῦ Γυμνασίου διωρίσθη σχο-
λάρχης ἐν τῷ Ἑλληνικῷ Σχολείῳ Σητείας τὸ 1882. Κατὰ τὸ ἔτος 1884 ἐξελέγη βου-
λευτὴς Σητείας, ὡς καὶ κατὰ τὸ 1888. Διετέλεσεν αἰρετὸς πρωτοδίκης Λασηθίου τὸ
1889. Κατὰ τὰς ἐπαναστάσεις τῶν ἐτῶν 1889, 1896 καὶ 1897 ἔλαβεν ἐνεργὸν μέρος
διατελέσας Πρόεδρος τῆς Ἐπαναστατικῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Ἐπαρχίας Σητείας καὶ
πληρεξούσιος αὐτῆς παρὰ τῇ ἐπαναστατικῇ Συνελεύσει. Κατὰ τὸ 1898 διωρίσθη
ὑπὸ τῶν Γάλλων, εἰς τὴν Διοίκησιν τῶν ὁποίων ὑπήγετο ὁ νομὸς Λασηθίου, ἔπαρ-
χος Σητείας καὶ Ἱεραπέτρως. Ἀπὸ τοῦ 1901—1912 ἐξελέγετο βουλευτὴς. Κατὰ τὸ
ἔτος 1911 διετέλεσεν ἐπὶ δὶμηνον Σύμβουλος τῆς Παιδείας ἐν Κρήτῃ. Κατὰ δὲ τὸ
1920 διωρίσθη ἐπὶ Κυβερνήσεως Βενιζέλου νομάρχης Μεσσηνίας. Ἐκτοτε ἀπε-
σύρθη τῆς πολιτικῆς, ἀσχολούμενος εἰς ἱστορικὰς μελέτας. Ἐτίμησε τὸν Μύσωνα
διὰ τῆς συνεργασίας του.

πιθαρία κουτάλια τζουκαλία οτι μου ἔδωσε ο κίρις μου... το νικολο το πρινο χο-
ραφι τριο μουζουριον σινορατορας... στιν ἄλι μπата απο τιν αλι δρομος στα σο-
πατα μηα πεζουλα χοραφι με μεια σιρα μουρελα στο κλιμα... μεια αγριλειδα καὶ
ενα λιόπλρινο γιανις αδελφος μας σινορατορας στι πεζουλα γιοργις αδελφός μας
συνορανορας στο μοναστιρει ποτιστικο χοραφι οτι μου επεσε στα τρια μερτικα οτι
μου επεσε μιρασι εγω ο νικολαος δινο του.... εἰς το χειρι του αδελφου μου καὶ να
μὴν ἔχουνε τα αλλα μου αδελφια να... να του μιλείσουνε τιποτες εγω ο νικολαος
τα ανοθεν μανολι κοεινας απο χοριο σφακα βεβεονομε με το να με εἰξευρο γρα-
ματα βανο το δαχτυλο μου.

Εἰ μὲν καὶ ζῖσομε καὶ σμιξομε εἰς τούτο (το) ντοπο εγω ο νικολαος και ο
αδελφος μου φραγκιος καὶ δοσι ο θεος... να εχο να του δοσο τα γροσα και να
λαβο τοπραμα ος καθος γράφι ει ομολογια οχι πεθανε ο αδελφος μου να αφισι
τον πεδιο του διαθοῖκι.

Χατζι γιόργις λαστρος νταντολος μαρτιρο νεικολις βλαχος απο του βορι
μαρτιρας εγω αναγνωστης γραφο και μαρτιρο εγω ο φραγκιος απο τα ἔφηγα απο
γνωστο... εἰνε χρονι 4: και επαραδοσα του ξαδελφου του μιχαλη γρ. 300.

Εγω ο νεικολεις αδελφο σας χειρετισματα αδελφια ξαδελφια και νιφαδες μου
καὶ απο τιν νιφι σας με τα πεδια τζι φιλουνε τα χειριά σας.

Εἰς τεσερα χρδνια α δεν ερθο εγὼ ο νικολις εἰς τον τοπο μου εἰστερα ἀπὸ
τεσερα χρονια δεν εχο να... απο τοπραμα μου.

Εἰς δὲ τὸ περιθώριον τῆς πρώτης σελίδος τῆς ἐπιστολῆς ἀναφέρονται τὰ
ἐπόμενα :

στο κάτω χορίο οπου μου εἶχε ο κίρις μου δοσμενο σπιτότοτοπο καὶ αυτο
να εἰναι να εἰναι του φραγκιου».

Τὸ ἄνωτέρω συμφωνητικὸν ἐγράφη ἐν τῇ νήσῳ Θήρᾳ, ὅπου ὡς πρόσφυγες
εἶχον καταφύγει οἱ συμβληθέντες ἀδελφοί.

2) «Δια τίς παρούσις μου ομολογίας καὶ καθολικίς αποδίξεος φανερονο
καὶ ομολογὸ ἐγὼ ηποκατόθεν ηπόγεγράμμενος γιάνις κ'οηνάς οτι εσίβαστίκαμε τινά-
νιψά μου τιν Ἐργινούσα και εμιρασασαμε και επιρε ηγιανίψαμου ηργινούσα στο
καπο ἀπέλι καὶ χοράφι καὶ μουρελα σινόρατορας βασιλι τοκενα καὶ ἀμέτις σινορά-
τορας και ἀποπάνο χορίζι στρατα στι **μεσοχορια** μια πεζουλα, ελιες διο ρίζες σινο-
ρατορας ἀμετάκις συντιχακιδές σινορατορας καὶ απο πανο βασιλικο ἴσοκακι κὲ στο
σιντιχακιδο το χοραφι μια ριζα αμιγδαλια **στα προς πιγαδια** χοραφια τεσαρο
μουζουργιο σινδρατορας. ζερβογιαεις μπραημακιδες σινδρατόρι καὶ κοσταντίς γα-
λανδὸς σινδρατόρας μανόλις χειρέτις σινορατορας στιν **δχρά** χοράφια τεσαρο μου-
ζουριο ος κοβγι απο το πιγαδι να πάη ος τὸν καλτζουλάκι σινοράτορας σπιριδος
στο μόνάστιρι ποτιστικο ἐμῖσι πεζουλα καὶ μια ἀπιδιά **στά σιπατα** του κίρου τζι το
μιράσι καὶ του νικόλι του παπάρ τζι το μιράσι χοραφια ελιες σίκιες ος βρισκετε
πετρες ξιλα **στο ργιάνκι** μεσα στον παρπα μου τα χοράφια διο σικιες και μια οχρά
κλιματερι **στοῦ περι** το χοραφι μια ελιά **στο παλιο παιτητρι** ος χορίζι ταρμί να
παη απανο στο ζέρβιδο το σινορο στάργινκια αποτιναλι πάντα **στονανεμομιλο**
απελι διο αργατο το κατο μια σικια και μια μου (ρ) νια σινορατορας μακρογιανάνκι
στο κιπουλι διο μουρελα καὶ μια μου (ρ) νια καὶ το πρόκολάχο καὶ διὸ σπιδιά και
στο **πάνο χοργιο** ἐνὰ σπιτι και στο **κάτο πιγάδι** ἐμισι καρὰ και δια το βεβεον τίς

αλιθίας εγίνετο παρόν μου και εδοθη ης χιρας τις εργινουσας καί εξε πιθαργια τρια μεγαλα καί τρια μικρά και διο πινάκοτες καί ενας σόφρος καί ενα σιδεροτζί- κάλο γιόργις σιλιγνακίς μάρτιρας κοστιάντις γαλανός μαρτιρας τζεμαλι ρεηζίς μάρτί- ρας νικολίς μακρινακίς μάρτίρας ανέγνόστις κασοτακίς μάρτίρας και γραφέος

... 1 Σεπτεμβρίου 1832

εγω γιάνις κοηνάς ηποσχομε ης τα ανοθεν ηπογεγράμενα βάνο και τι βούλα μου».

Ἐκ τῶν ἐγγράφων τούτων, τῶν ὁποίων ὅμοια ἐδημοσίευσεν ἤδη ὁ «Μύ- σων», καταφαίνεται εἰς ποῖον σημεῖον ἀγραμματοσύνης καὶ ἀμαθείας εὐρίσκοντο οἱ πρόγονοί μας ἐν Κρήτῃ. Καὶ ἡ κατάστασις αὕτη διετηρεῖτο ἀπὸ τῆς Ἑνετοκρα- τίας, τῆς ὁποίας ἡ Διοίκησις δὲν διέφερε καὶ πολὺ τῆς διοικήσεως τῶν Τούρκων. Ἐξ οὗ καὶ τὸ ρηθὲν «**Καλλιὰ ᾿ν' τοῦ Τούρκου τὸ σπαθί, παρὰ τοῦ Φράγκου ἡ κρίση**», ἥτοι, ἐὰν ὁ Τούρκος ἔσφαζεν, ὁ Ἑνετὸς (Φράγκος) κατέθλιβεν ψυχὰς καὶ σώματα, ὅπερ χεῖρον. Ὡς δεῖγμα ὁμοίας ἀμαθείας παραθέτομεν ἀμέσως κατω- τέρω συμβόλαιον, δημοσιευθὲν ὑπὸ Ξηρουχάκη (1), τοῦ ἐν Σητείᾳ συμβολαιογράφου Βιτζέντζου Κορνάρου καὶ ὁ ὁποῖος δὲν ἦτο καλύτερος, ἂν καὶ νοτάριος, ἀπὸ τὸν «Ἀνέγνοστίιν κασοτακίιν γραφέον». Τὸ συμβόλαιον ἔχει ὡς ἔπεται:

«Ἐν ονόματι τοῦ Ἁγίου Θεοῦ ἡμῶν ἀμην. εἰς ἀπο τις Χρὸν γενήσεος ραχ (1620) μηνι γεναρηου σιάς Β (2) στο χοριο κατο πισκοπη. Επηδη επηδη (sic) γδης ημον τον ανθρωπον ηδε την οραν τησεαφτου τελεφθησκει τουτο κατα νουν ελαβον εγω η ποθορφαγοπουλα του μαγολη ἀπου το ανο χοριο ασθενη μεν το σοματη αλα το νουν μου εχοντα σοσ τον κε ηγια κε η γλοσα μου καθαραν φρ- βόντας τον αορον θανατον μηποσ αφνηδια ελθη κε αρπαση μου την ψηχην κε μηνο αδηορθοτη δηα τουτο εκράξαν κεεπαρεκάλεσα την σήμερον εσεναν τον μπα- ροντα νοταριο κε τους κατο γεγραμμενους αξηοπηστοους μαρτηρους τονεβλαβη ΙΙ (πα) κυρ γεοργή πετρομηχαλο κε κυρ κοσταντη μηληαρα διακο κε γιοργη κουρτεση η γκοπγη εθελουση ηπογραψη εδο απο κατο με το χέρη τοσ ο δηα ονο- ματος κε δια ονομα του ανο κουρτεση γηα τη λεγη ποσδε κατεχη να γραψη ομ- προστεν τονοπηο νά γραψησ κε νά τελήσσησ την μαροῦσαν μου αυτονθελην δηα- θηκην κε την ηστερίν μου ορδηνηα κε το τελεφτεον μοκ θέλημα κε της ημέρας μου μου ψηχησ κε προτον μεν αφηνογ τον χρηστηανον την τέληαν σηχρορησην κε τίν εν ηω αγαπην κε προτο θελο κε στη τεσταμεντα κε αλεσ παραγελησεσ εχο προτη τερασ καμομενα να ηνε κομενα κε ρεβοκαδα μονον τοῦτον νανε στερεο κε βεο κε ακατάληλον κε μετα την εμην θανη θελον κε αφηνον ο γηα μιστο μου εις την ψηχην μομ το τομαδο τὸ κομησαρη κατζαρα τοναντρα μου ο πηοσ κομεσα- ρηοσ να με θαψη στο μεγα νηκολαοσ του ανο χορηου εκη απονε η ποτε μου μανα κε αφηνο ηστηναφτή εκλησαν δια την ψυχη μου ενα τζηκηνη αφηνο κε λη- τουργεσ εκατο δηα την ψηχην μου νά τση πλερονη ο ανοθ μου ατρασ κε να μπορη νά με μνημονεβγη ο ανωθ μου αντρας κατὰ την ταξην τονορθοδοξο χρη- στιανον ακομη θελοκε αφηνο του ανοθ μου ατρος το μησο μου προυκηο ο δηα τήν ψηχην μου κε το αλο μου μησο προυκηο αφηνο του γειου μου του κοσταντιή δηα την ψυχὴν μου ακόμη θελο κε οτη ρουχο μοχη καταλημενα ο ανο μου ατρασ

1) Περιοδ. Δελτ. Βιβλ. Κρητ. Φιλολ. Συλλόγου, Χανία, Ἔτος 1, τευχ. δ'. σ. 170—171, 1928.

να μη μπορῇ κηνησῇ· να τόνε γερεβγῇ ναφνηο τουτα δηα την ψηχην μου αφηνο κρεσena του νοδαρο δηα τον κοπον σου κε δηα την ψηχην τζηκηνη ενα το δε βερων μου ρεζη του ενεστιοντο κε μελοντο αφηνοτο του ανοθ μου γηου του κοσταντη γηα τήν ψηχην μον οχη αλον την αφτην οραν εροτηθηκαν απου τόν μπαροντα νοταρηο η βουλομεν ηπον η παραγγηλον η αφησον ετερον τηνος απεκριθηκα κε οχην αλον μονον η γραφτην μου διαθηκην εστε ησηρηαν βεβεα κε ακαταλητην κε τα εξησ μαρτήρη παρακαλεμε Π «εβλαβη παπ. Π» κυρ γεοργης πετρομηχαλος κε κυρ κοσταντη μηληαρα δηακο κε γηοργη κουρτεση η γιοπνη θελουση ηπογραψη ο διο ονοματός κε γηα ονομα του ανοθ γεοργη κουρτεση.

† Εγω ο παπ! γεοργ! πετρομηχαλος ὑμε πρεζεντες κε μαρτηρο τα ανοθ κε ὑπογράφο καί ὁ διανοματου ανοθ κουρτεση ο γηατη λεγη που δε κατεχι γραματα.

† Εγω κοσταντησ μυληαρασ ημε πρενιζε κε μαρτηρο τα ανοθ κε υπογραφο κε γηα τον ανοθ κουρτεση γιατη δε κατεχη γραματα.

† Εγω Βυτζεντζος κορναρος νοταρηος τζη αουτορητας Βενετας στας 2 τοῦ ανοθεν μηνος του γεναρηου αχκ (=1620) εμπομπληκαρησα το ανοθ τεσταμεντο στο μεγα νηκόλας του ανοθ χορηου τζη κατο πισκοπης απου εταφηαστη ηγηανο ποθο ορφανοπούλα μάρτυρας ο εβλαβης γερομοναχος πεδηότις κε γεοργη πετρακας κε μηχαλησ κατζαρας.

Εγω Βυτζεντζος κορναρος νοτάρηος αουτορητας Βενετας ιπεγραψα.»

ΕΠΙΣΤΟΛΗ Σ. ΚΡΟΚΙΔΑ ΓΕΝ. ΔΙΟΙΚ. ΚΡΗΤΗΣ (1920)

Κύριον Μ. Καταπότην, βουλευτήν ἐκ Κρήτης, Ἀθήνας.

19 Μαΐου 1920, Χανιά.

Ἀξιότιμε Φίλε,

Ἡ μελέτη ὁδοῦ Μαλαύρας Τουρλωτῆς δὲν ὑπεβλήθη ἀκόμη ἀπὸ τὴν Γαλ. ἀποστολήν. Ἐλπίζω περὶ τὰ τέλη τρέχ. ἡ ἀρχὰς προσεχοῦς νὰ εἶναι ἐτοίμη πρὸς δημοπρασίαν.

Ἐνταῦθα ἔχομεν πανώλην καὶ μέχρι σήμερον κρούσματα 14 ὧν 4 θανατηφόρα. Ὁ νομὸς Λασηθίου δὲν ἔχει οὔτε Νοσοκομεῖον, οὔτε τίποτε καὶ ἀλλοίμονον ἂν ἐνσκήψῃ καὶ ἐκεῖ. Ἀνάγκη νὰ μεταβῇτε εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐσωτερικῶν διὰ νὰ μοῦ στείλουν ἐμβόλια ἰδιαιτέρως διὰ τὸν Νομὸν Λασηθίου διὰ νὰ ἐνεργήσω ἐμβολιασμόν. Ὁρθότερον θὰ ἦτο νὰ ἐπέρνατε σεῖς τὰ ἐμβόλια διὰ 10 χιλ. καὶ νὰ κατέλθετε νὰ κάμετε μετ' ἄλλων συναδέλφων σας τὸν ἐμβολιασμόν Νεαπόλεως, Ἀγ. Νικολάου, Σητείας καὶ Ἱεραπέτρας. Τρέμω πρὸ τῆς ιδέας, ὅτι δύναται νὰ ἐνσκήψῃ καὶ ἐκεῖ διότι ὄχι μόνον δὲν ὑπάρχει οὐδὲν μέσον, δὲν ἔχει καὶ συγκοινωνίαν, ἵνα στείλω βοηθήματα. Ἀνάγκη λοιπὸν νὰ ἐμβολιασθοῦν οἱ κάτοικοι τῶν ἄνω πόλεων. Διὰ τὸ ζήτημα τοῦ λεπροκομεῖου εἶμαι πολὺ λυπημένος, διότι δὲν ἐλύθη ἐνῶ ἡδύνατο. Ἐνεργῶ ἐμβολιασμόν Χανίων, Ρεθύμνης καὶ Ἡρακλείου καὶ δὲν ἔχω ἐπαρκῆ ἐμβόλια.

Μετὰ πολλῆς ἐκτιμῆσεως
Σ. Κροκιδᾶς

ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ ΛΑΣΤΡΟΥ ΣΗΤΕΙΑΣ (1)

Ἐν Λάστρῳ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν «Ἁγιος Γεώργιος», παλαιὰν Βυζαντινὴν ἐκκλησίαν μὲ τοιχογραφίας Ἁγίων καταστροφείσας πρὸ τεσσαράκοντα ἔτων μὲ τὰ βάρβαρα δι' ἀσβέστου ἐπιχρίσματα, ὑπάρχει καμπάνα φέρουσα λατινικὴν χρονολογίαν MDCVIII 1609 καὶ τὰ γράμματα OLDPWIDC. Ἐπὶ δὲ τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας τῆς καμπάνας καὶ κυκλοτερῶς ὑπάρχουν ἱερὰ παραστάσεις: Ἡ σταύρωσις, ἅγιος κρατῶν ληκύθιον, ἡ Παναγία θηλάζουσα καὶ ἅγιος κρατῶν σταυρόν.

Ἐν τῇ περιφερείᾳ τοῦ αὐτοῦ χωρίου καὶ πρὸς Ν Α τοῦ συνοικισμοῦ Μόχλου ἢ ὀρθότερον Μούφλου, εἰς τὴν ἀριστερὰν τοῦ μόνου τόξου βάσιν τῆς μονοθόλου Ἐκκλησίας «Ἁγιον Πνεῦμα» ὑπάρχει ἐπιγραφὴ ἀνέκδοτος. Ἡ ἐπιγραφὴ ἐπὶ πώρου λίθου τὸ πλεῖστον κατεστραμμένη ἔχει ἕξ σειρᾶς γραμμάτων. Ἀναγινώσκεται δὲ κατὰ τὰ ἐπόμενα αὐτῆς μέρη:

ΑΝΑΙΚΑΙΝΗΘΗ

ΠΑΝΗΣ ΠΟΥ

ΜΙΧΑΗΛ ΤΟ

Εὐρέθη ἐπίσης τεμάχιον λευκοῦ μαρμάρου μὲ καλλιτεχνικὰ γράμματα: ΜΝΗΣ, ἀνήκον πιθανῶς εἰς τὸν πρῶτον κτήτορα τοῦ μοναστηρίου.

Ἐν τῇ περιφερείᾳ τοῦ αὐτοῦ χωρίου εἰς θέσιν «Σφακιά» ὑπάρχει παλαιὰ ἐκκλησία μονόθολος, ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἁγίου Νικολάου καὶ ἐκτισμένη μὲ καλὰ ὕλικά. Κατὰ παράδοσιν δὲ διατηρουμένην ἐν Λάστρῳ, ἡ ἐκκλησία θεωρεῖται «Βενετζάνικη».

Ἐχει δύο θύρας, μίαν πρὸς Βορρᾶν, τὴν κυρίαν θύραν, τῆς ὁποίας αἱ πλάγια φλῖαι καὶ τὸ ἀνώφλιον ἀποτελοῦνται ἐκ τριῶν λευκῶν μαρμάρων, τὰ ὅποια μετεφέρθησαν ἔξωθεν, διότι λατομεῖα μαρμάρου ἐν Λάστρῳ δὲν ὑπάρχουν. Ἡ δευτέρα πρὸς Ν θύρα εἶναι ἐκ λίθου πώρου καὶ συνέχεται μὲ οἶκημα διώροφον, σήμερον ἡρειπωμένον, τοῦ ὁποίου οἱ πρὸς τὴν ἐκκλησίαν τοῖχοι συνδέονται μετ' αὐτῆς. Πλησίον τοῦ μοναστηρίου ὑπάρχουν ἡρειπωμένοι οἰκίαι ἕξ ὧν δύναται τις νὰ εἰκάσῃ, ὅτι ὁ κτήτωρ τῆς ἐκκλησίας πιθανῶς τιμαριούχος, ἦτο ἐγκατεστημένος εἰς «Σφακιά» μετὰ τῶν ὑπηρετῶν αὐτοῦ. Ἀνωθεν τῆς Ν. θύρας ὑπάρχει κενὸς χώρος ἀρκετὰ εὐρύς, ἐνδιαφέρον τὸ ἔξω φύλλον τοῦ τοίχου τῆς ἐκκλησίας· θὰ προωρίζετο δὲ πιθανῶς πρὸς τοποθέτησιν ἐπιγραφῆς ἢ ἀναγλύφου τινός. Εἰς τὰ πλάγια τῆς θύρας ταύτης καὶ δεξιὰ τῷ ἑξερχομένῳ ἀνεγινώσκονται χρονολογίαι 1675, 1699, 1595. Ἐπίσης πρὸς τὰ κάτω ἀνεγινώσκουμεν μὲ μελάνην ἀνεξίτηλον τὰ ἐπόμενα: «1766 ἦλθα καὶ προσκινισα τὸν αἰγιο νκ (=Νικόλαον) Νικολάκις Δρακάκης ἀπὸ τὴν ζῆρο».

Ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ὑπάρχει κανδήλα ἐκ λευκοῦ μαρμάρου ἱσταμένη πρὸ τοῦ τέμπλου ὕψους 35 ἑ. μ. καὶ φέρουσα χαραγμένα κυκλοτερῶς τὰ ἐπόμενα:

«Α ἹΕΙΣΙΔΡΟΥ» ἦτοι Ἁγίου Ἱσιδώρου.

Ἡ μαρμάρινος αὕτη κανδήλα, ὥς καὶ ἄλλη παρομοία ἄνευ γραφῆς καὶ

1) Ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ Ἑλευθέρᾳ Σκέψει Ἡρακλείου 7[3]931.

τεμάχια λευκοῦ μαρμάρου τῆς Ἀγίας Τραπέξης καὶ τῆς προθέσεως μετεφέρθησαν πιθανῶς, ὡς δηλοῦται ἐκ τῆς ἀνωτέρω γραφῆς, ἀπὸ τὸν Ἅγιον Ἰσίδωρον (σήμερον Μονὴν Τοπλοῦ) μετὰ τὴν ἐρήμωσιν του. Ἐπὶ τῆς Ἀγίας Τραπέξης ὑπάρχουν δύο μαρμάρινα κηροπήγια ἐκ λευκοῦ μαρμάρου, μὲ βάσιν τετράπλευρον καὶ κύκλω τῆς βάσεως αἱ ἐπόμεναι ἐπιγραφαί· ἡ μία ἐπὶ τῶν τεσσάρων πλευρῶν :

ΜΕΜΚ | Ττ'ΚΝΑΝΝΤ | ΝΠΡΓΒΗΘ | ΤΑΜΤΑ

Ἡ ἑτέρα ἐπὶ τῶν τριῶν μόνον πλευρῶν τοῦ ἄλλου κηροπηγίου.

ΜΝΗΣΘΤΙ | ΚΕ ΤΟΥ ΑΜ | ΤΟΛΟΥ Μ Ε

(Αἱ ἀνωτέρω κάθετοι γραμμαὶ ἐτέθησαν, ἵνα χωρίσουν τὰς πλευρὰς τῶν βάσεων).

Εἰκόνες ὑπάρχουν τέσσαρες.

1ον) Ἡ τοῦ Ἁγίου Νικολάου μὲ χρονολογίαν αψ'ε (=1795) καὶ τὰ ἐξῆς : Δεσις του δούλου του Θεου Μανουήλ Τατουλάκι συμβίας γονέων καὶ τέκνων :

2ον) Εἰκὼν δευτέρα τοῦ Χριστοῦ μὲ χρονολογίαν 1854 παὶ τὰ ἐπόμενα : Δέσις τοῦ δούλου σου Μαρκου Κοηνάκι συμβίας καὶ ἀδελφῶν.

3ον) Ἡ τρίτη Εἰκὼν τῆς Ἀγίας Τριάδος μὲ τὰς λέξεις «Παλαιῶν τῶν ἡμερῶν».

4ον) Ἡ δὲ τετάρτη τῆς Παναγίας βρεφοφορούσης μὲ χρονολογίαν δυσανάγνωστον καὶ κατόπιν τὰ ἐξῆς : «Δεσις του δούλου τοῦ Θεοῦ μιχαήλ κοηνάκι».

Ἐν τῇ αὐτῇ περιφερείᾳ, Λάατρου, εἰς θέσιν «Ἅγιος Νικόλαος» εὗρον ἐπιγραφὴν ἔχουσαν οὕτω :

ΑΓΑΘΟΝ

ΕΙΚΗ | ΚΑΙ ΠΑΙ

ΔΑΛΑΣ | ΚΑΙ

ΔΡΑΚΩΝ | ΤΩ

ΠΑΤΡΙ ΚΑΙ ΤΗ

ΜΗΤΡΙ ΜΝΗ

ΜΗC | ΧΑΡΙΝ

Ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι χαραγμένη ἐπὶ πώρου λίθου. Ἀνήκει εἰς τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ χριστιανισμοῦ, εἶναι δὲ ἐπιτύμβιος. Ἡ ἐπιγραφὴ ἀπεστάλη εἰς τὸ Μουσεῖον Ἡρακλείου.

ΑΣΜΑ ΕΙΣ ΡΕΟΥΦ ΠΑΣΑΝ (1870)⁽¹⁾

«*ᾠδὴ ἀδόμενον κατὰ τὴν ἄφιξιν τοῦ Γενικοῦ Διοικητοῦ τῆς Κρήτης
ἐξοχωτάτου Ρεοῦφ Πασᾶ.*

ᾠ πατρίς, πατρίς φιλιότη
ἢ ποτὲ κραταιοτάτη
ἀναμέσον τῶν ἔθνων.

Κατὰ χρέος πρῶτον κράξον
τοῦ Σουλτὰν Ἀζίζ
ἓνα πολυχρόνιον.

ᾠ νέοι ἄγωμεν
τὸ ζήτω κράξωμεν
ὅλοι κοινῶς. (δὺς)

Μετὰ ταῦτα συμπολίται
φίλοι Σιτειῶται⁽²⁾
δρῶμεν ἄνθ' ἐκλεκτὰ
Καὶ μετ' αὐτῶν καὶ μετὰ τὰ χεῖλη
στεφανώσωμεν ὦ φίλοι
τὸν Ρεοῦφ Πασᾶ.

Προθύμως δράμωμεν
τὸ χαῖρε κράξωμεν
ὅλοι κοινῶς. (δὺς)

ᾠς Ἀπόλλων Μουσηγέτης
εἰς τὴν νῆσον ἐφορεῖ
Συγκαλεῖ τὰς μούσας πάλιν
εἰς τὴν πρώτην τῶν οἰκίαν
καὶ ἡμᾶς εὐδαιμονεῖ.

ᾠ φίλοι ἄγωμεν,
τὸν ὕμνον ψάλλωμεν
ὅλοι κοινῶς. (δὺς)

Σὺ τὸ στήριγμα ἀπάσης
εἶσαι τῆς ἐμῆς πατρίδος,
ἔσχε Ρεοῦφ Πασᾶ.

Σὺ πατὴρ εὐδαιμονίας
καὶ προστάτης τῆς παιδείας
ἔσχε διοικητὰ.

Χεῖρας κροτήσωμεν
τοῦτον ὑμνήσωμεν
ὅλοι εὐπρεπῶς. (δὺς)

Διὰ σοῦ οἱ Κρήτες ὅλοι
ἀπὸ χωριδάκια ὡς πόλιν
ὀθωμανοὶ καὶ χριστιανοί,
ᾠχι μόνον ζῆσε κράζουν,
ἀλλὰ εὐμενῶς φωνάζουν,
ὅτι ζοῦν ὡς ἀδελφοί.

ᾠ νέοι ἄγωμεν
τὸ ζήτω κράξωμεν
ὅλοι κοινῶς. (δὺς)

Σὲ τὸν στύλον τῆς Τουρκίας
καὶ προστάτην τῆς παιδείας
δεχομένη ἢ πατρίς,
Τερψιθύμου εὐφροσύνης
καὶ ἀμέτρου γηθοσύνης
ἐνεπλήσθη παρρυθός.
Χεῖρας κροτήσωμεν
τοῦτον ὑμνήσωμεν
ὅλοι φαιδρῶς. (δὺς)

Πολυχρονισμός

Πολυχρόνιον, πολυχρόνιον ποιῆσαι Κύριος ὁ Θεὸς τὸν Μεγαλειότατον καὶ φιλόλαον ἡμῶν αὐτοκράτορα Σουλτὰν Ἀβδούλ Ἀζίζ Χὰν ἀφένδῃ μας, Μετὰ τοῦ ἐξοχωτάτου Ρεοῦφ Πασᾶ.

Κύριε φύλαττε αὐτούς.

Εἰς πολλὰ ἔτη, εἰς πολλὰ ἔτη, εἰς πολλὰ ἔτη. Ἀμήν!»

(1) Σημ. Μῦς. Μᾶς ἐδόθη ὑπὸ τοῦ διδασκάλου καὶ καλοῦ φίλου κ. Ε. Σταυρακάκη δημοδιδασκάλου Σητείας. 2) Τίς ὁ ποιητὴς τοῦ ποιήματος ἄγνωστον. Τὸ ὅτι ἀποτείνεται πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς Σητείας, δὲν ἀποδεικνύεται ἐκ τούτου, ὅτι οὗτος ἦτο Σητειώτης. Τὸ «Σιτειῶται» εἰς τὸ μέτρον ἡδύνατο κάλλιστα νὰ ἀντικαθίσταται ὑπὸ τοῦ ὀνόματος τῶν κατοίκων καὶ ἄλλων ἐπαρχιῶν ἢ Νομῶν, οἷον Ἡρακλειῶται, Ρεθυμνιώται κλπ., κατὰ τὰς περιστάσεις.

Η ΛΕΠΡΑ

Τὰ κατωτέρω δημοσιευόμενα ἔγγραφα περὶ λέπρας εἶναι συνέχεια τῶν ἐν τῷ προηγουμένῳ τόμῳ τοῦ «Μύσωνος» ἀναφερομένων προσπαθειῶν.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΥΓΙΕΙΝΗΣ, ΠΡΟΝΟΙΑΣ ΚΑΙ ΔΗΜ. ΑΝΤΙΛΗΨΕΩΣ

Διεύθυνσις Ὑγιεινῆς

Ἐν Ἀθήναις τῇ 25 Ἰουλίου 1927

Τμήμα Λοιμωδῶν Νόσων

Γραφεῖον 1ον

ΕΠΕΙΓΟΥΣΑ

Ἀριθ. πρωτ. 86870

1)

ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ

*Πρὸς τοὺς Νομιάτρους, Διευθυντὴν Ὑγειονομικῆς Ὑπηρεσίας Πειραιῶς,
Ὑγειονομικὸν Ἐπόπτην Βόλου.*

Ἐπόμενοι προγενεστέrais ἡμῶν ἐγκυκλίαις περὶ λεπτομεροῦς ἐξερευνήσεως τῶν περιφερειῶν ὑμῶν ὅσον ἀφορᾷ τὴν ὑπάρξιν λεπρῶν καὶ τὴν ἄμεσον δῆλωσιν τούτων ἡμῖν πρὸν μεταφορὰν τῶν εἰς Λεπροκομεῖα, παρακαλοῦμεν, ὅπως ἀπαντήσῃτε ἐπειγόντως ἐπὶ τῶν κατωτέρω ἐρωτημάτων:

1) Πόσοι λεπροὶ κατὰ τὴν τελευταίαν τριετίαν καὶ ἐκ ποίων ἀκριβῶς μερῶν τῆς περιφερείας ὑμῶν μετεφέρθησαν εἰς Λεπροκομεῖα καὶ ποῖα.

2) Πόσοι λεπροὶ ἀπέθανον ἐπὶ τόπου, πρὸ τῆς μεταφορᾶς τῶν.

3) Πόσοι εἰσέτι λεπροὶ παραμένουν εἰς τὰς ἐστίας τῶν καὶ ποιοὶ οἱ λόγοι τῆς μὴ μέχρι σήμερον μεταφορᾶς τῶν ὥς καὶ τίνες αἱ μορφαὶ τῆς νόσου ἐξ ἧς οὗτοι πάσχουσιν.

4) Ἐὰν ἐξερευνήθησαν ἐκ νέου αἱ ἐστίαι ἐξ ὧν προήρχοντο οἱ εἰς Λεπροκομεῖα ἀποσταλέντες λεπροὶ πρὸς ἀνέυρεσιν τυχόν νεωτέρων ἢ ἀποκρυπτομένων κρουσμάτων.

5) Ἱστορικῶς ἀπὸ πότε χρονολογοῦνται αἱ ἐν τῇ περιφερείᾳ ὑμῶν λεπρικαὶ ἐστίαι καὶ ἂν ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν, ἀπὸ δεκαετίας τοῦλάχιστον, βαίνει ἀυξανόμενος ἢ ἐλαττούμενος.

Τὰς ἀνωτέρω πληροφορίας, σαφεῖς καὶ ἐμπεριστατωμένας, ὥς καὶ πᾶν ἕτερον στοιχεῖον, ὅπερ ὑμεῖς κρίνετε ἄξιον λόγου, ἐπιθυμοῦμεν ὅπως ἔχωμεν ὥς οἶοντε τάχιον, τονίζοντες καὶ αὐτῇ τὴν μεγίστην σημασίαν, ἣν ἀποδίδομεν ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου,

Ὁ Διευθυντὴς Ὑγιεινῆς
Φ. Κοπανάρης

2) ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ ΠΡΟΣ ΛΗΨΙΝ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΤΩΝ ΠΑΣΧΟΝΤΩΝ ΕΚ ΛΕΠΡΑΣ

Παρακαλείσθε ὅπως μετὰ μεγίστης ἐπιμονῆς καὶ ἀκριβείας συμπληρώσητε τὸ ἱστορικὸν ἐκάστου ἀρρώστου ἐξονυχίζοντες λεπτομερῶς πᾶσαν πληροφορίαν παρεχομένην ὑπ' αὐτοῦ εἰς ἕκαστον ἐρώτημα καὶ διατυπώντες ταύτην μετὰ σαφηνείας καὶ ἀκριβείας.

Ὅνομα, ἐπώνυμον, ὄνομα πατρός, ἡλικία, ἐπάγγελμα, θρησκεία, ἔγγαμος ἢ ἄγαμος, ποῦ ἐγεννήθη, ποῦ διέμενε (πόλις, χωρίον, νομός).

Κληρονομικὸν

1) Ἐχει γονεῖς πάσχοντας ἐκ λέπρας, εἰς ποίαν ἡλικίαν ἔπαθον καὶ πᾶν σχετικὸν μὲ τὴν ἐξέλιξιν τῆς νόσου των ταύτης (βελτίωσιν, ἐπεδείνωσιν, ἴασιν).

2) Ἐὰν ἀπέθανον οἱ γονεῖς αὐτοῦ καὶ ἐκ τίνος νοσήματος καὶ εἰς ποίαν ἡλικίαν.

3) Ἡ μήτηρ αὐτοῦ ἔσχεν ἐκτρώσεις καὶ γεννήσεις νεκρῶν τέκνων καὶ πόσας.

4) Ἐχει ἀδελφοὺς καὶ ἀδελφὰς ὑγιεῖς ἢ πάσχοντας ἐκ λέπρας εἰς ποίαν ἡλικίαν ἔπαθον ὥς καὶ πᾶν σχετικὸν μὲ τὴν μόλυνσιν καὶ ἐξέλιξιν τῆς νόσου (βελτίωσιν ἢ ἐπιδείνωσιν ἢ ἴασιν).

5) Ἐὰν ἀπέθανον ἀδελφοὶ ἢ ἀδελφαὶ αὐτοῦ ἐκ τίνος νοσήματος καὶ εἰς ποίαν ἡλικίαν.

6) Ἐχει ἄλλους συγγενεῖς, ἀνιόντας, κατιόντας, πλαγίους καὶ ἐξ ἀγχιστείας πάσχοντας ἐκ λέπρας· εἰς ποίαν ἡλικίαν ἔπαθον, ποῦ ἔπαθον, ὥς καὶ πᾶν ἄλλο σχετικὸν πρὸς τὴν ἐμφάνισιν καὶ ἐξέλιξιν τῆς νόσου.

7) Ἐπαθον οἱ γονεῖς καὶ ἀδελφοὶ ἐξ ἄλλου νοσήματος παθολογικοῦ, χειρουργικοῦ, νευρολογικοῦ, ἀφροδισίου, ἢ δερματικοῦ καὶ ποίου. Εἰς ποίαν ἡλικίαν ἔπαθον καὶ ποία ἦτο ἡ ἔκβασις τῆς νόσου.

Ἀναμνηστικὸν

1) Εἰς ποίαν ἡλικίαν προσεβλήθη ἐκ τῆς λέπρας καὶ εἰς ποῖον τόπον (πόλιν, χωρίον, νομόν).

2) Αἰτιολογία τῆς νόσου:

α') Προηγήθησαν ταύτης ψύξεις, οἰαιδήποτε παρεκτροπαὶ καὶ καταχρήσεις, τόσοι, ἐπιδημικαὶ ἢ ἄλλαι νόσοι.

β') Ποῦ ἀποδίδει ὁ ἴδιος τὴν πάθησιν αὐτοῦ, (περιγραφὴ ὅλων τῶν παρὰ τοῖς λεπροῖς ἐπικρατουσῶν ἰδεῶν καὶ γνωμῶν περὶ τῆς αἰτίας τῆς μολύνσεως καὶ ποῦ ἀποδίδει ἕκαστος αὐτήν, εἰς καταχρήσεις ὠρισμένων τροφῶν, ἢ ποτῶν ἢ ἄλλων τινῶν, ἢ ἐπιδράσεις κλιματολογικάς, ἢ ψυχικάς συγκινήσεις καὶ πᾶν ὅτι αὐτοὶ πρесеβέουσιν.

3) Ποῖα ὑπῆρξαν τὰ πρῶτα συμπτώματα τῆς νόσου καὶ εἰς ποῖον μέρος τοῦ σώματος ἐξεδηλώθησαν τὸ πρῶτον (ρίγη, ὑποκειμενικαὶ ἐνοχλήσεις διαταραχαὶ διαφόρων λειτουργιῶν, κινητικότητος, διανοητικότητος, αἰσθηματικότητος, ἀντανακλαστικότητος (τρόμος, ἱλιγγος, παραλύσεις, αἰμωδίαί, σπασμοί, ἀγκυλώσεις, νύξεις, κνισμοί, ἐξανθήματα κλπ.).

4) Ἐκ ποίων στοιχείων ἀπετελοῦντο τὰ πρῶτα συμπτώματα τῆς νόσου (κηλίδες, φυσαλλίδες, βλατίδες, φλύκταιναι, πομφόλυγες, φύματα, ἐλκώσεις, ἀτροφίαι, ἀπόπτωσις τῶν τριχῶν τῶν ὀφρύων κλπ.).

5) Τὸ ἀντελήφθη μόνος του, ὅτι πάσχει ἐκ λέπρας ἢ τοῦ τὸ ὑπέδειξαν ἄλλοι παθόντες ἢ ἰατρός.

6) Ποία ἡ πορεία τῆς νόσου ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως αὐτῆς μέχρι τῆς εἰσόδου αὐτοῦ εἰς τὸ λεπροκομεῖον,

7) Ποία ἡ πορεία τῆς νόσου ἀπὸ τῆς εἰσόδου αὐτοῦ εἰς τὸ λεπροκομεῖον μέχρι τῆς στιγμῆς καθ' ἣν λαμβάνει τὸ ἱστορικὸν τοῦ ἀρρώστου (ὑφεις, ἐπιδείνωσις, βελτίωσις).

8) Εἰς ποίαν θεραπείαν ὑπεβλήθη μέχρι τῆς στιγμῆς τῆς εἰσόδου αὐτοῦ εἰς τὸ λεπροκομεῖον καὶ ποῖα τὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς (ὑφεις, βελτίωσις, ἢ ἐπιδείνωσις).

9) Εἰς ποίαν διαίταν ὑπεβάλλετο μέχρι τῆς εἰσόδου αὐτοῦ εἰς τὸ λεπροκομεῖον.

10) Ποῖαι περιπλοκαὶ παρατηρήθησαν ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως τῆς νόσου μέχρι τῆς εἰσόδου αὐτοῦ εἰς τὸ λεπροκομεῖον, ἰδίως ὅσον ἀφορᾷ τὸν ὕπνον, τὴν ὄρεξιν, τὸν βῆχα, τὴν ἀπόχρεμψιν, τὰ οὔρα, τὴν κατάπτωσιν τῶν δυνάμεων, τὰς διαταραχὰς τοῦ πεπτικοῦ συστήματος, δυσκοιλιότητα, εὐκοιλιότητα κλπ. τὰς διαταραχὰς τῆς αἰσθητικότητος (ἀναισθησία, ὑπερευαισθησία,) τῆς κινητικότητος καὶ πᾶν ὅ,τι ἄλλο σχετικόν.

11) Ἐχει ἄλλους λεπρούς εἰς τὸ μέρος ἐνθα ἔζη πρὸ τῆς εἰσόδου αὐτοῦ εἰς τὸ λεπροκομεῖον καὶ πόσους.

12) Ποία ἡ μεταξὺ αὐτῶν σχέσις καὶ ἐπαφὴ αὐτοῦ μέχρι τῆς μολύνσεώς του καὶ ἀπὸ πόσου καιροῦ ἐχρονολογεῖτο ἡ ἐπαφὴ αὕτη πρὸς τοὺς ἄλλους λεπρούς.

13) Ὅποια παρὰδοσις ἐπικρατεῖ ἐν τῷ χωρίῳ τοῦ λεπροῦ περὶ τοῦ χρόνου, ἀπὸ τοῦ ὁποίου εἶναι γνωστόν, ὅτι ὑπῆρχον λεπροὶ εἰς τὸ χωρίον του καὶ ποία ἡ ἐπικρατοῦσα γνώμη ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἀνάπτυξιν, τὴν αἰτιολογίαν, τὴν αὔξησιν, τὴν ἐλάττωσιν, καὶ τὴν ἐξαφάνισιν τῆς νόσου.

14) Ἐὰν εἶναι ἔγγαμος 1) Πότε ἐνυμφεύθη (πρὸ τῆς μολύνσεως αὐτοῦ ἢ μετὰ αὐτὴν καὶ μετὰ πόσον χρόνον), 2) πόσα τέκνα ἔσχεν· πόσα ἐν τῇ ζωῇ καὶ πόσα ἀπέθανον καὶ ἐκ τίνος νοσήματος, πόσα πάσχουσιν ἐκ λέπρας καὶ εἰς ποίαν ἡλικίαν ἐνεφανίσθη εἰς αὐτά, 3) πόσας ἀποβολὰς ἔσχεν ἢ σύζυγός του καὶ εἰς ποῖον μῆνα τῆς κυήσεως.

15) Ἡ σύζυγος αὐτοῦ ἔπασχεν ἐκ λέπρας ἢ κατήγετο ἐκ γονέων λεπρῶν ἢ εἶχεν ἄλλους συγγενεῖς ἀνιόντας ἢ κατιόντας ἢ πλαγίους πάσχοντας ἐκ λέπρας ἢ ἐὰν προσεβλήθη ἐκ λέπρας μετὰ τὸν γάμον αὐτῆς καὶ μετὰ πόσον χρόνον.

16) Πίνει ἢ ἐπινε ὁ πάσχων οἰκοπνευματώδη ποτὰ (εἶδος, ποσότης).

17) Καπνίζει ἢ ἐκάπνιζε καὶ πόσον.

Παροῦσα κατάστασις.

1) Πρόσωπον (χροιά, σφριγος, ἔκφρασις, βλέμα, βλενογόνοι).

2) Κατάκλισις. Ἑνεργητικὴ ἢ παθητικὴ ἢ καταναγκαστικὴ.

3) Βάδισμα καὶ στάσις τοῦ ἁρρώστου, κατασκευὴ τοῦ σκελετοῦ (σχῆμα θώρακος) μυϊκὸν σύστημα, λιπώδης ἰστός.

4) Δέρμα, χρώσις (φυσιολογική, παθολογική), ξηρασία ἢ ὑγρότης, κυάνωσις, οἰδήματα, οὐλαί, ραβδώσεις, ἑξανθήματα.

Α') Περιγραφὴ τῆς διατάξεως τῶν στοιχείων :

1) ἐὰν εἶναι μονήρη, 2) διάσπαρτα, 3) διάχυτα, 4) στιγματοειδῆ, 5) σταγονοειδῆ, 6) ἄθρόα.

Β') Περιγραφὴ τῆς μορφῆς τῶν στοιχείων :

1) στρογγύλον, 2) δισκοειδές, 3) νομισματοειδές, 4) κυκλοτερές, 5) φυγόκεντρον, 6) ἱριδοειδές, 7) ὀφιοειδές.

Γ') Περιγραφὴ τῶν στοιχείων ἐξ ὧς ἀπαρτίζεται τὸ ἑξάνθημα :

1) κηλιδῶδες, 2) βλατιδῶδες (μικραὶ ἢ μεγάλαι βλατίδες), 4) φυσαλλιδῶδες, 4) πομφολυγῶδες, 5) φλυκταινῶδες, 6) φυματῶδες, 7) ὀζῶδες, 8) ἐρυθηματῶδες 9) λεπιδῶδες, 10) ἐρυθηματολεπιδῶδες, 11) ἐρυθηματοφυσαλλιδῶδες, 12) ἐρυθηματοφλυκταινῶδες, 13) ἐρυθηματοπομφυλγῶδες, 14) ἐρυθηματοεφέλκιδῶδες, 15) φυματοεφέλκιδῶδες, 16) φυματοελκωτικόν, 17) φυματοφλυκταινῶδες.

Δ') Περιγραφὴ λειψάνων βλαβῶν τοῦ δέρματος καὶ διαμαρτιῶν περὶ τὴν διάπλασιν αὐτοῦ :

1) οὐλαί, 2) στίξεις, 3) σπίλοι, 4) δερματικαὶ κύστεις, 5) ὄγκοι (μικροί, μεγάλοι), 6) ὑπερκερατώσεις καὶ κέρατα, 7) ἀτροφίαι τοῦ δέρματος, 8) ἔλκη ἄτονα καὶ διατιτραίνοντα.

4) Ἐξέτασις ὑποκειμενικῶν αἰσθήσεων τοῦ ἁρρώστου 1) αἰμωδίαί, 2) τάσις τοῦ δέρματος, 3) σύσφιξις, 4) ψύξις, 5) καύσις, 6) κλονισμοί, 7) κνισμός, 8) πόνοι.

5) Ἐξέτασις ἀντικειμενικῇ ὑπὸ ἱατροῦ. 1) ψηλάφησις, 2) νύξις δι' ἀναισθησίαν κλπ., 3) ἔλεγχος αἰσθηματικότητος διὰ τὸν πόνον, τὸ ψύχος καὶ τὴν θερμοκρασίαν.

6) Ἐξέτασις τῶν γαγγλίων.

7) Ἐξέτασις τῶν βλενογόννων ἐν γένει (στόματος, ρινὸς κλπ.).

8) Ἐξέτασις λεπτομερῶς τῶν τριχῶν καὶ τῶν δυνύχων (ἀπόπτωσις, ἀλλοίωσις τῆς χροιάς, ρήξις κλπ.).

9) Ἐξέτασις τῶν γεννητικῶν ὀργάνων καὶ περιγραφὴ πάσης βλάβης ἢ διαμαρτυρίας περὶ τὴν διάπλασιν.

10) Ἐξέτασις τοῦ νευρικοῦ συστήματος (ἀτροφίαι, νευρικά, διόγκωσις νεύρων, ἰδίως βραχιονίου καὶ ὠλενείου καὶ ἄλλων νεύρων, ἀντανακλαστικά, παραλυσίαι νεύρων, πλήρης περιγραφὴ προκειμένου περὶ νευρικῆς μορφῆς τῆς λέπρας).

11) Ἐξέτασις τοῦ πεπτικοῦ συστήματος (δυσκοιλιότης, εἰκοιλιότης, μετεωρισμός τῆς κοιλίας, ἔμετος, ἐρυγαί, ὄξυνοι, πικραί, δύσοσμοι).

12) Ἐξέτασις τοῦ ἀναπνευστικοῦ συστήματος : βήξ, μετὰ ἀποχρέμψεως, ἐξακρίβωσις τῆς πηγῆς τῆς ἀποχρέμψεως ἐκ τοῦ φάρυγγος, τῆς ρινός, τοῦ λάρυγγος, τῶν βρόγχων. Πόνοι ἐπὶ ἀναπνευστικῶν κινήσεων, δύσπνοια μετὰ παροξυσμῶν ἢ διαρκείας, ἐὰν κατὰ παροξυσμούς, πόθεν.

13) Ἐξέτασις τοῦ κυκλοφοριακοῦ συστήματος : θερμοκρασία, σφυγμός (συχνότης, ρυθμός, ἔντασις), κυανώσεις τῶν ἄκρων ἐξ ἀνεπαρκoῦς περιφερειακῆς κυκλοφορίας καὶ ἐπακόλουθα, νεκρώσεις κλπ.

14) Ἐξέτασις οὖρων καὶ αἵματος κατὰ Wasserman.

15) Μικροσκοπικὴ ἐξέτασις ἐκκρίματος ρινὸς ἢ ὀροῦ φρυσαλλίδων διὰ τὸν βάκιλλον τοῦ Hansen.

16) Περιγραφὴ τῆς ἐν τῷ λεπροκόμφῳ ἐφαρμοσθείσης θεραπείας· ποῖα τὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς (ὑφεις, βελτιώσεις, ἐπιδείνωσις) μέχρι σήμερον.

17) Ποία κατὰ τὴν ἀντίληψιν ὑμῶν εἶναι ἡ μᾶλλον ἐνδεδειγμένη θεραπεία δι' ἐκάστην μορφὴν λέπρας.

18) Ποία ἡ ἐξέλιξις τῆς νόσου ἀπὸ τῆς εἰσόδου τῶν ἀρρώστων εἰς τὸ Λεπροκομεῖον μέχρι τῆς λήψεως τοῦ ἱστορικοῦ.

19) Ἀτομικαὶ ὑμῶν γνώμαι καὶ παρατηρήσεις ὅσον ἀφορᾷ τὴν μετάδοσιν, τὴν θεραπείαν καὶ τὴν προφύλαξιν.

ΑΠΟΨΕΙΣ ΔΙΑ ΤΗΝ ΛΕΠΡΑΝ ⁽¹⁾

INSTITUT PASTEUR HELLÉNIGUE
AMPELOKIPI

Athènes 9 Novembre 1927

3) Considérations sur la lutte contre la lèpre en Grèce

L'étude de la lèpre, que nous poursuivons le dr. Caminopetros et moi, à l'Institut Pasteur, depuis plusieurs années, nous a déjà donné un résultat important. Elle nous a fait connaître, que le nombre des lépreux, en Grèce, doit être beaucoup plus considérable qu'il n'est d'usage de l'admettre. Parmi ces nombreux lépreux ignorés, le plus grand nombre est atteint de formes peu ou non apparentes et ceci est surtout le cas des enfants. *Beaucoup de lépreux le sont sans le savoir.* La plupart des lépreux, qui ont des enfants de formes encore larvées ne le soupçonnent pas. Ces quelques considérations préliminaires me semblent utiles pour appuyer l'opinion que nous nous sommes faite de la lutte antilépreuse.

Nous croyons que, jusqu'à présent tout au moins, le traitement de la lèpre chez les lépreux avancés est peu efficace. Nous croyons que par conséquent l'effort de l'hygieniste doit tendre beaucoup plus à empêcher l'apparition de nouveaux cas de lèpre que d'espérer guérir les malades. Or comment se transmet la lèpre et à quel moment de la vie risque-t-on d'être touché? De l'avis unanimes des léprologues la lèpre est peu contagieuse. Certains mêmes, et des plus considérables, comme Zambaco pacha, n'ont jamais voulu se rallier à la théorie de la contagiosité dans l'impossibilité où ils se sont trouvés de rencontrer des cas de contagion lépreux authentiques.

Or cette théorie de la non ou de la faible contagiosité de la lèpre

1) Σημ. Μύσ. Αἱ ἀνωτέρω διὰ τὴν λέπραν ἀπόψεις τοῦ Ἰνστιτούτου Pasteur διευτυπώθησαν κατόπιν συνεργασίας ἡμῶν μετὰ τοῦ τότε διευθυντοῦ κ. G. Blanc καὶ διεβιβάσθησαν εἰς τὸν κ. Βενιζέλον, ὃς ἐκτελεστὴν τῆς διαθήκης Μιχαλῆνοῦ.

est vraie, si elle s'adresse aux adultes. Elle est fausse si on l'applique aux enfants.

Dans l'immense majorité des cas, les lépreux, que nous voyons, ne sont pas infectés de date récente, ils ne sont pas d'avantage des hérédolépreux. Ce sont des gens, qui ont été infectés dans leur jeune âge, dans le plus jeune âge même. La lèpre, comme la tuberculose, touche avant tout l'enfant. Comme pour la tuberculose c'est le contact prolongé de la mère bacillifère, du père, de la tante, d'une servante etc. bacillifères qui contamine l'enfant.

L'enfant de lèpreux naît sain, il se contamine vite. Si l'on veut enrayer la lèpre, sauvons les enfants.

Pour sauver l'enfant il faut l'enlever à son milieu dès sa naissance, et pour cela il faut savoir que les parents sont lèpreux. Ceci nous ne le saurons, que le jour où il viendront eux mêmes nous demander conseils et traitement, nous demander de sauver leurs enfants. A l'Institut, parmi nos malades, plusieurs ont demandé à se séparer de leurs enfants, pour les sauver.

Ceci nous amène aux postulats suivants :

1.—Il faut un recensement des lèpreux en Grèce aussi précis que possible, en assurant aux malades, qu'ils ne seront pas inquiétés.

2.—Il faut amener les lèpreux à abandonner leurs enfants, au moins quelques années et par conséquent il faut créer une ou plusieurs crèches destinées à recevoir les nouveau-nés non infectés, crèches qui seront établies à proximité d'une grande ville, de préférence.

3.—Il faut traiter les lèpreux soit dans les léproseries bien aménagées et non dans des prisons, soit dans des dispensaires et cela surtout pour les lèpreux encore peu atteints et susceptibles peut être de guérir.

Il ne faut oublier que les mesures draconiennes et simplistes sont inopérantes. Théoriquement parfaites, elles ne sont jamais appliquées.

4) Application des données précédentes au cas de la Crète

Il faut créer en Crète :

1) Une crèche pour les enfants sains de lèpreux. Cette crèche doit être placée dans une grande ville, par ex. Candie qui se trouve au milieu de la Crète.

2) Un dispensaire antilèpreux auquel sera joint un laboratoire. Dispensaire pour traiter les malades qui viendront soit du dehors, soit du sanatorium de lèpreux. Laboratoire pour faire de diagnostics bactériologiques et sérologiques de la lèpre et pour entreprendre toutes recherches scientifiques sur la nature du bacille lèpreux, sur la lèpre expérimentale, l'étude de vaccins, du sérum etc.

3) A côté du dispensaire sera le sanatorium des lèpreux, destiné aux lèpreux atteints de formes légères. Le sanatorium comprendra les bâtiments

de logement des lépreux, par petits pavillon et des terrains de culture pour permettre aux lépreux de travailler.

4) La léproserie de Spinalonga sera réservée aux lépreux atteints de forme mutilante et de lèpre tuberculeuse repoussante.

Pour que la lutte antilépreuse soit une réalité et non une apparence, la première chose à faire est de donner confiance aux lépreux.

Il faut les bien traiter il faut faire une propagande active pour leur apprendre que dans les formes légères la maladie est guérissable pour leur apprendre que leurs enfants naissent sains, mais seront fatalement contaminés, si ils les gardent avec eux, si dès leur naissance ils ne les envoient pas à la crèche.

Le laboratoire et le dispensaire doivent être dirigés par un médecin jeune, actif, dévoué. Ce médecin doit être logé et recevoir un traitement convenable. Il sera bon de lui adjoindre, au début, un léprologue instruit, ayant déjà fait la lutte antilépreuse, pendant au moins deux ans.

Toute l'organisation scientifique de la lutte antilépreuse pourrait se faire en liaison étroite avec l'Institut Pasteur Hellénique, qui en assurerait la responsabilité et la direction scientifique.

Il serait utile que sur les fonds disponibles contre la lèpre une certaine somme soit affectée à l'Institut Pasteur Hellénique pour organiser et développer le dispensaire, qui y fonctionne actuellement et soigne presque exclusivement des lépreux crétois. Une partie de la somme sera affectée à l'achat de livres et revues traitant de la lèpre et à l'achat de médicaments.

Inutile d'ajouter que le traitement des lépreux à l'Institut Pasteur est entièrement gratuit.

ΔΥΟ ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ ΤΟΥ Α. CHEVALIER

Αἱ κατωτέρω δημοσιευόμεναι δύο ἐπιστολαὶ πρὸς τὸν κ. Ἐ. Ἀγγελάκην προέρχονται ἀπὸ τὸν Γάλλον ἀξιωματικὸν A. Chevalier, ὅστις τὸ 1897—1898 ὑπηρέτησεν ἐν Κρήτῃ ὡς πολιτικὸς διοικητὴς τῆς Ἐπαρχίας Σητείας κατὰ τὴν ὑπὸ τῶν Γάλλων κατοχὴν αὐτῆς. Εἰς τὴν δύσκολον ἐκείνην ἐποχὴν χάρις εἰς τὴν ἱκανότητα τοῦ γάλλου τούτου διοικητοῦ ἀφ' ἑνὸς καὶ τὴν πολιτικὴν σωφροσύνην καὶ τὸν πατριωτισμὸν τῆς ἐπαρχιακῆς Ἐπιτροπῆς ἡ Σητεία διεκλήθη κατὰ τὰ δύο ἔτη τῆς Γαλλικῆς Διοικήσεως μὲ παραδειγματικὴν τάξιν. Ἡ Σητεία θὰ ἐνθυμεῖται πάντοτε μετ' εὐγνωμοσύνης τὴν καλὴν διοίκησιν τοῦ A. Chevalier.

Marans (France le $\frac{30 \text{ Xbre } 1899}{11 \text{ Janvier } 1900}$)

1) A Monsieur l'Eparque de Hierapetra

Cher monsieur Angelakis,

Je m'empresse de saisir l'occasion du renouvellement de l'année, pour vous envoyer tous mes vœux et l'expression de mon amitié toujours aussi vive.

Je n'ai pas oublié en effet, mes bons amis de Crête et vous en particulier, Cher Monsieur Angelakis, avec lequel j'ai travaillé si longtemps. Plus que qui ce soit, dans Lassithi, vous avez le droit de vous réjouir de la liberté enfin conquise, car vous avez été au premier rang parmi les bons citoyens et parmi les plus sages des Comités.

Ce temps là est déjà loin. Mais nul de nous n'en perdra le souvenir.

Quand à moi, je me considérerai toujours comme très-honoré d'avoir pu travailler à une oeuvre de liberté; et je garde un grand respect pour les Crétois qui ont donné au monde entier un si noble exemple de patriotisme et de courage.

Puissiez-vous être heureux et que Dieu vous protège!

J'ai eu de vos nouvelles par mes cher amis Andreas et Emmanuel Vourdoumbakis. J'ai bien été attristé par la mort de votre si gentille petite fille. Que Dieu, à présent, vous donne le bonheur à vous et à votre famille.

Je vous envoie, cher Monsieur Angelakis, toute mon amitié comme homme privé, et en tant que éparque de Hierapetra, j'y joins mon respect et vous prie de faire part de mes vœux à toute votre province.

Votre vieil ami bien dévoué
Lieutenant de Vaisseux

A. Chevalier

Ἡ κατωτέρω ἐπιστολὴ ἐγράφη ἐκ Σούδας, μετ' ὀλίγας δὲ ἡμέρας τὸ θωρηκτὸν «Henri IV» κατέπλευσεν εἰς Σητεῖαν. Ὁ Κυβερνήτης αὐτοῦ Chevalier συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ τότε γενικοῦ προξένου τῆς Γαλλίας ἐν Χανίοις ἐπεσκέφθη ἐν Τουρλωτῇ τὸν φίλον του Ἑ. Ρουσελάκην, ἀποθανόντα τὸ 1920. Κατὰ τὴν εἰς Τουρλωτὴν μετάβασίν των, ὁ A. Chevalier, οἱ συνοδεύσαντες αὐτὸν γάλλοι ἀξιωματικοὶ του καὶ ὁ Γενικὸς πρόξενος, μετὰ τῆς κυρίας του, ἐφιλοξενήθησαν ὑπὸ τῆς Κοινότητος Τουρλωτῆς, παρατεθέντος αὐτοῖς ἐπισήμου γεύματος ἐν τῇ Παλαιᾷ Δημοτικῇ Σχολῇ τοῦ χωρίου.

2)

Cuirassé «Henri IV»

La Sude Samedi 5 Avril 1912

Cher monsieur Angelakis

Je ne sais si vous vous souvenez d'un de vos vieux amis, le lieutenant de Vaisseau Chevalier, qui à vécu longtemps avec vous dans ce cher pays de Sitia, il y a bientôt quinze ans.

Je viens de revenir dans cette île de Crête, que je n'espérait plus revoir; et j'ai suis bien heureux, dans l'espérance de pouvoir revoir tous les bons amis que j'y ai connus autrefois.

J'ai eu le plaisir de voir ici Mer Emmanouel Vourdoumbakis qui m'a donné de vos nouvelles. Et je n'empresse de vous envoyer toutes mes amitiés et mon bien fidèle souvenir.

Je me rappelle tout le travail que vous avez fait, autrefois, pour le bonheur de vorte chère patrie, que j'aime comme la mienne. Je me rappelle combien vous étiez aimable et toute l'amitié que vous m'avez souvent témoignée.

Croyez bien, cher Moesieur Angelakis, que je fais tous les voeux pour vous et votre pays et je suis bien heureux de vous les adresser à l'occasion de la fête de la Paques.

J'espère bien aller revoir Sitia dans quelques semaines. Je serai si heureux de retrouver tous mes souvenirs.

En attendant, je vous serais bien reconnaissant de présenter mon bien affectueux souvenir à tous les habitants que j'ai connus; j'ai su que Mr Fountalidis est mort, ainsi que Mr Vatsakis. Que Dieu leur donne la paix! Je retrouverai à Sitia bien des amis, cependant: M. M. Kolyvakis, Xenikakis, Russelakis de Tourloti, Mr Lambiris et son neveu Vassilakis et combien d'autres!

Enfin, à tous j'envoie mon fidèle souvenir.

Et, en particulier, c'est à vous, Cher Monsieur Angelakis, que, à mon retour en Crête, j'envoie l'expression de mon plus affectueux dévouement et de ma Vieille amitié.

Commandant A. Chevalier

Commandant le «Henri IV» à la Sude

ΤΟ ΠΡΑΚΤΙΚΟΝ ΛΥΚΕΙΟΝ ΑΓ. ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΚΡΗΤΗΣ

Ὁ Ἅγιος Νικόλαος τὰ μεταπολεμικὰ ἔτη παρουσίασε μίαν καταπλήσσουν προόδον εἰς ὅλας τὰς ἐκφάνσεις τοῦ πολιτισμοῦ.

Ὑπερδπλασιασμός τοῦ πληθυσμοῦ, οἰκοδομικὸς ὄργανισμός, αὐξήσεις τῆς κινήσεως τοῦ Ἐμπορίου, ἴδρυσις τραπεζ. καταστημάτων, ὁμοτομία συγχρονισμένη, ηλεκτροφωτισμός ἀπλετος, ὕδρευσις ἀφθονος, πολλαπλασιασμός τοῦ πρασίνου, πάντα ταῦτα ζωηρὰν προκαλοῦσι τὴν ἐντύπωσιν καὶ τὸν θαυμασμόν παντός, ὅστις ἔτυχεν νὰ εἶχεν ἴδει τὸν Ἅγιον Νικόλαον προπολεμικῶς καὶ τυχαίνει νὰ τὸν ἐπισκέπτηται σήμερον.

Μία πολίχνη λοιπὸν τῆς προόδου καὶ τοῦ μέλλοντος τοῦ Ἁγίου Νικολάου δὲν ἦτο δυνατόν εἰμὴ ἐνωρὶς νὰ αἰσθανθῇ τὴν ἀνάγκην τῆς δημιουργίας σχολείου τῆς Μέσης ἐκπαιδεύσεως καὶ κατὰ συνέπειαν νὰ μεριμνήσῃ δια τὴν ἴδρυσιν τούτων. Πράγματι δὲ κατόπιν καταλλήλων ἐνεργειῶν τῶν κατοίκων καὶ τῶν ἀντιπροσωπευόντων τούτους πολιτικῶν τὸ Σὸν Ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας ἀνεγνώρισε τὸ δίκαιον τῶν ἀπαιτήσεων τῶν Ἀγιονικολιωτῶν καὶ ἐξέδωκε τὸ ὑπὸ ἡμ. 23)5)924 προεδρικὸν διάταγμα, διὰ τοῦ ὁποίου ἱδρύετο Ἡμιγυμνάσιον ἐν Ἀγίῳ Νικολάῳ.

Ἡ ἀρχὴ ἐγένετο, ἡ πόλις ἀπέκτα Ἡμιγυμνάσιον. Ἀλλὰ ποὺ θὰ ἐστεγάζετο τοῦτο ; Ἦτο ὀρθὸν τὸ Ἡμιγυμνάσιον νὰ μὴν ἔχῃ κατάλληλον οἶκημα νὰ στεγασθῇ ; Πάντως προσωρινὴ λύσις ἔπρεπε νὰ δοθῇ, οἰκοδομὴ σχολείου ἄμεσος δὲν ἦτο καὶ τόσον εὐκολος. Ὁ χρόνος δὲν ἔφθανε, τὸ χρῆμα δὲν ὑπῆρχεν. Ἐξευρέθη προσωρινῶς τὸ οἶκημα τοῦ κ. Ἀναστασιάδου καὶ ἐκεῖ ἐστεγάσθη.

Θρανία, ἐπιπλα καὶ σκευὴ κατεσκευάσθησαν ἐγκαίρως. Οὕτω δὲ τὸ σχολεῖον ἤρξατο λειτουργοῦν μὲ δύο τάξεις κατὰ τὸ σχολ. ἔτος 1924—1925.

Τὸ ἐπόμενον ἀπὸ τῆς λειτουργίας τοῦ Ἡμιγυμνασίου σχολικὸν ἔτος, δηλαδὴ τὸ 1925—1926 ὁ τόπος ἠτύχησε νὰ ἴδῃ τὸ σχολεῖόν του λειτουργοῦν μὲ τρεῖς τάξεις.

Ἐνθουσιασμένοι λοιπὸν ἀπὸ τὴν προαγωγὴν τοῦ σχολείου των, μελετοῦν οἱ κάτοικοι τὸν τρόπον, ὅστις θὰ τοὺς διευκόλυνεν εἰς τὸ νὰ οἰκοδομήσουν σχολεῖα.

Ἐν τῷ μέσῳ τῶν προσπαθειῶν των αὐτῶν παρουσιάζεται σεβαστὴ καὶ εὐεργετικὴ ἡ φυσιογνωμία τοῦ Θεοφιλεστάτου Πέτρου. Τὰ μοναστηριακὰ κτήματα δὲν θὰ ἔπρεπε ἐν τινὶ μέρει νὰ διατεθοῦν πρὸς οἰκοδομὴν ὑγιεινῶν διδασκηρίων εἰς τὰς σπουδαιοτέρας πολίχνας τοῦ Νομοῦ, εἰς τὰς πρωτεύουσας τῶν ἐπαρχιῶν ; Ἡ σκέψις ἦτο ἀρίστη. Εἰσηγεῖται ἀμέσως τὴν ἐκποίησιν ἀρκετῶν κτημάτων εἰς τὴν εἰδικὴν ἐπιτροπὴν. Εἰσπράττεται ἓνα σεβαστὸν ποσόν, τὸ ὁποῖον κατένειμε ἕξ ἴσους. Οὕτως ἐτέθη ἡ βάσις τῆς οἰκοδομῆς τοῦ κτιρίου, εἰς τὸ ὁποῖον στεγάζεται σήμερον τὸ Λύκειον. Τὸ σχέδιον τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας, συγχρονισμένον καὶ ἄρτιον διὰ τὸν σκοπὸν διὰ τὸν ὁποῖον προωρίζετο. Ἐξ αἰθουσαι εὐρύχωροι καὶ ἡλιόλουστοι διδασκαλίας, διάδρομοι εὐρεῖς καὶ τέσσαρα γραφεῖα συναπετέλουν τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ κτιρίου. Ὁ χώρος ἦτο πλέον ἢ ἐπαρκὴς δι' ἓνα ἐξατάξιον δημοτικὸν σχολεῖον, διὰ τοιοῦτον δὲ σκοπὸν καὶ ἐκτίζετο. Ἡ ἀποπεράτωσις συνετελέσθη τῷ 1927, ἐλθόντων ἐν τῷ μεταξὺ ἀρῶγων τοῦ Δήμου καὶ τοῦ κράτους διὰ τὸ ὑπολοιπὸν χρηματικὸν ποσόν.

Τὸ Ἐκπαιδευτήριον ὅμως, ἐπὶ τοῦ ὁποίου προσετέθη ἀργότερα καὶ τρίτος ὄροφος ἐξ ἐνὸς δωματίου καὶ ἐτοποθετήθη δαπάναις τοῦ Δήμου καὶ ὥρολόγιον πόλεως, ἀνῆκεν εἰς τὴν δημοτικὴν ἐκπαίδευσιν. Οἱ πολῖται δὲν ἔμενον ἱκανοποιημένοι, ὅχι διότι δὲν ἤθελον τὰ μικρὰ παιδιὰ τῶν νὰ στεγάζωνται εἰς τὸ εὐρύχωρον καὶ ὑγιεινὸν οἶκημα τοῦτο, ἀλλὰ διότι ἐπρωτίμων νὰ ἀνῆκε τοῦτο εἰς τὴν Μέσσην ἐκπαίδευσιν, τὴν ὁποίαν καὶ ἐπεδίωκον νὰ ολοκληρώσουν.

Ἐνήργησαν καταλλήλως παρὰ τῷ Στῷ Ὑπουργεῖῳ τῆς Παιδείας παρὰ τοῦ ὁποίου καὶ ἐπέτυχον ἐπὶ τῆς ὑπουργίας τοῦ κ. Ἀργυροῦ νὰ παραχωρηθῇ τοῦτο εἰς τὸ Ἡμιγυμνάσιον Ἀγίου Νικολάου.

Ἐὰν λοιπὸν παρουσιάζεται σήμερον ἔλλειψις χώρου διὰ τὴν λειτουργίαν ἑξατάξιου σχολείου Μέσης ἐκπαίδευσως, τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι ὡς δημοτικὸν σχολεῖον ἐκτίσθη, ἀλλ' ἐν πάσει περιπτώσει τὰ πράγματα δὲν εἶναι καὶ τόσον δύσκολα εἰς τὴν ἐξοικονόμησιν, τὸ οἶκημα ἐπαρκεῖ καὶ διὰ τὴν λειτουργίαν τοῦ Λυκείου σήμερον.

Ὅταν μία κοινωνία ἐπιδεικνύη τόσον ἐνδιαφέρον διὰ τὰ σχολεῖα, τῆς τὸ κράτος δὲν δύναται νὰ ἀδιαφορήσῃ εἰς τὰ αἰτήματά της τὰ σχετιζόμενα μὲ τὴν ἐκπαίδευσιν. Καὶ δὲν ἔδειξε πράγματι ἀδιαφορίαν, ἀλλ' ἤκουσεν εὐμενῶς τὰς παρακλήσεις τῶν Ἀγιονικολιωτῶν καὶ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ σχολικοῦ ἔτους 1927—1928 προσετέθη ἡ τετάρτη γυμνασιακὴ τάξις, ἀπὸ τοῦ σχολικοῦ ἔτους 1928—1929 ἡ πέμπτη καὶ ἀπὸ τοῦ 1929—1930 ἡ ἕκτη.

Οὕτως ὁ Ἅγιος Νικόλαος εἶχε πληρὴς ἑξατάξιον γυμνάσιον μέχρι τοῦ 1934, ὁπότε τοῦτο μετετέραθη εἰς Πρακτικὸν Λύκειον, λειτουργοῦν μέχρι σήμερον.

Εἶναι ἀληθές, ὅτι διὰ τὴν ἀπρόσκοπτον λειτουργίαν ἐνὸς Πρακτικοῦ Λυκείου δὲν χρειάζονται μόνον οἶκημα κατάλληλον καὶ τοποθέτησις καθηγητῶν, ἀλλ' ἀπαιτοῦνται καὶ τόσα ἄλλα πράγματα, ἀνεῦ τῆς ὑπάρξεως τῶν ὁποίων θὰ εἶχομεν παρῳδιᾶν Λυκείου. Ἀπαιτοῦνται ἐποπτικά μέσα διδασκαλίας παντοειδῆ, ἐργαστήριον Φυσικῆς καὶ Χημείας πλούσιον καὶ εἰς εἶδη καὶ εἰς ποσόν, βιβλιοθήκη μὲ βιβλία ποικίλου φιλολογικοῦ περιεχομένου, ἀλλὰ προπαντὸς μὲ ἐπιστημονικοῦ, ἀναφερομένου εἰς τὰς λεγομένας πρακτικὰς ἐπιστήμας. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως δ' αὐτῆς τὸ Λύκειον ἐνδεχόμενον νὰ θέλῃ ἀκόμη πολλά, ἀλλ' ἀσφαλῶς δὲν ὑστερεῖ πολλῶν ἄλλων. Ἡ κοινωνία καὶ ὡς ἄτομα καὶ ὡς ὁργανωμένη ἐνότης ἔπραξε τὸ καθήκον της, διὰ συνεισφορῶν τῶν πολιτῶν καὶ τοῦ Δήμου γενομένων κατὰ διάφορα χρονικὰ διαστήματα, ὡς ἐπίσης καὶ διὰ τῆς λίαν ἐπαινετῆς προσπάθειας καὶ πρωτοβουλίας τῶν διδασκάντων καὶ διοικησάντων τὸ Ἐκπαιδευτήριον κατηρτίσθη ἐργαστήριον φυσικοχημικὸν ὅχι ἀσήμαντον ὑπὲρ τὰς διακοσίας χιλιάδας δραχμῶν ἔχουν δαπανηθῇ διὰ τὴν ἀγορὰν εἰδῶν φυσικῆς καὶ χημείας. Βιβλιοθήκη μὲ ἑξακοσίους τόμους συγχρονισμένων βιβλίων ὑπάρχει καὶ πλουτίζεται καθημερινῶς. Χάρτιαι ἱστορικοὶ καὶ γεωγραφικοὶ ὑπάρχουν τόσοι, ὅσοι χρειάζονται. Ἐνὶ λόγῳ τὸ σχολεῖον δύναται νὰ θεωρῇται καὶ νὰ συγκαταλέγεται μεταξὺ ἐκείνων, εἰς τὰ ὁποῖα ὑπάρχουν ὅπωςδὴποτε τὰ ἀπαραίτητα διὰ τὴν διδασκαλίαν μέσα.

Ἐλλιπὴς δ' ἀσφαλῶς θὰ ἦτο ἡ ἐξιστόρησις τῆς δημιουργίας καὶ τῆς λειτουργίας τοῦ Λυκείου, ἐὰν δὲν ἀνεγράφομεν τὸ διδάξαν προσωπικὸν καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν μαθητῶν κατὰ τὰ διάφορα σχολικὰ ἔτη, πρῶτα πού πρῶτομεν εἰς τὸν κάτωθι πίνακα :

Σχολικὸν ἔτος 1924—25 **Ἑμμεγνύσιον**

17 Ἰουλίου κάμνει ἑναρξιν ὁ Κ. Κυριακάκης, ἀπεσπασμένος.

30 Ἰουλίου διορίζεται καθ. Φυσ. Δ. Στιβακτάκης.

30 Ἰουλίου μετατίθεται Μ. Ἀναστασιάδης.

4 Ὀκτωβρίου παραδίδει Κυριακάκης εἰς Στιβακτάνιν.

Καθηγ. κατ' ἀρχὰς Κ. Κυριακάκης

κατόπιν Δ. Στιβακτάκης καὶ Μ. Ἀναστασιάδης.

Τάξεις Α'. τάξις 33. μαθηταὶ 24 μαθήτριά 9.

Β'. » 13. » 6 » 7.

Σχολικὸν ἔτος 1925—26

Καθηγ. Δ. Στιβακτάκης Μ. Ἀναστασιάδης

Τὸν Ἰούνιον παρουσιάζεται καὶ ὁ Κ. Ρουσάκης.

Τάξεις Α'. 54 μαθηταὶ 38 μαθήτριά 16

Β'. 31 » 21 » 10

Γ'. 14 » 7 » 7

Σχολικὸν ἔτος 1926—27

Καθηγηταὶ οἱ ἴδιοι.

Τάξεις Α'. 42 μαθηταὶ 32 μαθήτριά 10

Β'. 36 » 21 » 15

Γ'. 28 » 18 » 10

Σχολικὸν ἔτος 1927—28

Καθηγηταὶ οἱ ἴδιοι.

Προστίθεται Ὀκτώβριον Ν. Σπυριδάκης καὶ Δ. Ἀμαριωτάκης

Τάξεις Α'. 55 μαθηταὶ 38 μαθήτριά 17

Β'. 34 » 27 » 7

Γ'. 22 » 14 » 8

Δ'. 27 » 13 » 9

Σχολικὸν ἔτος 1928—29

Καθηγηταὶ οἱ ἴδιοι

Τάξεις Α'. 41 μαθηταὶ 31 μαθήτριά 10

Β'. 34 » 26 » 8

Γ'. 28 » 21 » 7

Δ'. 15 » 8 » 7

Ε'. 21 » 13 » 8

Σχολικὸν ἔτος 1929—30

Καθηγηταὶ οἱ ἴδιοι πλὴν τοῦ κ. Δ. Στιβακτάκη. Προστίθενται 1) Γυμνασιάρχης Χαρίλ. Σπυριδάκης 2) Γερμανὸς Λειβαδᾶς θεολόγος 3) Νικολ. Λουλάκης φυσικὸς 4) Νικολ. Δερμιτζάκης μαθηματικὸς 5) Ἀλέξ. Χατζόπουλος Γαλλικῶν.

Τάξεις	Α΄.	24	μαθηταὶ	19	μαθήτριαι	5
	Β΄.	36	»	27	»	9
	Γ΄.	24	»	17	»	7
	Δ΄.	19	»	14	»	5
	Ε΄.	17	»	10	»	7
	ΣΤ΄.	23	»	17	»	6

Σχολικὸν ἔτος 1930—31

Καθηγηταὶ οἱ ἴδιοι πλὴν τῶν κ. κ. 1) Σπυριδάκι Νικολ. 2) Ἀναστασιάδου Μιχαήλ 3) Λειβαδᾶ Γερμανοῦ καὶ 4) Α. Χατζοπούλου.

Προστίθενται Ὀκτώβιον 1) Νικολ. Τυλλιανάκης θεολόγος 2) Βασίλ. Δημητροκάλλης 3) Μαυροειδῆς Ἐμμαν. καὶ 4) Πανόπουλος Π., φιλόλογοι.

Τάξεις	Α΄.	37	μαθηταὶ	32	μαθήτριαι	5
	Β΄.	19	»	15	»	4
	Γ΄.	28	»	22	»	6
	Δ΄.	24	»	18	»	6
	Ε΄.	16	»	12	»	4
	ΣΤ΄.	19	»	12	»	7

Σχολικὸν ἔτος 1931—32

Καθηγηταὶ οἱ ἴδιοι πλὴν τοῦ γυμνασιάρχου κ. Χαρ. Σπυριδάκι.

Προστίθενται 1) γυμνασιάρχης Χαρίλ. Μαστορίδης καὶ 2) Ἰωάν. Λυκάκης, γυμναστίς.

Τάξεις	Α΄.	25	μαθηταὶ	18	μαθήτριαι	7.
	Β΄.	31	»	27	»	4.
	Γ΄.	15	»	14	»	1.
	Δ΄.	27	»	18	»	9.
	Ε΄.	20	»	19	»	1.
	ΣΤ΄.	17	»	13	»	4.

Σχολικὸν ἔτος 1932—33

Καθηγηταὶ οἱ ἴδιοι πλὴν τοῦ γυμνασιάρχου.

Προστίθενται 1) Γ. Σουμελίδης, γυμνασιάρχης 2) Σοφία Γαλάτη μαθηματικὸς 3) Στέφ. Κανδηλιώτης τῆς Ὡδικῆς 4) Χρ. Φουρνιάδης, Γαλλικῶν καὶ 5) Γεώργ. Καλογερόπουλος.

Τάξεις	Α΄.	31	μαθηταὶ	26	μαθήτριαι	5.
	Β΄.	22	»	16	»	6.
	Γ΄.	26	»	24	»	2.
	Δ΄.	6	»	5	»	1.
	Ε΄.	27	»	19	»	8.
	ΣΤ΄.	17	»	16	»	1.

Σχολικὸν ἔτος 1933—34

Καθηγηταὶ οἱ ἴδιοι πλὴν τοῦ γυμνασιάρχου Γ. Σουμελίδου καὶ τῶν καθη-

γητῶν 1) Σοφίας Γαλάτη 2) Π. Πανοπούλου καὶ 3) Στεφ. Κανδηλιώτου καὶ Καλογεροπούλου.

Προστίθεται ὁ κ. Ἰ. Σουρβῖνος διευθυντής.

Τάξεις	Α΄.	47	μαθηταὶ	34	μαθήτριάι	13.
	Β΄.	21	»	18	»	3.
	Γ΄.	17	»	12	»	5.
	Δ΄.	23	»	21	»	2.
	Ε΄.	5	»	4	»	1.
	Σ΄.	25	»	17	»	8.

Σχολικὸν ἔτος 1934—35

Καθηγηταὶ οἱ ἴδιοι πλὴν τῶν κ. 1) Νικολ. Τυλλιανάκι καὶ 2) Βασιλ. Δημητροκάλλη.

Προστίθεται Κ. Τυράκις φυσικός.

Τάξεις	Α΄.	41	μαθηταὶ	30	μαθήτριάι	11.
	Β΄.	26	»	18	»	8.
	Γ΄.	15	»	12	»	3.
	Δ΄.	13	»	9	»	4.
	Ε΄.	20	»	18	»	2.
	Σ΄.	4	»	3	»	1.

Ἐν Ἁγίῳ Νικολάῳ τῇ 10 Ὀκτωβρίου 1934

(Ἐκπαιδευτικός.)

ΕΓΓΡΑΦΟΝ ΔΙΑ ΤΗΝ ΜΟΝΗΝ ΑΓ. ΙΩΑΝ. ΘΕΟΛΟΓΟΥ ΚΡΙΤΣΑΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ, ΓΕΝΙΚΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΚΡΗΤΗΣ

Ἐν Νεαπόλει (Κρήτης), τῇ 10 Ὀκτωβρίου 1932.

Ἀριθ. πρωτ. 732)307. Ἐπρωτοκολλήθη Γ.Δ.Κ. 24068)14-10-1932.

*Ἀντίγραφον Πρὸς τὴν Γενικὴν Διοίκησιν Κρήτης (').**Ἐξοχότατε Ὑπουργέ κ. Γενικὲ Διοικητά,*

Ἐχομεν τὴν τιμὴν νὰ γνωρίσωμεν Ὑμῖν ὅτι. ὁ Διοικητὴς Ταμείου Ἐφένδρων Λασηθίου δι' ἐπανειλημμένων πρὸς τὸν καθ' ἡμᾶς Ὄργανισμὸν ἐγγράφων αὐτοῦ παρακαλεῖ ὅπως διορίσωμεν ἀντιπρόσωπόν μας πρὸς ἐνέργειαν τῆς διανομῆς τῶν κτημάτων τοῦ ἐν Κριτσαῖ Μονυδρίου Ἀγίου Ἰωάννου Θεολόγου μεταξὺ τοῦ Ἐφεδρικοῦ Ταμείου καὶ τοῦ καθ' ἡμᾶς Ὄργανισμοῦ.

Ἐπειδὴ, κ. Ὑπουργέ, ἀνεξαρτήτως τοῦ ὅτι τὰ κτήματα τοῦ ἐν λόγῳ Μονυδρίου δὲν ἐλύθησαν εἰσέτι τῆς ἐπιτάξεως καὶ ἐξακολουθοῦσι κατεχόμενα ὑπὸ τῶν Προσφύγων, τὸ καθ' ἡμᾶς Συμβούλιον, ἔχει τὴν γνώμην, ὅτι παρεγράφη τὸ δικαίωμα τῆς ἀξιουμένης νῦν ὑπὸ τοῦ Ἐφεδρικοῦ Ταμείου διανομῆς, ἐφ' ὅσον τὰ κτήματα ταῦτα δὲν διενεμήθησαν μέχρι σήμερον κατὰ τὸ ἀπὸ 31 Ἰουλίου 1926 σχετικὸν διάταγμα, περὶ ἐκτελέσεως τοῦ Νόμου 3345, οὗτινος (Νόμου) κατηργήθη ἤδη μεταξὺ ἄλλων καὶ τὸ ἀρθρ. 8 ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐστηρίζετο τὸ ὡς ἄνω ἐκτελεστικὸν Διάταγμα τῆς 31 Ἰουλίου 1926 δι' οὗ προεβλέπετο καὶ ἐκανονίζετο ὁ τρόπος τῆς ἐκτιμήσεως καὶ διανομῆς τῶν ἀπαλλοτριουμένων Μοναστ. κτημάτων μεταξὺ τῶν συγκυρίων, ὡς ρητῶς ἀναφέρεται τοῦτο ἐν τῷ 15ῳ ἀρθρῳ τοῦ νῦν ἰσχύοντος νεωτέρου Νόμου 5502 περὶ ἀναδιοργανώσεως τῶν Ταμείων Ἐφένδρων Πολεμιστῶν Κρήτης.

Ἐπὶ τοῦ νομικοῦ τούτου ζητήματος παρακαλοῦμεν κ. Ὑπουργέ νὰ ἔχωμεν τὴν γνώμην τῆς Ὑμετέρας Ἐξοχότητος.

Μετ' ἐκτιμήσεως καὶ εὐχῶν

Ὁ Πρόεδρος

† Πέτρος Διονύσιος

1) Σημ. Μύσ. Τὸ ἀνωτέρω ἔγγραφον ἀπεστάλη τότε εἰς τὸν νομικὸν σύμβουλον τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας πρὸς γνωμάτευσιν.

ΠΑΣΑΔΕΣ ΚΡΗΤΗΣ

(1645 — 1897)

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΧΑΝΙΩΝ
ΑΠΕΒΕΒΑΤΙΣΜΗ

Κατὰ σύστασιν τοῦ φίλου καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου κ. Ι. Καλλιτσου-
νάκη δημοσιεύομεν τὸν κατωτέρω κατάλογον τῶν ἀπὸ τῆς πρώτης ἀποβάσεως τῶν
Τούρκων εἰς Χανία πρὸς κατάκτησιν τῆς Κρήτης Τούρκων Πασάδων (1645) μέχρι
τῆς καταλύσεως τῆς Τουρκικῆς Κυριαρχίας ἐν Κρήτῃ (1897). Ὁ κατάλογος ἐδημο-
σιεύθη ἐν τῷ ἐκδοθέντι ὑπὸ τῆς Γενικῆς Τουρκικῆς Διοικήσεως Κρήτης ἡμερολογίῳ
τῶν πασάδων τῆς Κρήτης καὶ μετεφράσθη ὑπὸ τοῦ μακαρίτου Γ. Ἰακ. Καλαϊσάκη.
Ἀντίγραφον δὲ τῆς μεταφράσεως ταύτης εὐρίσκεται εἰς τὸ Ἱστορικὸν ἀρχεῖον ἐν
Χανίοις Κρήτης. Ὡς δ' ἐπληροφορήθημεν, ἐκ τῶν ἐκδοθέντων τουρκιστὶ ἡμερολο-
γίων τὰ πλεῖστα ἐκάησαν ἐκ πυρκαϊᾶς λαβούσης χώραν τότε ἐν τῷ Τουρκικῷ Διοι-
κητηρίῳ Χανίων ὥς δὲ μὲ ἐβεβαίωσεν ὁ κ. Καλλιτσουνάκης, δύο μόνον ἀντίτυπα
τοῦ πρωτοτύπου εἶνε γνωστὰ σήμερον. Τὸ ἐν εὐρίσκεται ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Βε-
ρολίνου, τὸ δὲ ἕτερον ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ Καΐρου. Τὸ σπάνιον τοῦ βιβλίου καὶ ἡ
θερμὴ σύστασις τοῦ φίλου καθηγητοῦ μᾶς ἐπέβαλον νὰ δημοσιεύσωμεν ἐν τῷ Μύ-
σῳ τὸν κατάλογον τοῦτον, μὲ τὴν βεβαιότητα, ὅτι θὰ ἀποτελέσῃ πολύτιμον βοή-
θημα διὰ τοὺς ἀσχολουμένους περὶ τὴν Ἱστορίαν τῆς Τουρκοκρατίας ἐν Κρήτῃ (').

Α'. Περίοδος Σουλτᾶν Ἰβραχίμ. Χάν.

(Σ. Μ. (²) τῇ. Αὐτοκράτορ τῆς Τουρκίας)

1.—Φατῆχ (πορθητῆς) Γιουσούφ πασσᾶς. Ἔτος Ἑγείρας 1055,

Καταγόμενος ἐκ Βοσνίας διετέλεσεν ἐπ' ὀλίγον χρόνον ὑπὸ τὸν Μουσταφᾶ
Ἀγᾶν, Ἀρμένιον λοχαγὸν ἐν Κ)πόλει· εἶτα ἐπὶ Σουλτᾶν Ἰβραχίμ τῷ ἀνετέθῃ σὺν
τῇ Ἀντιβεζυρεῖᾳ καὶ τῷ ἀξίῳμα τοῦ Σιλιχτάρ (ὄπλοφόρος)· μετὰ μικρὸν διωρίσθη
Νάυαρχος καὶ ἐξαπεστάλη κατὰ τῆς Κρήτης μετὰ τοῦ ἀξιώματος Σερδάρη—Ἐκρῆμ

Σημ. Μύσ. 1) Ὡς ἀναφέρει ὁ Καλαϊσάκης ἐν τῷ προοιμίῳ τῆς μεταφράσεώς του κατὰ
τὴν προηγουμένην διοικητικὴν διαιρέσιν τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, ἐκαλεῖτο «Ἀγλα-
λὲτ» πᾶσα χώρα αὐτῆς περιλαμβάνουσα πλείονας τῆς μιᾶς νομαρχίας, καθὼς ἦτο ἄλλοτε ἡ
Αἴγυπτος. Κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην ἐκαλεῖτο καὶ ἡ Κρήτη «Ἀγλαλὲτ» διοικουμένη ὑπὸ
τριῶν Πασάδων, ἀνεξαρτήτων ἀπ' ἀλλήλων, ἐδρευόντων ἐν ταῖς πόλεσι Χανίων, Ρεθύμνης καὶ
Ἡρακλείου, μέχρι τοῦ ἔτους 1245 τῆς Ἑγείρας. Ἀπὸ τοῦ 1246=1830 καὶ ἐφεξῆς ἐπὶ τῆς Διοι-
κήσεως τοῦ Γκιηρητλή Μουσταφᾶ Ναηλή Πασᾶ μετετράπη τὸ Ἀγλαλὲτ τῆς Κρήτης εἰς «Βιλα-
γιὲτ»=Νομαρχίαν, διοικουμένην ὑφ' ἐνὸς Γενικοῦ Διοικητοῦ (Βαλῆ) ἐδρευόντος ἐν Χανίοις.

Ἐν τῷ δημοσιευομένῳ χρονολογικῷ πίνακι, δὲν γίνεται μνηεῖα Πασάδων Ρεθύμνης,
ἴσως ἕνεκα τοῦ ὅτι τὸ διαμέρισμα τοῦτο ὡς μικρότερον τῶν ἑτέρων ἐκυβερνᾶτο ὑπὸ Διοι-
κητοῦ (μουτσαρῆφ) ἔχοντος τίτλον μικρότερον τοῦ Βαλῆ.

Ὁ μεταφραστὴς μέχρι τοῦ 1227=1812 ἐτήρησε τὸ ἔτος τῆς Ἑγείρας, καθόσον, ἕνεκα
τῆς δεκαήμερου ἐτησίας διαφορᾶς, μεταξὺ σεληνιακοῦ καὶ ἡλιακοῦ ἔτους καὶ τῆς ἐκ ταύτης
προκυπτούσης κατὰ πᾶσαν χρονικὴν περίοδον τριάκοντα καὶ τριῶν ἐτῶν διαφορᾶς ἐνὸς
ὀλοκλήρου ἔτους, ἡ μεταγωγή τῆς ἀραβικῆς χρονολογίας εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς θὰ ἐπέφερε χρο-
νολογικὴν σύγχυσιν καὶ ἀνακρίβειαν. Σημειωτέον ἐν τούτοις, ὅτι τὸ 1055 ἔτος τῆς Ἑγείρας
ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ καθ' ἡμᾶς 1645.

2) Τὰ γράμματα Σ. Μ. ἐν τῷ κειμένῳ=Σημείωσις Μεταφραστοῦ.

(Ἀρχιστράτηγος). Ἐκπορθήσας τὴν πόλιν Χανίων ἐπανέκαμψεν εἰς Κ)πολιν, ἔνθα εὗρεν οἰκτρὸν τέλος θανατωθεὶς ἔνεκα ραδιουργιῶν τῶν ἀντιζήλων του. Κατέλιπεν ἐν Χανίοις τὸ δζαμίον «Γιουσούφ Πασσᾶ», τὴν παρ' αὐτὸ σχολὴν καὶ τὸν μουβεκκητχανέ. (Σ.Μ. Μουβεκκητχανέ=χρονοσκοπεῖον λέγεται τὸ ἐν Σπλάτζια περὶ πτερον ἐφ' οὗ ὑπάρχει τὸ ὥρολόγιον. Ἡ συνοικία «Πραματευτάδικα» καλεῖται «Γιουσούφ Πασᾶ» ἀπὸ τοῦ Πασᾶ ἐκείνου).

2.—Μουσᾶς Πασᾶς Ἀντιναύαρχος ἔ. ἔ. 1055.

Καταγόμενος ὡσαύτως ἐκ Βοσνίας διετέλεσεν ἐπὶ τινὰ χρόνον τοποτηρητὴς τῆς μεγάλης Βεζυρείας, εἴτα διωρίσθη Ἀντιναύαρχος κατὰ τὸν ἐκ Κ)πόλεως ἀπόπλουν τοῦ Σερδάρη-Ἐκρέμ Γιουσούφ Πασᾶ, μεθ' οὗ ἀπεστάλη εἰς Κρήτην. Εἰς τὰς λαβούσας χώραν ναυμαχίας ἀνεδείχθη ἀπαράμιλλος θαλασσομάχος. Τεταγμένος εἰς πολιορκίαν τῆς πόλεως Χανίων ἠναγκάσθη ἔνεκα τρικυμίας νὰ ἐπαναπλεύσῃ εἰς τὰ παράλια τῆς Πελοποννήσου πρὸς διάσωσιν τοῦ στόλου, ἔνθα ναυμαχήσας πρὸς ἑχθρικὸν πλοῖον ἐφρονεύθη ὑπὸ σφαίρας ὀβουζίου. Κατέλειπεν τὸ ἐν τῇ συνοικίᾳ Καστέλλι δζαμίον «Μουσᾶ-Πασᾶ». (Σ.Μ. Τὸ Καστέλλι καλεῖται τουρκιστὶ συνοικία «Μουσᾶ-Πασᾶ» ἀπὸ τοῦ ἐν λόγῳ δζαμίου· λέγεται καὶ Ἰτς-Καλαᾶ ἦτοι ἐσωτερικὸν φρούριον. Τὴν συνοικίαν ταύτην πράγματι περιβάλλει φρούριον, ἐξ οὗ καὶ μόνον ἀπετελεῖτο κατ' ἀρχὰς ἡ ἀνοικοδομηθεῖσα πόλις τῶν Χανίων).

3.—Κιουτσούκ (μικρὸς) Χασάν Πασᾶς ἔ. ἔ. 1055.

Καὶ οὗτος ἀνήκει εἰς τὴν χορείαν τῶν ὑπὸ τῆς Αὐτοκρατορίας ἀποσταλέντων Ἀρχηγῶν πρὸς κατάκτησιν τῆς Νήσου Κρήτης, φέρων τὸν τίτλον «Ρούμελη-Μπεηλέρμπεη». Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῶν Χανίων ἐτάχθη εἰς φυλακὴν τοῦ φρουρίου τούτου, ἔχοντος μεγάλην σπουδαιότητα, ἔνεκα τοῦ ὅτι δὲν εἶχον κυριευθῇ εἰσέτι τὰ ἑξαρτήματα καὶ διετέλει ἡ πόλις ἐκτεθειμένη εἰς διηνεκὴ κίνδυνον. Ἀνδρείος καὶ μεγάλθυμος κατέλιπεν εἰς αἰωνίαν ἀνάμνησιν αὐτοῦ τὸ εἰς τὴν παραλίαν τοῦ λιμένος Χανίων φερώνυμόν του δζαμίον,

4.—Σερδάρη-Ἐκρέμ Γαζή (νικητῆς) Χουσεῖν Πασᾶς ἔ. ἔ. 1055.

Ἐπικληθεὶς Δελῆ (τρελλὸς) Χουσεῖν Πασᾶς Σερδάρης (Στρατηγός) τῆς Κρήτης ἀνηγορεύθη ἐπὶ ταῖς νίκαις του Σερδάρη-Ἐκρέμ. Ἐκυρίευσεν τὴν Ρεθύμνην, ἐπιδειξάμενος κατὰ τὴν ἄλωσιν μεγαλοψυχίαν, τόλμην καὶ ἔκτακτον στρατηγικὴν δεινότητα. Καίτοι καλεῖται πορθητῆς ὁ τὰ Χανιά κυριεύσας Γιουσούφ Πασᾶς, ὁ τίτλος κατακτητοῦ τῆς Κρήτης ἀρμόζει εἰς τὸν Δελῆ Χουσεῖν Πασᾶν. Κατέλιπε τὸ παραπλεύρως τῆς πύλης τοῦ φρουρίου Χανίων δζαμίον καὶ τὸ τέμενος τῆς φερωνύμου του συνοικίας ἐν Ρεθύμνῃ, μετὰ τῆς παρακειμένης σχολῆς τῆς μετατραπείσης ἤδη εἰς ἀναγνωστήριον, ἐνὸς μουβεκκητχανέ, μιᾶς κρήνης καὶ ἐνὸς φιλανθρωπικοῦ καθιδρύματος (ξμαράτ)· προσέτι δὲ ἐν δζαμίον εἰς Ἀλμυρὸν Ἀποκορώου καὶ ἕτερον εἰς Καστέλλι Κισσάμου.

Β'. Περίοδος Σουλτάν Μεχμέτ Δ'.

1058—1099

(Σ. Μ. ιθ'. Αὐτοκράτωρ τῆς Τουρκίας, ἐνθρονισθεὶς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σουλτάν Ἰβραήμ).

5.—Μεχμέτ Πασᾶς Σουλτανζαδὲς (υἱὸς Σουλτάνου). Ἔτος ἐγείρας 1059. Μετὰ ἐνιαύσιον εὐδόκιμον διοίκησιν ἀπεβίωσε.

6.—Μουσταφᾶ Ἀγᾶς Μποσταντζήμπασης (Ἀρχικηπουρὸς). ἔ. ἔ. 1060. Μετὰ ἓν ἔτος ἐπαύθη.

7.—Κενὰν Πασᾶς. Ἔ. ἔ. 1061. Διεκρίνετο ἐπὶ συνέσει καὶ μεγαλοψυχία.

8.—Ἀγκεμποῦτ (ἀράχνη) Ἀχμέτ Πασᾶς ἔ. ἔ. 1082. Κατορθώσας νὰ διαγνώσῃ τὸν χαρακτηῖρα καὶ τὰς ὁρμὰς τῶν κατοίκων τῆς Νήσου κατέλιπεν ἀναμνήσεις διοικήσεως ἀξιοξήλου ἀπέναντι τῶν λοιπῶν διοικητικῶν περιόδων. Ἀφῆκεν ἐν Ρεθύμνῃ ἐν δζαμίον, δύο μεντρεσέδες (ἱεροσπουδαστήρια) καὶ δύο κρήνας.

Γ'. Περίοδος Σουλτάν Σουλεῦρὰν Χάν. Β'. 1099—1102

(Σ. Μ. κ'. Αὐτοκράτωρ τῆς Τουρκίας διαδεχθεὶς τὸν παραιτηθέντα προκατόχον.)

9.—Κιοπρουληζαδὲ Μουσταφᾶ Πασᾶς.—Ἔ. ἔ. 1099. Υἱὸς τοῦ Κιοπρουλῆ Μεχμέτ Πασᾶ ἀνέτειλε καὶ ἔλαμψεν ὥς ἥλιος ἐν τῇ Διοικήσει. Ἀνακληθεὶς κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος εἰς Κων)πολιν ἀνῆλθεν ἐν ἔτει 1101 εἰς τὸ τῆς Βεζυρείας ἀξίωμα, ἐν ᾧ διέπρεψεν ὡσαύτως. Ἐπὶ τῆς Βεζυρείας του κατεκτίθησαν ἡ Νύσσα, τὸ Βιδδίνιον καὶ τὸ Εελιγράδιον.

10.—Σουγιουλτζοῦς (ὕδρονόμος) Ἀλῆ Πασᾶς. Ἔ. ἔ. 1099. Ἐπαύθη τῷ 1303.

Δ'. Περίοδος Σουλτάν Ἀχμέτ Χάν Β'. 1102—1109

(Σ. Μ. κἀ. Αὐτοκράτωρ τῆς Τουρκίας ἀνελθὼν ἐπὶ τοῦ θρόνου μετὰ τὸν θάνατον τοῦ προκατόχου του).

(Σ. Μ. Κοναξῆς κυρίως λέγεται ὁ κλητὴρ διοικητηρίου ἢ ἄλλης διοικητικῆς ἀρχῆς· ἐνταῦθα ἴσως ἐπέχει ἡ λέξις σημασίαν τοῦ Ἀρχιθυρωρὸς).

11.—Ἀλῆ Πασᾶς. Ἔ. ἔ. 1103. Διάσημος ἀνὴρ ἐπονομαζόμενος Κοναξῆς.

Κατέλιπεν ἐν Χανίοις τὸν τεκὲν τῆς αἰρέσεως τῶν Καδρήδων ἐν τῇ συνοικίᾳ Δζεζαῖρ-Κολοῦ.

(Σ. Μ. Τὸ ὄνομα τοῦτο, ὅπερ σὺν τῷ χρόνῳ παρεφθάρη εἰς Δζιδάρκολου, παράγεται ἐκ τοῦ Δζεζαῖρ=Ἀλγέριον καὶ κὸλ=πέρυξ σίρατοῦ, ἀπόσπασμα, ἐκ τοῦ εἰς τὴν συνοικίαν τσῦτην εἰσελάσαντες Ἀλγερινοῦ ἀποσπάσματος κατὰ τὴν ἄλωσιν τῆς πόλεως Χανίων διὰ τοῦ ὑπὸ τοῦ πυροβολισμῶν σχηματισθέντος ρήγματος τῶν τειχῶν ἐπὶ τῆς πρὸς τὸ Κούμ-Καποῦ πλευρᾷ τοῦ φρουρίου).

12.—Σιλιχτάρ (ὀπλοφόρος) Χαλῆλ Πασᾶς. ἔ. ἔ. 1105. Ἀνὴρ ἀνδρεῖος, διορατικὸς καὶ δραστήριος, ἀλλὰ παρεσύρθη ὑπὸ τοῦ ρεύματος τῆς Μεταπολιτεύσεως.

Ε'. Περίοδος Γαζή Σουλτάν Μουσταφᾶ Χάν Β'.**1106—1113**

(Σ. Μ. κβ'. Αὐτοκράτωρ τῆς Τουρκίας ἀναγορευθεὶς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ προκατόχου του).

13.—Καραγελανζαδὲ (γόνος τοῦ μαύρου ὄφεως) Ἰσμαήλ Πασᾶς. ἔ. ἔ. 1106.

14.—Καϊμεκάμ (τοποτηρητὴς) Ὁσμάν Πασᾶς. ἔ. ἔ. 1106.

15.—Χασάν Πασᾶς. ἔ. ἔ. 1111. Οὗτος ἐστὶν ὁ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας περιλάλητος ἔ. Μεϊγίτ-Μεσ'ελετζής.

(Σ. Μ. Μεϊγίτ=νεκρός, μεσ'ελέ=ζήτημα, μεϊγίτ μεσ'ελετζής ὁ προκαλὼν ζητήματα περὶ νεκρῶν).

16.—Ἀχμέτ Πασᾶς Καΐσερλίης (Καίσαρεύς). ἔ. ἔ. 1113. Ἐπικληθεὶς Καλαηλή-κός (γανωμένο μεταξοκούκουλο) ἀνῆλθεν εἰς τὸ ἄξιωμα τῆς Μεγάλης Βεζυρείας ἐν ἔτει 1116.

ΣΤ' Περίοδος Γαζή Σουλτάν Ἀχμέτ Γ'.**1115—1143**

(Σ. Μ. κγ'. Αὐτοκράτωρ τῆς Τουρκίας διαδεχθεὶς τὸν παραιτηθέντα προκατόχον του).

17.—Ἀβδουλλάχ Πασᾶς. ἔ. ἔ. 1116. Ἀπόγονος τῶν Κιοπρουλίδων.

18.—Χουσεῖν Πασᾶς. ἔ. ἔ. 1125. Ἐπεκαλεῖτο Χάτζι-κηράν (=ταυροκλάστης).

(Σ. Μ. Ἀλλαχοῦ ἀπαντᾷ κατόπιν τοῦ Χουσεῖν Πασᾶ τὸ ὄνομα Σαδὴκ Γιουσούφ Πασᾶ).

19.—Καρὰ (μαῦρος) Μεχμέτ Πασᾶς. ἔ. ἔ. 1125. Ὁ πορθητὴς τῆς Σούδας. Ἡ διοίκησίς του ἐχαρκτηρίσθη ὡς περίοδος εὐτυχίας.

(Σ. Μ. Κατὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κρήτης ἔμειναν διὰ συνθήκης ἐπὶ τριάκοντα καὶ πέντε ἔτη εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Ἑνετῶν τὰ περιτειχισμένα νησίδρια Σούδα, Σπιναλόγκα καὶ Γραμβοῦσα ἀνταλλαγέντα ἀκολούθως μὲ τὰς νήσους Τήνον καὶ Κύθηρα καὶ τὸ φρούριον Κλήσσα εἰς τὴν Δαλματίαν).

20.—Σιλιχτάρ (ὀπλοφόρος) Ἰβραχὴμ Πασᾶς. ἔ. ἔ. 1131.

21.—Ἐσαὰτ Πασᾶς. ἔ. ἔ. 1131. Ἀπόγονος τῶν Κιοπρουλίδων.

22.—Τσερκές (Κιρκάσιος) Ὁσμάν Πασᾶς. ἔ. ἔ. 1132.

23.—Σιρκέ Ὁσμάν Πασᾶ. ἔ. ἔ. 1136.

(Σ. Μ. Σιρκέ=ξείδι· ἐπὶ ἀνθρώπων=ὄργιλος).

24.—Κιούρτ (Κοῦρδος) Χουσεῖν Πασᾶ. ἔ. ἔ. 1137. Ἐφερε τὸν βαθμὸν Μίρι-μιράν (Ἀρχηγὸς Ἀρχηγῶν).

25.—Δζανήμ Χόδζις Μεχμέτ Πασᾶς. ἔ. ἔ. 1138. Ἐφερε τὸν βαθμὸν-μίρι-μιράν (Ἀρχηγὸς-ἀρχηγῶν).

26.—Ἐμπουτὰκ Ὁσμάν Πασᾶς. ἔ. ἔ. 1138.

(Σ. Μ. Ἐμποῦ-πατήρ, τὰκ-κρότος ραπίσματος· ἔμπουτὰκ=πατήρ τοῦ κρότου ραπίσματος).

- 27.— Χαλήλ Πασᾶς. ἔ. ἔ. 1141. Ἐν ἔτει 1128 διετέλεσε Μέγας Βεζύρης.
28.— Γκέντς (νεαρός) Μεχμέτ Πασᾶς. ἔ. ἔ. 1143. Ἐπαύθη ἅμα τῇ εἰς τὸν θρόνον ἀναρρήσει τοῦ Σουλτὰν Μαχμουὺτ Χάν.

Ζ'. Περίοδος Γαζῆ Σουλτὰν Μαχμουὺτ Χάν Α'.

1143—1168

(Σ. Μ. κδ'. Αὐτοκράτωρ τῆς Τουρκίας διαδεχθεὶς τὸν ἀποθανόντα προκάτοχον).

- 29.— Σαχὴν (ἱέραξ) Μεχμέτ Πασᾶς. ἔ. ἔ. 1143.
30.— Ἀζημζαδές Ἰσμαὴλ Πασᾶς. ἔ. ἔ. 1144.
31.— Χαλήλ Πασᾶ τέως Μέγας Βεζύρης. ἔ. ἔ. 1145.
32.— Χαδζῆ Ἀλῆ Πασᾶς Πελοποννήσιος. ἔ. ἔ. 1146.
33.— Χαφὶς Ἀχμέτ Πασᾶς. ἔ. ἔ. 1147. Γαμβρός τοῦ Σουλτάνου, εἰς ἄκρον οἰκίσεων καὶ μεγάλθυμος ἀνὴρ, ἀποβιώσας μετὰ ἔν ἔτος ἐτάφη ἐν Χανίοις ἐν τῷ περιβόλῳ τοῦ δζαμίου Γιουσούφ-Πασᾶ.
34.— Χαδζῆ Χουσεῖν Πασᾶς. ἔ. ἔ. 1148. Γνωστός ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἰμπχίρ.
35.— Γκιουρτζῆ (Γεωργιανός) Ἰσμαὴλ Πασᾶς. ἔ. ἔ. 1150. Ἀποβιώσας ἐνῶ διετέλει βαλῆς (διοικητῆς) ἐτάφη εἰς τὸ παραπλεύρως τῷ δζαμίῳ Χουγκιὰρ μανσωλεῖον.

(Σ. Μ. Χουγκιὰρ=Σουλτανικόν, καλεῖται τὸ ἐν τῇ πλατείᾳ Σπλάντζια τῆς πόλεως δζαμίον, πρὸφην Μονὴ τοῦ Ἁγίου Νικολάου κυριευθεῖσα κατόπιν αἱματηρᾶς ἀντιστάσεως τῶν ἐν αὐτῇ διαιτωμένων. Ἐκ τοῦ τζαμίου καλεῖται τουρκιστὶ Χουγκιὰρ ὁλόκληρος ἡ συνοικία Σπλάντζια, συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς συνοικίας τῶν Ἁγίων Ἀναγύρων. Ἐν αὐτῷ σώζονται ἡ σπάθη τοῦ ἐκπορθήσαντος τὸ τέμενος, ἣν κατὰ πῶσαν Παρασκευὴν κρατεῖ εἰς χεῖρας τοῦ ὁ Ἰμάμης ἐν πορφυρᾷ θήκη ἐξ ἐριούρου, ὅταν ἀπ' αὐβωνος ἀνατύσῃ τὸ Κοράνιον. Πιστεύεται παρὰ τοῖς ἐγχωρίοις Μουσουλμάνοις, ὅτι τὸ κειμήλιον τοῦτο προσέλαβε τὴν χάριν νὰ διευκολύνῃ τὸν τοκετὸν προσαγόμενον περὶ δυστοκούσας γυναῖκιν. Ἐπὶ τῆς προσόψεως τοῦ ἀνωφλίου θύρας ἐνός τῶν παρακειμένων κελλίων ἀναγινώσκεται ἡ ἐξῆς ἐπιγραφὴ ἐπὶ μαρμαρίνου συμπλέγματος :

PAX HVIC DOMVI

(ἥτοι Εἰρήνη τῷ οἴκῳ τούτου)».

- 36.— Ἀχμέτ Πασᾶς. ἔ. ἔ. 1150. Ἐκ τοῦ μεγάλου γένους τῶν Κιοπρουλίδων.
37.— Ἰβάν Χαδζῆ Μεχμέτ Πασᾶς. ἔ. ἔ. 1153. Διετέλεσε Μέγας Βεζύρης ἐν ἔτει 1151. Ἐπεκαλεῖτο «Ἐβλιγιᾶ-Ἀγᾶς».
38.— Χουσεῖν Πασᾶς, ἔ. ἔ. 1154. Γαμβρός τοῦ προμνησθέντος Ἐβλιγιᾶ-Ἀγᾶ.
39.— Σαρῆ (ξανθός) Μεχμέτ Πασᾶς. ἔ. ἔ. 1155.
40.— Ἰβᾶς Χαδζῆ Μεχμέτ Πασᾶς. ἔ. ἔ. 1156. Δευτέρην φοράν.
41.— Νουμὰν Πασᾶς, Κρής, ἔ. ἔ. 1157.
42.— Κιοσέτζ Ἀλῆ Πασᾶς, ἔ. ἔ. 1159.
43.— Ἀχμέτ Πασᾶς Κιοπρουλιζαδές, ἔ. ἔ. 1160. Τὸ δεύτερον ἦδη.
44.— Ἐλτσῆ Μουσταφᾶ Πασᾶς, ἔ. ἔ. 1161.

- 45.—Μουσταφᾶ Πασᾶς, ἔ. ἔ. 1164.
 46.—Ἰβραχὴμ Πασᾶς, ἔ. ἔ. 1164.
 47.—Νουμᾶν Πασᾶς, Κρής, ἔ. ἔ. 1165. Τὸ δεύτερον ἤδη

Η'. Περίοδος. Σουλτᾶν Ὅσμᾶν Γ'.

1168—1170.

- 48.—Μελὲκ Μεχμὲτ Πασᾶς, ἔ. ἔ. 1168.
 49.—Μεχμὲτ Σαΐτ Πασᾶς, ἔ. ἔ. 1169.
 50.—Ἀλῆ Πασᾶς, ἔ. ἔ. 1169.

Θ'. Περίοδος. Σουλτᾶν Μουσταφᾶ Γ'.

1171—1185

- 51.—Ναλμπάντ (Πεταλωτῆς) Μεχμὲτ Πασᾶς, ἔ. ἔ. 1171.
 52.—Κιαμὴλ Ἀχμὲτ Πασᾶς, ἔ. ἔ. 1172.
 53.—Τουσοῦν Μεχμὲτ Πασᾶς, ἔ. ἔ. 1178.
 54.—Χουσνῆ Πασᾶς, ἔ. ἔ. 1180.
 55.—Φεῖζουλλᾶχ Πασᾶς, ἔ. ἔ. 1182.
 56.—Χασᾶν Πασᾶς Τοκμακζαδέ, ἔ. ἔ. 1183.
 57.—Ἀμπράς Σουλεῖμᾶν Πασᾶς, ἔ. ἔ. 1185.

Γ'. Περίοδος. Σουλτᾶν Ἀβδοῦλ Χαμὴτ Α'.

- 58.—Χασᾶν Πασᾶς, ἔ. ἔ. 1187.
 59.—Ἰβραχὴμ Πασᾶς, ἔ. ἔ. 1187.
 60.—Ἀμπράς Σουλεῖμᾶν Πασᾶς, ἔ. ἔ. 1187. Τὸ δεύτερος ἤδη.
 61.—Δερβίς Ἀλῆ Πασᾶς, ἔ. ἔ. 1187.
 62.—Καρᾶ (μαῦρος) Ἀχμὲτ Πασᾶς, ἔ. ἔ. 1189.
 63.—Ἰβραχὴμ Πασᾶς, ἔ. ἔ. 1191.
 64.—Μουσταφᾶ Πασᾶς Γιατζηζαδέ, ἔ. ἔ. 1191.
 65.—Μουσταφᾶ Πασᾶς Μιραχόρ, ἔ. ἔ. 1192.
 66.—Μεχμὲτ Ἐμὴν Πασᾶς, ἔ. ἔ. 1192.
 67.—Μουσταφᾶ Πασᾶς Γιατζηζαδές, ἔ. ἔ. 1193. Ἐκ δευτέρου.
 68.—Ἀσλᾶν (Λέων) Πασᾶς, ἔ. ἔ. 1193.
 69.—Σεῖδ Ἀλῆ Πασᾶς Κασσάπης, ἔ. ἔ. 1196.
 70.—Ἀβδουλλᾶχ Πασᾶς, ἔ. ἔ. 1196.
 71.—Ἐκμεξῆς (ψωμάς) Μεχμὲτ Πασᾶς, ἔ. ἔ. 1197.
 72.—Σουλεμᾶν Πασᾶς Ζορλοῦ ὀγλοῦ, ἔ. ἔ. 1199.
 73.—Μεχμὲτ Πασᾶς, ἔ. ἔ. 1200.
 74.—Μουσταφᾶ Πασᾶς. Γιατζηζαδές, ἔ. ἔ. 1200. Τὸ τρίτην ἤδη.
 75.—Μεχμὲτ Ἰτζὲτ Πασᾶς, ἔ. ἔ. 1200.
 76.—Ἐκμεξῆς Μεχμὲτ Πασᾶς, ἔ. ἔ. 1201. Δεύτερον ἤδη.
 77.—Ἀβδουλλᾶχ Πασᾶς Ἀζαμζαδές, ἔ. ἔ. 1202.

ΙΑ' Περίοδος Γαζή Σουλτάν Σελήμ. Χάν. Γ'

1202 — 1222

(Σ. Μ. κή Αὐτοκράτωρ τῆς Τουρκίας διαδεχθεὶς τὸν ἀποθανόντα προκατόχον, παραιτηθεὶς κατὰ τὸ 1222 καὶ θανατωθεὶς ἐν ἡλικίᾳ 48 ἐτῶν.)

78.—Γιουσούφ-Πασᾶς ἀδελφὸς τοῦ Ἀβδουλάχ πασᾶ Ἀζαμζαδέ. ἔ. ἔ. 1203.

79.—Γκρηητλή Χουσεῖν Πασᾶς. ἔ. ἔ. 1204.

80.—Χασάν Πασᾶς. ἔ. ἔ. 1207. Οὗτός ἐστιν ἐκ Ρουτσουκίου Σερίφ Χασάν Πασᾶς, ὁ κατὰ τὸ 1204 γενόμενος μέγας Βεζύρης.

81.—Φερχάτ Πασᾶς. ἔ. ἔ. 1211. Ἀπεβίωσεν ἐν Ἡρακλείῳ.

82.—Χασάν Πασᾶς ὁ προμνησθεὶς πρόφην Μέγας Βεζύρης. ἔ. ἔ. 1211. Δευτέραν φορὰν.

83.—Σαῖτ Χαφίζ Πασᾶς. ἔ. ἔ. 1212. Μὲ βαθμὸν Μίρι-Μιράν.

84.—Μεχμέτ Χακκῆ Πασᾶς. ἔ. ἔ. 1213.

85.—Ταχήρ πασᾶς. ἔ. ἔ. 1214.

86.—Μπεκήρ Σαμῆ Πασᾶς. ἔ. ἔ. 1216.

87.—Ἀρδινλῆς Μεχμέτ Πασᾶς. ἔ. ἔ. 1217.

88.—Ἀβδουλλάχ Δερβίς Πασᾶς. ἔ. ἔ. 1218.

89.—Μουσταφᾶ Χουσήπ Πασᾶς. ἔ. ἔ. 1218.

90.—Μεχμέτ Χουσεῖν Πασᾶς. ἔ. ἔ. 1219.

91.—Βανῆ Μεχμέτ Πασᾶς. ἔ. ἔ. 1220.

92.—Ὄσμάν Πασᾶς. ἔ. ἔ. 1220.

93.—Σαῖτ Χαφίζ Πασᾶς. ἔ. ἔ. 1221. Δευτέραν φορὰν.

Τῇ χορηματικῇ συνδρομῇ τοῦ τότε περιοδεύοντος ἐν Κρήτῃ Σαῖτ Πασᾶ, πρόφην Ἀντιβασιλέως τῆς Αἰγύπτου, ιδρύθη ἐν Χανίοις Νοσοκομεῖον προσέτι ὁ Σαῖτ-Πασᾶς κατέλιπε τὸ ἐν Ρυθύμνῃ περίφημον ἱερατεῖον «Ἐσκή-Δερκιάχ».

(Σ.Μ. Ἡ οἰκοδομὴ τοῦ σημερινοῦ Νοσοκομείου Χανίων εἶνε ἀφίερωμα τοῦ Βεληγλουδδὶν Πασᾶ, υἱοῦ τοῦ Μουσταφᾶ Ναηλῆ Πασᾶ).

ΙΒ' Περίοδος Σουλτάν Μουσταφᾶ Χάν Δ'.

1222—1223

(Σ.Μ. κθ'. Αὐτοκράτωρ τῆς Τουρκίας παραιτηθεὶς καὶ θανατωθεὶς ἐν ἔτος μετὰ τὴν ἀνάγκησιν του)

94.—Καδρῆ Πασᾶς. ἔ. ἔ. 1222.

ΙΓ' Περίοδος Σουλτάν Μαχμούτ Χάν τοῦ Δικαίου

1223—1255

(Σ. Μ. λ'. Αὐτοκράτωρ τῆς Τουρκίας ἀποβιώσας ἐν ἔτει 1255.

95.—Μερασλῆ Ἀλῆ Πασᾶς. ἔ. ἔ. 1223.

96.—Χαφίζ Πασᾶς. ἔ. ἔ. 1225. Τρίτην φορὰν.

97.—Καδρῆ Πασᾶς. ἔ. ἔ. 1224. Δευτέραν φορὰν.

- 98.—Σιαμῆ Μπεκῆρ Πασᾶς ἔ. ἔ. 1226.
 99.—Κιοῦρτ Χαδζῆ Ὅσμάν Πασᾶς, ἔ. ἔ. 1227=1812. Κατέλιπε μίαν κρήνην ἐντὸς τοῦ στρατῶνος τοῦ κειμένου ἐν τῇ ὁδῷ Διμένος τῆς πόλεως Ρεθύμνης.
 (Σ. Μ. Ἐν Κρήτῃ ὀνομάσθη πνιγέρης).
 100.—Ἰμβραχῆμ Πασᾶς, ἔ. ἔ. 1230. Ἐπικαλούμενος Ἀγᾶ Ἰμβραχῆμ Πασᾶς καὶ γνωστὸς ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἰμβραχῆμ Χιλμῆ Πασᾶς διετέλεσεν ἐν ἔτει 1221 Μέγας Βεζύρης.
 101.—Βεχῆτ Φαζῆλ Πασᾶς ἔ. ἔ. 1221.
 102.—Ἀγᾶ Ἰμβραχῆμ Χιλμῆ Πασᾶς, ἔ. ἔ. 1234. Δευτέραν φορὰν.
 103.—Σερῆφ Πασᾶς Στρατάρχης τῆς Κρήτης, ἔ. ἔ. 1235.
 104.—Σαῖτ Λουτφουλλάχ Πασᾶς, ἔ. ἔ. 1235.
 105.—Καρᾶ Σουλεῦμάν Πασᾶς, ἔ. ἔ. 1242.
 106.—Μεχμέτ Σεχράπ Πασᾶς, ἔ. ἔ. 1245. Μὲ βαθμὸν Μίρι-Μιράν.
 107.—Μουσταφᾶ Ναηλῆ Πασᾶς, ἔ. ἔ. 1246=1830. Γνωστὸς ὑπὸ τὸ ὄνομα Γκηρητλῆς κατήγετο ἐκ τοῦ χωρίου Πολιὰν τῆς Ἐπαρχίας Πραβέστας τῆς Διοικήσεως Μπεράτ. Προήχθη εἰς τὸν βαθμὸν τοῦ Βεζύρου ἐν ἔτει 1256. Κατὰ τὴν πρώτην ταύτην περιόδον του διόκησε τὴν Νήσον ἐπὶ 22 συνεχῆ ἔτη.

ΙΑ'. Περίοδος Σουλτάν Ἀῷδουλ Μεδζιτ Χάν

1255—1277

(Σ. Μ. λα'. Αὐτοκράτωρ τῆς Τουρκίας τελευτήσας ἐν ἔτει 1277=1860).

- 108.—Σαλήχ Βαμῆκ Πασᾶς, ἔ. ἔ. 1268=1851.
 109.—Μεχμέτ Ἐμὴν Πασᾶς, ἔ. ἔ. 1269=1852.
 110.—Βελιγιουδδὴν Πασᾶς, ἔ. ἔ. 1272=1855.
 111.—Ἀβδουραχμάν Σαμῆ Πασᾶς, ἔ. ἔ. 1274=1857. Διάσημος ποιητής.
 112.—Χουσεῖν Χουσνῆ Πασᾶς, ἔ. ἔ. 1274=1858.
 113.—Ἰσμαήλ Ραχμῆ Πασᾶ, ἔ. ἔ. 1276=1859.

ΙΒ'. Περίοδος Σουλτάν Ἀῷδουλ Ἀζιζ Χάν

1277—1293

(Σ. Μ. λβ'. Αὐτοκράτωρ τῆς Τουρκίας κατέλιπε τὸν θρόνον τῇ 7 Ἀζεμάζιελ—Ἐββέλ 1293=1876 καὶ ἐθανατώθη τῇ 12 τοῦ αὐτοῦ μηνός).

- 114.—Χεκῆμ (ἱατρός) Ἰσμαήλ Πασᾶς, ἔ. ἔ. 1278=1861.
 115.—Μουσταφᾶ Ναηλῆ Πασᾶς, ἔ. ἔ. 1283=1866. Πρώην Μέγας Βεζύρης, τὸ δεύτερον ἤδη διοριζόμενος Βαλῆς καὶ ἔκτακτος ἀπεσταλμένος.
 116.—Χουσεῖν Ἀβνῆ Πασᾶς, ἔ. ἔ. 1283=1866. Πολιτικὸς καὶ Στρατιωτικὸς Διοικητής.
 117.—Σερδάρη-Ἐκρὲμ Ὁμέρ Πασᾶς, ἔ. ἔ. 1283=1866.
 118.—Χουσεῖν Ἀβνῆ Πασᾶς, ἔ. ἔ. 1284=1867. Δευτέραν φορὰν.
 119.—Ὁμέρ Φεβζῆ Πασᾶς, ἔ. ἔ. 1285=1868.

- 120.—Ρεούφ Πασᾶς. ἔ. ἔ. 1287=1870.
- 121.—Όμερ Φεβζή Πασᾶς. ἔ. ἔ. 1289=1871. Δευτέραν φοράν.
- 122.—Ρεδήφ Πασᾶς. ἔ. ἔ. 1282=1872.
- 123.—Σαβφέν Πασᾶς. ἔ. ἔ. 1289=1872.
- 124.—Ρεούφ Πασᾶς. ἔ. ἔ. 1290=1873. Δευτέραν φοράν.
- 125.—Χασάν Σαμήχ Πασᾶς. ἔ. ἔ. 1291=1874.
- 126.—Ρεούφ Πασᾶς ἔ. ἔ. 1292=1875. Τρίτην φοράν.
- 127.—Άχμὲν Μουχτάρ Πασᾶς. ἔ. ἔ. 1292=1875.

ΙΣΤ΄. Περίοδος Σουλτάν Μουράτ Χάν Ε΄.

Σ. Μ. Άνήλθεν ἐπὶ τοῦ θρόνου τῇ 7 Δεμαζιελ Ἐββέλ 1293 ὡς λγ'. Αὐτοκράτωρ τῆς Τουρκίας; μετὰ δὲ τρεῖς μῆνας καὶ τρεῖς ἡμέρας ἐξεθρονίσθη, συμφώνως πρὸς τὸν Ἱερὸν Νόμον, συνεπεία τῆς καταλαβούσης αὐτὸν νόσου. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο οὐδεμία διοικητικὴ μεταβολὴ ἔλαβε χώραν ἐν Κρήτῃ).

ΙΖ΄. Περίοδος τῆς Ἀ. Ἀ. Μ. Γαζή Σουλτάν Ἀβδούλ Χαμὲτ Χάν Β΄

Σ. Μ. Ὁ Αὐτοκράτωρ οὗτος τοῦ Ὁθωμ. Κράτους ἐγεννήθη τῇ 16 Σεπτέμβριου 1258,2 Ἰουνίου 1842 καὶ ἀνήλθεν ἐπὶ τοῦ θρόνου τῇ 19 Αὐγούστου 1293=1876.

Ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως τυγχάνει λδ'. Σουλτάνος ἀπὸ δὲ τῆς ἀλώσεως τῆς Κρήτης ιζ'.)

- 128.—Χασάν Σαμήχ Πασᾶς. Διωρίσθη τὸ δεύτερον διοικητὴς τῇ Μαρτίου 1293=1876 καὶ ἀπεχώρησε τῇ 20 Ἰανουρίου 1293=1877. Ὑπερέτησε 10 μῆνας καὶ 7 ἡμέρας.
- 129.—Κωστάκης Ἀδοσίδης Πασᾶς. Διωρίσθη τῇ 21 Ἰανουρίου 1293=1877 καὶ ἀπεχώρησε τῇ 16 Ν[ο]βρίου 1877. Ὑπερέτησεν 9 μῆνας καὶ 26 ἡμέρας.
- 130.—Ἀλέξανδρος Καραθεοδωρῇ Πασᾶς, Διωρίσθη τῇ 16 Νοεμβρίου 1293=1878 καὶ μετὰ μικρὸν προήχθη εἰς Ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερικῶν. Ὑπερέτησε 14 ἡμέρας.
- 131.—Ἰωάννης Φωτιάδης. Διωρίσθη τῇ 2 Ἰανουρίου 1294=1879 καὶ παρητήθη ἢ μᾶλλον ἀνεκλήθη ἀποκηρυχθεὶς ὑπὸ τῆς Βουλῆς τῇ 22 Μαΐου 1301=1885. Ὑπερέτησεν 6 ἔτη, 5 μῆνας καὶ 21 ἡμέρας.
- 132.—Ἰωάννης Σάββας Πασᾶς. Διωρίσθη τῇ 23 Μαΐου 1301=1885 καὶ παρητήθη τῇ 1 Φεβρουαρίου 1302=1887. Ὑπερέτησεν 1 ἔτος, 8 μῆνας καὶ 9 ἡμέρας.
- 133.—Κωστάκης Ἀνθόπουλος Πασᾶς. Διωρίσθη τῇ 2 Φεβρουαρίου 1302=1887 καὶ παρητήθη τῇ 5 Μαΐου 1304=1888. Ὑπερέτησεν 1 ἔτος, 3 μῆνας καὶ 2 ἡμέρας.
- 134.—Νικολάκης Σαρτίνσκης Πασᾶς. Διωρίσθη τῇ 6 Μαρτίου 1304=1888, ἔνεκα δὲ τῆς ἐν ἔτει 1305=1889 ἐκραγείσης ἐν τῇ Νήσῳ ἀνωμαλίας ἀνεκλήθη εἰς Κωνσταντινούπολιν τῇ 16 Ἰουλίου 1305=1889. Ὑπερέτησεν ἐν ἔτος, τέσσαρας μῆνας καὶ δέκα ἡμέρας.

- 135.—Χασάν Ριζά Πασάς. Διωρίσθη τῇ 23 Ἰουλίου 1305=1889 Τοποτηρητῆς καὶ ἀπεχώρησε τῇ 30 Ἰουλίου 1305=1889. Ὑπηρέτησεν 8 ἡμέρας.
- 136.—Σακὴρ Πασάς. Διωρίσθη τῇ 30 Ἰουλίου 1305=1889. Τοποτηρητῆς καὶ Ἐκτακτος Στρατιωτικὸς Διοικητῆς, ἀπεχώρησε δὲ τῇ 21 Μαΐου 1306=1890. Ὑπηρέτησεν 11 μῆνος καὶ 22 ἡμέρας.
- 137.—Ἀχμέτ Δζεβὰτ Πασάς. Τῇ 21 Μαΐου 1306=1890 διατελῶν πρόεδρος τοῦ ἐπιτελείου τῆς ἐν Κρήτῃ στρατιωτικῆς μεραρχίας· διωρίσθη Τοποτηρητῆς τῆς Γεν. Διοικήσεως καὶ Ἐκτακτος Στρατιωτικὸς Διοικητῆς. Ἀκολούθως προαχθεὶς εἰς βαθμὸν Μουσῆρ (Στρατηγοῦ) ἀνῆλθε τῇ 21 Αὐγούστου 1307=1891 εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ Μεγάλου Βεζύρου. Ὑπηρέτησεν 1 ἔτος καὶ 3 μῆνας.
- 138.—Μαχμούτ Δζελαλεδδὶν Πασάς. Τῇ 26 Ἰουλίου 1894 ἀνεκλήθη.
- (Σ. Μ. Ὁ Μαχμούτ Δζελαλεδδὶν Πασάς τυγχάνει ὁ μόνος ὁ ὁποῖος ἀπεστάλη τετράκις εἰς Κρήτην. Πρῶτον συναπεστάλη μετὰ τοῦ περιωνύμου Μεγάλου Βεζύρου Ἀλῆ Πασά κατὰ τὸ 1868, ὁπότε συνέταξε τὸν ὀργανικὸν νόμον. Δευτέραν φορὰν ἐστάλη ὡς Αὐτοκρατορικὸς ἀπεσταλμένος κατὰ τὸ ἔτος 1887 πρὸς διευθέτησιν τοῦ τότε ἀναφρέντος οἰκονομικοῦ ζητήματος. Τρίτην φορὰν καὶ πάλιν ὡς Αὐτοκρατικὸς Ἀπεσταλμένος ἀφίκετο εἰς Κρήτην κατὰ τὸ ἔτος 1889, ἔνεκα τῆς τότε ἐκραγείσης ἐν τῇ Νήσῳ Ἐπαναστάσεως. Καὶ τετάρτην φορὰν κατέλαβε τὴν θέσιν Τοποτηρητοῦ τῆς Γεν. Διοικήσεως ἀπὸ τῇ 4 Σεπτεμβρίου 1891.
- 139.—Τουρχάν Πασάς. Διωρίσθη τοποτηρητῆς τῆς Γεν. Διοικήσεως τῇ 28 Ἰουλίου 1894 καὶ ἀνεκλήθη τῇ 25 Φεβρουαρίου 1895. Ὑπηρέτησεν 11 μῆνας καὶ 12 ἡμέρας.
- 140.—Ἀλέξανδρος Καραθεοδωρῆ Πασάς. Διωρίσθη τὸ δεύτερον ἤδη Γεν. Διοικητῆς τῇ 13 Μαρτίου 1895 καὶ ἀνεκλήθη τῇ 25 Φεβρουαρίου 1896. Ὑπηρέτησεν 11 μῆνας καὶ 12 ἡμέρας.
- 141.—Τουρχάν Πασάς. Διωρίσθη τὸ δεύτερον ἤδη Γεν. Διοικητῆς τῇ 4 Μαρτίου 1896 καὶ ὑπηρέτησε μέχρι 18 Μαΐου 1896. Ὑπηρέτησεν 2 μῆνας καὶ 14 ἡμέρας.
- 142.—Ἀβδουλάχ Πασάς. Διωρίσθη τῇ 18 Μαΐου 1896 πολιτικὸς καὶ στρατιωτικὸς Διοικητῆς Κρήτης καὶ διετέλεσε τοιοῦτος μέχρι τῆς 20 Ἰουνίου 1896. Ὑπηρέτησεν ἓνα μῆνα καὶ δύο ἡμέρας.
- 143.—Γεώργιος Βέροβιτς Πασάς. Διωρίσθη Γεν. Διοικητῆς τῇ 22 Ἰουνίου 1896 καὶ ἐγκατέλειπε τὴν θέσιν του τῇ 31 Ἰανουαρίου 1897. (')

Σ. Μύσ. 1) Μετὰ τὸν Γ. Βέροβιτς Πασά διωρίσθη ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου στρατιωτικὸς διοικητῆς Κρήτης ὁ Δζεβὰτ πασάς καθ' ὃν χρόνον (1897) αἱ ἐξ Μεγάλαι τότε Δυνάμεις εἶχον καταλάβῃ τὰς πρωτευούσας τῶν Νομῶν τῆς Κρήτης. Τὸ δὲ ἐσωτερικὸν τῆς νήσου κατείχετο ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν καὶ διωκεῖτο ἐν ὀνόματι τοῦ βασιλέως τῶν Ἑλλήνων Ἑλληνικὸς δὲ στρατός, χίλιοι τετρακόσιοι περίπου ἄνδρες, ὅλων τῶν ὅπλων, ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Τιμολέοντα Βάσον, ἀποβιβασθεὶς εἰς Κρήτην, εὗρίσκετο ἐστρατοπεδευμένος ἔξωθι τῶν Χανίων.

ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ ΜΟΝΗΣ ΤΟΠΛΟΥ

Ἐν τῇ προθέσει τῆς ἐντὸς τῆς Μονῆς Τοπλοῦ Ἐκκλησίας ὑπάρχουν δύο χειρόγραφα βιβλία. Τὸ μὲν ἀρχαιότερον (Βλ. Εἰκ. Α) ἐπιγράφεται «αἰξὶ Τῆς κυρίας ἀκρωτηριανῆς, προθέσεως βραβεῖον ἱερὸν ἐνῶ ὑπογράφονται οἱ βουλόμενοι τῶν εὐσεβῶν χριστιανῶν εἰς αἰώνιον μνημόσυον αὐτῶν.»

«Ἐγράνθη διὰ χειρὸς Κωνσταντίνου Κυπρέου Καὶ δομεστίκου ἱερέως ἐν τῇ ἡγουμενείᾳ τοῦ πανοσιοτάτου αἰδεσιμωτάτου ἐνι ερομονάχοις κυρίου Κυ-
ρίου παρθενίου εν

ετει **χιλιοστῶ ἐ-
πτακοσιοστῶ ἐ-
ξηκοστῶ ἐνάτω
μαΐου Ε'**. Εἰς τὴν
τετάρτην σελίδα
φέρει εἰκόνα τῆς
Παναγίας βρεφο-
φορούσης. Εἰς δὲ
τὴν πέμπτην σελί-
δα ἀναγράφονται
ὀνόματα ἀρχιερέ-
ων τὰ ἐπόμενα :

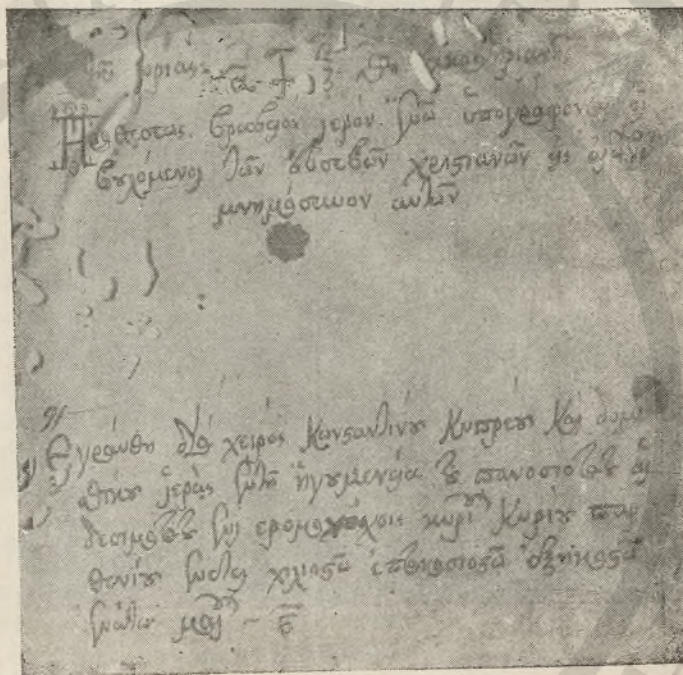
«τῶν ἀρχιερέων
**Νεοφύτου παρ-
θενίου ἀθανα-
σίου** μελετίου ἱε-
ρεμίου ἀθανασίου
γρηγορίου γερα-
σίμου ἀνθίμου ἀ-
θανασίου γερασί-
μου διονυσίου μα-
καρίου διονυσίου

γρηγορίου» ἦτοι τὸ ὅλον ὀνόματα ἀρχιερέων δεκα πέντε. (Βλ. Εἰκ. Β).

Τὸ δὲ νεότερον χειρόγραφον ἐπιγράφεται : «Παρουσίαν μαγαλὴν ἐνθα γρά-
φονται τὰ ὀνόματα πάντων τῶν εὐσεβῶν Χριστιανῶν τὸν ἐλαιούντων καὶ βοη-
θοῦντων ἐντο ἀγίῳ καὶ ἱερῷ μοναστηρίῳ τῆς κοιτίδος ἀκρωτηριανῆς»

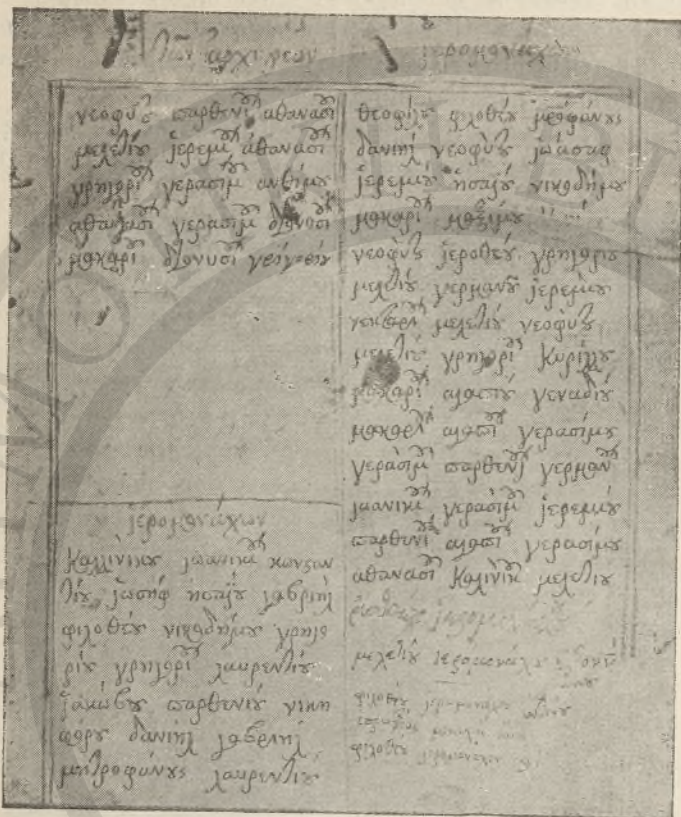
Ἐν τῇ δευτέρᾳ ταύτῃ «παρουσίᾳ» ἀναφέρονται ὀνόματα δεκατριῶν ἐπισκό-
πων τὰ ἐπόμενα :

«**μελετίου ἱερεμίου ἀθανασίου γρηγορίου** διονυσίου Ἰωσήφ κωνσταν-
τίου ζαχαρίου καὶ γερασίμου μελετίου γρηγορίου Αἰμιλιανοῦ Κορνηλίου». Ἐκ τῶν
δεκατριῶν τούτων ἐπισκόπων οἱ δύο τελευταῖοι, Αἰμιλιανὸς καὶ Κορνήλιος, καθ' ὁ-
μολογίαν τῶν σημερινῶν ἱερομονάχων Τοπλοῦ ἦσαν ἐπίσκοποι τοῦ Πατριαρχικοῦ
θρόνου Ἱεροσολύμων, μνημονεύμενοι σήμερον ἐν τῇ προθέσει διὰ λόγους προσω-
πικῆς εὐγνωμοσύνης. Ὁ Κορνήλιος ἦτο ἐκ Ζήρου Σητείας. Ἐκ τῶν ὑπολειπομέ-

Εἰκ. Α.

νων ἑνδεκα, οἱ τέσσαρες πρῶτοι ἀναφέρονται μὲ τὴν αὐτὴν σειρὰν καὶ εἰς τὴν πρῶτην καὶ ἀρχαιότεραν παρρησίαν. Οἱ δὲ τρεῖς πρῶτοι ἀναφερόμενοι ἐπίσκοποι ἐν τῇ ὑπὸ Κωνσταντίνου Κυπρέου γραφείσῃ παρρησίᾳ, Νεόφυτος, Παρθένιος καὶ

Εἰκ. Β.

ναφερομένων ἀνωτέρω δύο «παρρησιῶν». Ἐπίσης ἐκ τῶν τριῶν πρώτων ἀναγραφομένων ἐπισκόπων ἐν τῇ πρώτῃ παρρησίᾳ μόνον ὁ Παρθένιος ἀναφέρεται ἐν τῷ καταλόγῳ τοῦ Κώδικος τῆς Ἐπισκοπῆς. Καὶ ἀναγράφεται μὲν εἰς ἀμφοτέρως τὰς «Παρρησίας», ὅτι «ἐν ταύταις ὑπογράφονται οἱ βουλόμενοι τῶν εὐσεβῶν χριστιανῶν» καὶ «πάντων τῶν ἐλαιούντων καὶ βοηθούντων ἐν τῷ ἁγίῳ καὶ ἱερῷ μαναστηρίῳ τῆς κοιτίδος ἀκρωτηριαῆς». Ἄλλ' εἶνε εὐνόητον, ὅτι οἱ πλεῖστοι τοῦλάχιστον τῶν ἀναφερομένων ἐπισκόπων εἶνε ἐπίσκοποι Σητείας, ἐφ' ὅσον γνωρίζομεν, ὅτι τινὲς ἐξ αὐτῶν διετέλεσαν ἐπίσκοποι Σητείας ὡς ὁ Ἰωσήφ, ὁ Κωνσταντῖος καὶ ὁ Ζαχαρίας ἐπὶ Τουρκοκρατίας καὶ πρὸ τοῦ 1821.

(1) Εἰδήσεις καὶ ἔγγραφα τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης ἐπὶ Τουρκοκρατίας, Ἐπετ. Βυζαντ. Σπουδῶν Γ'. τομ. 1933.

Ἀθανάσιος, δὲν ἀναγράφονται ἐν τῇ δευτέρᾳ, ἣτις φαίνεται κατὰ τὰ ἄλλα καὶ ἐν τοῖς πλείστοις ὡς ἀντιγραφὴ τῆς πρώτης. Ὁ κ. Ι. Τωμαδάκης (1) ἀναφέρει κατάλογον δέκα ἐπισκόπων συμφώνως πρὸς κώδικα τῆς Ἐπισκοπῆς Ἱεροσητείας εὐρισκόμενον ἐν τῷ Ἱστορικῷ ἀρχεῖῳ Κρήτης. Ἀγνοοῦμεν ποίας χρονολογίας εἶνε ὁ κώδιξ οὗτος, ἐνῷ ἀναφέρεται Ἐπίσκοπος Θεοφύλακτος πρὸ τοῦ σφαγιασθέντος Ζαχαρίου, μὴ ἀναγραφόμενος εἰς οὐδετέραν τῶν ἀ-

Ἡ ἐν Τοπλοῦ ἐπιγραφὴ

Ἐπὶ πλακὸς διαστάσεων $1,125 \times 0,81$ καὶ ἐντοιχισμένης εἰς τὸ ἔξωτερικὸν τῆς ἐκκλησίας τῆς μονῆς Τοπλοῦ Σητείας, ὑπάρχει κεχαραγμένη ἐπιγραφὴ σπουδαιοτάτη καθ' ὅτι περιέχει τὴν διαιτησίαν τῶν Μαγνητῶν διαιτητῶν (ἐκ τῆς πόλεως Μαγνησίας παρὰ τὸν Μαίανδρον τῆς Μ. Ἀσίας) εἰς τὴν ἔγερθεῖσαν διαμφισβήτησιν τῶν ὁρίων τῶν χωρῶν τῶν Ἰτανίων καὶ Ἰεραπυτνίων.

Ὡς σαφῶς φαίνεται ἐκ τοῦ κειμένου δὲν ἦτο ἡ πρώτη φορὰ κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ Μαγνηῆτες προσέφεραν τὰς ὑπηρεσίας των ὡς διαιτηταὶ εἰς ἔριδα μεταξὺ Ἰτανίων καὶ Ἰεραπυτνίων. Ἴδου ἐν συνόψει πῶς θὰ ἐξελίχθησαν τὰ γεγονότα: Οἱ Ἰτάνιοι πιεζόμενοι ὑπὸ τῶν γειτόνων των Πραισίων ἐζήτησαν τὴν βοήθειαν τοῦ Πτολεμαίου τοῦ Φιλομήτορος, οὗτω δὲ κατώρθωσαν νὰ διατηρήσουν τὴν ἀκεραιότητα τῆς χώρας των. Θανόντος ὁμως τοῦ βασιλέως καὶ φυσικὰ ἀποσυρθείσης τῆς βοήθειας, ἦν οὗτος εἶχε στείλει, ὁ κίνδυνος ἐκ μέρους τῶν γειτόνων των ἔγινε καταφανής· ἕνα γεγονὸς τὸν ἔκαμε περισσότερον ἐπικείμενον: ἡ Ἰεράπυτνα κατὰνικήσασα τὴν γειτονικὴν Πραισὸν κατέστη γείτων τῆς χώρας τῆς Ἰτάνου, καὶ διεδέχθη τὴν Πραισὸν εἰς τὰς ἀπαιτήσεις ἐπὶ τῆς χώρας τῶν Ἰτανίων κατὰ τρόπον πολὺ ἀνησυχητικόν, Οἱ Ρωμαῖοι ἀπέστειλαν εἰς Κρήτην τὸν Σέρβιον Σουλπίκιον, ὁ ὁποῖος φαίνεται ὅτι ἠνόνησε ἐν μέρει τὰς ἀδίκους προθέσεις τῶν Πραισίων. Οἱ δυστυχεῖς Ἰτάνιοι προσέφυγον εἰς τὴν δικαιοσύνην τῆς Ρωμαϊκῆς Συγκλήτου, ἡ ὁποία φαίνεται, ὅτι ἀνέθεσεν τὴν διαιτησίαν εἰς τὴν Μαγνησίαν (διὰ πρώτην φορὰν) διὰ δόγματος συγκλητικῆς ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀρχῆς, ὅτι εἰς αὐτοὺς θὰ ἀνήκη ἡ κυριότης τῆς διαμφισβητουμένης γῆς, εἰς τοὺς ὁποίους ἀνῆκε καὶ πρὸ τοῦ πολέμου ἐξ αἰτίας τοῦ ὁποίου ἀπεστάλη ὁ Σέρβιος Σουλπίκιος εἰς Κρήτην. Οἱ Μαγνηῆτες διαιτηταὶ ἀπεφάνθησαν, ὅτι ἡ διαμφισβητουμένη χώρα ἀνῆκεν εἰς τὴν Ἰτανον. Εἶναι φυσικόν, ὅτι οἱ πλεονέκται Ἰεραπυτνιοὶ κατεξάνεστησαν ἐναντίον τῆς κρίσεως τῶν Μαγνητῶν, ἐδημιούργησαν πιθανῶς ταραχὰς καὶ ἤτησαν παρὰ τῆς Ρώμης νέαν διαιτησίαν.

Ἡ Ρωμαϊκὴ σύγκλητος, τῇ προτάσει πιθανῶς τοῦ Καλπουρνίου Πίσωνος, οὗ τὸ ὄνομα ἀναφέρεται εἰς τὴν ἐπιγραφὴν, ἀνέθεσεν καὶ διὰ δευτέραν φορὰν τὴν διαιτησίαν εἰς τὴν Μαγνησίαν, ἡ ὁποία ἐξέλεξε τὰ μέλη τοῦ διαιτητικοῦ δικαστηρίου ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ νεωκόρου τοῦ ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος Λευκοφρυῆνης. Εἰς τὸν ναὸν δὲ τοῦτον συνεκροτήθη ἡ συνδιάσκεψις τῶν μελῶν τοῦ δικαστηρίου μετὰ τὴν σχετικὴν ὁρκωμοσίαν, καὶ ἡ συνεδρίασις διήρκεσε ἐπὶ πολλὰς ὥρας καὶ παρετάθη καὶ κατὰ τὴν νύκτα. Ἡ κρίσις ἐγένετο ἐπὶ τῇ βάσει κειμένων, τὰ ὁποῖα οἱ κρινόμενοι καὶ ἡ Ρωμ. σύγκλητος ἔθεσαν εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ δικαστηρίου καὶ τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται εἰς τὴν ἐπιγραφὴν. Αἱ προσπάθειαι πρὸς φιλικὴν συνδιαλλαγὴν ὑπῆρξαν μάταιαι καὶ ἡ τελικὴ ἀπόφασις, συνταχθεῖσα καὶ διατυπωθεῖσα εἰς τὴν προκειμένην ἐπιγραφὴν ἐλήφθη διὰ ψηφοφορίας. Τὸ κείμενον τῆς διαιτησίας κατετέθη εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀρτέμιδος Λευκοφρυῆνης ἐν Μαγνησίᾳ, ὅπου καὶ ἀνευρέθη, νῦν δ' ἀπόκειται ἐν τῷ Μουσείῳ τοῦ Βερολίνου, περιέχει δὲ ἱκανὸν μέρος ἐπὶ πλέον τῆς ἐπιγραφῆς Τοπλοῦ, εἶνε ὅμως ἑλλιπὲς κατὰ τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ τέλος. Ἀντίγραφον τοῦ κειμένου τούτου ἀποτελεῖ ἡ ἐπιγραφὴ Τοπλοῦ. Ταύτην

ἐδημοσίευσεν πρῶτος ὁ περιηγητὴς Pashley (Travels in Crete p. 290), ὁ ὁποῖος τὴν εἶδεν ὡς κάλυμμα τάφου μοναχοῦ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Σταυροῦ (Νεκροταφεῖον Τοπλοῦ). Ἐδημοσιεύθη πληρέστερον ὑπὸ τοῦ F. Halbherr Museo Italiano II 570 κεξ. Ἡ διατιθεῖσα ἐγένετο τὸ ἔτος 139 π. χ.

Περὶ τῶν ἐν τῇ ἐπιγραφῇ περιεχομένων *περιορισμῶν* τῶν γειτνιαζουσῶν χωρῶν ὁ Ξανθοιδίδης, ἐπ' εὐκαιρίᾳ ἀνευρέσεως ἐτέρας ἐπιγραφῆς ἐν Ἀγίῳ Νικολάῳ, τῆς ἀρχαίας Λατοῦς πρὸς Καμάραν, περιεχούσης τὰ ὅρια τῆς χώρας Λατίων, Λατίων καὶ Ὀλουντίων καὶ Ἰτανίων καὶ Ἱεραπυτνίων (δημοσιευθείσης ἐν Ἀρχ. Ἐφημερίδι 1908 σ. 211 κεξ.), θεωρεῖ, ὅτι δυνάμεθα νὰ ταυτίσωμεν τὰ ὀνόματα Καρύμας μὲ τὸ σημερινὸν Καρούμαις εἰς τὸ Λυβικὸν πέλαγος καὶ τὸ Λάκκος μὲ τὸ Ἀνάλουκας ἐν τῇ βορείᾳ παραλίᾳ καὶ ἐπομένως νὰ διαγράψωμεν τὰ ὅρια συνδέοντες τὰ σημεῖα ταῦτα διὰ γραμμῆς ἀκολουθοῦντες τὴν σημερινὴν κοιλάδα καὶ τὴν δεξιὰν πλευρὰν τῆς ὁδοῦ τῆς ἀγούσης ἀπὸ τὸν Ἀνάλακκον εἰς Παλαίκαστρον. Διὰ τῆς ὁροθετικῆς γραμμῆς πράγματι τὸ Ἱερὸν τοῦ Δικταίου, τὸ ἀνακαλυφθὲν διὰ τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Ἀγγλικῆς Σχολῆς μένει πρὸς ἀνατολὰς ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Ἰτανίων.

Τὸ μὴ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ Τοπλοῦ διασωθὲν μέρος τοῦ κειμένου διατιθεῖσας, ὅπερ ὅμως σώζεται κατὰ τὸ μεγαλύτερον, ὡς φαίνεται, τμήμα αὐτοῦ ἐπὶ τῆς πλακῆς τοῦ Βερολίνου, περιλαμβάνει τὸ ζήτημα τῶν κυριαρχικῶν δικαιωμάτων τῶν Ἰτανίων ἐπὶ τῆς νήσου Λεύκης (Κουφονήσι), τὰ ὅποια ἀποδεικνύονται ἰσχυρὰ διὰ τῆς προσαγωγῆς πολλῶν ἀποδεικτικῶν κειμένων. Ἡ ἐπιγραφή ἔχει ὡς ἑξῆς.

Θεὸς[ς] ἀ[γ]αθός. [ΕΠ]ὶ Ὀλυμπιακοῦ Σ[μ]ισιῶν[ος] εἴ[ς] ἵσταμένον, ἀ[π]όφ[α]σις Εὐφύμου τοῦ [Παυσανίου] [ν]εωκόρου τῆς [Α]ρτέμιδος[ς] τῆς Λευκοφρυ[γ]ίνης, Κίλλου τοῦ Δημητρίου, [Α]ρισταγόρου τοῦ Ἀπολλωνίου τοῦ Ἀλέξανδρος, Δημο...., τοῦ Λυκομήδους τοῦ Εὐπολέμου, Δημητρίου τοῦ Δημητρίου τοῦ Ἡροπύθου, Δημητρίου τοῦ Δημητρίου τοῦ Ἀναξαγόρου, Αἰδούχου τοῦ Ἀπολλοδώρου, Μιννίωνος τοῦ Διον[υ]σίου τοῦ Μιννίωνος, Ἐπικούρου τοῦ Ἀρτεμιδώρου τοῦ Μοσχίνως, Παυσικράτου τοῦ Ἡροπύθου, Ἀπολλωνι[ο]υ τοῦ Ἀπολλωνίου, Εὐβούλου τοῦ Ἀλεξίνως, Βοήθου τοῦ Ἀνδρομάχου, Ἀρτεμιδώρου[υ] τοῦ Δημη[τ]ρίου, Ἀπολλωνίου τοῦ Διονυσιοδώρου, Ἐπικράτου τοῦ Διοκλέους τοῦ Διονυσικλεῦς[ς], [Ε]ὐβούλου τοῦ Μα[νδ]ρωνος, κεχειροτονημένων καὶ αὐτῶν ὑπὸ τοῦ δήμου δικάσαι Κρησὶν Ἰτ[αν]ίοις τε καὶ [Ι]εραπυτν[ίο]ις κατὰ τὸ γεγὸνός ὑπὸ τῆς Συγκλήτου δόγμα καὶ κατὰ τὴν ἀποσταλεῖσα[ν] ἐπιστολὴν ὑπὸ Λε[υ]κίου Καλπορνίου Λε[υ]κίου υἱοῦ Πείσωνος στρατηγοῦ ὑπάτου. Εὐκτὸν μὲν ἦν. ἡμῶν εἰ μηδεμίαν φιλονικίαν καὶ πλεονάζο. ἰσ[σ]θαι μετ' εἰρήνης δὲ καὶ τῆς πάσης ὁμονοίας [καὶ οἰκειότητος] τ[ῆ]ν πρὸς ἀλλήλους[ς] διαφυλάσσειν εὖνοιαν· ἐπειδὴ [δὲ] οἱ καιροὶ πολλ[ά]κις.]ς σ. τοὺς συγγενεστάτους εἰς διάστασιν τὴν πρ[ὸ]ς ἀλλήλους ἐξάγουσιν α[φ]. π[ρ]ᾶσιν τοῖς οὖσιν ἐν φιλίᾳ διαλύειν ὅσον ἐφ' ἑαυτοῖς τὰς ἐκ παλαιῶν χρόνων αὐτοῖς ἐπε[λ]η[λ]υθυίας ἔχθρας, ὅθεν καὶ τὰ νῦν εἰς τὴν μνέ. ε λ [. Ἰτανίων καὶ Ἱεραπυτνίων τῆς δὲ συγκλήτου στοιχοῦ[σ]ης τῇ παρ' ἑαυτῇ πρὸς ἅπαντας ἀνθρώ[π]ους ὑπαρχούσῃ δικαιοσύνῃ, δούσης κριτὴν αὐτ[οῖ]ς τὸν ἡμέτερο[υ]ν δ[ῆ]μον, διατάξαντος δ[ὲ] περὶ τούτων καὶ τοῦ στρατηγοῦ Λευκίου Καλπορνίου Λευκίου υἱοῦ Πείσω[ν]ος [καθ]ότι τὰ ἀποδοθέντα ἡμῖν ὑπ' ἑκατέρων γράμματα περιέχει, ὁ δῆμος ἡμῶ[ν] τοῖς τε ὑπὸ Ρωμαίων τῶν

κοινῶν εὐεργετῶν διὰ παντὸς γραφομένοις πείθεσθαι προαιρούμενος, μεμνήμενός τε τῶν διὰ προγόνων ἀπὸ τῆς ἀρχῆς γεγεννημένων ὑφ' ἑαυτοῦ πρὸς πάντας Κρηταίς καλῶν καὶ ἐνδόξων, ἃ καὶ θεοῦ χρησιμοῖς καὶ τῇ παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις εἰδήσει κα[τ]τείληπται, καὶ νῦν μετὰ σπουδῆς καὶ φιλοτιμίας ἐποιήσατο τὴν αἵρεσιν τοῦ δικαστηρίου ἐν τῇ ὑφ' ἑκατέρων γεννηθεί[ση] ὁμολόγῳ ἡμέρᾳ, ἀποδειχθέντες οὖν καὶ αὐτοὶ κριταί, παραχρῆμα ἀναβάντες ἐπὶ τὸν βωμὸν τῆς Ἀρτέμιδος τῆς Λευκοφρυηνῆς σφαιγιασθέντος ἱερείου ὁμόσαμεν καθ' ἱερῶν, παρόντων τῶν τε διαδικαζομένων ἀφ' ἑκατέρας πόλεως καὶ τῶν συμπαρόντων αὐτοῖς, καὶ καθίσαντες ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Ἀρτέμιδος τῆς Λευκοφρυηνῆς διηκούσαμεν τῶν διαφερομένων, οὐ μόνον τὸν τῆς ἡμέρας αὐτοῖς δόντες χρόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ πλεῖον τῆς νυκτός, πᾶσαν ἀναδεχόμενοι κακοπαθίαν χάριν τοῦ μηθενὸς ὑστερήσαι δικαίου μηθένα τῶν κρινομένων. τέλος δὲ λαβούσης τῆς δικαιολογίας, ἐγγράφους θέμενοι τὰς γνώμας, τῷ μὲν ἀκριβεῖ τῆς ψήφου βραβευθῆναι τὴν κρίσιν οὐκ ἠβουλόμεθα, συναγαγεῖν δὲ σπεύδοντες αὐτοὺς καὶ αὐτοὶ καὶ πάλιν εἰς τὴν ἐξ ἀρχῆς ἀποκαταστῆσαι φιλίαν, ὥς ἦν ἡμῖν πάτριον καὶ προσῆκον ἡγούμεθα ἐτατέρους, τὰ πράγματα ἐφ' ἱκανὸν προ[σ]κείμενοι εἰς τὸ συλλύσεως καὶ φιλίας αὐτοῦ παραίτιοι γεννηθῆναι. τῆς δὲ προθέσεως ἡμῶν μὴ τελ[ε]ιουμένης διὰ τὸ ὑπερβαλλόντως αὐτοὺς τὴν πρὸς ἀλλήλους φιλονικίαν ἐνεστάσθαι, συνέβη τῇ ψήφῳ τὴν κρίσιν βραβευθῆναι, περὶ ἧς καὶ τὴν καθήκουσαν ἔχθρην πεποιήμεθα. Ἰτάνιοι πόλιν οἰκοῦντες ἐπιθαλάσσιον καὶ χώραν ἔχοντες προγονικὴν γειτονοῦσαν τῷ τοῦ Διὸς τοῦ Δικταίου ἱερῷ, ἔχοντες δὲ καὶ νήσους καὶ νεμόμενοι, ἐν αἷς καὶ τὴν καλουμένην Λεύκην, θλιβόμενοι κατὰ τινὰς καιροὺς ὑπὸ τῶν παρορόντων Πραισίων ἐπεσπᾶσαντο χάριν βοηθείας καὶ φυλακῆς τῆς τε πόλεως καὶ τῆς χώρας, ἔτι δὲ καὶ τῶν νήσων, τὸν Αἰγύπτου βασιλεύσαντα Πτολεμαῖον, ὡς τὰ παρατεθέντα ἡμῖν περὶ τούτων γράμματα περιεῖχεν, καὶ τούτῳ τῷ τρόπῳ δι[α]κατεῖχον τοὺς [π]ροειρημένους τύπους· τελευτήσαντος δὲ τοῦ Φιλομήτορος Βασιλέως Πτολεμαίου καὶ τῶν ἀποσταλόντων ὑπ' αὐτοῦ χάριν τοῦ συντηρεῖν Ἰτανίοις τὴν τε χώραν καὶ τὰς νήσους ἀπαλλαγέντων, οὕτως Ἰτάνιοι καὶ τῇ ἀπὸ τῶν φίλων εὐνοίᾳ συνεχρ[ώ]μενοι διεφύλασσον τὰ καθ' ἑαυτούς. Ἐνστάντος δὲ κατὰ τὴν Κρήτην πολέμου καὶ μείζονος, ἀναιρεμένης δὲ ἤδη καὶ τῆς Πραισίων πόλεως τῆς κειμένης ἀνὰ μέσον Ἰτανίων τε καὶ Ἰεραπυτνίων, οὕτως Ἰεραπυτνιοὶ τῆς τε νήσου καὶ τῆς χώρας ἀμφισβητεῖν Ἰτανίοις ἐπεβάλοντο, φάμενοι τὴν μὲν χώραν εἶναι ἱερὰν τοῦ Ζηνὸς τοῦ Δικταίου, τὴν δὲ νῆσον προγονικὴν ἑαυτῶν ὑπάρχειν· τῶν δὲ παρὰ Ρωμαίων πρεσβευτῶν τῶν περὶ Σερούιον Σολπίκιον παραγενομένων εἰς Κρήτην καὶ τοῦ πολέμου λύσιν λαβόντος κατήντησαν καὶ Ἰτάνιοι ἐπὶ τὴν Σύγκλητον· δοθείσης δὲ τῆς ἡμετέρας πόλεως πρότερόν τε καὶ νῦν, καὶ τοῦ δόγματος περιέχοντος· «ὅν τρόπον ἑκάτεροι ταύτην τὴν χώραν καὶ τὴν νῆσον, περὶ οὗ ἡ πρᾶξις ἐνέστηκε, κατεσχηκότες εἴησαν τῇ πρὸ τοῦ ἡμέρα, ἢ ὁ πόλεμος ἐν αὐτοῖς ἦρξατο, οὗ πολέ[μ]ου ἔνεκεν Σερούιος Σουλπίκιος κἀκείνη ἢ πρεσβεία εἰς Κρήτην ἀπεστάλησαν, ὅπως οὕτως κρίνουσιν αὐτοὺς ἔχειν, κ[α]τέχειν τε καρπιζέσθαι τε ἐξεῖναι», ἔγνωμεν ἔκ τῆς ὑφ' ἑκατέρων γεννηθείσης δικαιολογίας, τὴν χώραν τὴν ὑπὸ τὴν διαμφισβήτησιν ἡγμένην διακατεσχημένην τε ὑπὸ Ἰτανίων καθότι προεκτεθείμεθα ἔω[ς] τοῦ τὸν προδιασεσφαγμένον πόλεμον γεννηθῆναι, οὕσαν δὲ καὶ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς Ἰτανίων, καθ[ό]τι καὶ οἱ ἐπι[δει]χθέντες ἡμῖν ὑφ' ἑκατέρων περιορισμοὶ τῆς χώρας ἐμήνουν, ὅ τε πρὸς τοὺς πρότερον [παροροῦν-

τας αὐτοῖς Δραγμίους γεννηθεῖς περιέχων οὕτως. «ὧροι δὲ ὄντων αὐτοῖς τῆς χώρας τοῖ[δε] ὥς ὁ Σέδαμνος ἐ[ξ] Καρύμας καὶ πέραν ἐς τὰν στεφάναν καὶ ἅ στεφάνα περιάμπαξ ἐς ὀρθὸν ἐς Δο[ρ]θάννας ἐπὶ τὸν] λάκκον καὶ ἐς τὰν ὁδὸν καὶ πέραν ἐς τὸν Μόλλον». καὶ πάλιν ὁ γεννηθεὶς Ἰτανίοις [καὶ Πραισίοις κα]θότι ὑπογέγραπται «ἔδοξε τοῖς Ἰτανίοις καὶ τοῖς Πραισίοις θέσθαι εἰρήναν ἐς πάντ[α τὸ]ν χ[ρ]όνον ἐπὶ] τῇ χώρᾳ ἅν νῦν ἑκάτεροι ἔχοντι, ἅς ὅρια τάδε· ὥς ὁ Σέδαμνος ἐς Καρύμας εἰς τὰν δηράδα καὶ πέ[ραν ἐς] τὰν στεφάναν καὶ περιαμπέτιξ ὥς ἅ στεφάνα καὶ εὐθυωριά ἐς Δορθάννας ἐπὶ τὸν λάκκον καὶ ὥς ἅ ὁ[δ]ος] ποτὶ μεσαμβρίαν τῆς ὁδῶ τῆς ἀγώσας δι' Ἀτρῶνα καὶ ἐς Μόλλον καὶ ἀπὸ τῇ Μόλλῳ εὐθυωριά ἐπὶ θάλασσαν», ὃ τε αὐτοῖς Ἱεραπυτνίοις καὶ Πραισίοις γεννηθεῖς περιορισμὸς γεγραμμένος οὕτως· «οἱ δὲ ὅροι τῆς χώρας ὥς ὁ Σέδαμνος ἐς Καρύμας ἐς τὰν δηράδα καὶ πέραν ἐς τὰν στεφάναν καὶ περιαμπέτι[ξ] ὥς ἅ στεφάνα καὶ εὐθυωριά ἐς Δορθάννας ἐπὶ τὸν λάκκον». τῶν δὲ προειρημένων ὁρίων σαφῶς διειργόντων τὴν τε Ἰτανίων χώραν καὶ τὴν πρότερον μὲν οὔσαν Δραγμίων καὶ τὴν Πραισίων, κατεχομένην δὲ νῦν ὑπὸ Ἱεραπυτνίων, τοῦ δὲ ἱεροῦ τοῦ Διὸς ἐκτὸς τῆς διαμφισβητουμένης χώρας ὄντος καὶ περιοικοδομήμασιν καὶ ἑτέροις πλείοσι[ν ἃ] ποδεικτικοῖς καὶ σημείοις περιλα[μ]βανομένου καθότι καὶ διὰ τῶν ἐπιδεικνυμένων ἡμῖν χ[ωρο]γραφικῶν εὐσύνοπτον ἦν, π[ρὸ]ς τούτοις ἀπεδείκνυνον Ἰτάνιοι καὶ δι' ἑτέρων πλείονων γραμμάτων ὑπάρχουσιν τὴν διαμφισβητουμένην χώραν ἐνεργὸν καὶ οὐχί, ὥς ἔφασαν Ἱεραπύτνιοι, Ἱερὰν καὶ ἀγεώργητον, φανερόν δὲ τοῦτο ἐγίνετο καὶ ἐκ τοῦ δόγματος καθ' ὃ ἐκρίναμεν, τοῦ γραφέντος καὶ ὑπὸ τῶν ἑλληθυότων ἐς Κρήτην π[ρ]ο[ε]σβευτῶν τῶν περὶ Κόϊντον Φάβιον, οἵτινες ἑωρακότες τό τε ἱερὸν καὶ τὸν περίβολον αὐτοῦ ἰδίους σημ[ε]ίοις καὶ περιοικοδομήμασιν περιεχόμενον, ἑωρακότες δὲ καὶ τὴν χώραν τὴν ὁμορον τῷ ἱερῷ, ὑπὲρ μὲν ἱερᾶς χώρας οὐκ ἔγραψαν οὐθέν, καίτοι γε Ἱεραπυτνίων ρητῶς ὑπὲρ ἱερᾶς χώρας ἡξιωκότων τὴν σύγκλητον, Ἰτανίων δὲ περὶ χώρας τῆς ἑαυτῶν τῆς καλουμένης Ἑλείας καὶ νήσου ἰδίας Λεύκης, γνόντες δὲ ὅτι ἡ παροροῦσα χώρα τῷ Ἱερῷ οὐκ ἦν ἱερὰ οὐδὲ ἀγεώργητος ὑπὲρ χώρας μόνον ἐφαίνοντο μνεῖαν πεποιημένοι, γράψαντες «ἵνα ἔχωσιν, κατέχωσιν τε καρπίζωνταί τε» το[ῦ] καρπίζεσθαι γραφομένου κατὰ χώρας γεγεωργημένης τε καὶ γεωργηθησομένης, ὅπερ ἐπὶ τῆς ἱερᾶς χώρας οὐκ ἦν ἐνδεχόμενον· νόμοις γὰρ ἱεροῖς καὶ ἀραις καὶ ἐπιτίμοις ἄνωθεν διεκεκώλυτο, ἵνα μηθεὶς ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ Διὸς τοῦ Δικταίου μήτε ἐννέμη, μήτε ἐναυλοστατῇ μήτε σπείρῃ, μήτε ξυλεύῃ, καίτοι γε Ῥωμαίων, ὅταν περὶ ἱερᾶς τινος χώρας διαφέρωνται, γραφόντων ρητῶς, καθότι καὶ τὰ παραπεθέντα ἡμῖν ἐφ' ἑτέρων δόγματα περιεῖχεν· τὸ δὲ πάντων μέγιστον καὶ ἰσχυρότατον τεκμήριον τοῦ ἐγνωσμένου τῶν καθόλου πραγμάτων ὑπὸ Ῥωμαίων ἐφ' ὁμολογουμένοις ἡμᾶς καὶ κεκριμένοις τὴν ψῆφον ἐπ[ε]νηνοχέαι· Ἰτανίων γὰρ ἀξιώσαντων τὴν Σύγκλητον ἵνα τὸ ἐνφοκοδομημένον ὑπὸ Ἱεραπυτνίων χωρίον ἐν τῇ κρινομένη χώρᾳ καθαιρεθῇ· ἡ συν[κλητος] (τέλος τῆς ἐν Τοπλοῦ ἐπιγραφῆς).

ΛΟΓΟΣ

ἐκφωνηθεὶς τῇ 15 Ὀκτωβρίου 1933

ὑπὸ Ν. ΠΙΜΠΛΗ

ἐπιθεωρητοῦ, ἐπὶ τοῖς ἐγκαινίοις τοῦ νέου διδασκτηρίου τοῦ
Δημοτικοῦ Σχολείου τῆς Κωμοπόλεως Σητείας

Φιλόμουνσος δμήγυρις.

Ἀξιότιμοι Κυρίαὶ καὶ Κύριοι.

Ἡ κατάθεσις θεμελίου λίθου, ὁ ἐγκαινισμὸς περατουμένου κτιρίου, ἡ κα-
θέλκυσις πλοίου, τὰ ἀποκαλυπτήρια ἀνδριάντος, ἡ ἔναρξις λειτουργίας τεχνικῶν
ἔργων κ.τ.τ. εἴθισται νὰ ἀποτελοῦν ἀφορμὴν ἑορτῶν, πανηγύρεων καὶ τελετῶν
ἐπισήμων.

Τὰ ἐγκαίνια τοῦ ὠραίου τούτου διδασκτηρίου δὲν θὰ ἦτο ὀρθὸν ν' ἀπο-
τελέσωσιν ἐξαίρεσιν ἀπὸ τὸ κρατοῦν ἔθιμον, πολὺ δὲ ὀρθῶς σκεπτομένη ἡ Σχολικὴ
Ἐφορεία μετὰ τοῦ συλλόγου τῶν διδασκάλων τοῦ σχολείου ἀπεφάσισε τὴν πανη-
γυρικὴν αὐτῶν τέλεσιν, παρέχουσα οὕτω τὴν εὐκαιρίαν εἰς τε τοὺς κατοίκους καὶ
τοὺς ἐνταῦθα παρεπιδήμους νὰ γνωρίσωσι τοῦτο ἐκ τοῦ σύνεγγυς.

Τὸ κτίριον τοῦτο ἐκτὸς τῆς μεγάλης σπουδαιότητος καὶ ὠφελιμότητος, ἣν
προώρισται νὰ ἐπιτελῇ ἐφεξῆς εἰς τὴν κοινωνίαν τῆς Σητείας, ἀποτελεῖ ἀληθὲς
κόσμημα διὰ τὴν πόλιν ταύτην, εἶναι δὲ ἀναντιρρήτως τὸ πρῶτον καὶ τὸ ἄριστον
τῶν ἐν αὐτῇ δημοσίων καὶ ἰδιωτικῶν οἰκημάτων, ἀπὸ πάσης ἀπόψεως ἐξεταζόμε-
νον, μοναδικὸν δὲ εἰς ἐμφάνισιν καὶ εἰς τέχνην ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ.

Θὰ ἦτο εὐχῆς ἔργον, ἔάν αἱ σχοῦσαι τὴν πρωτοβουλίαν τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ
διδασκτηρίου τούτου Σχολικὴ Ἐπιτροπὴ καὶ ἰδίᾳ ἡ Ἐπιτροπὴ Ταμείου Ἐκπαιδευτι-
κῆς Προνοίας, ἀποτελούμεναι ἐξ ἐπιλέκτων μελῶν τῆς Κοινωνίας εἶχαν τὴν ἔμπνευ-
σιν ἢ μᾶλλον τὴν οἰκονομικὴν εὐχέρειαν, νὰ ἀνεγείρωσι τοῦτο ἐπὶ σχολικοῦ γηπέ-
δου ἄλλου, εἰς θέσιν περίοπτον καὶ πανταχόθεν ἐλευθέραν, διὰ νὰ μὴ παρακωλύε-
ται ἡ θέα του, ὥς τώρα ἐδῶ συμβαίνει, ὅπου ὁ πρὸ τῆς προσόψεως ἀνυψούμενος
ναὸς ἀποκρύπτει κατὰ τὸ πλεῖστον τὴν θέαν του.

Ἀτυχῶς ὅμως τὰ ὑλικά μέσα τοῦ τότε σχολικοῦ ταμείου δὲν ἐπέτρεπον τὴν
ἀπόκτησιν ἄλλου γηπέδου, οὐδ' ὑπεδείχθη ἄλλως τε τὸ τοιοῦτο ὑπὸ τῶν τότε ἁρμο-
δίων ὑπηρεσιῶν, ἐξ ἄλλου δὲ οὐδεὶς ἀληθῶς ἐφαντάζετο τότε, πολὺ δὲ ὀλιγώτερον
προέβλεπεν, ὅτι τὸ διδασκτήριον τοῦτο θὰ εἶχε τόσον λαμπρὰν τύχην, νὰ προικοδο-
τηθῇ τόσον γενναίως ὑπὸ τοῦ Κράτους, ὥστε εἰς τὴν θέσιν τῆς παλαιᾶς τρώγλης
ν' ἀνεγερθῇ τὸ περίλαμπρον καὶ ἀξιοθαύμαστον καὶ ἐπιβλητικώτατον τοῦτο οἰκοδό-
μημα, τὸ ὁποῖον, διὰ ν' ἀποθαυμάσῃ τις, εἶναι ἀνάγκη νὰ τὸ ἐπισκεφθῇ ἐκ τοῦ
πλησίον, διότι, θεμελιωθὲν ὀπισθεν τοῦ ναοῦ καὶ εἰς τὸ βάθος τοῦ γηπέδου, εἶναι
σχεδὸν πανταχόθεν ἀποκεκρυμμένον καὶ ἀθέατον.

Ἄλλ' ἤδη ὁ γέγονε γέγονε καὶ τὸ κακὸν αὐτὸ δὲν δύναται νὰ διορθωθῇ καὶ
αἱ θρηνωδίαί εἶναι περιτταὶ καὶ ἄσκοποι.

Ἐὰν διὰ τῆς φαντασίας ἀναδράμωμεν εἰς τὸ παρελθόν, ἐὰν ἀναδιφῶμεν τὸς ἱστορικὰς πηγὰς, ἐὰν παρακολουθῶμεν τὴν σκαπάνην τῶν ἀρχαιολόγων, ἐὰν περιγηθῶμεν τὴν γῆν καὶ ρίψωμεν τὰ βλέμματα ἐπὶ τῶν μᾶλλον ἀξιοθεάτων ἔργων τέχνης, χρησιμότητος, ἀνάγκης ἢ ἐπιδειξέως, θὰ ἴδωμεν ἔργα τέχνης θαυμαστῆς, ἔργα κολοσσιαῖα, ἔργα δι' ἃ ἀπητήθησαν μόχθοι γενεῶν ὀλοκλήρων καὶ δαπάναι προκαλοῦσαι τὸν ἴλιγγον.

Εἰς χώρας θεοκρατικὰς, ἐμπνεομένας ἀπὸ τὸ θερησκευτικὸν πνεῦμα θὰ ἴδωμεν συνκεντρουμένην τὴν προσοχὴν τῶν ἀνθρώπων εἰς τὴν ἀνέγερσιν ναῶν, βωμῶν, μαντείων, παγοδῶν, τεμενῶν, ὧν τὸ πλῆθος, ὁ ὄγκος, ὁ διάκοσμος, ἡ ἀρχιτεκτονικὴ, ὁ ρυθμός, ἡ λαμπρότης καὶ ὁ πλοῦτος προκαλοῦν κατάπληξιν καὶ θάμβος, εἴτε σώζονται ἀκέραιοι, εἴτε κατὰκινεῖται εἰς ἐρείπια.

Εἰς χώρας δεσποτικὰς ἐμπνεομένας ἀπὸ τὴν κυρίαρχον θέλησιν ἐνὸς πανισχύρου ἄρχοντος, ἀσχοῦντος ἀπόλυτον ἐξουσίαν ζωῆς καὶ θανάτου ἐπὶ πάντων τῶν ἄλλων κατοίκων τῆς χώρας, θὰ ἴδωμεν ἐξαντλουμένους τὸν πλοῦτον καὶ τὴν ἀνθρωπίνην δύναμιν εἰς τὴν ἀνέγερσιν ἀπεράντων περικαλλῶν ἀνακτόρων, μνημείων, μαισσωλείων καὶ τάφων μυθώδους πολυτελείας, ἀσκόπου σπατάλης καὶ καταπλησούσης ματαιοδοξίας.

Εἰς χώρας δορυαλώτους καὶ εἰς φυλὰς πολεμοχαρεῖς θὰ ἴδωμεν ἀνεγειρόμενα φρούρια καὶ τείχη, τάφρους καὶ πύργους τεραστίων διαστάσεων, θαύματα ἐπιμονῆς, καρτερίας, μηχανικῆς καὶ ἀνθρωπίνης δυνάμεως διὰ τὴν συγκράτησιν τῆς ἐξουσίας ἢ διὰ τὴν ἰδίαν σωτηρίαν.

Εἰς χώρας παραλιακὰς, παραποταμίους, πεδινὰς, κατακλυζομένας ὑπὸ τῶν ὑδάτων ἢ πασχούσας ἐκ λειψυδρίας, θὰ ἴδωμεν τεράστια ὕδραυλικά, λιμενικά, ἀρδευτικά καὶ ἀντιπλημμυρικά τεχνικὰ ἔργα, λίμνας, διώρυγας, ὕδραγωγεῖα, δεξαμενὰς, γεφύρας, ὕδατοφράκτας κ.τ.λ.

Εἰς χώρας ἐλευθέρas καὶ δημοκρατουμένας θὰ ἴδωμεν ἔργα μεγαλειώδους ἐμπνεύσεως, τέχνης, καὶ κάλλους, θαύματα συμμετρίας καὶ ἁρμονίας, ναοὺς, ἀγοράς, παλαίστρας, στάδια, ᾠδεῖα, θέατρα, μουσεῖα, πινακοθήκας, μέγαρα, μνημεῖα, στοάς, ἀγάλματα, εἰκόνας, ἀνδριάντας, ἡρῶα κ.τ.λ. Θὰ ἴδωμεν τὴν ἐπικράτησιν τοῦ καλοῦ, τοῦ ὑψηλοῦ, τοῦ μεγάλου, τοῦ εὐγενοῦς καὶ τοῦ ἀληθοῦς εἰς τὰ γράμματα, τὰς τέχνας, τὰς ἐπιστήμας, τὴν μουσικὴν, τὴν γυμναστικὴν, τὴν ποίησιν, τὴν φιλοσοφίαν καὶ εἰς πᾶσαν ἐκδήλωσιν τοῦ δημοσίου καὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου.

Ὅσον ὅμως ἐπισταμένως καὶ ἄν ἐρευνήσωμεν τὸ μακρὸν τοῦτο παρελθόν, οὐδαμοῦ καὶ παρ' οὐδενὶ ποτε λαῷ θὰ ἀνεύρωμεν μέριμνάν τινα σοβαρὰν καὶ ἀξιόλογον διὰ τὴν προστασίαν τῆς νεολαίας, προσεγγίζουσάν πως τὴν μέριμναν, τὴν ὁποίαν ὅλοι οἱ πολιτισμένοι λαοὶ τοῦ σημερινοῦ αἰῶνος λαμβάνουν διὰ τὴν πνευματικὴν μόρφωσιν, τὴν διανοητικὴν ἀνάπτυξιν, τὴν ἠθικὴν ἀνατροφὴν καὶ τὴν σωματικὴν ὑγείαν τῶν μικρῶν παιδιῶν.

Ἐν πρώτοις ἡ φοίτησις εἰς τὰ σχολεῖα ἦτο πάντοτε προαιρετικὴ, οὐδέποτε, ὥς σήμερον, ὑποχρεωτικὴ· τὰ δὲ γράμματα ἐδιδάσκοντο κατ' οἶκον ὑπὸ δούλων, ἢ ὑπὸ γραμματιστῶν, παιδαγωγῶν καὶ παιδονόμων, εὐτελῶν καὶ ταπεινῶν κατὰ τὸ πλεῖστον, ἐπὶ μισθῷ ὑπὸ τῶν γονέων προσλαμβανομένων· ἦσαν δὲ ταῦτα ἀποκτῆμα μόνον τῶν πλουσίων ἐκ τῶν ἐλευθέρων πολιτῶν, ὁσάκις καὶ οὗτοι δὲν ἐθεώρουν ταῦτα ὥς μάταιόν τι καὶ περιττόν.

Ἐπειτα ταῦτα ἐδιδάσκοντο ἄνευ προγράμματος καθωρισμένου, ἄνευ διδασκάλων εἰδικῶς μορφωμένων, κατὰ τρόπον βάνανσον καὶ σκαῖον, μὲ μόνον σκοπὸν τὴν ἐκμάθησιν ὀλίγης μηχανικῆς ἀναγνώσεως, γραφῆς καὶ ἀριθμητικῆς καὶ μὲ μόνον παιδαγωγικὸν μέσον τὴν ῥάβδον καὶ τὸ μαστίγιον, παρὰ πᾶσι τῆς λαοῖς, ἐὰν ἐξαίρεσις τις τοὺς ἡμετέρους προγόνους, οἱ ὅποιοι καὶ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο, διὰ τοῦ ὑπερόχου αὐτῶν πνεύματος, ὑπερέβαλον πάντας τοὺς λαοὺς καὶ ἔσχον ἀντιλήψεις ὀρθὰς καὶ ὑγιεῖς διὰ τὴν ἀγωγὴν τῶν παίδων.

Ἐκεῖ ὅμως ὅπου πλήρης ἄγνοια, ἀμάθεια καὶ σκότος παρατηρεῖται παρὰ πᾶσι τοῖς λαοῖς καὶ ὅπου οὐδεμία σκέψις ἐπεφάνη εἰς τὸν νοῦν τῶν λαῶν, εἶναι τὸ ζήτημα τῆς στεγάζσεως τῶν μαθητῶν εἰς κοινὰ διδακτήρια. Ἡ τιμὴ τῆς ἀνεγέρσεως σχολικῶν κτιρίων ἀνήκει ἐξ ὀλοκλήρου εἰς τὸν νεώτερον πολιτισμόν, τὸν πολιτισμόν τῆς Εὐρώπης κατὰ πρῶτον καὶ τῆς Ἀμερικῆς κατὰ δεῦτερον λόγον, τῶν δύο τελευταίων αἰώνων.

Τὴν ἀνάγκην τῆς ἀνεγέρσεως διδακτηρίων ἐδημιούργησαν αἱ νέαι ἰδέαι καὶ αἱ διάφοροι συνθῆκαι ὑφ' αἷς ζῇ καὶ πολιτεύεται ἡ ἀνθρωπότης σήμερον· αἱ νέαι ἀντιλήψεις τῶν ὑποχρεώσεων τοῦ συνόλου τῶν κοινωνικῶν πρὸς τὸ ἄτομον, τῶν δικαιωμάτων καὶ τῶν ὑποχρεώσεων τοῦ ἀτόμου πρὸς τὸ σύνολον.

Τὰ παλαιότερα διδακτήρια οὐδὲν τὸ ἰδιαίτερον χαρακτηριστικὸν εἶχον ἀπὸ τὰς κοινὰς οἰκοδομὰς, οὔτε ἀπὸ ἀρχιτεκτονικῆς, οὔτε ἀπὸ παιδαγωγικῆς, οὔτε ἀπὸ ὑγιεινῆς ἀπόψεως· οἱ πλεῖστοι δ' ἐξ ἡμῶν ἔχουν ἀκόμη ζωηρὰν τὴν εἰκόνα τῶν ἀκαλαισθητῶν, ὑγρῶν, ἀνηλίων, στενοχώρων, καὶ ἀνθυγιεινῶν ἰδιωτικῶν, κοινοτικῶν, ἐνοριακῶν, δημοτικῶν ἢ δημοσίων οἰκημάτων τὰ ὅποια ἐχρησίμευσαν ὡς διδακτήρια εἰς τοὺς πλείστους ἐξ ἡμῶν.

Τὸ ζήτημα τῆς ἀνεγέρσεως καλῶν διδακτηρίων ἐπὶ μακρὰν σειρὰν ἔτων κατὰ τὴν τελευταίαν ἑκατονταετίαν ἀπασχόλησε καθ' ὅλον τὸν πεπολιτισμένον κόσμον σοφοὺς, παιδαγωγούς, ἱατροὺς, ὑγιεινολόγους, μηχανικοὺς, ἀρχιτέκτονας, δημοσιογράφους, εἰδικούς παιδιάτρους, ἐξέχοντας διὰ τὴν μόρφωσιν, τὴν ἀντίληψιν καὶ τὴν ὀρθὴν κρίσιν πολίτας, κυβερνήσεις καὶ Βουλὰς· ἀποτέλεσμα δὲ τῆς ἐργασίας ὅλων τούτων τῶν μελετῶν καὶ συζητήσεων εἶναι ὁ καθορισμὸς τύπων διδακτηρίων ἐξηγηρετούντων ἀπὸ πάσης ἀπόψεως τὴν ὑγείαν καὶ τὴν μόρφωσιν τῶν παίδων.

Ἐνα τοιοῦτον τύπον διδακτηρίου ἔχετε πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ὑμῶν· ἔνα τοιοῦτον τύπον τελείου διδακτηρίου ἠτύχησε πρώτη νάποκτίσῃ ἡ κοινότης Σητείας, ἡ σεμνὴ καὶ φιλοπρόοδος πρωτεύουσα τῆς ἐπαρχίας. διακαῆς δὲ ἡμῶν εὐχὴ εἶναι τὸ ἀγαθὸν τοῦτο νὰ ἐπεκταθῇ καθ' ὅλην τὴν ἐκπαιδευτικὴν περιφέρειαν κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐνταῦθα ὑπηρεσίας μου, διὰ νὰ δύναμαι νὰ λέγω καὶ νὰ ἀκούω ἄλλους νὰ λέγωσι καὶ νὰ διακηρύττωσιν, ὅτι ἡ ἐκ τοῦ νομοῦ Λασηθίου διάβασίς μου ἀφῆκε κάτι τὸ μόνιμον καὶ ἀσφαλὲς ἀγαθόν, νὰ συμμετέχω δὲ τῆς κοινῆς χαρᾶς, διότι ὡς ἐκ τῶν καθηκόντων μου, συνετέλεσα καὶ ἐγὼ κατὰ τι εἰς τὴν ἀνεγερσίν των.

Ἡ κατὰ προσέγγισιν ἀξία τοῦ διδακτηρίου τούτου ὑπολογίζεται μετὰ τῆς ὑπολειπομένης νὰ γίνῃ ἐργασίας διὰ τὴν ὀλοκλήρωσιν τοῦ ἔργου εἰς 1.500.000 δραχμῶν ἐκ τῶν ὁποίων τὰς 830.000 δραχμῶν ἐχορήγησε τὸ Κράτος.

Ἄνευ τῆς γενναίας ταύτης χορηγίας ἡ κοινότης ἐπὶ μακρὸν εἰσέτι καὶ ἴσως

ποτέ δὲν θὰ ἡδύνατο διὰ τῶν ἰδίων αὐτῆς ὑλικῶν μέσων νὰ φέρῃ εἰς πέρας ἔργον τοσοῦτον δαπανηρόν· νομίζω δ' ὅτι ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῶν σημερινῶν ἐγκαινίων θὰ ἦτο πρέπον καὶ τιμητικὴ ὑποχρέωσις διὰ τὴν κοινότητα ἡ τηλεγραφικὴ ἔκφρασις τῆς εὐγνωμοσύνης καὶ τῶν εὐχαριστιῶν αὐτῆς πρὸς τὴν Κυβέρνησιν καὶ τὴν Γενικὴν Διοίκησιν διὰ τὴν παρασχεθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Κράτους γενναίαν συνδρομὴν πρὸς ἀποπεράτωσιν αὐτοῦ.

Διὰ τὴν ὁλοκλήρωσιν τοῦ ἔργου εἶναι ἀνάγκη νὰ γίνουν εἰσέτι τὰ ἑξῆς ἔργα.

1) Νὰ ἰσοπεδωθῇ τὸ βόρειον τμήμα τοῦ σχολικοῦ γηπέδου.

2) Νὰ καθαρισθῇ τὸ τμήμα τοῦ γηπέδου τὸ ὁποῖον μέλλει νὰ χρησιμεύσῃ ὡς σχολικὸς κήπος.

3) Νὰ διοχετευθῇ εἰς τὸν περίβολον τοῦ σχολείου ὕδωρ διὰ τὴν χρῆσιν τῶν μαθητῶν, διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ σχολείου, διὰ τὴν ἄρδευσιν τοῦ σχολικοῦ κήπου καὶ διὰ τὸν καθαρισμὸν τῶν ἀποχωρητηρίων.

4) Ν' ἀνεγερθῶσι τ' ἀποχωρητήρια.

5) Νὰ περιορισθῇ τὸ σχολικὸν γήπεδον διὰ τοιχοποιίας, πρὸς προφύλαξιν ἀπὸ φθορὰς καὶ ζημίας.

6) Νὰ κανονισθῇ ἡ ροὴ τῶν ὀμβρίων ὑδάτων, ἵνα μὴ ταῦτα κατακλύζωσι τὰς αὐλὰς καὶ εἰσέρχωνται εἰς τὸ διδακτήριον.

7) Νὰ ἐπιπλωθῶσι καταλλήλως τὰ γραφεῖα, ἡ Βιβλιοθήκη καὶ τὸ σχολικὸν ἐργαστήριον.

8) Νὰ συμπληρωθῇ ἡ κυρία εἴσοδος καὶ ὁ ἐξώσῃς τοῦ ἄνω ὀρόφου.

9) Νὰ προστεθῶσιν ἐξωτερικῶς εἰς τὰ παράθυρα συρμάτινα δικτυωτὰ πρὸς προφύλαξιν τῶν ὑελοπινάκων ἀπὸ τοὺς λιθοβολισμοὺς τῶν ἀγριοπαίδων.

Καὶ 10) Νὰ ἐφοδιασθῇ τὸ σχολεῖον μὲ ὄργανα Φυσικῆς καὶ Χημείας, μὲ Γεωμετρικὰ σώματα, εἰκόνας θρησκευτικὰς, Ἱστορικὰς, πραγματογνωστικὰς καὶ Φυσικῆς Ἱστορίας· μὲ Γεωγραφικοὺς χάρτας, μὲ ἐργαλεῖα χειροτεχνίας, μὲ ἔδρας, μὲ θρανία, μὲ καθίσματα καὶ πᾶν ὅτι ἐνδείκνυται καὶ ἀπαιτεῖται διὰ τὴν καλὴν αὐτοῦ καὶ ὁμαλὴν λειτουργίαν.

Ἡ ἀπαιτηθεσομένη διὰ τὰ συμπληρωματικὰ ταῦτα ἔργα δαπάνη ἐλπίζω, ὅτι οὐδεὶς ὑμῶν ἔχει τὴν ἀξίωσιν νὰ καλυφθῇ ἐκ χορηγιῶν τοῦ Κράτους· ἀφ' ἐνὸς μὲν διότι ἐκ τῶν κειμένων νόμων τὰ μὲν δύο τρίτα τῆς ὅλης δαπάνης βαρύνουσιν τὴν σχολικὴν περιφέρειαν, τὸ δὲ ἓν τρίτον αὐτῆς τὸ Κράτος, ὅπερ ἀντὶ τῶν 500,000 δραχμῶν ὡς κατ' ἀναλογίαν εἶχε τὴν ὑποχρέωσιν νὰ χορηγήσῃ, ἐχορήγησεν 830,000. ὑμεῖς δὲ ἀντὶ τοῦ ἐνὸς ἑκατομμυρίου δραχμῶν ἃς εἴχετε τὴν ὑποχρέωσιν νὰ εἰσφέρετε, ἀφαιρουμένης τῆς ἀξίας τοῦ σχολικοῦ γηπέδου, διὰ τὴν ἀπόκτησιν τοῦ ὁποίου οὐδὲν ἐδαπανήσατε, ὡς καὶ τῶν ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ συνδρομῶν, δὲν εἰσφέρατε περισσοτέρας τῶν 350,400 χιλιάδων δραχμῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ διότι τὸ μὲν εἰδικῶς διὰ τὴν ἀνέγερσιν τῶν διδακτηρίων τοῦ Κράτους συναφθὲν Κρατικὸν δάνειον ἐξηντλήθη ἤδη, τὰ δὲ ταμεῖα τοῦ Κράτους ἐκ τῶν κοινῶν φόρων, λόγῳ τῆς γενικῆς παγκοσμίου οἰκονομικῆς καχεξίας δὲν ἀνταποκρίνονται οὐδ' εἰς τὰς τακτικὰς αὐτῶν ἐκ τοῦ προϋπολογισμοῦ τῶν κρατικῶν ἀναγκῶν ὑποχρεώσεις.

Ἐν τινὶ μικρῷ μέρει ἡ ἀπαιτηθεσομένη ὡς ἄνω δαπάνη θὰ βαρύνῃ τὸ Σχολικὸν ταμεῖον ἐκ τοῦ ἐξ ἀντιτίμου ἐνσήμων ἐκπαιδευτικῆς Προνοίας δυναμένου ν' ἀναλογισθῇ αὐτῷ, ὑφ' ἡμῶν κατὰ τὸν νόμον, ποσοῦ καὶ ἐκ τῶν εἰς τὴν διάθε-

σιν τῆς Σχολικῆς ἐφορείας κατατεθειμένων ἐκ χορηγίας εἰδικῆς τοῦ Κράτους ἐκ 14 περίπου χιλιάδων δρσχμῶν διὰ τὴν προμήθειαν ὀργάνων Φυσικῆς καὶ Χημείας.

Κατὰ μέγα ὅμως μέρος ἡ δαπάνη αὕτη εἶναι δίκαιον νὰ βαρύνῃ τὴν σχολικὴν περιφέρειαν καθ' ἕνα οἶονδῆποτε τρόπον· εἴτε δι' ἐράνων προαιρετικῶν ἢ υποχρεωτικῶν εἰς εἶδος ἢ εἰς χρῆμα, εἴτε δι' εἰδικῆς τοπικῆς φορολογίας, εἴτε διὰ προσωπικῆς υποχρεωτικῆς ἐργασίας ἐκτελουμένης ὑφ' ἑνὸς ἐκάστου ἢ καταβαλλομένου τοῦ καθορισθησομένου ἀντιτίμου τῶν ἡμερομισθίων εἰς χρῆμα, εἴτε διὰ τῆς τελέσεως σχολικῶν ἑορτῶν μετὰ διατετιμημένης εἰσόδου, εἴτε διὰ γενναίας συνδρομῆς τοῦ κοινοτικοῦ ταμείου καὶ τοῦ ἐνοριακοῦ τοιούτου, εἴτε καθ' ἕνα οἶον δῆποτε ἄλλον τρόπον, ὃν ἀπόκειται εἰς τὴν Σχολικὴν Ἐφορείαν νὰ ἐξεύρῃ καὶ καθορίσῃ ἐν συνεννοήσει μετὰ τῶν δυνάμενων νὰ ἔχωσιν ἔγκυρον γνώμην ἀρχῶν καὶ τοπικῶν παραγόντων.

Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ εἶναι, νομίζω, πρέπον καὶ δίκαιον νὰ ἐξάρω καὶ ἐπαινέσω τὸ ἐνδιαφέρον καὶ τὸν ζῆλον μὲ τὸν ὁποῖον εἰργάσθησαν ἀφιλοκερδῶς ὅλως καὶ ἐκ τῆς ἐπιθυμίας νὰ συντελέσωσιν εἰς τὸ ἀγαθὸν τῆς κοινωνίας, ὅσοι ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ ἔργου καὶ πρὸ ταύτης μέχρι σήμερον ἐξυπηρέτησαν τὸν σκοπὸν τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ διδασκῆριου τούτου εἴτε ὡς ἄτομα εἴτε ὡς ἐπιτόπιοι Ἀρχαί, εἴτε ὑπὸ τὴν ιδιότητα σχολικῶν ἐπιτρόπων, ἐπιτρόπων ταμείου ἐκπαιδευτικῆς Προνοίας καὶ σχολικῶν ἐφόρων, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν κατὰ τὴν χρονικὴν ταύτην περίοδον χρηματισάντων βουλευτῶν, διευθυντῶν καὶ διδασκάλων τοῦ σχολείου τούτου, παραλείπων ν' ἀναφέρω πάντας τούτους ὀνομασί, διότι τὰ πρόσωπα ταῦτα εἶναι γνωστὰ εἰς ὅλους, χαίρουσι δὲ μὴς κοινῆς πάντων ἐκτιμήσεως καὶ ὑπολήψεως.

Ἐξαιρέσειν μόνον θὰ μοῦ ἐπιτρέψῃτε ν' ἀποτελέσῃ ἡ μνεία τοῦ ὀνόματος τοῦ συμπολίτου ὑμῶν ἱατροῦ κ. Μ. Καταπότη γερουσιαστοῦ· διότι οὗτος, ἐπ' ἐσχάτων διατελέσας ἐπὶ μικρὸν χρονικὸν διάστημα Γενικὸς Διοικητὴς Κρήτης, κατόρθωσε μεταξὺ πολλῶν ἄλλων ἀγαθῶν τὰ ὁποῖα διαπράξατο ὑπὲρ τῆς ἐπαρχίας Σητείας, ἡδικομένης καὶ παρηγκωνισμένης ἀληθῶς ὑπὸ τοῦ Κράτους, νὰ ἐξεύρῃ τὸ ὅχι εὐκαταφρόνητον ποσὸν τῶν 400,000 δρσχμῶν καὶ νὰ διαθέσῃ τοῦτο ὑπὲρ τῆς ἀποπερατώσεως τοῦ διδασκῆριου τούτου, τὸ ὁποῖον ἄνευ τῆς γενναίας ταύτης ἀρωγῆς, τίς εἶδεν μετὰ πόσον εἰσέτι χρόνον θὰ παρέμενεν ἡμιτελές. Καὶ δι' ἣν ἐνέργειάν τὸν νομίζω, ὅτι ἐγὼ μὲν, ὡς ἐκ τοῦ ἀξιώματός μου, εἶμαι ὑπόχρεως νὰ ἐξάρω ἐξαιρετικῶς ὑπὲρ τοὺς λοιποὺς συντελεστάς τὴν ἐνέργειαν καὶ τὸ τοπικὸν ἐνδιαφέρον τὸν, ὑμεῖς δὲ νὰ γνωρίζῃτε αὐτῷ χάριτας καὶ εὐγνωμοσύνην, διότι χειριζόμενος τὴν ἔξουσιν εὐηργέτησεν ἰδιαιτέρως καὶ κατ' ἐξοχὴν τὴν πόλιν ταύτην, ἣτις χάρις εἰς αὐτὸν ἔχει ἤδη περαιωμένον τὸ διδασκῆριον τοῦτο εἰς τὸ ὁποῖον μετὰ τόσης ἀνέσεως καὶ προφυλάξεως φοιτῶσι, διδάσκονται καὶ μορφώνονται τὰ τέκνα σας καὶ τὸ ὁποῖον στερεὸν καὶ ἄφθαρτον μέλλει νὰ στεγάζῃ τέκνα τέκνων ἐπὶ γενεᾷς γενεῶν.

Περαίνων τὴν ὁμιλίαν μου ζητῶ τὴν ἐπιείκειαν ὑμῶν καὶ τὴν συγγνώμην εἶναι, μακρηγορῶν, σὰς ἐκούρασα, ἀλλὰ τὸ θέμα ἦτο τοιοῦτον, ὥστε διὰ τὴν ἀνάπτυξιν αὐτοῦ νὰ μὴ δύναμαι νὰ πράξω ἄλλως, παθὼν ἐν τινι μέτρῳ τὸ τοῦ Νεύτωνος ὅστις, ὡς λέγεται, βεβυθισμένος εἰς τὰς σκέψεις του καὶ τοὺς μαθηματικούς ὑπολογισμούς του διὰ τὴν εὑρεσιν τοῦ νόμου τῆς παγκοσμίου ἑλξεως, ἐλησμόνησεν, ὅτι ἐπρόκειτο νὰ τελέσῃ εἰς ὥρισμένην ἡμέραν καὶ ὥραν τοὺς γάμους του,

ἀφῆκε δὲ ματαίως ἀναμένοντας νύμφην καὶ κεκλημένους εἰς τὴν αἴθουσαν τῶν τελετῶν μέχρι βαθείας νυκτός, διὰ τὴν μεταβῆ, κληθεῖς, τὴν παραστῆ εἰς τὴν τελετὴν τῶν γάμων του, διὰ τὴν ἐπανέλθῃ μετὰ τοῦτο εἰς τὸ μελετητήριόν του διὰ τὴν συνεχίσῃ τὰς σκέψεις του καὶ τοὺς ὑπολογισμούς του, τὴν μὴ ἐνθυμῆται δὲ οὐδὲ τὴν ἐπομένην, ὅτε εἶχε νυμφευθῇ τὴν προηγουμένην, ἀπερροφημένος τελείως εἰς τὸ φιλοσοφικόν του θέμα.

Παράδιδων ἀπὸ σήμερον εἰς τὴν χρῆσιν τῆς τρυφεροῦς νεολαίας τῆς πόλεως ταύτης τὸ λαμπρὸν τοῦτο διδασκῆριον, ἵνα χρησιμεύῃ αὐτῇ ὡς φωτεινὸν ἄστρον ἐν τῷ σκότει καὶ ὡς φυτώριον πολιτισμοῦ καὶ προόδου, εὐχομαι τὴν διατηρηθῇ ἀρραγὲς εἰς τοὺς αἰῶνας καὶ τὴν ἀναδείξῃ ἀπὸ τὰ μαθητικά αὐτοῦ βάθρα πολίτας χρηστοὺς καὶ ἐναρτέτους, στρατιώτας τῆς πατρίδος ὑγιεῖς καὶ ἀκμαίους, σοφοὺς καὶ ποιητὰς καὶ καλλιτέχνας ἐφαμίλλους τῶν εὐκλεῶν ἡμῶν προγόνων καὶ ἀνταξίους τῶν μεγάλων ἐθνικῶν παραδόσεων καὶ ἰδανικῶν. Γένοιτο !

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑ

“Ἡ ΒΕΝΕΤΟΚΡΑΤΟΥΜΕΝΗ ΑΝΑΤΟΛΗ ΚΡΗΤΗ ΚΑΙ ΕΠΤΑΝΗΣΟΣ,”

Ὑπὸ τὸν ἄνω τίτλον ἐκκυκλοφόρησε κατ’ αὐτὰς ἔργον περισπούδαστον τοῦ ἱστοριοδίδου συμπολίτου ἡμῶν Ἀρχιμανδρίτου τῆς ἐν Βιέννῃ Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἁγίας Τριάδος Ἀγαθαγγέλου Ξηρουχάκη.

Τὸ βιβλίον περιέχει πρόλογον τοῦ σοφοῦ καθηγητοῦ τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου καὶ Ἀκαδημαϊκοῦ Γεωργίου Ν. Χατζηδάκη καὶ κριτικὸν σημείωμα τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ν. Βέη.

Ἡ ὑπόθεσις τοῦ βιβλίου ἀναφέρεται εἰς μίαν περίοδον τῶν Βενετοκρατούμενων Ἑλληνικῶν νήσων τῆς Ἀνατολῆς (Levante). Ἡ Ἑνετικὴ κυριαρχία ἐπὶ τῶν εἰρημένων νήσων ὑπῆρξεν λίαν πιεστικὴ, ἰδίᾳ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην. Αἱ διοικητικαί, αἱ πολιτικαί καὶ στρατιωτικαί ἀρχαί, τοσοῦτον κατεπίεξαν τὸν ἰθαγενῆ πληθυσμόν, ὥστε οὗτος ἤρξατο γογγύζων σφοδρῶς καὶ παραπονούμενος κατὰ τῆς ἀσκουμένης τυραννίας καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ Εὐγενεῖς καὶ φεουδάρχαι Ἑνετοὶ ἤγειραν παράπονα διὰ τὴν σκληρὰν φορολογίαν, εἰς ἣν ὑπεβάλλοντο ὑπὸ τῆς Μητροπόλεως.

Ἡ Γαληνοτάτη Δημοκρατία, θέλουσα τὴν ἐξέτασιν τὰ παράπονα ταῦτα καὶ τὴν λάβῃ μέτρα πρὸς ἄρσιν αὐτῶν καὶ ἀνακούφισιν καὶ παρηγορίαν τῶν «πιστῶν ὑπηκόων», ἀνέθεσε τὴν ἐξέλεξιν τούτων εἰς τοὺς εὐγενεῖς Ἰωάννην Γρίτην καὶ Ἰούλιον Γκαρτζώνην, δοῦσα αὐτοῖς ἀπύλυτον πληρεξουσιότητα.

Οὗτοι ἀνεχώρησαν κατὰ τὴν ἀνοιξιν τοῦ 1582 καὶ ἐπεσκέφθησαν πρῶτον τὴν Κρήτην, ἐφαρμόζοντες τὰς δοθείσας εἰς αὐτοὺς ὑπὸ τῆς Γερουσίας λεπτομερεῖς ὁδηγίας καὶ παρέμειναν ἐν Κρήτῃ μέχρι τοῦ θέρους τοῦ 1583. Εἰς τὴν ἐργασίαν ταύτην εἶχον, ἐκτὸς τοῦ ἄλλου ἰνωτέρου καὶ κατωτέρου προσωπικοῦ, σπουδαῖον βοηθόν των τὸν Κρητὰ λογιστὴν Πέτρον Καστροφύλακαν. Οὗτος τῇ διαταγῇ αὐτῶν συνέλεξεν εἰς ὅλας τὰς νήσους, τὰς ὁποίας ἐπεθεώρησαν, παντὸς εἴδους στατιστικὰς πληροφορίας ἐπὶ τῶν πληθυσμῶν τῶν νήσων τούτων, τῶν δημοσίων ἔργων

τῶν οἰκονομικῶν καὶ φορολογικῶν, ἐμπορικῶν καὶ γεωργικῶν καὶ πάσης καθ' ὅλων τῆς ζωῆς τῶν εἰρημένων νήσων.

Ὁ Καστροφύλακας ἐκ τῶν πληροφοριῶν, τὰς ὁποίας, ὥς ἐκ τῆς ἐπισήμου αὐτοῦ θέσεως, συνέλεξεν, ἐσχημάτισε κώδικα ἐκ 414 σελίδων. Ἐπὶ τοῦ κώδικος τούτου ἐστήριξαν οἱ δύο σύνδικοι τὰς μακρὰς αὐτῶν ἐκθέσεις πρὸς τὴν Γερουσίαν.

Ἐπὶ τῆς ἐργασίας ταύτης ὁ ἀκάματος ἱστοριοδίφης Ἀγαθάγγελος Ξηρουχάκης ἠσχολήθη καὶ συνέγραψε τὸ ἐνδιαφέρον ὥς ἄνω βιβλίον, ἐξ οὗ ὁ ἀσχολούμενος εἰς ἱστορικὰς μελέτας πολλὰς δύναται ν' ἀρυσθῇ πληροφορίας.

Ὁ συγγραφεὺς δὲν περιορίσθη εἰς τὸ νὰ παραδώσῃ εἰς τὸ κοινὸν μεταφρασιν τοῦ ἔργου τοῦ Καστροφύλακα, ἀλλ' ἔκαμε σπουδαίαν ἐπὶ τούτου εἰσαγωγὴν. κατεχώρησεν εἰς τὸ βιβλίον του τὴν ἀπόφασιν τῆς Γερουσίας, δι' ἧς ἐδίδοντο εἰς τοὺς ἄνω συνδίκους αἱ ὁδηγίαι ἐπὶ τῆς ἐρεῦνης, ἣτις ἀνετέθη αὐτοῖς, ἐρμηνεύων καὶ σχολιάζων αὐτὴν κατὰ μέρος μετὰ πολλῆς ἐπιτυχίας. Ἰδίαι αἱ ὑποσημειώσεις τοῦ βιβλίου παρέχουν πλοῦτον γνώσεων. Ἐπίσης κατεχώρησεν ἐν ἐπιμέτρῳ τὴν ἐκθεσιν τοῦ ἐκ τῶν συνδίκων Ἰουλίου Γκαρζώνη

Μεθ' ὅσα οἱ σοφοὶ καθηγηταὶ τοῦ Πανεπιστημίου Γεώργιος Χατζηδάκης καὶ Ν. Βέης ἔγραψαν περὶ τοῦ ἐν λόγῳ συγγράμματος, εἰς ἡμᾶς δὲν μένει στάδιον εὐρὺ διὰ ν' ἀσχοληθῶμεν πλείοτερον. Μικρὰς μόνον καὶ ἐπνουσιώδεις παρατηρήσεις ἔχομεν νὰ προσθέσωμεν, μηδόλως θιγούσας τὴν ἀξίαν τοῦ βιβλίου.

Ὁ Καστροφύλακας ἐν τῇ ἀναγραφῇ τῶν χωρίων τῆς Κρήτης ὑποπίπτει εἰς πολλὰ σφάλματα, παραχαράσσων πλεῖστα τῶν ὀνομάτων τούτων. Ἐχω ὑπ' ὄψει μου τὰ χωρία τοῦ διαμερίσματος τῆς Σητείας, ὡς ἀναγράφονται ἐν τῷ κώδικι αὐτοῦ. Ἐκ τῶν χωρίων τῆς Ἐπαρχίας Ἱεραπέτρας τὸ χωρίον Καλαμαύκα γράφει Καλαμάφερ, τὸ Μεσελέροι Μεσολενοῦς, τὸ Πρίνα Πρίνος, τὰ ὁποῖα ἀντέγραψεν οὕτω καὶ ὁ συγγραφεὺς τοῦ βιβλίου. Ἐκ τῶν 54 χωρίων τῆς Σητείας, τὰ ὁποῖα ὑπῆρχον τότε, τὰ 8 ἀναγράφονται ἐσφαλμένως. Οὐδόλως ὁμως ἀπίθανον νὰ ὑπέπεσαν εἰς τὰ σφάλματα ταῦτα οἱ ἀντιγραφεῖς τοῦ κώδικος.

Μετὰ τὴν γνώμην μας, θὰ ἦτο πληρέστερον τὸ σπουδαῖον σύγγραμμα τοῦ σοφοῦ ἱστοριογράφου, ἂν ἐν αὐτῷ ἀνέγραφε καὶ τοὺς πίνακας τῶν χωρίων τῆς Κρήτης, τῶν ἀναφερομένων ἐν τῷ κώδικι, ἐξακριβῶν καὶ ἐπανορθῶν τὰ σφαλερῶς ἀναγραφόμενα ὑπὸ τοῦ Καστροφύλακα.

Ἀθήναι, Νοέμβριος 1934

Ἑμμαν. Σ. Ἀγγελάκης
Δικηγόρος

N. ΠΙΜΠΛΗ

Ἐπιθεωρητοῦ δημοτικῶν σχολείων Σητείας.

ΠΕΡΙ ΠΑΙΔΩΝ ΑΓΩΓΗΣ

Ἀπὸ τῆς βαθυτάτης ἀρχαιότητος κράτη καὶ λαοί, πολῖται καὶ ἄρχοντες, φιλόσοφοι καὶ νομοθέται, σύμπας ὁ πεπολιτισμένος κόσμος, ἡσχολήθησαν μὲ τὴν μόρφωσιν τῶν παιδων.

Ἡ παιδοκομία, ἡ παιδολογία καὶ ἡ παιδονομία, οὔσαι ἔννοιαι παρεμφερεῖς καὶ ἀλληλένδετοι, ἀπετέλεσαν διὰ τοῦ χρόνου ἐπιστήμην ὁλόκληρον, πολυσχιδεστάτην, ἀποσκοποῦσαν τὴν μόρφωσιν τῶν παιδων καὶ περιλαμβάνουσαν τὸ σύνολον τῶν περὶ τούτων καὶ τῆς ἀγωγῆς αὐτῶν γνώσεων.

Ὑπείκοντες εἰς φιλικὴν ἀξίωσιν τῆς Διευθύνσεως τοῦ Μύσωνος, ἀνερευνῶμεν καὶ σταχυολογοῦμεν τὰς γνώμας, τὰς θεωρίας, τὰ συστήματα καὶ τὰ πορίσματα τῆς ἐπιστήμης περὶ τῆς τῶν παιδων ἀγωγῆς, παρενθέτομεν δὲ συντόμως καὶ τὸς ἑμᾶς ἐκ τῆς πείρας παρατηρήσεις, ἄνευ ἀξιώσεως, ὅτι ἐπιδύομεν διὰ τῆς συνοψίσεως ταύτης τὸ θέμα καὶ ὅτι ἐπιχέομεν μεῖζον φῶς εἰς αὐτό, χρῆζον πρὸς τοῦτο συγγραφῆς ὁλοκλήρου, δ' ἦν ὁ φίλτατος «Μύσων» πάννυ δικαίως θὰ διημαρτύρητο καθ' ἡμῶν, ἐὰν ἐξετεινόμεθα πλείότερον, ἐὰν μὴ μετὰ φειδοῦς ἐπιποιούμεθα χρῆσιν τοῦ πολυτίμου χώρου του.

Τὰ παιδιὰ εἶναι τὸ χάσμα τῆς οἰκογενείας, τὸ ἀγλαΐσμα τῆς κοινωνίας, τὸ εὐέλπι μέλλον τῆς πατρίδος, ἡ ἀκτίς τοῦ φωτός ἐν τῇ σκοτίᾳ, ἡ προσωποποίησις τῆς χαρᾶς, τῆς φαιδρότητος, τῆς ἀφελείας· ἡ ἀδυναμία τῶν ἀνθρώπων, ἡ εἰκὼν τῆς ἀφρόντιδος ζωῆς, ὧν ἕνεκα καὶ ὁ βίος αὐτῶν ἐν παιδιαῖς ἀρέσκεται καὶ ἐν παιδιαῖς διαρρέει.

Δι' αὐτὰ οἱ γονεῖς ὑφίστανται θυσίας, ταλαιπωρίας καὶ στερήσεις· ἀποδύονται εἰς ἀγῶνας σκληροὺς καὶ ἐπωδύνους, καὶ ἀπαδέχονται ἀγογγύστως καὶ μετὰ συγγνώμης τοὺς τραχεῖς πόνους καὶ τὰς ἀγωνίας τῆς ζωῆς, ἐξικνούμενοι μέχρις θυσίας χάριν αὐτῶν, ὅσον καὶ ἂν ταῦτα στενοχωροῦσε, πικραίνουσι καὶ κατατρυχρονοῦσιν αὐτοὺς μὲ τὰς ἀταξίας, τὰς ἀνοησίας, τὰ πείσματα καὶ τὰς ἰδιοτροπίας τῶν.

Δι' αὐτὰ αἱ κοινωναὶ καὶ τὰ κράτη θεσπίζουσι νόμους προστατευτικούς· ἰδρύουσιν ἄσυλα, συντηροῦσι μεγαλοπρεπῆ διδασκλήρια, γυμναστήρια, θεραπευτήρια, συσσίτια καὶ παντοδαπὰ λαμβάνουσι μέτρα, ὅπως ἀνατραφῶσι ταῦτα μετὰ τέχνης καὶ καταστῶσιν ὑγιᾶ σωματικῶς, διανοητικῶς καὶ ἠθικῶς.

Δι' αὐτὰ κόσμος ὅλος σοφῶν παρατηρεῖ, μελετᾷ, διαλέγεται καὶ συγγράφει εἰς ὅλας τὰς γλώσσας καὶ τὰ θρησκευόμενα τῆς οἰκουμένης καὶ κατὰ πάντα χρόνον, ἀσχολούμενος περὶ εὐγονίας, χάριν τῆς θρέψεως καὶ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ μέλλοντος βρέφους, περὶ ὑγιεινῆς τοῦ νεογνοῦ, τοῦ βρέφους καὶ τοῦ παιδός, καθ' ὅλα τὰ στάδια τῆς ἀναπτύξεώς του· περὶ παιδολογίας διὰ τὴν ἐξέτασιν καὶ ἀνάλυσιν τῆς σωματικῆς, διανοητικῆς καὶ ἠθικῆς καταστάσεως καὶ ἐξελίξεως τοῦ παιδός· περὶ παιδαγωγικῆς ἐν ἀπολύτῳ ἐξαρτήσῃ ἀπὸ τῆς παιδολογίας καὶ περὶ παιδονομίας, διὰ τὴν εὐταξίαν τῶν παιδων ἐν τῷ οἴκῳ, τῷ σχολείῳ, ταῖς ὁδοῖς καὶ τῇ κοινωνίᾳ.

Ἐκ τοῦ τοσαύτης εὐρύτητος θέματος εἰς ἓν καὶ μόνον σημεῖον θὰ περιορισθῇ ὁ λόγος ἡμῶν ἐνταῦθα καὶ θὰ θεωρήσωμεν ἱκανοποιητικὸν δι' ἡμᾶς, ἔαν ἐπ' αὐτοῦ καὶ ἓνα μόνον λίθον προσκομίσωμεν καὶ προσθέσωμεν πρὸς προαγωγὴν τοῦ κύκλου τῶν ὑπαρχουσῶν γνώσεων.

Τὸ σημεῖον τοῦτο εἶναι ἡ **παιδονομία**.

Ἐὰν καλῶς ἐξετάσωμεν τὴν παιδικὴν φύσιν θὰ καταλήξωμεν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι τὸ παιδί ἔχει ἐντελῶς διαφορετικὰς ἰδέας, κλίσεις, ροπὰς, αἰσθήματα καὶ δεξιότητας ἀπὸ τὸν ἐν τελείᾳ ἀναπτύξει ἄνθρωπον.

Ἐπὶ τῇ βίᾳ τοῦ συμπεράσματος τούτου ἡ πρὸς τοὺς παῖδας συμπεριφορὰ τῶν ἐνηλίκων παραστατῶν, γονέων, κηδεμόνων, διδασκάλων, παιδονόμων, δικαστῶν, ἀστυνομίας, κοινωνίας, ἀρχῶν, καὶ παντὸς ἀσχοῦντος δικαιώματα ἐξουσίας καὶ ἐξαρτήσεως ἐπ' αὐτῶν, ὀφείλει νὰ εἶναι ὅλως διάφορος τῆς ἐπὶ τῶν ἐνηλίκων ἀσκουμένης.

Ἀπὸ τοὺς ἐνηλίκους ἀξιοῦμεν σοβαρότητα, περίσκεψιν, τάξιν, εὐπροσηγορίαν, προότητα, ἐγκράτειαν, φιλεργίαν, χρηστότητα, οἰκονομίαν, κοινωνικότητα, πειθαρχίαν, εὐκρίνειαν, φιλαλήθειαν, χαρακτῆρα, φρόνημα ὑψηλὸν καὶ ἐν γένει ἀτομικὰς κοινωνικὰς καὶ πολιτικὰς ἀρετὰς παντοίας, ἐπιζητοῦντες παρ' αὐτῶν τὸ ἐν ἀνθρώποις τέλειον.

Πρὸς τὴν ἀπόκτησιν τῶν ἀρετῶν τούτων ὀφείλομεν βεβαίως νὰ κατευθύνωμεν τοὺς ἀνηλίκους, διὰ τῆς ἀενάου, οἴκου, σχολείου, θρησκείας, κοινωνίας, πολιτείας καὶ περιβάλλοντος, ἐπιδιδάσεως ἐπὶ τῆς ὅλης ἀγωγῆς, ἐπιμελούμενοι τῆς ἐκπαιδεύσεως, τῆς διαπλάσεως, τῆς ὑγείας, τῆς εὐκοσμίας, τῆς εὐταξίας, τοῦ χαρακτῆρος καὶ ἐν γένει τῶν ἐν λανθανούσῃ καὶ ἀσυνειδήτῳ καταστάσει ὑφισταμένων ἀρετῶν αὐτῶν.

Διὰ τὴν ἀπόκτησιν ὅμως τῶν ἀρετῶν τούτων, οὔτε ὀρθόν, οὔτε πρέπον, οὔτε ἀρμόζον, οὔτε δίκαιον, οὔτε θεμιτὸν βεβαίως εἶναι, ἔχοντες ὥς δεδομένον τὴν διαφορὰν καὶ τὴν ἀνομοιότητα τῶν ἰδεῶν, τῶν κρίσεων, τῶν ροπῶν, τῶν αἰσθημάτων καὶ τῶν δεξιοτήτων τῶν ἀνηλίκων ἀπὸ τῶν ἐνηλίκων, ν' ἀξιῶσωμεν παρὰ τῶν παίδων ὅ,τι καὶ ὥς ἀξιοῦμεν παρὰ τῶν ἐν πλήρει πνευματικῇ καὶ διανοητικῇ ἀναπτύξει ἀνθρώπων, τὴν ἀσκήσιν τοῦτέστιν τῶν ἀξιουμένων ἀπὸ τοὺς ἐνηλίκους συλλήβδην ἀρετῶν καὶ ἐπὶ πλεόν τήν, ἐν περιπτώσει μὴ ἀσκήσεώς τινος ἢ παρεκτροπῆς ἢ παραβάσεως, ἐφαρμογὴν κατ' αὐτῶν ποινῶν, μέτρων, σταθμῶν, κρίσεων καὶ ἀποφάσεων, ἐφαρμοζομένων, ὀρίζομένων καὶ τηρουμένων κατὰ τῶν ἐνηλίκων.

Ὅπως δὲ δὲν πρέπει νὰ ἔχωμεν ἐν τῇ ἐπιδιώξει τοῦ ἀγαθοῦ ἀπὸ τοὺς παῖδας, οἷας ἀξιώσεις καὶ ποινὰς ἔχομεν ἀπὸ καὶ διὰ τοὺς ἐνηλίκους, τοιοῦτοτρόπως καὶ αἱ κρίσεις ἡμῶν περὶ τῶν πράξεων αὐτῶν, τῶν λόγων, τῶν διανοήσεων καὶ τῶν συναισθημάτων, δὲν πρέπει νὰ ἔχωσι τὸ αὐτὸ μέτρον κρίσεως, οὐδὲ τὸ αὐτὸ μέτρον ποινῆς, αὐστηρόν, ἀβασάνιστον, ἀψυχολόγητον, βίαιον, παράφορον, ἐδικητικόν, τρόπον τινά, ἐμπαθές, τυρανικόν, ἀνελεύθερον ταπεινὸν καὶ ἐξευτελιστικόν· διότι διὰ τῶν τοιούτων μέτρων κρίσεως καὶ σταθμῶν κολασμοῦ, καταλλήλων ἴσως δι' ἐνηλίκους, οὐδαμῶς ἢ κάκιστα ἐξυπηρετεῖται ὁ σκοπὸς τῆς ἀγωγῆς, ἡ ἐνσυνείδητος τελειοποίησις τοῦ παιδὸς εἰς ἄνθρωπον καλὸν καὶ ἀγαθόν, κατὰ τὴν ὑψηλὴν καὶ ὡραίαν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν ἔκφρασιν.

Διάσπαρτήν τις καθιστᾷ καταλληλότερον τὸ πρᾶγμα.

Οἱ ἐνήλικοι διαπράττοντες ψεκτόν ἢ κολάσιμον ἢ ἐγκληματικόν τι, ἔχουσιν ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀκριβῆ ἐπίγνωσιν καὶ συναίσθησιν τοῦ ὑπ' αὐτῶν διαπραττομένου, ὥς καὶ τῶν συνεπειῶν αὐτοῦ, ἐπὶ τε αὐτῶν τῶν ἰδίων ὥς δραστῶν τοῦ κακοῦ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὥς παθόντων, σπανιώτερον δὲ πως συμβαίνει ἡ κακὴ τῶν πράξεις νὰ εἶναι ἀκουσία, ἀπρομελέτητος, ἀκαταλόγιστος, ἀναπότρεπτος μοιραία καὶ τυχαία, περιπτώσεις καθ' ἃς ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ κοινὴ συνείδησις κρίνουνσι ταύτας μετ' ἐπιεικείας καὶ συγγνώμης.

Εἶναι εὐνόητον, ὅτι ἡ ὁρθὴ σκέψις καὶ αἱ σύμφωνοι πρὸς τὴν λογικὴν καὶ πρὸς τὸν ἠθικὸν νόμον πράξεις εὐρίσκονται ἐκεῖ ὅπου ὑπάρχουν ἀνεπτυγμένη κρίσις καὶ ἠθικὴ βούλησις ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς πείρας, τῆς μορφώσεως καὶ τῆς γνώσεως τῶν ἐγκοσμίων καὶ ὅτι πᾶσα πράξις καὶ πᾶσα σκέψις ἀντικειμένη εἰς τὴν λογικὴν καὶ τὸν ἠθικὸν νόμον εἶναι κατακριτέα καὶ τιμωρητέα, ἐφ' ὅσον αὕτη διαπράττεται ὑπὸ ἐνηλίκων ἀνθρώπων κατὰ τεκμήριον, τοῦλάχιστον, λογικῶν καὶ ἠθικῶν.

Αἱ προϋποθέσεις ὅμως αὗται δὲν ὑφίστανται, ὥς γνωστόν, εἰς τὰ παιδιὰ, παρ' οἷς ὑφίστανται μόνον ἐπιθυμίαν, κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἰσχυραί, ἀνάλογοι πρὸς τὰς λαμβανομένας ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἰδίᾳ κόσμου παραστάσεις· ἐπομένως πᾶν ὅ,τι τὰ παιδιὰ λέγουσιν καὶ πράττουν εἶναι προτὶν στιγμιαίας ἐπιθυμίας καλῆς ἢ κακῆς, ὅλως ἀσυνειδήτως ἐμφανιζόμενον εἰς τὴν ψυχὴν των καὶ ἐκδηλούμενον εἰς τὴν ψυχὴν των καὶ ἐκδηλούμενον εἰς τὰς ἐνέργειάν των.

Λεδομένου ἤδη, ὅτι τὰ παιδιὰ οὐδὲν κακὸν διαπράττουσιν ἐκ προμελέτης, ἐκ συστάσεως, ἐκ κακῆς προθέσεως, ἐκ πάθους ἢ ἄλλου τινὸς λόγου ἐσκεμμένως ἐφ' ὅσον οὔτε κρίσις, οὔτε βούλησις ὑφίσταται παρ' αὐτοῖς, εἶναι ὁρθὸν καὶ δίκαιον καὶ συντελεστικὸν τῆς καλῆς αὐτῶν ἀγωγῆς, ἡ ὑπαγωγή τῶν πράξεών των εἰς τὰς ποινάς, ἃς εἶναι ὁρθὸν καὶ νόμιμον καὶ δίκαιον νὰ ὑφίστανται οἱ ἐνήλικοι ἢ εἰς ἐλαφροτέρας μὲν ποινάς, οἷαι εἶναι σύνηθες νὰ ἐφαρμόζωνται ὑπὸ γονέων, διδασκάλων, κοινῶν πολιτῶν ἢ ἄλλων κοινῶν παραγόντων ἀσκούντων ἐξουσίαν τινὰ ἐπ' αὐτῶν, ὀρθοσταςία, νηστεία, ραβδισμοί, ραπίσματα, γραφικὴ ἐργασία, γονάτισμα, ὀρθοσταςία ἐπὶ τοῦ ἐνὸς ἢ ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν ποδῶν, ἀνάτασις τῶν χειρῶν, περιφορὰ μετὰ πινακίδος, ἐμπτυσμός, σύνθλιψις τῶν ποδῶν μὲ τὸν «φάλαγγα» φυλάκισις, ἀποβολή, αἵτησις συγγνώμης, ἐκδίωξις ἀπὸ τῆς παραδόσεως καὶ πληθὺς ἄλλων ποινῶν, ὅσας ἐπινοεῖ καὶ ἐφευρίσκει ὁ νοῦς καὶ ἡ ψυχικὴ ταραχὴ τῶν ἀσκούντων ἐξουσίαν τὴν ἐπὶ τῶν ἐνηλίκων παιδων;

Βεβαίως ὄχι, ἀπαντᾷ ἡ λογικὴ· βεβαιότητα ὄχι, ἀπαντᾷ ἡ ὁρθὴ παιδαγωγικὴ· χιλιᾶκις καὶ μυριάκις ὄχι, ἀποκρίνεται ἡ ψυχολογία. Ἀδιστάκτως δὲ καὶ ἡμεῖς ὑποστηρίζομεν, ὅτι παμμεγίστην εὐθύνην φέρουσι καὶ χειρίστην εἰς τὴν ἀγωγὴν τῶν παιδων ὑπηρεσίαν προσφέρουσιν ὅσοι ἐξ ἀμαθείας, ἀψιθυμίας, πεποιθήσεως, κακῆς συνηθείας, εὐκολίας ἢ συντομίας χάριν, φυγοπονίας, κουφότητος κ.τ.τ., ἐπιδιώκουσι διὰ τῶν ποινῶν πάσης φύσεως νὰ μορφώσωσι τὴν νεολαίαν καὶ νὰ δημιουργήσωσι πολίτας ὑγιεῖς, ἀνθρώπους ἐλευθέρους, κοινωνικοὺς, παράγοντας χρηστοὺς καὶ ἐναρέτους, ἠθικοὺς τὸν χαρακτῆρα, ἰσχυροὺς τὴν βούλησιν, ἀπηλλαγμένους τῶν ἀνθρωπίνων μικρῶν καὶ μεγάλων ἐλαττωμάτων καὶ κακιῶν.

Πρέπει λοιπόν, ἐρωτᾷ τις, νὰ ἀφίνωνται τὰ παιδιὰ ἐλεύθερα καὶ ἀχαλί-

νωτα εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν πάσης ἐπιθυμίας των, πάσης ἀταξίας, ἀπαιτήσεως καὶ παρεκτροπῆς, ἡ ὁποία, ἐλλείψει καθαρᾶς ἰδέας περὶ ἠθικῆς, ἀδιαφοροῦν ἂν εἶναι ἀντίθετος πρὸς τὴν ἠθικὴν, ἐπιζήμιος δὲ εἰς τοὺς ἄλλους ἢ καὶ εἰς αὐτὰ τὰ ἴδια :

Βεβαίως ὄχι, ἀπαντᾷ ἡ λογικὴ καὶ ἡ παιδαγωγικὴ ἐπιστήμη.

Μὲ ποῖον λοιπὸν τρόπον καὶ μὲ ποῖα μέτρα πρέπει νὰ ἐνεργῇ καὶ νὰ ἐπεμβαίῃ ὁ παιδαγωγὸς διὰ νὰ παρεμποδίξῃ τὴν ἐκπλήρωσιν πάσης κακῆς καὶ ἐπιβλαβοῦς ἐπιθυμίας τῶν παιδων καὶ διὰ νὰ ἐπιτυχάνῃ τὸν σκοπὸν τῆς αγωγῆς, ὅστις, πλὴν τῆς γενικῆς καὶ διὰ τὸν βίον ἀναγκαίας μορφώσεως, ἐπιδιώκει καὶ τὴν μόρφωσιν ἠθικῆς βουλήσεως, ἠθικοῦ χαρακτῆρος :

Ἀπὸ τὴν Ἱστορίαν τῶν διαφόρων λαῶν, ἀπὸ τῆς ἀπωτάτης ἀρχαιότητος μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, μαθάνομεν, ὅτι διάφοροι, κατὰ καιροὺς καὶ λαοὺς, ἐφηρομόσθησαν τρόποι καὶ διάφορα μέτρα ἀναλόγως τῶν κρατουσῶν ἐκάστοτε παιδονομικῶν ἀντιλήψεων, ἐπὶ τῶν ὁποίων, ἀπὸ τοῦ αὐστηροῦ, τρομοκρατικοῦ καὶ ἐνίοτε σκληροῦ καὶ βαναύσου κολασμοῦ πάσης παιδικῆς ἀταξίας, ἀπειθείας, παρεκτροπῆς καὶ παραλόγου ἀπαιτήσεως μέχρι τῆς ἀπολύτου ἐλευθέρας ἐνεργείας, διὰ τὴν ἀποφυγὴν ἀμετροεπειίας ἐπὶ γνωστῶν καὶ εἰς παιδαγωγικά συγγράμματα λεπτομερῶς ἀναγραφομένων, ἀποφεύγομεν νὰ μηκύνωμεν ματαισχόλως τὸν λόγον.

Ἡ παιδονομία διὰ σειρᾶς παρατηρήσεων καὶ μελετῶν, δύναται τις εἰπεῖν, ἔχει σήμερον καταλήξει εἰς ὠρισμένα συμπεράσματα, τὰ ὁποία, δίκην ἀξιωματῶν, ὀφείλουν ν' ἀκολουθῶσιν οἱ ἐντεταλμένοι τὴν παιδονομίαν, ὥστε νὰ μὴ ὑφίσταται ἀνάγκη πειραματισμῶν καὶ πελαγοδρομιῶν.

Τὰ κυριώτερα τῶν ἀξιωματῶν τούτων εἶναι τὰ ἑξῆς :

1) Τὸ παιδί ὀφείλει νὰ πειθαρχῇ τυφλῶς εἰς τὸν παιδαγωγοῦντα αὐτό, διότι ἄνευ τῆς πειθαρχίας αὐτῆς ἀποβαίνει ἀδύνατος ἡ διάπλασις καὶ ἡ μόρφωσις του· διότι ἂν δὲν πειθαρχῇ, δὲν προφυλάσσεται ἀπὸ τὴν ἐπιβλαβὴ ἐπίδρασιν τῶν κακῶν ἐπιθυμιῶν, κλίσεων, ροπῶν καὶ παθῶν, τῶν ὁποίων τὰ κακὰ ἀποτελέσματα δὲν εἶναι ἀκόμη εἰς θέσιν νὰ γνωρίζῃ καὶ, τέλος, διότι διὰ τῆς πειθαρχίας προπαρασκευάζεται εἰς τὴν ἐλευθέραν ὑποταγὴν τῆς βουλήσεώς του, εἰς τὸν ἠθικὸν νόμον καὶ τὴν ἐλευθέραν ἀσκήσιν τῆς ἀρετῆς ἐν λόγοις καὶ πράξεσι καὶ φρονήμασι.

2) Ὁ παιδαγωγὸς ὀφείλει νὰ κατεκτήσῃ τὸν νοῦν καὶ τὴν ψυχὴν τῶν παιδιῶν, ἀσκῶν τὸ ἔργον του μὲ περίνοιαν, μὲ τέχνην, μὲ ἀκαμπτον ἐπιμονήν, μὲ ψυχὴν, μὲ ζώήν, μὲ ἀγάπην, στοργήν, ἐνθουσιασμόν, ζῆλον, πραότητα καὶ ἀφοσίωσιν, δι' ὧν καὶ μόνον γεννᾶται εἰς τὰ παιδιά, ἡ ἀγάπη, ὁ σεβασμός, ἡ ἐπιβολή, ἡ τυφλὴ ὑπακοή, ἡ πλήρης ἐμπιστοσύνη, ἡ οἰκιοθελὴς ὑποταγή, ἡ πρόθυμος ἐκτέλεσις τῶν κελευσμάτων του καὶ ἡ πεποίθησις ὅτι πᾶν ὅ,τι οὗτος λέγει, πᾶν ὅ,τι διατάσσει πρὸς ἐκτέλεσιν καὶ πᾶν ὅ,τι ἀπαγορεύει νὰ γίνῃ, εἶναι καὶ ὀρθὸν καὶ συμφέρον εἰς αὐτά, καὶ

3) Ὁ παιδαγωγὸς ὀφείλει νὰ γνωρίζῃ, ὅτι τὸ παιδί ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ ζῶα εἶναι ὕλη εὐπλαστος κατὰ τε τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν. Ὁφείλει ἀκόμη νὰ γνωρίζῃ, ὅτι εἰς τὴν διάπλασιν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν νεογνῶν τῶν ζώων κυριαρχεῖ τὸ ἐνστικτον καὶ κατευθύνει ἡ φυσικὴ ροπή, οὐδεμία δὲ δύναμις εἶναι ἱκανὴ νὰ ἀνακύψῃ, νὰ ἐκτρέψῃ, νὰ κατευθύνῃ κατὰ βούλησιν τὴν ἀνατροφὴν των τὴν ροπὴν ταύτην, τὸ ἐνστικτον τοῦτο. Οὐδεμία δύναμις εἶναι ἱκανὴ νὰ μεταδώσῃ τὴν ἀγριότητα καὶ τὴν αἰμοβορίαν τῆς τίγρεως εἰς τὸ πρόβατον, τὴν εὐκίνησιν

τῶν αἰλουροειδῶν καὶ τῶν πιθηκοειδῶν εἰς τὰς χελώνας καὶ τοὺς ἵπποποτάμους, τὴν ἐπιτηδειότητα, φιλεργίαν καὶ σοφίαν τῶν μελισσῶν καὶ τῶν μυρμηκῶν εἰς τοὺς ὄνους, τοὺς χοίρους ἢ τὰς ὀρνίθους.

Ὅφείλει ἀκόμη νὰ γνωρίζῃ, ὅτι ἐφ' ὅσον εἰς μὲν τὰ ζῶα κυρία δύναμις πρὸς ἀνατροφὴν τῶν εἶναι τὸ ἔνστικτον καὶ ἡ ἀσυνείδητος μίμησις, εἰς δὲ τὸν ἄνθρωπον ὁ νοῦς, ἡ λογικὴ, ἡ πειθῶ, τὸ παρὰδειγμα καὶ ἡ εὐσυνείδητος μίμησις, τὰ μόνα ἐνδεδειγμένα μέσα πρὸς διαπαιδαγώγησιν τῶν παιδῶν εἶναι τὰ τοῖς ἀνθρώποις ἀρμόζοντα, οὐδέποτε δὲ τὰ τοῖς ζώοις. νὰ συνάγῃ δὲ ἐκ τῆς γνώσεως ταύτης τοὺς κανόνας καὶ τὰ ἀξιώματα ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὁποίων θὰ ἐργάζεται καὶ θὰ ἐπετυγχάνῃ νὰ ἐπιδροῇ ἀποτελεσματικῶς ἐπ' αὐτῶν ἐν τῇ ἐπιδιδῶσι τῆς διαπαιδαγωγήσεως, τῆς ἀνατροφῆς καὶ τῆς μορφώσεως τῶν ἀνθρώπων· ἔχων πάντοτε ἐν νῷ καὶ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν, ὅτι σκοπὸς αὐτοῦ ὡς παιδαγωγοῦ καὶ παιδονόμου εἶναι ἡ μόρφωσις καὶ ἡ διάπλασις τελείων ἀνθρώπων, ὧν ἡ ἀνατροφὴ οὐδεμίαν ἔχει, οὐδὲ πρέπει νὰ ἔχῃ σχέσιν ἢ ὁμοιότητα πρὸς τὴν ἀνατροφὴν τῶν ζώων.

Κατὰ ταῦτα παιδαγωγὸς καὶ παιδονόμος ἀγνοῶν τοὺς κανόνας τούτους καὶ τὰ ἀξιώματα ἢ γνωρίζων μὲν, μὴ ἐφαρμόζων δὲ ταῦτα, εἶναι μὲν ἀνάξιος διὰ τὸ δυσχερὲς καὶ βαρὺ τοῦτο ἔργον, κατέχων δὲ φύσει ἢ θέσει τὸ ἀξίωμα τοῦτο, ἐν γνώσει τῆς ἰδίας ἀναξιοτήτος, καταληπτῆς καθισταμένης ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἐργασίας καὶ τῶν προσπαιθειῶν του, μὴ παραιτούμενος δὲ ἐξ ἰδίας πρωτοβουλίας ἀπὸ τῆς ἀσκήσεως ἐπαγγέλματος εἰς ὃ ἔχει παταγώδη ἀποτυχίαν, εἶναι οὐ μόνον κατακριτέος, ἀλλὰ καὶ ἄξιος κολασμοῦ, περιφρονήσεως καὶ κατασχύνης, οὐδαμῶς διαφέρων ἀπὸ τοὺς κοινούς καταχραστὰς καὶ ἀπατεῶνας, οἱ ὅποιοι ἐν μόνον ἔχουσι πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τὸ ἴδιον ὄφελος, ἀδιαφοροῦντες, εἰς διὰ τῆς ἰδίας ἐκνοποιήσεως συσσωρεύσωσιν ἐρείπεια καὶ δημιουργήσωσι καταστροφὰς καὶ συμφορὰς εἰς τὴν κοινωνίαν.

Τοιαύτας ἔχοντες ἐσηματισμένας ἀντιλήψεις περὶ παιδονομίας καὶ ἐν γένει περὶ τῆς τῶν παιδῶν ἀγωγῆς, ἄνευ τῆς ἐλαχίστης ἀξιώσεως, ὅτι διὰ τῶν ἐκτεθειμένων ἐλέγχθη ἡ τελευταία λέξις ἐπὶ τοῦ σπουδαιοτάτου τούτου θέματος θέλομεν λογισθῇ εὐτυχεῖς, εἰς οἱ λόγοι ἡμῶν ἠχήσωσιν εὐμενῶς εἰς τὰ ὦτα, τὸν νοῦν καὶ τὰς ψυχὰς τῶν διδασκάλων εἰς οὓς κατὰ τὸ πλεῖστον εἶναι ἀνατεθειμένον τὸ ὑψηλὸν ἔργον τῆς ἀνατροφῆς τῶν παιδῶν, ἵνα ἐν τῇ ἐνασχίσει τοῦ ἔργου τῶν, ἔχωσιν ὡς μόνα μέσα τὴν λογικὴν, τὴν πειθῶ, τὸ παρὰδειγμα καὶ τὰ τοῖς ἀνθρώποις ἀρμόζοντα μέτρα πρὸς ἀγωγὴν καὶ παιδευσιν, ὅλως διάφορα τῶν ἐνδεδειγμένων διὰ τὴν ἀνατροφὴν καὶ ἐξημέρωσιν τῶν ἀλόγων καὶ ἀγρίων ζώων.

ΣΗΤΕΙΑ - ΙΣΤΟΡΙΚΑΙ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ (1)

Ἡ Κωμόπολις Σητεία. Πρωτεύουσα τῆς ὁμωνύμου ἐπαρχίας, ἀποτελεῖ Κοινότητα μετ' πληθυσμὸν κατοίκων 2.800, περιλαμβάνουσαν καὶ τὰ περίεξ χωρία Ἀγίαν Φωτειὰ καὶ Μετόχια Πισκοκεφάλου. Ἡ Κωμόπολις Σητεία ἐκτίσθη ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς ἀρχαίας Βενετικῆς πόλεως Sithia ἢ Settia, ἥτις ἐκτίσθη ἐπὶ βυζαντινῶν ἐρειπίων. Ἡ σημερινὴ κωμόπολις χρονολογεῖται ἀπὸ τοῦ 1870, σχεδιασθεῖσα ἐπὶ Ἀβνὶ Πασά, ἐξ οὗ ὠνομάσθη τὸ πρῶτον Ἀβνιέ. Αἱ πρῶται οἰκοδομαὶ ὑπῆρξαν ὁ στρατῶν καὶ τὸ Ἐπαρχεῖον. Κατὰ δὲ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1897 ἐπολιορκήθη ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν Σητείας τὴν 30 Ἰανουαρίου καὶ μετὰ τινὰς ἡμέρας κατελήφθη ὑπὸ διεθνῶν ἀγχημάτων, τὰ ὁποῖα ἀνικατέστησαν βραδύτερον γόνον Γαλλοὶ. Ἡ Σητεία ἔχει σήμερον πληρὴς Γυμνάσιον, τῆς α'. τάξεώς του συσταθείσης τὸ 1915, Δημοτικὸν Σχολεῖον ἀρρένων καὶ θηλέων, Εἰρηνοδικεῖον, Ταχυδρομεῖον, Τηλεγραφεῖον, Τελωνεῖον, Ἐφορίαν Οἰκονομικὴν, Ταμεῖον Ἐπαρχιακὸν καὶ ὑποκατάστημα τῆς Ἐθνικῆς καὶ Ἀγροτικῆς Τραπεζῆς. Φωτίζεται δι' ἠλεκτρικοῦ φωτός. ἔχει δύο Σαπωνοποιεῖα, τρία ἐργοστάσια κατεργασίας Σουλτανίνας, ὧν τὸ τελειότερον, τὸ τοῦ Σταφιδικοῦ Συνεταιρισμοῦ, Ὑδραγωγεῖον δι' οὗ μετεφέρθησαν δαπάναις τοῦ Δημοσίου ἀπὸ ἀποστάσεως ἑπτὰ χιλιομέτρων τὰ ὕδατα τῆς πηγῆς Ζοῦ εἰς Πισκοκέφαλον καὶ Σητείαν. Εἶναι ἔδρα ὑποδιοικήσεως Χωροφυλακῆς καὶ τοῦ Ἐπιθεωρητοῦ τῆς Δημοτικῆς Ἐκπαιδεύσεως. ἔχει ναὸν Καθεδρικόν, τὸν τῆς Ἀγ. Αἰκατερίνης (2).

Ἡ παλαιὰ Ἡτεία ἢ Ἡτις ἢ Σηταία ἔκειτο ἐκεῖ ὅπου σήμερον ὁ μικρὸς Συνοικισμὸς Πετρεῖς, ἦτο δὲ ἐπίνειον τῆς μεγάλης πόλεως τῶν Ἐτεοκρήτων Πραισοῦ. Ἐκ τῆς παλαιᾶς Ἡτείας κατήγετο ὁ Μύσων, εἰς τῶν ἑπτὰ σοφῶν τῆς Ἑλλάδος. «Ἡτεία, πόλις τῆς Κρήτης, ὅθεν ἦν Μύσων εἰς τῶν ἑπτὰ σοφῶν (Στέφανος).»

Κατὰ τὴν Β'. Βυζαντινὴν περίοδον (961—1205) ἀπετελεῖ ἡ Ἐπαρχία Σητείας ἰδίαν Ἐπισκοπὴν. Ἡ Ἐπισκοπὴ διετηρήθη καὶ ἐπὶ Βενετῶν ὡς λατινικὴ μέχρι τοῦ 1571 μετ' ἔδραν τὴν κωμόπολιν Σητείας, ὅτε ἠνώθη μετὰ τῆς Ἐπισκοπῆς Ἱεραπέτρας. Ἐπὶ ἐνετῶν ἡ κωμόπολις Σητείας περιελάμβανεν ὁλόκληρον τὴν Ἐπαρχίαν Σητείας καὶ τὴν σημερινὴν Ἐπαρχίαν Ἱεραπέτρου. Ἡ Νομαρχία Σητείας ἦτο ἡ μικροτέρα τῆς Κρήτης. Ἡ κωμόπολις ἀπετελεῖτο ἀπὸ τὸ προάστειον (Burgho) καὶ τὸ φρούριον. Εἶχε τότε ὅπως καὶ σήμερον 1500 περίπου κατοίκους. «Ἀλλ' ἔστε-

1) Εἰς τὰς παραμονὰς τῶν ἐν Σητεία ἐορτῶν τῆς Ἐθνικῆς ἑκατονταετηρίδος (1930) συνέγραφε ἡ παροῦσα μελέτη καὶ ἐξετυπώθη εἰς ἰδιαίτερον φυλλάδιον—Σκοπὸς τῆς βραχείας ταύτης συγγραφῆς ὑπῆρξεν ἀφ' ἑνὸς μὲν ἵνα πληρωθῇ ἔστω καὶ λίαν ἀτελῶς, τὸ μέχρι σήμερον ὑπάρχον ἱστορικὸν κενὸν ἀπὸ γενικῆς ἱστορικῆς ἀπόψεως τῆς ἐπαρχίας Σητείας καὶ ἀφ' ἑτέρου ὅπως διανεμηθῇ αὕτη εἰς τοὺς ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῶν ἑκατονταετηρικῶν ἐορτῶν ἐπισκέπτας τῆς Κωμοπόλεως Σητείας. Τὸ φυλλάδιον ἐξεδόθη εἰς λίαν μικρὸν ἀριθμὸν ἀντιτύπων καὶ ταχέως ἐξηντήθη. Διὰ τοῦτο καὶ κατὰ παράκλησιν πολλῶν ἐκ Σητείας συνδρομητῶν προβαίνομεν εἰς τὴν ἀναδημοσίευσιν αὐτοῦ ἐν τῷ Μύσωνι.

(2) Πλὴν τοῦ καθεδρικοῦ ναοῦ ἡ ἐνορία τῆς Κωμοπόλεως Σητείας ἔχει τοὺς ναοὺς τῆς Ἀναλήψεως ἐν νῷ Νεκροταφείῳ (Santa Maria), τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου πρὸς Ν. καὶ ἀριστερὰ τῆς ὁδοῦ πρὸς Πισκοκέφαλον καὶ τὸν ἐσχάτως ἀνεγερθέντα πρὸς Β. ναὸν τοῦ Ἀγίου Νικολάου, ἐπὶ τῶν ἐρειπίων παλαιοῦ ὁμωνύμου ναοῦ.

ξημένη ἀσφαλοῦς λιμένος, νεωρίου, ὑδραγωγείου, ἐκτεινόμενη διαρκῶς εἰς τὰς πειρατικὰς προσβολάς, καταστραφεῖσα ὑπὸ σεισμῶν καὶ πάσης φύσεως συμφορᾶς, οὐδέποτε ἀνῆλθεν εἰς περιωπὴν ἀληθοῦς πόλεως. Εἶχεν ἕξ ἐκκλησίας λατινικὰς καὶ μίαν δωδεκάδα Ἑλληνικὰς. (G. Gerola)». Ἐν τούτοις εἰς ἔγγραφον τοῦ 1232 ἡ Ἑνετικὴ Γερουσία ὀνομάζει τὴν Σητείαν. «*Maximun statum et lumen ejusdem insule* (=μέγαν σταθμὸν καὶ φῶς τῆς νήσου ταύτης)», ὅπερ δηλοῖ, ὅτι ἐπὶ Βυζαντινῶν ἤκμαζε. Κατὰ δὲ τὴν ἀποστασίαν τῶν ἐν Κρήτῃ Ἑνετῶν καὶ ἰθαγενῶν καὶ τὴν ἰδρυσιν τῆς δημοκρατίας τοῦ Ἀγίου Τίτου συνέβη ἐν Σητείᾳ τὸ κατωτέρω ἐπεισόδιον τὸ ὁποῖον τὰ μάλιστα παρῴξυνε τὴν ὀργὴν τῆς μητροπόλεως κατὰ τῶν ἀποστατῶν.

Κατὰ τὸν 8|βριον τοῦ 1363 συνέβη, στόλος Ἑνετικὸς πλέων εἰς Κύπρον καὶ Ἀλεξάνδρειαν, ὅπως συνήθιζε κατ' ἔτος, (ἦσαν αἱ λεγόμεναι *Mudae* ἤτοι συνοδεῖαι ἐμπορικαί) προσήγγισεν εἰς Σητείαν τὴν πόλιν.

Ὁ Φραγκίσκος Πετράρχης ὡς ἑξῆς περιγράφει τὰ πράγματα: «Διπλῆ τις μοῖρα Ἑνετικὴ, πλέουσα κατὰ τὸ ἐνιαύσιον ἔθος εἰς Κύπρον καὶ Ἀλεξάνδρειαν, ὠρμίσθη ἐκ τύχης εἰς τὰ παράλια τῆς ἄλλοτε μὲν πιστῆς καὶ ὑποτεταγμένης, νῦν δ' ἐχθρικῆς Κρήτης, παρὰ τὴν πόλιν Σητείας, ἔνθα καὶ ἠγκυροβόλησεν. Οἱ νεώτεροι τοῦ πληρώματος ἐφρούατον καὶ δικαίως κατὰ τῶν ἀποτροπαίων ἀνταρτῶν, δι' ὃ οὐδεμίαν ἠθέλουν νὰ λάβωσι κοινωνίαν πρὸς τοὺς ἐντοπίους. Ἀλλ' εἴτε τῷ ὄντι στερηθέντες ὕδατος, εἴτε κατόπιν ὕδρευσιν προφασισθέντες, ἀπεβιβάσθησαν εἰς τὴν ξηράν. Φεῦ! οἱ κάτοικοι ἠρονήθησαν ὕδωρ εἰς τοὺς Ἑνετούς. Δι' ὃ δυσανασχετήσαντες οὗτοι διεῖλον τὴν ἤλην αὐτῶν εἰς δύο πτέρυγας, εἰς Κυπριακὴν καὶ εἰς Ἀλεξανδρινήν. Καὶ οἱ μὲν Ἀλεξανδρεῖς ἐφώρμησαν οὕτω θρασέως πρὸς τὰ τεῖχη, ὥστε παρ' ὀλίγον ἐκυρίευσαν αὐτὰ ἕξ ἐπιδρομῆς. Εἰς μόνην τὴν παραδάσιν τοῦ φρουρίου ἀνέθηκαν οἱ κάτοικοι Σητείας τὴν σωτηρίαν των. Ἦν δὲ βεβαίως ἡ ἐπανάκτησις τετελεσμένη, ἄνευ τῆς ἀνανδρίας τῶν Κυπρίων, οἵτινες ἀνεδέχθησαν Κύπρου γέννημα μᾶλλον ἢ φρουροί. Ὀλίγοι τινὲς ἐνοπλοὶ Γραικύλοι, ἐκ τινος πλησιοχώρου λόφου ἀντεφορμήσαντες, ἔτρεψαν τὴν δειλὴν ταύτην πτέρυγα εἰς φυγὴν· ὅθεν οἱ πολιορκούμενοι ἀναθαρρήσαντες, ἔξοδον ἐποίησαν, καὶ τούτους μὲν τῶν ναυτῶν κατέσφαξαν, ἐκείνους δὲ ἐπνίξαν εἰς τὰ κύματα τῆς παραλίας. Ἐκ δὲ τῶν πλοίων ἄλλα μὲν κατεποντίσθησαν, ἄλλα δὲ ἀπῆλθον κακὴν κακῶς».

Ἡ ἐξόρμησις τῶν Ἑλλήνων θὰ ἐγίνεν ἀπὸ τὸν λόφον, ὅπου ἄλλοτε τὸ Τορκικὸν νεκροταφεῖον (Μεζαρλίκια) καὶ ἐκ τοῦ πέριξ αὐτοῦ χώρου. Ἐκεῖ δὲ δὲ ὅπου σήμερον ἡ τοποθεσία καλεῖται «Ξενοτάφι» θὰ ἐτάφησαν οἱ φονευθέντες. Εὖρον μάλιστα καὶ ἐπιγραφὴν, δυστυχῶς κατεστραμμένην καὶ δυσανάγνωστον, ἣν ἀπέστειλα εἰς τὸ Μουσεῖον Ἡρακλείου, λατινιστὶ συντεταγμένην· ἀρκεται δὲ διὰ τοῦ λατινικοῦ ἀριθμοῦ M. CCC., θὰ ἔχη δὲ σχέσιν πιθανῶς πρὸς τὸ ἀνωτέρω πολεμικὸν ἐπεισόδιον.

Κατὰ τὸ 1538 ὁ Χαϊρεδδὶν Βαρβαρόσας ἠρόημωσεν τὴν Κωμόπολιν Σητείας καὶ τὰ περὶχωρα αὐτῆς.

Τὴν 29 Αὐγούστου 1950 ὑπὸ τὰ τεῖχη τοῦ φρουρίου Σητείας συνήφθη μάχη μεταξὺ τῆς Ἑνετικῆς φρουρᾶς καὶ τῶν τούρκων. Οἱ ἔνετοὶ ἠττήθησαν, φονευθέντων ἕξ αὐτῶν εἴκοσι ἀξιωματικῶν, ἕξ ὧν εἷς στρατηγὸς καὶ συλληφθέντων πεντακοσίων αἰχμαλώτων (Hammer). Ἀλλὰ τὸ φρούριον δὲν ἔπεσε. Τὸ 1651 ὁ

στρατηγὸς Mocenigo ἀπεφάσισε νὰ κατεδαφίσῃ τὸ φρούριον τῆς Σητείας «διότι ἦτο μακρὰν βοηθείας» καὶ νὰ μεταφέρῃ τὰ πυροβόλα καὶ πυρομαχικά καὶ ὅλα τὰ ἄλλα ἐφόδια εἰς Ἡράκλειον, ὅπου καὶ ἐγένετο. Ὁ Μαρίνος Ζάνες ὡς ἐξῆς περιγράφει διὰ στίχων τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο τοῦ πολέμου.

«Ὁ γενεράλης ἔστειλε κάτεργα εἰς τὴν Στία
νὰ πάρουν ὅλον τὸν λαόν, νὰ τὴν χαλοῦν μὲ βία
Καὶ τὸ Ρετούρη ἐπήρασι κι' ὅλους μὲ πλείσα πρίκαν
κι' ἀφίκασι τὰ σπίτια των τὰ πλούσια καὶ διαβῆκαν
στοῖς βάρκες κ' στὰ κάτεργα τσ' ἔβαλε νὰ μισεύσῃ
μὰ τὴν καρδιὰ τῶν χριστιανῶν τίς νὰ τὴν θεραπεύσῃ;
Εἰς τὸ κακὸ ποῦ πάθασι ὅπου τὰ σπίτια καίγαν
ὅσοι κι' ἂν ἦτονε ἐκεῖ ἐδέρονοντο καὶ κλοῖγαν.»

Ἡ κωμόπολις Σητείας ἐπὶ Βενετῶν ὑπῆρξεν ἡ πατρίς τῶν Ἀδελφῶν Παντογάλων, Γαβριὴλ ἡγουμένου καὶ ἀνακαινιστοῦ τῆς Κυρίας Ἀκρωτηριανῆς (1613) καὶ ἰδρυτοῦ τοῦ ἔξωθι τῆς κωμοπόλεως Σητείας μονυδρίου τοῦ Ἀγίου Κωνσταντίνου (1619) καὶ τοῦ Μελετίου Παντογάλου Μητροπολίτου Ἐφέσου, ἀμφοτέρων ἀνδρῶν λογίων διακεκριμένων κληρικῶν τοῦ Γεωργίου Καλύβα, ἐπίσης ἀνδρὸς λογίου, τοῦ Βιτζέντζου Κορνάρου ποιητοῦ τοῦ Ἐρωτοκρίτου καὶ τοῦ Ἀνδρέου Πετσειβάλλη.

1) Ὁ *Γαβριὴλ Παντόγαλος* ἱερομόναχος καὶ ἡγούμενος τῆς Μονῆς Κυρίας Ἀκρωτηριανῆς. (σήμερον Τοπλοῦ) ἦτο ἀνὴρ λόγιος καὶ ἡγούμενευεν ἐν τῇ Ἀκρωτηριανῇ ἀπὸ τοῦ 1612—1636 ὡς ἐξάγεται ἐξ ἐπιστολῆς τοῦ ἀδελφοῦ του Μελετίου, ἵσως ὁμως καὶ μέχρι τοῦ 1646 (χρονολογία τῆς μεγάλης σφραγίδος τοῦ Τοπλοῦ), ὁπότε ἀπέθανε καὶ ἐτάφη κατὰ τὴν διατηρουμένην ἐν Τοπλοῦ παράδοσιν εἰς τὸ ἀριστερὸν τῷ εἰσερχομένῳ μέρος τοῦ ναοῦ, εἰς τὸν πλάγιον νάρθηκα, ὅθεν αἱ καλογραιαὶ ἠκροῶντο τῶν λειτουργιῶν καὶ παρηκολούθουν τὰς τελετάς. Εἶναι κατὰ τινες ὁ ποιήσας τὴν κητορικὴν ἐπιγραφὴν τοῦ Τοπλοῦ, τὴν τοῦ Ἀγ. Κωνσταντίνου πιθανὸν δὲ καὶ τὴν τῆς Κυρίας Φανερωμένης εἰς Τράχηλα.

Ἡ τοῦ Τοπλοῦ ἔχει ὡς ἐξῆς :

Ὁ τῆς Μονῆς Προστάτης

Οὔρεος αἰπυτάτοιο, κόρη, λαῶν δίχα χειρῶν
Τμηθεντ' ἀφράστως δεξαμένη σὺ μόνη
Ἰλαθ' ἀποικομένοις ἱκέταις σοῖς ἢ δὲ παροῦσι
Νῦν τε καὶ ἔσσομένοις ἄζομένοις σε ὅλως
Ταύταν ἐκ κραδίας αἰτῶ χάριν ὡς πολύμοχθος
Παντόγαλος Γραβιήλ, Παρθενικὴ Μαρίη,
Κοῦ μόνος αὐτὰρ ἅπαντες ἀολέες ἄζυγες ἀγνή
Κύπτοντες κατὰ γῆς σ' ἀντιβολοῦμεν πάντες
Νῦν δέ τι ἔλπωρὴ Μερόπων, Μαρίη ἐρατεινὴ
Δέχνυο καὶ ἡμῶν ψυχασόους τε μόγους

Ἀπόκρισις

Εὐμενέτιρα πέλω καὶ ἔσσομαι ὑμετέροισι
Μόχθοις υἱὸν ἐμὸν πάντοτε λισσομένη

Ἡ δὲ τοῦ ἡρειπωμένου σήμερον μοναστηρίου Ἀγ. Κωνσταντίνου Ν. Α. τῆς κωμοπόλεως εὕρισκομένου, ἔχει ὡς ἑξῆς :

«Τίς δόμον ἐρημαῖον ἐκάσσατο ἱερὸν ὀλύμπου
Τίς ποτε δῶκε τόσῃ κάλλεσιν ἀγλαΐῃν ;
Παντόγαλος Γραβριήλ θεοεἰκελὸς ἀγλαομήτης
Ἀσπετος ὑψίνοος σεμνὸς ἀκερσεκόμης
Οἷος Κωνσταντῖνος ὁ θεῖοις τοῦνομα ἐτύχθη
Ἐνθ' ὅπῃ θεΐῃ εὐχόμεθ' εὐσεβίῃ
Ὅνπερ ἔτευξε θεοῦ Μαρίης χάριν Ἀκροθεαίνης
Παῦλαν τῶν πατέρων ἔμμεν' ἐς αἰῖδον
Χίλ' α' ἐξ ἑ' ἑκατὸν Λυκαβάντων κύκλα παρῆλθε
Καὶ δέκα χεῖννά μην ἑβδομος ἔξ φαέων.

Ἡ εἰς τὸ τέλος τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης διὰ δύο στίχων δηλομένη χρονολογία τῆς ἀνοικοδομήσεως τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀγ. Κωνσταντίνου σημαίνει 1619 Σεπτεμβρίου 6.

Ἡ δὲ κτητορικὴ τῆς Μονῆς Φανερωμένης ἔχει ὡς ἔπεται,

Τίς τάδε ἔργματα ποικιλόκοσμά τε ἀγλαόεντα
ἄζόμενα Μαρίης ἐνθάδε εἰργάσατο;
Τίς νέον ᾠκοδόμησεν ἱερὸν ἐπ' ὄρους πολύφαιδρον
Τίς πολυεύπνοον δὲ ἄλσος ἔθηκε μέγα;
Γεννάδιος γεραρὸς ὁ γεννάδας ὄντως
ἔξηκονταέτης μειλίχιος γαλερὸς
Ἰωαννίκιος μὲν κτήτωρ πρότερον αὐτοῦ
ὁ δὲ ἄσπετα, ἦν κρέσσον' ἔτευξε σοφῶς.
Τῷ δὲ συναρρωγοὶ Νικόδημος Ἰωαννίκιος
ἄρχει γὰρ τούτων ἑμμενέως λιγυρῶς
Αἰαὶ οὖν Τριτάλαινα Μονὴ πόθεν ἢ πότ' ἄρ' ἔξεις
ἀστέρα σοῖς κόλποις τοῖον ἔχοντα φάος

Ἐν μηνὶ Ἰουνίῳ ι'. αχκδ' (—1624)

2) Ὁ **Μελέτιος Παντόγαλος** νεώτερος ἀδελφὸς τοῦ Γραβριήλ ἦτο ἐπίσης ἱερομόναχος κατὰ τὸ 1624 ἢ ὀλίγον κατόπιν, τούτου ὡς δηλοῦται ἐξ ἐπιγραφικοῦ χαράγματος τῶν δύο ἀδελφῶν ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ τοίχου τῆς Παναγίας τοῦ Τράχηλα. Βραδύτερον ἐγένετο Μητροπολίτης Ἐφέσου περὶ τὸ 1632. Διὰ συνοδευτικῆς ἐπιστολῆς ἀπεστάλη ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως πρὸς τὰς ἐκκλησίας τοῦ θρόνου Κ]πόλεως ἱερομόναχος εἰσέτι ὢν, ἵνα ἀνατρέψῃ τὰς κατὰ τοῦ Κυρίλλου συκοφαντίας τῶν Ἰησουϊτῶν καὶ τῶν φίλων αὐτῶν. Ἡ συνοδευτικὴ ἐπιστολὴ εἶναι μακρά, παραθέτομεν δὲ μόνον μέρος ἐκ τοῦ προοιμίου, ἐν ᾧ ἐμφαίνεται ἡ πρὸς τὸν Μελέτιον ἐκτίμησις τοῦ σοφοῦ Κυρίλλου.

«Λοιπὸν ἐπειδὴ ὁ ὀσιώτατος καὶ λογιώτατος ἐν Ἱερομονάχοις καὶ πνευματικοῖς Μελέτιος Παντόγαλος οὐχὶ μόνον ἐκ φύσεως καὶ γένους εὐγενοῦς καταγόμενος ἔχει τὴν παιδείαν ριζωμένην εἰς τὴν καρδίαν του καὶ τὸν φόβον τοῦ θεοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἀπαλῶν τῶν ὀνύχων συναναστρεφόμενος καὶ παιδευόμενος μὲ ἐναρέτους καὶ πνευματικοὺς ἀνδρας.....»

Ὁ δὲ Μελέτιος, φρονῶν καὶ πρεσβεύων τὰ τοῦ Κυρίλλου ἐκ μακροῦ ἐγκυκλίῳ του πρὸς τοὺς κληρικοὺς τοῦ θρόνου Κ]πόλεως ἀπευθυνομένη γράφει ἀρχόμενος τὰ ἐπόμενα :

«Κρήτη ἡ θαυμασιωτάτη καὶ θεοφύλακτος ἄνδρα τῆς ἰδίας ὁρθοδοξίας παραξυγιαστὴν οὐκ ἐγέννησεν....»

«Γράμμα παρὰ τοῦ ἁγιωτάτου ἡγουμένου ἑμοῦ ἀδελφοῦ καὶ λογιωτάτου κυρίου Γαβριήλου, ἀγαπητοὶ ἀδελφοί, ἀπεστάλη μοι, ὅπερ ἐγὼ ἀναπτύξας, ρήματα ἀνέγγων παρὰδοξα καὶ τῆς ἡμετέρας δόξης ἀλλότρια....»

«Ὁ μὲν οὖν ἡμέτερος ἀδελφὸς Γαβριήλ συνετῶς ἀγαθὸς ὢν ἀγαθοῦ ἔργον πεποίηκε καὶ τὸ πρᾶγμα, ὥς ἠκούσθη, σαφῶς μοι δεδήλωκεν, ἵν' ἐγωγε γνοὺς πρὸς ἀπολογία καὶ ψευδολογίας αὐτὸν ἐγερθῇσωμαι αὐλῆς' (1636)».

Ἐκ τῶν ὀλίγων τούτων δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν περὶ τῆς λογιότητος τοῦ Μελετίου καὶ νὰ μὴν ἀποκλείσωμεν, ὅτι τὰς κητορικὰς ἐπιγραφάς, ἀρκοῦντως κολακευτικὰς διὰ τοὺς ἡγουμένους Ἀκρωτηριανῆς (Τοπλοῦ) καὶ Κυρίας Φανερωμένης (τοῦ Τράχηλα) συνέταξε μᾶλλον ὁ Μελέτιος ἢ ὁ Γαβριήλ. Μετὰ δὲ τὸν σκληρὸν θάνατον τοῦ Πατριάρχου Κυρίλλου, ὁ Μελέτιος ἐξήτησε τὴν ὑποστήριξιν τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἰσχυρῶν Προτεσταντῶν, πολιτικῶν καὶ κληρικῶν, διὰ νὰ γίνῃ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης, ἀλλὰ κατίσχυσαν οἱ Ἰησουῖται καὶ ὁ Μελέτιος, φίλος τοῦ Κυρίλλου Λουκάρεως, ἀπέτυχε.

3) Βιτσέντζος Κορνᾶρος. Ὁ μέγιστος τῶν ἀπὸ τῆς ἀναγεννήσεως καὶ ἐξῆς Ἑλλήνων ποιητῶν ἐγεννήθη ἐν Σητεῖα. Περὶ τῆς ἀξίας τοῦ ποιήματός του ἐγράφησαν πολλά. Ἀλλὰ κρατοῦσα θὰ μείνῃ ἡ γνώμη τοῦ Κοραῆ, ὅτι ὁ Βιτσέντζος Κορνᾶρος ὑπῆρξε διὰ τὴν νεωτέραν Ἑλλάδα, ὅ,τι διὰ τὴν ἀρχαίαν ὁ Ὅμηρος. Τούτου ἠρνήθησαν τὴν ὑπαρξιν. Εἰς τὸν Βιτσέντζον Κορνᾶρον ἀνεγνώρισαν μόνον τὸ ἔργον τῆς μεταφράσεως καὶ τῆς ἀντιγραφῆς. Μάταιος κόπος. Διότι οὔτε τὸ πρωτότυπον εὗρέθη, παρὰ τὰς γενομένας ἐρεῦνας, οὔτε τὸ ἀντιγραφὲν ποίημα. Ἡ δὲ ἐπιγραφή «Ὁ Ἐρωτόκριτος ποίημα ἔρωτικὸν συνταχθὲν παρὰ Βικεντίου Κορνάρου τοῦ ἐκ Σιτίας χώρας, ἐν τῇ νήσῳ Κρήτῃ», ἀρκεῖ καὶ μόνη νὰ καταρρίψῃ πᾶσαν φιλολογικὴν προσπάθειαν ἐναντίον τοῦ ποιητοῦ, ὅθεν δῆποτε προερχομένην. Ὁ ποιητής, ὥς ὅλοι οἱ μεγάλοι ποιηταί, ἀσφαλῶς ἐμιμήθη, ἀντέγραψε, μετέφρασεν, ἐτροποποίησε καὶ γενικῶς ἠντλησεν ἀπὸ ὅσας ἡδυνήθη προγενεστέρως ποιητικὰς πηγὰς. Τὸ σχέδιον ὅμως τοῦ ποιητικοῦ οἰκοδομήματος, ἡ δομὴ καὶ ὁ καλλωπισμὸς αὐτῆς, ἀνήκουν ἐξ ὀλοκλήρου εἰς τὸν ποιητὴν. Καὶ τὸ οἰκοδόμημα ὑπῆρξεν ἀριστοτεχνικόν. Τὸ δὲ πάντων σπουδαιότατον, αἱ ἐντὸς τοῦ ποιητικοῦ τούτου μεγάρου κινούμεναι ἰδέαι δὲν παρουσιάζουν οὐδεμίαν ἀσχημίαν. Τὰ πάντα σεμνά, τὰ πάντα ἐν λόγῳ. Ὡς ἐν ἱερῷ Ἑστιάδων, τόσον εἰς τὰς μεγάλας αἰθούσας, ὅσον καὶ εἰς τὰς μικρὰς καὶ ἀποκρύφους βασιλεύει βασίλισσα ἰσχυρά, ἡ ἀρετή. Ὁ Ἐρωτόκριτος εἶναι ὕμνος πρὸς τὸν ἔρωτα τὸν ἄγνόν, τὴν αἰδῶ, τὴν τιμὴν, τὴν ἀνδρείαν, τὴν μεγαλοψυχίαν καὶ τὴν φρόνησιν· ἐν μιᾷ λέξει πρὸς τὴν ἀρετήν. Διὰ τοῦτο καὶ πρωταγωνιστὴς τοῦ ποιήματος εἶναι ἡ προσωποποιηθεῖσα ἀρετὴ τοῦ βασιλέως. Οὐδὲν ἐπομένως τὸ παρὰδοξον, διότι τοιοῦτον τὸ ποίημα ἐτιμήθη τόσον, ἐτιμᾶτο καὶ τιμᾶται μέχρι σήμερον. Ὁ Βιτσέντζος Κορνᾶρος ὑπῆρξεν, ἄνευ ὑπερβολῆς, εἰς ἐκ τῶν μεγάλων ἠθικῶν φάρων, οἵτινες καθωδήγησαν τὸ ἐν τρικυμίᾳ κλυδωνιζόμενον ἔθνος μας, διὰ νὰ φθάσῃ εἰς τὸν σημερινὸν λιμένα τῆς Ἑθνικῆς ἀποκαταστά-

σεώς του. Διότι ὁ ποιητὴς ὑπῆρξεν παρὰ τὸ ξενικόν του ὄνομα, τὴν ἀπομεμακρυσμένην του καταγωγὴν Κρής, Ἑλλήν. Αἱ προτιμήσεις του, οἱ ἐνθουσιασμοὶ του στρέφονται καὶ ἐκδηλοῦνται διὰ πᾶν τὸ Κρητικόν, τὸ Ἑλληνικόν.

Οὕτω ὁμιλῶν περὶ τοῦ Χαριδήμου, τοῦ Ρηγοπούλου τῆς Κρήτης λέγει :

Μαῦρο φαρί, μαῦρ' ἄρματα καὶ μαῦρο τὸ κοντάρι
 Μαύρ' ἦτανε κι' ἡ φορεσὰ τούτου τοῦ καβαλάρη.
 Ἀνδρειωμένος, δυνατὸς κι' εἰς τ' ἄρματα τεχνίτης
 Κι' ἐγίνη κι' ἀντρειεύτηκε εἰς τὸ νησί τῆς Κρήτης . . .
 Ἐτοῦτος ἐκατέβαινε ἀπὸ ρηγάδων αἷμα
 Κύρ' εἶχεν ποῦ στὴν ἀνδρεῖα πάντοτε τὸν ἐτρέμα . . .
 Κι' ἀπέθανε κι' ἀφήκεν τὸν τριῶν μερῶν παιδάκι
 Κι' ἀνέθρεψέ το ἡ μάνα του δίχως κυροῦ κανάκι.
 Ἀνέθρεψέν το σ' ἀρεταῖς, στ' ἄρματα καὶ σὲ γράμμα.
 Ρηγόπουλο τὸ κράζανε στὲς πράξεις καὶ στὸ πρᾶμα
 . . . Χαριδήμος, ἐκράζετο, ἀνδρεῖα καὶ χάριν ἔχει
 Καὶ πάντα ἔκει ποῦ πολεμᾷ στράφτει, βροντᾷ καὶ βρέχει
 . . . Ἡ κονταριῆς τοῦ Κρητικοῦ, ποῦ ἀνθρῶπο δὲν λυποῦνται
 Κι' ὅτινος κι' ἂν ἐδώκασι, πάντα τὲς ἐνθυμοῦνται.

Ὅμιλῶν περὶ τοῦ Ἐρωτοκρίτου, ὅταν πλέον οὗτος, κατόπιν τόσων κινδυνωδῶν, ἀλλὰ καὶ εὐγενῶν συγχρόνως περιπετειῶν, φθάνη εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ πόθου του, λέγει.

Ἦλθεν ἡ μέρα ἡ λαμπερή, γλυκὺς καιρὸς ἀρχίζει
 Κι' ἐκάθησ' ὁ Ῥωτόκριτος εἰς τὸ θρόνι κι' ὀρίζει.

Ἀφ' οὗ δὲ προηγουμένως ἔψαλε τὴν ἀνδρεῖάν του, ἥδη ἐπαινεῖ τὴν φρόνησίν του, τὴν ὁποίαν ἀπαιτοῦν τὰ νέα του καθήκοντα.

Μὲ φρόνηση πορεύεται, μὲ γνώσιν ὀρδινιάζει
 Πριχοῦ ν' ἀρθοῦν τὰ πράγματα, προβλέπει καὶ λογιάζει.

Εἰς τὸ τέλος δὲ ὁ ποιητὴς μετὰ μετριοφροσύνης σοφοῦ ἀνδρὸς ἐπικαλεῖται τὴν ἐπιείκειαν τῶν γνωρίζοντων, διότι οὐδὲν ἐν τῷ κόσμῳ τέλειον.

Κι' ἐκεῖνον ὅπου κόπιασεν ἄς τὸν καληγωνρίζουν
 Κι' ἄς συμπαθοῦν τὰ σφάλματα, ἐκεῖνοι ποῦ γνωρίζουν.

Ἀναπολῶν δὲ πρὸς στιγμὴν τὸν μέγαλον μόχθον, ὅστις ἐχρειάσθη, ἵνα ἀχθῇ εἰς πέρας τὸ μέγα ἔργον αὐτοῦ, ζητεῖ οἶονεῖ ὥς ἀμοιβήν, νὰ γνωρίσῃ τοῦλάχισον εἰς τοὺς μεταγενεστέρους, ὥς τὸ πάλαι καὶ οἱ σύγχρονοί του ἔπραττον, τὸ ὄνομά του καὶ τὴν πατρίδα του.

Βιτσέντζος εἶναι ὁ ποιητὴς καὶ στὴν γενιὰ Κορνᾶρος
 πού νὰ βρεθῇ ἀκριμάτιστος, ὅντε τὸν πάρη ὁ Χάρος.
 στὴν Στεῖαν ἐγεννήθηκε στὴν Στεῖαν ἐνεθράφη
 ἐκεῖ ἔκαμε κι' ἐκόπιασε ἑτοῦτα πού σᾶς γράφει.
 στὸ Κάστρον ἐπαντρεύτηκε, σὰν ἐρμηνεύῃ ἡ φύσις,
 τὸ τέλος του ἔχει νὰ γενῇ ὅπου ὁ θεὸς ὀρίσῃ.

Τοῦ Ἐθνικοῦ τούτου ποιητοῦ τιμῶσα τὴν ἀξίαν ἡ γεννέτειρα Σητεία ἤγειρε (1930) στήλην ἀναμνηστικὴν ἐντὸς τοῦ περιβόλου τῶν Δημοτικῶν Σχολείων, ἵνα χρησιμεύσῃ ὡς ἀκένωτος πηγὴ ἀρετῆς διὰ τὴν μόρφωσιν τῆς νέας γενεᾶς.

4) **Ὁ Γεώργιος Καλύβας** διέμενεν ἐν Ρόδῳ μετὰ δὲ τὴν ἄλωσιν αὐτῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων (1522) κατέφυγε μετ' ἄλλων ἱπποτῶν, λόγῳ τρικυμίας εἰς Σητείαν, καί, ὡς ἀναφέρει ὁ ἴδιος ἐν ἐπιστολῇ του, ἔφθασεν εἰς κώμην κολουμένην Ὀρεινὴν (σήμερον Ὀρνὸ) κατόπιν δὲ καὶ διέμεινεν ὀριστικῶς «ἐν Σιτείᾳ τῇ πόλει» Ἐχαιρε μεταξὺ τῶν συγχρόνων του μεγάλης ἐκτιμῆσεως διὰ τὴν πολυμάθειαν καὶ τὸ γλαφυρὸν καὶ ἀρχαῖκόν ἐν τοῖς συγγράμμασί του ὕφος. Οἰκογένεια Καλυβῶν σήμερον δὲν ὑπάρχει ἐν Σητείᾳ, ὑπάρχει ἐν Πρίνῳ Μεραμβέλλου καὶ Κεντρὶ Ἱεραπέτρας.

5) **Ἀνδρέας Περτζιβάλης** (1). Ἐγεννήθη εἰς τὰ τέλη τοῦ 16ου αἰῶνος (1599) ἐν Σητείᾳ. Ὁ πατὴρ του ὠνομάζετο Μωϋσῆς, ἡ δὲ μήτηρ του Λουκία Φλέγη. Εἰς ἡλικίαν 16 ἐτῶν εἰσῆλθεν εἰς τὸ Κολλέγιον τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου ἐν Ρώμῃ. Ἐσπούδασε γραμματικὴν, ρητορικὴν, φιλοσοφίαν καὶ θεολογίαν. Ἐδίδαξε κατόπιν ἐπὶ τεσσαράκοντα ἔτη ἐν Παλέρμῳ, ὅπου καὶ ἀπέθανε τὴν 5 Ἰανουαρίου 1669. Ὑπῆρξε λόγιος μεγάλης ἀξίας. Ἠγαπήθη δὲ καὶ ἐτιμῆθη ὑπὸ τῶν συγχρόνων του μεγάλως διὰ τὸν χαρακτήρα του καὶ τὴν εὐρυμάθειάν του. Ἔργα του σώζονται σήμερον ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τοῦ Παλέρμου.

ΟΠΛΑΡΧΗΓΟΙ ΣΗΤΕΙΑΣ

Ἰωσήφ Δερμιτζάκис ἐκ Μαρωνιάς
Ἰωάννης Κοντὸς ἐκ Πισκοκεφάλου
Ἰωάννης Μακρῆς ἐκ Στραβοδοξαρίου
Θεόδωρος Σπανὸς ἐκ Ρούσας Ἐκκλησᾶς
Ἰωάννης Παπαδάκης ἐξ Ἀχλαδίων

Πάντες οὗτοι ἔδρασαν κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821—1830. Ὁ δὲ Ἰωσήφ Δερμιτζάκис γέρον μετέσχε καὶ τῆς ἐπανάστασεως τοῦ 1866—1869.

Ἐ. Νικ. Εὐομπλάρους ἐξ Ἀρμένων ὀπλαρχηγὸς τοῦ 1866—1868

ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΟΙ ΣΗΤΕΙΑΣ

ΕΝ Τῇ ΣΥΝΕΛΕΥΣΕΙ ΜΑΡΓΑΡΙΤΩΝ ΡΕΘΥΜΝΗΣ (1830)

Γεώρ. Ἀχλαδιανὸς πρωτόπαπας ἐξ Ἀχλαδίων
Γεώρ. Ψαρουδάκης δημογέρον ἐκ Στραβοδοξαρίου
Θεόδωρος Μαρκάκης » ἐκ Χανδρᾶ
Μανώλης Λαδᾶς »

Γιάννης Ρωμνάκης ἢ Μακρῆς

Ἰωσήφ Δερμιτζάκис ὀπλαρχηγὸς

Ἰωάννης Παπαδάκης »

Ἐκ τούτων ὁ Μανώλης Λαδᾶς ἐξελέγη μέλος τοῦ ἑπταμελοῦς Κρητικοῦ Συμβουλίου. Οἰκογένεια Λαδᾶ δὲν ὑπάρχει σήμερον ἐν Σητείᾳ.

1) Τὰ περὶ Ἀνδρέου Περτζιβάλῃ προσετέθησαν κατὰ τὴν ἀνατύπωσιν.

Ἐν τῷ ναυτικῷ διεκρίθη ὁ πλοίαρχος Μιχ. Βογιατζῆς, μετὰ τῶν υἱῶν του ἐκ Τουρλωτῆς.

Αἱ κατὰ τὴν μεγάλην ἐπανάστασιν τοῦ 1821—1830 θυσίαι τῆς Ἐπαρχίας Σητείας εἰς αἷμα ἦσαν σημαντικά. Δὲν ὑπῆρξεν ἐν Σητεία οἰκογένεια, ἥτις νὰ μὴν ἐθρήνησε τὴν ἀπώλειαν πολλῶν μελῶν της, εἴτε εἰς μενονωμένους φόνους, εἴτε εἰς ὁμαδικὰς σφαγὰς. Ἡ παράδοσις διατηρεῖ εἰσέτι τὴν ἀνάμνησιν πολλῶν τοιούτων

Ἰωσήφ Δερμιτζάκης, ὁπλαρχηγός

κακουρημάτων, ἰδίως τῶν ὁμαδικῶν σφαγῶν. Διότι οἱ χριστιανοὶ Σητείας ἄοπλοι, ἐν μέσῳ ἀγρίων καὶ ὀπλισμένων Τούρκων, εὐρισκόμενοι εἰς τὸ ἄκρον τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ μακρὰν πάσης ἀμέσου βοηθείας, οἰκοῦντες Ἐπαρχίαν, ἥτις γεωγραφικῶς ἀποτελεῖ χῶρον περίφρακτον, ἦσαν μοιραίως ἐκτεθειμένοι εἰς τὴν πρώτην κακοῦργον διάθεσιν τῶν τυράννων. Αἱ σφαγαὶ τῶν Τουρτούλων, Ζήρου, Χοχλακιῶν, Ἀχλαδίων καὶ Πισκοκεφάλου ἠρτίθησαν ὑπὲρ τὰ χίλια θύματα χριστιανῶν ἀθῶων καὶ ἀνυπόπτων. Κατὰ δὲ τὸ 1897 ὑπὸ τὰ ὄμματα τῶν Εὐρωπαίων, ἄνευ τῆς ἀποφασιστικῆς ἐπεμβάσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ πολεμικοῦ «Μιαούλη», διοικου-

μένου ὑπὸ τοῦ Κοσμᾶ Ζώτου ἡ Σητεία θὰ ἐγίνετο παρανάλωμα τοῦ πυρὸς ὑπὸ τοῦ Τουρκικοῦ στρατοῦ καὶ τῶν βασιβουζούκων, οὓς μετέφερεν ἐξ Ἡρακλείου εἰς Σητείαν τὸ Τουρκικὸν Μεταγωγικὸν «Φουάτ». Οὐδὲν ἐπομένως τὸ παράδοξον, ὅτι κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1897 ὑπερεκχειλίσασα ἡ ἀγανάκτησις τῶν κατοίκων Σητείας εἰς τὴν ἀνάμνησιν τόσων κακουργημάτων τοῦ παρελθόντος, ἀπέληξεν εἰς τὴν φθορὰν μεγάλου μέρους τοῦ Τουρκικοῦ πληθυσμοῦ τῆς Σητείας κατὰ τὰς γενομένας πολιορκίας καὶ μάχας εἰς τὰ χωρία αὐτῆς.

ΑΡΧΑΙΑΙ ΠΟΛΕΙΣ ΤΗΣ ΣΗΤΕΙΑΣ

Ἰτάνος, ὅπου ἡ σημερινὴ Ἐρμούπολις—Ἀποικία Φοινίκων. Ἀντίπαλος τῆς Δράγμου, Πραισοῦ καὶ Ἱεραπέτρου. Διτηρήθη μέχρι τοῦ 5ου μ. Χ. αἰῶνος ὁπότε ἐκτεθειμένη εἰς συνεχεῖς πειρατικὰς προσβολὰς, ἡρημώθη κατοίκων. Τὰ ὅρια τῆς πρὸς νότον καὶ νοτιοδυτικῶς ὠρίζοντο ὑπὸ γραμμῆς ἐνούσης τὸν σημερινὸν Ἀνάλουκαν (ἐκ τοῦ ἀρχαίου ἀνὰ λάκκον) πρὸς τὴν βουνοσειρὰν Πετσοφᾶ μέχρι τῆς παραλιακῆς τοποθεσίας Καροῦμες (τὸ πάλαι Καρῦμαι).

Ἑλεία, ἀρχαιοτάτη πόλις ἀνασκαφείσα ὑπὸ τῶν Ἀγγλων ἀρχαιολόγων εἰς τὴν παραλίαν Παλαιοκάστρου. Εὐρέθησαν ἀντικείμενα ἀνήκοντα εἰς τὰς τρεῖς Μινωϊκὰς περιόδους. Ἐνταῦθα ἀνεκαλύφθη τὸ περίφημον ἱερὸν τοῦ Δικταίου Διός, ὡς καὶ ὁ ὕμνος πρὸς αὐτόν. Τὸ ἱερὸν τοῦτο ὑπῆρξεν αἰτία μακρῶν ἀγώνων μεταξὺ Ἰτάνου εἰς ἣν ἀνῆκε καὶ τῶν Δραγμίων, Πραισίων καὶ βραδύτερον τῶν Ἱεραπυνίων.

Ζάκρος. Εἰς τὴν σημερινὴν θέσιν Κάτω Ζάκρος πρὸς Ν. τῆς Ἑλείας εἰς τὸν μυχὸν μικροῦ ὄρους ἀνεσκάφη συνοικισμὸς πρωτομινωϊκῆς ἐποχῆς. Τὸ τοπωνυμικὸν Ζάκρος θεωρεῖται ὄνομα ἀρχαιοτάτον· οἱ δὲ ἐν Αἰγύπτῳ ἀναφερόμενοὶ Ζακάρραι ἢ Ζακροῦαι πολεμισταί, θεωροῦνται ὡς προελθόντες ἐκ τῆς ἐν Σητεία Ζάκρου.

Ἀμπελος. Πόλις πρὸς Ν. τῆς Ζάκρου εἰς τὴν σημερινὴν θέσιν Ξερόκαμπο.

Πραισός. Εἰς τὸ κέντρον τῆς Σητείας, ἔδρα τῶν Ἱερακρήτων. Εἶχεν ἱερὸν τοῦ Δικταίου Διός, οὗτινος ἔχνη σώζονται πρὸς Ν. τῶν ῥερίων εἰς θέσιν σήμερον καλουμένην «τοῦ Λίγο τὸ μνήμα» (=τοῦ Διὸς ὁ τάφος).

Ἡτιον, Σήταια, καὶ Ἡτεία. Ἐπίνειον τῆς Πραισοῦ, ὅπου ὁ σημερινὸς συνοικισμὸς Πετρᾶ. Ὡνομάσθη δὲ κατόπιν ἡ πόλις Σητεία πιθανώτατα ἐκ τοῦ ὀνόματος Σήταια τῆς ἀρχαίας πόλεως, κατ' ἄλλους δὲ ἐκ τοῦ ἐμπροθέτου εἰς-Ἡτείαν.

Δράγμος. Πόλις ἀντίπαλος τῆς Πραισοῦ καὶ Ἰτάνου· πιθανῶς ἔκειτο ὅπου σήμερον ὁ συνοικισμὸς Κατελιώνας (κατὰ τοὺς ἐνετικούς χάρτας Castellina). Πρὸς Δ. τοῦ συνοικισμοῦ τούτου εὐρέθησαν τάφοι καὶ ἐπιτύμβιοι ἐπιγραφαὶ τοῦ 3ου π. Χ. αἰῶνος.

Ἐπὶ τῆς νησίδος Ψείρας ὁ Seager ἀνέσκαψεν ὑστερομινωϊκὸν συνοικισμόν.

Ἐπὶ τῆς νησίδος Μόχλου ἢ ὀρθότερον Μούφλου (Scoglio di Muflo ὑπὸ τῶν ἐνετῶν καλουμένης), ὁ ἴδιος ἀρχαιολόγος ἀνέσκαψε συνοικισμόν ἀνήκοντα καὶ εἰς τὰς τρεῖς Μινωϊκὰς ἐποχάς. Εἰς τὸ χωρίον Χαμαῖζι εἰς θέσιν Σουβλωτὸ ὁ Ξανθουδίδης ἀνέσκαψε μικρὸν συνοικισμόν μὲ εὐρήματα πρωτομινωϊκῆς ἐποχῆς. Εἰς Μέσα Μουλιανὰ εἰς θέσιν Σελάδες ὁ ἴδιος ἀρχαιολόγος ἀνέσκαψε τάφους μυκηναϊκῆς καὶ γεωμετρικῆς ἐποχῆς.

Ἰχνη ἀρχαίων συνοικισμῶν ὑπάρχουν ἐπίσης εἰς θέσιν Καστρὶ παρὰ τὴν Τουρλωτὴν καὶ εἰς θέσιν Ἅγιος Ἀντώνιος παρὰ τοὺς Ἀδρομύλους καὶ ἀλλαχοῦ.

ΜΟΝΑΙ ΕΝ ΣΗΤΕΙΑ'

Ἡ Μονὴ Τοπλοῦ ἢ τῆς Κυρίας Ἀκρωτηριανῆς. Ἀνηγέρθη ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς Μονῆς τοῦ Ἀγ. Ἰσιδώρου. Ὑπῆρξε μία τῶν μεγαλυτέρων μονῶν τῆς Κρήτης. Ἐπὶ δὲ τῶν χρόνων τῆς δουλείας ἱερομόναχοί της ἐδίδασκον ἑλληνικὰ γράμματα. Τὸν Ἰούνιον τοῦ 1821 ἐσφάγησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων 12 ἱερομόναχοί

Ἐκκλησία Κυρίας Φανερωμένης (Τράχηλα) κατὰ τὴν ἑορτὴν 15 Αὐγούστου.

της εἰς τὴν **Λότζα** τῆς Μονῆς. Τὸ δὲ 1828 οἱ καταφυγόντες 1200 Τούρκοι ἐν αὐτῇ παρεδόθησαν εἰς τοὺς ὑπὸ τοὺς Ἰωάννην Κοντὸν καὶ Ἰωσήφ Δεμιρτζάκη-Σητειώτας ἐπαναστάτας.

Μονὴ Τράχηλα, ἢ τῆς Κυρίας Φανερωμένης. Μικρὰ Μονὴ διαλυθεῖσα καὶ ἀνήκουσα σήμερον ὥς ἐξωκλήσιον εἰς τὴν Ἐνορίαν Σκοπῆς. Σώζονται εἰς τὴν Ν. καὶ Δ. πλευρὰν τῆς ἐκκλησίας ἀγιογραφίαι καὶ ἐπιγραφικὰ χαράγματα τῶν ἀδελφῶν Παντογάλων καὶ τῶν Νικολάου καὶ Ἀνδρέου Κορνάρων (1490).

Μονὴ Καψᾶ, ἐπ' ὀνόματι ἁγ. Ἰωάννου (29 Αὐγούστου), παρὰ ῥηγμα Τοπλοῦ μὲ ἓνα ἱερομόναχον.

Μονὴ Ἀγ. Σοφίας, πλησίον τοῦ χωρίου Ἀρμένων, διαλυθεῖσα.

Ἐπὶ Βενετῶν ὑπῆρχον ἐν Σητείᾳ δύο Μοναί, ἀμφοτέραι ἀνήκουσαι εἰς τὸ τάγμα τῶν Φραγκισκανῶν. Ἡ Santa Maria παρὰ τὴν κωμόπολιν Σητείας πρὸς Β. τοῦ φρουρίου καὶ ἡ Santa Lucia πλησίον τοῦ σημερινοῦ χωρίου Ἀγία Φωτειά.

ΕΝ ΕΠΕΙΣΟΔΙΟΝ ΕΝ ΣΗΤΕΙΑ, (1898)

Ἐν Σητεία τῇ 7 Ὀκτωβρίου 1898

Ἀξιότιμε φίλε κ. Μανωλάκη,

Εἰς ἀπάντησιν τῆς ὑπὸ ἡμερομηνίαν 4 ὀδεύοντος μηνὸς ἐπιστολῆς σας ὑποβάλλω Ὑμῖν τὰ ἐπόμενα.

Τὸ παρελθὸν Σάββατον περὶ ὥραν 9 πρωϊνὴν, ἐν ᾧ ἐκαθήμην ἐν τῇ οἰκίᾳ μου, ἀγαγινώσκων ἐφημερίδα τινα, ἤκουσα ἠχοῦντα τὸν κώδωνα τῆς ἐνταῦθα Ἐκκλησίας βεβιασμένως καὶ φωνὰς «ἐβγῆκαν Τούρκοι στὸ γιαλό». Μετὰ σπουδῆς τότε ἐξηλθον τῆς οἰκίας μου καὶ ἔσπευσα εἰς τὸ δημόσιον τοῦ χωρίου μέρος, ἐνθα ἦτο συνηγμένος κόσμος πολὺς· ἐκεῖ εἶχον περιτριγυρισμένον κάποιον ἐκ τοῦ Καλοῦ χωρίου, τὴν στιγμὴν ἐκείνην φθάσαντα καὶ ἀσθμαίνοντα, ὃ ὁποῖος ἀφηγεῖτο καὶ μεθ' ὅρκου ἐβεβαίον, ὅτι ἐγένετο ἀποβίβασις Τούρκων εἰς τὸν ὁρμίσκον «Ἁγία Εἰρήνη», ὅτι ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ εὐρεθεὶς ἐκεῖ πλησίον ἰδίους ὄμμασιν εἶδεν αὐτοὺς καὶ ὅτι ἔσπευσμένως ἀνεχώρησεν ἐκ Καλοῦ Χωρίου νὰ φέρῃ τὴν εἴδησιν ταύτην, διὰ νὰ σπεύσουν οἱ κάτοικοι πρὸς βοήθειαν τῶν κινδυνευόντων Καλοχωριανῶν. Ἐν ᾧ οὗτος ἀφηγεῖτο ταῦτα, τρέμων ὑπὸ τοῦ κατέχοντος αὐτὸν φόβου, παρετήρησα στρατιὰν ὀλόκληρον ἔνοπλον εἰς Καλὸ Χωρίον σπεύδουσαν, τὰ δὲ γυναικόπαιδα τοῦ χωρίου ἐτοιμαζόμενα νὰ ἐγκαταλείψωσι τὸ χωριό. Κατορθώσας μετὰ δυσκολίας ὅπως τὰ γυναικόπαιδα μείνωσιν ἐν τῷ χωρίῳ, εἰς μὲν τοὺς εἰς Καλὸ Χωρίον σπεύδοντας παραγγείλαμεν, ἅμα τῇ ἀφίξει των, νὰ εἰδοποιήσωσιν ἡμᾶς περὶ τῶν ἐκεῖ συμβαινόντων, τῇ ἀπαιτήσῃ δὲ τῶν ἐν τῷ χωρίῳ παραμενόντων προκρίτων καὶ τινων ἄλλων μετέδωκα τὴν εἴδησιν ταύτην εἰς Χανδρᾶν καὶ Ἀρμένους, ἀπαρallάκτως ὥς διεδόθη ἡμῖν, ἵνα μὴ ὑπὸ διαφόρους μορφὰς μεταδοθῇ καὶ κυκλοφορήσῃ φῆμαι ὅλως ἀνυπόστατοι καὶ συνάμα συνέστησα, ὅπως γνωρίσωσι τοῦτο καὶ τῷ κ. Chevalier ἐν πάσῃ περιπτώσει. Τούτων γενομένων ἠκούσθησαν κανονιοβολισμοὶ καὶ κρότοι μικροτέρων πυροβόλων. Τὸ ἄκουσμα τῶν κανονιοβολισμῶν τούτων, οὐ μόνον τοὺς ἐν τῷ χωρίῳ ἐναπομείναντας ὀλίγους εἰσέτι ἄνδρας μεγάλως κατεφόβισεν, ἀλλὰ καὶ τὰς γυναῖκας, αἵτινες ὀδυρόμεναι καὶ κλαίουσαι, ἄλλη μὲν τὴν ἀπώλειαν τοῦ συζύγου της, ἄλλη δὲ τὴν τῶν υἱῶν της, ἡτοιμάζοντο καὶ πάλιν νὰ ἐγκαταλείψωσι τὸ χωριὸν καὶ νὰ προσφύγωσιν εἰς λιμένα, ὅπως εὕρωσι σωτηρίαν ὑπὸ τὴν Γαλλικὴν σημαίαν. Ἐν ᾧ δὲ κατεγινόμεθα τρέχοντες δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ πρὸς καθησύχασιν καὶ ἐνθάρρουνσιν τῶν πεφοβισμένων, καταφθάνει πεζὸς τις ἐκ τῶν ἡμετέρων, οἷτινες εἶχον δρᾶμει εἰς τὸ ἄνωθι μνημονευόμενον μέρος καὶ μᾶς ἀναγγέλλει νὰ σπεύσωμεν ἐν ὀνόματι τοῦ Θεοῦ νὰ ζητήσωμεν συνδρομὴν, διότι ἀτμόπλοιον Τουρκικὸν χρώματος μαύρου κάμνει ἀποβίβασιν Τούρκων, τὸ ὁποῖον, ἐπειδὴ οἱ ἡμέτεροι ἐπυροβόλησαν κατὰ τῶν ἀποβιβαζομένων, ἤρξατο νὰ κανονιοβολῇ κατ' αὐτῶν διὰ κανονίων καὶ μυδραλλιοβόλων. Μετὰ τὸν πεζὸν τοῦτον καταφθάνει καὶ ἕτερος σχεδὸν λιπόθυμος καὶ ἀναγγέλλει, ὅτι καὶ οὗτος εἶδεν ἐν βαπόρι μαῦρο μὲ τρεῖς ἰσοὺς πλησίον τῆς ἀκτῆς καὶ ὅτι ἀφ' οὗ οἱ ἡμέτεροι ἐπυροβόλησαν, ἀπεμακρύνθη ὀλίγον καὶ ἐκανονιοβόλει. Αἱ εἰδήσεις, συνδυαζόμεναι μετὰ τῶν ἀκουομένων κανονιοβολισμῶν καὶ τῆς ζωηρᾶς

κινήσεως τῶν πλοίων ἥτις ἀπὸ ἡμερῶν ἐθεᾶτο, ἔκαμ εν ὅλους νὰ πιστεύωσιν ὅτι κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας οἱ Τοῦρκοι ὅπως καὶ αὐθις φέρωσι πρόσκομμα εἰς τὸ ἔργον τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, ἐνδεχόμενον ἦτο νὰ προέβησαν εἰς ἀπονενοημένον τοιοῦτον διάβημα καὶ ἐπομένως ἀσυζητητὴ πλεον αἱ εἰδήσεις αὗται ἐγένοντο πιστευταί. Ἐν ἀμνηχανία εὐρισκόμενος περὶ τοῦ πρακτέου, κατ' ἀπαίτησιν τῶν αὐτῶν προκρίτων, οἷτινες ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει μοι ἀνέθετον πᾶσαν εὐθύνην, ἔγραψα καὶ αὐθις εἰς Χανδρᾶ, ἔνθα εὐρίσκετο καὶ ὁ κ. Ἀγγελάκης καὶ ἔλεγον τὴν πλήρη ἀλήθειαν, κατὰ τὰς ἀφηγήσεις τῶν ἐν λόγῳ προσώπων, τὰ ὅποια ὑφ' ὧν ἐθεωροῦντο ἀξιόπιστα. Ἀπεστείλαμεν δὲ καὶ ἔφιππον ταχυδρόμον ἄξιον ἐμπιστοσύνης πρόσωπον τὸν κ. Νικόλαον Ἀρχατζικάκην νὰ μεταβῇ ἐπὶ τόπου καὶ κομίσῃ ἡμῖν θετικωτέρας εἰδήσεις. Ἐν τῷ μεταξύ οἱ κανονιοβολισμοὶ ἔξακολουθοῦσι· τοὺς πάντας ὁ αὐτὸς κατέχει πανικός, κατορθοῦται νὰ μὴν μετακινήθωσι τὰ γυναικοπαῖδα. Ὅποίας συνεπείας θὰ εἶχεν ἡ μετακίνησις τοσοῦτων γυναικοπαίδων καὶ ἡ πρὸ τῆς Σητείας ἐμφάνισις αὐτῶν καὶ ἐγὼ δὲν δύναμαι νὰ μαντεύσω. Ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη παρατηροῦνται ἔνοπλοι σπεύδοντες εἰς τὴν θάλασσαν. Δὲν ἐγράψαμεν οὐδαμοῦ ἄλλοθι, εἰμὴ εἰς Χανδρᾶ καὶ εἰς Ἀρμένους καὶ ἐν τούτοις ἐξ ὧν τῶν χωρίων τοῦ Δήμου καταφθάνουν ἐνταῦθα στίφη ἐνόπλων. Δὲν δύναμαι νὰ ἐξηγήσω ἄλλως τὸ πρᾶγμα ἢ ὅτι αὐθόρμητοι πεζοὶ ἔσπευδον εἰς τὰ διάφορα χωρία καὶ μετέδιδον τὰς εἰδήσεις χωρὶς νὰ τὸ ἀντιληφθῶμεν. Περίτρομοι δ' ὅλοι ἐνδιαφέρονται νὰ μάθουν· ὅ,τι δὲ καὶ ἂν ἀκούσωσι, τὸ πιστεύουν ἔνεκεν τῶν ἀδιακόπων κανονιοβολισμῶν.

Καταφθάσας ἐν τούτοις ὁ ἀποσταλεὶς ἔφιππος ταχυδρόμος κ. Νικολ. Ἀρχατζικάκης ἀγγέλλει, ὅτι ἐθεάθησαν 15 ἀτμόπλοια ὑπὸ αὐτόπτου μάρτυρος, ἐρχόμενα ἐκ τοῦ ὀρίζοντος τῆς Αἰγύπτου πρὸς τὴν νῆσον, ἐν δὲ Γαλλικὸν ἐξ Ἱεραπέτρου ἐρχόμενον πυροβολοῦν κατ' αὐτοῦ καὶ συνάπτεται ἀληθὴς ναυμαχία, ἥτις ἔξακολουθεῖ· ἡ ἀνάμιξις τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἱερέως ὡς αὐτόπτου μάρτυρος μεγαλύτεραν ἐπιφέρει συγκίνησιν. Πάντες ἀναφωνοῦσιν ὅτι «ὁ Παπᾶς δὲν λέγει ψεύματα»· γνῶμη δ' ὁμοφώνῳ προτιρέουσιν ἀλλήλους νὰ σπεύσωσι νὰ ζητήσωσιν, ὅπου ἕκαστος ἡδύνατο συνδρομῇ. Μόλις ὁ ἀγγελιοφόρος οὗτος ἀνήγγειλε ταῦτα καὶ ἀνεχώρει εἰς Χανδρᾶ, ἐπὶ ποδὸς δ' ἐγὼ ἐπρόφθασα ν' ἀναγράψω τὴν εἴδησιν ταύτην καὶ νὰ συστήσω τοῖς ἐν Χανδρᾶ νὰ εἰδοποιήσωσι τὸν κ. Chevalier διὰ τὰ περαιτέρω.

Παρήλθεν ἱκανὸς ἔκτοτε χρόνος καὶ μετὰ δυσκολίας κατωρθώθη νὰ γνωσθῇ ἡ ἀληθὴς τῶν πραγμάτων ὄψις, ἐξ ἧς ἀπεδείχθη τὸ ἀνυπόστατον τῶν ἀνωτέρω εἰδήσεων, τὰς ὁποίας ἀμέσως διεψεύσαμεν. Μετὰ τὴν ἀφήγησιν τῶν περιστατικῶν τούτων, ὡς ἔλαβον χώραν ἐν πάσῃ αὐτῶν τῇ ἀληθείᾳ, θέτω ὑμᾶς δικαστὴν νὰ κρίνῃτε περὶ τῆς θέσεώς μου. Πιστεύω δ' ὅτι δὲν εἰμαι τοσοῦτον ἀξιόπινος ὅσον διὰ τῆς ἐπιστολῆς σας μὲ καταδικάζετε· οἷοσδήποτε καὶ ἂν εὐρίσκετο εἰς τὴν θέσιν μου, οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ὅχι μόνον θὰ ἐπίστευεν ὅτι οἱ ἐχθροὶ τῆς πατρίδος ἀπεβιβάσθησαν εἰς Ἀγίαν Εἰρήνην, ἀλλ' ὅτι εἶχον προχωρήσει καὶ μέχρι λιμένος. Τὸ μόνον λάθος τὸ ὁποῖον ἔκαμα καὶ τὸ ὁποῖον παραδέχομαι εἶναι ὅτι δὲν ἔσπευσα μόνος μου ἐπὶ τόπου νὰ ἀντιληφθῶ μόνος μου τῶν πραγμάτων, ἀλλὰ νομίζω ὅτι καὶ τὸ λάθος μοι τοῦτο δικαιολογεῖται ἀπέναντι τῶν εἰδήσεων τὰς ὁποίας μᾶς ἔφεραν πρόσωπα, τὰ ὁποῖα ποτὲ δὲν ἐφαντάζετό τις, ὅτι

ἤθελον μᾶς ἀπατήσει τοσοῦτον· ἐὰν ἦτο δυνατόν νὰ γνωρίζετε τὰ πρόσωπα ταῦτα καὶ ὑμεῖς οἱ ἴδιοι εὐρισκόμενοι ἐν τῇ θέσει μου ἠθέλετε ἀπατηθῇ· αὐτὸ μόνον δύναμαι νὰ καυχηθῶ, διότι κατώρθωσα νὰ συγκρατήσω ἐπὶ τοσοῦτον τὰ φοβηθέντα γυναικόπαιδα καὶ τοὺς ἐν τῷ χωρίῳ μένοντας τότε, ὥστε, ἐὰν ἔλειπον, δὲν ἦτο ἀπίθανον νὰ θεαθῶσι προσφεύγοντα εἰς Σητείαν καὶ τὰ πράγματα ὅλως ἀλλοῖα νὰ παραστηθῶσι.

Εἰς τὸν κ. Chevalier γράφω ὁμοίαν λεπτομερῇ ἔκθεσιν καὶ ζητῶ συγγνώμην διὰ τὴν ἐνόχλησιν τὴν ὁποίαν τῷ ἐδώκαμεν.

Σᾶς παρακαλῶ λοιπὸν θερμῶς ὅπως εὐαρεστηθῇτε νὰ μὲ δικαιολογήσετε καὶ ὑμεῖς προφορικῶς καὶ θέλω σᾶς εἶμαι λίαν εὐγνώμων· καθὼς τὸ μέλλον θὰ τὸ δείξῃ δὲν θὰ εἶμαι ὑμῖν ἄχρηστος, ἀλλὰ μεταξὺ τῶν πρώτων σας φίλων, ὡς τοιοῦτον δὲ δὲν ἀμφιβάλλω ὅτι θὰ μὲ θεωρῇτε καὶ ἐπομένως, ὅτι θέλετε πράξει ὅσον ἀφορᾷ ἐμέ, ὅ,τι ἀπαιτεῖ τὸ φιλικὸν καθήκον.

Καταλήγων σᾶς παρακαλῶ θερμῶς νὰ μοὶ γνωρίσετε τὴν λήψιν τῆς παρούσης καὶ νὰ μοὶ γράψετε τὰς ἐντυπώσεις τοῦ κ. Chevalier μετὰ τὴν ἀνωτέρω ἀφήγησιν· νὰ μοὶ γνωρίσετε δὲ καὶ ἅποτε περὶ τῶν νεωτέρων μας πολιτικῶν καὶ νὰ μὴν μὲ παραβλέπητε τοσοῦτον, διότι νομίζω, ὅτι εἶμαι ὁ καλλίτερος ἐκ τῶν καλλιτέρων φίλων σας (¹).

Ἀσπάζομαι τὸν κ. Σάββαν

Ὁ ὅλως Ὑμέτερος καὶ ἀφοσιωμένος φίλος Ὑμῶν

Κωνστ. Δρακάκης

(1) Σημ. Μύσ. Ἡ ἀνωτέρω ἐπιστολὴ ἀπηυθύνετο εἰς τὸν τότε ἀρχηγὸν Σητείας Ἑμμ. Φουνταλίδην.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΤΑΜΕΙΟΝ ΕΦΕΔΡΩΝ ΠΟΛΕΜΙΣΤΩΝ
ΣΗΤΕΙΑΣ—ΙΕΡΑΠΕΤΡΑΣ

ΠΡΟΫΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΧΡ. 1930

Ε Σ Ο Δ Α

Κεφ. "Αρθ.	Λεπτομέρειαι	δρ.	
Α'. 1ον	Ἐνοίκια χρήσεως 1929—30	50.000	50.000
Β'. 1ον	Τόκοι τῶν ἐπὶ προθεσμίᾳ ἐκποιηθέντων κτημάτων	650.000	
" 2ον	Τόκοι παραχωρηθέντων καὶ παραχωρηθησομένων δανείων	420.000	
" 3ον	Τόκοι ἐκ προεξοφλήσεων συμβολαίων κ.λ.π. Τραπεζ. ἐργασιῶν, πραγματοποιηθέντων ἐκ τοῦ Ταμειυτηρίου	30.000	1.100.000
Γ'. 1ον	ΑΠΟ ΔΙΚΑΣΤΙΚΑ	10.000	10.000
			<u>1.160.000</u>

Ε Ξ Ο Δ Α

Κεφ. "Αρθ.	Λεπτομέρειαι	δρ.	
Α'. 1ον	ΕΞΟΔΑ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΣ (Ἄγορά διαφόρων ἐπίπλων κλπ. πρὸς συμπλήρωσιν τῶν εἰδῶν τοῦ Γραφείου)	10.000	10.000
Β'. 1ον	ΜΙΣΘΟΙ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΥ		
α)	Διοικητοῦ	60.720	
β)	Γραμματέως	37.440	
γ)	ὑπογραμματέως	31.920	
δ)	Ταμίου	37.440	
ε)	Λογιστοῦ Α'	43.680	
στ)	" Β'	31.920	
ζ)	Δακτυλογράφου	21.600	
η)	Κλητῆρος	12.000	
θ)	Ἐπίδομα 10 % λογιστῶν καὶ Ταμίου	11.304	288.024
Γ'. 1ον	ΓΕΝΙΚΑ ΕΞΟΔΑ		
2ον	Ὀδοιπορικά ἐξοδα καὶ ἀποζημιώσεις προσωπικοῦ	15.000	
3ον	Ἀποζημιώσεις μελῶν Διοικ. Συμβουλίου καὶ νομικοῦ συμβούλου	20.000	
4ον	Ἐνοίκια	12.000	
5ον	Γραφικά	6.000	
6ον	Φωτισμός καὶ θέρμανσις	3.000	
7ον	Διαφημῆσεις, δημοσιεύσεις, συνδρομαὶ ἐφημερίδων καὶ περιοδικῶν, ἀγορὰ βιβλίων καὶ λοιπῶν	10.000	
8ον	Ταχ-κά, Τηλ-κά καὶ διάφορα μικροῦ ἐξοδα	8.000	
9ον	Συντήρησις ἀκινήτων	10.000	
Δ'. 1ον	Ἀπρόβλεπτα ἐξοδα (πᾶν ἐξοδὸν μὴ προβλεπόμενον ἄνωτέρῳ)	20.000	104.000
Ε'. 1ον	Δικαστικά	30.000	30.000
ΣΤ'. 1ον	Οἰκονομικαὶ ἀρωγαὶ καὶ βοηθήματα	30.000	50.000
ΣΤ'. 2ον	Ποσὴν διαθέσιμον διὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ σκοποῦ τοῦ Νόμου 3345 ἄρθ. 3 παρὰ γ. 3 καὶ 4	50.000	
			<u>677.976</u>
			<u>1.160.000</u>

Ἐν Σητείᾳ τῇ 22 Νοεμβρίου 1929.

ΤΟ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΝ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ

Ὁ Πρόεδρος ΚΩΝ. ΤΗΜΕΝΙΔΗΣ

Τὰ Μέλη: ΚΩΝ. ΤΑΚΑΚΙΣ, ΣΠ. ΚΟΥΡΟΥΠΑΚΙΣ, Θ. ΓΑΡΕΦΑΛΑΚΙΣ, ΑΡΙΣΤ. ΘΑΛΑΣΣΙΝΟΣ, Μ. ΑΓΓΕΛΑΚΙΣ, ΕΜΜ. ΣΗΦΟΓΙΑΝΝΗΣ, Μ. ΚΩΣΤΗΣ.

(Διὰ τὴν ἀντιγραφὴν) Σητείᾳ τῇ 11 Δεκεμβρίου 1933.

Ὁ Γραμματεὺς τοῦ Ταμείου Θ. ΜΑΡΚΑΝΤΩΝΑΚΙΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΤΑΜΕΙΟΝ ΕΦΕΔΡΩΝ ΠΟΛΕΜΙΣΤΩΝ
ΣΗΤΕΙΑΣ—ΙΕΡΑΠΕΤΡΑΣ

ΠΡΟΫΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΧΡ. 1931

Ε Σ Ο Δ Α

Κεφ. *Αρθ.	Δεπτομέρειαι	δρ.		
Α'. 1ον	Ἐνοίκια χρήσεως 1930—31	50.000.—	50.000.—	
Β'. 1ον	Τόκοι τῶν ἐπὶ προθεσμίᾳ ἐκποιηθέντων κτη- μάτων	550.000.—		
2ον	Τόκοι παραχωρηθέντων καὶ παραχωρηθησο- μένων βραχ. δανείων	340.000.—		
3ον	Τόκοι τῶν παραχωρ. καὶ παραχωρηθ. μακρυ- προθέσμων δανείων	30.000.—		
4ον	Τόκοι ἐκ προεξοφλήσεων συμβολαίων, γραμμα- τίων καὶ λοιπῶν Τραπεζιτικῶν ἐργασιῶν	10.000.—	930.000.—	
Γ'. 1ον	Δικαστικά	30.000.—	30.000.—	
Δ'. 1ον	Δωρεαὶ καὶ εἰσφοραὶ παρὰ διαφόρων συλλόγων Νομ. προσώπων κλπ. ὑπὲρ κοινωφελῶν ἐρ- γῶν (Ἡρώου Πεσόντων)	30.000.—	30.000.—	
			<u>1.040.000.—</u>	

Ε Ξ Ο Δ Α

Κεφ. *Αρθ.	Δεπτομέρειαι			
Α'. 1ον	Ἐξοδα ἐγκαταστάσεως ἀγορὰ διαφόρων ἐπίπλων καὶ λοιπῶν, πρὸς συμπλήρωσιν τῶν εἰδῶν γραφείου δρ.	2.000.—	2.000.—	
Β'. 1ον	ΜΙΣΘΟΙ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΥ			
	α) Διοικητοῦ 12×4650	55.800.—		
	β) Ταμίου 12×2901.60	34.819.20		
	γ) Λογιστοῦ Α' 12×3385.20	40.622.40		
	δ) » Β' 12×2473.80	29.685.60		
	ε) Ὑπογ)τέως 12×2473.80	29.685.60		
	στ) Κλητῆρος 12×1000	12.000.—		
	ζ) Ἐπίδομα 10 % Λογιστῶν καὶ Ταμίου 12×876	10.512.—	213.124.80	
Γ'. 1ον	ΓΕΝΙΚΑ ΕΞΟΔΑ			
2ον	Ὀδοιπορικά ἔξοδα καὶ ἀποζημιώσεις προσωπ.	10.000.—		
3ον	Ἀποζημιώσεις μελῶν Δ. Συμβουλίου	20.000.—		
4ον	Ἐνοίκια	12.000.—		
5ον	Γραφικά	4.000.—		
6ον	Φωτισμὸς καὶ θέρμανσις	3.000.—		
7ον	Διαφημῆσεις, δημοσιεύσεις	5.000.—		
8ον	Ταχ)κά, Τηλ)κά	4.000.—		
	Ἀπρόβλεπτα ἔξοδα (ἔξοδα συντηρήσεως κτη- μάτων, κατατιμήσεως, ἐπιτροπῶν ἐκποιήσεως καὶ ἐνοικιάσεως καὶ ἐν γένει πᾶν ἔξοδον μὴ προβλεπόμενον ἀνωτέρω	10.000.—	68.000.—	
Δ'. 1ον	Δικαστικά	30.000.—	30.000.—	
Ε'. 1ον	Οἰκονομικαὶ ἀρωγαὶ καὶ βοηθήματα	50.000.—	50.000.—	
ΣΤ'. 1ον	ΚΟΙΝΩΦΕΛΗ ΕΡΓΑ			
2ον	Διὰ τὴν ἀνέγερσιν Ἡρώου Πεσόντων Σητείας	175.000.—		
3ον	Ποσὸν διαθέσιμον διὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ σκο- ποῦ τοῦ Νόμου 3345 ἄρθρον 3 παρὰγ. 3 καὶ 4	501.875.20	676.875.20	
			<u>1.040.000.—</u>	

*Ἐν Σητείᾳ τῇ 28 Νοεμβρίου 1930.

ΤΟ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΝ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ

*Ὁ Πρόεδρος Ν. ΣΤΑΡΟΓΙΑΝΝΗΣ

Τὰ Μέλη Μ. ΑΓΓΕΛΑΚΙΣ, Σ. ΚΟΥΡΟΥΠΑΚΙΣ, Γ. ΚΑΤΣΟΥΛΗΣ
Π. ΚΑΛΟΜΕΝΟΠΟΥΛΟΣ, Ε. ΣΗΦΟΓΙΑΝΝΗΣ, Π. ΑΠΟΣΤΟΛΑΚΙΣ
(Διὰ τὴν ἀντιγραφὴν) Σητεία τῇ 12 Δεκεμβρίου 1933.

*Ὁ Γραμματεὺς τοῦ Ταμείου Ε. ΜΑΡΚΑΝΤΩΝΑΚΙΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΙΣΟΛΟΓΙΣΜΟΣ Α'. ΕΞΑΜΗΝΙΑΣ ΕΤΟΥΣ 1930

ΕΝΕΡΓΗΤΙΚΟΝ

Ἐπιπλά καὶ Σκευή	28.209,60
Ἐθνικὴ Τράπεζα	1.105.—
Ἀκίνητα	1.029.299.—
Χρεώστα ἐκ Μισθωμάτων	146.695.—
Μαζροπρόθεσμα Δάνεια	347.456.—
Προσωπικοὶ Λογισμοὶ	5.911.411.—
Ἐκκερμεῖς Λογισμοὶ	2.061.261.—
Βραχυπρόθεσμα Δάνεια	3.021.459,45
Ἔξοδα Ἐγκαταστάσεως	6.597,80
Συντήρησις Ἀκινήτων	41.173,65
Ταμείων	75.359,75
	<u>12.670.028,90</u>
	<u>12.670.028,90</u>

ΑΝΑΛΥΣΙΣ ΜΕΡΙΔΟΣ

Ἐπιπλά καὶ Σκευή 5 %	1.490.—
Μισθοὶ Προσωπικοῦ	108.838.—
Γενικά ἔξοδα (ἀποζημιώσεις, ὁδοιπ., γραφικά, φωτισμὸς, θέρεμανσις, διαφημίσεις, Ταξὶ καὶ Τηλ. καὶ κλπ.	23.340,25
Βοηθήματα καὶ Ἀρωγὰι	6.600.—
Ἔξοδα Ἐγκαταστάσεως 5 %	347.—
Συντήρησις Ἀκινήτων 5 %	2.167.—
Κοινοφελῆ Ἔργα	20.000.—
Κέρδη καὶ Ζητήια (τέλη νόμου 1332)	11,20
Υπόλ. καθαρὸν Κεφάλαιον	<u>302.984,40</u>

Σητεία τῇ 30 Ἰουνίου 1930.

Ὁ Πατέρας

ΝΙΚ. ΣΤΑΡΟΥΓΙΑΝΝΗΣ

ΠΑΥΛ. ΚΑΛΟΜΕΝΟΠΟΥΛΟΣ, ΓΕΩΡ. ΚΑΤΣΟΥΛΗΣ, ΕΜΜΑΝ. ΣΗΦΟΥΓΙΑΝΝΗΣ, ΣΠΥΡ. ΚΟΥΡΟΥΠΑΚΗΣ, ΠΑΝ. ΑΠΟΣΤΟΛΑΚΗΣ
(Διὰ τὴν ἀντιγραφὴν)

Ὁ Γραμματεὺς τοῦ Ταμείου Θ. ΜΑΡΚΑΝΤΩΝΑΚΗΣ

ΤΑΜΕΙΟΝ ΕΦΕΔΡΩΝ ΠΟΛΕΜΙΣΤΩΝ - ΣΗΤΕΙΑΣ ΙΕΡΑΠΕΤΡΑΣ

ΠΑΘΗΤΙΚΟΝ

Κρατήσεις Φ. Κ. Π. Μ. Τ. κλπ.	24.455,90
Μισθώματα πρὸς εἰσπραξίν	141.623,05
Κεφάλαιον	<u>12.200.965,55</u>
Προζυγῶν καθαρὸν κέρδος	<u>302.984,40</u>
	12.503.949,95

ΚΕΡΔΩΝ ΚΑΙ ΖΗΜΙΩΝ

Ἀπὸ μισθώματα	8.985.—
* Τόκους	<u>455.792,85</u>
	464.777,85

Τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον

Ὁ Διοικητὴς τοῦ Ταμείου

Γ. Κ. ΘΑΛΑΣΣΙΝΟΣ

Τ ὁ Μ ὁ λ ὇ η

ΠΑΥΛ. ΚΑΛΟΜΕΝΟΠΟΥΛΟΣ, ΓΕΩΡ. ΚΑΤΣΟΥΛΗΣ, ΕΜΜΑΝ. ΣΗΦΟΥΓΙΑΝΝΗΣ, ΣΠΥΡ. ΚΟΥΡΟΥΠΑΚΗΣ, ΠΑΝ. ΑΠΟΣΤΟΛΑΚΗΣ
(Διὰ τὴν ἀντιγραφὴν)

Ὁ Λογιστὴς Ν. ΠΛΑΚΑΚΗΣ

12.670.028,90464.777,85

ΙΣΟΛΟΓΙΣΜΟΣ Β'. ΕΞΑΜΗΝΙΑΣ ΕΤΟΥΣ 1930

ΕΝΕΡΓΗΤΙΚΟΝ

Ἑπιπλά καὶ Σκευή 25.388.70
Ἑθνικὴ Τράπεζα 1.120. —
Ἀκίνητα 1.029.299. —
Χρεώματα ἐκ μισθομαίων 126.625.20
Μακροπρόθεσμα Δάνεια 344.257.10
Προσποτικοὶ Δισκοὶ 5.680.178.45
Ἐκκρεμείς Δισκοὶ 1.932.556.40
Βραχυπρόθεσμα Δάνεια 3.733.118.45
Ἑξόδα Ἑγκαταστάσεως 9.895.30
Συντήρησις Ἀκινήτων 37.056.30
Ταμείων 20.439.15

12.939.934.05
12.939.934.05

ΑΝΑΛΥΣΙΣ ΜΕΡΙΔΟΣ

Ἑπιπλά καὶ Σκευή 10 % 2.820.90
Μισθοὶ Προσποτικῶν 112.562.50
Γενικά Ἑξόδα (Ἀποζημιώσεις, ὁδοιπορικά, ἐνοίκια, γραφικά, φωτισμὸς, θέρετρα καὶ ἄλλα) 46.206.70
Βοηθήματα καὶ Ἀρωγὰ 11.050. —
Ἑξόδα Ἑγκαταστάσεως 10 % 1.099.50
Συντήρησις Ἀκινήτων 10 % 4.117.35
Κοινοφελὴ Ἔργα 55.836. —

Κέρδη καὶ Ζημίαι (διαφορὰ ἐπὶ πλεόν λογισθεῖσα εἰς α' ἐξαιρ. ἐπὶ μισθωμάτων) 5.072.15
ὑπόλοιπον καθαρὸν κεφαλαιοποιηθὲν 277.966.80

238.754.10
277.966.80
516.720.90

Ἐν Σητεῖ τῇ 31 Δεκεμβρίου 1930.

Τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον

Ὁ Πρόεδρος

Ν. ΣΤΑΥΡΟΓΙΑΝΝΗΣ

Τὰ Μέλη

Γ. ΚΑΤΣΟΥΛΗΣ, Π. ΚΑΛΟΜΕΝΟΠΛΑΥΟΣ, ΣΠ. ΚΟΥΡΟΥΠΑΚΗΣ, Μ. ΑΓΓΕΛΑΚΗΣ

(Διὰ τὴν ἀντιγραφὴν) Σητεῖ τῇ 14 Δεκεμβρίου 1933.

Ὁ Γραμματεὺς τοῦ Ταμείου Θ. ΜΑΡΚΑΝΤΩΝΑΚΗΣ

ΠΑΘΗΤΙΚΟΝ

Κρατήσεις (Φ.Κ.Π., Μ. Ταμείου κλπ.) 26.907.10
Ταμειωτήριον 4.485.20
Μισθώματα πρὸς εἰσπραξίν 126.625.20
Κεφάλαιον 12.503.949.95
Προκῦψαν καθαρὸν κέρδος 277.966.80

12.781.916.75

12.781.916.75

ΚΕΡΔΩΝ ΚΑΙ ΖΗΜΙΩΝ

Ἀπὸ Μισθώματα 29.700. —
» Τόκους 487.020.90

516.720.90

516.720.90

Ὁ Διοικητὴς τοῦ Ταμείου
Γ. Κ. ΘΑΛΑΣΣΙΝΟΣ

Ὁ Λογιστὴς Ν. ΠΑΛΑΚΑΚΗΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΙΣΟΛΟΓΙΣΜΟΣ Α' ΕΞΑΜΗΝΙΑΣ ΕΤΟΥΣ 1931

ΕΝΕΡΓΗΤΙΚΟΝ

Ταμείον	7.755.50
Ἐθνικὴ Τράπεζα	1.135.—
Ἀκίνητα	1.029.499.—
Χρεώσται ἐκ Μισθοιωμάτων	124.960.—
Μακροπρόθεσμα Δάνεια	355.475.10
Προσωπικοὶ λισμοὶ	740.348.20
Ἐκκερμεῖς λισμοὶ	294.363.35
Βραχυπρόθεσμα Δάνεια	3.948.660.45
Ἔξοδα ἐγκαταστάσεως	10.509.20
Συντήρησις ἀκινήτων	35.200.—
Λισμοὶ πρὸς εἰσπραξίν	336.526.30
Ἀγορασταὶ ἀκινήτων κτημάτων	5.381.327.—
Καθυστερούμενα Δάνεια	373.816.15
Καθυστερούμεναι δόσεις ἀγοραστῶν	525.484.14
Δικαστικὰ	9.000.—
Ἑπίπλα καὶ Σκευή	24.000.—
	<u>13.097.029.40</u>

ΑΝΑΛΥΣΙΣ ΜΕΡΙΔΟΣ

Ἑπίπλα καὶ Σκευή 5 % ^ο	1.388.70
Μισθοὶ Προσωπικοῦ	98.829.90
Γενικά ἔξοδα (ἀποζημιώσεις, ἐνοίκια, γραφικὰ κλπ.)	19.104.10
Βοηθήματα καὶ ἀρωγαὶ	31.250.—
Ἔξοδα ἐγκαταστάσεως 5 % ^ο	560.—
Συντήρησις ἀκινήτων 5 % ^ο	1.856.30
Κοινοφελῆ ἔργα	35.420.—
Υπόλοιπον καθαρὸν κεφαλαιοποιηθέν	<u>184.231.20</u>

Ἐν Σητείᾳ τῇ 30 Ἰουνίου 1931.

Ὁ Διοικητὴς τοῦ Ταμείου
ΓΕΩΡ. Κ. ΘΑΛΑΣΣΙΝΟΣ

Ὁ Πρόεδρος τοῦ Διοικ. Συμβουλίου
ΝΙΚΟΛ. ΣΤΑΡΟΓΙΑΝΝΗΣ

Ὁ Λογιστὴς τοῦ Ταμείου
ΝΙΚ. Κ. ΠΑΛΑΚΑΚΙΣ

ΤΑΜΕΙΟΝ ΕΦΕΔΡΩΝ ΠΟΛΕΜΙΣΤΩΝ ΣΗΤΕΙΑΣ - ΙΕΡΑΠΕΤΡΑΣ

ΠΑΘΗΤΙΚΟΝ

Κρατήσεις (Φ.Κ.Π. Μετ. ταμ. κλπ.)	1.436.45
Ταμειωτήριον	4.485.—
Μισθώματα πρὸς εἰσπραξίν	124.960.—
Κεφάλαιον	12.781.916.75
Ἀποθεματικὸν Κεφάλαιον	{ 30.000.—
Προϋψαν κέρδος καθαρὸν	{ 154.231.20
	<u>130.881.45</u>
	<u>12.966.147.95</u>

ΚΕΡΔΩΝ ΚΑΙ ΖΗΜΙΩΝ

Ἀπὸ Μισθώματα	1.661.—
» μείωσιν μισθῶν προσωπικοῦ 7 % ^ο	22.611.20
» Τόκους	348.364.—
	<u>372.640.20</u>

13.097.029.40372.640.20

ΙΣΟΛΟΓΙΣΜΟΣ Β'. ΕΞΑΜΗΝΙΑΣ ΕΤΟΥΣ 1931

ΕΝΕΡΓΗΤΙΚΟΝ

Ταμείον	22.201.45
Ακίνητα	1.023.499.—
Χρεώσται ἐκ Μισθωμάτων	128.530.20
Μακροπρόθεσμα Δάνεια	338.739.—
Αγορασταὶ μὴ Ἐφεδρῶν (Προσωπικοὶ)	1.106.285.85
Ἐκχρεμειῶς Ἀποδοτῶν	175.367.20
Βραχυπρόθεσμα Δάνεια	4.176.099.05
Ἔξοδα ἐγκαταστάσεως	32.784.—
Συντήρησις ἀκινήτων	33.340.—
Λογιστοὶ πρὸς εἰσπραξίν	278.445.30
Αγορασταὶ Ἐφεδρῶν	5.539.697.—
Καθυστερούμενα Δάνεια	383.801.60
Δικαστικά	17.200.—
	<u>13.255.989.65</u>
	<u>13.255.989.65</u>

ΑΝΑΛΥΣΙΣ ΜΕΡΙΔΟΣ

Μισθοὶ Προσωπικοῦ	100.547.70
Γενικά ἔξοδα	35.813.15
Βοηθήματα καὶ Ἀρωγὰι	12.600.—
Ἔξοδα ἐγκαταστάσεως 5 %	1.725.20
Συντήρησις Ἀκινήτων 5 %	1.860.—
Κοινοφελῆ ἔργα	18.000.—
Υπόλοιπον καθαρὸν κεφαλαιοποιηθέν	<u>151.946.75</u>
	<u>322.492.80</u>

Ἐν Σητεΐᾳ τῇ 1 Ἰανουαρίου 1932.

Ὁ Διοικητὴς τοῦ Ταμείου
ΓΕΩΡ. Κ. ΘΑΛΑΣΣΙΝΟΣ

Ὁ Πρόεδρος τοῦ Διοικ. Συμβουλίου
ΑΝΑΡΤΥΡΟΣ ΒΟΝΤΑΣ

Ὁ Λογιστὴς τοῦ Ταμείου
ΝΙΚΟΛ. Κ. ΠΑΛΑΚΑΚΙΣ

ΠΑΘΗΤΙΚΟΝ

Κρατήσεις ἐν γένει (Φ. Κ. Π. Μενοῦχ. Ταμείου κ.λ.π.)	4.879.75
Ταμειωτήριον	4.485.—
Μισθώματα πρὸς εἰσπραξίν	<u>128.530.20</u>
Κεφάλαιον	<u>12.936.147.95</u>
Ἀποθεματικὸν Κεφάλαιον	30.000.—
Προκύψαν κέρδος καθαρὸν	<u>151.946.75</u>
	<u>13.118.094.70</u>

13.255.989.65

ΚΕΡΔΩΝ ΚΑΙ ΖΗΜΙΩΝ

Ἀπὸ Μισθώματα πρὸς εἰσπραξίν	14.230.—
Τόκους	<u>308.262.80</u>
	<u>322.492.80</u>

322.492.80

Ταμείον Σητείας

Οίκον. έτος 1933—34

Τὸ προσωπικὸν τοῦ Ταμείου Σητείας συνέκειτο κατὰ τὸ οἰκονομικὸν έτος 1933—34 :

- 1) Ἐξ ἑνὸς Διευθυντοῦ τοῦ Ταμείου μισθοδοτουμένου μηνιαίως μετὰ ποσοστῶν με Δραχ. 4.350
- 2) Ἐξ ἑνὸς Γραμματέως Β' τάξεως μισθοδοτουμένου μηνιαίως μετὰ ποσοστῶν με » 2.600
- 3) Ἐκ πέντε Δημοσίων Εἰσπρακτόρων μισθοδοτουμένων μηνιαίως μετὰ ποσοστῶν με » 12.500
- 4) Ἐξ ἑνὸς Κλητῆρος με μηνιαῖον μισθὸν » 1.000
- Ἡτοι αἱ μηνιαῖαι ἀποδοχαὶ τοῦ προσωπικοῦ ἀνέρχονται εἰς Δραχ. 20.450

Σημ : «Τὸ προσωπικὸν τοῦ Ταμείου κατὰ τὸ ἄνω ἄνω έτος μετεβλήθη ὡς πρὸς τὸ πρόσωπον τοῦ Διευθυντοῦ Ἀλεξ. Τσιμέκα, μετατεθέντος εἰς τὸ Ταμείον Δομοκοῦ, καὶ ἀναλαβόντος ἀπὸ 1 Ὀκτωβρίου 1933—31 Μαρτίου 1934 τὴν Διεύθυνσιν τοῦ Ταμείου, τοῦ Ταμιακοῦ Γραμματέως Β'. Μιχαὴλ Μακρονικολάκη».

Τὰ κατὰ τὸ ἀνωτέρω οἰκονομικὸν έτος ἔσοδα καὶ ἔξοδα προϋπολογισμοῦ παρουσιάζουσι τὴν κάτωθι κίνησιν.

Ε Σ Ο Δ Α						Ε Ξ Ο Δ Α			
Εἶδος Ἑσόδου	Βεβαιωθέντα		Εἰσπραχθέντα		Ἑπόλοιπα εἰσπρακτέα		Ἑπουργεῖα	Ποσὸν	
Ἀμεσοὶ φόροι	2.573.985	52	2.391.917	95	182.067	30	Οἰκονομικῶν	1.194.279	35
Ἑμεσοὶ	739.496	40	739.496	40	—	—	Δικαιοσύνης	159.961	25
Μονοπώλεια	50.142	—	50.142	—	—	—	Ἑσωτερικῶν	27.602	40
Τέλη χαρτοσήμου	874.127	25	869.744	25	4.383	—	Συγκοινωνίας	561.540	30
Δικαιώματα Κράτους	255.874	70	205.625	55	50.249	15	Παιδείας	2.602.941	20
Ἑπηρεσίαι Δημόσιαι	692.565	—	692.565	—	—	—	Ἑγείνης	1.161.995	50
Πρόσοδοι ἐκ περιουσίας Κράτους	49.967	—	49.292	—	675	—	Ἀεροπορίας	3.600	—
Διάφορα ἔσοδα	5.420	30	5.420	30	—	—		5.711.620	—
Συνδρομαὶ κ.λ.π.	22.258	—	19.996	10	2.261	90			
Ἑπιστροφαὶ χρημάτων	296	—	296	—	—	—			
Πρόσθετοι ἐκ δανείων	70.188	20	66.300	70	3.887	50			
Ἑσοδα καταργηθέντων ταμείων	103.975	50	102.866	60	1.108	90			
Ἑκτακτα ἔσοδα	4.714	85	4.714	85	—	—			
Τακτικὰ β'. κατηγορίας	26.500	—	26.500	—	—	—			
	5.469.510	45	5.224.877	70	244.632	75			

Πλὴν ὅμως τῶν ἀνωτέρω κατὰ τὸ αὐτὸ οἰκονομικὸν έτος εἰσπράχθησαν ἔξ ἑξόδων χρήσεως 1912 καὶ προγενεστέρων . . . Δραχ. 142,400,—
Καὶ ἐπληρώθησαν ὑποχρεώσεις ἐκ κεκληρισμένων χρήσεων » 98,803,75.

Ὅμοιως τῶν χρηματιστικῶν λογαριασμῶν ἡ κίνησις

ἀνέρχεται εἰς μὲν τὰ ἔσοδα εἰς Δρχ. 14.115.230,60

Εἰς δὲ τὰ ἔξοδα εἰς » 12.457.156,85

Συνεπῶς τὸ γενικὸν Σύνολον τῆς κινήσεως Ταμείου ἀνῆλθεν :

Ὡς πρὸς μὲν τὰ ἔσοδα εἰς Δρχ. 19.482.508,30

Ὡς πρὸς δὲ τὰ ἔξοδα εἰς » 18.267.880,60

Ἐν Σητείᾳ 31 Μαρτίου 1934

Ὁ Διευθυντὴς τοῦ Ταμείου

Μιχ. Μακρονικολάκης

Π Ι Ν Α Ξ

ἐμφαίνων τὰ παρὰ τῇ Οἰκονομικῇ Ἐφορείᾳ Σητείας βεβαιωθέντα ποσὰ φόρων κατὰ τὸ οἰκονομικὸν ἔτος 1933—1934.

Εἶδος βεβαιωθέντος φόρου	Ποσὸν φόρου (Κυρίου μετὰ Δανείου)	Εἶδος βεβαιωθέντος φόρου	Ποσὸν φόρου (Κυρίου μετὰ Δανείου)
Φόρος οἰκοδομῶν	252.035.—	Φόρος ἐπιτηδεύματος	368.425.—
» γαιῶν	24.440.80	» τεχνικῶν καὶ μικτῶν παι-	
» κινήτων ἀξιών	92.446.—	γνίων	15.960.—
» ἐμπορικῶν ἐπιχειρήσεων	48.582.—	Τέλη αὐτοκινήτων καὶ ποδηλά-	
» μισθωτῶν ὑπηρεσιῶν	52.460.70	λάτων	7.489.—
» συνολικῆς καθαρᾶς προ-		» Δημοσίων θεαμάτων	3.863.70
σόδου	7.543.—	» Χαρτοσήμου	12.509.—
» μεταβιβάσεως ἀκινήτων	168.102.60	Πρόστιμα ἐπὶ παραβάσει φορολ.	
» καὶ τέλη κληρονομιῶν	100.256.50	Νόμων	4.970.—
» » δωρεῶν καὶ		Ἔσοδα Διοικήσεως Δημοσίων	
προικίων	30.095.15	Κτημάτων	32.125.—
» σφαζομένων ζώων	97.963.—	Σύνολον	1.319.264.45

Ἐν Σητείᾳ τῇ 31 Μαρτίου 1934.

Ὁ Οἰκον. Ἐφορὸς Σητείας

Σ. Βρανάκης

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ

- Α. Κ. σ. 33.
 Ἀβάτζος, Ἑμμ. 1. 41.
 Ἀβδουλάχ πασᾶς 196.
 Ἀγάπιος, μοναχός, Κρής σ. 66.
 Ἀγγελάκις Ἑμμ. σ. 33.
 Ἀγίας Σοφίας Μονή 229.
 Ἀγριμολόδαρος Κ. 84.
 Ἀδοσίδης Κ. 201.
 Ἀθανάσιος Ἐπίσκοπος 5, 203.
 Ἀθανάσιος 3.
 Αἰνίγματα 43.
 Ἀλαφαντινός, Μ. σ. 33.
 Ἀλεξανδράκις Ἰωάνν. σ. 51.
 Ἀλῆ πασᾶς 195.
 Ἄλτυς σ. 42.
 Ἀλυκιανοῦ 83.
 Ἀμάρι 87.
 Ἀμβρόσιος, Ἐπισκ. Ἱεροσητείας σ. 54.
 Ἀμπελος 228.
 Ἀνδρεαδάκις Γρηγ. σ. 51.
 Ἀναγνωστόπουλος, Γ. Π. σ. 33, 44, 67, 69.
 Ἀναγνωστάκις, Ν. Α. σ. 54.
 Ἀναγνωστάκις, Ἑμμ. σ. 54.
 Ἀντωνιάδης, Ἀντ. Ἰ. σ. 32.
 Ἀντωνιάδου, Σοφία σ. 64.
 Ἀντώνιος Μπαρμπεράκις 27.
 Ἀντρουλιδάκις, Μιχ. σ. 33.
 Ἀνώθυμος, σ. 32, 33, 40, 41, 42, 43, 44, 46, 51, 54, 58, 59, 60, 61, 63, 67, 69.
 Ἀξικός, σ. 67.
 Ἀπανωμερίτισσα, σ. 46.
 Ἀρμένος (χωρίον) 11.
 Ἀποστολάκη, Ἄννα σ. 56.
 Ἀριάδνη τοῦ, Μίνως σ. 46.
 Ἀρχεῖον Ἱστορ. Κρήτης 81, 82, 83.
 Ἄσματα 32.
 Ἀστρολογία 59.
 Ἀδγιονιά ἢ Ἀδγιωνία σ. 45.
 Ἀχμέτ Κιουπρουλῆς 15.
 Ἀχμέτ πασᾶς 195.
 Ἀχμέτ πασᾶς Καϊσερλῆς 196.
 Β. Α. σ. 34.
 Βαϊλάκις, Νικ. Γ. σ. 34, 43.
 Valsa Μ. σ. 63, 65.
 Barone, Giusepp. σ. 63.
 Βάμβουκα, σ. 43.
 Βαρδῆς, Μπρ. σ. 40.
 Βαρδίδης Ἑμμ. σ. 35, 69.
 Βαρδίδης Ἑμμ. 84.
 Βαρδάκις, Ἰωάνν. σ. 55.
 Βαρδάκις, Διοφ. σ. 35, 55, 57.
 Βαρδάκις, Διοφ. Σπ. σ. 35.
 Βαρδάκις, Σπυρ. Γ. σ. 35, 42, 55, 59, 61.
 Βασάλου, Ἐλένη Γ. σ. 34.
 Βασάλου, Κ. Ν. σ. 34.
 Βασιλείου, Ἀργυρῆ σ. 54.
 Βασιλακάκις, Ἐλευθ. σ. 43.
 Bees, Nikos σ. 65.
 Βενέρης, Τιμόθ. Ἀρχιμ. σ. 35, 67.
 Βενέρης Μιχαήλ 68.
 Βενέτικος, Ν. σ. 42.
 Βερβέρης, Ἑμμ. Δ. σ. 35.
 Βερνάδος, Πρίγκιψ τοῦ Σάξ Μαϊνίγγεν σ. 33.
 Βέροβιτς Γ. 202.
 Βιβλιογραφία 30.
 Βιτζέντζος, Κορνάρος σ. 63.
 Βλασάκις, Ἑμμ. σ. 45.
 Βλαστός, Παῦλος, Γ. σ. 35, 44, 51, 57, 69.
 Βογιατζάκις, σ. 43.
 Βορεάδης, Α. σ. 35.
 Bourquelot, Μ Γ. σ. 32.
 Βουτιεριδῆς, Ἡλ. σ. 63, 65, 66, 69.
 Βουρδουμπάκις, Ἄνδρ. σ. 56.
 Βουϊδάσκις, Εὐθ. σ. 40.
 Βρεντζός, Βασίλ. σ. 51, 60.
 Βυβιλάκις, Ε. σ. 61.
 Γ. Ι. Οἰκονομίδης 73.
 Γ. Π. σ. 55.
 Γ. Στ. σ. 67.
 Γαλανός, Μ. σ. 35.
 Γαλάνη, σ. 43.
 Γεννάδιος Μυτάκης 27.
 Γενερέλης, Ἑμμ. σ. 32, 57, 68.
 Γερακάκης, Α. Κ. σ. 51.
 Γερανός, Θ. σ. 64.
 Γερωντογιάννης 20.
 Γεωργουλάκις, Κ. σ. 55.
 Γιανναράκις, Ἀντ. σ. 35, 40, 43, 55.
 Γιάνναρης, Α. Ν. σ. 63, 67.
 Γιάννης, Ἐλύριος σ. 46.
 Γκαγκαουδάκι Εἰρ. σ. 35, 40.
 Γλωσσολογία 63.
 Γλωσσοδέτες 61.
 Γράκχου, Κορν. σ. 46.
 Γραμματικά 67.
 Γραμματικάκις, Ν. σ. 53.

Γρηγόριος Ἐπίσκοπος 203.
Gresu V. σ. 64.

Δ. (Φ. Σ.) σ. 35.
Δαμβέργης, I. M. σ. 42, 46.
Dapper, D. σ. 32.
Δασκαλάκις, E. σ. 35, 43.
Δαφέρμος, Γ. σ. 35.
Δαφέρμος, Μιχ. σ. 51' 57, 59.
Δαφέρμος, Γ. Φ. σ. 46, 51, 53, 55, 57, 59.
Δαφέρμος, Γ. I. σ. 46.
Δαφνομήλης, Ν. Α. σ. 43.
Δαφνομήλης, Ν. Γ. 40.
Δημώδης ἱατρικὴ 59.
Δημώδης φιλοσοφία 60.
Δεινάκις, Στυλ. σ. 35, 63, 64, 66, 69.
Δεισιδαίμονιαι 53.
Δεληβασίλης Γ. 90.
Δεληκανάκης, I. M. σ. 55.
Δέφνερ, Μιχ. σ. 32.
Δέφνερ M. 68 καὶ 88 σημ.
Δημ. Σχολή, Ποταμίων Πεδιάδος. σ. 40.
Δημ. Σχολή, (Κυθωνίας) σ. 40, 43.
Δημ. Σχολή, Ἡρακλείου (8ον) σ. 43.
Διόφαντος, Β. σ. 35.
Δράγμος 228.
Δρακάκης Κων. 232.
Δρακόπουλος, I. σ. 57.
Δραγάσης, Στυλ. X. σ. 55.
Δραμουντάνης, Γ. E. σ. 43, 55.
Δραμουντάνης, Γ. B. σ. 85.
Δροκάκις, Γ. I. σ. 35.
Δρουλίσκος, Γ. σ. 43.

E. A, σ. 57.
E. Γ. Τσ. σ. 53.
Ἐθελοντής, σ. 51.
Ἐλεΐα 228.
Ἐλευθερνεύς, σ. 35.
Ἐπρωδαί (γητειές) 54.
Ἐρωτόκριτος 226.
Ἐσκέτ πασᾶς 196.
Ἐτυμολογικά 67.
Εὐχαι 60.
Ἐφεδρ. Ταμεῖον Σητείας 231—40.

Ζάκρος 228.
Ζακυνθινός, Διον. σ. 63.
Ζαμπέλιος, Σπυρ. σ. 57.
Ζαχαρία, Πολυξ. σ. 5.
Ζερβάκις, Ν. σ. 45.
Ζερβάκις, Α. Γ. σ. 55.
Ζιδηξ, σ. 46, 51.

Ζυμβρακάκις, Μ. σ. 60.
Ζωγραφάκις, Ἰωάν. σ. 36, 43, 45, 46, 51, 55, 61, 68, 69.
Ζωγραφάκις, Γ. Κ. σ. 63.
Ζώης, Λεωντίδης X. σ. 57.

Ἡθη καὶ Ἔθιμα 45.
Ἡλιάκις, σ. 53.
Ἡτιον σ. 229.

Θεοδωράκης Ἰω. Ἐμμ. 87.
Θεόδωρος Δανιήλ 88.
Θεόδωρος Τζώρτζη 5.
Θεοτόκης, Σπ. σ. 61.
Θέρος, Ἄγις σ. 36, 40.

Ἰβραχὴμ βέϋς 5.
Ἰμβραχίμ πασᾶς σ. 196.
Ἰερεμίας Ἐπίσκοπος σ. 203.
Ἰμβραχίμ Ἀφεντακάκης 76, 77.
Ἰσμαήλ πασᾶς 196.
Ἰτανος 228.
Ἰωάννης Βιτζέντζος 20.
Ἰωσήφ Ἡγούμενος 28.
I, A. K. σ. 65.

Καζαντζάκι, Γαλάτ. σ. 51,
Καλὴ Φραγκουλοπούλα 80.
Καλ. Δ. σ. 36.
Καλαϊσάκις, Γ. Ἰακ. σ. 36, 40, 42, 50, 52, 53, 55, 56, 57, 59, 61, 68.
Καλαϊσάκις, Βασ. I. σ. 36.
Καλαϊτζάκι, Εἰρ. σ. 36, 40, 43.
Καλαϊσάκις, Α. σ. 42.
Καλιτσουνάκις, Ἰωάνν. σ. 57.
Κολοκύρης, I. σ. 36.
Καλοκύρης, Γ. σ. 45, 52.
Καλομενόπουλος, Νικ. σ. 32.
Καλύβας Γ. 227.
Καμπάνης, Ἀρ. σ. 63, 64, 65, 66, 67.
Καμπούρογλου, Δ. Γρ. σ. 63.
Candiotte, Μ. σ. 36.
Καραβέλας 5.
Καραθεοδωρῆς πασᾶς 202.
Καραμεχμέτ πασᾶς 196.
Καννελάκις, Κ. σ. 66.
Καρανοσκάφιδα 83.
Καράμπασης, Ἀγ. Σ. σ. 52.
Καστρινάκις, Γ. Δ. σ. 55.
Castrofilaca, Ρ. σ. 61, 215.
Κατζουρός, Ἀντ. σ. 36.
Κατάδεσμοι 54.
Καταπότης, Μιχ. σ. 36, 57, 59, 60, 61, 62.

- Κατάραι 60.
 Κατσουροῦ, Ἀντωνία σ. 55.
 Κατικάκις, Κωνστ. σ. 43.
 Κανσοκαλυβίτης, Ἰσιδ. σ. 50.
 Καψᾶ μονή σ. 229.
 Κελαϊδῆς, Σ. σ. 36.
 Κενὰν πασᾶς σ. 195.
 Κιασίμ Ἀγᾶς 85 σημ.
 Κιοτσοῦκ Χασάν σ. 194.
 Κορνᾶρος ὁ. 225.
 Κριάρης, Ἀριστ. σ. 32, 36, 40, 42, 69.
 Κριάρης, Γ. σ. 42.
 Κριαρᾶς, Μανόλης σ. 63, 68.
 Κριαρᾶς, Παῦλ. σ. 58.
 Κριτοβουλίδης Κ. 89.
 Κοινωνική ὁργάνωσις 56.
 Κοκκινάκις, Δ. σ. 40.
 Κολονέλλος (τοποθεσία) 6.
 Κογδυλάκις, Ι. Δ. σ. 32, 36, 45, 52, 53, 54, 69.
 Κοπάσης, Α. Σ. σ. 66.
 Κοπασάκις, Ε. σ. 36.
 Κορνᾶρος, Ἐλευθ. Ν. σ. 44.
 Κόρχακας, Μαν. σ. 36, 52, 54, 55, 69.
 Cornelius Fl. 88.
 Κόσολος 84.
 Κοτσουφοῦ, Χρυσ. σ. 40.
 Κουερίνι, Μαρ. σ. 36.
 Κουρμούλης, Γ. σ. 36, 69.
 Κουκουλές, Φαίδων. σ. 40, 42, 69.
 Κουκουλές, Ἀναστ. Ι. σ. 36.
 Κουτεντέ, Χαρικ. σ. 36.
 Κουτσαντάκις, Ἰωσ. σ. 55.
 Κριτζᾶ 5.
 Kumbacher, Karl. σ. 65.
 Κυρμιζάκι, Ἀγλ. σ. 42.
 Κυριακίδης, Στυλ. σ. 66.
 Κυριακάκις, Κ. Δ. σ. 69.
 Κ. Βχσιλάκης
 Λαγουμιτλάκις, Κ. Γ. σ. 36, 50, 54, 58.
 Λαγουδάκις, Μιχ. σ. 58.
 Lalvat. σ. 36.
 Λαζαρίδης, Ἰακ. Π. σ. 58.
 Λάμπρος, Σπ. σ. 62, 65.
 Λαογραφία 32.
 Λατρεία 60.
 Λελεδάκις, Γεώργ. σ. 44, 58, 59.
 Λεξιλόγια 99.
 Legrand Em. σ. 36, 37, 65, 67.
 Λεόντης, Ἰωάνν. σ. 44, 55.
 Λίβιος, Τίτος σ. 50.
 Λιλιμπάκις, Ἐμμ. σ. 42, 44, 54.
 Λιαντωνάκι, Πόπ. Ι. σ. 44.
 Λιουδάκι, Μαρία σ. 36, 40, 42, 44, 69.
 Λιουδάκη Μαρία 89.
 Λίτινα, Μαρία σ. 37.
 Löher, σ. 33.
 Λουλάκις, Γ. Δ. σ. 37, 42, 56, 69.
 Λουλάκις Σταῦρ. Μ. σ. 41, 42, 45, 55, 69.
 Λουλούδα, (Μίς) σ. 45, 46—50.
 Λουρωτός, Ἐμμ. σ. 37.
 Λουπασάκις, Στυλ. σ. 68.
 Μαδαρίτισσα, σ. 50.
 Μαθιουδάκις, Ἐμμ. σ. 62.
 Μαθιουδάκις, Ἰωάνν. σ. 37, 62.
 Μάλμος, Α. σ. 62.
 Μανδουραράκις, σ. 56.
 Μανούσου, Οὐρανία σ. 37, 41, 45.
 Μανούσας, Στυλ. σ. 37, 52.
 Μανούσας, Στέριος σ. 54, 62.
 Μανούσαζα, σ. 44, 61.
 Μαντινάδες 40.
 Μαντινάδες 89.
 Μαρκάκις, Σ. Κ. σ. 45.
 Μαρκάκις, Ι. Ε. σ. 50, 54, 56.
 Μακρυποδάκις, Βασίλ. σ. 44.
 Μπαγουράκις, Κωνστ. σ. 52.
 Μορκαντώνη Πηνελ. σ. 37.
 Ματθαῖος Χρυσουλάκης 27.
 Ματουκαράκι, Εἰρ. σ. 37.
 Μαρίνος Τζάνες Μπουνιαλῆς σ. 65.
 Μαυρακάκης Ἰω. Ἰω. 87.
 Μέγας, Γ. σ. 65, 67.
 Μέλαινα, Ἐλπίς (Schvartz) σ. 37, 40, 42, 58.
 Μελέτιος Ἐπίσκοπος 203.
 Μελισσίδης, Ἐμμ. σ. 37.
 Μεσκλά Κυδωνίας 87.
 Μεστζήτ 58.
 Meursius 87.
 Μεχμέτ πασᾶς 195, 196, 197.
 Μιτενάκις, Ν. σ. 50.
 Μπερκῆς, Γ. Ι. σ. 37, 41.
 Μεχμέτ πασᾶς 8.
 Μπεργαδῆς σ. 66.
 Μπρεδάκις, Α. σ. 56.
 Μοάτσου, Δώρα ο. 58.
 Μονὴ Καψᾶ 20.
 Μουσική—Χοροὶ 58.
 Μουρέλλου, Ρ. Ἰ. σ. 57.
 Μουρνιδῶ καιρὸς 89.
 Μουσᾶς πασᾶς 194.
 Μουσταφᾶ πασᾶς 89, 200.
 Μουσταφᾶ πασᾶς 195.
 Μουσταφᾶ πασᾶς Κιοπρολιζαδῆ 195.
 Μῦθοι—παραδόσεις 51.

Μυλωνάκις Στέφ. 89.

Ν. Ι. σ. σ. 64.

Νεόφυτος Ἐπίσκοπος Σητ. 203.

Νικολούδης, Κ. σ. 44, 56.

Νουρεντίν βέης 89.

Ντεληβασίλης, Ἰωάν. σ. 58.

Νύκταρης, Π. σ. 41.

Νύκταρης, Ε. σ. 41.

Ξανθουδίδης, Στεφ. σ. 32, 37, 42, 43, 57, 58.

60, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69.

Ξενάκις, Γεώργ. σ. 37.

Ξενάκις, Μάρκος Γ. σ. 62.

Ξηρολίξη 3.

Ξηρουχάκις, Ἀγαθάγγ. σ. 37, 62, 56, 69.

Ξυδιάς, Νέστωρ σ. 69.

Ὅπλαρχηγοὶ 227.

Ὅρκοι 60.

Ὁρφανουδάκη, Μαρ. σ. 58.

Ὁσμάν πασσᾶς 89, 196.

Π. Π. Η. σ. 54.

Π. Γ. Β. σ. 37.

Π. Στ. σ. 42.

Παγσνέλης, Σπυρ. σ. 33.

Πάγκαλος, Γ. Ε. σ. 69.

Παγωμένος Στ. σ. 41.

Παγωμένου, Ἑλ. σ. 37.

Παγωμένου, Μαρ. σ. 37, 41.

Παγωμένου, Εἰρ. σ. 37.

Παγωμένου, Καλιόπη σ. 37, 56.

Παγωμένου, Ἑλ. Χρ. σ. 37, 56.

Παίγνια 60.

Παλιεράκις, Γ. σ. 56.

Παναγιωτάκις, Μ. Γ. σ. 58.

Παντόγαλος Γαβρ. 223.

Παντόγαλος Μελ. 224.

Παπαγιαννόπουλος, Διον. σ. 58.

Παντελής, Π. σ. 53.

Παντελιδάκις, Β. σ. 44.

Παπαμαρκάκις Στυλ. σ. 43, 59.

Παπαδάκις, Νικ. Α. σ. 37, 43, 44.

Παπαδάκι, Ἀσπ. σ. 37.

Παπαδάκις, Ἰ. Κ. σ. 37.

Παπαδάκις, Ν. Ἰ. σ. 37.

Παπαδάκις, Ἰ. Γ. σ. 37.

Παπαδάκις Ν. Ι. 81, 82, 83.

Παπαδάκις, Ν. Κ. σ. 50, 61.

Παπαδάκις, Ν. Α. σ. 58, 70.

Παραμύθια 44.

Παρθένιος Ἐπίσκ. 203.

Παρθένιος Κορνᾶρος 6.

Παροιμίαι 41.

Παρβόλια Κυδωνίας 83.

Τασάδες Κρότης (1645—1897) ὄρα σελίδα
193—202.

Πασπαράκις, Γ. Ἑμμ. σ. 37, 44

Paschley, R. σ. 33.

Πατεράκις, Ἀντ. σ. 52.

Πατεράκις, Ἰωάν. Ἰωάν. σ. 56.

Περάκι, Εἰρ. σ. 37, 41.

Περάκις, Ἑμμ. σ. 37.

Περάκις, Ἰ. Γ. σ. 41, 44.

Περάκις, Ἐλευθ. Γ. σ. 41, 64.

Περάκις, Στυλ. σ. 56.

Πεδιαδίτου, Καλ. σ. 56.

Pernont, H. σ. 63, 64, 65, 66, 67, 68.

Perrot, Georg, σ. 33.

Περτζιβάλης Ἀνδρ. 227.

Πετυχάκι, Κατίνα σ. 38.

Πετρίδης Ἰω. 85.

Πιθαράς, Ν. Μ. σ. 62.

Πικατόρος, σ. 67.

Πιτόκος, Μ. σ. 38, 44, 45, 50, 52, 54, 56, 58,
59, 60, 68.

Πιστούλης, Βασ. Κ. σ. 38, 44.

Πλουμίδης Μ. Γ. 87 σημ.

Πολίτης, Ν. Γ. σ. 33, 41, 52, 53, 57, 64

Πολιτικανού, Ἀργυρώ σ. 60.

Πορτάλιος, Μ. σ. 38.

Πολυχρονίδης, Ν. σ. 43.

Πραισός 228.

Πρασσᾶς, Κωνστ. Ἰ. σ. 41.

Prokesch von Osten 88.

Προλήψεις 53.

Πρωϊμάκης, Γ. σ. 38.

Πρωτοδικεῖον Λασηθίου 77.

Psicharis, Jean. σ. 64, 65,

Ραμαζάν βεύς 3.

Ραμαζάν Τσελεπής 3.

Ρασούλη, Μαρ. σ. 38.

Raulin, Vict. σ. 33.

Ραφαήλ (ἐπίσκοπος) 4.

Ρεούφ πασσᾶς 86, 200.

Νέα, σ. 41.

Ρίζες Λευκῶν Ὁρέων 88.

Ριζηνία 87.

Ρούβα, Σπήλιου σ. 54.

Σάββας Ἰ. πασσᾶς 201.

Σαδὴκ Γιουσούφ 196.

Σάθας, Κωνστ. σ. 57, 63.

Σαμίχ πασσᾶς 86.

Σαρτίνσκης π. 201.

Σαχίν π. 157.

Σαχλήκης, σ. 67.

Σακελλαρίδου, Ἰωσήφ σ. 38.

Σαλοῦστρος, Νικ. Β. σ. 38.

Σαλοῦστρος, Στυλ. σ. 38.

Σαντζάκιον Σητείας 10.

Σητεία 229, σημ. 221, ὄπλαρ. 228, ἀντιπρ.

228, σφαγαὶ 230.

Σηφάκις, Μ. Ζ. σ. 38.

Σήφακας, Ν. Χ. σ. 50.

Σήφακας, Γεωργ. σ. 60.

Σιγλέτος, Μ. Α. σ. 38.

Σιρκέ π. 196.

Σκλάβος, Μανουήλ ἢ Μανόλης σ. 66.

Σκλαβάκις, Ἰωάνν. σ. 43, 44.

Σκυβαλάκις, Κ. Σ. σ. 44, 62.

Sonnini, S. C. σ. 33.

Σουλτάνου, Βιργ. σ. 41, 44.

Σουρμελῆς, Γ. Κ. σ. 33.

Σπατάλας, Γερ. σ. 64.

Σπαντιδάκις Γ. σ. 38.

Spratt, R. N. σ. 32, 69.

Σπυριδάκις, Γεώργ. Κ. σ. 33, 38, 41, 43, 44,
57, 59, 61, 70.

Σπυριδάκις, Γ. Α. σ. 58.

Σπυριδάκις, Ἐμμ. Γ. σ. 38.

Σταθώρης, Γέρος 84.

Σταματάκις, Γ. σ. 39, 60.

Σταματάκι, Ἀντ. σ. 39, 44.

Σταμαθιουδάκι, Μ. σ. 39, 53.

Σταμνόπουλος, Ι. σ. 64.

Στάθης, Σπ. σ. 39.

Σταγάκις, Ἐμμ. σ. 38.

Σταυράκις, Νικ. σ. 33.

Σταυριδάκις, Μ. σ. 39, 54, 59, 60.

Σταυρακάκις, Ἰωάν. σ. 39, 43, 56.

Στρατήγη, Φωτ. σ. 38.

Στρατήγη, Χρυσ. σ. 38, 41.

Στρατήγης, Νικ. σ. 38.

Στρατήγης, Γρηγ. σ. 41.

Στρατήγης, Μιχ. σ. 44.

Στυλῆτης, Πέτρος σ. 33.

Schmitt, John σ. 67.

Σωπασῆς, Γ. σ. 39.

Ταβλάς, Ἰωάν. σ. 58.

Τεκές Χορασνλῆ 74, 75.

Τέλλης, Ἀλκης σ. 50.

Τζάρτζανος, Ἀχιλλεύς σ. 68.

Τζερμιδιανός, Ν. Κ. σ. 56.

Τζονακάκις, Φρ. Ε. σ. 39.

Τουρνάκις, Εὐθ. Κ. σ. 61.

Τιμαριωτισμοῦ κατάργησις 89.

Τοπλοῦ μονή 229.

Τοπωνύμια 61.

Tournefort, de Pitton σ. 33.

Τούρτουλος (χωρίον) 12.

Τραπεζοῦντα 6.

Τράχηλα μονή 224.

Τραχίλης, Σ. σ. 68.

Τσουδερός, Σ. Γ. σ. 54.

Τσιρίτας, Γ. Ν. σ. 56.

Τσουπάκις, Ε. σ. 39, 60, 62.

Τσουρλάκις, Κ. σ. 39.

Τυλλιανάκις, Ἰωάν. σ. 39.

Τωμαδάκις, Ν. σ. 33, 38, 41, 43, 62, 65, 66,
68, 70.

Τωμαδάκης Ν. Β. 81, 90, 204.

Φάβρ Σηκοχαίτης 3.

Φακιδαραάκις, Γαρυφ. σ. 39.

Φακιδαραάκι, Γεωργία σ. 39.

Φαλλίδος, σ. 66.

Φατίχ π. 193.

Φαφουτάκις, Παῦλ. Γ. σ. 39, 70.

Φιλολογ. Ἐπιτρ. σ. 67.

Φιοράκις, Στυλ. σ. 54, 56, 61.

Φουνταλίδης Π. 230.

Φουρναράκης Κ. 89.

Φραγκούλης, Γεώργ. σ. 39.

Φραντζεσκάκις, Ἐμμ. Γ. σ. 39, 43.

Φραγκάκις, Α. σ. 44.

Φραγκιαδάκις, Ι. Γ. σ. 56.

Φρονιμάκις, Ι. σ. 53.

Φώσκολος, Μάρκος Ἀντων. σ. 65.

Φωτάκις, Εὐάγγ. σ. 54.

Φωτάκις, Γιάνν. σ. 33.

Φωτιάδης Ἰ. π. 230.

Χ. σ. 62.

Χ" Βασιλείου, Δέσπ. σ. 41.

Χαλέπας σύμβαισις 87.

Χαλίλ πασᾶς 195, 197.

Χαμίτ βέης 84, 85, 86, 87.

Χαμιτ-βεηζαδές Μεχμέτ 85 σημ.

Χανίων Μουσείον 88.

Χαρικανάκις, Σ. Ἰ. σ. 51.

Χαριτάκις, Κ. Α. σ. 39.

Χαρούλης, Εὐάγγ. σ. 39, 56, 58.

Χασάν πασᾶς 196.

Χατζηϊωάννου, Ι. Χ. σ. 39, 58, 65.

Χατζῆς, Ἀντ. σ. 39.

Χατζηδάκις, Γ. Ι. σ. 39.

Χατζηδάκις, Ἰωσ. σ. 33.

Χαιρέτης, Ἐλευθ. σ. 41, 44.

- Χατζηδάκις, Γ. Ν. σ. 43, 62, 64, 65, 67, 68. Chumpos, G. σ. 66.
 Χατζηδάκις, Μην. Α. σ. 44. Χουρμούζης, Μ. Βυζάντιος σ. 33, 40, 58, 61.
 Hesseling, σ. 63, 64, 65, 66, 67. Χουσεΐν πασάς 194, 196.
 Χειμωνάκις, Ἀθ. σ. 40. Χριστοδουλάκις, Γ. Μ. σ. 54, 56.
 Chioucrakis, σ. 40. Χριστοφορίδου σ. 60.
 Χοτζάκις. σ. 39. Ψιλάκης Β. 83, 88, 48,
 Χοράβλης, Γιάννης σ. 59. Ψυχάρης, Ἰωάνν. σ. 67.
 Χορτάτζης, Γεώργ. σ. 64.
 Χοῦμνος, Γ. σ. 66.

ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ

(Ὁ πρωτοςἀριθμὸς δηλοῖ τὴν σελίδα, ὁ δὲ δευτέρος τὸν στίχον).

3,17 τζεμαζιουχιρ γρ. τζεμαζιουλαχιρ. 5,17 Κετχουντάς γρ. Κετχουντάς. 6,10 Ἀκρω-
 τηριανῆς (3) γρ. Ἀκρωτηριανῆς (2). 6,34 (1613) γρ. (1673). 9,29 Κασασεδούλι γρ. Καρύδι.
 12,6 ἐδωρήσε γρ. ἐδωρήσατο. 14,19 μετὰ τὸ ἀδελφόν της προστίθεται (1854). 14,37 μετὰ τὴν
 λέξιν ἐτίθετο προστίθεται «ἄλλοτε ἄλλο σημειῖον». 29,8 οἰκοδομῶν γρ. οἰκοδομῶν. 30,19
 138—9 γρ. 183—9. 30,23 προσκρούει μήπως... γρ. προσκρούει εἰς τὸ ἐρώτημα μήπως...
 31,32 Ἐπετ. Παρνασσού γρ. Παρνασσός. 31,33 1896 γρ. 1877. 32,38 Kearches γρ. Re-
 searches. 34,35 Β.Α. γρ. Α.Β. 36,1 Ἐπετ. Παρνασσού γρ. Παρνασσός· ὁμοίως νὰ διορθωθῇ
 καὶ ἐν σελ. 42, 45, 59, στίχ. 23, 6, 8, 39. 42,3 11 γρ. 11,93. 42,5 11,93 γρ. 11. 42,6 ἀρ.
 γρ. ἔτ. 44,4 1932—33 γρ. 1928—33. 44,12 Λούλουδα γρ. Λουλούδα· ὁμοίως νὰ διορθωθῇ
 καὶ ἐν σελ. 46, 71, στίχ. 30, 17, στήλ. Β'. 45,31, Αὐγιωνία γρ. Αὐγιωνιά· ὁμοίως καὶ σ. 70,
 στίχ. 21, στήλ. Α', 52,1 (ἐκ τῶν κάτω) ἀναπτύσσεται γρ. ἀναπτύσσεται. 52,4 Καράμπαςος γρ.
 Καραμπάσης· ὁμοίως καὶ σ. 71. στίχ. 33, στήλ. Α'. 54,1 (ἐκ τῶν κάτω) 869 γρ. 8—9. 57,11
 Λεωντίδης γρ. Λεωνίδας· ὁμοίως καὶ σ. 71, στίχ. 13, στήλ. Α'. 58,7 Schvartz γρ. Schwartz·
 ὁμοίως καὶ σ. 71, στίχ. 37, στήλ. Β'. 62,19 Καβουσιᾶς γρ. Καβουσιᾶς. 62,27 Ἀγριλιές γρ.
 Ἀγριλές. 64,13 σ. 84, 86, 88 γρ. φύλλ. 84, 86, 88. 73,5 στήλ. Β' νὰ προστεθῇ: Ῥδεῖον Ἀ-
 θηνῶν σ. 59. 73,5 εἰς τὰ περιεχόμενα νὰ προστεθῇ ὡς: ιη') Εὐχαί—Ῥοκοί—Κατάροι σ. 60.
 71,11 ἐλειτούργησε γρ. ἐλειτούργησε. 77,14 ὄσοις γρ. ὄστις. 77,21 πρὸ τοῦ «Σημ. Μύσ.» προ-
 στίθεται 2). 81,26 τῷ 1910 τῷ ἀνετέθη γρ. τῷ 1920 τῷ ἀνετέθη. 89,5 Χριστοβουλίδου γρ. Χρι-
 τοβουλίδου. 90,37 ἀθένηεια γρ. ἀσθένεια. 95,31 Κούρητας γρ. Κουρήτας. 96,48 Σηείας γρ. Ση-
 τείας. 97,25 nel I' γρ. dell' 99,1 Ἀξίαι γρ. Ἀξιαί. 102,14 εἰς τὸ ὁποῖον εἶνε ἐν τῷ μέσῳ.
 γρ. εἰς τὸ ὁποῖον ἐν τῷ μέσῳ. 103,5 αὕτη δὲν ὑπέστη γρ. δὲν ὑπέστη. 104,37 Βυζαναν-
 τινὴ γρ. Βυζαντινὴ 104,12—113 γρ. 116.105,29 εὐρισκομένοι γρ. εὐρισκόμενοι. 105,33 λάμ-
 πων γρ. λάμπων 105,41 ὡς ἐξῆς γρ. καὶ ἐξῆς. 106,31 185 γρ. 125 109,10 ἀνταντῶμενον νὰ
 γρ. ἀπαντῶμενον εἶνε νὰ. 109,11 εἶνε ὑπὸ τοῦ γρ. ὑπὸ τοῦ. 111,20 ζωηρότεροι γρ. ζωηρότε-
 ραι 111,21 καὶ χρωματισμοὶ γρ. χρωματισμοί. 112,17 Δαμοσκηνός γρ. Δαμασκηνός. 112,30
 νὰ ἀποβάλλη καὶ ἀπορρίπτῃ γρ. ἀποβάλλει καὶ ἀπορρίπτει. 114,7 τῷ ὁρόντι εἶνε ἄγνωστον γρ.
 τῷ ὁρόντι ἄγνωστον. 114,18 ὡσαύτης γρ. ὡσαύτως. 118,40 παρασιάζεται γρ. παρουσιάζεται
 120,12 ἀλληλογορίας γρ. ἀλληγορίας. 121,18 διαθέτον γρ. διαθέτων. 123,34 τὸν κόσμον γρ. ὁ
 κόσμος. 123,36 καὶ ὡς τοῦς γρ. καὶ τοὺς. 128,21 σχέδιον του γρ. σχέδιον. 130,37 οἱ στίχοι
 37—47 ἐξ ἀβλεψίας ἐπανεληφθῆσαν δις. 133,2 ἀπεθάνει γρ. ἀποθάνει. 133,7 συμφέ-
 ρασμα γρ. συμπέρασμα. 133,10 νέχνης γρ. τέχνης. 133,14 θεμελιωτὴν γρ. θεμελιωτὴν
 133,27 παρηλληλίσαμεν γρ. παρελληλίσαμεν 134,15 Παρατηρήσαμεν γρ. Παρατηρήσα-
 μεν. 134,21 περιοδεῖαν γρ. περιοδεῖα. 134,40 δυνάμεως γρ. δυνάμει 134,43 υωγράφος
 γρ. ζωγράφος 135,39 Ποτήριον γρ. Ποτήριον. 135,40 ἔχε γρ. ἔχει. 136,8 ἐντύφημα γρ.
 ἐντύφωμα. 136,43 ὑπογραφή αὐτῶν γρ. ὑπογραφή αὐτοῦ. 137,12 Πρακτίδης γρ. Πρα-
 κτικίδης 137,25 Ἡλιοῦ γρ. Ἡλιού, 137,26 ἀναγύρων γρ. Ἀναγύρων. 137,27 Γέργης γρ.
 Βέργης. 138,23 σεμνοτυφείας γρ. σεμνοτυφίας. 138,31 ἡδραγάθησεν γρ. ἡνδραγάθησεν.

139,13 συσταυρωτῶν του γρ. συσταυρωθέντων. 139,23 Ὅρος γρ. Ὅρος. 139,28 λιτότητας γρ. λιτότης. 139,30 πανεφήμων γρ. πανευφήμων. 140,27 Βενετίας γρ. Βενετία 140,31 διοκόσμησιν τοῦ νοοῦ γρ. διακόσμησιν τοῦ ναοῦ. 140,42 Ὁ Ἅγιος θά γρ. Ὁ ἅγιος Τίτος θά. 140,43 ἀγάπη στερεά γρ. ἀγάπη γίνη στερεά 141,3 καὶ ἡ ῥυθμικὴ γρ. καὶ ῥυθμικὴ 141,3 ἱεροπεῖς γρ. ἱεροπρεπεῖς 141,8 Φιλοθέους γρ. Φιλοθέου. 141,19 Λαουρεντίνας γρ. Λαουρεντίνας 141,21 ἐχρημάτιζε γρ. ἐχρημάτισε. 141,30 παλυθρυλήτου γρ. πολυθρυλήτου. 141,46 μαχουμένων γρ. μαχομένων. 142,8 Βασιλέων γρ. Βασιλέων. 142,26 εἰκονογραφηθεῖσα γρ. εἰκονογραφηθεῖσα. 142,27 γυναικονίτη γρ. γυναικωνίτη. 144,7 Ἀκολουθίαν γρ. Ἀκολουθίαν. 144,22 ἐξῆς γρ. ἐξῆς. 145,2 ἐκετέλει γρ. ἐκτελέσει. 146,26 Ἡλιοῦ, Ἡλίας γρ. Ἡλιοῦ Ἡλίας. 147,43 κα γρ. καὶ 149,20 Παντόκρατος γρ. Παντοκράτορος. 149,33 κάλιστος γρ. κάλλιστος. 149,39 τὸ Ῥέθυμνον. γρ. διὰ τὸ Ῥέθυμνον. 150,2 παριστανούσας γρ. παριστάνοντες. 150,20 πατή γρ. πατήρ 151,6 ἦτις γρ. ἦτις. 152,21 μετανάστευσεν γρ. μετηνάστευσεν. 153,7 Τσαγκαρόλας γρ. Τζαγκαρόλας. 153,7 κατήγεται γρ. κατήγετο. 154,2 προρηθείσα γρ. προρηθηθείσα. 154,8 αντιγράφω γρ. ἀντιγράφω. 154,9 Ὁ πίναξ οὗτος ἐν τῷ ὁλοίῳ γρ. Εἰς τὸν πίνακα τοῦτον. 154,18 Αἱ γρ. Οἱ. 144,19 οἱκοι γρ. οἴκοι. 154,30 ἡμαύρωσεν γρ. ἡμαύρωσεν. 155,3 Τθαγκαρόλου γρ. Τζαγκαρόλου. 155,13 ΑΨΣ'. γρ. ΑΨΣ'. 155,16 ΑΨΣ'. ΑΨΣ'. 156,26 εἰς τὰ τῶν γρ. εἰς τὰ ἔργα τῶν. 157,13 ἀναγεννήσεως γρ. ἀναγεννήσεως ἀκολουθεῖ. 157,46 ἀναγνώρισαν γρ. ἀνεγνώρισαν 158,19 μικρογραφικῆς γρ. μικρογραφικῶς 158,40 ΑΣΒ'. γρ. ΑΨΒ'. 159,8 ΑΨΜΘ'. γρ. ΑΨΝΣ'. 160,28 μεγαλομάρτις γρ. μεγαλομάρτυς 160,33 χλαμίδος γρ. χλαμύδος. 162,18 ἐκτεθιμένα γρ. ἐκτεθειμένα. 167,20 1885 γρ. 1887, 170,25 Destel γρ. Destelle. 170,27 Destel γρ. Destelle. 173,9 ἀγραμματοσύνη γρ. ἀγραμματοσύνη. 173,34 ἀκατάλητον γρ. ἀκατάλητον, 175,39 μαρμαρίνος γρ. μαρμαρίνη. 185,36 Vaiseux γρ. Vaisseaux. 193,3 Καλιτσουνάκη γρ. Καλιτσουνάκι. 203,3 ἀντὶ αἰξῆθ' γρ. φψξῆθ'. 204,11 ἀντὶ Ι. Τωμαδάκης, γρ. Νικ. Β. Τωμαδάκης. σελ. 227 ἀντὶ γεννέτειρα γρ. γενέτειρα. 231,2 ἀντὶ Σητεία γρ. Ζήρφ. 231,2 ἀντὶ Ὀκτωβρίου γρ. Ὀκτωβρίου. 240,8 ἀντὶ μισθοδοτούμενων γρ. μισθοδοτουμένων.

ΣΥΝΕΡΓΑΤΑΙ ΤΟΥ Γ'. ΤΟΜΟΥ

Νικ. Ἰ. Παπαδάκης
Γ. Κ. Σπυριδάκης
Ἑμμ. Μηλιαράς
Ν. Β. Τωμαδάκης
Ν. Γ. Ἀθάνατος

Ν. Πλάτων
Ἰ. Κριτσωτάκης
Μ. Ἰ. Θαλασσινός
Ν. Πιμπλής
Ἐ. Ἀγγελάκης

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΥ Γ'. ΤΟΜΟΥ

Ἔγγραφα ἐκ τοῦ Τουρκικοῦ Ἀρχείου Ἡρακλείου	Σελ.	3—19
Ὁ Γερωντογιάννης καὶ ἡ Μονὴ «Καψά» Σητείας ὑπὸ Ν. Ἰ. Παπαδάκη	»	20—29
Βιβλιογραφία τῆς Κρητικῆς Λαογραφίας καὶ γλωσσολογίας ὑπὸ Γ. Κ. Σπυριδάκη	»	30—72
Γ. Ἰ. Οἰκονομίδης	»	73—74
Ἔγγραφα Μεταφραστικοῦ Γραφείου Ἡρακλείου	»	74—77
Τὸ Πρωτοδικεῖον Λασηθίου (Κρήτης) ὑπὸ Ἐ. Μηλιαροῦ	»	77—79
Σητείας χειρόγραφα	»	80
Βιβλιοκρισία ὑπὸ Ν. Β. Τωμαδάκη	»	81—90
Τραγοῦδι τῆς Γρίπης ὑπὸ Ν. Γ. Ἀθανάτου	»	90—93
Ὁ Ὕμνος τῶν Κουρήτων ὑπὸ Gilbert Myrray (μετάφρασις Ν. Πλάτωνος).	»	93—96
Οἱ Κρῆτες Ζωγράφοι τῆς Μεταβυζαντινῆς Σχολῆς ὑπὸ Ἰ. Κριτσωτάκη	»	96—162
Ἐτεοκρητικαὶ ἐπιγραφαὶ Πραισοῦ (Σητείας) ὑπὸ Νικ. Πλάτωνος	»	162—167
† Ἐ. Λυλυμπάκη ἐπικήδειος εἰς Μαριγῶ Μαστοράκι (1887)	»	167—168
Ἐπιστολὴ διὰ τοὺς Θαλασσινοὺς Μέσα-Μουλισινῶν ὑπὸ Παπᾶ Μιχ. Ἰ., Θαλασσινοῦ	»	168—169
Αἵτησις διὰ τὸ κληροδότημα Ἰ. Α. Καμπάνη	»	169—170
Ἐπιστολὴ πρὸς Destelle	»	170—171
Ἔγγραφα Σφάκα Σητείας	»	171—174
Ἐπιστολὴ Σ. Κροκιδᾶ (1920)	»	174
Ἱστορικὰ Σημειώματα Λάστρου Σητείας	»	175—176
Ἄσμα εἰς Ρεοῦφ Πασᾶ (1870)	»	177
Ἡ Λέπρα	»	178—184
Δύο ἐπιστολαὶ τοῦ Α. Chevalier	»	185—186
Τὸ πρακτικὸν Λύκειον Ἀγίου Νικολάου Κρήτης	»	187—191
Ἔγγραφον διὰ τὴν Μονὴν Ἀγ. Ἰωάννου Θεολόγου Κριταῶς	»	192
Πασάδες Κρήτης (1645—1897)	»	193—202
Ἱστορικὰ Σημειώματα Μονῆς Τοπλοῦ	»	203—204
Ἡ ἐν Τοπλοῦ Ἐπιγραφή	»	205—208
Λόγος ἐπὶ τοῖς ἐγκαινίοις τοῦ Διδακτηρίου Σητείας ὑπὸ Ν. Πιμπλῆ	»	209—214
Βιβλιοκρισία ὑπὸ Ε. Ἀγγελάκη	»	214—215
Περὶ παιδων ἀγωγῆς ὑπὸ Ν. Πιμπλῆ	»	216—220
Σητεία—Ἱστορικαὶ Σημειώσεις	»	221—230
Ἐν Ἐπεισόδιον ἐν Σητεῖα (1898)	»	231—233
Προϋπολογισμοὶ—Ἰσολογισμοὶ Ταμείου Ἐφέδρων Πολεμιστῶν Σητείας—Ἱεραπέτρας	»	234—239
Ταμεῖον Σητείας	»	240—241
Πίναξ Ἐφορείας Σητείας	»	241
Κατάλογος ὀνομάτων καὶ πραγμάτων	»	242—247
Διορθώσεις	»	247—248
Πίναξ περιεχομένων Γ' τόμου	»	249

ΑΓΓΕΛΙΑ

Σκοπὸς τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ ὁ «Μύσων», εἶναι ἡ ἀναζήτησις καὶ συγγέντισις τοῦ διεσπαρμένου ἱστορικοῦ καὶ λαογραφικοῦ ὕλικου τῆς Σητείας. Ἡ ἐπαρχία αὕτη εὐρισκομένη εἰς τὸ ἀπώτατον ἄκρον τῆς Κρήτης καὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ εἶναι γνωστόν, ὅτι μεταξὺ τῶν πρώτων ἐδέχθη τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Αἰγυπτιακοῦ καὶ Ἀσιατικοῦ πολιτισμοῦ· διετήρησε δὲ μέχρι τοῦ δευτέρου πρὸ Χ. αἰῶνος τὰ τελευταῖα ὑπολείμματα τοῦ αὐτόχθονος Κρητικοῦ πληθυσμοῦ, τῶν Ἑτεροκρήτων. Ἐπὶ Βυζαντινῶν καὶ Ἑνετῶν ἐθεωρήθη μέγας σταθμὸς καὶ φῶς (maximum statum et lumen) τῆς νήσου Κρήτης, παραγαγοῦσα σοφοὺς ἄνδρας, ὡς τὸν Γεώργιον Καλύβαν καὶ τὸν Ἀνδρέαν Περισσόβαλον· τοὺς ἀδελφοὺς Παντογάλους καὶ πρὸ πάντων τὸν Ὅμηρον τῆς νέας γενεᾶς, τὸν **Βιτζέντζον Κορνᾶρον**. Ἐπὶ δὲ τῆς Τουρκοκρατίας, ἐάν, ὡς ἐκ τοῦ ἀποκέντρον αὐτῆς, δὲν ἠδυνήθη νὰ μετάσχη ἐνεργῶς τῶν πολεμικῶν ἀγώνων, δημιουργοῦσα πεδίου πολέμου ἐντὸς αὐτῆς, ἀπέστειλεν ὅμως πολλὰ γενναῖα τέκνα τῆς εἰς τὰ ὄρεινά μέρη τῆς Κρήτης, ὅπου κυρίως διεξήγοντο οἱ Κρητικοὶ ἀγῶνες· συνεισέφερε δὲ ἐν τῇ βλαστήσει τοῦ δένδρου τῆς ἐλευθερίας ποταμὸν αἵματος διὰ τῶν ἀγρίων ὁμαδικῶν σφαγῶν, ἃς ἐνήργουν κατὰ περιόδους οἱ κατακτηταὶ πρὸ καὶ κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς μεγάλης Ἐπαναστάσεως. Τῶν περιόδων τούτων τὸ ἱστορικὸν ὕλικόν, ὡς καὶ τὸ εἰς τὴν δημογραφίαν ἀναφερόμενον, θὰ συλλέξῃ ὁ «Μύσων», ἵνα τοῦτο βραδύτερον χρησιμεύσῃ ὡς βάσις σταθερὰ τῆς συστηματικῆς Ἱστορίας τῆς Σητείας.

Ἀλλ' ὅσον καὶ ἂν τὸ περιοδικόν μας περιορίζηται ἐν τῇ συλλογῇ ἱστορικοῦ καὶ λαογραφικοῦ ὕλικου μιᾶς Ἐπαρχίας, οὐχ ἦττον εὐχαρίστως δεχόμεθα πρὸς δημοσίευσιν ἱστορικὰς καὶ λαογραφικὰς μελέτας ἀφορώσας καὶ τὰς λοιπὰς Ἐπαρχίας τῆς Κρήτης, διότι ποθοῦμεν, ὅπως σὺν τῷ χρόνῳ ὁ «Μύσων» καταστή τὸ ἐγκυρότερον ὄργανον τῶν ἱστορικῶν καὶ λαογραφικῶν μελετῶν περὶ Κρήτης.

Ἡ Διεύθυνσις

Συνδρομὴ ἔτησίᾳ	Δρ. 100
---------------------------	---------

» διὰ τοὺς φοιτητὰς καὶ μαθητὰς. »	50
------------------------------------	----

» διὰ τὸ ἐξωτερικόν	200
-------------------------------	-----

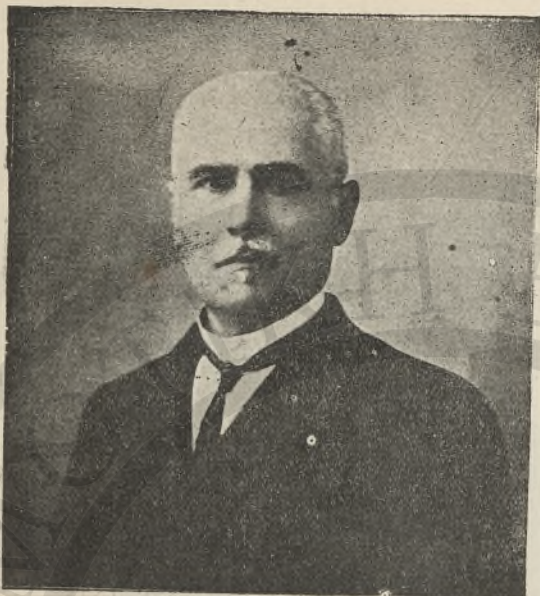
Διὰ πᾶσαν πληροφориάν ἀποβλέπουσαν τὸ περιοδικὸν ἀπευθυντέον εἰς τὸν κ. Μ. Γ'. Καταπότην
Σητείαν — Κρήτης

ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΟΝ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Τοῦ Γ'. Τόμου τοῦ «ΜΥΣΩΝΟΣ»,

Πληρεξούσιοι τῆς Κοιτικῆς Ἐπαναστατικῆς Συνελεύσεως (1912) ἔχοντες ἐν τῷ μέσῳ τὸν μακαρίτην Ἀντώνιον Μιχαηλίδην, πρόεδρον αὐτῆς.

Νικόλαος Ἰωάννου Παπαδάκης
Τέως Διευθυντὴς Ἱστορικοῦ Ἀρ-
χείου Κρήτης.

Εἰκὼν χειρόγραφος δια-
μελάνης τῆς Κυρίας Ἀ-
κρωτηριανῆς, εὗρισκομέ-
νη εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς
«Παρησίας» Κωνσταν-
τίνου Κυπρέου (1767).

Δομηνίκου Θεοτοκοπούλου. Ἡ ἀποκαθήλωσις (σελ. 128).

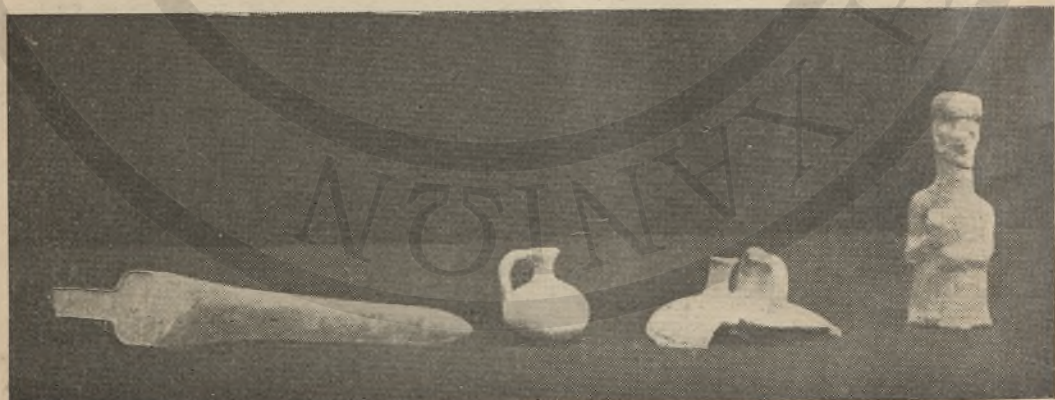
Μιχαὴλ Δαμασκηνοῦ. Ἡ Α'. Οἰκουμενικὴ Σύνοδος ἐν Νικαίᾳ (σελ. 133).

Ἰωάννου Κορνάρου. «Μέγας εἰ Κύριε» (1770), εἰκὼν εὗρισκομένη ἐν τῇ Μονῇ
Τοπλοῦ Σητείας.

Μονὴ Τοπλοῦ. 1) Ἱδίως Μονή 2) Ἐκκλησία Τιμίου Σταυροῦ. 3) Νεκροταφεῖον.
4) Ἀγίασμα. 5) Ὁδὸς πρὸς Σητεῖαν. 6) Ἡ Λότζα.

Ἀρχαιολογικὰ εὗρηματα. Τὸ Μινωϊκὸν ξίφος καὶ τὰ δύο ἀγγεῖα εὗρέθησαν εἰς τὴν θέσιν
«Λιγκάδες» Λάστρου (Σητείας). Τὸ δὲ εἰδώλιον εἰς θέσιν «Καμινάκια» Σκοπῆς Σητείας.